

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**AVRUPA BİRLİĞİ’NİN DEĞİŞEN ŞARTLILIK SİYASETİ: BATI
BALKANLAR DENKLEMİ**

**PINAR ATAĞARA
2502150370**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. KIVANÇ ULUSOY**

İSTANBUL-2020

ÖZ
AVRUPA BİRLİĞİ’NİN DEĞİŞEN ŞARTLILIK
SİYASETİ:BATI BALKANLAR DENKLEMİ
PINAR ATAĞARA

Bu tezde, AB’nin şartlılık politikasının içerik olarak farklı uygulanış şekli, Merkezi ve Doğu Avrupa genişlemesi ve Güneydoğu Avrupa (Batı Balkanlar) genişlemesi süreçlerinde ve üye ülke-aday ülkeler arası perspektifte dikkate alınarak yapılmaktadır. AB’nin şartlılık politikasını uygulama kapasitesi değerlendirildiğinde, bu kapasitenin, ülkelerin AB ile ilk ilişki kurduğu dönemdeki uluslararası konjonktürdeki farklılıklar, AB’nin her dönem için gelişen kurumsal yapısı ile güvenlik ve ekonomik ilişkili kaygıları ve AB içerisinde öne çıkan üye devletlerin siyasi tercihleri ile birebir ilişkili olduğu görülür. Buna bağlı olarak, şartlılık politikasının ortaya konduğu ilk zamandan bu yana stratejik bir şekilde ve önemli oranda değişikliğe uğradığı savunulmaktadır. AB’nin ve üye devletlerinin siyasi kontrolüyle şekillenen bir genişleme politikasının Komisyonun her üyeyi Kopenhag kriterleri gibi benzer şartlar altında ve kendi süreçlerinde başarı odaklı değerlendirmesinden uzaklaşmakta ve jeopolitik unsurları, genişleme konusunda üyeler arasındaki dağıtımsal çatışma ile veto yetkisi süreçlerini ve AB üzerinden uluslararası sistemde siyasi irade belirleme çabalarını gözardı etmeyen bir teori olan Liberal Hükümetlerarasıcılığın (LH) genişleme açılımı önem kazanmaktadır. Son olarak bu tez, 2014 Berlin Süreci kapsamında Batı Balkanlar genişleme sürecinde geline guncel aşamayı değerlendirmekte, Batı Balkanlara üyelik perspektifi verilen 2025 yılından önce AB’nin her alanda özellikle Sırbistan ve Kosova ilişkilerinde stratejik adımlar atması gerektiği sonucuna varmaktadır. Çalışmanın disipline katkı çabası, AB-aday ülkeler çerçevesindeki şartlılık politikası çalışmaları ile AB dış politikası eksenli genişleme çalışmalarını tarihsel bir içerik sunarak bütünleştirmeye çalışmasından ileri gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: AB genişlemesi, AB şartlılığı, Türkiye, Batı Balkanlar, Sırbistan.

ABSTRACT

**EUROPEAN UNION’S ALTERED CONDITIONALITY POLITICS:
WESTERN BALKANS CASE**

PINAR ATAĞARA

This thesis analyses the differences in political content of the EU conditionality implementations, *inter alia*, Copenhagen political conditionality, by assessing the interstate relations beyond the EU enlargement politics. The thesis firstly acknowledges that in terms of the substance, the Commission and notably the EU member states did apply political conditionality extensively based on their political preferences, not only regard to the comparative regions’ initial assessment with the EU membership but also due to temporal major shifts in international structure, mainly the multipolarist system and the EU’s intentionally implemented global role and fragilities based on this role. It is argued that the conditionality politics has been gradually and strategically altered in this sense. Since the differences in applied political conditionality is not solely derived from the applicant states’ approach on settled conditions by Commission, Liberal Intergovernmentalist (LI) theoretical approach is proposed, that focuses on distributional conflict argument on setting up the conditions from the first phase and member states’ veto power on resolution process which is also affected by international politics as well. Regarding the conditionality politics of EU 2014 Berlin Process, the thesis predicts that the EU will formalize further political conditionality for the Western Balkan Region vis-à-vis its backwards conditionality implementations before 2025, the potential accession date of Western Balkan countries. The aimed contribution to the research literature is providing a historical oriented contemporary synthesis for EU conditionality politics and EU enlargement politics.

Keywords: EU Conditionality, EU Enlargement, Turkey, Western Balkans, Serbia.

ÖNSÖZ

Elinizdeki tezin teorik analizi, genişleme politikalarında sıkça başvurulmuş bir teori olan Avrupalılaştırma teorisinin neden yetersiz kaldığı sorusuna cevap vermeye çalışmaktadır. Bunu yaparken Noutcheva'nın (2012) yapmış olduğu genişleme analizinden yararlanılmıştır. Buna göre, AB genişlemesi bir yönü Avrupalılaştırma olarak dikkate alınabilmekle birlikte; şartlılık siyasası (policy of EU conditionality) (katılım şartlarının uygulanması) ve şartlılık politikası (politics of EU conditionality) (katılımın ne zaman ve nasıl olacağı ile katılım sürecinde uygulanan prosedürler kapsamında politikalar) arasındaki ayrımın yapılmasını gerektirir. Dolayısıyla da, şartlılık siyasası şartlar AB tarafından belirlendiğinde uygulanan bir durumdur, genel olarak katılım şartları olarak algılanabilir. 1980'lerin sonu ve 1990'lara bakıldığında, genişleme konusunun iç ve dış etkenlerin genişleme ve derinleşme arasında paralellik yaratılması konusunda itici unsur olduğu gözlemlenebilmektedir. Özellikle 1980'lerin ikinci yarısında Portekiz ve İspanya'nın Birliğe katılımı, 1992 Tek Pazar Programı, 1995 genişlemeleri, bunlara bağlı kurumsal değişiklikler, yapısal fonların güçlendirilmesi, kurumsal reformlar, katılım müzakereleri, parasal birliğin uygulanması, hemen akabinde Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Merkezi ve Doğu Avrupa genişlemeleri, Batı Balkan bölgesine yönelik genişleme öngörülleri, Kosova Krizi, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın sınırlarının belirlenmesi, NATO'nun öneminin bir kez daha teyit edilmesi ve AB'nin uluslararası alandaki rolünün artması gerekliliği birbiriyle kuvvetli bir şekilde etkileşim içinde gerçekleşmiştir.

Yukarıdaki çerçeveye teorik bir yaklaşım geliştirmek genişleme politikalarında Liberal Hükümetlerarası kuram gibi AB'yi ve üye devletlerini esas alan bir yaklaşımın Yeni Kurumsalcı yaklaşıma göre hangi yönden daha kapsamlı bir genişleme analizi yapabildiği ile ilgilidir. Yeni Kurumsalcı yaklaşımı benimseyen akademisyenler genişlemenin ulusüstü yapıların değil üye devletlerin etkili olduğu bir alan olması halinde Türkiye'nin müzakerelerde ilerleme kaydedemeyeceğini savunmaktaydılar. Ancak, genişleme stratejisini belirleyen AB Konseyi, bütünleşmenin siyasi yönüne de odaklanmakla birlikte, aday ülkelere yönelik belirleyici stratejiler ortaya koymaktadır. Yani, özellikle AB Konseyi AB ülkelerinin çıkarlarının korunmasına önem verirken; kurumsal entegrasyona zarar verebilecek nitelikte bir genişlemeyi onaylamayacağı gibi; AB'nin genişleme politikalarının meşruluğunu zedeleyecek derecede bir karara da imza atmayacaktır. Stratejik meselelerin de zamansal olarak şekil değiştirdiği genel

kabul görmüş bir durum olduğu için, AB Konseyinin siyasi ortama göre Komisyonu bilinçli olarak yönlendirdiği görüşü kolaylıkla bu görüşü çürütebilir. AB'nin Türkiye'nin adaylığı konusunda geçmişteki kararları ancak stratejik bir yaklaşımla açıklanabilir. Bu çalışmada Kıbrıs ve Batı Balkan bölgelerinin özellikle seçilmesinin nedeni, bu bölgelerin barındırdıkları iç siyasi çekişmelerin uluslararası ilişkiler ve dolayısıyla AB'nin temel bir aktörü olduğu sisteme hâlihazırda yansımış olmasıdır. Bunun yanında, her iki bölgede de AB ülkeleri diğer uluslararası aktörlerle mücadele etmekte ve ulusal ve stratejik çıkarlarını gözetmektedirler. AB'nin bu bölgelerle etkileşimi bu çalışmada savunulacak olan argümanlarla doğrudan ilgilidir. AB'nin bahse konu bölgelere yönelik bakış açısı sunduğu Raporlar vasıtasıyla araştırılacak; böylece bölgelerdeki varoluşun hukuki, siyasi ve ekonomik temelleri ortaya çıkarılmış olacaktır.

Şartlılık politikası kapsamında Batı Balkanlar genişleme süreci öngörülerek getirilen ICTY ile işbirliği ve iyi komşuluk ilişkileri günümüzde AB genişleme literatüründe çokça tartışılan konular arasındadır ve bu tez bu şartların oluşturulmasının AB'nin dış politika bağlamında bölgede aktif olduğu ilk yıllara kadar dayandırılabilceğini savunmaktadır. Tüm bunların yanında, Batı Balkanların Avrupa kıtasında yer alması, jeopolitik olarak çok önemli kaynaklara sahip değil ancak konumları itibarıyla bu kaynaklar bakımından geçiş özelliğine sahip olması, AB'nin savunma ve enerji kapasitesini arttırmasına olanak sağlamaktadır. AB genişlemesi, en azından 2004 yılından beridir gözle görülür bir şekilde Komisyon kanalıyla şartlılık politikaları bağlamında ve salt belirli bir mevzuat ve uygulama süreçleriyle kapsamlı olarak açıklanabilecek bir politika değildir. Sonuç olarak bu çalışma, AB'nin Batı Balkanlar genişlemesinin ne yönde seyredeceğine veya Kıbrıs konusunun çözümünde bundan sonra nasıl bir rol izleyeceğine ilişkin sorulara tam bir cevap verememektedir; ancak net cevabın neden verilemeyeceği konusuna bir açıklama getirmeye çalışmakta ve olası cevapları konusunda tahmin yürütmektedir. Bunun yanında, Kıbrıs'a ve Batı Balkanlara genişleyen AB'nin genişlerken yaptığı nimet-külfet dengesi ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu yönden, çalışmanın disipline katkı çabası, gelecekte alınacak genişleme kararlarını etkileyecek faktörleri ortaya çıkarmaya çalışacak olmasından ileri gelmektedir. Bu faktörler, çalışmaya ilişkin araştırma analizlerinin yapılacağı sonuç bölümünde etraflıca ve bölgelerarası karşılaştırmalı perspektifle değerlendirilecektir.

Bu çerçevede, Tez süreci de dahil olmak üzere tüm eğitimim boyunca bana çok şey katmış olan değerli danışman hocam Prof. Dr. Kıvanç Ulusoy'a, tavsiyeleri ve yorumlarıyla tezin tamamlanmasını mümkün kılan değerli hocalarım Prof. Dr. Yeşer Yeşim Özer Yürür'e ve Dr.

Öğretim Üyesi Fethi Ufuk Özışık’a, bu süreçte desteklerini esirgemeyen değerli ailem ve arkadaşlarıma şükran borçluyum. Ayrıca, mülakat için bana vakit ayıran yüksek lisans ikinci tez danışmanım Prof. Andrew Taylor’a; bunun yanında Prof. James Ker Lindsay’a, Prof. Birol Yeşilada’ya, Doç. Dr. Ali Dayıoğlu’na, Doç. Dr. Murat Tüzünkan’a, Dr. Andreas Stergiou’ya, KKTC Başbakan Yardımcısı ve Dışışleri Bakanı Sn. Prof. Dr. Kudret Özersay’a, KKTC Ekonomi ve Enerji Bakanı Sn. Hasan Taçoy’a, Halkın Partisi Milletvekili Sn. Erek Çağatay’a, Cumhuriyetçi Türk Partisi Milletvekilleri Sn. Fazilet Özdenefe’ye ve Sn. Armağan Candan’a ve değerli gazeteci Sn. Sami Özuslu’ya teşekkürlerimi sunuyorum.

**Lefkoşa, 2020,
Pınar Atakara.**

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
TABLO LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	

BİRİNCİ BÖLÜM

AB ŞARTLILIK POLİTİKASININ TARİHSEL GELİŞİMİ, GENİŞLEME YÖNTEMİ VE MERKEZİ VE DOĞU AVRUPA GENİŞLEMESİ KAPSAMINDA AB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

1.1. AB'nin Genişleme Dalgaları.....	11
1.2.Şartlılık Kavramının Uygulanması, Birkelbach Raporu ve AB Siyasi Genişleme Şartları.....	22
1.3. AB'ye Üyelik Başvurusu ve Genişleme Yönteminin Hükümetlerarası Niteliği.....	26
1.4.Şartlılık Politikası Kapsamında Merkezi ve Doğu Avrupa Genişlemesi'nin Analizi.....	30
1.4.1. Genişlemeye Giden Yol: Maastricht Zirve Toplantısı ve 1993 Kopenhag Zirvesi ile Kopenhag Kriterleri.....	30
1.4.1.1.AB Hazmetme Kapasitesi.....	36
1.4.2.Topluluk Müktesebatında Siyasi Nitelikli Fasıllar: 31. ve 35. Fasıllar.....	38
1.4.3.Şartlılığın Kurgulanmasında AB Konseyinin Rolü.....	41
1.4.4. 1994 Essen Zirvesi ile 1995 Cannes ve Madrid Zirvelerinde MDAÜ Genişlemesi ve Türkiye'nin Gümrük Birliği Sürecine İlişkin Hükümler.....	45
1.4.5.AB'nin MDAÜ Genişlemesi Yönündeki Gündem 2000 Belgesi.....	48
1.4.6.1997 Lüksemburg Zirvesi ve MDAÜ Genişlemesi.....	50
1.4.7.1999 Helsinki Zirvesi ve MDAÜ Genişlemesi ile Türkiye'nin Üyeliği.....	54
1.5. MDAÜ İçinde Farklılaşan Türkiye Üyeliği ve Kıbrıs Sorunu Şartlılığının GKRY ile Türkiye Adaylığı Açısından Analizi	58
1.5.1.Kıbrıs Sorununun Kısa Tarihçesi.....	58
1.5.2.1990 Sonrası AB Şartlılık Politikası Aracı Olarak Kıbrıs Sorunu.....	62
1.5.3.Kıbrıs Sorunu Çerçevesinde Zirve Kararları ve İlerleme Raporları Perspektifi.....	70

1.5.4.Kıbrıs'ta Çatışan Türkiye ve AB Jeostratejik Çıkarları ve Türkiye Adaylığının Siyasi Yönden Güncel Değerlendirilmesi.....	82

İKİNCİ BÖLÜM

GENİŞLEME POLİTİKALARINDA KURAMSAL ÇERÇEVE İLE GENİŞLEMENİN EKONOMİK VE STRATEJİK TEMELLERİ

2.1. Liberal Hükümetlerarası Kuramın AB Genişlemesi Analizi.....	90
2.1.1. AB Erken Dönem Bütünleşme Çalışmalarına Realist Yorum: Stanley Hoffmann ve Hükümetlerarası Kuramın Kökeni.....	90
2.1.2. Bütünleşme Teorilerinde Dışsal Baskı Faktörü	94
2.1.3.Liberal Hükümetlerarası Kuramın Genişlemeyi Açıklama Çabası.....	99
2.2.Genişleme Konusunda Dağıtım Uyuşmazlıkları ve MDAÜ Genişlemesi Nimet-Külfet Dengesinde AB'nin Siyasi ve Jeostratejik Çıkarları.....	102
2.3.Yeni Kurumsalcı Yaklaşım ve Genişlemeyi Yorumlama Çabası: Rasyonel Tercih Teorisi ve Liberal Hükümetlerarası Kuram İlişkisi.....	107
2.4. Bütünleşme ile Genişlemenin Kesiştiği Alanlarda AB'nin Siyasi ve Jeostratejik Hedefleri..	112

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATI BALKANLAR GENİŞLEMESİ VE SİRBİSTAN İLE KOSOVA ARASINDAKİ İLİŞKİLER ÇERÇEVESİNDE AB ŞARTLILIĞI

3.1. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin Parçalanması ve AB Devletlerinin Bu Süreçteki Pozisyonları: Yugoslavya Konusunda Lahey Uluslararası Barış Konferansı.....	127
3.2. Çatışmalarda Tanınma Süreçlerine İlişkin Ara Formül: AT Yugoslavya Barış Konferansı Tahkim (Badinter) Komisyonu.....	136
3.3. Almanya Önderliğinde Slovenya ile Hırvatistan'ın Tanınması, 16 Aralık 1991 AB Dışişleri Bakanları Ortak Deklarasyonu.....	139
3.4. AB Diplomasisinin Yetersizliği: Bosna Savaşı ve 21 Kasım 1995 Dayton Anlaşması.....	143
3.5. Dayton Süreci Sonrasında AB'nin Batı Balkan Politikası.....	149
3.5.1. Royaumont Süreci, Batı Balkanlara Yönelik Bölgesel Yaklaşım Politikası ve Güney Doğu Avrupa İçin İstikrar Paketi	149

3.5.2. Güneydoğu Avrupa İçin İstikrar ve Ortaklık Süreci, 2000 Feira Zirvesi ve 2003 Selanik Zirveleri.....	152
3.5.3. 2006 Salzburg Deklarasyonu ve Bölgesel İşbirliği Konseyi.....	156
3.5.4. 2014 Berlin Sürecine Giden Yol ve Berlin Süreci Sonrasında AB Batı Balkanlar Politikası:	157
3.5.5. Berlin Süreci Öncesi ve Sonrasında Batı Balkan Ülke Üyelikleri Karşılaştırmalı Perspektifi.....	166
3.5.5.1. Hırvatistan ve Karadağ’a İlişkin AB Şartlılık Politikası.....	166
3.5.5.2. Arnavutluk ve Makedonya’ya İlişkin AB Şartlılık Politikası.....	171
3.5.5.3. Bosna Hersek’e İlişkin AB Şartlılık Politikası.....	178
3.6. AB Şartlılığı ve Kosova Sorunu.....	182
3.6.1. Kosova Sorununun Kısa Tarihçesi.....	182
3.6.2. AB’nin Sorun Karşısındaki Tutumu ve Bağlantı Grubu	186
3.6.3. AB ve Rambouillet Süreci.....	192
3.6.4. Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetimi Misyonu (UNMIK) ve Kosova İçin Bağış Konferansı.....	195
3.6.5. Kosova’ya İlişkin Ekonomik Kalkındırma Çabaları, Statü Müzakereleri, EULEX Yapılanması ve Kosova Bağımsızlık Kararı	196
3.6.6. Bağımsızlık Kararı Sonrasında Sırbistan ve Kosova’ya ilişkin AB Şartlılık Politikası, Belgrad-Priştine Diyaloğu ve Güncel İlerleme Raporları Perspektifi.....	204
3.6.7. Sırbistan ile Kosova’ya İlişkin Siyasi Göstergeler.....	213
SONUÇ.....	229
KAYNAKÇA.....	257
EKLER.....	299
ÖZGEÇMİŞ.....	315

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Avrupa Siyasi Haritası.....	22
Şekil 1.2. Balkanlar-Türkiye-Kıbrıs Siyasi Haritası.....	61
Şekil 1.3. Güneydoğu Avrupa (Batı Balkanlar) Ülkelerinin AB Adaylık Durumunu Gösteren Harita (Resmi ve Potansiyel Adaylar)	128
Şekil 1.4. Avrupa Kıtasına Bağlanan Enerji Koridorları Haritası (Nabucco ve Alternatifleri).....	163
Şekil 1.5. Kosova'daki Nüfusun Etnik Dağılımını Gösteren Harita.....	208
Şekil 1.6. Sırbistan'ın Güneydoğu Avrupa'daki Konumuna İlişkin Harita.....	214

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1. Liberal Hükümetlerarası Kuramın Analiz Aşamaları Tablosu.....	96

KISALTMALAR LİSTESİ

AA	: Amsterdam Antlaşması
AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (Euratom)
AB	: Avrupa Birliği
ABAD	: Avrupa Birliği Adalet Divanı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGS	: Avrupa Güvenlik Stratejisi
AGSP	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AP	: Avrupa Parlamentosu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMBG	: Birleşmiş Milletler Barış Gücü
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CARDS	: Batı Balkanlarda Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrar için Birlik Yardımı (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation)
CEFTA	: Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması, Central and Eastern Free Trade Agreement
COMECON	: Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (Council for Mutual Economic Assistance)
EBRD	: Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (European Bank of Reconstruction and Development)
ECU	: Avrupa Para Birimi (European Currency Unit)
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Birliği (Eastern Free Trade Association)
EUFOR	: Avrupa Birliği Barış Gücü Misyonu, (EU Force)
EULEX	: Avrupa Birliği Kosova Hukukun Üstünlüğü Misyonu (European Union Rule of Law Mission in Kosovo)
EUPTK	: Avrupa Birliği Planlama Timi Kosova (European Union Planning Team Kosovo)
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

HLDAP : Katılım Sürecine İlişkin Yüksek Düzey Diyalogu (High-Level Dialogue on the Accession Process)

ICTY : Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, (The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia)

IFOR : Uygulama Gücü (The Implementation Force)

KFOR : Kosova Güvenlik Gücü (Kosovo Force)

KKTC : Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

KOB : Katılım Ortaklığı Belgesi

LA : Lizbon Antlaşması

LH : Liberal Hükümetlerarasıcılık

MEB : Münhasır Ekonomik Bölge

MDAÜ : Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri

NATO : Kuzey Atlantik Paktı (North Atlantic Treaty Organisation)

ODGP : Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası

OGSP : Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası

PHARE : Ekonominin Yeniden Yapılanmasına Destek Programı (Poland and Hungary Assistance for the Restructuring of the Economy)

REG : Reform Eylem Grubu

SAA : İstikrar ve İşbirliği Anlaşması (Stabilisation and Association Agreement)

SAP : İstikrar ve İşbirliği Süreci (Stabilisation and Association Process)

SFOR : Stabilisation Force (İstikrar Gücü)

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TAIEX : Teknik Destek ve Bilgi Değişim Mekanizması (Technical Assistance and Information Exchange Program)

UAD : Uluslararası Adalet Divanı

UÇK : Kosova Kurtuluş Ordusu

UNFICYP : BM Kıbrıs Barış Gücü (United Nations Forces International Cyprus)

UNMIK : Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu (United Nations Interim Administration Mission in Kosovo)

YSFC : Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti

YFC : Yugoslavya Federal Cumhuriyeti

ZAMAN ÇİZELGELERİ

MERKEZİ VE DOĞU AVRUPA GENİŞLEMELERİ KAPSAMINDA AB-TÜRKİYE-GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE ZAMAN ÇİZELGESİ¹

5 Kasım 1914, İngiltere, Berlin Kongresi çerçevesinde Berlin Antlaşması ile üs kullanım hakkı elde ettiği Kıbrıs'ı ilhak ettiğini açıkladı.

24 Temmuz 1923, Lozan Anlaşması 20. madde ile İngiltere'nin 5 Kasım 1914 tarihindeki ilhakının tanındığı belirtildi.

7 Mayıs 1948, İngiltere, Kıbrıs için özerklik anayasası ilan etti.

18 Şubat 1952, Türkiye ve Yunanistan NATO'ya üye oldular.

20 Eylül 1957, BM Genel Kurulu, Kıbrıs Sorununu ilk kez gündemine aldı.

11-17 Şubat 1959, Kıbrıs müzakereleri çerçevesinde Londra ve Zürih Anlaşmaları imzalandı, Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu.

15 Temmuz 1959, Yunanistan, AET'ye ortak üyelik yönünde başvurdu.

31 Temmuz 1959, Türkiye, AET'ye ortak üyelik yönünde başvurdu. 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin etkisiyle bu başvuru ancak üç yıl geçtikten sonra kabul edildi.

16 Ağustos 1960, Kıbrıs'ta Rum ve Türk toplumlarının bir çatı altında yaşamasını teminen Londra ve Zürih Anlaşmaları kapsamında Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edildi.

24 Ağustos 1960, Kıbrıs Cumhuriyeti BM üyesi oldu.

12 Eylül 1963, Türkiye ile AET arasında Ankara Anlaşması imzalandı. Türkiye AET nezdinde ortak üye statüsü kazandı.

---

¹ Kronoloji çalışması için İktisadi Kalkınma Vakfı resmi web sitesinden, (Çevrimiçi), <https://oldweb.ikv.org.tr/kronoloji.asp>, AB Komisyonu resmi web sitesinden, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/turkey_en, Uluslararası Kriz Grubu raporlarından <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/cyprus>, BM resmi web sitesi, *Un Documents of Cyprus-Security Council Report* kaynağından, (Çevrimiçi), <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/cyprus/>, *Cyprus Chronology of Events Security Council Report* kaynağından, (Çevrimiçi), <https://www.securitycouncilreport.org/chronology/cyprus.php>, Yenidüzen Gazetesi, "Kıbrıs 2018'de de Çözumsuz Kaldı" (27 Aralık 2018) kaynağından, (Çevrimiçi), <http://www.yeniduzen.com/kibris-2018de-de-cozumsuz-kaldi-110271h.htm>, BBC Türkçe, "Doğu Akdeniz - Kıbrıs Açıklarında Doğalgaz Arama Krizi Nasıl Başladı, Hangi Ülke Ne İstiyor?" (10 Temmuz 2019) kaynağından, (Çevrimiçi), 2 Şubat 2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48225246> ve Prof. Dr. Kıvanç Ulusoy'un *Doğu Akdeniz'de Güç Mücadelesi ve Kıbrıs Sorunu* adlı kitabının (Bkz. referans Kaynakça) Kronoloji bölümünden yararlanılmıştır.

21 Aralık 1963, Güney Kıbrıs Başpiskoposu ve Devlet Başkanı Makarios'un Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Türklerin temsiliyet haklarının geriye götürülmesi sonucunu doğuracak 13 maddelik anayasa değişikliğini Türk tarafına sunması ile Türk temsilciler üniter Kıbrıs Cumhuriyeti'nin meclis, hükümet ve diğer yetkili kurullarından çekildiler. Bu dönemden itibaren iki toplum arasında çatışmalar başladı.

4 Mart 1964, BMGK, kabul ettiği 186 Sayılı Karar ile Kıbrıs'ta garantör üç ülke ile Kıbrıs Cumhuriyeti hükümetlerine danıştıktan sonra adada barış gücü konumunda olacak UNFICYP'in görevlendirilmesine karar verdi. Türkiye'ye ilişkin alınmış olan BMGK kararının 1. maddesinde uluslararası barışın korunmasını riske atacak herhangi bir adımın atılmaması çağrısında bulunuldu.²

27 Mart 1964, UNFICYP göreve başladı.

23 Kasım 1970, AT ile Türkiye arasında Katma Protokol imzalanarak Gümrük Birliği ile ilgili hükümler belirlendi.

1 Eylül 1971, Katma Protokole ilişkin ticari hükümler içeren kurallar "Geçici Anlaşma" vasıtasıyla yürürlüğe kondu. Bunun yanında Gümrük Birliği'nin fiili olarak yürürlüğe girmesini teminen 22 yıllık bir dönemin gerekli olduğu belirtildi.

18 Ekim 1971, Kıbrıs müzakereleri çerçevesinde dönemin BM Genel Sekreteri U-Thant taraflara müzakere belgesi sundu.

1 Ocak 1973, Katma Protokol yürürlüğe girdi.

18 Temmuz 1974, Yunanistan Cuntasını arkasına alan Nikos Sampson Kıbrıs'ta Makarios'u hedef alan darbeyi gerçekleştirdi.

20 Temmuz 1974, Türkiye adaya müdahale etti.

20 Temmuz 1974, BMGK, 353 numaralı kararı çıkardı. Bu karar ile Türkiye'nin Kıbrıs'ta harekâta girişmesi nedeniyle önceden çıkartılan 186 sayılı karar hatırlatıldı ve tüm yabancı askeri (uluslararası anlaşmaların izin verdikleri dışında) personelin adayı

---

² UNFICYP'in Kıbrıs adasındaki görev süresi o günden başlanarak günümüze değin uzatılmıştır. BMGK'nun 11 Haziran 2004 tarihinde almış olduğu 1548 numaralı bir kararla BM Genel Sekreterini UNFICYP'in adadaki varlığına ilişkin bir Rapor hazırlamaya teşvik etse de, 22 Ağustos 2004 tarihinde alınan 1568 numaralı BMGK kararı ile bu varlığın devamı yönünde siyasi bir irade ortaya konmuştur. En son uzatma kararı BMGK tarafından 30 Ocak 2019 tarihinde 6 aylık bir dönem için alınmıştır.

terketmesi istendi. BM ülkeleri, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına, egemenlik hakları ile toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi çağrısında bulundu.³

23 Temmuz 1974, Yunanistan'da cunta düşürüldü.

14 Ağustos 1974, Yunanistan, Kıbrıs müdahalesini sebep göstererek NATO'dan çekildiğini açıkladı. Türkiye'nin geri dönüş üzerindeki vetosunu kaldırmasıyla 1980 yılında Yunanistan NATO'ya geri dönebildi.

5 Şubat 1975, ABD Kongresi Türkiye'ye silah ambargosu koydu.

2 Ağustos 1975, Kıbrıs'ta Denктаş ve Makarios arasında Viyana'da Gönüllü Nüfus Mübadelesi Anlaşması yapıldı.

12 Şubat 1977, Kıbrıs müzakereleri çerçevesinde Denктаş ve Makarios arasında Doruk Anlaşmasına ilişkin görüşmeler yapıldı.

1 Ağustos 1978, ABD, Türkiye'ye yönelik silah ambargosunun uygulamasına son verdi.

9 Ekim 1978, Türkiye, ülkedeki ekonomik koşulları gerekçe göstererek Katma Protokolden dolayı oluşan yükümlülüklerinin uygulanmasını süresiz olarak durdurduğunu duyurdu.

19 Mayıs 1979, Kıbrıs müzakereleri çerçevesinde Denктаş ve Kipriyanu arasında Doruk Anlaşmaları yapıldı. Bu anlaşmalarla Kıbrıs müzakerelerinin temel parametrelerinin iki-kesimli, iki-toplumlu, tarafların siyasi eşitliğine dayanan federasyon olacağının altı çizildi.

12 Eylül 1980, Türkiye'de askeri rejim yönetime el koydu.

20 Ekim 1980, Yunanistan NATO'nun askeri kanadına geri döndü.

1 Ocak 1981, Yunanistan, AT üyesi oldu.

22 Ocak 1982, AP, Konsey ve Komisyon, Türkiye'ye yapılması planlanan parasal desteklerin askıya alınmasını ve demokrasi ve insan haklarına saygı ilkesinin uygulanmasına kadar bu eylemden geri adım atılmamasını talep etti.

15 Kasım 1983, KKTC kuruldu.

---

³ Bu güne değin Kıbrıs konusuna ilişkin BMGK tarafından alınan birçok karar olmasına rağmen, 353 numaralı karar bundan böyle alınacak kararlarda sürekli surette referans gösterilmesi, AB'nin şartlılık politikasındaki temel yaklaşımını yansıtmaması ve AB ülkelerinin adanın tek meşru temsilcisi olarak 16 Ağustos 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyetini tanıdığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Nitekim, 12 Mart 1975 tarihinde alınacak BMGK 367 numaralı kararı Kıbrıslı Türklerin kuracağı Kıbrıs Türk Federe Devletinin, 18 Kasım 1983 tarihinde alınacak BMGK 541 numaralı kararı ise KKTC'nin tanınmadığını hatırlatacak ve adanın tek meşru temsilcisinin Kıbrıs Cumhuriyeti olduğunu ifade edecektir.

18 Kasım 1983, BMGK, 541 Sayılı Kararı olarak bütün ülkelerden Kıbrıs Cumhuriyeti dışında herhangi bir oluşum ya da başka bir Kıbrıs devletini tanımamaları istemiştir. Bu karara Pakistan red Ürdün çekimser oy kullanmıştır.

11 Mayıs 1984, BMGK 550 Sayılı Kararı olarak KKTC ve Türkiye arasında karşılıklı Büyükelçi atanmasını doğru bulmadığını belirtmiştir. Bu karara Pakistan red ABD çekimser oy kullanmıştır.

1 Mart 1986, Kıbrıs müzakerelerinde taraflara Taslak Çerçeve Anlaşması sunuldu.

16 Eylül 1986, 12 Eylül 1980 tarihindeki darbeden sonra dondurulan ilişkiler Daimi Temsilciler düzeyinde toplanan AET-Türkiye Ortaklık Konseyinin Bakanlar seviyesinde toplanması suretiyle canlandırıldı.

14 Nisan 1987, Türkiye, Roma Antlaşması, AAET Antlaşması ve AKÇT Antlaşmasının ilgili hükümleri uyarınca AT'ye tam üyelik yönünde başvuruda bulundu.

16 Nisan 1987, Türk limanları Kıbrıs Rum gemilerine kapatıldı.

21 Mayıs 1988, Komisyon üyesi Claude Cheyson Kıbrıs'a bir ziyarette bulunarak adanın bölünemeyeceğini ifade etti.

28 Haziran 1989, Dönemin BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar, Kıbrıs'taki müzakereler çerçevesinde taraflara Fikirler Dizisi'ni sundu.

18 Aralık 1989, Türkiye'nin üyelik başvurusunun özellikle Almanya olmak üzere AT tarafından olumlu karşılanmış; ancak Komisyon, Türkiye ile ilgili "Görüş"ünde (Avis), iç pazarın tamamlanmasından önce (1992) yeni bir üyenin katılamayacağını bildirmiş ve aynı zamanda Türkiye'nin daha fazla ekonomik ve siyasi gelişime ihtiyacı olduğunu belirtmiştir.

6 Haziran 1990, Komisyon, Türkiye'ye yönelik başka alanlarda işbirliğini öngören "İşbirliği Paketi"ni düzenleyerek Konseyin onayına sundu.

4 Temmuz 1990, GKRY, AT'ye üyelik müracaatında bulundu.

3 Nisan 1992, Kıbrıs'taki müzakereler çerçevesinde dönemin BM Genel Sekreteri Boutros Ghali taraflara değiştirilmiş Fikirler Dizisini sundu. Bu önerilerin çoğu Türk tarafı açısından müzakere edilebilir olarak değerlendirilirken, Rum tarafı önerileri kabul etmemiştir.

30 Haziran 1993, Komisyon GKRY'nin AB başvurusunu destekledi, Avrupa Konseyi bu ülkeyle katılım görüşmeleri için tarih verdi.

5 Temmuz 1994, ABAD, bir davaya ilişkin olarak almış olduğu karar ile KKTC menşeli tarım ürünlerinin AB ülkelerine ithalatını yasaklamış sayıldı.⁴

30 Temmuz 1994, Komisyon, Gümrük Birliği'nin, Türkiye-AT arasında 1963 yılında imzalanmış olan Ankara Anlaşması'nda ifade edildiği biçimde gerçekleştirilmesini sağlayan şartları belirledi.

6 Mart 1995, Türkiye AB ile Gümrük Birliği Anlaşması'nı imzaladı.

13 Aralık 1995, AP “Gümrük Birliğinin Son Döneminin Uygulanmaya Konmasına ilişkin 1/95 Sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı”nı onayladı ve böylece 31 Aralık 1995 tarihinde Türkiye'nin AB ile uyumunda 22 yıllık süreye mal olan “Geçiş Dönemi” tamamlanmış oldu.

1 Ocak 1996, Gümrük Birliği tesis edildi. Oluşum, sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamaktaydı.

25 Temmuz 1996, Gümrük Birliğinin tesis edilmesini müteakip taraflar arasında Serbest Ticaret Anlaşması imzaladı.

12-13 Aralık 1997, Lüksemburg Zirve Toplantısında Türkiye aday ülke olarak belirtilmedi. Fakat MDAÜ ülkelerinin önemli bir bölümü aday ülke ilan edildi. Bu karar sonucunda Türkiye AB ile olan siyasi diyalogunu dondurdu.

4 Kasım 1998, Komisyon, Türkiye'nin müzakereleri hakkında Komisyonun görüşlerini kapsayan ve her yıl düzenli olarak hazırlanması öngörülen ilk Düzenli Raporu yayımladı.

10-11 Aralık 1999, Helsinki Zirve Toplantısı'nda Türkiye'ye adaylık statüsü verildi.

8 Kasım 2000, Komisyon, Türkiye için KOB taslağını açıkladı.

7-8-9 Aralık 2000, Nice Zirve Toplantısı'ndan sonra KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf Raif Denktaş, bir süredir devam eden yakınlaşma görüşmelerinden çekildiğini açıkladı.

19 Mart 2001, Türkiye KOB'nde belirtilen hususlara paralel Ulusal Programı kabul etti.

4 Aralık 2001, Denktaş ve Klerides, Kıbrıs müzakereleri çerçevesinde ilk doğrudan görüşmelerin yapılmasını desteklediler.

16 Ocak 2002, Kapsamlı müzakereler Kıbrıs'ta BM gözetiminde başladı.

12-13 Aralık 2002, Kopenhag Zirve Toplantısına ilişkin sonuç bildirisinde şu ifadelere yer verildi: Komisyonun önerisine göre Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterine ilişkin şartları

---

⁴ İngiltere Yüksek Mahkemesi önünde açılan bir davanın ATAD'a götürülmesi üzerine ATAD, Kıbrıs adasından ithal edilecek patates ve narenciye ürünlerinin yetkilendirilme makamının Kıbrıs Cumhuriyeti otoriteleri olacağını ve bu şekilde yetkilendirilmeyen ürünlerin ithalatının yapılamayacağına hükmetti.

karşılması halinde 2004 yılının Aralık ayında düzenlenecek Zirvede karar alınacak ve Türkiye ile müzakereler geciktirilmeksizin başlatılacaktır.

17 Şubat 2003, Mısır ve GKRY Münhasır Ekonomik Bölge anlaşması imzaladı.

16 Nisan 2003, GKRY, AB'ye Katılım Anlaşmasını diğer MDAÜ'lerle birlikte imzaladı. Bu Anlaşmaya ek Protokol 10 ile AB, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin etkin kontrolü dışında varsaydığı bölgelerde (KKTC topraklarında) müktesebatı uygulamayacağını duyurdu.

23 Nisan 2003, 1963'ten beri Kıbrıs adasını ikiye bölen Yeşil Hat açıldı.

23 Haziran 2003, "AB Müktesebatının Üstlenilmesine ilişkin Türkiye Ulusal Programı" Bakanlar Kurulunun onayından geçti.

31 Mart 2004 Kıbrıs müzakereleri çerçevesince BM Genel Sekreteri olan Kofi Annan'ın hazırlamış olduğu Annan Planının son versiyonu (Annan Plan V) taraflara sunuldu.

7 Nisan 2004, GKRY Cumhurbaşkanı Papadopoulos Annan Planını reddettiğini açıkladı

21 Nisan 2004, Rusya, BMGK'nin Kıbrıs'a ilişkin sunmuş olduğu tasarıyı veto etti, böylece hayır oyu vermeye hazırlanan GKRY'ye açık destek vermiş oldu. İngiltere'nin hazırladığı tasarı, 14 kabul oyu almasına rağmen, Rusya'nın karşı çıkması nedeniyle karara dönüşemedi. Söz konusu tasarıda, adaya silah temin edecek ülkelere ambargo uygulanması ve BM'nin yeni Barış Gücü'nün adada anlaşmanın güvenlikle ilgili hükümlerinin uygulanmasını sağlaması öngörülüyordu.

24 Nisan 2004, Annan Planı referanduma sunuldu. KKTC halkı yüzde 64.9'luk bir oran ile Annan Planını kabul ederken, GKRY halkı yüzde 75.83 oranı ile anılan Planı reddetti.

29 Nisan 2004, Konsey, Yeşil Hat Tüzüğü'nü kabul etti.

1 Mayıs 2004, GKRY, Kıbrıs Cumhuriyeti olarak resmen AB üyesi oldu.

7 Temmuz 2004, Komisyon, Kıbrısın Kuzey bölgesine yönelik Doğrudan Ticaret ve Mali Yardım Tüzüklerini hazırladı; ancak bu tüzükler henüz yasa tasarısı niteliğinde iken GKRY tarafından veto edildi.

16-17 Aralık 2004, Brüksel Zirvesi'nde AB Konseyi, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yeterli derecede yerine getirdiğini belirterek Türkiye ile müzakereleri 3 Ekim 2005 tarihinde başlatacağını duyurdu.

29 Temmuz 2005, AB'nin, Türkiye'den Ankara Anlaşması'nı MDAÜ Genişlemesi uyarınca genişletmesi; dolayısıyla Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kapsayacak biçimde imzalamasının talep

edilmesi üzerine Türkiye, bu imzanın Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanıdığı anlamına gelmediğini içeren bir deklarasyon yayınlayarak anılan talebi uyguladı.

21 Eylül 2005, AB, yukarıda anılan deklarasyona karşı bir deklarasyon yayınlayarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin üye devlet olduğunu ifade etti.

3 Ekim 2005, Lüksemburg'da gerçekleştirilen Hükümetlerarası Konferans ile AB, Türkiye ile tam üyelik müzakerelerini başlattı.

8 Temmuz 2006, Kıbrıs müzakereleri kapsamında Mehmet Ali Talat ile Papadopoulos İlkeler Dizisi belgesi konusunda uzlaştı.

11 Aralık 2006, Türkiye'nin AB ile müzakereleri çerçevesinde müktesebata bağlı sekiz adet faslın ülkenin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne getirdiği kısıtlamalarla ilgili olduğundan askıya alındığı duyuruldu.

17 Ocak 2007, GKRY, Lübnan ile MEB Anlaşması imzalandı.

16 Ekim 2007, Talat, New York'ta görüştüğü dönemin BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon'a Güven Artırıcı Önlemler Paketini sundu.

23 Mayıs 2008, Talat ve Hristofyas federasyona olan bağlılıklarını teyit ettiler.

8 Aralık 2009, GKRY, AB Genel İşler Konseyi toplantısında, Türkiye ile yürütülen müzakerelerde altı fasıl başlığında uzlaşılmasını tek taraflı durdurduğunu belirterek bu blokajın Türkiye ile ilişkilerin normalleşmesi koşuluna bağlı olarak kaldırılabilirliğini duyurdu.⁵

26 Mayıs 2010, Dönemin KKTC Cumhurbaşkanı Eroğlu ile Hristofyas arasında görüşmeler başladı.

10 Aralık 2010, GKRY ile İsrail arasında MEB Anlaşması imzalandı.

26 Ocak 2011, Kıbrıs müzakereleri kapsamında Cenevre'de yeni bir Üçlü Zirve gerçekleştirildi.

18 Aralık 2010, Doğu Akdeniz bölgesini önemli oranda etkileyecek olan Arap Baharı, Tunus'taki gösteriler sonucunda başlamış oldu.

16 Eylül 2011, KKTC, TC Hükümeti ile imzalamış olduğu Kıta Sahaneliğinin Sınırlandırılması Anlaşması uyarınca, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na deniz yetki alanlarında petrol ve doğalgaz araması için ruhsat verdi.

12-24 Ocak 2012, Kıbrıs müzakereleri kapsamında New York-Greentree görüşmeleri gerçekleşti.

---

⁵ GKRY'nin bu dönemden beridir tek taraflı olarak bloke ettiği fasıllar: 2. Fasıl: İşçilerin Serbest Dolaşımı 15. Fasıl: Enerji 23. Fasıl: Yargı ve Temel Haklar 24. Fasıl: Adalet, Özgürlük ve Güvenlik 26. Fasıl: Eğitim ve Kültür 31. Fasıl: Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası

1 Temmuz 2012, GKRY AB dönem başkanı oldu ve Türkiye bu başkanlık süresince AB ile ilişkilerini dondurma kararı aldı.

16 Aralık 2013, AB ile Türkiye arasında “Vize Serbestisi Diyaloğu Mutabakat Zaptı ve Geri Kabul Anlaşması” imzalandı.

11 Şubat 2014, Kıbrıs müzakereleri çerçevesinde dönemin KKTC Cumhurbaşkanı Eroğlu ile GKRY siyasi lideri Anastasiadis arasında bu güne değin yürütülen müzakerelerin çerçevesini çizen yedi maddelik Ortak Mutabakat “Joint Declaration” kabul edildi. Liderler seviyesinde hâlihazırda imzalanmış olan güncel mutabakat metni olması açısından önem arz etmektedir.

14 Nisan 2014, Türkiye üzerinden AB ülkelerine göçü engellemeye yönelik tedbirleri içeren Geri Kabul Anlaşması yürürlüğe kondu.

8 Ekim 2014, “Türkiye 2014 yılı İlerleme Raporu” ve “2014-2015 Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar Bildirimi”ni duyurdu. Türkiye’nin AB açısından göçle müzadelede önemli bir ortak olduğu belirtildi.

16 Mart 2015, “Türkiye-AB Yüksek Düzeyli Enerji Diyaloğu”na ilişkin ilk toplantı gerçekleştirildi.

30 Nisan 2015, “Türkiye-AB Ortaklık Komitesi Toplantısı” gerçekleştirildi.

29 Kasım 2015, Türkiye-AB Zirvesi Ortak Açıklamasında; Gümrük Birliğinin revize edilmesi, Türk vatandaşlarının Schengen Bölgesine vizesiz seyahatin gerçekleştirilmesi, müzakerelerin yeniden canlandırılması gibi konuların Komisyonun önceliğinde olacağı belirtildi.

25 Ocak 2016, “Türkiye-AB Yüksek Düzeyli Siyasi Diyalog”una ilişkin toplantı yapıldı.

28 Ocak 2016, “Türkiye-AB Yüksek Düzeyli Enerji Diyaloğu”na ilişkin ikinci toplantı gerçekleştirildi.

10 Şubat 2016, 29 Kasım 2015 tarihli Ortak Deklarasyonda belirtilen konularda Uygulama Raporu AB makamlarınca benimsendi, bunun yanında Türkiye’nin AB’ye düzensiz göçün engellenmesi yönündeki önemi vurgulandı.

25-26 Nisan 2016, “Türkiye-AB Yüksek Düzeyli Ekonomik Diyalog”una ilişkin ilk toplantı gerçekleştirildi.

15 Temmuz 2016, Türkiye’de darbe girişimi oldu.

15 Temmuz 2016, Dönemin AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini ve Dönemin Genişleme Politikası ve Katılım Müzakerelerinden Sorumlu Komisyon Üyesi Johannes Hahn sözkonusu girişimi kınadıklarına ilişkin bir açıklama yaptılar.

2-3 Eylül 2016, AB Gayrıresmi Dışışleri Bakanları Toplantısında temel gündem maddesini Brexit oluşturdu.

24 Kasım 2016, Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi duruma atıfta bulunularak; katılım müzakerelerinin geçici olarak dondurulması konusu AP'de tartışıldı. AP buna ilişkin olarak Türkiye'ye ilişkin tavsiye niteliğinde bir karar üretti.

13 Aralık 2016, AB Genel İşler Konseyi toplandı ve bu toplantıda Avusturya Türkiye üyeliğine karşı çıkarken, Hollanda ise Türkiye'deki mevcut siyasi durumda yeni bir faslın müzakereye açılmaması gerekliliği üzerinde durdu.

21 Aralık 2016, Komisyon Gümrük Birliğinin revizyonuna yönelik olarak Konsey'den yetki talep etti.

Kasım 2016 ve Ocak 2017 arası dönemde, Kıbrıs müzakereleri kapsamında İsviçre'de üç Zirve gerçekleştirildi.

9-11 Ocak 2017, KKTC, GKRY ve üç garantör ülkenin katılımı ile Cenevre'de Beşli Konferans yapıldı. Yunanistan hazır olmadığını ifade ederek ek süre talep etti.

20 Ocak 2017, Kıbrıs konusunda "Güvenlik ve Garantiler" başlıklarına ilişkin müzakereler Mont Pelerin'de devam etti.

20 Ocak 2017, ABD'de Donald Trump'ın Başkanlık koltuğuna oturmasını müteakip ABD-AB arasındaki özellikle ticari ve savunmaya yönelik ilişkiler sorgulanmaya başlandı.

28 Haziran 2017, İsviçre Crans-Montana'da devam eden Kıbrıs müzakereleri taraflararası anlaşmazlık neticesiyle çöktü. BM Genel Sekreteri Guterres, taraflar arasında müzakerelerin yeniden başlatılması için referans kavramlarının açık bir şekilde ortaya konması gerekliliği üzerinde durmuştur. Referans kavramlarının belirlenmesine yönelik çalışmalar halen sürmektedir.

25 Temmuz 2017 "Türkiye-AB Yüksek Düzeyli Siyasi Diyalogu"na ilişkin toplantı gerçekleştirildi.

Aralık 2017, "Türkiye-AB Yüksek Düzeyli Ekonomik Diyalogu"na ilişkin ikinci toplantı gerçekleştirildi.

22 Kasım 2018, AB-Türkiye arasında gerçekleşen Siyasi Diyalog Toplantısında ortak konulara ilişkin hususlar ele alındı ve REG toplantılarının yeniden düzenlenmiş olmasına yönelik memnuniyet ifade edildi.

11 Aralık 2018 Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterini tam olarak yerine getirmesini teminen gerekli adımların teknokratlar düzeyinde tartışılmasına yönelik beşinci REG Toplantısı gerçekleştirildi.

28 Şubat 2019 “Türkiye-AB Yüksek Düzeyli Ekonomik Diyaloğu”na ilişkin üçüncü toplantı gerçekleştirildi.

13 Mart 2019, Tavsiye kararı niteliğindeki 2018 Türkiye Raporu, AP tarafından kabul edildi.

4 Mayıs 2019, GKRY'nin KKTC yetkilileri ve garantör ülkelere danışmadan ilan etmiş olduğu MEB'lerde yabancı şirketler doğalgaz aramaya başlayınca Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Türk sondaj gemisi Fatih'in Kıbrıs adasının batısında arama çalışmalarına başlayacağını ifade etti. AB yetkilileri Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenlik haklarına saygıda bulunulması yönünde çağrı yaptı.

7 Temmuz 2019, Yunanistan seçimlerinin ardından iktidara gelen Yeni Demokrasi Partisi Dışişleri Bakanı Nikos Dendias, Türkiye'nin Doğu Akdeniz bölgesindeki politikalarını kınadı.

15 Temmuz 2019, AB, Türkiye'nin Doğu Akdenizdeki faaliyetleri dolayısıyla Türkiye'ye birtakım mali ve siyasi yaptırımlar uygulayacağını açıkladı.

GÜNEY DOĞU AVRUPA (BATI BALKANLAR) GENİŞLEMELERİ KAPSAMINDA AB-SIRBİSTAN-KOSOVA İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE ZAMAN ÇİZELGESİ⁶

1912, Kosova, Osmanlı Devleti topraklarına bağlıyken, 1. Balkan Savaşı ile birlikte Sırbistan'ın eline geçti. 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Anlaşması ile de Sırbistan'ın bir vilayeti oldu.

1918, 1. Dünya Savaşı'nın ardından Sırp-Sloven-Hırvat (Yugoslavya) Krallığı kuruldu.

21 Ocak 1920, Versay Barış Anlaşması ile Kosova'nın bu Krallığa bağlanması meşru hale getirildi.

1929, Kurulan Krallıkta diktatörlük ilan edildi.

1941, Almanya, İtalya, Macaristan ve Bulgaristan orduları Yugoslavya Krallığını işgal ettiler.

1945, Josip Broz Tito başkanlığında Yugoslavya Komünist Partisi güçleri (Partizanlar) Müttefikler'in tarafında yer aldı.

2 Aralık 1945, Partizanlarca YFC kuruldu ve Kosova, 2. Dünya Savaşı sonrasında yeniden YFC'de kurucu bir federasyon olan Sırbistan'a bağlandı.

1948, Tito'nun Stalin ile anlaşamaması üzerine SSCB ile ilişkiler kötüleşince YFC 1948'de Kominform'dan ayrıldı.

1974, Kosova ve Voyvodina'ya önemli derecede özerklik statüsü sağlandı; ancak Sırbistan kurucu devletinden ayrılma hakkı tanınmadı.

Aralık 1987, Yugoslavya Komünist Partisi'nin başına Slobodan Miloseviç geçti.

1989, Kosova ve Voyvodina'nın Sırbistan içerisindeki özerk statüsü önemli derecede geriletilerek bu oluşumlar birer Sırp belediyesi olarak kurumsal yapıda yerlerini aldılar.

28 Aralık 1989, Kosova'nın ilk siyasi partisi LDK (Kosova Demokratik Ligi) kuruldu ve İbrahim Rugova bu partinin kurucu başkanlığını yaptı.

---

⁶ Kronoloji çalışması için AB Komisyonu resmi web sitesinden, (Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/serbia_en, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/kosovo_en, BBC, *Kosovo Profile-Timeline* (23 Temmuz 2019) kaynağından, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/news/world-europe-18331273>, BM resmi web sitesi, *Un Documents of Kosovo-Security Council Reports* kaynağından, (Çevrimiçi), <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/kosovo/>, *Timelines of History Kosovo* kaynağından, (Çevrimiçi), 5 Şubat 2019, <https://www.timelines.ws/countries/KOSOVO.HTML> ve Prof. James Ker-Lindsay'ın *Kosovo: The Path to Contested Statehood in the Balkans*, I.B. Tauris, 2009, referanslı kitabının Kronoloji bölümünden yararlanılmıştır.

2 Temmuz 1990, Kosovalı Arnavutlar bağımsızlık referandumu gerçekleştirip yüzde 99,87 oranında bağımsızlık yönünde oy kullandılar.

7 Eylül 1990, Kosova'da Kaçanik Anayasası ilan edildi ve İbrahim Rugova Kosova Cumhuriyeti'nin ilk başkanı olduğunu açıkladı. Bu bağımsızlık kararını Arnavutluk tanıdı, Bosna Hersek, Hırvatistan ve Slovenya ise destekledi.

Nisan 1992, Bosna Hersek'te savaş başladı.

27 Nisan 1992, Sırbistan ve Karadağ, federasyonun kurucu cumhuriyetlerden olan Slovenya'nın bağımsızlığını kazanması, Hırvatistan ve Bosna Hersek'te de savaşın başlamasının ardından Yeni Yugoslavya'yı oluşturdu.

24 Mayıs 1992, İbrahim Rugova Kosova Cumhurbaşkanı seçildi.

1993 UÇK kuruldu.

21 Kasım 1995, Dayton Anlaşması imzalandı ve Bosna Savaşı sona erdirilmiş oldu.

28 Şubat 1998 Kosova'da savaş başladı.

24 Ekim 1998, YFC'nin NATO Hava Gücü Kuvvetleri ve AGİK Kosova Misyonu ile uyum içerisinde çalışmasını öngören BMGK'nin 1203 Sayılı Kararı kabul edildi.⁷

15 Ocak 1999, Racak Katliamı'nda 45 Arnavut öldürüldü.

5 Şubat 1999, Kosova Savaşı taraflarınca Rambouillet görüşmeleri çerçevesinde müzakereler tamamlandı; ancak olumlu bir sonuç alınamadı.

24 Mart 1999, Kosova'da NATO Hava Harekatı başladı.

24-25 Mart 1999, AB Konseyi, Berlin'de Olağanüstü Zirvede toplandı. Zirvede, MDAÜ genişlemesine yönelik Gündem 2000 Belgesi üzerinde durularak hem Kosova'daki olaylara, hem de Orta Doğu'da barış sürecine yönelik bazı kararlar alındı.

14 Mayıs 1999, BMGK, Kosova'ya ilişkin 1239 Sayılı Kararı kabul etti ve Kosova'dan göç eden kişilerin diğer ülkelere güvenli geçişlerinin sağlanması talebinde bulundu.

3-4 Haziran 1999, AB, Köln Zirvesi'nde, Rusya ile ilgili ilk ortak stratejisi belirlendi ve aynı zamanda Kosova konusu ile ODGP'nin güçlendirilmesi konusunda bildiriler kabul edildi. Buna ek olarak, bazı önemli AB ülkelerinin öncü olduğu Güneydoğu Avrupa için İstikrar Paketi oluşturuldu.

---

⁷ Bu karardan önce 31 Mart (1160 numaralı) ve 23 Eylül 1998 (1199 numaralı) tarihlerinde benzer kararlar alınarak, Kosova'da taraflara silah ambargosu uygulama yönünde çağrıda bulunulmuş, her iki tarafa da ateşkes talebinde bulunulmuştur.

9 Haziran 1999, Kosova'daki NATO müdahalesinin sona ermesiyle birlikte Sırp askerleri bu bölgeden çekilmeye başladılar.

10 Haziran 1999, BMGK, Kosova'ya ilişkin olarak 1244 Sayılı Kararı kabul etti.⁸ Çin bu hususta çekimser oy kullanmıştır. Bu karara uygun olarak UNMIK oluşturuldu.

12 Haziran 1999, NATO önderliğinde çokuluslu barış gücü KFOR Kosova'ya girdi.

2000 yılı boyunca Sırbistan'da Miloseviç yönetimine karşı halk ayaklanmaları oldu. Toplam 18 siyasi partinin birleşmesiyle kurulan Sırbistan Demokratik Muhalefeti, cumhurbaşkanlığına Vojislav Kostunitsa'yı aday gösterdi. 2000 yılının Ekim ayında Kostunitsa seçimden zaferle çıktı. Miloseviç yenilgiyi kabul etmeye yanaşmayınca, muhalefet lideri Zoran Cinciç ve öğrenci hareketinin önderliğinde genel grev başlatıldı.

5 Ekim 2000, Belgrad'da düzenlenen büyük gösteriye bütün ülkeden onbinlerce kişi katıldı. Böylece Miloseviç yönetimi son bulmuş oldu. Zoran Cinciç, 2001 yılından 2003 yılına kadar Başbakanlık görevini yürüttü.

Kasım 2000, AB ile dönemin YFC (Sırbistan ve Karadağ'dan oluşan) arasında AB'nin politik ve ekonomik yardımlarını olağan kılan Çerçeve Anlaşması imzalandı.

24 Kasım 2000, AB Zagreb Zirvesi'nde SAP'a YFC'nin katılımı sağlandı. Bunun yanında Zagreb Zirvesinde YFC dışında kalan beş Güneydoğu Avrupa ülkesinin SAP'a katılımları öngörüldü.

28 Haziran 2001, Miloseviç yargılanmak üzere ICTY'e teslim edildi.

13 Ağustos 2001, Makedonya'da Ohri Çerçeve Anlaşması imzalanarak ülkedeki Makedon nüfus ile Arnavut azınlık arasında barış gerçekleştirilmiş oldu.

1 Ocak 2003, Bosna Hersek'te barışı sağlamaya yönelik EUFOR-Althea kuruldu. Amacı Dayton Anlaşması'nın etkin olarak uygulanmasının sağlanmasıydı.

Mart 2003 Sırbistan-Karadağ Devleti daha esnek bir birliktelik öngören yapısıyla resmi olarak Sırbistan ve Karadağ Devlet Birliği (State Union of Serbia and Montenegro-SCG) olarak yapılandırılırken, kurucu devletlere üç yıl içinde kendi kaderlerini tayin hakkı yönünde referandum düzenleyebilme hakkı tanındı.

20-21 Haziran 2003, İlk AB-Batı Balkan Zirvesi Selanik'te gerçekleştirildi ve her ülkenin AB yolunda kendi gelişim ve başarısı çerçevesinde değerlendirileceği teyit edildi. Bu ülkelerin

---

⁸ Bu karar, bugün sürdürülen görüşmelere temel oluşturması açısından önemlidir. Karar Kosova'da BM gözetiminde etkin uluslararası sivil ve güvenlik varlığını oluşturmayı öngörmekteydi.

tümüne şartlılık açısından başarı göstermeleri durumunda AB yolunun açık olduğu belirtildi. **Mart 2004**, Kosova’da UNMIK’in statüsü sorgulanmaya başlandı, Mitroviçe olaylarında 31 kişi hayatını kaybetti. Sırbistan’ın Belgrad, Niş ve Novi Sad bölgeleri de bu olaylardan etkilendi. “Mart Ayaklanmaları” olarak adlandırılan bu olaylarda yüzlerce kişi yaralandı.

Nisan 2004, BM’nin Kosova’nın statüsüne ilişkin müzakerelerin başlatılması çağrısına dikkat çekilerek, Arnavut olmayan azınlığın yurtlarına geri dönüşü ve özgür seyahatlerinin sağlanması istendi.

Haziran 2004, Konsey, Sırbistan-Karadağ olarak bilinen oluşumun AB ile entegrasyon sürecinin başlatılabileceğini duyurdu.

21 Kasım 2004, AB almış olduğu kararla Batı Balkanlar bölgesindeki ülkelerle olan ilişkileri Dışişlikler Komiserinin görev alanından alıp Genişleme Komiserinin görev alanına verdi.

2005, BM Kosova Özel Temsilcisi olarak Martti Ahtisaari görevlendirildi.

Mart 2005, Kosova Başbakanı Ramush Haradinaj savaş suçu işlediği iddia edilerek yakalandı ve bunun üzerine Bayram Kosumi bu görevi devraldı.

1 Nisan 2005, Komisyon, “A European Future for Kosovo” bildirisini kabul etti.

24 Ekim 2005, BMGK, Kosova’ya ilişkin statü görüşmelerinin başlanması gerektiği yönünde bir karar üretti.

1 Şubat 2006, BM Kosova Özel Temsilcisi Kosova’nın statüsü ile ilgili müzakerelerin başlaması yönünde çağrı yaptı.

21 Mayıs 2006, Karadağ’da bağımsızlık referandumu yapıldı, bağımsızlık yüzde 55 oranı ile kabul edildi.

03 Mayıs 2006, SAA kapsamında Sırbistan’ın ICTY ile yeterli işbirliği yapmaması sonucunda Kopenhag ve ek kriterlerle açılan müzakereler askıya alındı.

16 Haziran 2006, Sırbistan, Karadağ’ın bağımsızlığını tanıdı.

26 Mart 2007, Ahtisaari, BMGK’na ilettiği görüşünde Kosova’nın bağımsız olması gerektiğini ifade etti; ancak Sırbistan bu görüşü ciddi bir şekilde reddederek Kosova’ya sadece denetimli özerklik verilebileceğini belirtti.

13 Haziran 2007, Sırbistan’ın ICTY ile yeterli işbirliğinden sonra SAA yürürlüğe konma süreci başlatıldı. Bunun akabinde taraflar arasında SAA anahatları belirlendi ve Sırbistan-Karadağ devletinin varlığı da resmen bitirilmiş oldu.

7 Kasım 2007, AB ve Sırbistan arasında SAA yürürlüğe kondu.

4 Şubat 2008, Pieter Feith, AB'nin ilk Kosova Özel Temsilcisi olarak atandı ve ayrıca EULEX'in kurulmasına yönelik Ortak Eylem⁹ AB ülkelerince kabul edildi.

17 Şubat 2008, Kosova Meclisi, Ahtisaari Planı ve BMGK 1244 Sayılı Karar doğrultusunda tek taraflı olarak bağımsızlığını duyurdu. Kosova'yı ilk olarak Afganistan, Kosta Rika ve ABD tanıdı ve Sırbistan bu karara karşı çıktı. Türkiye de Kosova devletini ilk tanıyan ülkelerden olmuştur.

18 Şubat 2008, AB Konseyi, Kosova bağımsızlık bildirgesine atfen bir açıklamada bulunarak, bu durumun kabul edilebileceğini belirtti; ancak üye ülkeleri Kosova'yı tanıyıp tanımama konusunda serbest bıraktı. İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya ve birçok üye Kosova'yı tanıma meyili gösterdi; ancak İspanya, Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan, Romanya ve Slovakya bu bağımsızlığı reddettiklerini açıkladılar. Konsey ayrıca Kosova'nın "sui generis" bir durum olduğunu bildirdi.¹⁰

27 Şubat 2008, İstikrar Paketi'nin yerini Türkiye'nin de üyesi olduğu Bölgesel İşbirliği Konseyi aldı.

15 Haziran 2008, Kosova Anayasası kabul edildi.

16 Ekim 2008, Sırbistan, 1 Ocak 2009 tarihinde yürürlüğe girecek olan Geçici Ticaret Anlaşmasını tek taraflı olarak uygulamaya koydu.

14 Ekim 2009, Komisyon "Kosovo Fulfilling its European Perspective" başlıklı bildiriye kabul etti.

30 Kasım 2009, Konsey, Batı Balkanlara yönelik vize serbestiyesi perspektifini ortaya koydu. Bu belge Batı Balkanlar için Schengen Bölgesinde tam kapsamlı vize serbestisini öngörmektedir.

9 Aralık 2008, EULEX operasyonel hale geldi ve Kosova'daki UNMIK görevini devraldı.

19 Aralık 2009, Schengen ülkelerine seyahatta vize Sırbistan için kaldırıldı.

22 Aralık 2009, Sırbistan, AB'ye üyelik için başvuruda bulundu.

---

⁹ Detay için bkz. European Council Joint Action 2008/124/CFSP.

¹⁰ Günümüzde Kosova 97 tane ülke tarafından resmen tanınmaktadır. Sırbistan Dışişleri Bakanı Ivica Dacic'in 2020 yılının Ocak ayında yapmış olduğu beyanattan alınmıştır. Daha önceleri 117'ye kadar çıkan sayının Sırbistan'ın tanımının engellenmesi yönündeki politikaları sonucunda gerçekleşen tanımın geri alınması kararlarından sonra olduğu aktarılmıştır. Bkz. Craig-Turp Balazs, "Serbia's Campaign to reduce the number of countries which recognise Kosovo is Working", (Çevrimiçi), 16 Ocak 2020, <https://emerging-europe.com/news/serbias-campaign-to-reduce-the-number-of-countries-which-recognise-kosovo-is-working/>

1 Şubat 2010, AB-Sırbistan arasındaki Geçici Ticaret Anlaşması yürürlüğe girdi.

14 Haziran 2010, AB Dışışleri Bakanları Konseyi Sırbistan ile olan SAA'nın onay sürecini başlattı. Süreç, 18 Haziran 2013 tarihinde Litvanya'daki oylamayla sona erdi.

22 Temmuz 2010, UAD, Kosova'nın bağımsızlık kararına ilişkin danışma görüşünü açıkladı. Bu görüş temel olarak bağımsızlığın BMGK 1244 numaralı kararı ile çelişmediğini ortaya koydu.

8 Eylül 2010, BM Genel Kurulu taraflar arasında AB nezdinde yürütülecek müzakerelerin başlaması kararını kabul etti.

9 Eylül 2010, UAD'nın kararı AB tarafından yayınlanan bir bildiri ile benimsendi.

25 Ekim 2010, Komisyondan Sırbistan'ın AB üyeliğine ilişkin görüş talep edildi.

8 Mart 2011, BM, taraflar arasında teknik diyalogun başlamasına ilişkin çağrı yaptı.

12 Ekim 2011, Komisyon, Sırbistan'a adaylık statüsü verilmesini Kosova ile ilişkilerinin normalleştirilmesi kaydıyla uygun buldu.

19 Ocak 2012, Komisyon Kosova'ya yönelik vize serbestiyesi perspektifini ortaya koydu.

1 Mart 2012, Konsey, Sırbistan'a adaylık statüsünün verilmesini uygun buldu.

14 Haziran 2012, Komisyon, Kosova'ya ilişkin "Visa Liberalisation Roadmap" "Vize Serbestisi Yol Haritası"nı kabul etti.

10 Eylül 2012, Kosova, gözetimli bağımsızlığını sona erdirdiğini duyurdu.

19 Ekim 2012, Sırbistan-Kosova arasındaki barış görüşmeleri AB gözetiminde başladı.

14 Aralık 2012, Konsey, Komisyon ve AB Dışışleri Yüksek Temsilcisinin Sırbistan'ın adaylığı hakkında verilecek olumlu görüşü dikkate alıp süreci ona göre devam ettireceğinin altını çizdi.

19 Nisan 2013, Sırbistan Başbakanı Ivica Daciç ve Kosova temsilcisi Hashim Thaçi Brüksel'de "First Agreement of Principles Governing the Normalization of Relations" metnini ve bu metnin 22 Mayıs 2013 tarihinden itibaren uygulanmasını kararlaştırdılar.

22 Nisan 2013, Komisyon Konseye Sırbistan ile üyelik müzakerelerinin açılmasını önerdi.

25 Haziran 2013, Dışışleri Konseyi AB Konseyine Sırbistan ile üyelik görüşmelerine en geç 2014 yılının Ocak ayında başlanmış olması yönünde tavsiyelerde bulundu.

28 Haziran 2013, Konsey, Sırbistan ile üyelik müzakerelerinin başlanmasına ve ilk Hükümetlerarası Konferansın da 2014 yılının Ocak ayına kadar başlatılmasına karar verdi.

17 Aralık 2013, Konsey, Sırbistan'a ilişkin Müzakere Çerçeve Belgesini kabul etti

20 Aralık 2013, Sırbistan ile üyelik müzakereleri AB tarafından resmen başlatılmış oldu.

21 Ocak 2014, Sırbistan'ın müzakerelerine yönelik ilk hükümetlerarası konferans toplandı.

25 Temmuz 2014, AB-Kosova arasında SAA imzalandı.

28 Ağustos 2014, Berlin’de Batı Balkanlara yönelik Konferans düzenlendi.

14 Aralık 2015, Sırbistan ile 32. ve 35. Fasıllar müzakereye açıldı.

1 Nisan 2016, AB- Kosova arasında SAA yürürlüğe girdi.

18 Temmuz 2016, Sırbistan ile 23. ve 24. Fasıllar müzakereye açıldı.

13 Aralık 2016, Sırbistan ile 5. Fasil müzakereye açıldı, 25. Fasil müzakereye açılarak geçici olarak kapatıldı.

27 Şubat 2017, Sırbistan ile 20. Fasil müzakereye açıldı, 26. Fasil müzakereye açılarak geçici olarak kapatıldı.

20 Haziran 2017, Sırbistan ile 7. ve 29. Fasıllar müzakereye açıldı

11 Aralık 2017, Sırbistan ile 6. ve 30. Fasıllar müzakereye açıldı.

16 Ocak 2018, Kosova’da yaşayan aslen Sırp olan siyasetçi Oliver Ivanovic’in Kosova’nın Kuzey bölgesinde öldürülmesi üzerine Sırbistan yönetimi Brüksel’deki Sırbistan-Kosova toplantısına katılmayacağını açıkladı.

6 Şubat 2018, Komisyon “a Credible Enlargement Perspective for and Enhanced EU Engagement with the Western Balkans” “Batı Balkanlara Yönelik Genişleme Perspektifi” başlıklı bir bildiri kabul ederek Karadağ ve Sırbistan’ın üyeliğinin 2025 yılında gerçekleşebileceğini belirtti.

21 Mart 2018, 2014 yılında başlatılan Batı Balkanlara yönelik Berlin Sürecine ilişkin Diyalog kapsamında Karadağ-Kosova sınırının revize edilmesine yönelik anlaşma Kosova Meclisinde onaylandı. Bu onay Sırbistan tarafından olumsuz karşılandı.

26 Mart 2018, Sırbistan Kosova Ofisi Direktörü Marko Djuric, Kuzey Mitroviçe’de Kosova polisi tarafından ülkeye izinsiz girdiği gerekçesiyle tutuklandı. Sırbistan Cumhurbaşkanı Aleksandar Vucic bunun üzerine Eylülde yapılması öngörülen AB nezdindeki görüşmelere katılmayacağını belirtti.

25 Haziran 2018, Sırbistan ile 13. ve 33. Fasıllar müzakereye açıldı.

21 Kasım 2018, Kosova Sırbistan ve Bosna Hersek’ten ithal edilecek olan ürünlere yüzde 100 oranında gümrük vergisi uygulayacağını açıkladı. Bunun yanında bağımsızlık tanınana kadar bu vergi oranının uygulanmasında geri adım atılmayacağı kararlaştırıldı. AB ve ABD Kosova yönetimine bu tutumundan vazgeçmesi için baskıda bulunsalar da bir sonuç elde edemediler.

10 Aralık 2018, Sırbistan ile 17. ve 18. Fasıllar müzakereye açıldı.

14 Aralık 2018, Kosova, güvenlik güçlerinin düzenli bir orduya dönüştürülmesine ilişkin adım attı ve bu adım kademeli olarak gerçekleştirilmesi şartıyla AB ve ABD yetkililerince desteklendi. Sırbistan bu karara çok sert bir şekilde tepki gösterdi.

17 Ocak 2019, Rusya Devlet Başkanı Putin, Belgrad’a resmi ziyareti sırasında Aleksandar Vucic ile ortak basın toplantısı düzenleyerek Kosova’nın keyfi attığı adımların Balkanlar Bölgesinin istikrarsızlaşmasına neden olduğunu ifade etti.

Temmuz 2019, AB-Batı Balkanlar Poznan Zirvesi Polonya’da gerçekleştirildi. Almanya ve Fransa Batı Balkanların reform yönünde daha fazla çaba sarfetmesi gerekliliği üzerinde dururken, Kuzey Avrupa ülkelerinin direnmesi sonucunda Kuzey Makedonya ve Arnavutluk’a aday statüsü verilmesi konusu aynı yılın Ekim ayına ertelendi.

2019 yılı boyunca, Sırbistan-Kosova arasındaki gerginlik devam etti.

2 Ağustos 2019, Kosova’da Başbakan Ramush Haradinaj’ın savaş suçları dolayısıyla sanık durumuna düşmesi sonucunda istifa etmesinin ardından Cumhurbaşkanı Hashim Thaçi yeni bir koalisyon kurulması çağrısında bulundu.

6 Ekim 2019, Kosova’da hükümet krizinin aşılammamasının ardından erken genel seçimlere gidildi, VV-Vetevenjosje (Kendin Karar Ver Hareketi) Partisi bu seçimden birinci parti olarak çıktı.

2019 yılı boyunca Arnavutluk ve Kuzey Makedonya ile müzakerelerin başlatılması gündeme geldi; ancak özellikle Fransa’nın olumsuz tutumu nedeniyle müzakereler başlatıl

GİRİŞ

Bu teze ilişkin araştırma açılımı, AB genişlemesini tarihsel bir süreç içerisinde değişen yapısı ile ele alarak bu değişikliklerin şartlılık politikasına etkisini açıklamak ve uluslararası ortam ile AB yetkinlik kapasitesi çerçevesindeki Avrupa çalışmaları kapsamında geliştirilen teorik altyapıdan yararlanarak son dönem AB genişleme politikasına uygun önermeler sunan teori analizleri yapmaktır. Buna göre; 1980'lerin sonu ve 1990'ların başından sonra Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte MDAÜ ile Malta ve GKRY'nin AB üyeliği ve akabinde YFC'nin dağılma sürecinde yaşanan krizler ve bu yapıdan kopan ülkelerin AB adaylığı da dikkate alındığında; AB genişlemesine ilişkin çalışmaların sıklıkla şartlılık politikası temelli yukarıdan aşağıya Avrupalılaştırma (AB düzeyinden aday/potansiyel aday ülke düzeyine doğru uygulanan politikalar şeklinde) ve Yeni Kurumsalcılık teorileri çerçevesinde analiz edildiği görülmektedir. Bu tezde, bahsekonu teorilerin, adaylık sürecindeki ülkelerin Topluluk müktesebatının (acquis communautaire) bazı fasıllarını kendi ulusal mevzuatlarına aktarması veya ekonomik şartlılık gibi somut koşullar içeren şartlılık politikaları bağlamında yapılan düzenlemelerle ilgili olarak yerinde önermeler yaptığı kabul edilmektedir. Ancak, bu tez, anılan teorilerin, AB'nin, MDAÜ genişlemesi kapsamında GKRY ve Batı Balkanlar kapsamındaki ülkelere uyguladığı şartlılık politikasını kapsamlı bir şekilde açıklamakta yetersiz kaldığı hipoteziyle birlikte; bu genişlemeleri, AB'nin stratejik, dolayısıyla kurumsal, siyasi ve ekonomik çıkarları, hazmetme kapasitesi, yukarıda sözü edilen ülkelerin sahip olduğu kırılabilir yapılar, AB'nin bu yapıların uluslararası statüsüne etki edecek nitelikte aldığı kararları da dikkate alarak; LH kuramı ile bu kuramdan beslenen son dönem genişleme analizleri ile yapmaya çalışmaktadır.

AB'nin iç istikrarını oluşturan unsur üye ülkelerin ekonomik ve siyasi istikrarıdır. AB'nin dış politikadaki amacı da yine çevresindeki istikrarı sağlamak ve çeşitli alanlarda rekabet ettiği aktörlere karşı kendi kapasitesini arttırarak küresel bir güç olma isteğini gerçekleştirmektir. Realist/Neo-realist ve neoliberal teoriden esinlenen LH kuramın varsayımıyla, uluslararası sistem içinde AB'nin farklı alanlarda rekabet ettiği uluslararası aktörler karşısındaki göreceli gücünü koruma çabası açıklanmaya çalışılacaktır. AB'nin genişleme öngörüsüyle yaklaştığı bölgelerde bu hususları dikkate alarak şartlılık politikasını şekillendirdiği savunulmakta, dolayısıyla şartlılık politikasının zaman içerisinde gelişen siyasi bir yapısı olduğu kabul edilmektedir. Buna göre; aday ülkenin siyasi yapısı, bu yapının AB veya üyesi olan bir ülke üzerindeki olumsuz etki ihtimalleri, diğer aktörlerin genişleme olacak bölgedeki varlık durumu ve statüsü konuları

AB'nin şartlılık politikasının değişim nedeni ile genişleme yönünde verdiği ve vereceği kararların anahtarı niteliğindedir. Bu teze göre, AB'nin merkezinde oluşan politikaların genişleme sürecine dair süreçleri etkileme kapasitesi koşullu bir etkidir. En önemli koşul, ulusüstü AB kurumlarının ileride uygulayacakları genişleme prosedürlerine önceden onay veren, dolayısıyla hâlihazırda pozisyonlarını belirlemiş önemli sayıda üye devlet oluşudur. Genişleme politikalarının güç merkezi sayılan organ, üye devletlerin temsiline dayanan hükümetlerarası nitelikteki Konsey ve AB Konseyidir; özellikle Lizbon Antlaşması adıgeçen AB organlarına genişleme politikası açısından belirleyici organ olma misyonunu yüklemiştir.

Genişleme, AB üyesi devletler ve buna bağlı olarak ulusüstü AB kurumları açısından bazı tehditler barındırmakla birlikte, doğru ve AB'nin iç istikrarını bozmadan uygulandığında önemli kazanımlara olanak verecek bir dış politika aracıdır. AB, bu güne değin gerçekleştirdiği genişlemelerde uzun süreli kazançlar elde ederek hükümetlerarası nitelikte karar alan; ancak son raddede tek bir uluslararası aktör olarak faaliyette bulunan bir yapı olmuştur. Genişleme politikalarının çalışılmasında atlanmaması gereken nokta, üye devletlerin ve nihayetinde AB'nin henüz genişleme stratejisini belirlerken ve aday ülkelerle üyelik müzakerelerine girişmeden öngörülen genişlemenin olası etkilerini hesapladıklarıdır. Bu durum kaçınılmaz olarak AB üyesi devletlerin AB sistemi içerisindeki göreceli gücüne etki etmekte ve bu da genişlemeden kaynaklı elde edilecek çıkarların dağıtımsal oranlarının yeniden tanımlanmasına yol açmaktadır. 1980'li yıllarda AB'ye başvuru koşulu Avrupa devleti olmak gibi basit bir kritere bağlıyken; bugün genişleme prosedürünün Kopenhag kriterlerinin de ötesine geçerek iyi komşuluk ilişkileri ve başka diğer aday ülke statülerinin tanınıp gözetilmesine ilişkin hükümlerin de uygulandığı bir alan olması, bu süreçte yaşanan dış ortam dinamikleriyle birlikte makro düzeyde ele alınan bir AB genişleme analizi gerektirmektedir.

AB Komisyonu (bundan böyle Komisyon diye anılacaktır) gibi AB kurumlarının genişlemenin yarattığı fırsatları öne sürerek AB sistemindeki kendi gücünü arttırmanın peşinde oldukları kabul edilmekle birlikte, genişleme kararı alınması noktasına gelene kadarki süreçlerin genişlemenin esas nedeni olduğu yadsınamaz. Yeni Kurumsalcılar genellikle genişleme konusunda Komisyonunun etkisini savunmakla birlikte, aynı zamanda uzun bir genişleme süreci devam ederken üye/aday ülkelerde farklı siyasi görüşteki hükümetlerin iş başına geldiğini, ancak ulusüstü AB kurumlarının temel siyasi pozisyonlarının genel olarak benzer olduğunu savunmaktadırlar. Yeni Kurumsalcılara göre böyle bir durum, ulusüstü kurumlara genişleme

sürecinde yeni uygulama alanları yaratırken, böylelikle de kurumları üye devletler karşısında göreceli olarak karar sahibi kılmaktadır. Ancak üye devletlerin, egemenlikle ilişkilendirilebilecek bazı temel sorunlarını çözmede araç olarak kullandığı politika alanlarından biri genişleme politikalarıdır ve bu bağlamdaki kararlar oybirliği gerektirmektedir. Genişlemenin oybirliği ilkesi ile fonksiyonel hale gelen bir politika olması, genişlemede; üye devletlerin güçlü olduklarını ortaya koymaktadır. Genişleme politikalarının hukuksal ve pratik uygulama temeli AB bütünleşmesinin bir sonucudur ve genişleme yöntemi üye devletlerin katkılarıyla ve çoğunlukla Zirve kararları, Hükümetlerarası konferanslar ve Dışişleri Bakanları Toplantıları sonucunda oluşmuş bir yöntemdir. Bu çalışmada ortaya konacağı üzere, genişleme süreçlerinin her aşamasında söz sahibi olan ve veto yetkisini saklı tutan üye devletler, genişleme konusunda karar verme yetisini olabildiğince kendi çıkarları yönünde kullanmaya eğilimlidirler. Dolayısıyla bu güne değin yaşanmış ve bundan sonra yaşanacak olan genişlemeler, üyeler arasında önemli bir uzlaşma sağlanmış olduğunu göstermekte ve AB açısından önemli bir dış politika atılımı olarak kabul edilebilmektedir. Yeni Kurumsalcılar bu yönden AB'nin genişleme stratejisini belirleme yöntemini gözardı ettikleri sürece genişleme öncesi şartlılık politikası oluşturulması sürecini de kapsamlı olarak analiz edemezler.

Yukarıdakiler ışığında, çalışmanın birinci bölümünde ilk olarak AB'nin genişleme politikalarının daha iyi anlaşılabilmesi için genişleme evreleri tarihsel bir süreç içerisinde ve AB üye ülkelerinin bu yönde geliştirdikleri siyasi irade çerçevesinde değerlendirilecektir. Buna göre, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonraki ilk hacimli genişleme olması, sayı olarak en fazla aday ülkeyi Birliğin bünyesine katması ve bu ülkelerin tarihi olarak demokratik değil sosyalist sistemler içerisinde çıkıyor olması sebebiyle AB'nin şartlılık politikasının sistematik bir çerçeveye oturtulmasına neden olacak olan MDAÜ genişlemesi, 10 Aralık 1991 tarihli Maastricht Zirve toplantısı sonrasında AB'nin ortaya attığı siyasi irade sonrasındaki şekilleniş biçimiyle ayrıntılı olarak analiz edilecektir. Bu minvalde, 1993 Kopenhag Zirvesi ve Kopenhag Kriterlerinin ayrıntıları, 1994 Essen Zirvesi ve Katılım Öncesi Strateji unsurlarının belirlenmesi ile 1995 Madrid Zirvesinin uluslararası ortamda AB'nin rolünü etkinleştirme çabaları çerçevesinde değerlendirilecek ve bu dönemlerdeki AB'nin genişleme politikalarının diğer alanlardaki bütünleşme politikalarına yansımaları anlatılmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede, MDAÜ genişlemesi üzerinde ülkelerin dağıtımsal çatışma konusunda uzlaşmaları ve birbirlerine yönelik geliştirdikleri genişlemeyi veto etme tehditi argümanının daha iyi anlaşılabilmesi için

AB'ye giriş koşulunda yer alan politik tercihler içeren unsurlar ana hatlarıyla açıklanacaktır. Buna göre, tezde savunulan görüşün en önemli kanıtı, genişleme politikasının uygulanmasında temel karar alıcı organlardan biri olan ve hükümetlerarası niteliğe sahip olan AB Konseyinin kurucu Antlaşma metinleri ile kurulan bir kurum değil; toplanan Zirvelerle gelişen ve siyasi ve uluslararası ortama bağlı olarak evrilen bir AB kurumu olmasından ileri gelmektedir. Bu kısımda, üyelik müzakerelerine başlanacak bir ülke ile ilgili seyreden süreç ve bu sürecin AB mevzuatına nasıl yansıdığı aşamalı olarak analiz edilecektir. Buna ek olarak, AB şartlılık politikasının ve bu politikayı uygulayan Konsey, AB Konseyi ile Komisyonun bu süreçte oynadığı rol açıklanacaktır. AB'nin şartlara göre değişen genişleme politikasını haklı bir nedene dayandırması için yine aynı dönemlerde ortaya koymuş olduğu hazmetme kapasitesi ve idari kapasite mekanizmaları, bunun yanında AB'ye genişleme yöntemi bağlamında esneklik sunan Topluluk Müktesebatı'na bağlı 31. ve 35. Fasıllar değerlendirilecektir. Anılan şartlar, AB genişleme yönteminin özellikle siyasi yönden analizinde, Türkiye gibi büyük ülkeler ile olan müzakerelerde ve Batı Balkanlar genişleme süreçlerinde sıklıkla gündeme gelmektedir. Özetle, çalışmanın birinci bölümünde AB'nin üye ülkelerinin ve AB'nin neden ve nasıl genişlediği ve hangi yöntemle genişlediği MDAÜ genişlemesinin ayrıntılı makro politik analizi çerçevesinde açıklanmaya çalışılacaktır.

Bu tezde ortaya konan bir başka görüşe göre, MDAÜ genişlemesini oluşturan aday ülkelerin (YFC ülkelerinden olan Slovenya ve GKRY ile Malta hariç olmak üzere) hem dönemin AB üyesi ülkeleri hem de birbirleriyle çok önemli sayılabilecek bir siyasi uyumsuzluğunun olmaması, hem de AB'nin bu dönemde ulaşmaya çalıştığı normatif nitelikli kapasitenin, bu bölgede bütünlüklü bir politika benimsemesini kolaylaştıran bir unsur olması, MDAÜ genişlemesinin Batı Balkanlar genişlemesine nazaran daha kolay gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu durum SSCB'nin dağılma sürecinin¹¹ YFC'nin dağılma sürecine oranla çok daha sorunsuz seyretmesine bağlanmaktadır. Dolayısıyla, bu ülkeler dışında kalan ülkelerin, yani Slovenya ya da GKRY'nin, üye ülkeler ile olan ya da kendi iç yapılarından kaynaklanan siyasi uyumsuzlukları tüm MDAÜ genişlemesini rafa kaldırmamak adına, stratejik olarak ve nispeten AB tarafından gözardı edilmiştir. Bu sebeple özellikle Yunanistan'ın GKRY'nin 1990 yılındaki resmi AB başvurusundan sonra bu ülkenin üyeliğini tüm siyasi sorunlarına rağmen desteklemesi, diğer

---

¹¹ Bu yapıdan Letonya, Litvanya ve Estonya kopmuştur; ancak diğer MDAÜ ülkeleri de eski sosyalist rejimler olduklarından AB'ye geçiş aşamaları kendileri açısından sistem değişikliğini zorunlu kılmaktaydı.

unsurların yanında, öncelikle bu çerçeveden değerlendirilmelidir. AB'nin herhangi bir üye devletin veto yetkisini kullanmasından çekinmesi ve özellikle Kıbrıs uyuşmazlığı konusunda yeterince bilgi sahibi olmamasından kaynaklı olarak uyguladığı şartlılık politikası, aslında başından beri stratejik siyasi bir iradeyi yansıtır gibi görünse de, sonuçları açısından bir dış politikası hatası olarak değerlendirilebilmektedir. Türkiye'ye AB tarafından uygulanmış olan Kıbrıs konusu şartlılığı bu çerçevede etraflıca değerlendirilecektir. Sonuç olarak, MDAÜ genişleme sürecinde uygulanan şartlılık politikası, İtalya ile olan bazı sınır problemlerine ilişkin kısmi olarak Slovenya'ya uygulanan hariç, genel olarak üye ülkelerle aday ülkelerin Kopenhag kriterleri kapsamında demokrasi, hukukun üstünlüğü ve azınlık hakları gibi siyasi ve bunun dışında ekonomik sorunlarının çözümü çerçevesinde seyretmiştir.

Bu genişlemelerin yaşandığı 2004 yılından bu yana aday ülke olan Türkiye'ye üye ülke olan GKRY çıkarları üzerinden uygulanacak şartlılık politikası ise MDAÜ ile Batı Balkanlar genişleme politikası arasında (ne MDAÜ genişlemesi kadar tekdüze ne de Batı Balkanlar genişleme süreci kadar çeşitlendirilmiş) kendine münhasır bir politika olarak algılanabilmektedir. Bu noktada bu tez, AB'nin kendine münhasır şartlılık politikasını Türkiye'nin devlet olarak, en azından son on beş yıldır ulaşmaya çalıştığı kapasite çerçevesinde açıklamaya çalışmaktadır. Kuşkusuz kendine münhasır bu AB politikasının kırılma noktası, 1999 Helsinki Zirvesi kararlarında bir genişleme şartı olarak kabul edilen iyi komşuluk ilişkileri hususudur. Bu sebeple bu sürecin özellikle AB'nin Türkiye politikası üzerinden genişlemeye etkisi birinci bölümün son kısmında Kıbrıs uyuşmazlığı çerçevesinde tarafların değişmesi zor tutumları ve AB'nin tüm bu taraflara karşı geliştirmeye çalıştığı dengeli yaklaşımı çerçevesinde ayrıntılı olarak analiz edilecektir. Bu teze göre, AB her ne kadar Türkiye'yi üye yapmaya istekli olmasa da, Türkiye ile üç açıdan ittifak yapmak zorundadır. Bunlar, güvenlik, göç ve enerji yönlü ekonomi şeklinde sıralanabilmektedir. Bu sebeple, hem 1999 Helsinki Zirvesinde Türkiye'ye üyelik statüsü verilmesi, hem de şu anda Kıbrıs adası üzerinde Türkiye ile AB devletlerinin dondurulmuş bir çözümsüzlükte varlıklarını gösteriyor olmasının nedeni bu şekilde açıklanabilmektedir.

İkinci bölümde, birinci bölümde ortaya atılan görüşleri pekiştirmek üzere Soğuk Savaş sonrasındaki dönemin önceki dönemden farklı çok kutuplu yapısı üzerine kuramsal çerçeve oluşturulmaya çalışılacaktır. Bu sebeple, Uluslararası ilişkiler kuramlarıyla bu kuramlar çıkış noktası olmak üzere Avrupa bütünleşmesini analiz etmek üzere önerilen kuramlar (hükümetlerarasıcılık ve neorealizm gibi) arasındaki bağlantının tespiti bu çalışmanın amaçları

bakımından önemlidir. Bu yönden bakıldığında bir AB bütünleşme teorisi olarak Andrew Moravscik tarafından ortaya atılan LH kuramı hem genişleme kararı öncesinde AB üye devletlerin kendi aralarındaki dağıtımsal çatışmayı dengeleme eğilimlerini anlatmakta, hem de bir bütün olarak AB'nin çok kutuplu ve neorealist bakış açısıyla kabul edildiği şekilde anarşik bir dünya siyasetinde genişlerken kendinden başka diğer uluslararası aktörler ile olan rekabeti konusuna verilen referansı da açıklayabilmektedir. Buna göre, dağıtımsal çatışma ve pazarlık kavramları genişleme politikası ve şartlılık politikası kapsamında ve üye ülkelerin aday ülkelerle olan özel nitelikli ilişkileri kapsamında değerlendirilecektir. Yine Moravscik'in tezinden yola çıkarak, AB içerisinde özellikle İngiltere, Fransa ve Almanya gibi söz sahibi olan önemli devletler, AB bütünleşmesinde etki sahibidirler; dolayısıyla genişleme politikalarında da söz sahibidirler. Ancak genişleme politikaları bağlamında her üyenin veto hakkı olması aday ülkelerin değerlendirilmesi bağlamında kendi çıkarları sözkonusu olan ülkelerin süreci veto kartını kullanarak hükümetlerarası pazarlıklar kurmaya çalıştıkları gözlemlenebilmektedir.

AB'nin genişleme politikaları bağlamında üye ülkelerinin tek tek çıkarları dışındaki ortak çıkarının, AB'nin siyasi ve ekonomik gücüyle ilişkisinin ortaya konması için ikinci bölüm AB'nin bahsekonu yönlerden özelliklerini de tartışacaktır. AB, ekonomik olarak çok önemli bir güçtür ve bu güç siyasi olarak taşıdığı bazı hassasiyetler dolayısıyla çoğu zaman dış politikada aynı dili konuşamayan ulusal devletlerden oluşan hükümetlerarası bir yapı olarak algılanmaktadır. Bu sebeple AB'nin ODGP bağlamında ulaştığı kapasite, AB'nin dünya piyasasındaki yeri, uluslararası bir aktör olarak önemi ve Enerji politikalarındaki hassasiyetleri genişleme konusu ekseninde özetlenerek değerlendirilecek ve bu çalışmada kabul edildiği üzere AB genişlemesinin altında yatan temel nedenler araştırılmaya çalışılacaktır. Böylelikle AB'nin modern küresel bir güç olarak varlığını sürdürmek için sözkonusu politikalarla genişlemesinin derin bir bağ içerisinde olduğu görüşünden hareketle, AB'nin genişleme öngörüsüyle yaklaştığı bölgelerde siyasi şartlılık bağlamında kriz çözme kapasitesi ve bu çabanın nedenleri teorik açıdan değerlendirilecektir. AB'nin yukarıda bahsedilen politikalar kapsamında hükümetlerarası bir yapıda olması, Andrew Moravscik'in AB'yi anlamaya çalışırken iki düzlemli oyun, uluslararası ortam ve AB içindeki dengeler arasındaki bağı analiz etmeye çalışan teorik çalışmasıyla örtüşmektedir. Moravscik'in temel tezlerinden yararlanan birçok çalışmanın son dönem AB genişlemesi çalışmalarına ışık tuttuğu bilinmektedir. Bu nedenle, bahsekonu teori, AB

bütünleşme kuramlarını uluslararası ilişkiler kuramlarıyla harmanlayan bu çalışmalarla birlikte ele alınacaktır.

Yukarıdakiler ışığında, AB genişleme kapsamında şartlılık politikası uygulamaktadır; ancak bu şartlılık politikası zaman içerisinde değişen bir yapı göstermekte ve bugün siyasi kararları içeren hatta bir ülkenin statüsüne ilişkin hükümler belirleyebilen bir değerlendirme mekanizmasıyla çalışmaktadır. Savunma amaçları bakımından istikrarsız bir Doğu Avrupa, istikrarsız bir Batı Batı Balkan Bölgesi, istikrarsız bir Karadeniz ya da Akdeniz Bölgesi iki yönden AB için zararlıdır. Öncelikle, bu bölgelerden gelecek olan göç AB'nin üzerinde yükseldiği liberal değerler ile AB vatandaşlarının refahı üzerinde olumsuz etkilere sebep olacaktır. İkinci ve çok önemli olarak, AB savunma ve enerji politikaları bağlamında önemli ölçüde bağımlıdır; savunma politikaları kapsamında ABD'ye bağımlı iken; enerji politikaları bağlamında Rusya'ya bağımlıdır. Bunun yanında, sayılan tüm aktörlerle ekonomik olarak hem rakip hem de partnerdir. AB'nin genişleme öngörüsü yaptığı bölgede uygulayacağı yanlış bir politika, AB'ye rakip bir başka uluslararası aktörün bahse konu bölgede etkisini arttırmasıyla sonuçlanacaktır. Özellikle Batı Balkanlar genişleme sürecinde bu konu politik bir söyleme dönüşmüş ve AB'nin en üst düzey yetkilileri tarafından sıklıkla ifade edilmektedir.

İkinci bölümde üzerinde durulacak bir diğer konu, genişleme politikalarında LH kuramı gibi AB'yi ve üye devletlerini esas alan bir yaklaşımın Yeni Kurumsalcı yaklaşıma göre hangi yönden daha kapsamlı bir genişleme analizi yapabildiği ile ilgilidir. Yeni Kurumsalcı yaklaşımı benimseyen akademisyenler genişlemenin ulusüstü yapıların değil üye devletlerin etkili olduğu bir alan olması halinde Türkiye'nin müzakerelerde ilerleme kaydedemeyeceğini savunmaktaydılar. Ancak, genişleme stratejisini belirleyen AB Konseyi, bütünleşmenin siyasi yönüne de odaklanmakla birlikte, aday ülkelere yönelik stratejide bulunabilmektedir. Yani, özellikle AB Konseyi AB ülkelerinin çıkarlarının korunmasına önem verirken; kurumsal entegrasyona zarar verebilecek nitelikte bir genişlemeyi onaylamayacağı gibi; AB'nin genişleme politikalarının meşruluğunu zedeleyecek derecede bir karara da imza atmayacaktır. Stratejik meselelerin de zamansal olarak şekil değiştirdiği genel kabul görmüş bir durum olduğu için, AB Konseyinin siyasi ortama göre Komisyonu bilinçli olarak yönlendirdiği görüşü kolaylıkla bu görüşü çürütebilir. AB'nin Türkiye'nin adaylığı konusunda geçmişteki kararları ancak stratejik bir yaklaşımla açıklanabilir. Bu çalışmada Kıbrıs ve Batı Balkan bölgelerinin özellikle seçilmesinin nedeni, bu bölgelerin barındırdıkları iç siyasi çekişmelerin uluslararası ilişkiler ve

dolayısıyla AB'nin temel bir aktörü olduğu sisteme hâlihazırda yansımış olmasıdır. Bunun yanında, her iki bölgede de AB ülkeleri diğer uluslararası aktörlerle mücadele etmekte ve ulusal ve stratejik çıkarlarını gözetmektedirler. AB'nin bu bölgelerle etkileşimi bu çalışmada savunulacak olan tezlerle doğrudan ilgilidir. AB'nin bahsekonu bölgelere yönelik bakış açısı sunduğu Raporlar vasıtasıyla araştırılacak; böylece bölgelerdeki varoluşun hukuki, siyasi ve ekonomik temelleri ortaya çıkarılmış olacaktır.

Batı Balkan ve Kıbrıs bölgelerinin araştırılmak üzere seçilme nedeni iki yönden önem arz etmektedir. Öncelikle, iki bölge, ilk etapta benzer görünen ama aslında özünde ayrışan bir tanınma sorununa ve siyasi açıdan potansiyel kriz yaratma etkisine sahiptirler. Tanınma sorununun özünde ayrışmasının nedeni; BM başta olmak üzere uluslararası toplumun iki bölgeye yönelik farklı tutumundan kaynaklanmaktadır. Buna bağılı olarak, iki bölgede rol oynayan aktörler farklıdır ve dolayısıyla iki bölgeye genişleme konusunda dağıtımsal çatışma AB üyeleri arasında farklı algılanmıştır. Son olarak en önemli ve aslında önceki nedenin de sebebi, tarihsel olarak Kıbrıs sorununun daha eskiye dayanması nedeniyle; AB'nin Kıbrıs ile olan münasebetinin de daha eskiye dayanması ve dolayısıyla Kıbrıs'ın çoğunlukla AB ortak dış politikasının gelişmediğı dönemlerdeki şartlılık politikasının önceki uygulamalarına tabi tutulmasıdır. Buna göre, Kıbrıs genişlemesinin, sonradan adada yaşanacak siyasi gelişmeleri öngörememesi açısından AB'nin siyasi, savunma ve enerji politikalarını etkileyen bir dış politika hatası olduğu ve AB'nin aynı hatayı Batı Balkanlarda yapmamak için siyasi şartlılığın anlamını politik bir bilinçle şekillendirdiğı savunulmaktadır.

Üçüncü bölüm olan tezin son bölümünde AB'nin genişleme politikasının öncekine oranla gözle görülür bir şekilde farklılaştığı Batı Balkanlar (Güneydoğu Avrupa) genişleme süreci, 1991 yılında YFC'nin dağılma sürecine girmesiyle çakışan bir zaman diliminden başlayarak ve ilk iki bölümde öne sürülen görüşler çerçevesinde ayrıntılı olarak analiz edilecektir. Buna göre, üçüncü bölümde, Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarının tanınması, Bosna Savaşı ile akabinde Kosova'da yaşanan çatışmalar sırasında AB üye ülkelerinin çatışmaların çözümüne yönelik izledikleri yol ile çeşitli Komisyon ve çözüm yapıcı mekanizmalarda almış oldukları kararların sonradan genişleme politikasına yansımaları olduğu açıklanacak ve şartlılık politikalarının da değişime uğramasının sebebi bu duruma bağlanacaktır. Bunun dışında, Batı Balkan genişlemesi kapsamındaki ülkelerin etnik yapısının potansiyel tehlike yaratma kapasitesine sahip olması, üye ülkelerden özellikle 2008 ekonomik krizi sonrasında gelen genişleme karşıtı tepkiler ve diğer

uluslararası aktörlerin bu bölgenin şekillendirilmesinde AB'yi tercih etmesi de hem AB'ye bölgede şartlılık politikası bağlamında Kıbrıs bölgesine kıyasla daha çok faaliyet alanı sunmakta, hem de AB üzerinde bu politikayı çeşitlendirmesi yönünde siyasi baskı yaratmaktadır.

Şartlılık politikası kapsamında Batı Balkanlar genişleme süreci öngörülerek getirilen ICTY ile işbirliği ve iyi komşuluk ilişkileri günümüzde AB genişleme literatüründe çokça tartışılan konular arasındadır ve bu tez bu şartların oluşturulmasının AB'nin dış politika bağlamında bölgede aktif olduğu ilk yıllara kadar dayandırılabilceğini savunmaktadır. Tüm bunların yanında, Batı Balkanların Avrupa kıtasında yer alması, jeopolitik olarak çok önemli kaynaklara sahip değil ancak konumları itibarıyla bu kaynaklar bakımından geçiş özelliğine sahip olması, AB'nin savunma ve enerji kapasitesini arttırmasına olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla AB, bu bölgelere uyguladığı şartlılık politikası bağlamında aslında kendi dış politika araçlarını da güçlendirmeye çalışmaktadır. Bunun en iyi örnekleri Makedonya ve Kosova bölgelerinde varlığını sürdürmüş AB misyonları, bölgeye yönelik olarak ortaya atılmış İstikrar Pakti, Batı Balkan ülkelerine yönelik siyasi ve ekonomik şartlılığı içeren ve müzakerelerin başlanması için Kopenhag kriterlerinin yanında bir ön şart olarak getirilen SAA gösterilebilmektedir.

Bu noktada Moravscik'in dağıtımsal çatışma kavramı aslında genişleme öncesindeki şartlılık politikasının ilk oluşum sürecini de analiz etme fırsatı yaratır. Bu meyanda Batı Balkanlar genişlemesi nedenleri bu tezde etraflıca açıklanacağı üzere başından beri bütünsel bir yaklaşımı gerektirdiğinden, dağıtımsal pazarlık mekanizmasının oldukça ön plana çıkarıldığı bir genişleme süreci olmuştur. Keza Batı Balkanlardaki genişleme süreci, İspanya'nın, GKRY'nin, Yunanistan'ın, Slovakya'nın ve Romanya'nın Kosova konusu hakkındaki siyasi hassasiyetlerine rağmen devam etmektedir ve bu ülkelerin hassasiyetlerinin giderilmesi yönündeki en önemli etken ise AB içindeki çıkarların AB içindeki göreceli güçlü devletlerin girişimiyle dağıtımsal olarak yeniden yapılandırılmasına bağlıdır. Bu teze göre, özellikle Sırbistan ve Kosova arasındaki statü sorunu değerlendirildiğinde, AB'nin uygulayacağı etkili şartlılık politikasıyla Sırbistan'ın üye olmak için Kosova ile ilişkilerini normalleştirilmesi şartını koşması, bu ülkelerin endişelerini de giderecektir. Ancak, AB'nin hem Sırbistan hem de Kosovaya yönelik dengeleme politikası izlemeye ihtiyacı vardır; çünkü bu teze göre AB Batı Balkan bölgesine başından beri bütünlüklü yaklaşmak zorunda kalmaktadır. Bu durumun sebepleri de Batı Balkanlara yönelik Bölgesel Politika ve Berlin Süreci kapsamında üçüncü bölümde etraflıca açıklanacaktır.

Bu tez, AB'nin Batı Balkanlara yönelik genişleme politikasının analizinde AB'nin bu politikayı oluşturduğu ilk yıllardan beri YFC'nin dağılıp AB bünyesinde bütünleşmiş ulusal devletler olarak yer almalarını tercih ettiğini savunur. Dolayısıyla AB'nin bu yönde şartlılık politikasının iki temel hedefi olduğu varsayımında bulunur. Buna göre, AB, ekonomik gücünü kullanarak üye ülkeleri birbirleri ile ve AB pazarında bütünleşecek birer liberal demokrasiye dönüştürmeye teşvik eder ve bölgede istikrarın bu çerçevede yerleşeceğini savunur. İkinci olarak, bu teze göre AB, bölgede bütünsel yaklaşım çerçevesinde ülkelerin birbirleriyle sorunlarını şartlılık politikası çerçevesinde çözebileceği bir mekanizma yaratmaktadır. Bir başka deyişle AB, Slovenya ya da Hırvatistan gibi ekonomik olarak iyileşen (kimilerine göre ise Katolik olduklarından özellikle Batı Avrupa tarafından desteklenen) ülkeleri aşamalı olarak Birlik bünyesine katıp bu ülkelerin üye ülke veto güçlerini kullanarak şartlılık ilkesi bağlamında aday ülkelerle sorunlarını genişlemeden önce çözmelerini sağlamaktadır. Tüm bu argümanlar LH kuramının ortaya koyduğu görüşlerle birebir tutarlıdır. AB bu durumu GKRY genişlemesinde de denemiş; Türkiye'de ve adanın Kuzeyindeki politikaları buna göre şekillendirmeye çalışmıştır. Ancak bu teze göre AB bu durumdan bir ders çıkarmak zorundadır. Şöyle ki, bu durumun Sırbistan ve Kosova ilişkileri açısından fonksiyonel olması pek de olası değildir; çünkü Türkiye gibi Sırbistan da bölgesel bir güçtür ve Kosova konusunda Türkiye'nin Kıbrıs konusunda olduğu gibi kırmızı çizgileri vardır. Dolayısıyla Sırbistan'ın Kosova'dan önce olası bir AB üyeliği durumunda Kosova her halükarda ve AB adaylığının her aşamasında veto tehdidiyle karşı karşıya gelecektir. Kaldı ki AB üyesi ülkelere beşi de benzer sebeplerden Kosova'yı tanımamaktadır.

AB, Sırbistan'a ileride Kosova'nın AB yolunu tıkamayacağına ilişkin 2013 yılında imzalanan Brüksel Anlaşması kapsamında şartlılık politikası uygulasa da, bu tezde savunulduğu şekilde hükümetlerarası bir yöntemle ve aynı zamanda ulusal referandumların prosedürün bir parçası olduğu genişleme sürecinde AB'nin üye bir Sırbistan'a bu durumu nasıl kabul ettirebileceği büyük bir soru işaretidir. Bunun yanında, bu tezde Sırbistan için getirilen şartlılıkta Kosova'yı tanıma şartı yerine iki taraf arasında ilişkilerin tam teşekküllü bir şekilde ve bağlayıcı bir anlaşma ile normalleştirilmesi şartı konduğu da açıklanacaktır. Ancak yine de, Sırbistan ile Kosova'nın tanıma ve statü konularını çözmeden eşzamanlı olarak Birliğe katılmasının dışındaki bir durumun AB açısından olumsuz yansımaları olacaktır; çünkü AB, Kıbrıs uyuşmazlığından farklı olarak uzun zamandan beridir Kosova'nın aşamalı olarak kazandığına inanılan bağımsız devlet statüsünün tanınması yönündeki siyasi ağırlığını önemli oranda üye devlet iradesiyle korumuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

AB ŞARTLILIK POLİTİKASININ TARİHSEL GELİŞİMİ, GENİŞLEME YÖNTEMİ VE MERKEZİ VE DOĞU AVRUPA GENİŞLEMESİ KAPSAMINDA AB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

1.1. AB'nin Genişleme Dalgaları:

İngiltere, Avrupa'da Sovyet sorununun yaratmış olduğu ağırlık üzerine Fransa ve Benelüks ülkeleri ile 17 Mart 1948 tarihinde Brüksel Anlaşmasını imzalamıştır. İngiltere bu Anlaşma ile Avrupa kıtasında ekonomik ve askeri işbirliğini amaçlamaktaydı. İngiltere Benelüks Ülkeleri, Almanya, İtalya ve Fransa tarafından 1952 yılında Paris Anlaşması ile oluşturulan AKÇT'ye katılmamış ve AKÇT'nin Pazar ve ucuz hammadde açısından kıtada yarattığı ekonomik baskıyı en aza indirmek için ise 1959 yılında EFTA'nın¹² oluşmasına önderlik etmiştir. Ancak EFTA'nın ekonomik açıdan beklenen başarıyı sağlayamaması üzerine İngiltere, AET'ye üyelik teşebbüslerinde bulunmuştur. Bunun üzerine İngiltere, Roma Anlaşmasının 237'nci maddesine dayanarak 9 Ağustos 1961'de de tam üyelik başvurusunu gerçekleştirmiştir. AET ile İngiltere arasında katılım müzakereleri 10 Ekim 1961'de başlamıştır. İngiltere bu dönemde Charles de Gaulle'ün ülkelerinin üyeliğine yönelik olarak geliştirdiği direnç ile karşı karşıya gelmişti. Fransa, İngiltere'nin Avrupa'da bir birliğe inanmadığını ve ABD'den bağımsız şekilde diğer Avrupa ülkeleri ile eşit bir biçimde NATO yapısında bulunamayacağını savunmaktaydı. Hatta bu dönemde İngiltere Başbakanı 18-21 Aralık 1962 tarihlerinde ABD Başkanı J. F. Kennedy ile görüşmüş ve nükleer silahlar hususunu içeren anlaşma imzalamıştır. İngiltere bu konuda Fransayı da bilinçli olarak Anlaşmaya katmak istemiş ve Avrupa savunması konusundaki açık niyetini ifade etmek istemiştir (Moravscik,1998b: 48,50). Bu olay dahi Gaulle'ün şüphelerini yok edememiş ve de Gaulle 14 Ocak 1964'de İngiltere'nin Roma Anlaşması'na riayet etmeye niyetli olmadığını belirterek İngiltere'nin AET üyelik sürecini tek taraflı biçimde veto etmiştir (De Gaulle, 1964:20,22).

Fransa tarafından tek taraflı olarak veto edilmiş olan bu başvuru konumuz açısından önem arz etmektedir. De Gaulle'ün veto kararının arkasında tüm bunların yanında başka bir neden de

---

¹² EFTA, 4 Ocak 1960 tarihinde, Avusturya, Danimarka, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre ve İngiltere'nin imzaladığı Stokholm Anlaşması ile kuruldu. 196'de ortak üye olan Finlandiya 1986 yılında, İzlanda ise 1970'de EFTA üyesi oldu. EFTA'nın günümüzde dört üyesi vardır: İsviçre, İzlanda, Lihtenştayn ve Norveç. AB'nin en önemli ticaret ortaklarından ve günümüzde Cenevre'de faaliyet göstermektedir.

yatmaktaydı; bu da onun AET konusunda uluslarüstü oluşumlara karşı olarak izlemiş olduğu tavidir. Bu noktada de Gaulle 1 Ocak 1966'dan sonra Konsey'de tarım ve bütçe konularına ilişkin bazı kararların (1957 Roma Antlaşması'nda öngörüldüğü şekliyle belirli bir geçiş döneminden sonra) çoğunluk kararı ile alınacak olmasını, devletlerin egemenliği ilkesi ile bağdaşmaz görmüştür. Bunun yanında, Ortak Tarım Politikası kapsamında Topluluğun özkaynak yaratma çabasına girmesi de ulusüstü yapının güçleneceğine işaret etmekteydi. Fransa'nın tüm Konsey toplantılarını boykot etmesiyle başlayan bu kriz sırasında, De Gaulle, esasında NATO askeri ittifakıyla ilgili olarak da şüphelere sahipti. Nitekim Fransa, 1966 yılında NATO'nun askeri kanadından da çekilmiş, bu çekilme 1968'de SSCB'nin dönemin Çekoslovakya'sına müdahalesine kadar sürmüştü, Fransa'nın askeri kanada dönüşü de 2009 yılında Sarkozy döneminde olmuştur. 1965 yılında ilk Komisyon Başkanı Hallstein'in gazetecilere Avrupa'nın bakanı sayıldığını ifade etmesine karşılık de Gaulle, Topluluğun devlet olmadığı şeklinde bir cevap vermiştir. Bu kriz AB siyasi tarihinde yaşanan ilk ciddi krizlerden bir tanesi olup,¹³ çözüm önerisi olarak getirilen Lüksemburg Uzlaşısı ile Ocak 1966'da aşılmıştır. Bunun anlamı, üye devletlerin bu konularda ulusal hayati çıkar olarak gördükleri durumlarda kararları veto edebilme hakkına sahip olmalarıydı (Trachtenberg, 2000:102,110). Lüksemburg Uzlaşısında tanımlanan politik veto hakkı her bir üye devletin Antlaşmalar dâhilinde ortak kararın kural olduğu durumlardaki veto hakkıyla karıştırılmamalıdır; ancak bu Uzlaşım sürecinde yaşananlar AB genişlemesinin hükümetlerarası niteliğinden kaynaklı olarak başka nedenler sonucunda dahi üye devletlerin genişleme kararlarındaki veto hakkını kullanabileceklerini anlamak açısından önemlidir.

İngiltere'nin veto edilmesinden 4 yıl sonra İngilterede iktidarda bulunan İşçi Partisi Hükümeti, 1967 yılında AET üyeliği için ikinci kez başvuracaklarını açıklamıştır. Bunun üzerine 11 Mayıs 1967'de İngiltere, İrlanda ve Danimarka AET'ye tam üyelik başvurularını yapmışlardır. Bu başvuruları 21 Temmuz'da Norveç takip etmiştir. 1967 yılının Eylül ayında Komisyon, dört ülkenin üyelik başvuruları hususundaki görüşlerini olumlu olarak değerlendirmiştir. Konsey ise Komisyonun vermiş olduğu bu görüşlerin yeniden değerlendirilmesini talep etmiş, bunun üzerine Komisyon, 1 Ekim 1969'da konuyla ilgili ilave fikirlerini Konsey'e iletmıştır. Bu dönemde de Gaulle yine, İngiltere'nin katılımıyla AET'nin yapısının değişebileceğini ve serbest ticaret

---

¹³ Boş Sandalye Krizi "Empty Chair Crisis" diye bilinen bu siyasi kriz, Fransa'nın AT nezdinde temsilcisini sekiz ay süre ile temsiliyetten geri çekmesi sonucunu doğurmuştur.

alanından ibaret algılanacağını açıklamış ve akabinde de ikinci başvuruyu sonuçsuz bırakmıştır. Komisyonun olumlu görüşüne rağmen bir üye devlet vetosu süreci tıkamaya yetmişti; ancak 1968 yılındabaşgösteren Fransadaki toplumsal olaylar, dönemin Çekoslovakya'sının SSCB tarafından işgali ve de Gaulle'ün reform programının kamuoyunca reddedilmesi sonucunda Gaulle, 28 Nisan 1969'da istifa etmiştir. Yerine seçilen George Pompidou, İngiltere konusunda farklı bir tutum izlemiş ve Başkan seçildikten sonra yapılan ilk Bakanlar Konseyi toplantısında Zirve toplantısı çağrısı yapmıştır (Trachtenberg,2000:102,110). Bunun üzerine 1 Aralık 1969 La Haye Zirvesi¹⁴ yapılmıştır (Karluk, 2014:87) Avrupa Hristiyan Demokrat Partileri anılan Zirve öncesinde biraraya gelerek Avrupa'nın ekonomik ve siyasal birliğinin başlatılmasına yönelik kararların alınması yönündeki iradelerini açıklamışlardır. Bu dönemde 1961 yılında Fransız Dışişleri Christian Fouchet tarafından ortaya atılan ve Fouchet Planı (sonradan üyelere reddedilmiştir) olarak nitelenen Plan ve AB ortak dış politikasının temelini oluşturan Avrupa Siyasi İşbirliği mekanizmasının genişleme kararına etkisinin Fransız tavrındaki değişiklikte etkili olduğu savunulabilir (Bindi, 2010:16).

İngiltere'nin ısrarlı tavrı üzerine Komisyon, 1 Ekim 1969'da üyelik başvurusunda bulunan ülkeler için önceden verilmiş görüşlerini güncelleştirmiştir. 1970 yılında aday ülkelerin katılımına ilişkin müzakereler başlamış, 23 Haziran 1971'de tamamlanmış ve ülkelere yönelik beş yıl sürecek olan bir geçiş süresi benimsenmiştir. 1971 yılında Avam Kamarasında yapılan oylamada AET'ye giriş, 356 olumlu, 244 olumsuz oy ile kabul edilmiş ve Katılıma ilişkin Anlaşma ise 22 Ocak 1972'de imzalanmıştır. 1972 yılında İrlanda ve Danimarka'da yapılan halkoylamalarında AET'ye üyelik benimsenmiş; ancak 25 Eylül 1972 tarihinde Norveç'de gerçekleşen halkoylamasında hayır oyları (yüzde 53 gibi bir oran ile) çoğunlukta olmuştur. Bunun üzerine Norveç, ne EFTA genişlemesi ne de MDAÜ genişlemesine dahil edilmemiş oldu. Bu çerçevede, 1 Ocak 1973 tarihinde kabul edilen Katılım Anlaşmaları ile AET'nin sayısı altıdan dokuza yükselmiştir (Mehlhausen,2016:107). Norveç'in bugün hala AB üyesi olmaması da aslında Topluluk tarafından benimsenmiş ve değiştirilmesi güç olan balıkçılıkla ilgili mevzuatın Norveç'in ulusal çıkarlarını tehdit etmesinden kaynaklıdır. İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın üyeliğinden kaynaklanacak yükümlülükleri konusunda, en başta ticaretin serbestleştirilmesi ve parasal destekler konularında beş yıl sürecek uyum dönemi kabul edilmiş olması da o dönemin Katılım Anlaşmalarının günümüzdekine göre özünde pek de değişmediği ve özel hükümler

---

¹⁴ İlk Zirve toplantısı olması ve Avrupa Konseyinin temeli sayılmasından dolayı önem arz etmektedir.

içerebileceğini anlatması bakımından önemlidir (Miller, 2012:2,3) 1974 yılında İngiltere’de Harold Wilson Başbakanlığa gelmiş, Fransa’da ise George Pompidou’nun yerine Valery Giscard d’Estaing Başkan seçilmiştir. İşçi Partisi, daha muhalefette iken iktidara geldiğinde AET’ye giriş şartlarını yeniden müzakere edeceğini belirtmişti. Seçildikten sonra 9 Nisan’da Avam Kamarası’nda yapılan oylamada üyelerin 369’u İngiltere’nin AT’de kalması konusunda lehte oy verirken, 170’i ise bu durumun aleyhinde oy kullanmıştır. 5 Haziran 1975 tarihinde yapılan halkoylamasında ise İngilizlerin yüzde 67.2’si, İngiltere’nin AT’de kalması yönünde oy kullanmıştır (Miller, 2012:5) Bu çerçevede İngiltere AET ile yeniden müzakerelere başlamış ve bunun sonucunda İngiltere’nin Topluluklara katılım payının azaltılması sağlanmıştır (Tatham, 2009: 18) Moravcsik İngilterenin dahi Birliğe katılırken AT bütçesine yapacağı katkı konusunda üye ülkelerden gelen baskıların ve sonuç olarak İngilterenin yıllarca en üst düzeyde bütçe katkısı yapmasını (Dinan, 2014: 318-319) ya da İngiltere üyeliğinin Fransa tarafından veto edilmesinin ancak LH mantığına oturtulabileceğini savunur (Schneider, 2009:66).

Yunanistan, 8 Haziran 1959’da AET’ye ortak üyelik amacıyla başvurmuştur. Yunanistan o dönemde AET tarafından Avrupalı olarak kabul edildiğinden, Roma Anlaşması’nın 237’nci maddesi uyarınca “üyelik”, 238’nci maddesine göre de “ortaklık” için başvuru hakkına sahipti. (Müftüler-Baç, 1997: 54, 55). Yunanistan ile AET arasında bu yöndeki müzakereler 10 Eylül 1959’da başlamıştır. Müzakereler neticesinde Yunanistan ile AET arasında 9 Temmuz 1961’de Ortaklık Anlaşması imzalanmış olup anılan Anlaşma 1962 yılının Kasım ayında yürürlüğe girmiştir. Ancak Yunanistan’ın tam üyeliği için 22 yıllık bir sürenin geçmesi gerekecekti. Ortaklık Anlaşması, tıpkı Türkiye’nin Ankara Anlaşması gibi başından beri Yunanistan’ı belirli bir süre geçtiğinde tam üyeliğe hazırlayıcı nitelikte görülmüştür. 21 Nisan 1967 tarihinde Yunanistan’da askeri cuntanın ülkede yönetime el koymasıyla birlikte, bu ülkenin AET ile ilişkisi 1967-1974 yılları arasında dondurulmuştur. Türkiye’nin 20 Temmuz 1974’te Kıbrıs’a yönelik olarak gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı sonucunda Yunanistan’da 1967 yılında iktidara gelen Albaylar Cuntası yönetimden düşmüş ve Yunanistan da böylelikle demokratik rejime geçiş sürecini başlatmıştır. Bu sebeple de Yunanistan ile AET arasında hâlihazırda dondurulmuş olan Atina Anlaşması tekrardan yürürlüğe konmuştur. Anlaşmada belirtilenden önce Haziran 1975’de ise Yunanistan AET’ye üyelik başvurusunu yapmıştır. Komisyon tarafından hazırlanan Görüş (Avis) Raporu 29 Ocak 1976’da açıklamış ve bu raporda Yunanistan’ın üyeliği konusunda ekonomik açıdan bazı olumsuzluklar olabileceği belirtilmiştir. Komisyon’un hazırlamış olduğu bu

rapor Konsey’de 9 Şubat 1976 tarihinde değerlendirilmiş ve olumsuz değerlendirilen parametreler siyasi olarak olumlu yönde değiştirilmiştir. AB’nin ekonomik gücünü kullanarak siyasi yöndeki olumsuz görüşleri olumluya dönüştürme çabasının ilk izleri Yunanistan genişlemesinde görülür (Kochenov, 2008:31,32). Bu dönemlerde Soğuk Savaş yumuşama (*détente*) aşamasındaydı ve AB hem Türkiye hem de Yunanistan’da Sovyet tehditinden çekinmekte; bunun yanında belki de Akdeniz bölgesinde Türkiye etkisini Yunanistan üzerinden kırmaya çalışmaktaydı. Ancak bu durum Yunanistana tam anlamıyla siyasi şartlılığın uygulanmadığı anlamına gelmez; örneğin 1973 yılında olası bir darbe karşısında Yunanistan ile imzalanan Ortaklık Anlaşması iptal edilmiştir. Soğuk Savaş taraflarının Vietnam’da karşı karşıya gelmesiyle uluslararası ortamın detente dönemine girmesi, aynı dönemde Ortadoğunun petrol krizi karşısında karışması döneminde AT’nin hem kendi içinde ekonomik bütünleşmeye devam etmesi hem de kendi coğrafyasında Güney Avrupa ülkelerine yönelik uyguladığı bu zorlayıcı ama bütünleştirici politikalar, AT’yi ta o zamanlardan başlayarak siyasi şartlılığı kullanıp dönüştürücü olabilen sınırlarüstü bir aktör konumuna geçirmiştir (Belet, 2013:1000).

Yunanistan ile müzakere görüşmelerine 27 Temmuz 1976’da başlanmış ve Yunanistan’ın tam üyeliğiyle alakalı Katılım Anlaşması ise 1979’da imzalanmıştır. Resmi olarak 1 Ocak 1981 tarihinden sonra da Yunanistan AT’nin onuncu üyesi olmuştur. Yunanistan’ın üyeliğiyle ilgili olumsuz ihtimalleri en aza indirmek için müzakereler sonunda imzalanmış olan Katılım Anlaşmasında da beş yıllık bir uyum süresi öngörülerek bu süre aşamalı bir şekilde gümrüğe ilişkin tarifelerin kaldırılması ve ortak gümrük tarifesine uyuma ilişkin düzenlemelerin yapılması amacıyla kullanılmıştır. Buna ek olarak, on dört çeşit üründe belirtilen geçiş süresince kota uygulanmaya devam edilmiş ve ülke serbest dolaşım hakkını ise nihayetinde 1988’de elde etmiştir. AT, Soğuk Savaş’ın Batı ve Doğu blokları arasındaki çevreleme politikası etkisiyle Yunanistan’ı Birlik bünyesine katmış; siyasi ve ekonomik olarak AT’ye zarar verebilecek şartlar üzerinde ise sonradan şartlılık (*extended conditionality*) uygulamıştır (Karamouzi, 2014).

1 Ocak 1986’da AT’ye iki yeni üye olan İspanya ve Portekiz katılmış ve böylelikle Topluluğun üçüncü genişlemesi gerçekleştirilmiştir. İspanya, 1962 yılından itibaren AT ile bütünleşme ilkesini benimsemiş ve bu yönde işbirliği için girişimlerde bulunmuştu. Aşağıdaki bölümlerde etraflıca anlatılacağı üzere, bu dönemler, AB’nin siyasi şartlılığı tanımlamaya çalıştığı ilk yıllardı ve dolayısıyla 1964-1970 arasında İspanya ile tamamen ticari özellikte içeriği bulunan bir anlaşma yürütülmüştür. 29 Haziran 1970 tarihinde İspanya ile Topluluklar arasında

Roma Anlaşmasının 113'üncü maddesine göre "Tercihli Ticaret Anlaşması" imzalanarak, 1 Ekim 1970'de kabul edilmiştir. İspanya ile yürütülen anlaşmaların ticari nitelikte olmasının en önemli sebebi 1939-1975 yılları arasında diktatör Franco'nun ülkede iktidarı elinde bulundurmasıydı (Mehlhausen, 2016:107). 20 Kasım 1975'de diktatör Franco'nun ölümüyle İspanya'da demokratik rejime geçiş başlamış ve 1977 genel seçimlerini takiben 28 Temmuz 1977'de İspanya, AT'ye tam üye olabilmek amacıyla başvuruda bulunmuştur. Konsey, aynı yıl 20 Eylül gününde İspanya dosyasını Komisyon'a havale etmiş ve tam üyeliği hedefleyen Roma Anlaşmasında belirtilen süreci başlatmıştır. Kasım 1978'de Komisyon İspanyaya ilişkin olumlu fikir açıklayarak bu görüşü Konsey'e iletmış, Konsey de akabinde yapmış olduğu görüşmelerde Komisyon'un olumlu görüşünü onaylamıştır. 5 Şubat 1979'da üyelik müzakerelerine yönelik görüşmeler başlamış, fiili müzakereler ise 1979 yılının Kasım ayında başlamıştır. 1985 yılında imzalanan Katılım Anlaşması'nın yürürlüğe girişi 1 Ocak 1986'da gerçekleşmiş ve böylece İspanya tam üye olma hakkı kazanmıştır. İspanya ile imzalanan Katılım Anlaşması da Yunanistan ile imzalananlara benzer bir biçimde, yedi yılı içeren bir süreci öngörmüş, İspanya bazı hassas ürünlerde üç ile dört yıllık bir süre arasında ithal kotalarını kaldırmayı kabul etmiştir. Bunun yanında yine İspanya AT açısından hassas kabul edilen demir-bazı ürünlerde (örneğin tekstil ve çelik) gönüllü olarak üç yıllığına ihracat kısıtlaması uygulamasını kabul etmiştir. Keza tarım alanında da on yılı içeren bir süreç öngörülmüş, serbest dolaşım hakkıysa İspanya'ya 1992'de tanınmıştır (Preston, 1997:83-85).

Bu tip uygulamalar da aşağıda açıklanacağı üzere LH kuramının savunduğu dağıtım uyuşmazlıkları konusunun bir parçasıdır; çünkü dağıtım uyuşmazlığı çözümü genişleme sonrası dönem için dahi şartlılığın üye devlet ve Birlikçe kendi çıkarlarına göre şekillendirilmesini açıklar. AT içinde siyasi olarak İspanya'yı destekleyen tıpkı Yunanistan üyeliğindeki gibi Valery Giscard d'Estaing¹⁵ olmuştur. İspanya'nın AT fonlarından en çok yararlanacak ülkelerinden biri olması İspanya için üyeliği son derece cazip kılmıştır. Ülke 1986-1995 yılları arasında AT'nin Yapısal Fonlarından toplamda 19.404 milyon ECU sağlanmıştır, 1993-1999 yılları arasında yararlandığı Uyum Fonu sayesinde ise yalnızca 1995 yılına kadar 1.763 milyon ECU mali destek

---

¹⁵ 1974-1981 yılları arasında Fransa Cumhurbaşkanlığı görevini yürütmüş olan d'Estaing, AB bütünleşmesi ve anayasal sürecinde önemli rol oynamış olan bir siyasetçidir. Türkiye'nin AB üyeliğine etnik ve dini nedenlerden ötürü karşı çıkmaktadır. 2013 yılında vermiş olduğu bir demeçte, Türkiye'nin AB müktesebatını tam olarak yerine getiremeyeceğini dile getirmiş ve AB'nin Türkiye'yi kandırmaktan vazgeçmesi gerektiğini belirtmiştir.

sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında 1985 yılında İspanya’da 7.075 dolar olan kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hasıla 1994 yılında 13,340 dolara yükselmiştir (Karluk, 2014: 91,92).

Portekiz Topluluğa katılarak Yunanistan ile birlikte Topluluğun en az gelişmiş ülkesi olmadan önce, Salazar Rejimi’nin 1932-1968’de geçerli olduğu dönemde demokrasiden uzaklaşmıştı. Portekizdeki rejimin de diktatörlük olması AT’nin kaygılarını giderek arttırıyordu; ancak bu dönemde genişleme ve şartlılık politikalarının da temelleri atılıyordu. Portekiz daha önce AT’ye rakip potansiyel ekonomik güç olarak İngiltere’nin girişimiyle kurulmuş olan EFTA’nın kurucu üyelerindendi. İngiltere ve Danimarka’nın EFTA’dan ayrılması ve Birliğe katılmasıyla birlikte, Topluluğun üyeleri ile EFTA ülkeleri arasındaki ticari nitelikteki ilişkiler tekrardan değerlendirilmiştir. Bu amaçla da 1 Ocak 1973’de yürürlüğe girmiş olan Anlaşma ile, 1973-77 yıllarını kapsayan dönemde EFTA ülkeleri ile Birlik arasında sınai ürünlere yönelik serbest ticaret bölgesi kurulması planlanmıştı. İspanya’nın bu Anlaşma ile elde ettiği fayda, AT’nin Portekiz’e tarımsal ihraç ürünlerinde tercihli tarifeleri tanımış olmasıydı. Portekiz’de de 1974 yılında, ülkede kontrolü sağlamış olan diktatörlük sona ererken, AT, yeni kurulan rejime destek sağlama politikası adı altında Portekiz’e 150 milyon ECU destekte bulunmuştur. Yine 27 Haziran 1974 tarihinde AT ile Portekiz arasında gerçekleştirilmiş olan toplantıda Portekiz, acil mali yardım talebinde bulunmuş ve bu yönde 20 Eylül 1976’da Mali Protokol imzalanarak bu amaca yönelik olarak Portekiz’e ticari ayrıcalıklar tanınmıştır. Tüm bunlar yanında ülkeye yeni bir mali yardım paketi sunulmuş ve tarım alanında da tavizler verilmiştir. Portekizli göçmen işçilere de AT tarafından bazı haklar tanınmıştır. 28 Mart 1977’de Portekiz, AT’ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Konsey, bu başvuruya ilişkin görüşünü aynı yıl 5 Nisan’da Komisyona göndermiştir (Karluk, 2014:90-91).

Komisyon, 19 Mayıs 1978 tarihinde Portekizin üyeliğine ilişkin olumlu kararını açıklamıştır. Konsey ise aynı yıl Portekizin başvurusunu uygun bulmuş ve katılım müzakerelerinin başlatılmasını kararlaştırarak 17 Ekim 1978’de katılım müzakerelerine başlamıştır. AP, 1979 yılında gerçekleştirilmiş olan toplantılarının iki ayrı oturumunda Yunanistan, Portekiz ve İspanya’da rejim değişikliği ile demokrasinin yeniden tesis edilmesi ve bu ülkelerin Birlik ilkelerini benimsemelerinden kaynaklı olarak duyduğu memnuniyeti açıklamıştır. Halihazırda 3 Aralık 1980’de imzalanan bir Anlaşma ile, AT’den Portekiz’e katılım öncesi yaklaşık olarak 275 milyon ECU tutarında mali yardım yapılması öngörülmüştü. Tam üyelik müzakereleri 1978’de başlarken, geçen süre boyunca Birlik ülkeye sürekli olarak destekte

bulunmuş ve 12 Haziran 1985 tarihinde ülkenin Birliğe Katılım Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle Portekiz, 1 Ocak 1986 tarihinde tam üye olma hakkı kazanmıştır. Katılım Anlaşması ile Yunanistan ve İspanyaya benzer bir biçimde Portekiz'e yedi yıllık bir uyum dönemi süresi verilmiş, serbest dolaşım hakkıysa 1992'de tanınmıştır. Portekiz ve İspanya açısından dış ticaretlerinde AT'nin ağırlık payı iki ülkenin tam üyeliklerinin motivasyonunu oluşturmuştur (Grabbe, 2002: 255).

Avrupa bütünleşmesi açısından bakıldığında, Avrupa Tek Senedi ile AT'nin güçlendirilip AB'nin canlandırılmasının amaçlandığı bir dönemde, Topluluğun, Yunanistan'dan sonra İspanya ve Portekiz'e doğru genişlemesi, genişleme politikası açısından bazı tepkilerin oluşmasına yol açmıştır. Genişlemeye karşıt sesler AT'nin bu genişlemelerinin çabuk gerçekleştiği için Avrupa bütünleşmesinin ekonomik tarafı ağır basan bir serbest ticaret alanına dönüşeceğini savunmakla birlikte, Birliğin coğrafi büyümeye feda edilmemesi gerektiği görüşünü belirtiyorlardı. Genişleme konusunda olumlu tutum sergileyenler ise güney genişlemeleri ile birlikte AT'nin bir zenginler kulübü olmadığını kanıtlanacağını ve Avrupa'da demokrasinin böylece karşılıklı yardımlar vasıtasıyla güçleneceğini açıklıyorlardı. SSCB'nin çözülmeye başladığı Soğuk Savaş'ın son dönemleriyle birlikte Almanya'nın birleşmesiyle (3 Kasım 1990) AT müzakereler olmadan fiili de facto bir genişleme yaşamış oldu. 2. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın iki tarafı arasındaki sınırın 13 Ağustos 1961 tarihinde kapatılmasıyla birlikte bu sınırı oluşturacak olan Berlin Duvarı'nın yapımına başlanılmıştı. Soğuk Savaş boyunca savaşın ve iki bloklu dünyanın simgesi haline gelen bu duvarı Winston Churchill Demirperde olarak tanımlamıştı. Yapılışından 28 yıl sonra, SSCB'nin çözülmesiyle birlikte yaşanan demokrasiye girme çabalarıyla 9 Kasım 1989 tarihinde yıkılmış ve bu da iki Almanyanın bir bütün olarak 1990 yılında AT içinde bütünleşmesini sağlamıştır (Pond, 2010: 159-161). Almanya'nın birleşmesi ile Brandenburg, Mecklenburg-Vorpommern, Saksonya, Sachsen-Anhalt ve Thüringen eyaletleri AT'ye katılmış oldular. Böylelikle AT kurumlarında temsil gücü artan Almanya'nın AP'deki milletvekili 81'den 99'a ulaşmıştır. Almanyadan sonraki üç büyük ülkenin milletvekili 87'ye yükselirken Almanyanın sahip olduğu bu temsil gücü önemli sayılır. Bu birleşme ile Doğu Almanya da fiili olarak gümrük birliğine girmiştir. Birleşmenin bütçeye getireceği yük ile ilgili olarak Komisyon, hazırlamış olduğu 1991 ve 1992 bütçe tekliflerinde bazı kalemlerde artışlar öngörmüş; ancak bunun yanında Birleşme maliyeti yüzde 80 oranında Federal Almanya tarafından karşılanmıştır

(Karluk,2014:93). Dolayısıyla diğ er   ye devletlere bu konuda herhangi bir y  klenme s  z konusu olmamıştır.

Avusturya, 17 Temmuz 1989’de AT’ye dahil olabilmek i in Konsey’e başvurmuştu. Avusturya’nın Soğuk Savaş yıllarından başlayarak 1955 yılından bu yana izlediğı tarafsızlık politikası Avrupadaki siyasi birlik fikrine hep soğuk bakmasına neden olmuştur. Bunun yanında, Avusturya’nın Anayasasında bağımsızlıkla ilgili  nemli kurallar bulunmaktadır. Buna bağı olarak Avusturya, AT’ye başvuru yapacağı zaman bir bildirimde bulunarak bağımsızlık konusuna değinmiş ve Roma Anlaşması’nın bağımsızlığı engel olmadığını belirterek, bunun Birlik makamlarınca da  st  kapalı bir şekilde teyit edilmesini hedeflemiştir. Konuya ilişkin hassas bir yaklaşım benimseyen Bel ika bu durum  zerine Avusturyaya ait başvuru işleminin beklerilmesini talep etmiş; bunun  zerine Konsey, genişleme konusunda Roma Antlaşması’nın h k mleri gereğince izlenecek prosed r  belirli bir s reliğıne uygulayamamıştır. Başvuru işleminin ilerleyebilmesini teminen, Dışışleri Bakanlarının Daimi Temsilciler Komitesinin (COREPER) hazırlayacağı yazılı bir tasarıyı onaylaması hasıl olmuştur. Daha sonra Bel ika’nın bu talebinden vazge mesiyle birlikte  yelik m zakrelerine başlanması y n nde  ng r len olağan s re  işlemeye başlamıştır. Avusturya’nın ise siyasi olarak bu duruma gelmesindeki en  nemli sebep Almanya’nın 1938 yılında Avusturya’yı ilhak etmiş olmasıdır. Bu duruma siyasi tarihte Anschluss adı verilmekte ve Almanca’da hem “ilhak” hem de “birliğı katılım” anlamına gelmektedir. Avusturya’nın m ttefiklerce işgal edilmesiyle Avusturya, Ortak M ttefik Kontrol Konseyi’ne (SSCB, ABD, Fransa ve İngiltere temsilcilerini i erir) katılmıştır. 1955 yılında SSCB, Avusturya’ya egemenliğini vermeye hazır olduğunu bildirince Avusturya, bundan b yle s rekli olarak tarafsız kalacağını belirtmişti. İki  lke arasında 1955 yılında imzalanan Moskova Memorandumu bu durumun dayanağını oluşturmaktadır. Avusturyanın egemenliğinin dayanağını 15 Mayıs 1955 tarihinde y r rl ğı giren Bağımsız ve Demokratik Avusturya’nın Yeniden Oluşturulması Devlet Anlaşması oluşturur. Bu Anlaşma esasen tarafsızlığı ilişkin a ık h k mler i ermemekte; ancak tanınma, bağımsızlık, insan hakları, Nazileştirme, tazminat vb. gibi konularda d zenlemeler i eren maddelere sahiptir (Rathkolb, 2014:168).

Avusturya’nın Birliğı katılımına ilişkin engel oluşturduğı d ş n len Anlaşma’nın “Anschluss’un Yasaklanması” başlıklı 4’ nc  maddesi h k mlerine g re:

“Müttefik Devletler ve Ortakları Avusturya ve Almanya arasında siyasi veya ekonomik birlik kurulmasının yasaklandığını beyan ederler. Avusturya bu çerçevedeki sorumluluklarını tamamıyla kabul ederek ne şekilde olursa olsun Almanya ile siyasi veya ekonomik birliğe girmekten kaçınacaktır. Böyle bir birleşmeyi önlemek için Avusturya, doğrudan veya dolaylı da olsa, siyasi ve ekonomik bağımsızlığını veya toprak bütünlüğünü zedeleyebilecek ya da Almanya ile siyasi veya ekonomik birliğe yol açabilecek bir anlaşma imzalamayacak, faaliyet göstermeyecek veya önlem almayacaktır. Avusturya ayrıca, topraklarında, böyle bir birliğe doğrudan ya da dolaylı olarak yol açabilecek her türlü faaliyeti engelleyecek ve Almanya ile siyasi veya ekonomik birliği amaçlayan her türlü örgütün kurulmasına, faaliyet göstermesine ve Almanya ile birleşme lehinde propaganda yapılmasına engel olacaktır. ” (Avusturya Devlet Anayasası,1955).

Bu hükümlere rağmen 1992 yılında gerçekleştirilen Edinburg Zirvesi’nde bu konuda kayda değer bir adım atılarak henüz Maastricht Anlaşması’nın onaylanma süreci tamamlanmadan Avusturya, Finlandiya ve İsveç ülkeleri ile birlikte müzakerelere başlayacak ülke olarak deklare edilmiş ve bu üç ülkeye ilişkin katılım müzakereleri 1993 yılının Şubat ayında başlamıştır. Bu dönemde AB’nin salt Almanya’dan oluşmaması, hatta sırf AB’nin barışçıl bir yöntemle Batı Avrupayı bünyesinde entegre etmiş olabilmesi dahi bu tip ilhak düşüncelerinin hayal olarak nitelendirilmesine sebep olarak görülmüştür. SSCB’nin dağılması ile birlikte Avusturya ve Finlandiya yürütmüş oldukları tarafsızlık politikalarını tekrar değerlendirmişler ve Batı yönlü yeni siyasi yaklaşımlara hız vermişlerdi. Finlandiya’nın coğrafik konumu Soğuk Savaş boyunca onu tarafsız bir politika izlemeye itmiştir. AB açısından da Finlandiya coğrafi konumu itibariyle son derece önemlidir ve Finlandiya, tüm İskandinav ülkeleri ve Rusya arasında iyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde yaratılan Kuzey Boyutu Politikasının olmazsa olmaz ülkelerindendir. AP’de 1994 yılının Mayıs ayında Avusturya, Finlandiya, Norveç ve İsveç’in üyeliğine ilişkin olarak yapılan oylamada 80 milletvekili olumsuz veya çekimser oy kullanırken 374 milletvekili bahsekonu ülkelerin Birliğe katılımını onaylamıştır. 24-25 Haziran 1994 tarihlerinde gerçekleşen Korfu Zirvesi’nde, dört yeni üyenin Katılım Anlaşmaları imzalanmıştır. İsveç, Finlandiya ve Avusturya’da 1994 yılının muhtelif zamanlarında gerçekleştirilen halkoylamalarında üyelik olumlu olarak onaylanmış ve üç ülkenin üyelikleri kesinleşmiştir (Miller, 2012:5).

Aslında Avusturya’nın üyeliği konusundaki çekincelerden kaynaklı yaşanan durumun bir benzeri, 1990 yılında GKRY’nin tek taraflı olarak AB’ye resmi üyelik başvurusunda yaşanmıştır. GKRY, 1960 yılında kurulmuş olan Kıbrıs Cumhuriyeti adı altında bu başvuruyu yapmış olduğunu belirtmişti; ancak bu devleti kuran Londra ve Zürih Anlaşmaları ve Anlaşmalara ek

Garanti ve İttifak Anlaşmaları'nda da belirtildiği üzere, bu devletin Türkiye ya da Yunanistan'ın üye olduğu siyasi birliklere katılmayacağına ilişkin hükümler vardı. AB tıpkı Avusturyanın başvurusunda yaptığı gibi bu başvuruyu da değerlendirirken AB'nin siyasi ve ekonomik bir birlikten ya da bir devlet oluşumuna benzemekten ziyade oluşmakta olan kendine özgü supranasyonel (Gehler, 2004: 145) bir yapı olduğu yorumunu getirmiş olmalıydı ki bu da AB yapısındaki hükümetlerarası niteliğini ortaya koymaktadır (Sertoğlu & Öztürk, 2003). Aslında 11 Şubat 1959 tarihli Garanti Anlaşması'nın konuya ilişkin 1. Maddesine göre şu hükümler vardır:

“Kıbrıs Cumhuriyeti, ayrıca tümüyle veya bir bölümüyle herhangi bir devlet ile hiçbir şekilde siyasi veya ekonomik bütünleşmeye girmeyeceğini taahhüt eder. Kıbrıs Cumhuriyeti, bu maksatla adanın gerek birleşmesini, gerekse taksimini doğuracak doğrudan doğruya (direkt olarak) veya dolaylı olarak gerçekleştirmeye yardımcı ve teşvik edici tüm hareketleri yasaklar” (Londra ve Zürih Anlaşmaları'na Ek Garanti Anlaşması, 1960).

Bahsekonu Anlaşmanın 2. maddesi ise aşağıdaki hükümleri içermektedir:

“Yunanistan, İngiltere ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin diğer herhangi bir devlet ile gerek birleşmesini. Gerekse Ada'nın taksimini doğrudan doğruya, veya dolaylı olarak gerçekleştirmeye yardım ve teşvik edici bir amacı olan tüm hareketleri kendi yetki ve ilgileri oranında önlemeyi üstlenir” (Londra ve Zürih Anlaşmaları'na Ek Garanti Anlaşması, 1960).

Dolayısıyla bu maddelerdeki devlet vurgusu AB'yi yansıtmadığı sürece, 1995 yılında Türkiye'nin Gümrük Birliği'ni tamamlamak için GKRY başvurusuna karşı çıkmadığı tezleri ve kamuoyu algısı (Kaymakçı, 2005: 239) da bir dereceye kadar çürütülmüş olur. AB ile Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti (Çekya), Slovenya, Slovakya, Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasında 16 Nisan 2003'de Atina'da Katılım Anlaşmaları imzalanarak on aday ülke 1 Mayıs 2004'da AB üyesi olma hakkı kazanmışlardır. Böylece Birliğin beşinci genişlemesi yaşanmış ve bu genişleme sonucunda AB üyelerinin sayısı 15'ten 25'e çıkmıştır. Genel olarak literatürde Merkezi ve Doğu Avrupa genişlemesi olarak tanımlanan bu genişleme ile birlikte AB'nin yüzölçümü yüzde 25, nüfusu ise yüzde 20 oranında artmıştır. Birliğe yeni katılan ülkelerin gelir seviyeleri değerlendirildiğinde, kişi başına en yüksek gelire sahip iki ülkenin GKRY ve Slovenya, en düşük gelire sahip ülkenin ise Letonya olduğu görülür. Genişleme öncesinde kişi başına gelirin en yüksek olduğu bölge ile en düşük olduğu bölge arası fark bire beşken, genişleme sonrası bu oran bire dokuzaya çıkmıştır. İşsizlik oranı da yüzde birlik bir artışla yüzde 9'a ulaşmıştır. Ancak AB ilerleyen dönemlerde bu durumu üye ülkelerin lehine çevirmeyi başarmıştır. Beşinci genişleme ile birlikte AB'nin nüfusu 454 milyona, alanı 3.8

milyon km²'ye ulaşmıştır. AB'nin Beşinci Genişleme Dalgası olan MDAÜ genişlemesini 2007'de Bulgaristan ve Romanya'nın iştirakıyla gerçekleşen Altıncı Genişleme, 2013 yılında ise Hırvatistan'ın Birliğe katılmasıyla gerçekleşen Yedinci Genişleme izlemiştir. Hırvatistan bugüne değin Birliğe katılmış en son ülkedir (Karluk, 2014:101). 1 Mayıs 2004 tarihinde gerçekleşen MDAÜ genişlemesine aşağıdaki kısımlarda etraflıca değinileceği gibi, bu genişleme süreci bazı sebeplerden ötürü AB genişleme politikalarının oluşumunda çok önemli rol oynamış, hatta sistemli bir AB genişleme politikası oluşturulmasına zemin oluşturmuştur. MDAÜ genişlemesiyle birlikte AB'ye katılacak olan ülkelerin farklı siyasi yapılardan oluşmaları ve hemen hemen aynı dönemlerde YFC'nin çözülmeye başlaması AB'nin genişlemeyi çok daha büyük ve küresel bir ölçekte, Avrupa güvenliğini de hesaba katarak bu algı ile politika oluşturmasına olanak sağlamıştır.

Şekil 1.1.-Avrupa Siyasi Haritası

Kaynak: Political Map of Europe, U.S. Central Intelligence Agency (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019,

<http://www.geographicguide.net/europe/maps-europe/political.htm>

1.2. Şartlılık Kavramının Uygulanması, Birkelbach Raporu ve AB Siyasi Genişleme Şartları:

Şartlılık-koşulluluk (conditionality) kavramının ilk olarak uluslararası kuruluşların kredi ve yardım yapacağı ülkelere yönelik uyguladıkları şartlar sözkonusu olduğunda kullanıldığı görülmektedir. Bu dönemde şartlılık özellikle Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu vb.

kuruluşların bu yönde ortaya koydukları gerekliliklerin tümünü ifade etmiştir (Koch, 2015: 98). AB çerçevesinde değerlendirildiğinde ise, şartlar, aday/potansiyel aday ülkelerin AB'ye tam üyelik statüsünü kazanmadan önce yerine getirmeleri beklenen koşulları ifade etmek için kullanılmıştır. Şartlılık politikası ise, bu ülkelerin nasıl ve hangi yöntemlerle değerlendirileceğinin AB tarafından şekillendirildiği politika alanı olarak anlaşılabilmektedir. AB'nin yeni üyelere açık olması fikri, kurucu anlaşmalar olan Paris (18 Nisan 1951) ve Roma Antlaşmaları'ndan (25 Mart 1957) beri benimsenen bir ilkedir. Bu doğrultuda, AT/AB kurucu antlaşmalarında ve bu antlaşmalarda yapılan değişikliklerde Birliğe katılım şartları günümüzde "Avrupalılık", "insanlık onuru, hürriyet, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara üye bireylerin hakları da dahil olacak şekilde insan haklarına saygı" olarak öngörülmüş, şartların ayrıntılı içeriği ise çeşitli Zirvelerde alınan kararlarda belirtilmiştir. AT'nin kurucu antlaşmalarının her birinde yeni devletlerin Birliğe katılımıyla ilgili olan maddeler bulunmaktadır. Konuyla ilgili düzenlemeler AKÇT Antlaşması'nın 98. maddesi, AET Antlaşması'nın 237. maddesi ve AAET Antlaşması'nın 205. maddelerinde yer almaktadır. Her üç madde için değerlendirildiğinde, üye olmak için ortak bir tek koşul vardı: "Avrupa devleti olmak" (Açıkmeşe, 2014: 737). Buna rağmen, 7-8 Nisan 1978 yılındaki Kopenhag Zirvesinde "her bir üye devlette insan hakları ve temsili demokrasiye saygı ve bunların korunması üyeliğin zorunlu unsurlarıdır" denmiş ve Güney genişlemesi kapsamındaki ülkelere bu yönde siyasi bir mesaj verilmiştir (AB Konseyi, 1978). Görüldüğü üzere AB, herhangi bir Zirve kararı ile genişleme yönteminde kurucu anlaşmalarda yer almayan ek şartlar getirebilmektedir.

Siyasi Şartlılığın temelleri 1962 yılında yazılan Birkelbach Raporu'na dayandırılmaktadır. 1961 yılını izleyen dönemlerde Avrupada özellikle Fouchet Planı çerçevesinde siyasi bütünleşme kavramı tartışılmaya başlanmıştı ve AP de AB kurumları arasında özellikli bir yer arayışı içerisindeydi. Yukarıda değinildiği gibi, Roma Antlaşması'nın 237'nci maddesi AT üyesi olacak ülkelerin hangi nitelikte olması gerektiğini belirtmekten oldukça uzaktı. Bu dönemde AP Sosyalist grup üyesi Alman Willy Birkelbach Parlamente'ye bir rapor sunarak, tam anlamıyla demokratik konsolidasyonu gerçekleştirmemiş Avrupa devletlerinin başvurusunu öngörerek AT'nin bu konuda nasıl bir yol izleyeceği sorusunu sormuştur. Bu dönemde İngilterenin üyelik hakkındaki başvuruları, İngilterenin değinildiği gibi dışişleri ve savunma politikaları bağlamında Avrupa devletlerinden kopuk oluşu da Raporun görüşülmesi sırasında ele alınıyor ve siyasi gündemler birbirine bağlanıyordu. Raporun sonucunda Siyasi Komite, Toplulukların siyasi

birliktelik yönündeki amaçlarını üye olmayan ülkelerle kurulacak ilişkiye bağlıyor, bu ilişkinin beş ayrı alana yansıtılması gerekliliği savunuluyordu: üyelik için coğrafik, ekonomik, siyasi şartlar ve üyeliğin Birliğe katacağı siyasi içerikle kurumsal çehre Dolayısıyla üyeliğin Birliğe katacağı siyasi içeriğin ilk genişlemelerden itibaren yine siyasi olarak tartışıldığı bu Raporla kanıtlanmış oluyordu. Bunun yanında Rapor, demokratik ve liberal değerlerin Birliğe katılım konusunda temel alınacağı, bu konuda Birliğe katılacak hiçbir ülkeye yönelik farklılık politikası uygulanmayacağını altını çiziyor, demokratik ve liberal değerleri de hükümetlerin meşruiyetinin olmasına; yani katılımcı demokrasi ile işbaşına gelmeleri olarak tanımlıyordu. Birkelbach kendi egemenliğinde demokrasi, insan haklarına saygı ve temel özgürlükleri sağlayan ülkelerin üye olabileceklerini savunuyordu. Bu, Franco rejiminin AT ile müzakereler başlatma yönündeki eğilimi konusunda dönemin Jean Rey başkanlığındaki Komisyonuna açık bir mesajtı. Ancak, o dönemlerde üye bir ülkenin demokratik ilkelerden sapması konusunda nasıl bir yol izleneceği konusuna hiç değinilmemiştir. Bununla birlikte, demokratik konsolidasyon için ülkelerin iç yapıları ve mevzuatlarında ne gibi değişikliklere gidilmesi gerektiği konusuna da değinilmemiştir. Bu soru, AP'nin genişleme konusunda Konseye karşı kullanmış olduğu denetim aracının ilk örneğini oluşturması, ayrıca siyasi şartlılığın temelini oluşturması bakımından önem arz etmektedir (Angelis & Karamouzi, 2017:145, 146).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle kırılan demokrasileri Birliğe entegre etmeyi öngören AB, yukarıdaki paragrafta değinilen mevzuat uyarınca 10 Aralık 1991 tarihli Maastricht Zirvesi'nde "yönetim sistemleri demokrasi ilkesine dayanan tüm Avrupa ülkelerinin AT'ye üyelik başvurusunda bulunabileceğini" belirtmiştir (AB Konseyi, 1991:8). Bunun yanında Komisyon, 26-27 Haziran 1992 tarihinde gerçekleştirilmiş olan Lizbon Zirvesi'nde sunmuş olduğu Raporda, "Avrupa devleti olmak" şartına ilişkin olarak şu görüşlere değinmiştir: "Avrupa, hiçbir zaman resmi olarak tanımlanmamıştır. Avrupa kavramı, Avrupa kimliğini oluşturan coğrafi, tarihi ve kültürel unsurların birleşiminden meydana gelmektedir. Dolayısıyla Avrupanın sınırlarını çizmek mümkün değildir". Bu görüşten yola çıkarak, ABA'nın 49. Maddesinde belirlenen Avrupalılığın salt coğrafik okunuşu olmayacağını altı çizilmiştir. Buna rağmen, AB Konseyi, 1987 yılında AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunan Fas'ın talebini Avrupalılık kriterini coğrafik olarak yerine getirmediği gerekmesiyle reddetmişti. Kuşkusuz çalışmanın Katılım kriterlerinin belirlendiği Zirvelerin en önemlisi Haziran 1993 tarihli Kopenhag Zirvesi olmuştur. 1993 yılının Mayıs ayında Komisyon tarafından hazırlanan "Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Ortaklığa

Doğru” başlıklı Raporunda, “MDAÜ’nün ekonomik ve siyasi koşulları yerine getirmeleri halinde ve AT’nin yeni üye alımına hazır olması şartıyla üyeliğe elverişli olacaklarını” ifade etmiştir. Komisyonun öngördüğü bu şartlar sözkonusu Kopenhag Zirvesi’nde aynen kabul edilmiştir (AB Konseyi, 1993). Komisyon’un MDAÜ’lere ek olarak, Kıbrıs, Malta ve Türkiye de dahil tüm aday ülkeler hakkında hazırladığı Gündem 2000 (1997 tarihinde hazırlanmıştır.) Raporlarını Kopenhag kriterlerine dayandırması, 1997 yılının Aralık ayında düzenlenen Lüksemburg Zirvesi’nde “herhangi bir üyelik müzakeresinin açılması için Kopenhag siyasi kriterlerine uyumun şart olduğu” ilkesini kabul etmesi ve üyelik başvurusunda bulunan başka ülkelerin ileride uymaları gereken kriterlerin Kopenhag kriterleri olduğu kuralını kabul etmesi AB genişleme politikası kapsamında şartlılık kavramının çerçevesini belirlemiştir (AB Konseyi, 1997).

Buna paralel olarak, 1 Kasım 1993’de kabul edilen AB Antlaşması olarak da bilinen Maastricht Antlaşması ile de AKÇT Antlaşması’nın 98. maddesi, AET Antlaşması’nın 237. maddesi ve AAET Antlaşması’nın 205. maddeleri yürürlükten kaldırılmış ve yeni “O” maddesi ile bu hükümler tek bir çerçevede toplanmıştır. “O” maddesine göre; “her Avrupa devleti, Birliğe üye olmak amacıyla başvurabilir” ifadesi belirtilerek genişlemenin artık AB’nin bir politikası olduğunun altı çizilmiştir. (Maastricht Antlaşması, 1993) Maastricht Antlaşması’nın O maddesi genişlemenin siyasal anlamı ve yasal yöntemi ile ilgili kuralları düzenlemektedir. Ancak bununla birlikte Maastricht Antlaşması ile Roma Antlaşması’nın 238’nci maddesi tarafından düzenlenen Ortaklık Anlaşmaları ile ilgili hükümde bir değişiklik yapılmamıştır. Yani ortak üyelik statüsü ile AB kapsamına alınmadan ve dolayısıyla tam üye olmadan, Avrupa Topluluğu nezdinde ilişki kurulmaya devam edilebilecektir. Ortak üyelik kavramının o dönem için bilinçli olarak mevzuattan çıkartılmaması Türkiye gibi AB açısından her yönden hazmedilmesi zor ülkeler açısından önemli bir gelişmedir. Tam üyeliğin siyasal anlamı ise Birliğe yeni katılacak üyenin, Birliği meydana getiren her üç sütuna birden üye olması ve ayrıca Anlaşmanın öngördüğü daha sıkı siyasal birlik taahhütlerini kabul etmesiydi. Maastricht Antlaşması ile birlikte Avrupa’nın genişlemesi, Topluluktan ziyade Maastricht Antlaşması tarafından kurulması amaçlanan Birliğe tam üyelik anlamına gelmeye başlayacak ve dolayısıyla aday ülkelerden Birliğin bundan böyleki yapısında var olacak üç ayrı sütunda yürüteceği politikalara saygı göstermeleri beklenecekti. Ancak bu maddeye göre ifade edilenin dışında ek bir koşul belirtilmemiştir. (Açıkmeşe, 2014: 732) 1997 yılında yürürlüğe giren AA ile de AB Antlaşması’nın “O” maddesinin yerini 49.

Madde alırken, bu Antlaşma ilk kez Avrupalılık yanında üyeliğin ikinci koşulunu belirtmiştir (Amsterdam Antlaşması, 1997).

Bu çerçevede, AA ile belirlendiği şekilde “bu antlaşmanın 6. maddesinde belirlenen ilkelere saygılı olan Avrupa devleti Birliğe üye olabilmek amacıyla başvurabilir” kuralı ortaya konmuştur. Buna göre de, özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklerle hukuk devleti unsurlarına saygı katılım koşulları olarak teyit edilmiştir (Amsterdam Antlaşması, 1997). Lizbon Antlaşması ile değiştirilen AB Antlaşması’nın 49. maddesi ise, katılım şartlarını yeniden kaleme alarak yine 49. madde olacak şekilde şöyle belirtmiştir: “2. maddede değinilen değerlere saygılı olan ve onları geliştirmeyi garanti veren Avrupa devleti Birliğe üye olabilmek üzere başvurabilir.” Avrupalılık kriteri ile ne anlatılmak istenildiğinin kesin tabiri kurucu antlaşmalarla tadil metinlerde halen bulunmamaktadır. Lizbon Antlaşması’nın 49. maddesine göre: “Bu Antlaşmanın 2. Maddesinde belirtilen değerlere saygılı olan ve bu değerleri geliştirmeyi garanti veren her Avrupa devleti, Birliğe üye olmak amacıyla başvurabilir” denmektedir. Günümüzde halen Avrupalı bir devlet olmanın coğrafi sınırları çizilmemiş olmakla birlikte, LA 2. maddesinde yer alan düzenleme aşağıdaki şekildedir: *“Birlik, insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara üye bireylerin hakları da dâhil olacak şekilde insan haklarına saygı değerleri üzerine kuruludur. Bu değerler, çoğulculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın-erkek eşitliğinin hâkim olduğu bir toplumda üye devletler için ortaktır”* (Lizbon Antlaşması, 2009).

1.3.AB’ye Üyelik Başvurusu ve Genişleme Yönteminin Hükümetlerarası Niteliği:

Lizbon Antlaşması’na göre, 49. Maddeye dayanılarak yapılan başvuru Konseye yapılmakla birlikte, başvurular hakkında AP ve ulusal parlamentolar bilgilendirilir. Buna göre düzenlenen hükümlerde şu noktalara yer verilmektedir:

“Başvuru sahibi devlet bu başvurusunu Komisyona danıştıktan sonra ve üyelerinin çoğunluğuyla karar verecek olan Avrupa Parlamentosunun uygun görüşünü almasından itibaren, oybirliğiyle Konseye iletilir. Kabul şartları ve bu kabulün Birliğin dayandığı antlaşmalarla ilişkili olarak beraberinde getirdiği uyarlamalar, üye devletlerle talep sahibi devlet arasında bir anlaşmanın

hususunu oluşturmaktadır. Bu anlaşma, kendi anayasal usullerince tüm Akit tarafların onayına sunulabilir.” (Lizbon Antlaşması, 2009).

Bu hükümlerin dışındaki usuller bugüne kadar gerçekleşen genişlemelere göre yapılageliş halini almıştır. Genişleme süreci bütünleşmeye katılmak isteyen ülkelerin Konseye yapacağı resmi üyelik başvurusu ile başlamaktadır. Parlamentoların bilgilendirilmesi süreci LA ile getirilen bir yeniliktir. Konsey başvuruyu alır almaz, oylama yapmadan Geçici Görüş (*avis*) vermesi için Komisyona havale eder, Komisyon ise tavsiye niteliği taşıyan Geçici Görüşü verir. Bu durum yukarıda değinildiği üzere bir teamül niteliğini almıştır. Geçici Görüş adaylığın uygunluğunu belirleyen detaylı bir analiz olarak değerlendirilebilir. Konsey komisyonun hazırlayacağı Geçici Görüşe göre müzakerelerin başlayıp başlamayacağını değerlendirir. Genellikle Komisyonun Geçici Görüşü ile uyumlu olan kararlar veren Konsey, 1976 yılında bu durumla ilgili bir istisna yaparak Yunanistan hakkında verilen olumsuz görüşe rağmen siyasi kaygılarla müzakereleri başlatmıştır. AB Konseyi-Zirve, Komisyonun geçici görüşü ve hazırladığı diğer belgeleri değerlendirip gerekli kriterleri yerine getirdiğini düşündüğü ülkelere adaylık statüsü tanır; bunun yanında katılım müzakerelerinin açılıp açılmaması konusunda oybirliğiyle karar alır. Müzakerelerin içeriği ve işleyişi konularına da anlaşmalar çerçevesinde yer verilmemiş; bu yöntemin nasıl olacağı AB’nin bugüne kadarki genişlemeleri çerçevesinde teamül oluşturmuştur. Katılım müzakereleri ise resmi olarak hükümetlerarası konferansla başlar, bu konferansı takiben Katılım müzakereleri iki aşamalı olarak ilerler. Hükümetlerarası Konferans müzakere edilecek fasılların belirlendiği ya da müzakere usulünün belirlendiği bir platform değildir; bu hususlar Konseyce oybirliğiyle belirlenmektedir. İlk olarak Tarama sürecinde müktesebatta yapılan reformlar teknik heyetlerce titizlikle incelenmektedir, ikinci aşama olan “fiili müzakerelerde” ise aday ülke tarama aşamasında saptanacağı üzere hemen hemen tam uyuma sahip olduğu müktesebatın herhangi bir bölümü hakkındaki müzakere pozisyonunu hazırlar ve Birliğe sunar. Bu süreçten sonra Katılım Şartları ve Geçiş Düzenlemeleri konusunda hükümetlerarası pazarlık sözkonusu olmaktadır (Vachudova, 2005: 126,127).

Her aday için müzakerelerin çerçevesini belirleyen ve aslında üyeliğe giden yolda temel belge niteliğinde sayılan Müzakere Çerçeve Belgesi hazırlanır. Fiili müzakereler, hükümetlerarası konferans niteliğinde ve genel olarak iki seviyede düzenlenmektedir. Bakanlar düzeyinde gerçekleşen konferanslarda aday ülkelerin ve üye ülkelerin dışişleri bakanları siyasi nitelikteki

konuları görüşür ve müzakerelerin tamamlanması gibi hassas kararlar alırlar. Esas müzakereler ise üye devletlerin AB daimi temsilcileri ile aday ülkelerin müzakere heyeti arasında yürütülmektedir. Fiili müzakerelerin herhangi bir müktesebat faslına yönelik kapatılabilmesi için aday ülkenin müktesebatı tamamen benimseyip ulusal mevzuatı ile uyumlu hale getirmesi gerekmektedir (Açıkmeşe, 2014: 740). Benimsemenin yanında etkili uygulamanın sağlanabilmesini teminen müzakere fasıllarının geçici olarak kapatılması icat edilmiştir. Böylece aday ülkenin bu mevzuatla ilgili olarak tatminkâr bir seviyeye ulaşması sağlanır.

Müzakere fasıllarının tümü nihai olarak kapatıldıktan sonra; üye ve aday ülkelerin uzmanları, Konsey Sekreteryası ve Komisyon temsilcilerinden oluşan bir Komite varılan sonuçları Taslak Katılım Anlaşması metninde toplar. Taslak metin görüşünü bildirmesi için Komisyona gönderilir. Komisyonun bu aşamada vermiş olduğu görüş geçici görüşten farklı olarak Anlaşmalardaki kurallarla düzenlenmiştir. Bu görüşler bağlayıcılık özelliğine sahip değildir; ancak Komisyon özellikle katılımın yasal etkilerine dikkat çeker ve özgürlük, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi esas konularda aday ülkenin ne durumda olduğu belirlenmeye çalışılır. Konsey bu şekilde Komisyona danıştıktan sonra AP'ye uygun görüş için başvuruda bulunur. AP'den görüş isteme kuralı ilk kez dördüncü genişlemeden sonra uygulanmaya başlanmıştır. LA ile getirilen yenilikle AP'nin görüşünün alınacağı kuralı kesin olarak mevzuattaki yerini almıştır. AP tarafından reddedilmiş bir üyelik talebinin Konseyden oybirliğiyle geçmesi zor bir durumdur. En son aşamalara gelindiğinde AP'nin de uygun görüşünü alan Konsey, devlet ve hükümet başkanları düzeyinde (AB Konseyi-Zirve) oybirliğiyle yeni üyeyi kabul eder. Bu kararı üye devletler ile aday ülkeler arasında imzalanan Katılım Anlaşmalarının imzalanması izler. Katılıma ilişkin tüm ayrıntılar, "Katılım Koşulları ve Katılımla Beraber Anlaşmalarda Yapılacak Düzenlemelere İlişkin Akit" adını taşıyan belge çerçevesinde ele alınır. Geçici muafiyet ve geçiş önlemleri de Akitlerde yer alan konulardandır. Bunun yanında bildiriler ile ek protokoller de Akitlere eklenmektedir. Son aşamada, üye devletler ve aday ülkeler ulusal anayasal prosedürler uyarınca Katılım Anlaşmalarını onaylar ve bu Anlaşmalar böylelikle yürürlüğe girer (Maresceau, 1997:20). İktisadi Kalkınma Vakfı kaynaklarında da sıklıkla ifade edildiği üzere, AB'nin genişleme politikası bağlamında katılım müzakerelerini uygulama süreci esasında karmaşık bir prosedür niteliğindedir. Buna göre, aday ülkeler için belirlenen müzakere çerçevesi yani Müzakere Çerçeve Belgesi en önemli parametrelerden biridir (İKV).

Son genişleme dalgası olarak nitelendirilebilen MDAÜ'ne yönelik genişleme kapsamında aday ülkelerin tümüne ilişkin hususları kapsayacak üzere hazırlanan tek müzakere çerçevesi Komisyon tarafından temel ilke olarak beşimsenmişti. Türkiye'nin bu kapsamdan ayrıldığını ve Türkiye Müzakere Çerçeve Belgesinin müktesebata ilişkin koşullar yanında "Kopenhag siyasi kriterleri ile siyasi reformların derinleştirilmesi ve içselleştirilmesi ile sivil toplumla diyalogun AB ülkelerinin kamuoyları ve Türkiye kamuoyuna yönelen bir iletişim stratejisinin yürütülmesi suretiyle geliştirilmesi" gibi farklı birtakım koşullar içermektedir (Türkiye'ye İlişkin Müzakere Çerçeve Belgesi, 2005). Dolayısıyla, Beşinci genişleme öncesindeki süreçte Türkiye de aday devlet statüsüne haiz iken, Türkiye dışında kalan aday ülkelere yönelik tek bir çerçevede belirlenen şartlar 2003 yılının Mart ayında adaylık başvurusu yaptıktan sonra 2004 yılının Haziran ayında adaylık statüsünü kazanan Hırvatistan için özel olarak ve sonradan belirlenmiştir. Ayrıca Türkiye'ye yönelik olarak 29 Haziran 2005'de açıklanmış olan taslak Müzakere Çerçevesi'nde de, AB müktesebatının artık 31 değil 35 fasıl altında incelenmesi öngörülmüştür (Hırvatistan'a İlişkin Müzakere Çerçeve Belgesi, 2005). Bundan önceki genişlemelerin 31 fasıl altında değerlendirilip gerçekleştirildiği bilinmektedir. AB yetkili organları tüm bunlar yanında AB müktesebatının (acquis communautaire) sadece 35 fasıl olarak okunamayacağını ve ayrıca Roma Antlaşması, onu tadil eden antlaşmaların tümü, kabul edilmiş olan tüm ikincil mevzuat, ABAD kararları, Birlik dahilinde kabul edilmiş beyan ve açıklamalar, imzalanan sözleşmeler, deklarasyonlar ve diğer tüm belgeler; ortak güvenlik ve savunma politikası çerçevesinde kabul edilen ortak tutum ve eylemler, adalet ve içişleri çerçevesinde kabul edilen ortak tutum ve eylemler, AB tarafından imzalanmış olan uluslararası anlaşmalar ile üye ülkelerin Birlik faaliyetlerine ilişkin kendi aralarında imzaladıkları anlaşmalar gibi unsurları da içereceğini belirtmektedir (İKVa).

Buna ek olarak, aday ülkelerin AB mevzuatına ilişkin olarak bütün yükümlülükleri yüklenmesi teknik bir donanım gerektirdiğinden, süre ve kapsam sözkonusu olduğunda kısıtlı geçiş süreleri tanınabileceği; ancak, iş uygulamaya geldiğinde ise detaylı bir ulusal plan hazırlanması ve benimsenmesi gerektiği ortadadır. Bunun yanında, aday ülkelere tanınan geçiş süresi hakkının her ne koşulda olursa olsun Birlik kurallarına ve benimsenmiş politikalara değişiklik getiremeyeceği sebebiyle, her iki tarafın da çıkarlarının korunduğu ve kapasite ile işleyişine zarar verecek herhangi bir uygulamaya izin verilmeyeceği belirtilmektedir. AB'nin genel yaklaşımının her aday için ayrı yürütülen müzakerelerde aynı prosedürler üzerinden ancak

aday/potansiyel aday ülkenin performansına göre olması öngörülürken; aday ülkenin müzakere sürecinde sergilediği performansı, Kopenhag ve Madrid Kriterleri, bunlara ilaveten sınır anlaşmazlıklarının BM Sözleşmesi'nde bahsi geçen ilkeler çerçevesinde çözümlenmesi; yüksek seviyede nükleer güvenlik ve çevre koruması; aday ülkelerle olan Ortaklık Anlaşmaları ve katılım ortaklıklarında belirlenen öncelikler ekseninde yürütülmekte olduğuyla ilgilidir (İKV). Bunun yanında, aday ülkenin, üçüncü ülkeler ve uluslararası kuruluşlar nezdinde yürüttüğü politikalarda Topluluğun benimsediği pozisyon ile uyumlu bir politika benimsemesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu noktada konumuzla da yakından alakalı olan genişleme yönteminde farklılaşma kriteri önem kazanmaktadır ve üye ülkelerin bu sürece etkilerinin de olabildiğince yüksek olduğu anlaşılabilmektedir (Grabbe, 2014). Dolayısıyla sürecin her aday ülke için aynı olacağı sonucuna varılamaz. Sonuç olarak bu performansın değerlendirilmesi AB kurumları ve nihayetinde de AB üyesi devletlerdedir. Buna bağlı olarak da AB tarafından sıkça zikredilen aynı ilkeler temelinde ancak adayların performansına göre sözdizisi ile anlatılmak istenen oldukça politik bir söylem niteliği taşımaktadır; çünkü özellikle Yunanistan, Türkiye ve GKRY ya da Sırbistan ile Kosova gibi siyasi uluslararası krize konu olmuş tarafların aynı ilkelerde buluşması oldukça zor bir durumdur. Dolayısıyla sözkonusu ilkeler ile anlatılmak istenen AB'nin üyelerinin ve bir bütün olarak bu krizlerden ne anladığı ve getireceği siyasi irade neticesinde belirlenen ilkeler olarak değerlendirilebilmekte ve yeniden tanımlanabilmektedir.

1.4.Şartlılık Politikası Kapsamında Merkezi ve Doğu Avrupa Genişlemesi'nin Analizi:

1.4.1. Genişlemeye Giden Yol: Maastricht Zirve Toplantısı ve 1993 Kopenhag Zirvesi ile Kopenhag Kriterleri:

Soğuk Savaş sonrasında Doğu Avrupa'da yaşanan değişime yönelik olarak AB devletleri ortak yanıt arayışına girmişlerdir. 1980'lerin ortalarından başlamak üzere MDAÜ'ler ile ekonomik ve ticari ilişkiler kurulması bu yıllarda Topluluğun bloklar arası işbirliği anlaşmaları imzalayarak ortak hareket etmesi yerine üye devletlerce imzalanan anlaşmalar dâhilinde iki-taraflı olarak sürdürülmeye devam edilmiştir. 1988 yılında AET-COMECON arasında imzalanan ortak bildirgeye göre, bu ülkeler ile AB arasındaki diplomatik ilişkilerin önü açılmıştır. AB içerisinde ortak Doğu politikası genelde destek bulmuştur. Bu süreçte AB'nin oynamış olduğu yapıcı rolün uluslararası ortamdaki diğer aktörlerce genelde destek bulduğu görüşü hâkimdir. Bu

yaklaşım Maastricht ruhuyla derinleşmeye çalışan AB bütünleşme hedefi ile paralel görülmüştür. Bu dönemde Komisyonun başkanlığını yürütmüş olan Jacques Delors ve Fransız devlet adamı önemli bütünleşme yanlısı siyasi lider Mitterrand'a göre Doğu Avrupa'da yaşanan olaylar ve birleşen Almanya'nın olası risklerine karşı yapılabilecek olan en iyi şey, siyasi birlik yolunda daha fazla ilerlemektir. Bununla birlikte Haziran 1989 Madrid zirvesinde AB liderleri, doğu politikasının temel hedefini saptamışlardı: "bu ülkelerdeki reform sürecini desteklemek" (Smith, 1999: 43). Bu dönemde MDAÜ'ler ekonomilerin yeniden yapılandırılması için gerekli mali yardım ile demokratikleşme süreci arasında da bağlantı kuruyorlardı. Öyle ki, Aralık 1989 Strazburg Zirvesinde siyasi reformları desteklemek adına, bu reform sürecini başlatmış ülkelerle ortaklık ilişkisi de dâhil olmak üzere tüm işbirliği olanaklarının hayata geçirileceği belirtilmekteydi. Somut olarak AB, Doğu Avrupa için ilk tepkisini ekonomik ve demokratik reformlar yönünden en son oluşturulmuş olan PHARE ve EBRD aracılığıyla desteklemiştir. Bu koldan verilecek yardımın ilk etapta reform programları şartlılığında göreceli olarak daha çok uyum sağlayan ülkelere verilmesi AB'nin tüm Doğu Avrupa ülkeleri üzerindeki siyasi etkisini arttırmış ve bölgede domino etkisinde bir ülkelerarası etkileşim yaratmıştır. Böylece şartlılık politikası uygulamada politika ile ekonomiyi birleştirmiş ve bu durum AB'nin üçüncü ülkelerle olan ilişkilerinde önemli bir standart ve norm olarak gelişmiştir (Smith, 1999:43-44).

Yukarıda belirtildiği üzere, 10 Aralık 1991 tarihli Maastricht Zirve toplantısında alınan kararlar sonucunda AB, Soğuk Savaş sonrasında uluslararası siyasette yaşanan gelişmeler neticesinde Doğu Avrupa ile bütünleşmeye temkinli yaklaşırken; bir taraftan da bu çalışmada ortaya konacak nedenler sebebiyle Doğu Avrupa ile Batının bütünleşmesi sürecinde başat aktör rolünü üstlenmiştir. 26-27 Haziran 1992 tarihlerinde Lizbon'da yapılan Zirve Toplantısı Başkanlık Sonuç Bildirisi'nde AT'ye üye olma çalışmaları ilerlemiş olan ve Topluluğa katılmaları büyük sorunlara neden olmayacak olan ülkeler ile katılma görüşmelerinin süratle başlaması gerekliliği belirtilmiştir (AB Konseyi, 1992). Bunlar, aslında yukarıda katılımları anlatılmış olan İsveç, Finlandiya ve Avusturya idi. Bunun yanında AT, eski Doğu Bloku ülkelerinin (bu çalışmada öncesinde ve bundan böyle MDAÜ şeklinde anılmaktadır) Paris Şartında öngörülen ve evrensel kabul edilen normlar çerçevesinde insan haklarına saygılı ve demokratik Pazar ekonomileri olan birer ülke olarak gelişmelerini sağlayabilmelerini teminen gerekli her türlü desteği sağlayacağını altını yeniden çizmiştir. Bu dönemde, Visegrad ülkeleri olarak anılan Polonya, Çekya (o dönemde Çek Cumhuriyeti olarak anılmaktaydı), Macaristan ve

Slovakya, kendi aralarında CEFTA imzalayarak AB yolundaki bütünleşmeden önce kendi içlerindeki bütünleşmeye hız vermişlerdir (Karluk, 2014:161).

MDAÜ'lerin Topluluğa katılmaları yönünde 1993 Kopenhag Zirvesi ile resmen başlayan süreç, 1994 yılındaki Korfu Zirvesi'nde açık olarak bir siyasi iradeye ve stratejik kararlılığa dönüşmüş, MDAÜ ile AB arasında serbest değişim esasına dayalı Avrupa Anlaşmalarının 2000 yılına kadar AB iç pazarı kuralları ile bütünleşip Avrupa'nın ortasında 450 milyon nüfuslu tek bir Pazar oluşturulması hedefine odaklanmak konusundaki kararlılık açıkça ortaya konmuştur. 1994 Korfu Zirvesi bu açıdan bakıldığında o dönemde 31 fasıldan oluşan Topluluk Müktesebatının derlenmesine öncülük etmiştir. Bu dönemde hâlihazırda AB potansiyel adayı olan Türkiye açısından bakılacak olduğunda, MDAÜ genişlemesi çerçevesinde değerlendirilmek bu döneme kadar henüz AB üyesi olmamış olmak Maastricht Anlaşması ile kurulacak olan AB'ye katılmanın maliyetinin artması anlamına gelmekteydi. Sonuç olarak Türkiye bu dönemde MDAÜ şartlılık politikasına hatta ileriki yıllarda da Güneydoğu Avrupa (Batı Balkanlar)'ya yönelik şartlılık politikasına tabi olacaktı. 7 Şubat 1992'de Topluluklara üye ülkelerin Dışişleri ve Maliye Bakanlarınca imzalanmış olan Maastricht Anlaşmasının AB esası üzerine kurulmuş olup, AET ve dolayısıyla AT'yi açıkça siyasi bir birliğe dönüştürme misyonu vardır. Antlaşma'nın, "gelecekte Avrupa'nın yapılanması amacıyla gerek duyulan zemini hazırlama, Birliği oluşturan toplumların gelenek, kültür ve geçişini gözardı etmeden dayanışmayı kuvvetlendirme, Avrupa Topluluğu'nun demokratik karakterini ve hukuk devletinin temel insan hak ve hürriyetlerini daha güçlü hale getirme" olarak zikredilen bir amacı vardı ve açıklanacağı gibi genişleme bu Antlaşma'daki bir maddede ayrıca düzenlenerek artık AB'nin bir politikası olmuştur (AB Konseyi, 1993).

Türkiye, 1949 yılında Avrupa Konseyi'ne üye olduktan sonra, 2. Dünya Savaşı sonrasında Batı yanlısı siyaseti benimsemeye devam etmiş; bununla birlikte 1952'de NATO'ya üye olarak politik anlamda olduğu gibi askeri açıdan da Avrupa'nın yanında olduğunu göstermiştir. Türkiye 1959 tarihinde AET'ye tam üye olma yönünde başvuruda bulunmuştur. 27 Mayıs 1960 'da Türkiye'de olan askeri darbe sonrasında sekteye uğrayan ilişkiler, bu sistemin sona ermesinden sonra 25 Temmuz 1963'de imzalanmış olan Ankara Anlaşması ile farklı bir nitelik kazanmıştır. Ankara Anlaşması, anlaşma metninde (Ankara Anlaşması, 1963) belirtildiği üzere Türkiye'ye yapılacak ekonomik destekler ile Türkiye ve AET üyesi ekonomik düzey çeşitliliğinin azaltılmasını ve Türkiye ile AET arasında, aşamalı olarak gümrük birliğinin kurulmasını amaçlamaktadır (Erdemli, 2003:4,8). Sonradan Türkiye'nin 14 Nisan 1987 tarihinde

tam üyelik müracaatı yapmasıyla birlikte AB-Türkiye arasındaki ortaklık ilişkisi farklı bir boyutta süregelmiştir. Bu dönemde Maastricht Zirve Toplantısı ile başlayan süreçte, Türkiye'nin adaylığı, Kıbrıs şartlılığı ve MDAÜ genişleme yöntemi birbiriyle ilişkili bir şekilde devam edecekti. Türkiye'nin 1987 yılında yapmış olduğu ilk adaylık başvurusuna AB'nin tepkisi gecikmiştir; çünkü AB bu dönemde bir yandan MDAÜ genişlemesiyle meşgulken, diğer yandan Ortak Pazar ve Ekonomik Parasal Birliğe geçiş düzenlemeleriyle uğraşıyor; (Kavalalı, 2006) öte yandan ise hemen yanibaşında patlak veren Bosna krizi ile uğraşıyordu.

AB'nin Doğuya genişlemesi yönündeki ilk ciddi irade beyanı olarak nitelendirilebilen ve 21-22 Haziran 1993 tarihleri arasında Kopenhag'da gerçekleştirilen AB Hükümet ve Devlet Başkanları Zirvesi'nden sonra açıklanan Sonuç Bildirisi'nde olan tam üyelik için gerekli koşullar, AB'nin genişleme politikasının oluşturulması hususunda bir milat niteliğinde ortaya konmuştur. Buna göre Kopenhag kriterleri üç ana başlık altında toplanabilmektedir. Herhangi bir ülkenin AB'ye tam üye olabilmek amacıyla Kopenhag kriterleri olarak nitelendirilen aşağıdaki değerlere uyum sağlayacak seviyede olması gerekmektedir (AB Konseyi: 1993). Bu kriterler:

- 1) Siyasi Kriterler: Demokrasinin garantilendiği kararlı bir kurumsal yapı, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlık haklarına saygı.
- 2) Ekonomik Kriterler: İyi çalışan bir Pazar ekonomisiyle AB içinde olan piyasa güçlerine ve rekabet baskısına karşı koyabilme yeteneği.
- 3) Topluluk Mevzuatına Uyum: AB'nin türlü siyasi, parasal, ekonomik amaçlarına bağlılık (AB Konseyi, 1993).

Siyasi kriterler kapsamına, parlamenter sistemin iyi çalışmasına dayanan çoğulcu demokratik rejim, kuvvetler ayırımı, insan hakları ve temel haklar girmektedir. AB'nin kurucu Anlaşmalarında ise ortak ilkelerden olan demokrasi, özgürlük, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ile hukukun üstünlüğü ilkelerine vurgu vardır ve AB temel değerlerinin bu paydalar üzerinden yükseldiği zikredilir. Aslında ne AB'nin kurucu antlaşmaları ne de genel mevzuat, bu şartlara net açıklamalar getirmemekteydi. Ancak AB, insan hakları konusuyla alakalı olarak 4 Kasım 1950'de imzalanmış olan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Avrupa Sözleşmesi ile güvence altına alınan haklara referans ettiğini sıklıkla belirtmektedir. Bu kural anayasal düzenlemelerde de yer almaktadır (Sasse, 2005:7). Komisyonun kriterlere uyum konusunu değerlendirmeye ilişkin önemli yetkileri olsa da kriterlere uyum konusunda son değerlendirme her zaman AB Konseyi'ne aittir. Bunun yanında, ekonomik kriterlerin yerine

getirilme yönteminde de kesin bir çerçeve yoktur. Ancak işleyen pazar ekonomisine atıf yapılırken genellikle pazara giriş ve çıkışların kolaylığı, ulusal yasal çerçevede rekabeti engelleyici unsur ve mevzuatın bulunmaması, ülkedeki serbest girişimin önünün gerektiği derecede açık olması, kamu işletmeleriyle özel işletmeler arasında ayırım yapılmaması, ticaretin her tür engelleyici uygulamadan arındırılmış olması gibi ilkeler kullanılmaktadır (Wincott, 1995:598,599).

Bir ülke AB'ye adaylık başvurusu yaptığında ilk olarak bu ülkenin potansiyel aday olarak benimsenmesi gerekmektedir. Potansiyel aday bir ülkenin de adaylık statüsüne geçip Topluluk müktesebatını kendi mevzuatına aktarmak üzere müzakerelere başlayabilmesi amacıyla Kopenhag kriterlerini karşılayabiliyor olması gerekir. Bu kriterlere uyum sağlayan bir ülke AB kurumlarınca da onaylanmış olması şartıyla artık aday ülke olarak nitelendirilir. Ancak bunun yanında yine bu Zirve ile AB, bu kriterlere uyan bütün aday ülkeler ile hemen tam üyelik görüşmelerini başlatma mecburiyeti olmadığını da kabul etmiştir. AB, “yapısının kaldırabileceği ölçüde” yeni üyeler almak amacıyla uygun zamanlamayı yapmanın kurumsal olarak karar verilecek bir konu olduğunu da aynı Zirve’de kabul ederek hazmetme kapasitesi diye bilinen üstü kapalı şartlılığı da aynı Zirvede kabul etmiştir (Schimmelfenning, 2001:60-61). Kopenhag sürecini takip eden dönemde özellikle AB Siyasi Şartlılığı alanında daha önceki genişlemelerden bir kopuş olduğu ve çok daha sistemli ve katı bir şartlılık politikası yürütüldüğü savunulabilmektedir. Daha önceki genişlemelerde şartlılık politikası çok geniş bir çerçeveye oturtulmuş ve bir önceki kısımda açıklandığı üzere, genel olarak özgürlük, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygılı ve hukukun üstünlüğü ilkelerine riayet eden her Avrupa ülkesinin, Birliğe üye olma hakkı bulunduğu ileri sürülmüştür.

Aslında siyasi kriterin Kopenhag kriterleri kapsamındaki okunuş şeklinde önemli bir politik yansıma yoktur; ancak, Karen Smith’in de ifade ettiği gibi şartlılık ilkesinin uygulaması her zaman için resmi kaynaklarda öyle olması zikredildiği gibi tutarlı ve liyakat esasına göre olmamış, özellikle Soğuş Savaş sonrasındaki hem bölgelerarası jeopolitik rekabet, hem de AB içi dengeler ve üye ülkelerin güvenlik hassasiyetleri unsurları süreci etkilemiştir (Smith, 2014:131). Özellikle sınır sorunlarını aşamamış ülkelerin adaylıkları sözkonusu olduğunda AB’nin Zirvelerde aldığı kararlarla bu süreci genişleme politikaları çerçevesinde çözümlemeye çalışması kendisine bir örgüt olarak hayli politik bir nitelik kazandırmıştır (Smith, 2003:105). Ya da, özellikle Romanya gibi demokratik kriterler açısından siyasi sorunları olan ülkelerin buna rağmen

AB sürecinin dışında bırakılmamasını Balkan güvenliği ile açıklayanlarlar vardır. Ayrıca, Estonya ve Letonya’da mevcut Rus azınlıkların sahip olduğu hak ve özgürlüklerin tam olarak iyileştirilmemesine rağmen bu ülkelerin sürecin dışında bırakılmaması da bu duruma örnek olarak gösterilmektedir (Pridham, 2007: 453). Bu uygulamaların nedenleri çoğaltılabilmekle birlikte aday ülkelerin coğrafik olarak konumları da dikkate alındığında bu ülkelere ilişkin olarak iki unsur önem kazanmaktadır. Birincisi, diğer aday ülkeler ve üyelerle ilişkiler ve ikincisi de üyelik perspektifi olmayan (belki komşuluk politikası kapsamında olan) diğer ülkelerle olan etkileşimleridir (Marchetti, 2006:65-67). AB 2004 ve 2007 genişlemelerini 2003 yılında halihazırda öngörerek AB dışında kalacak olan ülkelerin Avrupa ile Büyük Duvar olarak zikredilen sınırın ardında kalacağını açıklamış ve buna binaen Komisyon 12 Mayıs 2004 tarihinde “Avrupa Komşuluk Politikası Stratejisini” benimsemiştir (AB Komşuluk Politikası Stratejisi, 2004).

Daha sonraki kısımlarda açıklanacağı şekilde genişlemenin getireceği dağıtım uyuşmazlıkları konusunda ilk olarak, üye ülkeler arasında aday ülkeler açısından müzakerelerin tam üyelikle sonuçlanıp sonuçlanmayacağı ya da her adaylığın mutlaka tam üyelikle sonuçlanması gerekip gerekmediği tartışması yaşanmaya başlanmıştır. Bu noktada zaman zaman AB içinde yukarıda değinilen iki husus nedeniyle önemli görüş ayrılıkları olmuştur ve bu ayrılıklar siyasi şartlılık meselesi ile doğrudan ilişkilidir (Baun,2000:12,13). Buna ek olarak, AB anayasal sürecinde 2005 yılında ortaya konan Fransız tavrı dikkate alındığında, Hırvatistan’dan sonra yaşanacak herhangi bir genişlemeyle ilgili olarak son karar için üye ülkeler nezdinde referanduma gidilecek olması da üye ülkelerin elini siyaseten tek taraflı olarak güçlendiren bir mekanizma olarak ortaya çıkmıştır Buna göre, hâlihazırda bu mevzuata sahip olmayan her üye ülkeyi teşvik edici nitelikte olan bu karar, aday ya da potansiyel aday pozisyonunda olan ülkelerin öncekine oranla siyasi şartlılık kapsamında iç direnç ve adaptasyon külfetiyle karşı karşıya olduklarını göstermektedir. Bu durum aday ülkeler hakkında doğrudan ulusal kimliklere ve devlet yapılarına (statehood) referans yapılabilmesi sonucunu yaratmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Topluluk müktesebatının doğrudan bir parçası olmayan siyasi şartlılık bazı liderlerce objektif olarak nitelendirilemeyecek kurallar bütünü olarak değerlendirilmektedir. Tüm bunların yanında Kopenhag Zirvesinde aday ülkelere yerine getirilmesi belirlenen şartların yanında bir şartın daha ortaya atılması, süreci nispeten politik bir tercih meselesi haline getirmiştir. Buna göre: “AB’nin yeni üye alımı, bütünleşmenin kazandığı ivmeye zarar

vermemelidir” ifadesi ile Birliğin genişleme yönündeki başarısı ile Topluluk politikaları ve kurumsal reformlarla ilgili olarak yapılan reformların başarılarının paralel yönde seyrettiği belirtilerek, bu konudaki sorumluluk üye devletlere bırakılmıştır (AB Konseyi, 1993). Müktesebatın etkili bir biçimde uygulanmasının sadece AB normlarının ulusal süreçlere aktarılmasıyla değil; pratikte de işlerlik kazanmasıyla mümkün olabileceğinin altı çizilmiştir.

1.4.1.1. AB Hazmetme Kapasitesi:

Hazmetme kapasitesi kavramına AB birincil kaynaklarında ilk olarak 1993 yılında Kopenhag Zirvesi sonuçları arasında rastlanır ve kavramın ortaya çıkışı da tam olarak aşağıdaki ibareden kaynaklanmaktadır: *“Birliğin, Avrupa entegrasyonu ivmesi korunurken, yeni üyeleri hazmetme kapasitesi, Birlik ve aday ülkelerin yararına olan önemli bir mülahazadır.”* (AB Konseyi, 1993) Haziran 2006’da gerçekleştirilmiş olan Avrupa Zirvesi’nde alınan kararlar uyarınca Birliğin bütünleşmesi ve politikalarındaki derinleşme sürecinin genişleme süreci ile paralel bir şekilde yürütülmesi konusuna değinilmiş ve dolayısıyla da ekonomik, mali, siyasi ve kurumsal bütünleşme ile fonksiyonel genişlemenin birarada uygulanabilmesini teminen gerekli çalışmanın yapılması için Komisyona bu konuyla ilgili bir Rapor hazırlama görevi verilmiştir. Esasen 2000’li yılların başına kadar muğlak bir anlamı olan hazmetme kapasitesi kavramını daha açık bir şekilde ifade etme çabası Birliğin yayınlamış olduğu 2005 ve 2006 tarihli Genişleme Stratejisi Belgelerinde yer almış ve iki ayrı Stratejide aşağıdaki şekilde bir hazmetme kapasitesi tanımı yapılmaya çalışılmıştır:

“AB Anlaşmalarında ortaya konan siyasi hedefleri ve siyasa hedeflerini tehlikeye düşürmeden, kurumlar arasında adil bir denge sağlanarak karar verme ve hareket etme kapasitesi; bütçe kısıtlarının gözetilmesi ve iyi işleyen ve hedeflerine ulaşan ortak politikaların uygulanması” (Genişleme Strateji Belgesi 2005, Genişleme Strateji Belgesi 2006).

Burada anlatılmak istenenin ne olduğu, esasen dördüncü bir Kopenhag kriteri olup olmadığı gibi farklı algılamalar ve bundan ayrı AP gibi bazı kurumların kavramı sıklıkla özellikle Türkiye gibi büyük bir ülkenin üyesi olduğu söz konusu olduğunda kullanma eğiliminde olmaları, genişleme konusunu siyasi iradeye bağlı bir karar niteliğine büründürmektedir. Avrupa Komisyonu yetkilileri ve Konsey bu kavramın sadece göz önünde bulundurulması gereken bir

konu olduğunu sıklıkla vurgulasa da, Aslında hem 1993 yılında yapılan açıklamalar hem de 2005 ve 2006 yıllarında ortaya konmuş açıklamalara bakıldığında, hazmetme (entegrasyon) kapasitesinin, aday ülkelere yönelik ortaya atılmış bir şarttan ziyade tamamen AB'nin kendi yapısına yönelik bir koşulu anlattığı kolayca anlaşılabilmektedir. Burada, “hazmetme kapasitesi” genelde “genişleme yorgunluğu” ve “nihai sınırlar” söylemleriyle beraber kullanılarak AB kurumlarının, dış politikasıyla güvenliğinin, bunların yanında ve önemli olarak bütçesinin, kültürünün, en nihayetinde de toplumunun yeni bir genişleme dalgasına (özelde ise Türkiye gibi bazı ülkelerin katılımına) ne cevap vereceği konusuyla ilişkilendirilmelidir. Michael Emerson'un bu konuda yaptığı bir araştırma hazmetme kapasitesinin aslında tam olarak mal ve hizmet, işgücü piyasaları, AB'ye ilişkin bütçe ve fonlar, kurumlar, AB ülkelerindeki toplumsal ve stratejik kaygılar gibi hususları hedef aldığına işaret etmektedir (Emerson, 2006:113). Birçok AB ülkesi temsilcisi de genellikle aynı hususlara dikkat çekerken, ortak bir Avrupa kimliğinin bulunduğu dikkat çekmekte ve Avrupa'nın nihai sınırlarının hemen hemen belirlenmiş olduğu gibi söylemlere başvurmaktadırlar (Emerson, Aydın, Sachsse & Noutcheva,2005:3).

Özelde Türkiye'nin üyeliği konusunu ele alan çalışmalara bakıldığında, Türkiye'nin AB ülkelerine kıyasla büyük, fakir ve Müslüman olduğunun düşünüldüğü bilinmektedir. Türkiye, büyük nüfusu ile AB kuruluşları ve fonlarının durumunu gözle görülür bir şekilde etkileyecek bir ülke olarak görülmektedir. Türkiye'nin işgücü potansiyeli ile tarım sektöründeki yapısal bazı özelliklerinin AB'yi kurumsal sıkıntıya sokacağı aşikâr olmakla birlikte; Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği sebebiyle, tarım sektörü haricinde mal ve hizmet piyasalarındaki uyum yakalanmaya hedeflense de, işgücü piyasalarında entegrasyon kısa-orta vadede daha problemli olacaktır. Ayrıca, güvenlik ve dış politika hususlarında bu hususlarla ilgili olarak Türkiye'nin AB için güvenlik yönünden dezavantaj olabileceği açıktır (Nugent, 2007: 483-486). Türkiye'nin olası bir üyelik durumu aynı zamanda AB sınırlarını Ortadoğu ve Kafkaslar ile yakınlaştıracak ve bazı AB siyasi liderler bu durumun kaygı verici olduğu konusunda mutabıktır. Aynı biçimde, sınırlarda meydana gelen yasadışı trafik tehlikesi dolayısıyla da bu durumun AB sınırlarını tehdit edeceği algısı da Türkiye'nin üyeliğine karşı duranların önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Bu dönemde Türkiye'nin AB adaylık statüsünün ABD tarafından da desteklenmesi ABD'nin Orta Asya stratejisi çerçevesinde Türkiye'ye biçtiği rol ile de yakından ilgilidir (Hasgüler & Uludağ, 2016: 259)

Hazmetme kapasitesi çerçevesinde Türkiye yaklaşımı geliştiren AB'nin özellikle Batı Balkan ya da Güneydoğu Avrupa devletleri olarak isimlendirdiği ülkelere yönelik olarak uyguladığı siyasi şartlılık politikası ve denetleme mekanizması bu ülkeleri zorlayıcı koşullar içerse de, Avrupa kıtasının tam da ortasında konumlanan sözkonusu bölgenin AB ile tam bir entegrasyon gerçekleştirilmeden Avrupa güvenliğinin tam anlamıyla sağlanamayacağı bilinen bir gerçektir. Bu çalışmanın üçüncü bölümünün konusunu oluşturan Batı Balkanlarda izlenen şartlılık politikasının temel nedeni de zikredilen bu husustur. Aslında Hırvatistan'ın AB ile ilişkisi AB'nin değişen şartlılığının ipuçlarını vermektedir. AB, Hırvatistan ile SAA'yı 2001 yılında imzalamış, Hırvatistan'ın Şubat 2003 tarihinde AB üyeliğine başvurması ile Haziran 2004 tarihinde Hırvatistan'ın adaylığına yeşil ışık yakılmış ve en nihayetinde 3 Ekim 2005'de (Türkiye ve) Hırvatistan ile müzakere süreci başlamıştır (Samardzija & Stanicic, 2004:101). AB'nin özellikle Hırvatistan ve Türkiye'ye yönelik AB şartlılığı politikası daha önceki MDAÜ ülkelerine uygulanan politikadan kayda değer farklılıklar göstermektedir. Bu yeni durumun altında yatan nedenler arasında bölgenin sınır uyuşmazlıklarının yüksek düzeyde olması, bunun yanında AB'de yükselen genişleme karşıtı atmosfer vardır. Batı Avrupa ülkeleri, bu ülkeleri daha önceki ülkelere kıyasla siyasi kriterler yönünden geride nitelendirdiği gerçeği de ortaya konan şartlılık politikasının özünü anlama yönünde kayda değer bir rol oynamaktadır.

1.4.2.Topluluk Müktesebatında Siyasi Nitelikli Fasıllar: 31. ve 35.

Fasıllar:

Topluluk müktesebatına ait Ortak Dış ve Güvenlik Politasına Uyum başlıklı 31. Fasıllar ve Diğer hususlar başlıklı 35. Fasıllar genel olarak Siyasi şartlılık kapsamında analiz edilmese de, taşıdığı özellikler bakımından siyasi şartlılık içermektedir. Birinci fasıl ODGP ve AGSP kapsamında kabul edilmiş sözleşmeler, uluslararası anlaşmalar ve politik belgeler ile uyum olarak tanımlanmaktadır. Deklarasyonlar, eylemler ve anlaşmalarla uyum bu fasıl ile uyumu göstermektedir. Kısıtlayıcı ve bağlayıcı eylemlere katılmak zorundadırlar. Yani bu noktada AB, aday ülkelerin iç yapılarındaki siyasi şartlılığı Kopenhag siyasi kriteri ile istikrarlı bir şekilde getirmek niyetindeyken, 31. Fasıllar ile aday ülkelerin dış politika tercihlerini şekillendirme niyeti taşımaktadır. Buna göre, aday ülkeler tüm Kopenhag Kriterlerini tamamlamış olsa ve Müktesebattaki tüm fasıllarda uyum gösterse dahi bu fasla ilişkin AB tarafından konacak siyasi bir çekinceden dolayı üyelikleri sekteye uğrayabilecektir. Bunun yanında, 35. Fasıllar ise AB'ye

daha da kapsamlı bir inisiyatif yetkisi tanımaktadır. Diğer Konular diye adlandırılan fasla göre; genellikle şekillenen diğer fasılların konu kapsamına girmeyen yönleri ve belirlenecek diğer hususlar görüşülmektedir (Noutcheva, 2006:4-6). Örneğin, Sırbistan ile Kosova tarafından yürütülen barış görüşmelerinde 2013 yılında imzalanan Brüksel Anlaşmasına göre Sırbistan Kosova'nın AB yolundaki adımlarına engel koymayacağını taahhüt ederken, AB böyle bir durumda bu durumu 35. Fasılda tekrar gündeme getireceğini teyit etmiştir.

Yukarıdakiler ışığında, bu fasıllar müzakere edilirken dahi AB'nin dış politika kazanımlarının ön planda tutulduğu gözlemlenmektedir. Bazı Doğu Avrupa ve Batı Balkan ülkelerinin (Slovakya, Litvanya, Bulgaristan, Estonya, Litvanya, Romanya, Slovenya, Arnavutluk, Hırvatistan ve Makedonya) Irak Müdahalesi sırasında AB politikalarıyla zıt yönde (Lundestag: 2005) ABD'ye açık destek belirtme yönünde yayınlamış oldukları Vilnius Mektubuna rağmen Doğu Avrupanın bütün olarak AB'ye katılması daha önemli kılınmıştır (Gherghisan, 2003). Aynı zamanda Kıbrıs ve Malta AB üyesi olmalarına rağmen hâlihazırda NATO üyesi değildirler. AB, Batı Balkan ve Doğu Avrupa ülkelerinden bazılarının önce NATO'ya entegre olmalarını siyasi olarak olumlu karşılamıştır (Cameron & Primatarova, 2003:7,9). Bu sebeple, bu çalışma açısından bahsekonu fasıllar siyasi şartlılığın Topluluk müktesebatına yansımış ve AB'nin dış politika tercihleriyle koordine edilmiş şekli olarak kabul edilmektedir. Özellikle Kıbrıs, Kosova ve Sırbistan gibi egemenliklerini AB üyeliği üzerinden yeniden yorumlayan bazı ülkelerde, şartlılık kavramının egemenlik olgusunu birebir etkilediği savunulabilir. Bu tip ülkelerin AB-üyesi olma durumu aday, potansiyel aday ülkelerin siyasetleri ve AB düzeyindeki siyasetin parametrelerini etkilemektedir. AB şartlılığı bu bağlamda aday ülkelerin içsel ve dışsal devlet yapılarının yeniden tanımlanmasını sağlamaktadır; AB burada rıza ile araya giren ve politik süreçleri etkileyen bir yapı olmaktadır. Bu etkileme sürecinin meşruluğunun ve tutarlılığının sorgulanmaması için Komisyon ile Konsey'in aynı konularda benzer ve tutarlı bir tutum içinde olmaları gerekmektedir (Keil & Arkan, 2015:17,20). Aday ülkelerin iç politikalarına bir şekilde dâhil olma sürecinin güvenlik içeren niteliği AB'nin dış politikası ile doğrudan ilgilidir. Egemenliğin hâlihazırda tartışmaya açık olmadığı ve egemenlik konusundaki iç müzakere süreçlerinin tamamlandığı durumlarda AB de eğer bu süreçle ilgili olarak tek sesli olabiliyorsa ekonomik ve siyasi şartlılık uygulaması çok daha kolay olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Robert Putnam'ın argümanı olan ve Andrew Moravcsik'in de analizlerinde kullandığı iki düzlemlî oyun metaforunun, bahsekonu müzakere kanalları

vasıtasıyla aday/potansiyel aday ülke ve bu ülkelerin hükümet veya devlet başkanlarının hem ülkelerinde hem de AB düzleminde sürdürdükleri siyaset için de geçerli bir analiz sunduğu anlaşılabilmektedir.

AB'nin çoğu zaman üye ülkelerinin farklı hassasiyetleri sebebiyle tek ses olarak konuşmadığı bilinmekte iken, AB politikalarına şartlılık müzakereleri hatta özellikle Katılım Öncesi Strateji araçlarının vasıtasıyla eklemlenme şansı bulan ulusal liderlerin kendi ülkeleri ile ilgili konularda lobicilik yapmak ve bazı ülkeler açısından kendilerine yönelik bakış açılarını değiştirmek şansını elde edebilmektedirler. Moravscik'in analizini Neo-Gramsci'ci yaklaşıma benzetenler de vardır. Bu yaklaşıma göre, şartlılık mekanizmasının işlerliğinin kavranması konusunda amir-ajan metaforu kullanılmaktadır. Amir-ajan metaforu da incelendiğinde, Moravscik'in LH kuramından izler taşıdığı kolaylıkla anlaşılabılır. Buna göre, üye devletler amir olarak, Komisyon ya da Dışilişkiler Yüksek Temsilciliği gibi kurumlara yetki vermektedir. Ulusal ve toplumsal ajanlar da ulusal liderlere yetki vermektedirler ve genişleme müzakerelerinde bu iki kesim karşılıklı gelmektedirler. AB'nin bu şekilde aktardığı dış politika etkisi homojen bir görüntü vermiyorsa karşıdaki ülkeler ve ulusal liderler için bu durum olumsuz algılanmaktadır. Ancak, AB'nin şartlılık ilişkisini Avrupa Konseyi'nin kabul etmiş olduğu ilkeleri ya da NATO gibi güvenlik sağlayıcı bir kurumun ilke ve değerleri ile özdeşleştirmesi de karşıdaki ülkeler ve ulusal liderlerce olumlu karşılanmaktadır (Zagorcheva, 2012). Bu durum Kosova gibi egemenliğinin hala bazı kesimlerce tartışıldığı ülkelerde çok daha gözle görülebilirdir; çünkü bu durumun uluslararası tanınma/tanımaya yönünde doğrudan etkisi vardır.

Bunun yanında, başlığı politik olmasa dahi, üye bir ülkeyi rahatsız eden durumlarda teknik nitelikte görülen fasıllarda dahi siyasi hassasiyetlerin görülmesi AB açısından siyasi kararların alınmasına etki edebilmektedir. Bu konuda yine Hırvatistan'dan örnek verilecek olursa, 1991'de Slovenya ile Hırvatistan'dan Yugoslavya'dan bağımsızlığını aynı zamanda ilan ettiler; ancak Slovenya Slovakya'nın da desteği ile ekonomik kalkınmışlığı da gözönünde tutularak MDAÜ genişlemesi içerisinde yer aldı (Fenko & Urlic: 2015). İki ülke Piran Körfezi'nde karasuları genişliği üzerinde uzlaşamadı ve Hırvatistan 1993'te Dragonja Nehri'nin kıyısındaki Skrilje Koyu'ndaki sınır geçiş noktasını genişletti. Slovenya ise 1994'te, Piran Körfezi'ndeki Nehir hakkında Skrilje Koyu dahil edilecek şekilde yasal tadilat yaparak hak iddia etti ve bu durumu Dragonja Nehri kıyısında Sloven nüfusun yoğun olmasına ve uluslararası sulara doğrudan geçiş hakkına dayandırdı. Slovenya bu iddiasını BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin

74. maddesinde düzenlenen “Sahilleri bitişik ya da karşı karşıya bulunan devletlerarasında münhasır ekonomik bölgenin sınırlandırılması” ilkesine dayandırdı. Hırvatistan ise sorunun BM Deniz Hukuku Sözleşmesi’nde yer alan “Sahilleri bitişik ya da karşı karşıya bulunan devletler arasında karasularının sınırlandırılması” ilkesine dayandırılabilceğini varsayarak her iki ülkeye eşit mesafede bir sınır çizilmesi gerektiğinde ısrar etti. 2003 yılının Ekim ayında Hırvatistan Adriyatik Denizi’nde “Münhasır Ekonomik Bölge” ilan etti ve tek taraflı alınan bu karar Slovenya ve İtalya’nın karasularını etkilediği için sert tepkilere yol açtı (Diplomatik Gözlem, Web Sayfası, ty).

Slovenya ile İtalya’nın AB kartı vardı ve Hırvatistan üyeliği üzerinde sırf bu nedenle veto oyu kullanabilirlerdi. Bunun üzerine Hırvatistan Münhasır Ekonomik Bölge ismini Koruma Altında Ekoloji ve Balıkçılık Bölgesi şeklinde değiştirdi. Fakat bu uygulama da Slovenya ile Hırvatistan arasındaki sınır sorununun büyümesine engel olamadı (Roter & Bojinović, 2005: 452) Slovenya ve Hırvatistan, en sonunda sınır anlaşmazlığını çözmek için 4 Kasım 2009’da “hakemlik anlaşması” imzaladılar ve Hırvatistan böylelikle müzakerelere başlama şansı elde etmiş oldu. Hakemlik anlaşmasıyla kaybettiklerinin AB üyeliği karşısında kazandıklarından az olduğu yorumu bu durumda Hırvatistan için geçerli olmaktadır. Kuşkusuz ilerideki bölümlerde anlatılacağı üzere 1999 Helsinki Zirvesinde alınan karar doğrultusunda aday ülkelerden ikili sorunlarını barışçıl yollarla çözmeleri beklenmekteydi; ancak en azından Hırvatistan genişlemesine kadar bu şart aday ülkelerin üye ülkelerle olan sınır anlaşmazlıklarının çözümü yönünde kullanılmıştır (Epstein & Sedelmeier, 2008:797).

1.4.3.Şartlılığın Kurgulanmasında AB Konseyi’nin Rolü:

AB Konseyi, AB’nin en üst siyasi organıdır. AB’de en önemli kararların alındığı bu kurum, kurucu metinlerde yer almamış, sonradan gelişmiştir. Roma Antlaşması’nın yürürlüğü girdiği dönemden sonraki dönemlerde AET üyesi devletlerin liderlerinin o dönemde ikili görüşmeler yaptığı ancak daha sonradan çoklu Zirvelerde de biraraya gelmelerinin elzem olduğu görüşü benimsenmiştir. Özellikle Fransanın girişimiyle ilk Zirve 10-11 Şubat 1961 tarihinde Pariste yapılmıştır. Fouchet Planının bu Zirvede ortaya atılmış olması Zirve ile niyetlenilenin ne olduğunu açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu plan, dış politika, güvenlik, kültür, bilim, araştırma, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlükler konularında üye devletlerin devlet ve hükümet başkanları vasıtasıyla ve oybirliğiyle karar almalarını sağlayacak bir mekanizma

öngörmekteydi. Özellikle Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya toplulukların supranasyonel yapısına zarar vereceği gerekçesiyle bu planı reddetmiştir. Konseyin kurumsal gelişimi AB içerisinde tartışmalı bir konudur; çünkü Fransanın AB içinde öne çıkma amacının bir yansıması olarak görülmektedir. Ancak ortaya çıkışındaki 2 temel neden şunlardır: siyasi işbirliği ihtiyacı ve Bakanlar Konseyi düzeyindeki karar alma mekanizmasının daha işlevsel bir hale getirilmesi. 1965 yılında patlak veren Boş Sandalye Krizi sonucunda Bakanlar Konseyinin çalışmalarının koordine edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Jean Monnet dahi bu dönemde Bakanların kendi ülkelerinin birer savunucusu konumunda Bakanlar Konseyine geldiğini ve ulusalcı bir çizgide seyrettiklerini kabul etmek zorunda kalmıştır. AB Konseyi ismi uygulamada ortaya çıkmış olsa da, 1986 tarihli Avrupa Tek Senedi Belgesinde resmi olarak ilk kez yer almıştır. Bundan önce 9-10 Aralık 1974 Paris Zirvesinde AP açısından doğrudan ve tek dereceli seçimlere gidilmesi kararı ve Zirvenin ihdas edilmesi kararları birbirinin zıttı konfederal ve federal birer gelişme olarak addedilse de Zirve, egemen AB üyesi devletlerin güvence kaynağı olmuştur (Tezcan, 2014: 197).

Bugün olduğu gibi o gün de üye devletler arasında AB'nin nasıl bir kurum olacağına ilişkin zıt görüşler vardı. Zirve, hibrit bir kurum olarak nitelenir; çünkü hem bir AB kurumu hem de siyasi bir işbirliği organı gibi kabul görmektedir. Siyasi işbirliğiyle ilgili konularda Topluluk organı gibi hareket ederken, Toplulukla ilgili konularda Bakanlar Konseyinin özel bir oluşumu gibi hareket eder. 17-19 Haziran 1983 tarihli Stuttgart Zirvesinde kabul edilen metinde kurumun nasıl oluşacağı ve görevleri açık bir şekilde ortaya konmuştur. Bu oluşumun nitelik açısından bir kurum olup olmadığı hem ATS'de hem de ABA'da açıkça ortaya konmamış, kurumun sadece nasıl oluşacağı açıklanmıştır. Lizbon Antlaşması bu duruma son vermiş ve AB Konseyini AB'nin temel kurumları arasına almıştır. Buna göre AB Konseyi, devlet ya da Hükümet Başkanları ve Komisyon Başkanı, bir komisyon üyesi ve Dışişleri Bakanlarının da katılımıyla oluşturulmaktadır. Lizbon Antlaşması ile genişleyen AB gözönünde bulundurulduğunda, koordinenin dağılmaması için Komisyon Üyesi ve Bakanların Zirvelere ancak gerekmesi durumunda katılması kuralı getirildi. Zirvenin Başkanlığını başlangıçta dönem başkanlığını yürüten üye devlet yapmaktaydı ancak Lizbon Antlaşması ile getirilen bir kural olarak 2,5 yıllığına bir kişi atandı. Yine ATS ile yılda en az 2 kez toplantıların yapılacağı kuralı getirilmişti. Zirvede karar alma süreci, genellikle konsensüs ile sağlanmaktadır. Kurucu metinlerde özel bir düzenleme olması durumunda (nitelikli çoğunluk olması gibi) o şekilde karar alınır. Konsensüse istisna; oybirliği ve nitelikli çoğunlukla karar alınacak konulardır. (Komisyon Başkanı, Yüksek

Temsilci, Merkez Bankası Başkanının belirlenmesi gibi) 17-19 Haziran 1983 tarihli Stuttgart Zirvesinde kabul edilen AB Üzerine Resmi Deklarasyon Zirvenin görevini netleştirmiştir (Tezcan, 2014: 209). Deklarasyona göre, Avrupa bütünleşmesine genel bir siyasi ivme verir, bütünleşmeyi kolaylaştıran yönelimler belirler AT ve ASİ için genel nitelikli siyasi hedefler verir, yeni faaliyet alanlarında işbirliği için çalışır, uyumuna dikkat ederek Abnin çeşitli boyutlarıyla ilgili sorunları görüşür, dış ilişkilerle ilgili konularda ortak tutumu resmi bir biçimde ifade eder (Tezcan, 2014:209).

Yasama faaliyeti yapma yolu Lizbon Antlaşması ile kapatılmıştır. Konsey bunun yanında anayasal düzeyde çok önemli görevler yerine getirmektedir. Anayasal antlaşma ile Avrupa Konseyine tanınan bu yetki Lizbon Antlaşması ile de aynen kabul edilmiştir. Komisyon Başkanı, ODGP Yüksek Temsilcisi de Zirve tarafından belirlenmektedir. ODGP ve AGSP çerçevesinde AB Konseyinin oldukça önemli ve somut bir rolü vardır. Bu çerçevedeki genel oryantasyonları ve stratejileri belirleyen AB Konseyidir. AB Konseyi dışındaki başka hiçbir organ bu niteliklere sahip değildir. Siyasi işbirliğinde çok önemli yetkilere sahiptir, Belirli konularda devlet veya hükümet başkanları arasındaki mutabakatı ortaya koyan deklarasyonları kabul etme yetkisine sahiptir. 1977 yılının Haziran ayındaki Londra Zirvesinde deklarasyonlar ile sonuç bildirgeleri arasındaki ayrıma gidilmişti (Tezcan, 2014: 209). Deklarasyonlar uluslararası sorunlar çerçevesinde devlet veya hükümet başkanlarının ortak tutumlarını ortaya koyarak resmileştirmektedir. Sonuç bildirgeleri Zirvelerle ilgili formel endikasyonları içermektedir. Lizbon Antlaşması ile ABAD Avrupa Konseyi kararlarını denetleme yetkisine sahip kılındığı halde, (Bkz. ABİHA 263. Madde) bazı istisnalar dışında ODGP alanında alınacak kararların yargı denetimine açık olmadığı AB Antlaşması'nın 24. maddesinde açıkça düzenlenmektedir. Bu kurallar sonraki kısımda anlatılacağı üzere Topluluk Müktesebatına bağlı özellikle 31. Fasıl açısından önem taşımaktadır. Bu çalışma AB'nin siyasi şartlılığını geniş anlamalı ve AB'nin ortak dışişleri politikaları bağlamında ele aldığından, siyasi şartlılığı AB'nin genişleyeceği bölgeyi şekillendirme unsuru olarak kabul ettiğinden, Zirvenin ODGP konuları ile uyum olarak belirlenen Topluluk Müktesebatının 31. Faslı ve genellikle AB'ye siyasi olarak ele almak istediği hususlar ve şartlar konusunda esneklik sağlayan Diğer hususlar başlıklı 35. Fasıl ile ilgili olarak sahip olduğu yetkinin de siyasi limitlerini tartışmaktadır.

Genişleme açısından Zirvenin rolüne bakılacak olduğunda, yukarıda genişleme yöntemiyle ilgili hususları içeren bölümde bahsedildiği üzere, aday ülkenin üyeliği, Bakanlar

Konseyi tarafından Komisyon’a danışıldıktan ve AP’de mutlak çoğunlukla onayladıktan sonra oybirliği ile kararlaştırılır. Bu oylamada aranan çoğunluk, oturuma katılan üyelerin en az yarısından bir fazlasının olumlu oyu değil, AP’nin sahip olduğu üye sayısının yansından bir fazlasının olumlu oyu şeklinde düzenlenmiştir. Bakanlar Konseyi’nin 9 Haziran 1980 tarihli toplantısında kararlaştırdığı genişleme sürecinin müzakere aşamasına ilişkin yöntem günümüzde geçerliliğini korumaktadır. Bu yöntem uyarınca Komisyonun, bütünleşme sürecinin hukuki temellerinin bekçisi olarak belirleyici bir rol oynadığı kabul edilmektedir. Tam üyelik müzakerelerinin başlamasına Bakanlar Konseyi, Komisyon’un hazırladığı görüş üzerine karar verir. Bu görüşe Komisyon, aday ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasal yapısının tam üyelikten doğacak yükümlülükler açısından incelendiğinde elde ettiği sonucun Raporunu da eklemektedir. AB’ye tam üye olmaya hazırlanan aday ülke ile olan müzakerelere Komisyon ile üye devletlerin temsilcileri katılır Komisyon’un müzakereler boyunca üstlendiği görevler; aday ülkelerle teknik seviyede temaslarda bulunarak müzakere konulan ile ilgili verileri toplamak ve değerlendirmek, Birliğin müktesebatının yeni üyelerce uygulamaya konulması ile ilgili teknik uyum şartlanm tanımlamak, aday ülkenin siyasal ve idari makamlarına Birlik mevzuatını anlatmada yardımcı olmak, üye ülkelerin müzakerelerde ortak tavır geliştirmelerine katkıda bulunmak, gerektiğinde üyeler ile aday ülke arasındaki uzlaşma zeminini yaratmak olarak sıralanabilmektedir (Bkz. Gravier, 2008).

1991 yılının Aralık ayında AB ile MDAÜ arasında imzalanan Ortaklık Anlaşmaları ve bu ülkelerin AB üyeliği konusunda gittikçe artan siyasal taahhüt taleplerini dikkate alan AB Zirvesi, Komisyon’un ortaklık ilişkilerindeki rolünü genişleme perspektifi içerisinde yeniden yorumlayarak 12 Aralık 1992 tarihli Edinburgh Zirvesi’nde yukarıda açıklanan kararların alınmasında etkin rol oynamıştır. Buna göre, Komisyon, ortaklık anlaşmalarının iyi işleyişini sağlayarak, ortak ülkeler ile yakınlaşma sürecinin ve üreteceği diğer politikalar ile bu ülkelerin aşamalı olarak tam üyelik hedeflerinin gerçekleşmesinin hızlandırılması ile yükümlüdür. Buna göre Zirve, genişleme konusunda şu hükmü getirmektedir:

“Tam üyeliğe kabul ve bunun ortaya çıkardığı Birliğin üzerine kurulduğu Anlaşmalar ile ilgili uyum şartları, aday ülke ile üye ülkeler arasındaki bir anlaşmanın konusudurlar. Bu anlaşma tüm üye ülkelerin anayasal kurallarının gerektirdiği şekillerde onaylarına sunulur. Tam katılma anlaşmaları tarafların Anayasal süreçlerine göre onaylandıktan sonra, genişleme tamamlanmış olur” (AB Konseyi, Edinburgh).

Buna göre, konumuz açısından önemli olan husus, genişleme yöntemine bakıldığında, Komisyonun teknik ve düzenleyici anlamda önemli rolleri olsa da, genişleme kararlarının siyasi yorumu ve hatta mevzuat belirleme genel olarak Zirve yönlendirmesinde yapılmakta, müzakerelerdeki kararlar ise hükümetlerarası nitelikteki Bakanlar Konseyince verilmektedir. Buna ek olarak, getirilen kural olarak görülen genişlemenin katılacak ülke ve üye ülkelerin siyasi sistemlerinde onaya tabi tutulması, bu ülkelerin siyasi ve toplumsal hasssiyetlerinin genişleme kararı öncesinde önemli ve etkili olduğu şeklinde yorumlanmalıdır. Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere, Müzakere çerçevesi, müzakerelerin AB tarafında nasıl yürütüleceğine yönelik prosedürü belirlemektedir. Buna göre, müzakerelerde AB'nin ortak pozisyonunu Konsey'in belirleyeceği açıklanmakla birlikte, Komisyondan bununla alakalı bütün alanlara bağlı müşterek pozisyon planları hazırlaması istenmektedir. Özellikle OGSP ile adalet ve içişleri alanlarındaki planlar Konsey tarafından hazırlanmakla birlikte, Komisyon ve üye ülkeler birlik içinde gözden geçirilmektedir. Müzakerelerin bakanlar seviyesinde (genellikle her iki tarafın da dışişleri bakanları) ya da AB üye ülkelerinin sürekli temsilcileriyle aday ülkelerin belirledikleri baş müzakereci seviyesinde olmak üzere iki farklı düzeyde gerçekleştiği genel bir uygulama olarak AB genişleme prosedüründe yer almaktadır. Genişleme yönteminde hassas alanlardaki müzakerelerde Konseyin rolü öne çıkmakta, Konseyde önemli rol oynayan dışişleri bakanlarının da Zirveleri yönlendirdiği açıkça anlaşılabilmektedir.

1.4.4. 1994 Essen Zirvesi ile 1995 Cannes ve Madrid Zirvelerinde MDAÜ Genişlemesi ve Türkiye'nin Gümrük Birliği Sürecine İlişkin Hükümler:

1994 yılında toplanan Essen Zirvesi'nde MDAÜ'lerin AB üyeliği için kapsamlı bir yakınlaştırma stratejisi kararlaştırılmıştı. Değişik bir açıdan bakıldığında, Essen Zirvesi 1993 yılında kabul edilen şartlılık politikası uygulamalarının pratikte uygulanışını kolaylaştırıcı önlemler ve mekanizmalar geliştirici kararlar alınması bakımından önem arz etmektedir. Zirvenin bitiminden sonra AB üyesi ülkelerle istişare için toplanan Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Romanya ve Bulgaristan'ın Devlet ve Hükümet Başkanları bölgenin girdiği dönüşüm sürecinin başından itibaren ilk defa biraraya gelmişlerdir. AB, bunun sağlandığı platform olarak algılanmış ve böylelikle Doğu Avrupada ortaya çıkan siyasi boşluğun hangi küresel aktörce doldurulacağı bir kez daha teyit edilmiş oldu. 1994'te Essen Zirvesinde

Katılım Öncei Strateji Unsurları MDAÜ'ye uygulanacak şekilde benimsenmiş ve daha sonra tüm genişlemeler için katılım öncesi hazırlık sürecine ilişkin uygulamalar şeklinde kabul görmüştür. Bu bağlamda, Katılım Öncesi Stratejinin unsurlarını AB ve aday ülkeler arasındaki ikili anlaşmalar, Katılım Ortaklıkları, Müktesebatın benimsenmesi için Ulusal Program ve Katılım Öncesi Yardımlar oluşturmuştur. Katılım Öncesi denen sürecin sonunda potansiyel aday diye nitelendirilen ülkelerin Haziran 1993 tarihindeki Kopenhag Zirvesi'nde kabul edilen Kopenhag Kriterlerini yerine getirmiş olması beklenmektedir. Katılım Ortaklığı Belgeleri bu yönde potansiyel aday ülkenin durumunun Komisyonca değerlendirildiği belgelerdir. Kopenhag kriterleri, siyasi, ekonomik ve müktesebata uyum kriteri şeklinde belirlenmiştir. Buna göre, siyasi şartlılık aday ülkelerin demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygıyla azınlıkların korunmasını garantileyen sürekliliği olan kurumlara sahip olmalarıdır. Bu kriterler MDAÜ genişlemesinde Gündem 2000 Raporları ve İlerleme Raporlarında ilk kez yerini almıştır (Maresceau, 2001).

AB üye ülkelerinin Cannes'da 26-27 Haziran 1995'de gerçekleştirdikleri Zirvede, AB liderleri, genişleme konusu kapsamında MDAÜ'nün Birliğe katılabilmesine yardım amacıyla bu Bölge'ye beş yılda 6.693 milyon ECU, Güney Akdeniz'deki ülkelerin ekonomilerinin istikrara kavuşturulmasına katkı amacıyla da Güney Akdeniz bölgesine beş yılda toplam 4.685 milyar ECU yardım verilmesi konusunda anlaşmışlardır. Cannes Zirvesi'nin şartlılık politikası kapsamında en önemli özelliği, ilk defa AB toplantılarına üye devletler dışında ülkelerin davet edilmeleridir. Bu minvalde MDAÜ ve Baltık ülkeleri ile Kıbrısı temsilen GKRY ve Malta müşahit olarak Zirve'ye katılmışlardır. Kıbrıs ve Malta ile tam üyelik müzakerelerinin başlatılmasına da 1995 yılındaki Cannes Zirvesi'nde karar verilmiştir. Zirvede buna ek olarak MDAÜ'lerin Birliğe tam üyelik için hazırlanmalarına verilen önem vurgulanmış ve bu ülkelerin Tek Pazara entegrasyonuna ilişkin yol haritasını çizen Beyaz Kitap hakkındaki Konsey Kararı kabul edilmiştir. Zirvede bir de Türkiye ile ilgili bir karar çıkarılmıştır. Buna göre, Konsey, Türkiye ile Gümrük Birliği'nin tamamlanması konusundaki niyetini ve oluşan sıkı ilişkilerden doğan memnuniyetini belirtmiştir. Bu dönemde AB ile ilişkilerini geliştirmek isteyen Türkiye'nin, 1987 yılından bu yana yapmış olduğu adaylık başvurusu bekletilmekteydi. Soğuk Savaş dönemlerinde AB mümkün olduğunca Türkiye ve Yunanistana eşit mesafede durmak ve Batı kanadındaki ittifakı korumaktan yana olmuştur. 1990 yılındaki GKRY'nin resmi başvurusuyla Yunanistan, İngiltere'nin yapmış olduğu dizginlemelere rağmen AB içinde

Türkiye'ye karşı bir kampanya başlatmış, hatta ileriki dönemlerde GKRY'nin Birliğe katılmaması karşısında tüm MDAÜ genişlemesini veto edeceğine ilişkin teditlerde bulunmuştur. MDAÜ genişlemesinin seyrinden sonra AB ile müzakerelerin gecikeceğini idrak eden Türkiye, Komisyon tarafından önerildiği şekilde Gümrük Birliği'ni gerçekleştirmeye yönelik adımlar atmayı daha uygun bulmuştu. Daha önceki bölümlerde belirtildiği üzere, 1995 Cannes Zirvesinde Türkiye'nin Kıbrıs konusuna dair ödünler verdiği ve GKRY'nin adaylığının onaylanması önünde ciddi bir engel oluşturmaması literatürde çokça tartışılır. Hatta bu dönemde muhalefette bulunan Anavatan Partisi Genel Başkanı Mesut Yılmaz ise, AB-Türkiye Gümrük Birliği onaylanması (6 Mart 1995) ve bu anlaşmanın AB'de kabul edilmesi (13 Aralık 1995) konusunda Türkiye'nin Kıbrıs sorununa yönelik düşüncelerinden taviz verdiğini belirtmiştir (ANAP TBMM Grubu, 2002).

Yunanistan, AB'nin bir üyesi olarak yalnızca genişleme sürecinde tehdit savurmakla kalmamış; bunun yanında AB- Türkiye arasındaki Gümrük Birliğinden kaynaklanacak olan kayıplarının karşılanması için mali yardım isteğinde bulunmuştur. Bu dönemden sonra Yunanistan ile Türkiye arasında yaşanan Kardak Krizi de Yunanistan'ın dış politika açılımlarını Türkiye'ye karşı AB üzerinden arttırmasına sebep olmuştur. Sonuç olarak Yunanistan AB üyesiydi ve elinde süreci veto edebilecek bir silah vardı. Aynı yıl 15-16 Aralık 1995 tarihlerinde toplanan Madrid Zirvesi'nde genişlemeye ilişkin gündem maddelerinde MDAÜ'nün artık dönülmez bir şekilde AB ile ortaklığa doğru yol aldığı pratikte onaylanmış, bunun yanında AB üyesi ülkelerin MDAÜ'ye yönelik endişelerini gidermek adına Kopenhag kriterlerine dördüncü bir kriter eklenmiştir. Madrid Zirvesinde aynı isimle Madrid Kriteri olarak adlandırılacak bir kriter daha ortaya atılmıştır. Buna göre, "AB'ye ait mevzuatı ulusal mevzuatına aktaran bir ülke bu mevzuatı ancak idari yapısını yeniden biçimlendirmesi, istikrarlı bir ekonomik ve parasal ortamın yaratılmasıyla uygulamaya mümkün bir hale getirecektir." (AB Konseyi, 1995).

Böylelikle genişleme ile müktesebatın uygulanması amacıyla yapılması gereken idari kapasitenin oluşturulması ilk kez üyelik şartı olarak zikredilmekteydi. Bu yüzden aday ülkelere reform sürecinin yanında yeni bir idari kapasitenin oluşturulması beklenmektedir. Bunun yanında yine aynı Zirvede, "Kopenhag siyasi kriterlerine uyumun üyelik müzakerelerinin açılması için ön şart olacağı, Kriterlerin hepsine uyumun ise, AB'ye üye olarak katılmanın temelini oluşturacağı" kabul edilmiştir. Madrid Zirvesi'nde ayrıca Trans-Avrupa Şebekeleri (TEN), MDAÜ'yü içerecek biçimde genişletilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Madrid Zirvesi önem arz etmektedir. Madrid

Zirvesi de yukarıda anılan diğer Zirveler gibi AB'nin Zirvelerle ve siyasi bilinçle oluşturulan şartlılık politikasının en somut örneklerinden biridir. Buna göre, Madrid'de teyit edilen başka karara göre ise Pazar ekonomisinin gerçekten yaşayabilecek seviyeye gelip gelmediğini izlemek için AB, makroekonomik dengelerin sağlamlığı, sanayinin rekabet gücü, ekonominin bir bütün olarak rekabet kapasitesi gibi konuları sonradan tam üyelik kararı öncesinde değerlendireceğini belirtmiştir (AB Konseyi, 1995).

Madrid Zirvesi'ne ilişkin olarak genişleme konusunda önem arz eder nitelikte değerlendirilebilecek bir başka konu Komşuluk Politikasının temellerine ilişkin hükümlerdir. Komşuluk Politikası 2000'li yıllardan itibaren gözle görülür bir politika halini alsa da, aslında Asya Karayipler ve Pasifik kapsamındaki ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi için girişimlerin daha 1990'lı yıllarda MDAÜ'lerle beraber Belarus, Moldova, Rusya ve Ukrayna ile Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları imzalanmasıyla ilk kez gündeme geldiği bilinmektedir. Madrid Zirvesinde 1996 yılında yapılacak Hükümetlerarası Konferansta MDAÜ'lerin artık değerlendirme sürecine gireceği teyit edilmekle birlikte, MDAÜ'lerin üyeliğiyle bu bölgelerle AB'nin artık komşu olacağı değerlendirilmiştir. Avrupa Komşuluk Politikası (European Neighbourhood Policy-ENP) daha sonraları AB'nin sınırlarına yakın bir coğrafyada bulunan ülkelerde istikrarlı yönetimin teminat altına alınması, güvenlik ve refahın artırılmasına yönelik destek olmak niyetiyle 2004 yılında uygulamaya geçirilmiştir (Kratochvil, 2006:15-20). Bunun yanında Birliğin genişleme politikalarını etkileyecek olan ancak o dönemde dışişleri politikalarına yönelik olarak algılanan önemli bir karar daha alınmıştır. 14 Aralık 1995 tarihinde AB'nin, YFC'nin dağılma sürecinde Dayton Anlaşması'nın benimsenmesi ve bölgenin yeniden yapılandırılmasına ilişkin süreçte rol oynamaya hazır olduğu da teyit edilmiştir. Ancak üçüncü bölümde anlatılacağı üzere AB'nin o dönemlerde Batı Balkanlara yönelik olarak henüz genişleme ve komşuluk politikası arasında bir çizgide siyasi etkileşimlerde bulunduğu gözlemlenebilmektedir (Tulmets, 2006: 29-35).

1.4.5.AB'nin MDAÜ Genişlemesi Yönündeki Gündem 2000 Belgesi:

AB Konseyi Komisyondan 1996 yılında başlayıp 1997 yılının Haziran ayında tamamlanması planlanmış olan Hükümetlerarası Konferansın bitiminden sonra MDAÜ'ye yönelik üyelik başvurularını değerlendirmesini ve buna istinaden genişleme sürecinin geleceği konusunda bilgi verilmesini 1995 Madrid Zirvesinde talep etmişti. Buna karşılık Komisyon, 16 Temmuz 1997 tarihinde Gündem 2000 isimli belgeyi (Agenda 2000) hazırlamıştır. Bu önemli

belgede, AB'nin genişleme ile ilgili bakış açısı ve genişleyecek olan AB'nin mali altyapısı ile ilgili hususlar ele alınmıştır. Gündem 2000'de belirtilen bir başka önemli parametre, üyeliğin sadece AB müktesebatı ile ilgili yükümlülükleri yerine getirme şartına bağlı olamayacağı şeklindeydi. Buna göre, Kopenhag kriterleri ve mevcut müktesebatın yanında ODGP, Adalet ve İçişleri Alanlarında İşbirliği ile Ekonomik ve Parasal Birlik amaçlarına ulaşma kapasitesi, yani Maastricht Antlaşması'nda kabul edilmiş olan her üç sütun mevzuatını da adayların bir arada dikkate almak zorunda oldukları teyit edilmiş olmaktadır. Ayrıca Gündem 2000'de kararlaştırılan bir başka husus, Kopenhag kriterlerini karşılaması hususunda ülkelerin gelişimlerinin değerlendirildiği yıllık Düzenli Raporların (Regular Reports) 1998 yılı sonundan başlanarak hazırlanması konusudur. Buna göre Komisyon, düzenli raporlar ile beraber bütün aday ülkeleri kapsayacak Birleşik Belge (Composite Paper) de hazırlayacaktır. Birleşik Belge'de yer alacak konular arasında katılım müzakerelerinin durumu ile güçlendirilmiş katılım öncesi stratejiye ilişkin veriler de olacaktı. (Soveroski, 1998: 18-21). Birleşik Belge, 2000'den bu yana Strateji Belgesi (Strategy Paper) şeklinde düzenlenmektedir.

Strateji belgeleri, genişleme politikasında aday ülkelerin değerlendirilmesi yönünde temel belge niteliğinde olan belgeyi ifade etmektedir. Strateji Belgesi esasta dört temel konuyu içermektedir. Bunlardan ilki, Komisyonun görüşleri ve AB'nin Aday Ülkeler Hakkındaki Görüş Raporlarıdır. Gündem 2000'in genişleme kapsamındaki görüş raporları, Türkiye açısından çok önemlidir; çünkü AB'nin Türkiye'yi MDAÜ genişlemesine katmama yönündeki iradesinin izlerini taşır. Komisyonun AB'ye aday ülkeler hakkında olan ilk görüş raporları Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovenya, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Bulgaristan ve Slovakya'ya ilişkin olmakla birlikte, Gündem 2000'de GKRY üyeliği konusu yer almamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri aday ülkeler arasında sayılan Kıbrıs ile ilgili Komisyon tarafından 1993'de hazırlanan olumlu bir Görüş Raporunun hâlihazırda bulunması ve 1995 Cannes Zirvesinde GKRY'ye adaylık statüsü tanınacağını kesinleşmesiydi. GKRY'nin altıncı genişleme sürecine dahil edilmesi Gündem 2000'de sadece teyit edilmiştir. Dolayısıyla AB, Gündem 2000 çerçevesindeki görüşlerini bildirirken Kıbrıs politikasını hâlihazırda belirlemişti. Strateji Belgesi'nin ikinci konusu Katılım Ortaklıkları (Accession Partnerships)'dır. Komisyon, katılım ortaklıkları ya da üyelik ortaklıkları adı altında (accession partnerships) gerçekleştirilecek bir uygulama ile aday ülkelerin tümü ile ayrı ayrı olmak üzere tam üyeliğe hazırlık stratejisi için bir ilişki kurmaya niyetlenmekteydi. Bu ortaklıkta aday ülkeler demokrasi, düzenli makro-

ekonomik yapı ve nükleer güvenlik hususunda somut birtakım taahhütlerde bulunacaklar, AB müktesebatının Komisyonca belirlenen önceliklere göre de belirtilen bir süre içerisinde uygulanmasını temin edecek programlar geliştireceklerdi. Komisyon ise bu çerçevede yaşanacak gelişmelerle, aday ülkelerin tam üyelik hazırlıklarını finanse etmek amacıyla kaynak ayıracaktı (Friis, 1998).

Strateji Belgesi'nin üçüncü konusunu Katılım Ortaklığı Belgeleri oluşturmaktadır. Bu Belgeler, aday ülkelerin Kopenhag kriterlerine uyum sağlamak yönünde gerçekleştirilmesi gereken değişiklikleri, AB müktesebatına uyum sürecinde yerine getirilmesi gereken yükümlülükleri, üyelik için gerekli kısa ve orta vadeli öncelikleri içermekle birlikte, her aday ülke için ayrı olacak şekilde ve 622/98 Sayılı Konsey tüzüğüne Komisyonca hazırlanmaktadır.¹⁶ Strateji Belgeleri bu hususlar yanında atılacak reformlar yönünde sağlanması gereken mali yardımları da içermektedir. MDAÜ'ye yönelik ilk Katılım Ortaklığı Belgeleri 1998 yılının Mart ayında yayımlanmıştır. Strateji Belgesi'nin dördüncü ve son unsurunu Katılım Ortaklığı Belgeleri paralelinde AB müktesebatının uygulanmasını teminen gereken idari yapının geliştirilmesi için kısa ve orta vadeli öncelikler takvimini barındıran Ulusal Programlar (National Programme Adaption of Acquis) oluşturmaktadır. Ulusal Programlar belirtilen amaçlar doğrultusunda aday ülkelerce belirlenip açıklanmaktadır (Friis, 1998).

1.4.6.1997 Lüksemburg Zirvesi ve MDAÜ Genişlemesi:

Komisyonun Gündem 2000 kapsamındaki önerileri AB Bakanlar Konseyince 22 Temmuz 1997'de değerlendirilmiş ve üye devletler içinde genişlemenin stratejik önceliğine ilişkin bir fikir birliğine varılamamıştı. Komisyon, 16 Temmuz 1997 tarihinde, AB'nin, ekonomik ve siyasi şartlılık yönünden daha fazla aşama kaydetmiş olan Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Estonya ve Slovenya ile tam üyelik görüşmelerini 1998'de başlatması amacıyla AB Bakanlar Konseyi'ne teklifde bulunmuştu. Komisyon, yukarıda bahsekonu beş MDAÜ ve Kıbrıs'ın 2002 yılında AB üyesi olabileceğini öngörmüştü. Geriye kalan diğer beş ülkenin (Letonya, Litvanya, Romanya, Bulgaristan ve Slovakya) üyeliğininse 2007'de gerçekleşeceği öngörülmüştür. Bu dönemde ülkelerden demokrasi, istikrarlı makro-ekonomik politikalar ve nükleer güvenlik

---

¹⁶ Council Regulation (EC) No 622/98 of 16 March 1998 on assistance to the applicant States in the framework of the pre-accession strategy, and in particular on the establishment of Accession Partnerships

hususunda somut taahhütlerde bulunmalarının beklendiği üzerinde sıklıkla duruluyor ve aynı zamanda Komisyonca müktesebata ilişkin belirlenen öncelikler ile takvim çerçevesinde kendi ulusal mevzuatlarına aktarmak üzere programlar geliştirmeleri öngörülüyordu (Agenda 2000).

MDAÜ genişlemesinin ciddi bir şekilde ele alındığı AB'nin bu konuda takvim belirleme isteğinden anlaşılmaktaydı. Komisyon ise AB'nin ekonomik gücünü kullanarak bu programlar çerçevesinde kaydedilen gelişmeler ışığında aday ülkelerde mevzuat aktarması konusunda oluşabilecek mali ve ekonomik açıkları finanse etmek için kaynaklarını harekete geçirecekti. MDAÜ genişlemesinin bu konusdaki en önemli aracı PHARE olmuştur. PHARE Programı haricinde diğer mali kaynakların da harekete geçirildiği bilinmektedir. Komisyon, Yapısal Fonlar (Avrupa Sosyal Fonu, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ve Avrupa Tanımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu) ile Ekonomik ve Sosyal Yakınlaşma Fonunun MDAÜ genişlemesi öngörüsü ile 1993-1999 yıllarında 200 milyar ECU'den 275 milyar ECU'ye yükseltilmesini öngörmüştür. 75 milyar ECU'lük olarak öngörülen bu artışın 45 milyar ECU'luk bölümünün yeni üye olacak aday ülkelere gitmesi ve ilk olarak bu ülkelere 2000-2006 yıllarında 7 milyar ECU'luk parasal destek yapılması planlanmıştır. Komisyonun bu dönemdeki aday/potansiyel aday ülkeler için katılım öncesi destek olarak öngördüğü yardımlar 2000-2006 dönemi için toplamda 21 milyar ECU olup bu yardımların dağılımı şu şekildeydi:

- 1) Tarım: Ülkelerdeki tarım sektörünün modern hale gelmesi amacıyla ayrılan yıllık 500 milyon ECU (Toplamda 3.5 milyar ECU'ya tekabül edecek şekilde),
- 2) Uyum Fonu: Taşımacılık ve çevre alanlarında gerekli uygulamaların sağlanması amacıyla yıllık 1 milyar ECU (Toplamda 7 milyar ECU'ya tekabül edecek şekilde),
- 3) PHARE Programı: Yıllık 1.5 milyar ECU (Toplamda 10.5 milyar ECU'ya tekabül edecek şekilde) (Agenda 2000, 1997:21).

2000-2006 yılları arasındaki dönemde Komisyon, genişlemenin bütçeye getireceği mali külfeti azaltmak ve dolayısıyla bundan kaynaklı oluşabilecek üye devlet tepkilerini en aza indirmek üzere AB bütçesindeki harcamanın üye devletlerin ulusal gelir toplamının yüzde 1.27'nin üstüne çıkmaması üzerinde önemle durmuştur. Bu yıllar MDAÜ genişlemesinin siyasi ve mali külfetinin en çok hissedilmeye ve tartışılmaya başlandığı yıllardır. Komisyon, 2006 yılında AB'nin neredeyse 20 milyar ECU'luk bir ilave parasal kaynağı elde edeceğini öngörmüştür. Bununla birlikte, yine 2000-2006 yıllarını kapsayan dönemde Ortak tarım politikası harcamalarının karşılanabileceği öngörülmekte ve ortak tarım politikası giderlerinin büyüme

oranının göz önünde tutulan sınır olan AB ulusal gelir artış hızının yüzde 74'ünden fazla olmayacağı da tahmin edilmekte idi. Gündem 2000 çerçevesinde ve genişleme kapsamında öngörülen ortak tarım politikası reformlarının 2006 yılında 3.7 milyar ECU kadar tasarrufa neden olacağı; aynı zamanda çiftçilere desteklemek için kararlaştırılan doğrudan ödeme yöntemininse 7.7 milyar ECU'lük bir gidere neden olacağı tahmin edilmekteydi. Yapısal politikalar ile ilgili Yapısal Fonlar ile Ekonomik ve Sosyal Yakınlaşma Fonundan yapılması planlanan harcamalar ,2000-2006 yıllarında 275 milyar ECU'ye ulaşacak ve her halükarda AB ulusal gelirinin yüzde 0.46'sını geçmeyecekti. Bu veriler üye ülkeler açısından genişlemenin külfetinin az olarak algılanmasına olanak sağlamıştır (Wallden, 1998:11).

12-13 Aralık 1997'de Lüksemburg'ta yapılan ve AB genişlemesi açısından önemli bir Zirve olan Lüksemburg Zirvesinde, genişleme süreci ve Komisyonun Gündem 2000 Belgesi ekonomik ve parasal birlik hususları da gözönünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Gündem 2000 konusundaki fikir birliğinin bütçe konularının Komisyonca değerlendirilmesinden sonra gerçekleşmesi önem arz etmektedir. Zirve'de, MDAÜ ülkelerini AB'ye yakınlaştıracak siyasi bir mekanizma kurulmuş ve AB ülkelerini, aday ülkeler ve diğer Avrupalı ülkelerle yıllık olarak toplanmasını sağlayacak Avrupa Konferansı kurulmuştur. Avrupa Konferanslarının ilk toplantısı 1998 yılında yapılmış ve Konferansa devamla katılacak ülkelerin barış, güvenlik, iyi komşuluk, dış sınırlar ve uluslararası hukuk ilkelerinin bütünlüğü ve ihlal edilmezliği hususlarını barışçıl yöntemlerle öncelikle UAD yargısı ile çözümlenmesini peşinen kabul etmeye yönelik ön rızaları talep edilmiştir. Bu mekanizma MDAÜ genişlemesi kapsamındaki şartlılık politikasının Batı Balkanlar sürecinde genişletileceğinin ilk sinyallerini veriyordu. Buna göre anılan ilkeleri benimseyen ve bu kurallara uyan her Avrupa ülkesi Konferansa katılmak üzere davet edilecekti. Lüksemburg Zirvesi yapıldığı dönemlerde alınan kararlarda AB'nin aynı yıl imzaladığı Amsterdam Anlaşmasında adalet ve içişleri konularına vermiş olduğu önemin etkisi görülür (AB Konseyi, 1997).

İlk aşamada MDAÜ, Türkiye ve GKRY Konferansa davet edilmiştir. AB'nin amaçladığı, katılımcıların dış politika ve güvenlik, adalet ve içişleri, ekonomik ve bölgesel işbirliği gibi ortak çıkarlara sahip diğer alanlarda işbirliklerinin geliştirilmesinin sağlanması için çoktarafli bir siyasi arena kurmaktı. Avrupa Konferansının tek amacı, "Türkiye'yi açıkça müzakere süreci içine almaksızın diğer aday ülkelerle ortak bir platformda birleştirecek üyelik ehliyetini teyid etmektir." (Karluk, 2014:201) Lüksemburg Zirvesinde yukarıdakilere ek olarak Birliğin

genişlemesinin ön şartı olarak, Amsterdam Anlaşmasının kurumları güçlendiren misyonuna da paralel olacak şekilde AB kurumlarının işleyişinin güçlendirilmesi ve iyileştirilmesi onaylanmıştır. Lüksemburg Zirvesi'nde adaylık sırasında bekleyen sekiz MDAÜ ve GKRY ile tam üyelik görüşmelerinin başlatılmasıyla birlikte bunlara ilişkin gereken takvim, yöntem ve dayanak belirlenmiştir. Bunun üzerine AB, sekiz MDAÜ ve GKRY ile 30 Mart 1998'de Genel İşler Konseyi ortak toplantısı düzenlemiştir. 31 Mart 1998'de Lüksemburg Grubu (Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Estonya, Slovenya ve GKRY) ülkelerinin her biriyle ayrı yapılan 6. Hükümetlerarası Bakanlar Konferansı ile katılım görüşmeleri başlatılmıştır (Mayhew, 1998:114). Diğer adayların ise, (Romanya, Bulgaristan, Slovakya, Malta, Letonya ve Litvanya) müzakereye hazır olduklarında bu süreçten geçecekleri bu teyit edilmiştir ve Romanya, Slovakya, Letonya, Litvanya ve Bulgaristan ile görüşme hazırlıkları müktesebatın incelenip ülkesel boyutta ulusal mevzuata aktarma yönündeki gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra başlatılması kararlaştırılmıştır. Katılım sürecinin, AB Anlaşmasının bir parçasını oluşturduğu belirtilmekle birlikte, Konsey, aynı zamanda geriye kalan beş devletin aynı şartlarda AB'ye üyelik sürecine katılmaya çağrıldıklarını duyurmuştur. Bu beş ülkeden siyasi anlamda en büyük sıkıntıyı Slovakya çekmiştir. Slovakya'da Meciar'ın¹⁷ 1994 yılında yeniden iktidara gelmesiyle AB süreci tıkanmış; 1998'de Meciar görevi devrettiğinde yeni gelen hükümetin reformlara devam etmesi üzerine süreç kaldığı yerden devam ettirilmiştir (Pridham, 2002: 210). Litvanya ve Letonya da ülkelerindeki Rus azınlıkların haklarının iyileştirilmesi şartlarını yapılan reformlarla çözümlemeye çalışmıştır. MDAÜ genişlemesi genel olarak sınır-komşu ilişkileri şartlarından çok demokrasi, hukukun üstünlüğü, azınlık hakları gibi temel Kopenhag politik şartlılığı parametreleri üzerinden yürütülmüştür (Schimmelfennig, Engert & Knobel, 2005: 38).

Lüksemburg Zirvesi kararları çerçevesinde, yukarıda bahsekonu Essen Zirvesi'nde belirlenmiş olan Katılım Öncesi Strateji'nin geliştirilebilmesi de ele alınmış ve Güçlendirilmiş Katılım Öncesi Strateji'nin hazır edilmesi kararlaştırılmıştır. MDAÜ için Güçlendirilmiş Stratejinin öncelikli iki ögesini, Katılım Ortaklığı (Accession Partnership) ile Düzenli Raporlar (Regular Paper) oluşturmuştur. Bunun yanında ilk kez aday ülkelerin Topluluk programlarına ve ajanslarına katılmaları Lüksemburg Zirvesi Sonuç Bildirisinin 19-21'nci paragraflarında yer

---

¹⁷ Vladimir Meciar 1990-1998 yıllarını kapsayan dönemde (1992-1993 yılları hariç) Slovakya'da Başbakanlık görevini yürütmüş ve hükümetindeki siyasi uygulamalar AB tarafından sıklıkla eleştirilene uğramıştır. Meciar ayrıca 1993 yılında gerçekleşen Çekoslovakya ayrılığında da önemli bir rol oynamıştır.

almıştır (AB Konseyi, 1997). GKRY'ye ilişkin olarak özel bir katılım öncesi strateji benimseyen Konsey, adli ve idari yeteneğin geliştirilmesini hedefleyen belirli projelere katılım, Topluluk programlarına katılım ve TAIEX desteklerinden yararlanma olan üç esas unsuru GKRY müzakerelerinin merkezine yerleştirmiştir (Tatham, 2009:133). Bu dönemde ülkeler sınır problemlerini çözmeye davet edilirken, 1997 yılında devam eden müzakerelere rağmen GKRY için böyle bir konu şart olarak gündeme gelmemiş; dolayısıyla Lüksemburg Zirvesi ile birlikte iç uyumsuzluğunun GKRY açısından üyelik önünde bir engel oluşturmayacağı (1999 Helsinki Zirvesi Sonuç Belgesinde açık olarak ifade edilmeden önce) üstü kapalı bir şekilde ilk kez teyit edilmiştir. Lüksemburg Zirvesinde alınan bir başka karara göre Konsey, üyelik öncesi stratejinin temel parametresi olan ortaklık sisteminin oluşturulmasına oybirliğiyle karar verecekti. Böylelikle çekincesi olan üye devletlerin çekinceleri de aşılmış oldu ve ortaklık mekanizması kurulurken de üye ülkelere veto hakkı tanınmış oldu.

1.4.7.1999 Helsinki Zirvesi ve MDAÜ Genişlemesi ile Türkiye'nin Üyeliği:

10-11 Aralık 1999 tarihleri arasındaki Helsinki Zirvesindeki kararlara göre; Lüksemburg Zirvesi sonrasında alınan kararlar pekiştirilmiş ve aday ülkeler sınır uyumsuzluklarını barışçıl yollarla çözmeye davet edilmişlerdir. Üyelik başvurusunda bulunan ülkelerin kendi aralarındaki ve üçüncü ülkeleri de ilgilendiren çözülmemiş sınır uyumsuzluklarını çözmek için her türlü çabayı göstermeleri, başarısız olduklarında ise konuyu UAD'ye götürmek konusunda anlaşmaları gerektiği vurgulanmıştır ve bu ifadeler devlet ve hükümet başkanları tarafından teyit edilmiştir. Bu kuralın her aday ülke için aynı adilane yöntemle uygulandığı konusu özellikle GKRY adaylığı konusundan kaynaklı olarak tartışmalıdır (Smith,2014:31,34). Aynı Zirvede AB, Türkiye ve Batı Balkan ülkelerine içeriği bakımından farklılaşan; ancak genel çerçevesi itibarıyla aynı şartlılık politikalarını uygulama kararı almıştır. Bu karar, adaylık kriterlerinin yanında Batı Balkan kriterlerin, Türkiye açısından da Ankara Anlaşmasının gereklerinin yerine getirilmesi olarak okunabilir. Batı Balkan ülkelerinin üyeliği için getirilen SAP koşulluğu, 27 Nisan 1997 tarihinde bu ülkelerle AB arasındaki ilişkilerin tutarlı bir şekilde yürütülmesi amacıyla saptanmış olan birtakım kriterleri anlatır. Bu kriterler arasında savaş suçluları konusunda ICTY ile işbirliği yapılması, iyi komşuluk ilişkilerinin tesis edilmesi, bölgede işbirliğine destek verilmesi,

mültecilerin geri dönüşü gibi konular yer almaktadır. 2000 yılındaki Feira Zirvesinde bu şartlar tüm Batı Balkan ülkeleri için geçerli olmuştur (Anastakis, 2008:368; Gordon, 2010: 327,328).

Türkiye için de üyeliğe giden yolda düzenlenen şartlara bakıldığında, sınır sorunlarının barışçıl çözümü, iyi komşuluk ilişkileri, Kıbrıs sorununun çözümü konusundaki desteğin çözümü gibi şartların ortaya konmuş olduğu görülür. Andrew Taylor da AB'nin sınır uyumsuzlukları konusunda özellikle BM ve UAD'yi referans gösterdiğini belirtmektedir (Taylor, 2018). Bahsekonu on kriter ve bu kriterlerin Zirve tarafından kabul edilmiş olmaları, şartlılık politikasının AB yönünden ve AB'nin konumuna önem verilerek analiz edilmesinin tutarlılığıyla ilgilidir. Bu tez çalışmasıyla alakalı olarak, müzakere çerçevesinin ülkenin koşullarına göre spesifik olarak belirlenmiş olduğunun bir kanıtı Hırvatistan için ICTY ile tamamıyla işbirliği yapılmasının şart olarak sürecin en başından belirtilmesidir. 2005 yılının Mart ayında katılım müzakerelerine başlaması hedeflenen Hırvatistan'a yönelik savaş suçlusu olarak aranmakta olan General Ante Gotovina'nın ilgili mahkemeye çıkarılması, bu olayın gerçekleşmemesi süresince de Hırvatistan ile müzakerelerin ertelenmesi buna bir örnek teşkil etmektedir (Jovic, 2006:101). Helsinki Zirvesinde ikinci en önemli karar da Türkiye'ye aday ülke statüsünün tanınmış olmasıdır. Bunun yanında, Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Romanya ve Slovakya (Helsinki Grubu ülkeleri) ile üyelik müzakerelerinin 2000 Şubat ayında başlatılmasına karar verilmiştir. Aynı zamanda Zirve'de, 2000 yılı Şubat ayında başlayıp Aralık ayında bitmesi tahmin edilen bir Hükümetlerarası Konferansın toplanması kararlaştırılmıştır. Bu Konferans AB'yi Nice Antlaşması'na götüren yani genişlemenin kurumsal bütünleşmeye etkisini gözler önüne seren bir Konferans olacaktı. Bahsekonu Konferans'ta, Komisyon'un oluşumu ve büyüklüğü, Konsey'deki oy dağılımı ve Konsey'de özellikli oy çokluğu ile karar alman alanların genişletilmesi konuları gündemi oluşturmuştur. Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirisine bakıldığında, 2002 yılının sonundan başlayarak aday ülkelerin üyelik yükümlülüklerini taahhüt etmelerinden sonra yeni üyelerin AB tarafından kabul edebileceği vurgulanmıştır (AB Konseyi, 1999).

Helsinki Zirvesi'nde Binyıl Bildirisi kabul edilmiş ve AB'nin etkili kurumlara sahip olmasını teminen gerekli tedbirlerin alınacağı teyit edilmiştir. Alınan kararlara göre AB Konseyi, “tüm Avrupa kıtasının istikrar ve refahını sağlamak amacıyla Aralık 1997'de Lüksemburg'da başlatılmış olan genişleme sürecinin önemini vurgular” denmekte ve şu hususların altı çizilmektedir: “Etkili ve inandırıcı bir genişleme süreci sürdürülmelidir, AB Konseyi, şimdi on üç aday devleti tek bir çerçeve içinde kapsayan katılım sürecini teyit eder. Aday devletler, üyelik

sürecine eşit bir esasta katılmaktadırlar. Bu devletler AB'nin Anlaşmalarda belirtilen değerlerini ve hedeflerini paylaşmalıdırlar. Bu açıdan AB Konseyi, anlaşmazlıkları BM Anayasası'na uygun olarak barışçı yoldan çözülmesi ilkesini vurgular ve aday devletleri, devam eden sınır anlaşmazlıkları ve ilgili diğer konuları çözmek amacıyla her gayreti göstermeye davet eder. Başarılı olunamaması halinde anlaşmazlığı uygun sürede UAD'ye götürmelidirler. AB Konseyi, öncelikle üyelik süreci üzerindeki yansımalarıyla ilgili olarak en geç 2004 yılı sonuna kadar UAD yoluyla çözüme bağlanmalarını teşvik etmek amacıyla, devam eden anlaşmazlıklara ilişkin durumu gözden geçirecektir. Ayrıca, AB Konseyi hatırlatır ki, Kopenhag'da belirlenen siyasi kriterlere uyum, üyelik müzakerelerinin aday ülke ile açılmasının ve tüm Kopenhag kriterlerine uyum AB'ye üye olarak katılmanın önemli bir temelini oluşturmaktadır. Bazı adayların Kopenhag Kriterlerini orta vadede karşılaması konusunda sıkıntılı oldukları anlaşılmakla birlikte, Komisyon'un niyeti, bahsi geçen bu bazı aday devletlerin Kopenhag Kriterlerine uyum yönünde gösterecekleri ilerleme konusunda 2000 yılı başlarında Konsey'e rapor vermektir. AB Konseyi, Kıbrıs, Macaristan, Polonya, Estonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya ile katılım müzakerelerinde başlatılan çalışmayı ve kaydedilen ilerlemeyi memnuniyetle not eder.” Zaras'a göre, Helsinki Bildirisi içerisinde yer alan UAD referans şartı, AB'nin karşılaşmış olduğu dış politika sorunları karşısında çözüm bulma çabalarını anlatır ve ayrıca da Türk-Yunan ilişkilerini AB üzerinden yeni bir çerçeveye yerleştirir (Zaras, 2016: 3,4).

Helsinki Zirvesi, AB'nin Kopenhag Kriterleri konusunda bazı aday ülkeler hakkındaki endişesini yansıtmakta ve bunun yanında ilk kez bir Zirve kararında Kıbrıs sürecindeki müzakerelere bu denli atıf yapmaktaydı:

“AB Konseyi, 3 Aralık tarihinde New York'ta Kıbrıs sorununun kapsamlı bir çözümü için başlatılan görüşmeleri memnuniyetle karşılar ve BM Genel Sekreterinin bu süreci başarıyla sonuçlandırma yönündeki gayretlerine güçlü desteğini ifade eder. AB Konseyi, siyasi bir çözümün Kıbrıs'ın AB'ye katılımını kolaylaştıracağına altını çizer. Üyelik müzakerelerinin tamamlanmasına kadar kapsamlı bir çözüme ulaşılamamış olursa, Konsey'in üyelik konusundaki karar, yukarıdaki husus bir ön şart olmaksızın verilecektir. Bu konuda, Konsey tüm ilgili faktörleri dikkate alacaktır. Avrupa kıtasında güvenliğe ve istikrara olumlu bir katkı yapmaya kararlı olarak bir Komisyon'un raporları yanı sıra son gelişmelerin ışığında, AB Konseyi, Birliğe giriş şartları ve bundan doğacak Anlaşma tadilleri konusunda Romanya, Slovakya, Letonya, Litvanya, Bulgaristan ve Malta ile Şubat 2000'de iki taraflı hükümetlerarası konferanslar toplamaya karar vermiştir. Şimdi müzakere sürecine sokulmuş olan aday devletler, hazırlıklarına

yeterli ilerleme yapmışlarsa, halen müzakere sürecinde bulunan aday devletlere makul bir süre içinde yetiştirme imkânına sahip olacaklardır. AB Konseyi, Komisyon'un ilerleme raporunda işaret edildiği gibi Türkiye'de son zamanlarda yaşanan olumlu gelişmeleri ve ayrıca Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ne uyum yönündeki reformlarını sürdürme niyetini memnuniyetle karşılar. Türkiye, diğer aday devletlere uygulananlar ile aynı kriterler temelinde Birliğe katılmaya yönelmiş bir aday devlettir. Diğer aday devletler gibi Türkiye de mevcut Avrupa stratejisine dayanılarak, reformlarını teşvik etmeye ve desteklemeye yönelik bir katılım öncesi stratejiden yararlanacaktır.” (AB Konseyi, 1999: Paragraf 9(a)).

Helsinki Zirvesi, Kıbrıs müzakerelerine geniş yer vermesi yanında iki ayrı boyut açısından ayrıca önemlidir. İlk olarak, AB ilk kez Kopenhag siyasi kriterlerini önemli derecede yerine getirmiş olan ülkeler kavramını zikretmekteydi ki, Türkiye bunların arasında sayılanlardan en önemlisi olmalıydı. Bu durum Müzakere Çerçeve Belgesi ile AB'nin sonradan giderek artan bir şekilde Türkiye üzerinden oluşturacağı politikanın zeminini oluşturuyordu. İkinci olarak, Kopenhag kriterleri, hazmetme kapasitesi meselesi ve idari kapasite ötesinde bundan böyle tüm aday ülkeler ve Türkiye için iyi komşuluk ilişkilerini de vurgulayan (İyi komşuluk ilişkileri ile ikili sorunların çözümü meselesi Lüksemburg Zirvesi ve 1997 Gündem 2000 Belgesi'nde de yer almakla birlikte, bir şart olmaktan ziyade bir tavsiye niteliğinde ortaya konmuştu) “Helsinki koşulları” yaratılmış oluyordu. Bu durum da Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki çözüme ilişkin tavizkar olmasını gerektiriyor ve bu konuda Yunanistan ile anlaşmazlıkları konularının çözümünü AB şartlılığı çerçevesinden meşrulaştırmaya yöneliyordu (Sjürsen & Smith, 2001: 13; 17-18). Bu koşul halihazırda AB ile müzakereler yürüten GKRY'ye ilişkin olarak göz ardı edilmektedir. Bu uygulamalarla dolayısıyla tutarlılık ilkesinden ödün verilmiştir. Burada önemli olan husus, GKRY'nin AB'ye üye yapılmaması karşısında Yunanistan'ın tüm MDAÜ genişlemesini riske atacak şekilde veto kartını kullanarak Birliği tehdit etmiş olmasıdır. Tocci bu durumun Türkiye'ye Helsinki'de adaylık ststüsü verilmesine rağmen, üyeliğine ve müzakerelerin gidişatına ilişkin elle tutulur bir yol haritası benimsenmemiş olmasına bağlamakta ve Türkiye'nin adaylık statüsünün aslında dönemin siyasi koşullarıyla ilişkili olabileceğine üstü kapalı bir şekilde atıf yapmaktadır (Tocci,2005:77,78).

1.5.MDAÜ İçinde Farklılaşan Türkiye Üyeliği ve Kıbrıs Sorunu Şartlılığının GKRY ile Türkiye Adaylığı Açısından Analizi:

1.5.1.Kıbrıs Sorununun Kısa Tarihçesi:

Osmanlı Devletinin zayıflama dönemine girmesine paralel olarak, Kıbrıs'ta çözülme başlamış ve Yunan milliyetçiliği de bu dönemlerde yükselmeye başlamıştır. Osmanlı Devletinin gerilemesi ve askeri başansızlıkları 1877'de başlayan Osmanlı-Rus Savaşı akabinde imzalanan Ayastefanos Antlaşması'yla sonuçlanmıştır. Bu Andlaşmanın imzalanmasından sonra Osmanlı'nın bazı bölgeleri Ruslara bırakılmış; Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlık kazanmış; Bosna Hersek ise Avusturya'ya bağlanmıştır, ayrıca da Bulgaristan Devleti kurulmuştur. Tüm bunlara ek olarak, Osmanlı Devleti, 4 Haziran 1878 de İngiltere ile gizli bir savunma anlaşması yapmış ve olası bir Rus tehdidine karşı Kıbrıs'ı geçici süre ile İngiltere'ye devretmiştir. Bu çerçevede, Kıbrıs, yıllık doksan iki bin altın karşılığında İngiltere'ye kiralanmıştır. Ancak İngiltere, 1. Dünya Savaşı'nın vuku bulmasını sebep gösterip 29 Ekim 1914 tarihinde Kıbrıs'ı tek taraflı kendine bağladığını ilan etmiştir. Türkiye ise bu ilhak kararını 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması ile onaylamak zorunda kalmıştır (Bozkurt, 2001: 11).

1923'te resmi olarak İngiliz idaresi altına giren Kıbrıs'ta, 1925-1959 yıllarını kapsayan dönemde Rumlar, Kıbrıs'ın pozisyonunu değiştirmek amacıyla türlü teşebbüslerde bulunmuşlar ve İngiltere'nin Ortadoğu politikasını değiştirmesiyle birlikte Rum yanlısı siyaset izlemekten vazgeçmesiyle Vergi Kanunu'nu öne sürerek, 21 Ekim 1931 tarihinde ayaklanmışlardır. Rumların ilk çıkardıkları isyan olarak bilinen bu isyan, Mısırdan getirtilen takviye birliklerle ancak bastırılmıştır. 2. Dünya Savaşı sırasında da taleplerden vazgeçmeyen Rumlar, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edilmesini sürekli surette istemiş, Soğuk Savaş süresince SSCB'ye de yakın durarak tarafsız bir politika yürüttüklerini ifade etmiş ve İngilizler tarafından hazırlanacak herhangi bir anayasayı reddedeceklerini bildirerek "Enosis"¹⁸ içermeyen bir teklifi kabul etmeyeceklerini belirtmişlerdir. İngiltere 1931'den sonra uygulanan sıkıyönetim politikasını, 2. Dünya Savaşı'nda sonra değiştirerek, Kıbrısta özerk bir yönetim oluşturabilme çabasıyla 1947 Lord Winster Planı, 1948 Jackson Planı, 1955 1. Mac Millan Planı, 1955 1. Ve 2. Harding Planları (Bozkurt, 2011: 13), 1956 Radcliff Planı, 1958 2. Mac Millan Planı (Lindsay, 2011:24) ve 1958

---

¹⁸ Enosis terimi, genel olarak Megali İdea'nın bir parçası olarak Kıbrıs adasının Yunanistan'a bağlanmasına referans olarak kullanılmaktadır.

Spaak (NATO Genel Sekreteri) Planlarını hazırlatmıştır Tüm bu planlar İngiliz egemenliğini sürdürmekten yana olduğundan Rumlar tarafından reddedilmiştir.

1958 yılından itibaren Türk-Rum çatışmasının adada yaygınlaşmasıyla birlikte İngilterenin inisiyatifiyle 11 Şubat 1959'da Zürih Anlaşması ve 19 Şubat 1959'da Londra Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalar ile kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti Kıbrıslı Rum ve Türklerin çoğunlukları oranında temsil edileceği üniter bir yapı oluşturmayı öngörmüştür. İki toplumun ortaklığı; toplumsal alanda otonomi hususlarında mutabık kalınan bu yapıda Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Kıbrıs Cumhuriyetinin garantörleri olarak addedilmişlerdir. 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Anayasasının uygulamaya konmasıyla Kıbrıs Cumhuriyeti resmi olarak kurulmuş, kuruluş anlaşmasına ek Garanti ve İttifak Anlaşmalarıyla da Türkiye, Yunanistan ve İngilterenin garantör ülke olarak statülerinin sınırları çizilmiştir (Sertoğlu & Öztürk, 2003). İngiltere'nin adada Dikelya ve Ağrotur Üssü olmak üzere iki askeri üssü vardır ve bunların statüsü halen geçerli anlaşmalarla korunmaktadır.

Kıbrıs sorunu, Londra ve Zürih Anlaşmaları sonucunda kısa süreliğine çözülmüş oldu fakat Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulmasından bir süre sonra bu anlaşmanın çok uzun soluklu olmayacağı da anlaşılmış oldu. Kuruluştan kısa bir süre sonra Rum tarafı, Kıbrıs Cumhuriyetini kuran anlaşmalar ile tesis edilen temel ilkeleri değiştirmek amacıyla hareketlerde bulunulmasıyla, ayrı Türk belediyeleri kurulması, devlet vazifelerine Türklerin yüzde 30 oranında dahil edilmesi, Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısının veto hakkını kullanması gibi konularda anlaşmazlık çıkarmışlar ve 30 Kasım 1963'te Rum lider Başpiskopos Makarios, Kıbrıs Anayasasının on üç maddesinin değiştirilmesi için teklifini Kıbrıs Türk tarafı ile garantör devletlere iletmıştır. Bu faaliyetlerin sonuçsuz kalmasıyla adada iki kesim arasında sıcak çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. 15 Temmuz 1974 tarihinde, Yunanistanda hâlihazırda yönetime el koymuş olan Yunan Cuntası tarafından desteklenen Nikos Sampson, Kıbrısta Makarios'a karşı bir darbe gerçekleştirerek iktidarı ele geçirmiştir (Sezer & Terzioğlu, 2004: 340). Bu durum akabinde Türkiye; hem diğer garantör ülke İngiltere, hem de ABD ve SSCB ile temaslara geçerek darbecilerin etkinliklerine son vermelerini talep etmiş; bu taleplerine ilişkin bir sonuç alamayınca da Garanti Anlaşması'nın 4. Maddesinde kendisine tanınan haklara dayanarak, 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs'a müdahalede bulunmuştur. Birinci Cenevre Konferansı 25-30 Temmuz 1974'de düzenlenmiştir. Bu konferansla birlikte, 1959-1960 Anlaşmalarının yürürlükte olduğu ve Türkiye'nin de bu anlaşmalar doğrultusundaki müdahalesinde mevzuata aykırılık durumunun

bulunmadığı kabul edilmiştir. Akabinde 8-12 Ağustos 1974 tarihlerinde Kıbrıs'ta anayasal düzenin kurulması için toplanan İkinci Cenevre Konferansı ise Rum ve Yunan taraflarının olumlu olmayan yaklaşımları nedeniyle sonuca varılamadan kapanmıştır. Çatışmaların sona ermemesi üzerine Türkiye, 14 Ağustos 1974 tarihinde ikinci müdahalesinde bulunarak Kıbrıslı Türkler için yaşanabilir bir alanı kontrol altına alarak 16 Ağustos'ta da ateşkes ilân etmiştir (Serter & Zekioğlu, 1988: 89) Bahsekonu müdahale, Türk dış politikası, Türk-Yunan ilişkileri, ve dolayısıyla Kıbrıs sorunu için bir dönüm noktası olarak tarihe geçmiştir.

1974 yılından sonra ada de-facto olarak ikiye bölünmüş ve BM Barış Gücünün oluşturduğu hat iki bölge arasındaki sınırı oluşturmuştur. 1975 yılında iki kesim arasındaki nüfus mübadele anlaşmaları dahilinde karşılıklı nüfus değişimi olmuştur. Kıbrıslı Rumlar bu süreçte BM'nin konu hakkında almış olduğu kararlara¹⁹ sıkıca sarılarak Adanın tek meşru temsilcisinin Kıbrıs Cumhuriyeti olduğunu ve Adanın Kuzey kesiminin de-facto olarak Türkiye tarafından işgal edildiğini uluslararası kamuoyu karşısında savunmuşlardır. Bu dönemde Türkiye'de başgösteren öğrenci hareketleri ve ABD karşıtı politikalar Türkiye'nin NATO müttefiki bir ülke olmasına rağmen ABD'yi büyük oranda rahatsız etmiş ve ABD Türkiye'ye 1978 yılına kadar uygulanacak silah ambargosu uygulamıştır (Michael, 2009:68). Yunanistan ve özellikle bundan böyle Kıbrıs Cumhuriyeti resmi adıyla hareket edecek olan GKRY, 15 Kasım 1983 tarihinde bağımsızlığını açıklayan KKTC'yi hiçbir zaman tanımayacaklarını belirtip bu dönemden sonraki dış politika hedeflerini bu yönde geliştirmişlerdir. Esasında 1983 ile 1990 yıllarını kapsayan dönemde KKTC'nin kurulmasından sonra uluslararası toplumdan gelen olumsuz tepkiler ve GKRY'nin de bu konudaki kesin ve olumsuz tavrı iki toplum arasındaki barış görüşmelerinde günümüze değin temel sorun olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde de Kıbrıs'ta istikrarın sağlanması stratejik konumu ve özellikle de aynı dönemlerde Ortadoğu'da patlak veren petrol krizlerinden kaynaklı olarak önem arz etmiştir. Bu dönemde ABD, Türkiye müdahalesini Türkiye'de başgösteren siyasi sorunlardan kaynaklı olarak sakıncalı bulmuş ve ABD lideri Johnson Türkiye'ye bir mektup göndererek bu müdahaleyi engellemeye çalışmıştır. Bu minvalde, 1973 yılında AB ile Kıbrıs Cumhuriyeti arasında da bir Ortaklık Anlaşması imzalanmıştı ve bu anlaşma iki aşamalı bir süreçte Gümrük Birliği kurulmasını öngörmekteydi. Ancak bu süreç Türkiye'nin AB'ye tekrar yakınlaşacağı 1987 yılına kadar uzayacak ve nihayetinde taraflar arasında 2002 yılına kadar gerçekleştirilecek bir

---

¹⁹ Bu kararların ayrıntıları tezin Zaman Çizgileri Bölümünde aktarılmıştır.

Gümrük Birliği antlaşması imzalanacaktı. AP, 1975 ve 1978 yılları arasındaki taraflararası Doruk Anlaşmaları müzakereleri süresince (1975 yılında Yunanistan ile üyelik müzakerelerine başlanmıştı) iki toplum arasındaki görüşmeleri desteklemesi ve adada kalıcı bir barışı sağlaması için Türkiye'ye çağrıda bulunuyordu Bu görüşmeler nihayetinde 1979 yılında bir anlaşma ile sonuçlanmadan ancak çözümün parametrelerinin belirlenmesine olanak sağlanarak son buldu.²⁰ 1983 yılında KKTC'nin ilanına ilişkin karar karşısında AB de BM'ye benzer bir yönde tepki verdi ve 10 AB üyesi ülkenin dışişleri bakanları adadaki tek meşru temsilcinin Kıbrıs Cumhuriyeti olduğu konusunda uyarılarda bulundular (Duner, 1999:493). 1981 yılında Yunanistan AB üyesi olmuştu ve AB politikaları konusunda artık veto yetkisini elinde bulunduruyordu.

Şekil 1.2. Balkanlar-Türkiye-Kıbrıs Siyasi Haritası

Kaynak: Geopolitical Intelligence Service, GIS, (Çevrimiçi), 2 Haziran 2019, <https://www.gisreportsonline.com>

1980'li yıllarda BM Genel Sekreteri Cuellar taraflararası müzakerelerin başlatılması için girişimlerde bulunulmuş ve sonraki dönemde taraflara, 29 Mart 1986 tarihli "Taslak Çerçeve Anlaşması" teklifini getirmiştir. Bu Çerçeve Anlaşması aslında BM parametreleri diye yerleşecek olan çözüm parametrelerinin temelini 1979 Doruk Anlaşmaları'na dayanacak şekilde olacağının kararlı bir şekilde zikredildiği ilk belgedir. Buna göre, iki toplumlu federal bir devletin önerildiği, Rum Cumhurbaşkanı ve Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısının veto hakkına sahip olduğu, Türk tarafına ayrılan toprağın yüzde 29'un üzerinde bir oranla sınırlandırıldığı bu yönetim modeli de Denktaş tarafından kabul edilmiş ancak daha önceki gibi Rum lider Kyprianou tarafından reddedilmiştir (Tuncer, 2005: 129, 129). AB bu dönemde İspanya ve Portekizi bünyesine katmış ve diğer ülkelerle müzakereler yürütmek ve kendi bölgesinde Ortak Pazar kurulması konularına odaklanmıştı. Ancak Soğuk Savaş'ın artık geri dönülemez şekilde etkisini kaybetmesiyle Doğu

²⁰ Bu parametreler tezin Zaman Çizelgeleri Bölümünde aktarılmıştır.

Avrupada Avrupa etkisinin görülmesi BMGK daimi üyelerini yeni düzene Kıbrıs konusunu çözerek girmeleri yönünde cesaretlendiriyor, NATO'ya geri dönüş yapan Yunanistan ile Türkiye ilişkilerini dengede tutmak için Vassiliou ile Denktaş arasındaki görüşmelerin yeniden başlatılması yönünde baskı yaratmaya itiyordu. Genel Sekreter Cuellar, bir dizi görüşmeden sonra BM'ye tarihleri sırasıyla 1990 yılı ve 1991 yılı olacak şekilde iki adet rapor sunmuş ve bu raporlarda bazı hususlara değinmiştir. Bu minvalde, Cuellar'ın görüşlerine göre, siyasi açıdan iki eşit toplum vardı ve bu eşitliğin yeniden tesis edilebilmesi için çözüm sürecinin nihayetinde kurulacak olan devlet yapısı organları, her iki toplumun temsilcilerini eşit bir şekilde kapsamalıydı. Kıbrıs'ta, iki toplumun egemenliği paylaşacağını belirtmiştir. Bu raporlarda yer alan ifadelerden anlaşılacağı üzere Cuellar'ın düşüncesi, Kıbrıslı Türklerin siyasi olarak Rumlarla eşit statüde kabul edilmesi gerekliliğine dayanmaktaydı (Tuncer, 2005: 130-132). Kıbrıs konusunda bugüne değin yaşanmış olan çözümsüzlüğün temel nedeni Kıbrıslı Rumların aslında temelde hem siyasi eşitliğe dayalı federasyona hem de herhangi bir devletin (özellikle Türkiye'nin) garantörlüğüne karşı çıkmalarıdır.

1.5.2. 1990 Sonrası AB Şartlılık Politikası Aracı Olarak Kıbrıs Sorunu:

4 Temmuz 1990'de GKRY'nin resmi adaylık başvurusuyla AB, Kıbrıs sorununda doğrudan bir taraf oluyordu. Bu dönemde Kıbrıs müzakerelerinin BM nezdinde yürütüldüğü bilinse de Yunanistan'ın AB'ye üye olduğundan sonra Kıbrıs konusunda lobicilik faaliyetlerine başladığı çeşitli kaynaklarca teyit edilmiştir. 1981 yılında Yunanistan'ın AT'ye tam üye olmasıyla AT ile Yunanistan arasındaki ilişkiler derinleşmeye başlamış ve dolaylı olarak da Türkiye-Avrupa ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Ancak AB, şartlılık politikaları bağlamında bunu yapmasa da, bunun dışında iki ülkeye yönelik ilişkilerini dengeleme politikası yürütmüş, özellikle Türkiye'yi de sürece katmaya çalışan bir politika izlemiştir (Erdemli,2003:4,8). Hatta önceleri de 1975 yılının Haziran ayında Yunanistan AT'ye tam üyelik başvurusu yaptığıında AT, Türkiye'ye Yunanistan'la eşzamanlı üyelik perspektifi önermişti. Bu perspektif zamanın Başbakanı Demirel'in çabalarına karşın, koalisyon ortağı partilerin perspektifi reddetmesi, anamuhalefetteki Ecevit'in de sözkonusu tavra ilişkin olumsuz bir yaklaşım sergilemesi sonucunda bir girişim olarak kalmıştır. Aslında Yunanistan AT'ye tam üye olurken, Türkiye ile problemlerini Topluluk organlarına taşımayacağına ilişkin olarak taahhütte bulunmuştur. Aynı yıl askeri yönetim lideri Kenan Evren'in talebiyle Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına

dönüşünü sağlamaya yönelik Türkiye tarafından önceden konan veto kaldırıldı (Çalış, 1995:146). Bu şekilde Yunanistan, “Kıbrıs’taki askeri yenilgisini diplomasi yöntemiyle zararı karşılamak için” Türkiye’ye yönelik iki yeni yol buldu. Hem NATO’ya geri dönebildi hem de hiçbir taviz vermeden AB yetkili organlarındaki yerini aldı. GKRY’nin yapmış olduğu müracaatın AB tarafından kabul edilerek, Mart 1995’teki Cannes Zirvesinde GKRY’ye adaylık statüsü verildiğine daha önce değinilmişti. 1990 yılının Haziran ayındaki Dublin Zirvesinde AB, Kıbrıs konusundaki uyuşmazlık dolayısıyla duyduğu derin kaygıyı yinelemekte; ancak Türkiye’nin stratejik ortaklığını vurgulayarak bir yandan da Ortaklık Anlaşmasını canlandırma yönünde çağrıda bulunuyordu. Aslında 1990 yılında Türkiye’ye yönelik AB tutumunun bugün de geçerli olabileceği yorumu yapılabilmektedir. AB halen (daha sert bir siyasi iradeyle) sorunun çözümünde Türkiye’yi sorumlu görmekte ve dolayısıyla fiili garantörlüğünü Yunanistan ve GKRY tezlerine göre sona erdirmesini beklemektedir. 1990 yılından sonra BM nezdinde Kıbrıs müzakerelerine yönelik yapılan yeni çağrılar sonuç bulmuş; ancak sürecin sonunda BM Genel Sekreteri Boutros Ghali’nin Nisan 1992’de Fikirler Dizisi olarak sunmuş olduğu önerilerin çoğunluğu Kıbrıs Türk tarafınca kabul edilip Rum liderce kabul edilmemiştir (Hoffmeister, 2006: 69,70). Denktaş aynı zamanda AB’ye başvuru konusunu da barış müzakereleri kapsamında tartışmaya açma niyetini GKRY lideri Klerides’a aktarmıştı (Gazioğlu, 2001: 87). 1990’lı yılların ortalarından başlayarak AB, Kıbrıs sorununun çözümü konusunu GKRY’ne yönelik etkili bir şartlılık politikası çerçevesinde uygulamakta başarılı olamamıştır.

Kıbrıs’ın stratejik konumunun çözümsüzlük halinde dahi Birliğe katılmasıyla yakın bir ilişkisi vardır. Ortadoğu’nun yakınında ve Asya pazarının Batı kapısı üstünde yer alan bir Ada olarak, AB’nin Doğu Akdeniz’de konumlanmasına yardımcı olabilecek bir unsur olarak görülmüştür. Kıbrıs Adası; Karadeniz-Akdeniz, Akdeniz-Kızıldeniz, Kızıldeniz-Hint Okyanusu arasında geçiş yolunda bulunmakta ve Kerkük-Yumurtalık ve Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hatlarının çıkış noktasında bulunmaktadır. Bunun yanında Kıbrıs, Türkiye, Suriye, İran, Irak, Suudi Arabistan, İsrail ve Mısır gibi bölge ülkelerine yakınlığı nedeniyle gözetleme noktası olarak AB için önem taşımaktaydı. AB üyeliği verilmiş ve AB içine dahil edilmiş Kıbrıs ile AB, coğrafyasını muazzam bir şekilde genişletmiştir. AB ihtiyaç duyduğu enerjinin yüzde 80’ine yakın bir kısmını Ortadoğu’dan ve Akdeniz üzerinden elde etmekteyken, Kıbrıs üyeliği denizlerde hâkimiyet sağlama politikası açısından önemli bir kırılma noktasıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Kıbrıs, Cebeli Tarık Boğazı, Malta ve Girit adaları gibi stratejik öneme

sahipti ve AB bu bölgelerde hemen hemen hakimiyetini sağlamışken bölgede daha da etkili olabilmek amacıyla çıkarlarını da gözönünde bulundurarak Kıbrıs üyeliğine başından beri olumlu yaklaşmıştır (Özarslan, 2007: 114).

Nitekim Komisyon ve AB Konseyi kararlarında yukarıda aktarılan hususların izleri görülür. AB açısından değerlendirildiğinde, Kıbrıs gibi uluslararası sistemin bir parçası olmuş sorunun çözümünde etkin rol oynama ABD karşısında da etkin bir güç olmakla eşdeğer görülmüştür. Bu sebeple AB'nin bu dönemde Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci ile Kıbrıs sorununun çözümünü birbirine bağladığı ve Türkiye ile yapacağı siyasi pazarlığın temelini oluşturduğu gözlemlenir. Bunların yanısıra Rum tarafı, AB üyesi olması durumunda Türkiye'yi, AB üyesi bir ülkede işgalci konumuna düşürmek; Ada'nın tek yasal hükümeti olarak yeniden kabul görmek ve ekonomik olarak güçlenerek, Rum tarafını yatırım konusunda çekim alanı haline getirmek ve Türkiye'nin güney sahillerini çevreleyerek Karadeniz üzerinden Doğu Akdeniz bölgesinde çok daha etkin bir güç olmak şeklinde jeostratejik niyetler taşımaktaydı (Erhan, 2006: 164). Hâlihazırda yukarıda bahsedilen ve Komisyon'un 30 Haziran 1993 tarihli görüşüne göre, GKRY'nin üyeliğine olumlu bakılarak birtakım ifadeler yer verilmiştir. Buna göre, Kıbrıs'ın yaklaşık iki bin yıldan beridir Avrupa kültürünün bir parçası sayılmasının gerekli kılan tarihi bağları vardır ve bu durum Kıbrıs halkının kültürel, ekonomik, siyasi ve sosyal hayatında var olan Avrupalı etkinin yoğunluğunda kendisini göstermektedir. Dolayısıyla Kıbrıs'ın AB ile olan her türlü ilişkisi adaya hiçbir şüpheye mahal vermeyecek bir şekilde, Avrupalı bir karakter ve kimlik bahşeder (Lindsay, 2011:57).

Buna ek olarak Komisyon, Adada mevcut bulunan soruna da değinerek, *“Kıbrıs Rum tarafının üyeliğinin, her iki toplumu daha güvenli ve daha müreffeh kılacağına, her iki toplumu birbirine daha da yakınlaştıracığına inanmaktadır. Ayrıca Komisyon, Kıbrıs Rum tarafının AB'ye katılmasının, Kıbrıs sorununa dengeli, barışçı ve sonuç getirici bir çözüm bulmaya da imkân sağlayacağını düşünmektedir”* şeklinde bir görüşü ortaya koymakta idi. görüşte dikkat çeken nokta, Komisyonun 1959-1960 Anlaşmaları'ndan hiç bahsetmemesidir. Komisyonun 30 Haziran 1993 tarihli görüşü, AB'nin Kıbrıs sorununa dış politika olarak nasıl baktığının ilk resmi belgesi olarak nitelendirilebilir. Komisyonun bu tutumu siyasi organ olan AB Konseyi'nin kararlarına da yansımış ve 19-20 Temmuz 1993 tarihli, Kıbrıs ve Maltanın başvurusu ile ilişkili AB Konseyi nihai kararında Komisyonun olumlu mesajının memnuniyetle karşılandığı ifade edilmiş; bunun yanında Kıbrıs hakkındaki 24-25 Haziran 1994 ve 9-10 Aralık 1994 tarihli

kararlarda ise “AB’nin genişlemesinin bir sonraki evresinin, Kıbrıs ve Malta’yı kapsayacağı” belirtilmiştir. Buna ek olarak kararda, “üyeliğin, her iki halkı daha müreffeh ve güvenilir kılacağı” ilk kararda yer aldığı şekliyle tekrar edilirken, aynı zamanda, Kıbrıs Türk toplumunun ekonomik gelişmesinin de üyelik yolu ile artacağı da belirtilmiştir. Tezin önceki kısımlarında belirtildiği gibi, bir ülkenin yaptığı AB üyelik başvurusunun olumlu değerlendirilmesi AP’nin de uygun görüşünün alınmasını gerektirmektedir. Bu konuda AP, 12 Temmuz 1995 tarihinde bir karar vererek, “AB Komisyonu’nun görüşünün ve AB Konseyi’nin kararının onaylandığını” ifade ederek, bu başvurunun uygun olduğunu belirtmiştir. Aynı kararda, Türkiye-AB ilişkilerine de atıf yapılarak, “*Rum tarafının yaptığı üyelik başvurusunun, Türkiye ve AB arasındaki ilişkilere zarar vermeyeceği; zira üyelik başvurusunun ayrı bir prosedüre sahip olduğu*” belirtilmiştir (Özarslan, 2007: 120-121).

Böylece Komisyonun olumlu görüşü ve AB Konseyi’nin paralel kararıyla beraber GKRY’ne AB’ye aday ülke statüsü tanınmış ve üyelik müzakerelerine başlanması kararıysa 12 Aralık 1997’de Lüksemburg Zirvesi’nde alınmıştır. AB aslında siyasi bir strateji izleyerek, hem GKRY hem de Türkiye’yi kendi çevresinde tutmuş ve 2004 yılı sonrasındaki GKRY-Türkiye ilişkisinin üye ülke- aday ülke çerçevesinde seyredeceği platformun zeminini hazırlamıştır. KKTC’de Halkın Partisi Milletvekili Erek Çağatay ile yapılan mülakattan elde edilen bilgiler ışığında, Gümrük Birliği’nin yürürlüğe konulmasından önce, AB-Kıbrıs arasında imzalanan Ortaklık Anlaşmasına Kıbrıs Türkler karşı çıkmış, buna gerekçe olarak da BM’nin tescil ettiği 1960 anlaşmalarına uygun olmayan ortaklık anlaşmasının Türk tarafını bağlamayacağını göstermişlerdir. Çağatay’a göre, bu itirazlar sonucunda AT, 5. Maddede değişikliğe giderek “Ada’da iki toplum arasında hiçbir ayırım yapılmayacağını” eklemiştir. Ancak AB, bu taahhüdü uygulamamış ve GKRY’yi tek muhatap görmüştür. O zaman Türkiye, ileride Yunanistan Türkiye aleyhinde veto kullanmayacağı hayaliyle bu karara itiraz etmeyip zımnen kabul etmiştir (Çağatay, 2018).

Bu süreçte MDAÜ genişlemesi tüm hızıyla devam ederken yukarıda MDAÜ genişlemesi analizinde de değinildiği üzere, AB, 1990-2003 yılları arasında taraflar arasında BM nezdinde yürütülen tam kapsamlı müzakereler konusunda ısrarcı olmuştu. Aslında AB’nin siyasi bir strateji benimsemekle birlikte parçalanmış bir Kıbrıs’ı üye yapmaya çok da hevesli olmadığı aşikârdı; ancak Yunanistan’ın tüm MDAÜ genişlemesini veto tehdidi AB’yi hayli rahatsız etmekteydi. AB icra organlarının 1997 yılından itibaren iki tarafı yüzyüze görüştürmek üzere çaba sarfettikleri

bilinmektedir. Bunun en önemli sebepleri Lüksemburg Zirvesinin GKRY'nin üye yapılacağını artık açık bir şekilde ifade etmesi, GKRY'nin Slovenya ile ekonomik olarak en gelişmiş aday ülkelerden olması ve AB'nin Amsterdam Antlaşması ile ilk ODGP temsilcisini atayıp bu konuda ve aynı zamanda AGSP kapsamında küresel etkinliğini arttırması ile birebir ilişkilidir. AB'nin bu dönemde Batı Balkanlardaki kriz karşısında koordine olamaması ODGP politikasına sekte vurmaktaydı ve AB bunun Kıbrıs konusunda da yaşanmasını istememekteydi. AB'nin GKRY'ye ilişkin şartlılık politikası bağlamında Kıbrıs konusunun nihai çözümünü şart koşmamış olması, Kıbrıs konusunda ilerleme kaydedilmesine yönelik çaba sarfetmediği anlamına gelmemekte; bilakis 1999-2003 yılları arasında Türkiye'yi de sürece katarak bu süreçte yoğun bir çaba sarfettiği analiz edilebilmektedir. AB Kıbrıs her ne olursa olsun Birlik bünyesine katmak istemekte, mümkünse sorun çözülmüş şekilde bunu yapma niyetini taşımakta; ancak mümkün olmaması durumunda da Birlik üyelerinden herhangi birini ya da Birliğin kurumsal yapısını rahatsız edecek şekilde Kıbrıs genişleme dışında tutmak istememekteydi.

AB yetkili organlarının ve AB ülkelerinin 1990'lı yıllardan başlanarak 2004 yılına kadar geçen zaman diliminde Kıbrıs uyuşmazlığının çözümü konusunda yeterli bir çaba harcıyıp harcamadığı ile ilgili aynı soruya KKTC Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Kudret Özersay, AB'nin kendi inandığı doğrular çerçevesinde çaba gösterdiği şeklinde bir cevap vermiştir. Özersay'a göre, AB'deki karar vericilerden bir kısmı karışmama kararının doğru olduğuna inanıyordu. Diğer Doğu ülkelerinin her birinin girmesine Yunanistan blokaj koydu ve Atina Antlaşması ile durum aşılmaya çalışıldı. Özellikle 2003 yılının sonlarına doğru AB'nin önemli bir Yunanistan tehdidiyle karşı karşıya kaldığını, AB'nin ilk kez kendi içinde bu denli sorunları olan bir ülkeyi sınırlarına katmak üzere olduğunu ve bu konuda kurumsal tecrübeye *institutional experience* ya da belleğe *memory* sahip olmadığını ifade etmiştir. Özersay'a göre, bu husus Türkiye şartlılığında bulunuyorsa, Kıbrıs Cumhuriyetinin şartlılığında da bulunmalıydı. Bunun sebebi de, AB üyeliği sonrasında bu üyeliğin Kıbrıs Rum tarafınca bu denli konforlu görüleceğinin düşünülmemiş olmasıydı. AB bu noktada Kıbrıs'taki iç siyasi aktörlerin eğilimlerini net olarak öngöremedi. Kıbrıslı Türklerin önüne üyeliği ödül olarak koydu; ancak Kıbrıslı Rumlar açısından böyle bir durum olmamıştır; çünkü her Kıbrıslı Rumlar çözüm istiyor ancak Türkler istemiyor gibi bir algı yaratılmıştır. Özersay'a göre, bu durum aslında Kıbrıslı Rumların diplomaside ne kadar başarılı olduğunun da bir göstergesini oluşturur; çünkü "ne olduğunu anlatabilmek kadar ne olmadığını gizleyebilmek de bir diplomasidir" (Özersay, 2017).

Özersay’a göre, AB içerisindeki algıdaki en önemli faktörlerden bir tanesi İngiltere faktörüdür. İngiltere’nin askeri üssü vardır, garantör ülkedir, BMGK üyesidir ve İngiltere Kıbrıs konusunda “ben bu konuyu biliyorum” şeklinde süregelen bir söylem kullanmıştır. Aslında burada konu İngilterenin AB’yi Kıbrıs’ın dışında tutması ile doğrudan bağlantılıdır. Bugüne değin BMGK’de görüşülen kararları şekillendiren İngilizler olmuştur. (Özersay,2017). Buna karşın, J-Ker Lindsay ile yapılan mülattan elde edilen sonuçlara bakıldığında, Kıbrıs konusuna ilişkin farklı bir bakış açısı görülebilir. Lindsay’a göre, GKRY ile müzakerelerin başlatılacağı kararı alınmasından sonraki süreçte, 2001 yılında BM nezdinde müzakerelerin başlamasına sebep olan en önemli aktör aslında AB’dir. Lindsay, 1980’li ve 1990’lı yıllarda sorunun çözümsüzlüğünün temel nedeninin Türkiye ve Kıbrıs Türk tarafı lideri Denktaş olduğunu ifade etmektedir. Bunun yanında Lindsay, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin adadaki meşru temsilci olduğunun uzun zamandan beridir BM tarafından kesin bir şekilde kabul edildiğini belirtmektedir. AB başından beri Kıbrıs Cumhuriyetini AB’ye katacağını belirtmiştir; dolayısıyla bu tavır Denktaş’ın müzakere masasına gelmesine ve soruna bir çözüm bulmaya çalışmasına olanak sağlamıştır (Lindsay, 2019). Tocci ise Kıbrıs Türk tarafının bu dönem için değişen iradesini AB’nin sunacağı ekonomik avantajların yeniden değerlendirilmesine ve bunların Türkiye’ye olan bağımlılığa tercih edilmesine bağlar (Tocci, 2007: 44).

Aynı dönemlerde Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler bir dereceye kadar da olsa yumuşamaktaydı. Türkiye’de iç politikada 1999 yılında Abdullah Öcalan’ın yakalanmasıyla gerilim bir dereceye kadar azaltılmış oldu ve 24 Mayıs günü İsmail Cemin Dışişleri Bakanı Yunanistana yazdığı mektuba 25 Haziranda olumlu cevap alınmasını müteakip iki ülke Kardak krizinin olumsuz izlerini silmeye çalışmaktaydı. 20 Haziran 1999 tarihinde toplanan G-8 Zirvesinde de liderler Kıbrıs sorununa çözüm bulunmasına yönelik deklarasyon yayınlamışlardır. Akabinde 29 Haziran tarihinde alınan 1250 numaralı BMGK Kararı adada çözümsüzlüğün çok uzun sürdüğü, çözüm konusunda bir takvim verilmesi gerektiği ve BM gözetiminde yürütülen bu sürecin tamamlanması gerektiği yönündeki bir siyasi iradede somutlaşmıştır (Topur, 2002:198-199). Bu noktada GKRY yönetiminin, BM arabuluculuğu konusunda takvim sürecini hiçbir zaman benimsemediğini belirtmekte yarar vardır. Bu yorumun siyasi analizi AB yetkililerinin sonradan yapacağı açıklamalarda gizlidir. Bu dönemde Türkiye’nin de AK Parti İktidarında tamamen AB hedefine yönelmiş olmasını AB kendi çevreleme politikası altında kullanmaya

çalışmış; ayrıca aynı dönemlerde Berlin Artı²¹ Anlaşmalarını da riske atmak istememişti. Bu yıllar ODGP'nin oluşturulmaya çalışıldığı en önemli yıllardır ve Türkiye'nin adaylık statüsünün bu konuyla doğrudan bağlantısı vardır (Kar & Arıkan, 2003: 380-381). Amsterdam Anlaşmasıyla AB hem ODGP'yi oluşturuyor hem de Petersberg görevlerini pekiştiriyordu. 1992 yılının Haziran ayında Batı Avrupa Birliği üyeleri Petersberg Görevleri olarak bilinen bir dizi görevi kabul etmişlerdir. Bunlar öncelikle, insani yardım ve kurtarma, barışı koruma, muharip birliklerinin kriz döneminde barışı tesis etmesi gibi görevler içermektedir. Bunun yanında, aynı görevlerin yerine getirilmesiyle ilgili alınan bir başka karar da, üye ülkelerin kendi kuvvetlerinden ya da mensubu oldukları çokuluslu birliklerden askeri güç tahsis edebilmeleriydi (Petersberg Görevleri, 1992)²².

Bu dönemde BAB'de ortak üye olan Türkiye, Norveç ve İzlanda, BAB Konseyi toplantılarına, yardımcı kurul toplantılarına, çalışma gruplarına katılma ile BAB Konseyi toplantılarında söz alma hakkını elde etmişlerdir. Ancak ortak üyelere, oylamaya katılma hakkı; dolayısıyla oybirliğiyle alınan bir Konsey kararını veto etme hakkı tanınmamıştır. Petersberg Deklarasyonu ile ayrıca politika planlama birimi, Avrupa Kolordusu (Eurocorps) gibi BAB'a Karşı Sorumlu Kuvvetler ve çeşitli uzmanlaşmış birimler oluşturulmuştur. Daha sonra anılan Kolordu'ya büyük ölçüde Fransa ve Almanya güçlerinden oluştuğu için diğer Avrupalı devletler tarafından birtakım eleştiriler getirilmiş; ancak bu Kolordu'nun büyük ölçüde yine NATO'ya bağımlı kalması yapılan eleştirilerin önüne geçmiştir. BAB'nin daha sonra 1997 Amsterdam Zirvesi'nde AB ile gerçekleştirdiği birleşme sonucunda Petersberg Görevleri AGSP çatısı altında, AB'nin üç sütunundan ikincisinde, ODGP kapsamında birleştirilmiştir (Cebeci: 2011).

Bu konuda atılan ikinci önemli adım 1998 yılında St. Malo Deklarasyonu'nun imzalanmasıdır. Dönemin İngiltere Başbakanı Tony Blair, İngiltere'ye özgü klasik Atlantikçi görüşten ayrılarak, Avrupa'nın savunmaya ilişkin konularda daha çok rol alması gerektiği

---

²¹ Berlin Artı düzenlemeleri Yunanistan ve Türkiye'nin endişeleri üzerine politikaların yeniden düzenlenerek belirlendiği belgelerden oluşmaktadır. Temelde AB ile NATO arasında imzalanmış ve AB'nin AGSP kapsamında NATO'nun imkan ve kaynaklarını kullanarak kendi coğrafyasına yakın bölgelerde operasyonlar düzenlemesini öngörmektedir. Bu düzenlemelerin kabulü ile ilgili ilk adım 24-25 Ekim 2002 tarihlerindeki Konsey toplantısında atılmıştır. Türkiye'nin Yunanistan'ın hassasiyetlerine de saygı göstereceğini açıklaması üzerine Avrupa Konseyi, AB üyesi olmayan Avrupalı Müttefiklerin AGSP'ye katılımına dair hususları Sonuç Bildirisi'ne eklenmiş olan ve analizciler tarafından "Nice Uygulama Belgesi" olarak anılan belge ile belirlemiş oldu. Türkiye kendi coğrafyasına yakın bölgelerin bu kapsamın dışında tutulmasını sağlamış böylece Kıbrıs çevresinde AGSP kapsamında olası bir müdahaleyi engelleyebilmiştir.

²² 19 Haziran 1992 tarihinde Kabul edilen Petersberg Bildirgesinde yer alan "Petersberg Görevleri", LA ile getirilen düzenlemeyle Avrupa Birliği Antlaşması md. 43'te geniş bir biçimde yorumlanmıştır.

yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Bu bakımdan anılan Deklarasyon Avrupa’da güvenlik konusunda atılan adımların da niteliğini bir miktar değiştirmiştir (Latawski & Smith, 2003: 128-129). St. Malo Zirvesi’nde üç önemli karar alınmış, bu kararlar sonrasında 1999 yılındaki Köln Zirvesi’nde teyit edilmiştir (Dover, 2010: 47,48). Kararlardan birincisi, “AB’nin uluslararası ortamda meydana gelen krizlerle başa çıkmak üzere özerk bir eylem kapasitesi ile donatılması”, ikincisi, “NATO’nun tümünden faaliyete geçmeyeceği durumlarda AB’nin kaynaklar ile askeri operasyonlar yürütebilmesi” ve üçüncüsü de “BAB’nin NATO kaynaklarından yararlanabilmesi ve/veya kendi yeteneklerini geliştirmesi” olarak sıralanabilmektedir. AB, St. Malo Deklarasyonu ile askeri olarak iki tür yola başvurabileceğini açıklamaktaydı, birincisi önceden NATO çerçevesinde tespit edilen NATO’nun Avrupa kanadına ilişkin olan yoldu. İkincisi ise, Avrupa’nın savunma açısından ulusal ya da uluslararası nitelikteki NATO haricinde kalan yöntemleridir. Bu durum, NATO-AB ilişkisinde savunma politikaları bakımından “ayrışabilir ama ayrı olmayan” kavramını ortaya çıkarmıştır. Ancak BAB’ne tahsis edilen kuvvetler sınırlı idi. Yani, BAB büyük çaplı operasyonlarda ancak NATO imkân ve kaynaklarına erişebilirse etkili olabilecekti. Bu çerçevede, BAB operasyonları için NATO’ya bağlı Birleşik Karma Görev Gücü (BKGG) kuvvetleri tahsis edilmiştir. Yani BKGG, NATO’dan ayrışabilir ama ayrı olmayan’bir görev gücü olarak harekete geçebilecekti. BKGG için ayrı bir komuta sistemi öngörülmemekle birlikte komuta yetkisi doğrudan NATO’ya bağlı Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komutanı’na verilmiştir (Croft, Howorth, Terriff & Webber, 2000: 505-506). Sonuç olarak NATO’dan hırslı bir ayrılma politikası uygulamaya konmamıştır (Cebeci: 2011).

Laeken Zirvesi ile birlikte Türkiye gibi ülkelerin kararlara katılımı konusunda çözüm arayışlarına giren AB, bu konuyu 2002 yılındaki Kopenhag Zirvesinde çözebilecekti. Türkiye’nin 1999 Helsinki Zirvesinde aday statüsü kazanmasını çoğu akademisyen AGSP çerçevesindeki önemli rolüne bağlar (Müftüler Baç:2001: 183) (Düzgıt & Tocci, 2015:54) Türkiye kendisine planlama aşamasında görüş hakkı verilmemesi durumunda 1999-2002 yılları arasında Berlin Artı Anlaşmalarını veto etti ve nihayet Türkiye, İngiltere ve ABD arasında Ankara Mutabakatı imzalanarak AGSP çerçevesinde icra edilecek kriz yönetimi faaliyet ve harekâtının NATO üyesi müttefiklerin taraf olduğu konularda uygulamaya konulmaması kararlaştırıldı. Türkiye, Kıbrıs sorununun çözüm platformunu başından beri AB değil BM olarak tanımıştır. Bu bağlamda da Yunanistan’ın dış politika çıkarlarını yansıtmaya izin vermemeye çalıştı. Türkiye aslında sorunla ilgili temel bir politika belirleyerek özellikle 1990 yılından sonra Kıbrıs konusu ile AB

konusunu ayrı iki alan olarak değerlendirdi; (Ulusoy, 2015:33) ancak AB bu noktada bazı tutarsız politikalar izledi; 1999 yılında sorun halen devam ederken Türkiye’yi aday ülke yaptı. AB aslında Türkiye’yi siyasi yönden çevrelemeye çalıştı. 1987 yılında Türkiye yapmış olduğu resmi başvuru ile ülkesel sorunların çözümü hususunda AB kurumlarının değerlendirmelerine fırsat vermiş oluyordu. Batı Balkan genişlemesi ile ilgili olarak önemli çalışmalarda bulunmuş olan Andrew Taylor ise, Kıbrıs konusu ile ilgili derin bir analiz yapacak bilgisi olmadığını belirtmiş; ancak yine de anahatlarına bakıldığında ve AB yaklaşımı değerlendirildiğinde, Kıbrıs konusunun şartlılık politikası bağlamında ele alınabileceği konusunda şüpheleri olduğunu ifade etmiştir (Taylor, 2018). Bu değerlendirmeden çıkarılabilecek sonuç, Türkiye adaylığı bağlamında Kıbrıs ve dış politika araçlarının şartlılıktan ziyade siyasi çerçevede değerlendirildiğidir.

1.5.3.Kıbrıs Sorunu Çerçevesinde Zirve Kararları ve İlerleme Raporları

Perspektifi:

1999 Helsinki Zirvesi Sonuç Belgesi 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi’nde alınan kararların Türkiye ile ilgili olan bölümleri 9(a) ve 9(b) paragrafları, doğrudan Kıbrıs sorununa değinirken; kararın 4. ve 12. paragrafları, Kıbrıs sorununa dolaylı olarak gönderme yapmaktadır. 9 (a) paragrafında “AB Konseyi’nin, 3 Aralık 1999 tarihinde New York’ta başlayan ve soruna kapsamlı bir çözüm getirmeyi amaçlayan barış görüşmelerini, memnuniyetle karşıladığı belirtilerek BM Genel Sekreteri’nin sorunun çözümüne yönelik gayretlerinin, güçlü bir şekilde desteklendiği” ifade edilmiştir. 9 (b) paragrafında ise “AB Konseyi, bulunacak siyasi çözümün Kıbrıs’ın AB’ye katılımı kolaylaştıracağına vurgu yaparak, üyelik müzakerelerinin tamamlanmasına kadar bir çözüme ulaşılamaması halinde, AB Konseyi’nin bu durumu dikkate almayacağını ve ön şart olarak ileri sürmeyeceğini belirtmiş ve Konsey’in, ilgili bütün faktörleri dikkate alacağını kaydetmiştir” denmektedir. Çözüm yönünde destek belirtilse de, çözüme ulaşılamadığı takdirde bu durumun, “Rum tarafının AB üyeliğine ilişkin ön şart oluşturmayacağı” ifadesi çarpıcıdır. Diğer bir deyişle AB, bu noktada çözüm yönünde bağlayıcı tavır sergilemekten kaçınmaktadır. Bunun yanında AB, aday ülke yapılan Türkiye’ye de mesaj vermekte ve Rum tarafının AB’ye üyelik müzakereleri ile sorunun çözümünün birbirinden bağımsız iki konu olduğu belirtilerek Yunanistan çıkarları da tatmin edilmekte; Türkiye açısından ise “ilgili bütün faktörlerin değerlendirileceği” belirtilerek, şartlılık konusunda açık bir pencere bırakılmaktadır (AB Konseyi, 1999: Paragraf 9(a) ve 9 (b)).

Sözkonusu kararın 4. paragrafında ise, “AB Konseyi’nin, anlaşmazlıkların barışçı yoldan çözümünden yana olduğu ve ilgili devletlerin bu yönde, her türlü gayreti göstermesi gerektiği” belirtilmiştir. Kararın 4. paragrafında değinilmesi gereken diğer bir önemli husus da AB’ye üye olmak isteyen aday devletlerle ilgili olarak kullanılan ifadelerin altında yatmaktadır. Bu maddede, on üç aday devletten beşedilerek bunların arasına GKRY de katılmaktadır (AB Konseyi, Paragraf 4) Bu Belge Türkiye’nin adaylık statüsünün ilan edildiği belge olarak, Türkiye tarafından bu şekliyle aynen kabul edilmiştir ki bu da Türkiye’nin Kıbrıs politikası ile çelişki göstermektedir; çünkü GKRY Türkiye tarafından, AB tarafından kabul edildiği şekliyle Adanın tek meşru devleti olarak kabul edilmemektedir. Kıbrıs’a ilişkin olarak AB’nin çözüme yönelik katkısı ancak Helsinki süreci çerçevesinde ve 1999-2004 yılları arasında olabilirdi. Andreas Stergiou’ya göre, Türkiye’deki siyasi elitlerin üyelik yönündeki beklentisinin az olması da Türkiye’nin Kıbrıs sorunu yönündeki tutumunu değiştirmemesi sonucunu doğurmuştur (Stergiou, 2019). Halkın Partisi Milletvekili Erek Çağatay ise AB’nin Kıbrıs şartlılığını tam üyeliğe almak istemediği Türkiye’nin önüne her seferinde engel olarak koyduğunu düşündüğünü ifade etmiştir. Bunun yanında, GKRY’nin 2004 yılı itibariyle tam üyeliğinin konuyu daha da kaotik bir zemine taşıdığını, Türkiye AB’ye yaklaşmaya çalıştıkça, Yunanistan ve AB’nin Kıbrıs problemini sistematik bir biçimde Türkiye-AB ilişkilerine endekslediğini ifade ederek, Batı oryantalizmine göre şekillenen AB’nin izlediği politikalardan Yunanistan’a karşı köktenci yaklaşımının izlerini görmenin mümkün olduğunu belirtmiştir (Çağatay, 2018). Prof. Dr. Mehmet Hasgüler de yapmış olduğu değerlendirmede, Kıbrıs konusunun bir bahane olarak gösterildiğini ifade etmiş ve AB’nin Türkiye’yi Birliğe katmak istememesinin nedenini dinsel faktörlere bağladığını belirtmiştir (Hasgüler, 2019).

2000 yılındaki Nice Zirvesi kapsamında AB’nin genişleme perspektifi içerisinde Türkiye’ye yer verilmemiştir. AB yetkilileri, Türkiye’ye yer verilmeme sebebini diğer tüm aday ülkelerin katılım müzakerelerine başlamış olmasına karşılık Türkiye’nin henüz bu aşamaya gelmemiş olmasına bağlamış ve Zirve’de kesin olarak üyelik perspektifi verilen aday ülkelerin tam üyelikleri ile ilişkili hukuki zemin oluşturulmuştur. Bu noktadan hareketle, daha 2007 yılında katılacak olan Bulgaristan ve Romanya’nın dahi 2000 yılında üyeliklerinin öngörüldüğü değerlendirilir. Genişleme Protokolü AB Konseyi, Komisyon ve AB yapılarına ilişkin kararlar almıştır. AB Konseyi, AB genişleme sürecinin tarihsel öneminin altını tekrardan çizmiş ve bu sürecin başarısına verdiği siyasal önceliği de önemle vurgulamıştır. Nice Zirvesinde katılım

görüşmelerindeki gelişmeler olumlu karşılanmış ve AB Konseyi, sürece yeni bir ivme kazandırılması gerektiğini belirterek, Genel İşler Konseyinin, Komisyon'un önerdiği Strateji ile ilgili 4 Aralık 2000 tarihli kararların memnuniyetle karşılandığı kararını üretmiştir. 18 aylık dönemi kapsayacak bir yol haritasının süreci kolaylaştıracağı ve daha iyi hazırlanmış ülkelerin diğerlerinden ayrılarak ilerlemeye devam edeceği, böylelikle şartlılık politikasının işlevsel bir şekilde uygulanabileceği vurgulanmıştır. Nice'de toplanan AB Konseyi, Zirve Sonuç Belgesi'nin 58. Paragrafında Kıbrıs konusuna değinerek şu görüşlere yer vermiştir:

“Konsey, BM Genel Sekreteri'nin, BM Güvelik Konseyi kararlarıyla uyumlu ve 10-11 Aralık 1999 Helsinki Zirvesi kararında belirtilen şekilde olumlu bir sonuç almaya yönelik olarak, Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm getirmeye yönelik girişimini memnuniyetle karşıladığını ve kuvvetli bir şekilde desteklediğini ifade ederek; sorunla ilgili bütün tarafları, bu çabalara katkıda bulunmaya davet etmektedir.” (AB Konseyi, 2000: Paragraf 58).

Bu dönemde Türkiye ve Kıbrıs Türk tarafı üzerinde Annan Planına yönelik siyasi baskı başlamıştı. 15-16 Haziran 2001 tarihlerinde gerçekleştirilen Göteborg Zirvesi'nde ise AB Konseyi, AB'nin siyasi yönlendirici ilkelerini gündemine taşıyarak, kurumsal bütünleşmeyi genişleme öngörüsünü de içine alacak şekilde revize eden Nice Anlaşması'nın sonuçlarının kabulü hususunda İrlanda'da gerçekleştirilen halk oylamasının olumsuz sonuçlanması konusunda 11 Haziran 2001 tarihinde Lüksemburg'da toplanan Genel İşler Konseyi'nin kabul ettiği sonuçları onaylamış ve İrlanda Hükümetine her türlü desteği sağlayarak Antlaşma'yı kabul etmesine yönelik göstereceği çabaları özendirmeye hazır olduğunu vurgulamıştır. Göteborg Zirve sonuçları, MDAÜ genişlemesinin artık döndürülemez bir süreç olduğunu onaylamıştır. Buna göre hâlihazırda aday ülkelerin AB'ye katılım şartları konusunda gösterecekleri başarıyı sürdürmeleri şartıyla, yol haritasının, üyeliğe hazır olan aday ülkelerin 2002 yılı sonunda müzakereleri tamamlamalarına imkân sağlanacak şekilde hazırlanması gerekliliği üzerinde durmuştur. Göteborg Zirvesi'nde Türkiye'ye ilişkin olarak genelde Helsinki Kararları üzerinde durularak Türkiye'nin AB'ye yakınlaştırılarak Avrupa hedefine ilişkin olanak sağlandığı yönünde ifadelere yer verilmiştir. Türkiye açısından, güçlendirilmiş siyasi diyalogu içeren Katılım Öncesi Stratejisinin uygulanması konusunda önemli ilerlemeler kaydedildiği açıklanmış ve buna ek olarak, Türkiye'nin hazırlamış olduğu Ulusal Program'ı sunması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiş; ancak aralarında insan hakları konusunun da yer aldığı bazı konularda önemli ilerleme sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Buradan hareketle, Türkiye açısından

müzakerelerin açıldığı dönemde dahi her defasında siyasi şartlılığa atıf yapıldığını belirtmekte fayda vardır. Bu durum AB açısından ileriki yıllarda giderek bir alışkanlık halini alacak ve AB'nin Türkiye olan ilişkilerini aday ülke yönünden başka bir ortaklık yöne çevirme tartışmasına kadar da devam edecektir (AB Konseyi, Paragraf 11).

Zirvede, Birliğin, Ukrayna ve Moldovya gibi ülkelerle ortaklığının geliştirilmesi amacına yönelik olarak bu ülkelerin Avrupa Konferansına çağınlmasının tasarlandığı belirtilmiştir. Göteborg Zirvesi'nde, 2004 yılında gerçekleştirilecek Hükümetlerarası Konferans konusunda aday ülke görüşlerini açıklamışlardır. Buna göre, AB liderleri, anayasal reform hakkında İrlanda'da yapılan referandumdan hayır oyu çıkmasına rağmen, AB'nin genişleme sürecinin geri döndürülemeyeceği konusunda görüşbirliğine vardılar. Böylece liderler seviyesinde genişleme oybirliğiyle kabul edilmiş oldu. Göteborg Zirvesi George W. Bush'un ABD Başkanı olarak seçilmesinin ardından yapılan ilk AB Zirvesi olması bakımından ayrıca önem arz etmektedir. İsveç Başbakanı Goran Persson, toplantının ilk gününün bitiminden sonraki yapmış olduğu açıklamada “Başvuran ülkelere, genişleme sürecine devam etmek istediğimiz yönünde işaret verme konusunda görüşbirliği var” demiş, dönemin Almanya Başbakanı Gerhard Schröder ise, “İrlanda referandumuna rağmen, genişleme sürecinin geri döndürülemez olduğu işareti verilecek” diye açıklamada bulunmuştur.²³ (Evrensel.net,2001) Almanya'nın MDAÜ ve sonrasında Batı Balkanlar genişleme sürecindeki öncü rolü kuşkusuz 1969 yılından itibaren izlemiş olduğu Ostpolitik ile yakından ilişkilidir (Zaborowski, 2006:115). Bunun yanında, Göteborg Zirvesinin bazı kitlelerin eylemlerine konu olduğunu ve genişleme karşıtı gösteriler yapıldığı da gözönünde bulundurulduğunda, Doğuya doğru genişleme konusunun en sonunda liderler inisiyatifinde ve en düşük ortak paydada sonuçlandığını ileri sürmek olasıdır.

Göteborg Zirvesinde Birliğin 2002'den itibaren yeni üyeleri kabul edebilir hale gelinebileceği resmen teyit edildikten sonra, 14-15 Aralık 2001 tarihlerinde Laeken'de toplanan Konsey ise, Zirve Sonuç Belgesi'nin 11. paragrafında Kıbrıs konusuna atıf yaparak “Yakın tarihte bir araya gelen Kıbrıslı Türk ve Rum liderlerin buluşmasını memnuniyetle karşılayan” AB Konseyi, “BM'nin nezaretinde, BMGK kararlarıyla uyumlu olarak, kapsamlı bir çözüme

---

²³ Almanya 1969 yılından itibaren Ostpolitik olarak adlandırılan bir siyaset benimsemiş ve Doğu Avrupadaki mevcut durumu olduğu gibi kabullenerek SSCB, Doğu Almanya ve Polonya ile uzlaşma e ortak çıkarlar doğrultusunda diyalog yoluyla çözmeye çalışmıştır. Almanya Soğuk Savaş'ın detente dönemine girdiği bu süreçte SSCB'ye karşı güç kullanmama anlaşması yapmış, Polonya ile olan Doğu hudutlarını ve dolayısıyla da Doğu Almanyayı tanımıştı.

ulaşılmamasına dönük bu görüşmelerin devamını teşvik edeceğini” ifade etmiştir (AB Konseyi, 2001 Paragraf 11). Bu noktada AB, BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ın bu dönemde ortaya koymuş olduğu girişimleri olumlu olarak değerlendirmektedir. Ayrıca AB, BMGK kararları uyarınca, Ada’daki tek meşru siyasi otoritenin GKRY olmasını benimsenmekte ve dolaylı olarak da, KKTC’nin tanınmaması talep etmektedir. Dolayısıyla AB, kendi politikasıyla uyumlu olan ve doğrudan kendisinin müdahil olmadığı çözüm görüşmelerini bir fırsat olarak görmekteydi. Ancak Göteborg Zirvesi ve akabinde 2002 yılının Ekim ayındaki Brüksel ve Aralık ayındaki Kopenhag Zirvelerinde fırsat olarak gördüğü bu süreç sonunda taraflara sunulacak taslak çözüm planının referandumda kabul edilmemesi halinde dahi GKRY’yi üye yapacağını resmen duyurarak fırsat olarak ifade ettiği bu durumu soruna muhatap taraflardan bir tanesi için aslında fırsat olmaktan çıkarıyordu.

15-16 Mart 2002 tarihlerinde düzenlenen Barselona Zirvesi’nde ise üye ülkelerin Lizbon Stratejisindeki ekonomik, sosyal ve çevresel hedefleri hemen iç hukuklarına aktarmaları önerilmiş, 24-25 Ekim 2002 tarihli Brüksel Zirvesi’nde; Çek Cumhuriyeti, Malta, Estonya, GKRY Macaristan, Letonya, Slovenya, Malta, Polonya ve Slovak Cumhuriyeti ile Katılım Anlaşmasının 16 Nisan 2003’te imzalanacağı açıklanmıştır. 12-13 Aralık 2002 tarihlerinde yapılan Kopenhag Zirvesi’nde ise, yukarıda anılan ülkelerin Katılım Anlaşmalarının onay sürecinin tamamlanmasından sonra ve *her* halükarda yapılacak AP seçimlerinden önce 1 Mayıs 2004 tarihinde AB’ye tam üye olacakları belirtilmiştir (AB Konseyi, 2002) Sevilla Zirvesi, 21-22 Haziran 2002 tarihleri arasında toplanmıştır. Zirve Sonuç Bildirgesinin 24. paragrafında, *1999 Helsinki Zirvesi kararlarının temel alındığı belirtilerek “yeniden birleşmiş bir ada olarak Kıbrıs’ın üyeliğinden yana olunduğu”* ifade edilmiştir ve devamla “BM Genel Sekreterinin çözüme yönelik çabalarının destekleneceği yönünde Kıbrıslı Türk ve Rum liderlere de çağrıda bulunulmuş ve taraflara kapsamlı bir çözüm amacıyla yürütülen görüşmeleri yoğunlaştırmaları ve hızlandırmaları hatırlatılarak, “Rum tarafıyla yapılan üyelik müzakerelerinin tamamlanmasından önce, sonuca ulaşılmasının ümit edildiği” ifadelerine yer verilmiştir. AB bu Zirve ile bir de vaatte bulunmuştur. Buna göre “*AB’nin kuruluş ilkeleri doğrultusunda, AB hukukunun uygulanabilir olmasını sağlamak amacıyla ve AB’nin bir üyesi olarak Ada’nın tek sesli olması için, bulunacak kapsamlı çözüm, Katılım Anlaşması ile uyumlu hâle getirilecektir”* ifadeleri yer almıştır. Bunun yanında AB, “*yeniden birleşmiş bir Ada’da, Ada’nın kuzey tarafının gelişmesine destek olmak*

için önemli bir mali katkı yapacağını” belirtmiştir (AB Konsey, 2002: Paragraf 24). Bu ifadelerin altında da şartlılık politikasına ilişkin ekonomik anlamlar yatmaktadır.

Türkiye’yi bağlayan Kıbrıs sorunu şartlılığı ile ilgili 25. paragrafta, Türkiye’nin adaylık statüsü değerlendirilmiş ve “bu dönemden sonra yapılacak değerlendirmelerin, Türkiye’ye adaylık statüsünün verildiği Helsinki Zirvesi’nde alınan kararlara da uygun olarak yapılacağı” belirtilmiştir. Helsinki Zirvesi Sonuç Belgesi’nde Kıbrıs’a ilişkin kabul edilmiş hususlar bu kapsama girmekte ve özellikle 24. ve 25. Paragraflar değerlendirildiğinde, AB Konseyinin ısrarla çözüm çabalarına yönelik destekleyici tavrını belirttiği gözlemlenmektedir. Bunun yanında halihazırda üyelik müzakerelerinin devam ettiğine dikkat çekilerek “müzakerelerin tamamlanmasından önce çözümün gerçekleşmesi gerektiği, ilgili bütün taraflara, özellikle Türkiye ve Kıbrıs Türk tarafına hatırlatılmıştır.” (AB Konseyi, 2002: Paragraf 25). Bu durum şartlılık politikasına yönelik açık bir çelişkiyi anlatmaktadır. 10-11 Aralık 1999 Helsinki Zirvesi’nde Kıbrıs sorununun bekletici mesele yapılmayacağı ifade edilmişti; ancak AB çözümün gerçekleşmemesi halinde kendisi açıdan sıkıntı çıkacağını da fark ettiği için mali katkı vaadinde bulunmuştur. Buna ek olarak, AB’nin şartlılığı ne yönde şekillendirdiği bu Zirveden sonra açıkça ortaya konmuştur. AB çözümü destekliyordu; ancak aynı zamanda özellikle Türkiye’den taviz kopararak ve Türkiye şartlılığına bu meseleyi ekleyerek bir sonuç almayı ummaktaydı.

24-25 Ekim 2002 tarihlerinde gerçekleştirilen Seville Zirvesinin Sonuç Belgesi’nin 4. paragrafında aynı hususlara değinilmiş, Bu hususlara ek olarak 2002 Brüksel Zirvesinde kabul edilen belgede Sevilla Zirvesi’nde vaat edilen mali katkı somutlaştırılmış ve kapsamlı bir çözümün gerçekleşmesi halinde AB Konseyi tarafından bir program oluşturulacağı ve özellikle Kıbrıs’ın kuzey kısmına yönelik olarak 2004 yılında 39 Milyon Euro, 2005 yılında 67 Milyon Euro ve 2006 yılında 100 Milyon Euro tutarında ödenek ayrılacağı belirtilmiştir. 12-13 Aralık 2002’de gerçekleşen Kopenhag Zirvesi’nde kabul edilen Sonuç Bildirgesinin Kıbrıs sorunu ile ilgili olan 3. paragrafına göre, Kıbrıs Rum tarafı, müzakerelerini tamamlayan ve 1 Mayıs 2004’te AB’ye üye olacak on ülke arasında sayılmıştır. Kıbrıs sorununa doğrudan atıf yapılan paragraflar 10.-12. paragraflardır. 10. paragrafta, 3. paragrafa atıf yapılarak GKRY’nin AB üyeliğinin kesin olarak gerçekleşeceği belirtilmiş; ancak AB’nin tercihinin “yine de birleşmiş bir Kıbrıs’tan yana olduğu” ifade edilmiştir (AB Konseyi, 2002: Paragraf 3-10-11). Bunun yanında iki tarafın liderlerinin BM Genel Sekreteri tarafından ortaya konmuş olan kapsamlı çözüm paketi çerçevesinde (Annan Planı) görüşmelere devam etme kararı alması AB tarafından memnuniyetle

karşılanmıştır. AB Konseyi, dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın 2004 yılında taraflara suacağı Annan Planının (Hoffmeister,2006) “yegâne fırsat olduğuna ve her iki tarafın liderinin bu fırsatı değerlendirmesi gerektiğine inandığını” belirtmiştir. AB Konseyi, Sonuç Bildirgesinin 11. paragrafında “*AB'nin kuruluş ilkeleri doğrultusunda bulunacak kapsamlı çözümün Katılım Anlaşması ile uyumlu hâle getirileceğini*” tekrarlayarak “*çözümün gerçekleşmesi hâlinde, AB Komisyonu'nun önerileri doğrultusunda, Kıbrıs Türk toplumu da dikkate alınarak AB üyeliğine uyumun sağlanacağını*” ortaya koymuştur (AB Konseyi, Paragraf 11).

12-13 Aralık 2002 tarihleri arasında yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Komisyonun, 1999 yılında adaylık statüsü tanınmış olan Helsinki Grubu aday ülkeleri arasından katılım müzakereleri açısından 1997'de aday statüsü tanınmış Lüksemburg Grubu ülkelerinin gerisine düşmüş olarak nitelediği 2004 yılında gerçekleşmesi beklenen AB'nin beşinci genişlemesinde yer almayacak olan Romanya ve Bulgaristan için hazırlamış olduğu Yol Haritası (Roadsmap) benimsenmiştir. Bu dönemlerde özellikle bu Zirvede on ülkenin üyelikleri konusundaki tarih açıklanacağı için İngilterenin Özel Temsilcisi Sir David Hannay'ın Kıbrıs adasında çeşitli ziyaretlerde bulunarak ayrıca Türkiye'ye de büyük bir baskı yaparak planın kabul edilmesini talep ettiği bilinmektedir (Şimşir, 2004: 382) Bu baskının altında Türkiye'nin Berlin Artı Anlaşmaları kapsamındaki rolünün etkisi de yatmaktadır. 15-16 Mart 2002 tarihlerinde Barselona'da gerçekleştirilen Zirvede ayrıca finans, istihdam, işgücü pazarı, enerji, Avrupadaki ulaşım şebekelerinin birbirine bağlanması, Ortadoğu sorunu gibi konular tartışılmış, esaslı gündemi ise ekonomik bütünleşmeyi güçlendirmeye yönelik reform programları belirlemiştir. MDAÜ genişlemesi AB'nin bütünleşmesi olarak görülmekte idi.

Yine de Zirve'deki en somut gelişme, enerji piyasalarının serbestleştirilmesi kararıdır. 21-22 Haziran 2002 tarihleri arasında Sevilla Zirvesi'nde ise gündemi yasa dışı göçle mücadele, Birliğin yapısal reformları, AGSP gibi konular oluşturmuş, Zirve'nin sonuç bildirisinde Türkiye'ye yönelik, *siyasi kriterlere uyum çerçevesinde adaylık sürecinde bir sonraki aşamaya geçiş hususunda yeni kararlar alınabileceği belirtilmiştir* (AB Konseyi, 2002). AB'nin şartlılık politikasında havuç-sopa taktiğini sadece bir tarafa uygulamaya çalışması, 16 Şubat 2003 tarihinde GKRY'nde yapılan başkanlık seçimlerinde Annan Planı karşıtı olarak bilinen Tasos Papadopoulos'un yüzde 51.4 oranında bir oyla Başkanlığı Kleridesten devralmasıyla sonuçlanmıştır Sonuç olarak GKRY her halükarda AB'ye katılacaktı ve bunun önünde bir veto yoktu. Üyelerden biri dahi veto etmiş olsaydı sonuç belki de farklı olabilecekti. Selanik'te, 19-20

Haziran 2003 tarihlerinde gerçekleştirilen Zirvede de bir önceki Zirvedeki yaklaşımların benzerlerine yer verilmiştir. 12-13 Aralık 2003 tarihinde gerçekleşen Zirve’de ise alınan kararların 40. ve 42. paragrafları, Türkiye ve özellikle Kıbrıs ile ilgilidir. 40. paragrafta AB Konseyi, “Kıbrıs sorununun çözülmesi yönünde, Türkiye tarafından yapılan politik düzeydeki açıklamaların önemine” değinmekte ve yine aynı Belgede yer alan 42. paragrafı temelinde Kıbrıs konusuna bulunacak bir çözümün “Türkiye’nin üyelik sürecini büyük ölçüde kolaylaştıracağı” ifade edilmiştir (AB Konseyi, 2003: Paragraf 40, 42).

Bu durumun Kıbrıs konusunda iki önemli sonucu olacaktı. Birincisi, müzakereler sonucunda bulunan çözüm planının taraflara sunulduğu 24 Nisan tarihli referandumda, Rum halkının Papadopoulos’un da çağrısına uyarak yüzde 75.83 oranında planı reddetmesiyle çözüm süreci en azından 2008 yılına kadar rafa kaldırılacaktı. Kıbrıs Türk tarafı yüzde 64.91 çoğunlukla planı kabul etmişti. Armağan Candan, Kıbrıslı Türklerin çözüm yönündeki kararlılığının kanıtlanmış olması bakımından Annan Planı referandumunun oldukça önemli olduğunu belirtmiştir (Candan, 2018). GKRY liderliği Papadopoulos’un 7 Nisan 2004 tarihindeki seslenişi sonrasında aynı yönde siyasi iradesini belirtmiş oluyordu. İkinci önemli sonuç, BM, AB gibi uluslararası kuruluşlarla bu kuruluşlarda önemli etkiye sahip ABD, İngiltere, Almanya gibi ülkeler, Kıbrıs Türk tarafına uygulanan izolasyonunun bu şartlar altında artık devam edemeyeceğini vurgulayan açıklamalarıdır. Ancak AB, GKRY’yi karar mekanizmasına katarak her türlü gelişimi engellemelerine de olanak sağlamıştır. 2007 yılında Merkel, 26 Nisan 2004’de ise AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi, Lüksemburg’da yapılan toplantıda Kıbrıs Türk toplumunun izolasyonunun sona erdirilmesine kararlı olduklarını ifade ettikten sonra Doğrudan Ticaret, Yeşil Hat ve Mali Yardım Tüzükleri ile Kuzey’e 259 milyon Euro’luk yardım sağlanmasına karar vermiştir. Merkel aynı zamanda çok önemli bir noktaya değinerek, siyasi yönden sorunlu GKRY’yi AB’ye almakla hata yaptıklarını da kabul etmiştir (Hürriyet Gazetesi, 2007).

İlk girişim olarak GKRY, AB Konseyi’nin 26 Nisanda alınmış olan karar uyarınca hazırlanan iki tüzüğü (mali yardım ve doğrudan ticaret tüzüğü) veto etmiştir. AB ile Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Slovakya, Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasında 16 Nisan 2003’de Atina’da Katılım Anlaşmaları imzalanmış ve on aday ülke 1 Mayıs 2004’de AB tam üyelik hakkı kazanmışlardır (Kyris, 2014:10,12). 17-18 Haziran 2004 tarihinde gerçekleştirilen Zirve Annan Planının referanduma sunulmasından ve

MDAÜ'ler ile Kıbrıs ve Maltanın AB üyeliğine kabul edilmesinden sonraki ilk Zirve olması sebebiyle önem taşımaktadır. Zirvede alınan kararlara bakıldığında, Türkiye ve Kıbrıs ile ilgili olan maddelerin, 31. ve 32. Paragraflarda derlendiği görülmektedir. 31. Paragrafta AB Konseyi, “1 Mayıs 2004’da AB’ye katılan yeni üyeler dâhil olmak üzere, Ankara Anlaşması’nın uyarlanması ile ilgili olarak Türkiye’nin AB Komisyonu ile olan görüşmeleri tamamlamasını” talep etmekte ve 32. paragrafta, “Türkiye’nin, Kıbrıs meselesine çözümün sağlanması amacıyla BM Genel Sekreteri tarafından sarfedilen çabalara yaptığı yapıcı katkıyı memnuniyetle karşıladığını” belirtmekteydi. (AB Konseyi, 2004: Paragraf 31, 32). Bu Zirvede daha önceki bazı Zirvelerde olduğu gibi “Kıbrıs” isminde ve Kıbrıs konusuyla ilgili ayrı bir başlık açılmamış, Kıbrıs konusu Türkiye ile ilgili başlık altında değerlendirilmiştir. Zira bu açılım bile AB’nin artık Kıbrıs sorununu (daha doğru tabir ile GKRY’nin sorunun çözümünü AB üyeliği üzerinden değerlendirerek) doğrudan Türkiye’ye ilişkin bir şart yapacağını en önemli kanıtıydı. BM Genel Sekreteri tarafından yürütülmüş olan barış görüşmelerine verdiği destekten dolayı Türkiye’ye teşekkür edilmiş, ancak Türkiye’nin AB’ye üye olmak isteyen aday bir ülke olduğu ve bu yolda bazı şartları yerine getirmiş olması gerektiği hatırlatılmıştır (AB Konseyi, 2004).

Bu çerçevede, AB bundan böyle Türkiye’ye Kıbrıs konusunda izleyeceği değiştirilmiş şartlılık politikasının anahatlarını çizerek, Türkiye’den beklenenin, Ankara Anlaşması’nı yeni üyeleri de bu anlaşma kapsamına sokacak şekilde genişletmek olduğunu ifade etmiştir. Türkiye 16–17 Aralık 2004 AB Brüksel Zirvesi’nde imzalayacağını açıkladığı 1963 Ankara Anlaşması’nı tüm AB üyelerini kapsayacak şekilde düzenlenen Uyum Protokolü, Türkiye ile AB Dönem Başkanlığı ve Komisyon arasında 29 Temmuz 2005 tarihinde karşılıklı mektup alıp verme şeklinde imzalanmıştır. Bu imzanın atılması ile Türkiye resmi bir bildiri yayınlamış ve böylelikle “Uyum Protokolü’nün imzalanmasının GKRY’nin siyasi olarak tanınması anlamına gelmeyeceği” ifade edilmiştir. Ulusoy’a göre bu ifade açıkça Türkiye’nin Gümrük Birliği hükümlerini ayırım gözetmeden genişletmesi, yani GKRY’yi tanıması anlamına gelmekteydi (Ulusoy, 2008:318). Türkiye’nin bu protokolü imzaladığı esnada Kıbrıs meselesinde yaptığı bildiriye cevap olarak AB, 21 Eylül 2005’de karşı-deklarasyon yayınlamıştır (Faustmann:2011). Bu deklarasyonla birlikte AB, 3 Ekim 2005 tarihinde müzakere sürecini başlatmadan müzakerelerin seyrinde izleyeceği siyasi iradeyi net olarak ortaya koymaktaydı:

“Avrupa Topluluğu ve üye devletleri, Aralık 2004 tarihli Avrupa Konseyi Zirve sonuçları uyarınca, bir tarafta Topluluk ve üye devletleri diğer tarafta Türkiye olmak üzere taraflar arasında ortaklık ilişkisi kuran Anlaşma’ya ilişkin Ek Protokol’ün Türkiye tarafından imzalanmasını teyit eder. Avrupa Topluluğu ve üye devletleri, Türkiye’nin, Protokol’ün imza aşamasında Kıbrıs Cumhuriyeti’ne ilişkin bir deklarasyon yayınlamaya gerek görmesini esefle karşılar. Avrupa Topluluğu ve üye devletleri işbu deklarasyonun tek taraflı olduğunu, Protokol’ün bir parçası olmadığını ve Türkiye’nin Protokol’de yer alan yükümlülükleri üzerinde hukuki bir etkisi bulunmadığını açıkça belirtir. Avrupa Topluluğu ve üye devletleri, Ek Protokol’ün tam ve ayrımcılık yapmaksızın uygulanmasını ve ulaştırma araçlarına getirilen sınırlamalar da dahil olmak üzere malların serbest dolaşımına ilişkin tüm engellerin kaldırılmasını bekler. Türkiye, Protokol’ü tüm üye devletlere bütünüyle uygulamalıdır. Avrupa Topluluğu ve üye devletleri, ilgili fasıllarda müzakerelerin başlamasının, Türkiye’nin anlaşmadan doğan yükümlülüklerini tüm üye devletlere karşı yerine getirmesine bağlı olduğunu vurgular. Yükümlülüklerin bütünüyle yerine getirilmemesi müzakerelerin genel seyrini etkileyecektir. Avrupa Topluluğu ve üye devletleri, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin 1 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla Avrupa Birliği üyesi olduğunu hatırlatır. Uluslararası hukuk konusu olarak sadece Kıbrıs Cumhuriyeti’ni tanıdıklarının altını çizer. Buna uygun olarak AB, Türkiye ve tüm üye devletler arasındaki ilişkilerin biran evvel normalleşmesine verdiği önemi vurgular. Konsey, 2006 yılında, tüm bu konulara ilişkin kaydedilecek gelişmelerin takibini temin edecektir. Bu deklarasyon bağlamında, Avrupa Topluluğu ve üye devletleri BM Genel Sekreteri’nin, ilgili Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları ve AB’yi kuran temel ilkeler doğrultusunda, soruna kapsamlı bir çözüm getirme yolundaki çabalarına destek verilmesinin önemi hakkında ve adil ve kalıcı bir çözümün bölgede barış, istikrar ve uyumlu ilişkilere katkıda bulunacağı konusunda mutabıktırlar” (AB Konseyi 21 Eylül Türkiye Deklarasyonu, 2005).

GKRY, 2006 yılında AB üyeliği kartını kullanarak Türkiye müzakerelerine ilişkin sekiz faslın açılmasını veto etmiştir (Beunderman,2006). Türkiye fasılların veto edilmesinin ardından, Kıbrıs’ta olan bütün sınırlamaları bütün tarafların aynı anda kaldırması hususunda on maddelik bir Eylem Planı hazırlamıştır. Eylem Planının hükümlerine göre, “KKTC’de ve Ada’daki taraflar arasında karşılıklı olarak kişi, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımının sağlanması; doğrudan uçuşlar dahil, hava ve deniz limanlarına uygulanmakta olan tüm kısıtlamaların kaldırılması; üçüncü ülke uyruklarına uygulanan kısıtlamaların tümüyle kaldırılması; Kuzey Kıbrıs’ın da bir ekonomik birim olarak doğrudan AB Gümrük Birliği’ne dahil edilmesi ve bunun tüm getirilerinden yararlanması; Kıbrıs Türklerinin sportif, kültürel ve benzeri uluslararası

etkinliklere katılmasının önündeki engellerin kaldırılması” öngörülmüştür (Kıbrıs’taki Tüm Kısıtlamaların İlgili Tüm Taraflarca Eşzamanlı Olarak Kaldırılmasına İlişkin Eylem Planı, 2006). AB soruna müdahil olduktan sonra ikinci tur kapsamlı müzakereler Mehmet Ali Talat’ın Cumhurbaşkanlığı döneminde 2006-2008 yıllarında yapılan görüşmelerdi ve bu görüşmeler de neticesiz kaldı. Ancak bu dönemde GKRY, 2003 yılında Mısır, 2007 yılında Lübnan ve 2010 yılında İsrail ile tek taraflı MEB anlaşmaları imzalayarak Doğu Akdeniz bölgesinde hidrokarbon arama faaliyetlerine hız vermiştir (Stocker, 2012: 584, 585); bu faaliyetlerin AB bünyesindeki GKRY tarafından gerçekleştirilmesi, Avrupanın yeni enerji arayışları içerisinde olduğunun göstergesiydi.

15-16 Haziran 2006 tarihinde gerçekleşen toplantıda alınan kararların 54. paragrafı, Türkiye’nin adaylık süreci ve yükümlülüklerini değerlendirmekte ve Türkiye ile imzalanan Müzakere Çerçeve Belgesine atıf yapmakta ve geline aşamada, 2006 yılı içinde bazı değerlendirmelerde bulunulacağı belirtilmiştir. AB Konseyinin 21 Eylül 2005 tarihli deklarasyonunda belirttiği hususların, Ankara Anlaşması’nı genişleten Ek Protokol’ün gereklerinin, tam olarak yerine getirilip, getirilmediğini değerlendireceğini ifade etmiştir. AB bu süreçten sonra Ankara Anlaşması’nı genişleten Ek Protokol üzerinde durmakta ve uygulamanın bir an önce gerçekleşmesiyle, Kıbrıs Rum tarafına ait gemi ve uçakların, Türkiye’nin limanlarına ve havaalanlarına yanaşabilecekleri ve amaçlarına uygun bir şekilde faaliyette bulunabilecekleri bir sistem kurmak talebindeydi. Bu durum Kıbrıs Rum tarafının tanınıp tanınmadığı hususunda tartışma yaratacağından Türkiye için pek de kabul edilebilir bir durum değildir. Bu aslında Kıbrıs konusu çerçevesindeki Türkiye AB ilişkilerinde durumu başa götürmektedir. 1998 yılı İlerleme Raporu’nda yine Türkiye, açıkça işgalci şeklinde nitelendirilmişti (Türkiye İlerleme Raporu, 1998). 1974 yılından başlayarak Ada’yı işgal ettiği ve neredeyse otuz beş bin askerlik ordu konuşlandırdığı ifade edilen Türkiye’nin, KKTC’yi tanıyan tek devlet olduğu belirtilmiş ve bunun 1959-1960 Anlaşmalarına ters düştüğü vurgulanmıştır. Aradan geçen yıllarda yani 1998-2005 arası dönemde yukarıda anlatıldığı üzere, Türkiye’ye önce adaylık sonra fiili müzakerelere geçiş sözü verilerek anlaşmaya yakınlaşması amaçlanmıştı. Ancak 2005 yılı sonrasında durum giderek 1998 yılındaki haline dönecekti. Bunu somut bir şekilde 2005 yılı sonrasında AB’nin Türkiye’ye ilişkin Düzenli İlerleme Raporlarında görebilmekteyiz.

2005 yılı İlerleme Raporu’nda, Türkiye’deki mevcut hükümetin BM Genel Sekreterince masaya getirilen kapsamlı çözüm paketine uygun barıştan yana tavır konması son derece olumlu

bir husus olarak değerlendirilmekle birlikte, “Türkiye’nin Ankara Anlaşması’nı genişleterek gümrük birliğini, Kıbrıs Rum kesimi de dâhil olmak üzere, bütün yeni üye ülkelere teşmil etmesi anlamına gelen Katma Protokol’ü imzalamasının memnuniyetle karşılandığı” ifadeleri yer almıştır. Buna ilave, Türkiye tarafından ek olarak yayımlanan ve Katma Protokolün imzalanmasının Kıbrıs Rum tarafının tanındığı anlamına gelmediğini belirten deklarasyonu ise AB tarafından olumsuz değerlendirilmiştir. Bu bildirinin, Protokol’ün bir bölümü olmadığı cihetle Türkiye’nin yasal yükümlülüklerinin değişmeyeceğine vurgu yapılarak, bu hususların imza edildiği 21 Eylül 2005 tarihli deklarasyondan bahsedilerek “AB üyesi ülkelerin tanınmasının, AB’ye katılımın bir parçası olduğu” tekrar edilmiştir. 2006 yılı sonrasındaki ilerleme Raporu’nda, “Türkiye’nin Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulmaya yönelik çabalarına devam etmesi gerektiği, bu çabayı devam ettirirken; Müzakere Çerçeve Belgesi’ni, Katılım Ortaklığı Belgesi’ni, BM’nin yaklaşımını ve AB’nin inşa edildiği ilkeleri göz önünde bulundurması gerektiği” açıkça ifade edilmiştir. 21 Eylül 2005 tarihli karşı deklarasyonda belirttiği, Ek Protokol’ün ayrımcılık yapmadan uygulanması gerektiğini, ulaşım araçlarına konulan kısıtlamalar da içinde olacak şekilde malların serbest dolaşımını engelleyen sorunların çözülmesini beklediğini düzenli olarak Raporlarında dile getirmekte, Bunlara ek olarak, Türkiye’nin Kıbrıs Rum tarafı ile ilişkilerini normalleştirmekten kaçındığı, bu bağlamda Rum tarafının OECD gibi bazı kuruluşlara ve Wasenaar Anlaşmasına (Silah İhracı ve Çift Kullanımlı Mallara İlişkin Davranış İlkeleri Rehberi hususundaki düzenlemeleri içeren) katılmasının Türkiye tarafından veto edilmesi olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Buna ek olarak, AİHM’de görülen Myra Xenides-Arestis Davasının²⁴ Mülkiyetin korunması ve 176 konuta saygı gösterilmesi haklarının ihlâli sayıldığına da değinilerek, AİHM’nin Türkiye’yi tazminata mahkûm ettiğine ve Türkiye’nin Kıbrıs’taki mülkiyet hak ihlalleri konusunda bir çözüm bulmasının talep edildiğine dikkat çekilmiştir (Türkiye İlerleme Raporu, 2005).

2006 yılının Aralık ayında AB Konseyi Türkiye’nin Birlik ile yürüttüğü müzakerelere ilişkin olarak Kıbrıs ile ilişkilerin normalleştirilmesi şartının gerektiği üzerinde durarak ve

²⁴ Louzidiou davası (Louzidiou vs. Turkey), KKTC sınırlarında bulunan mülküyle ilgili olarak Türkiye aleyhinde Kıbrıslı Rum göçmen Titina Loizidou tarafından açılmış davadır. Dava Türkiye aleyhine sonuçlanmıştır. Ayrıntı için Bkz. Kudret Özersay, “Avrupa Birliği Normları ve AİHM Kararları Çerçevesinde Kuzey Kıbrıs”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 3/2., Xenides-Arestis Davası aynı meyanda açılmış olan bir başka davadır. Ancak Xenides-Arestis davasıyla ilgili olarak AİHM’nin 7 Aralık 2006 tarihinde vermiş olduğu kararına istinaden, KKTC’de oluşturulmuş olan Taşınmaz Mal Komisyonunun etkin bir iç hukuk yolu olabileceği yorumu yapılmakta ve buna ilişkin bir yol haritası benimsenmekteydi. Sonradan açılan Demopoulos ve Diğerleri davası ise bu çerçevede değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yönelik uyguladığı kısıtlayıcı politikalar olduğunu ileri sürerek, müzakerelerin sekiz faslının hiç görüşülmemesine karar vermiş ve ayrıca Türkiye'nin Ortaklık Anlaşmasının Ek Protokolünün tümüyle uygulandığına kanaat getirinceye dek dondurulabileceğini duyurmuştur. Bunun yanında, AB-Türkiye arasındaki Gümrük Birliğinin 2006'da 85 milyar Euro kapasitesine ulaştığı dolayısıyla Türkiye'nin, AB'nin yedinci ticari ortağı olmasını sağladığı zikredilerek bu konuda Türkiye'nin önemine değinilmiştir (Türkiye İlerleme Raporu, 2006). Konsey, 2005 yılında açıklanmış olan yukarıda bahse konu Deklarasyonda belirtilen siyasi şartların 2007, 2008 ve 2009 yılları için değerlendirilmesini Komisyondan talep etmiştir. 21 Eylül 2005 tarihli Deklarasyon kapsamındaki konular Türkiye için özel bir şart halini alırken; bugün dahi Türkiye'nin Birliğe katılımına ilişkin önemli bir şartı teşkil etmektedir. 2008-2010 yılları arası AB'nin ekonomik olarak sorunlarla boğuştuğu ve siyasi olarak da LA onay sürecindeki sorunlarla uğraştığı bir dönem olmuştur. Bunun yanında, bu dönemde AB artık Batı Balkanlarda askeri açıdan da başat aktör konumundaydı (Gross, 2011:261).

1.5.4. Kıbrıs'ta Çatışan Türkiye ve AB Jeostratejik Çıkarları ve Türkiye Adaylığının Siyasi Yönden Güncel Değerlendirilmesi:

2010 yılında Arap Baharının başlamasıyla birlikte Doğu Akdeniz bölgesi, özellikle Türkiye'nin İsrail, Suriye ve Mısır gibi komşularıyla bu dönem için giderek kötüleşen ikili ilişkileri sonucunda stratejik olarak “oldukça hassas bir süreçten” geçmekte idi. Dolayısıyla da 2011 yılının sonlarında Kıbrıs adası çevresinde keşfedildiği duyurulan enerji kaynakları “Türkiye, KKTC ve (artık bir AB üyesi olan) Kıbrıs Cumhuriyeti arasında deniz yetki alanları konusunda önemli bir tartışma” başlatmış oldu (Ulusoy, 2015: 114). Yukarıdaki bölümlerde anlatıldığı üzere AB'nin savunma amaçları bakımından Kıbrıs konusunda Türkiye'ye tavizler vermek zorunda kalması Kıbrıs açısından Türkiye ile AB'nin stratejik çıkarlarının çakıştığını anlatır. Bunun yanında, AB'nin Kuzey bölgesinde müktesebatını uygulayamaması sınırların tam kontrolünün sağlanamaması sonucunu doğururken, genişleme politikaları bağlamında da hata yaptığı sıklıkla vurgulanır ve Kıbrıs konusundan kaynaklı olarak AB'nin şartlılık politikası eleştirilerin hedefi olur. Angela Merkel'in Kıbrıs konusunda AP ilgili Komitesinde 2007 yılında yapmış olduğu yukarıdaki kısımlarda anılan açıklama bugün geline noktanın siyasi öngörüsü olarak değerlendirilebilir.

Kıbrıs, Asya enerji geçişlerinin güvenliğini sağlamadığı dönemlerde Ortadoğu açısından ve Akdeniz kontrolü açısından önemli olmakla birlikte Kıbrıs yataklarında varolduğu kabul edilen ve Kıbrısın adaylığından hemen sonra keşfedilen enerji yatakları bu açıdan anlamlıdır. Muhtelif zamanlarda GKRY'nin yapmış olduğu MEB (17 Mart 2003 Mısır, 17 Ocak 2007 Lübnan 17 Aralık 2010 İsrail) belirlenmesi anlaşmaları sonucunda GKRY tarafından 13 adet petrol arama ruhsat alanı ilan edilerek ilk olarak 2010 yılında Afrodit adı verilen 12 Nolu Parselde ABD'nin Noble Enerji Şirketine arama ruhsatı verildi. 2011 yılının hemen başında GKRY, Afrodit açıklarında önemli bir kaynak bulunduğunu duyurdu. Tek yanlı girişimlere kayıtsız kalmayan KKTC hükümeti ise 2011 yılında Türkiye ile Kıta Sahaneliğinin Sınırlandırılması Anlaşması imzalayarak Türkiye Petrolleri Anonim Şirketine kendi belirlediği sekiz adet parselde doğalgaz arama ruhsatı verdi; ayrıca 2011, 2012 ve son olarak 2019 yıllarında BM Genel Kurul toplantıları sırasında görüşmeler gerçekleştirdiği GKRY yönetimine kaynakların adilane bir şekilde ülkedeki bütün toplumlarca paylaşılmasına yönelik birtakım öneriler sunmuştur. Özersay'ın da belirttiği gibi bu çözüme katkı sağlamalıdır. Esasında Murat Tüzünkan, bu kaynakların ekonomik fayda açısından elde edilmesi kayda değer olduğu konusunda kararsız kaldığını dile getirmiştir (Tüzünkan, 2019).

2013 yılında GKRY Başkanlığına seçilen Nikos Anastasiadis, seçilir seçilmez burada keşfedilen kaynakların Kıbrıslı Türkler ile paylaşılacağı ve tüm adaya dağıtılacağından bahsetmiş ancak bunun nasıl yapılacağı konusunda bir teklif sunmamıştır. Hatta dönemin Dışişleri Bakanı Yoannis Kasulidis de Türkiye üstünden geçecek bir boru hattıyla aktarımı sınırlı bir ihtimal olarak değerlendirmiştir. NATO Genel Sekreteri Rasmussen de 2013 yılının Mayıs ayında yapacağı bir değerlendirme ile Kıbrıs gazından faydalanmak için Kıbrıs konusunda çözümün gerektiği yönünde açıklamalarda bulunmuştur (Kıbrıs Postası, 2013) Aslında 11 Şubat 2014 mutabakat metni 2013 yılının sıcak atmosferinde gerçekleştirilen girişimlerin bir sonucudur; ancak tarafların kırmızı çizgileri sebebiyle bu süreç çöküntüye uğramıştır. Özdenefe'ye göre, adanın birleşmesi ekonomik olduğu kadar aynı zamanda siyasi nedenlere de dayanmalıdır. Devletlerin ve toplumların kimlik merkezli politikalarının var olduğundan hareket ettiğimizde, Crans Montana'nın başarısızlıkla sonuçlanması çok da sürpriz olmamıştır. Çünkü iki farklı yapının varlığı ve bu iki devlet yapısının inşa ettikleri toplumsal kimlik ve devlet kimliği farklı noktalardadır. Güvenlik anlayışlarındaki farklılıklar, federasyona ilişkin farklı algılamalar sürecin olumlu sonuçlanmasına engel olmuştur (Özdenefe, 2017).

2012 yılında Afrodit kaynağında 200 milyar metreküp doğalgaza ulaşıldığının ortaya konmasından sonra GKRY bölgede İsrail ile LNG inşa edilmesine yönelik faaliyetlerini arttırmış, bunun yanında da İtalyan şirketi ENI ve İsrail şirketi Delek ve Avner şirketlerine de bölgede faaliyette bulunması için arama ruhsatları vermiştir (Özmen, 2018: 402,406) İsrail açıklamalarında 2009 yılında keşfedilen Tamar, 2010'da keşfedilen Leviathan ve 2012'deki Afrodit keşfi, GKRY, İsrail ve Yunanistan'ın ittifaklarını bir adım öteye götürmesine olanak sağlamış ve East Med Boru Hattı Projesinin²⁵ ortaya konmasına dayanak oluşturmuştur. Kıbrıs ile Girit adaları arasında yaklaşık 15 trilyon metreküplük daha geniş doğalgaz/petrol yatakları bulunduğu tahmin edilmektedir ve bu rakamlar toplamda Rusya'nın elindeki doğalgazın yarısına tekabül etmesi açısından önemlidir (Ağaoğlu: 2018: 55-56). Ancak, bunun yanında bu kaynakların mevcut teknoloji ile çıkarılması maliyeti aslında kaynakların değerini aşacaktır; dolayısıyla da bu kaynakların tarafların bir çözüm için uzlaşma masasına oturması hususunun gelecekteki bir dönemde sözkonusu olması daha gerçekçidir (Tüzünkan, 2019).

Böylelikle AB, Rusya doğalgazına alternatif geliştirme fırsatını Doğu Akdeniz çerçevesinde yürütmektedir. Son dönemlerde ENI şirketinin Türkiye tarafından kendi kıta sahanlığı alanına giren GKRY'nin belirlemiş olduğu içincü parselde yaptığı faaliyetleri durdurmaya çalışması, AB'nin Türkiye'ye yönelik birtakım yaptırımlar getirmeyi gündeme taşımaya kadar gelmiştir. KKTC Ekonomi ve Enerji Bakanı Hasan Taçoy, Kıbrıs bölgesi ile Batı Balkanlar karşılaştırıldığında, bölgede etkinlik gösteren uluslararası aktörlerin farklılığına ve bölgesel değişimlerin önemine vurgu yapmıştır. Tüm bunların yanında, Arap Baharı ile birlikte Doğu Akdeniz bölgesindeki istikrarının korunmasının çok önemli olduğuna vurgu yaparak buradaki aktör çeşitliliğinin gözönünde bulundurulması gerektiğini, Doğu Akdeniz bölgesinde çok değişik devletlerin çıkarları bulunduğunu belirtmiştir (Taçoy, 2018) Andreas Stergiou'ya göre de, hidrokarbon kaynakları bölgedeki aktörleri harekete geçirecek kadar büyük değildir; Türkiye bölgede doğal zenginliklerden pay istemekten çok; buradaki gücünü göstermeye çalışmaktadır. Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyetinin doğalgaz arama ve çıkarma faaliyetlerini son raddede engelleyebileceğini sanmadığını belirtmiştir (Stergiou, 2019). Özusu'ya göre ise, Akdeniz'in gazı konusunda da öyle bir denklem yok ve aslında gaz konusunda müzakere eden taraflar Kıbrıslı Türkler ile Kıbrıslı Rumlar değil. Asıl müzakere Türkiye ile Kıbrıs Cumhuriyeti

---

²⁵ İnşasıyla İsrail, Kıbrıs, Yunanistan, İtalya ve Avrupa'yı birleştirmesi amaçlanan ve yapımına 2018 yılında ilgili ülkelerin Liderler Zirvesinde karar verilen doğalgaz boru hattı.

arasında yapılıyor. Özellikle münhasır ekonomik bölge konusunda iki ülkenin ortaya koyduğu haritalar ve iddialar, bir orta yol arayışı içinde olduğunu gösteriyor. Bölgede artık -Suriye nedeniyle- Rusya da vardır ve Kıbrıs sorunu artık Suriye'deki şekillenışten bağımsız düşünülemez (Özuslu, 2019).

2008-2010 yıllarındaki Kıbrıs müzakerelerinin yukarıda anlatıldığı üzere bir sonuç getirmemiş olması nedeniyle AB Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Eylül 2010'da gerçekleştirdiği toplantının, Türkiye'ye ilişkin almış olduğu kararın bundan böyle şekillenecek AB-Türkiye ilişkilerinin temeli olacağı anlaşılmıştır. Buna göre, Türkiye'nin BM Genel Sekreteri'nin iyi niyetli amaçları doğrultusunda iki toplumun liderleri arasındaki müzakereleri desteklemesini takdir edilmekte; ancak Müzakere Çerçeve Belgesi'nde ve Konsey açıklamasında ifade edildiği gibi, Türkiye'nin, üzerine düşen yükümlölükleri yerine getirmesi gerekliliği vurgulanmaktaydı. Bu dönemden itibaren AB-Türkiye ilişkileri Türkiye'nin değışmez tavrı sebebiyle göç, enerji ve ekonomi konularına kayacaktır. 2014 yılından başlanarak Türkiye'nin siyasi şartlardan da uzaklaştığı sıkça dile getirilecektir. 2011 İlerleme Raporunda Türkiye'ye ilişkin Bölgesel konular ve uluslararası yükümlölükler bölümünde, BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs müzakerelerinin ne durumda olduğuna dair Mart 2011 Değerlendirme Raporu'na atıf yapılmakta ve Türkiye'nin Müzakere Çerçeve Belgesi ve Konsey bildirisinde açıklanan yükümlölükleri yerine getirmesi tekrar edilmekteydi (Türkiye İlerleme Raporu, 2011).

Bu dönemde Türkiye hükümeti yetkilileri, GKRY'nin AB Dönem Başkanlığı görevine getirileceği Temmuz 2012 itibarıyla kapsamlı bir çözüme ulaşılabilmesi halinde AB ile ilişkilerin altı ay süreyle dondurulacağını açıkladı. Sonuç olarak Türkiye, AB Dönem Başkanlığı ile ilişkilerini dondurmuş ve GKRY'nin AB Dönem Başkanlığına başkanlık yaptığı toplantılara katılmamıştır. AB'nin Türkiye'ye ilişkin 2013 İlerleme Raporu bu konuya doğrudan referans yapmaktaydı. AB, Türkiye'nin GKRY'nin tüm Kıbrıslıların menfaatine MEB alanında hidrokarbon arama haklarına hâlel getiren bazı beyanlarda bulunmayı sürdürdüğü ve GKRY'ce kendisine sondaj lisansı verilmiş olan bir AB üyesi ülkenin ulusal şirketi lehinde olmayan birtakım önlemler ilan ettiğı hususlarına Raporda yer vermiştir. Bunun yanında, AB ve üye devletlerin, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi dâhil, uluslararası hukuka ve AB müktesebatına uygun olarak, diğerleri yanında, ikili anlaşmalar yapma, doğal kaynaklar ile ilgili arama yapma ve bunlardan yararlanmayı da kapsayan egemenlik hakları olduğu Türkiye'ye hatırlatılmaktaydı. Bunun yanında Türkiye'nin, 21 Eylül 2005'de açıklanan bildiride ve Aralık 2006 ile Aralık 2010

tarıhli Zirvelerde belirtilen yükümlölüklerini yerine getirmediği vurgulanmaktadı (Türkiye İlerleme Raporu, 2013).

Aynı Raporda, Türkiye'nin ODGP'ye ilişkin uyum oranının yüzde 46 oranına gerilediğini; bunun en önemli sebebinin ise GKRY Başkanlığı dönemindeki tavrı olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin OGSP konusunda AB tarafından Bosna Hersek'te yürütölen askeri misyona (EUFOR Althea) ve Kosova'daki EULEX misyonuna katkıda bulunmayı sürdürmesi takdirle karşılanırken, Türkiye AB tarafından yürütölen diğer bazı misyonlara katılmaya çağırılmaktadı. Türkiye'nin, Suriye rejiminin şiddetini kınamak, muhalifleri desteklemek ve sivillere yardım etme konusunda önemli bir tutum sergilediği cihetle ODGP bildirimlerine uyumunun artırılması gerektiği belirtilmiştir (Türkiye İlerleme Raporu, 2013). 2015 İlerleme Raporunda Bölgesel konular ve uluslararası yükümlölükler başlığında Türkiye'nin 2015 yılının Mayıs ayında yeniden başlatılması öngörölen Kıbrıs müzakerelerine katkı koymasđ gerektiği ifade edilirken, Batı Balkan güvenliğinin Türkiyesiz gerçeklešemeyeceęi özellikle belirtilmiş ve Türk yetkililerin Arnavutluk, Bosna Hersek, Makedonya ile iyi ilişkiler kurması ve Davos'ta Sırbistan Başbakanı ile görüşmesinin olumlu gelişmeler olduğu kayda geçirilmiştir. Türkiye'nin Balkanlarda yürüttüğü politika ile İstikrar Paktına katılımı AB tarafından desteklenmiştir (Türkiye İlerleme Raporu, 2015).

2013-2016 yılları arasındaki süreç AB'ye gelecek muhtemel göçlerin Türkiye tarafından desteklenmesi ve vize muafiyeti gündemiyle doluydu. Bunun yanında, Türkiye'nin Rusya'dan gelecek doğalgaz konusunda transit ölkeler olabileceği konusu 2016 yılı İlerleme Raporunda belirtilmiştir. Buna göre, AB'nin Türkiye ile olan ilişkilerinde sorunlar olduğu; ancak arz güvenliği hususunda önemli ilerlemeler kaydedildiği, petrol stokları konusunda uyum sağlanmaya devam edildiği belirtilmekte; ancak acil petrol stokları ve petrol güvenliği hususlarını belirten Akaryakıt Piyasası Kanun Tasarısının henüz kabul edilmemesi eleştirilmektedir. Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP) konusundaki ilerlemenin Türkiye'nin desteği ile olacağı ve sürdürölen projenin 2018'de tamamlanması için bütün büyük satın alma sözleşmelerinin tamamlanmasının destekleneceği belirtilmekte idi. TANAP'ın Hazar ve/veya Orta Doğu'dan Türkiye ve Avrupa'ya yeni doğalgaz kaynaklarını ulaştırabilecek biçimde büyütölmesi çalışmalarının sürmesi ilerleme olarak kaydedilmiş, bunun yanında Türkiye ve Rusya arasında olan ikili ilişkilerin normal hale dönmesinden sonra, Türk Akımı Doğal Gaz Boru Hattı Projesi ile alakalı durma noktasındaki görüşmelerin de yeniden başlatılması AB tarafından

memnuniyetle karşılanmakta; ancak şeffaf bir doğal gaz transit politikası hakkında ilerleme kaydedilmediği yönünde eleştiriler de Raporda yer almaktadır. Türkiye ve Rusya'nın dahil olacağı enerji projeleri ve bu projeler hakkında yeterli bilgi sahibi olunması AB açısından hayati önemdedir (Türkiye İlerleme Raporu, 2016).

2016 yılında Türkiye'de gerçekleştirilen darbe girişiminin ardından yaşanan siyasi gelişmeler neticesinde Türkiye'nin Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi'nde denetim mekanizmasına alınmış olması Kopenhag kriterlerinin olumsuz yansıması olarak AB İlerleme Raporlarındaki yerini bulmuştur. Ancak bu dönemde Türkiye, Karadeniz'de yeni bir göç yolunun oluşmasını önlemek ve Ağustos-Eylül 2017'de Kıbrıs ve İtalya'ya düzensiz geçişleri engellemek için birtakım önlemler almış, Türkiye-AB Ortak Açıklamasına göre "Bire Bir" projesinin uygulanmasını daha kolay hale getirmiştir. Türkiye üzerinden direkt Yunan adalarına ulaşmış olan 236 Suriyeli de dâhil olacak şekilde, 1.484 kişiyi geri kabul etmiştir. Tüm bu hususlar 2018 ilerleme Raporunda belirtilmiştir. Bunun yanında, Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması'nın uygulanması istenilen seviyede olmadığı da yer almıştır. Aynı Raporda Ocak 2017'de Cenevre'de ve Temmuz 2017'de Crans Montana'da gerçekleştirilen Kıbrıs Konferanslarında bir sonuca ulaşılamadığı belirtilmekte, Türkiye'nin, GKRY MEB'inde hidrokarbon arama hakkı için gözdağı verir nitelikte bir tavır sürdürdüğü, böylelikle GKRY'nin egemenlik hakkını ihlal ettiği belirtilmektedir (Türkiye İlerleme Raporu, 2017).

Doğu Akdeniz'deki gazın Avrupaya ulaşımı için en sağlıklı ve ekonomik olan yolun Türkiye üzerinden geçmesi gerektiği taraflarca bilinse de; Yunanistan, GKRY ile İtalya bu gazı Avrupaya ulaştırma yönünde Doğu Akdeniz doğalgaz boru hattı (East-Med) projesinin uygulanması amacıyla muhtelif zamanlarda ve özellikle 2019 yılında ivme kazanan Üçlü Zirveler gerçekleştirmişlerdir. İsrail, GKRY, Yunanistan ve İtalya Doğu Akdeniz doğalgazının Akdeniz'in altından geçirilecek boru hattı ile Avrupaya iletilmesini amaçlayan "East-Med" projesinin uygulanması amacıyla yapılan çalışmalarda Türkiye'nin bölgesel etkisini kırma niyeti içerisinde hareket ederken, Türkiye'nin adadaki Kıbrıs Türklerini haklarını koruma yönünde attığı adımlar AB ülkeleri ve Konseyince sert bir dille eleştirilmiş ve hatta yukarıda bahsekonu Tükkiyeye yönelik yaptırım kararları dahi alınabilmektedir. AB'nin East-Med boru hattı projesinin fizibilite çalışması amacıyla 100 milyon dolardan daha fazla bir kaynak ayırmayı taahhüt etmiş olması da gözönünde bulundurulduğunda, başta İsrail ve üye ülke olan Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı sergiledikleri tavır ve bu ülkelerden gelen karşı tepki, Doğu Akdeniz'deki durumu iyice

gerginleşen siyasi bir noktaya getirmektedir. İsrail bölgede bugüne dek bulunan doğal gaz potansiyeli açısından ilk sırada bulunmakla birlikte, ada çevresinde aslında bugüne değin en önemli rezerv alanları şeklinde zikredilen Tamar ve Leviathan'dan çıkartılması öngörülen kaynakların Mısır'a ihracatını 2019 yılında gerçekleştirme gibi bir niyet taşımaktaydı. Bunun sonucunda Mısır'da bulunan LNG terminalleri ile sıvılaştırılan doğal gazın piyasaya sunulmasını planlamakta; Türkiye'nin son dönemde Rusya ile işbirliğine yönelerek gerçekleştirmiş olduğu TANAP ve TürkAkım projelerinde sergilediği ekonomik ve siyasi hamlenin etkisini bir nebze olsun kırmayı hedeflemektedir (Augustejin, 2019).

Özersay'a göre, Kıbrıs Cumhuriyeti üye yapıldıktan sonra Türkiye müzakere fasıllarının veto edilmesi ve yakınlaşmada bir uzlaşya varılmaması ve özellikle 2010'lu yılların başından başlanarak Kıbrıs adası çevresinde hidrokarbonlar konusu ortaya çıktığında AB daha fazla dış politika hatası yapmaya başladı. 2004 yılında AB şartlılığı nasıl sorunun çözümüne ilişkin kullanılmadıysa, vaat edildiği şekilde ekonomik yardımda da bulunulmadı, hidrokarbon kaynakların ortaya çıktığında kullanılması konusunda da AB bir öneri getirmeyerek dış politika zaafiyeti gösterdi. Özersay'a göre, bu konuyla alakalı olarak, Kıbrıs sorunu çözülme bile, lisans anlaşması yapılabilir, MEB anlaşması yapılabilir ve bulunan kaynaklar dış piyasaya satılabilir. Mesele, Kıbrıs sorunu zaten çözilemiyorsa bunu önceden konuşup ne kadar pay alacaklarını anlaşmaları meselesidir. Zaten işbirliği olduğunda aktörler yukarıdan aşağıya 'bottom up' yaklaşım sergilemekte ve ikisi de kazanmaktadır. Dolayısıyla ya kaynakların kullanımı şartlı olacak, ya da yukarıda bahsekonu yol seçilecekti. Bunun dışında Rumların ortaya koyduğu çözüm olduktan sonra kaynaklar zaten paylaşılacak tezi son derece anlamsızdır. Bu güveni önceden Güven Artırıcı Önlemler vasıtasıyla sağlamak lazımdır. AB açısından bu konu biraz Katar ve Rusya ile ilgilidir. AB'nin Rusya'ya hayli bağımlı olması, Kıbrıs çevresinde çözümsüzlüğü tercih etmesiyle bağlantılıdır; çünkü bir uzlaş olur da taraflar dünya piyasasına girerse, Rusya'nın ticaret anlamında da kayıpları olacaktır. Rusya aslında bu bölgede statükodan yanadır (Özersay, 2017).

Çağatay'a göre, enerji yönünden bağımlı olduğu Rusya'yı devre dışı bırakmak amacıyla AB, Suriye'de Kuzey Irak'tan başlamak üzere Doğu Akdeniz'e kadar ulaşan güvenli ve devlet dışı bazı aktörler kontrolünde bir bölge oluşturmak ve bu bölgeye petrol boru hattı döşeyerek Kerkük petrolünü kendi kontrolündeki bu bölgedeki bir limana akıtıp Avrupa'ya taşımak niyetindedir. Doğalgaz konusunda da Rusya'ya olan bağımlılığını sonlandırmak isteyen AB,

Doğu Akdeniz’den çıkarılacak doğalgazı İsrail, Kıbrıs Rum ve Yunanistan arasında yapılacak bir anlaşma ile Avrupa’ya taşımayı hedeflemiştir. Bunu teminen, GKRY, Yunanistan ve İsrail liderleri 2018 yılının Mayıs ayının ilk haftasında Lefkoşa’da toplanarak 2018 sonunda East-Med doğal gaz boru hattı projesinin mutabakatını imzaladılar. AB, Kıbrıslı Türklerin bağımsızlık ve doğal kaynaklar üzerindeki asli haklarını İtalyan ENI şirketi aracılığıyla ihlâl ederek petrol arama amacıyla sondaj faaliyetine başlamak isteyen Kıbrıslı Rumların tarafını tutmuş ve buna engel olan Türkiye’yi kınamıştır. Çağatay bunların yanında dönemin AB Komisyonu sözcüsünün Türkiye’nin iyi komşuluk ilişkilerine bağlı kalmayı sürdürmesi ve bir AB üyesi olan GKRY ile ihtilaf yaratacak her türlü eylem ve demeçten vazgeçmesi gerektiğini dile getirmesinin bu noktada oldukça kayda değer olduğu görüşünü savunmuştur (Çağatay, 2018).

Akademisyen Ali Dayıoğlu’na göre ise, Türkiye-AB ilişkilerinin gittikçe gerginleştiği ve gerginleşeceğinin öngörüldüğü ileriki dönemlerde AB’nin Kıbrıs’ta yatıştırıcı ve siyasi arabulucu gibi bir misyon üstlenmesinin daha da güçleşeceğini söylemek de mümkündür. AB’nin böyle bir misyon üstlenmesi 1990’larda GKRY’nin tek yanlı olarak AB’ye üyelik başvurusu yaptığı dönemde olabilirdi; ancak özellikle Türkiye’nin Gümrük Birliğine katılım için Kıbrıs Cumhuriyetinin üyeliğine yeşil ışık yakıp Kıbrıs sorununun çözümünü ötelemesi nedeniyle böyle bir olasılık gündeme gelmemiştir. Tabi burada çatışmalı bölgelerde sorunu çözmeden üyelik sürecini başlatma yönünde hareket eden AB’nin tutarsız politikalarının da önemli rol oynadığını söylemek gerekmektedir. Bilindiği üzere Kıbrıs Rum tarafı ve Yunanistan iki toplumun dışarıdan müdahale ve takvim baskısı olmadan BM parametreleri ve AB müktesebatı temelinde görüşülerek Kıbrıs sorununa çözüm bulunması gerektiğinden bahsetmişlerdir. Kıbrısta halihazırda AB’nin hakemliği ya da arabuluculuğu konusunda herhangi bir uzlaşma olmadı. Türkiye ve Kıbrıs Türk tarafı özellikle sorunun çözümünü teminen üç garantör ülke ve iki tarafın katılacağı Beşli Konferans çağrısı yaptı ve bu konferans 2017 yılında gerçekleştirildi. Ancak burada dahi AB gözlemci sıfatıyla yer aldı (Dayıoğlu, 2018). Prof. Birol Yeşilada, AB’nin arabulucu rolünü üstlenebilmesi için uygun koşulların var olması gerektiğini; bunun için de ilgili tüm aktörlerce bu rolün kabul edilmesi gerektiği görüşünü ortaya koymuştur. Yeşilada’ya göre, Kıbrıs’ta Balkanlardan farklı olan şey, AB arabuluculuğunun bu denli kabul edilebiliyor olmayışydı. AB’nin ODGP’nin da bu dönemden sonra gelişmeye başlamasının bu durumda etkisi vardır. Her şeye rağmen Yeşilada, Kıbrıs şartlılığını şekillendiren ana faktörün Yunanistan’ın tüm MDAÜ genişlemesini veto etme tehdidi olduğunu ifade etmektedir (Yeşilada, 2019).

İKİNCİ BÖLÜM

GENİŞLEME POLİTİKALARINDA KURAMSAL ÇERÇEVE İLE GENİŞLEMENİN EKONOMİK VE STRATEJİK TEMELLERİ

2.1. Liberal Hükümetlerarası Kuramın AB Genişlemesi Analizi:

2.1.1. AB Erken Dönem Bütünleşme Çalışmalarına Realist Yorum: Stanley Hoffmann ve Hükümetlerarası Kuramın Kökeni:

AB'nin temelini oluşturan teorik çalışmalar Avrupa bütünleşmesi çalışmaları olarak adlandırılıp genel olarak koşul-sonuç ve proje niteliğindeki dört alt boyuta indirgenmiştir. Bunlar sırasıyla, siyasal , kurumsal, tutumsal ve güvenlik bütünleşmesi olarak ayrıştırılarak inceleme alanı oluşturdu. Siyasa bütünleşmesi, “belli politika alanlarında sorumluluğun ne ölçüde daha üst düzlemdeki siyasi yönetime transfer edildiği” ya da ortak kullanım ve eşgüdümde sayılabilecek birden fazla düzlemin varlığıyla ilişkiliyken, güvenlik bütünleşmesi, üye devletlerle toplumların güvenlik toplumuna dönüşümü ile ilişkilidir. Bu bağlamda, topluluğun üyeleri arasında sağlanmış olan barışçıl değişim vardır ve bu barış ortamında oluşan anlaşmazlıkların çözümüne ilişkin olarak fiziki güç kullanma veya kullanma tehdidi meşru bir savunma aracı olmaktan çıkar. Tutumsal bütünleşme, siyasi açıdan seçkin kişiler ve halklar arasında daha fazla bütünleşme amacıyla gereken desteğin ya da karşı duruşun özelliğiyle ilgilenirken, kurumsal bütünleşme üye devletlerarasında “ortak karar alma süreci ve sisteminin gelişimi” şeklinde tanımlanır. Aslında genişleme olgusu, siyasa bütünleşmesi, kurumsal bütünleşme ve özellikle de güvenlik bütünleşmesiyle yakından ilişkili bir konudur. Genişlemeyi hem bir siyasa oluşumu hem de bir dış politika aracı olarak gören yaklaşımlar genel bütünleşme kuramlarının temel tezlerinden yola çıkıp genişlemeyi bu kuramlar vasıtasıyla açıkladıklarından bütünleşme çalışmaları genişleme çalışmalarıyla iç içe geçmiştir. Bu yönden bakıldığında genişleme, bütünleşmenin zaman zaman sonucu, bazen başlangıcı, bazen de nedeni veya gereği olmuştur. Her bir genişleme öngörüsü ve arkasından gelen genişleme kararı bahsekonu anlamlarda bütünleşme yönünde yeni bir adım atılmasını zorunlu kılmıştır (Kahraman, 2014a: 113, 114).

Avrupa bütünleşme konusundaki ilk önemli çalışmalar 1950’li yıllarda AKÇT’nin kurulmasına koşut olarak Ernst Haas’ın çalışmalarıyla başlamış ve AET çerçevesinde analizler yapan akademisyenlerin (Leon Lindberg gibi) çalışmalarıyla şekillenmiştir. İlk bütünleşme kuramı Neofonksiyonalizmdir ve bütünleşme sürecini ekonomik bütünleşmeden siyasi

bütünleşmeye giden bir sonuç olarak yorumlamıştır. Bütünleşmenin siyasi sonuçlarını öngören bu kuram, AKÇT'den AET'ye veya Ortak Pazardan Ekonomik ve Parasal Birliğe yayılan bütünleşme gibi belirli konulara getirmiş olduğu açıklamalarda tutarlı ve normatif özellikli olsa da, ilerleyen onyıllarda dünya siyasetindeki gelişmelere ve AB'nin siyasi bütünleşme yolunda uğrayacağı sekteye yeterli bir açıklama getirememiş olmasından kaynaklı zaafıyla bütünleşme çalışmaları yerindeki önemini yitirmiştir (Kahraman, 2014b: 135). Avrupa bütünleşmesi kuramlarının gelişiminin Neofonksiyonizm eleştirisi üzerinden gerçekleştiği söylenebilir. Aslında 1960'lı yılların ortalarından başlayarak, AET içinde supranasyonel kurumsal bütünleşmede yaşanan duraksama, siyasi aktörler sebebiyle yükselen ulusalcı tepkiler, özellikle bu dönemde yaşanan Boş Sandalye Krizi ve 1970'li yıllarda Avrupa dışında başgöstererek Avrupayı da etkisi altına alan ekonomik durgunluktan kaynaklanan koruma önlemlerinin alınması, Avrupada siyasi bütünleşmenin konu edilmesi bir yana, ortak pazarın tamamlanmasına dahi engel olmuş ve Neofonksiyonizm içerisinde bir özeleştirici akımı başlatırken, Neofonksiyonizm dışında, devlet merkezli güçlü bir hükümetlerarası karşı akıma yol açmıştır. Bu yeni akım içerisinde en önemlisi Hükümetlerarası Kuramı benimsemiş olan Stanley Hoffmann'dır (Keohane & Hoffmann, 1991).

Stanley Hoffmann'ın Neofonksiyonizm Kuramına getirmiş olduğu eleştiriler üç temel alanda toparlanabilir. Hoffmann'a göre Avrupa bölgesinde yaşanan bütünleşmenin içsel baskı ve dinamiklerini dengeleyebilmesi için bütünleşme, küresel ortam ve bundan kaynaklı dışsal baskılar gözönünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Neofonksiyonizm'e göre, içsel baskılar yoluyla ve aktörlerin karşılıklı bağımlılıkları sebebiyle çıkar grupları supranasyonel kurumlar güdümünde siyasileşip ulusal hükümetlere baskı yapmakta ve bütünleşme bu şekilde sağlanmaktaydı. Neofonksiyonizm dışsal baskıları gözönünde bulundurmamıştı. İkinci olarak, Hoffmann'a göre, ulusal hükümetler Avrupa bütünleşme sürecinde benzersiz biçimde güçlü olan aktörlerdir. Neofonksiyonizm devlet dışı aktörlerin göreceli olarak güçlenip ulusal hükümetlere bütünleşme yönünde baskı yapacaklarını savunmaktadır. Son olarak, Hükümetlerarası Kurama göre, aslında hükümetler, birtakım teknik ve fonksiyonel sektörlerde ulusal çıkarların ve baskı gruplarının uyduğu ölçüde bütünleşmeyi kabul etseler dahi, bazı alanlarda bütünleşmenin yayılması olası değildir. Bu alanları Hoffmann ulusal diplomasi ve strateji çıkarları bulunan "Yüksek Politika" alanları olarak tabir etmiştir. Dışişleri Bakanlarının yetki alanları dâhilinde olan Avrupa konularının ulusal politikalar oluşturma sürecinden ayrıştırılması ve 1980'li yılları

takiben AB liderlerinin pazarlıklar sözkonusu olduğunda ulusal çıkarlarla eşgüdümlü şekilde hareket etmesi kuramın en önemli dayanaklarını oluşturmuştur. Hükümetlerarası Kuram, siyasi bütünleşmeyi Avrupa bütünleşmesi içerisindeki diğer teknik ve fonksiyonel alanlardaki tüm politika bütünleşmesinden ayrı tutmakta ve böylece Neofonksiyonalizm'in ekonomik bütünleşmenin tamamlandığı son raddede Avrupada siyasi bütünleşme yaşanacağına ilişkin öngörüsünü bertaraf etmektedir. AB'nin ilerleyen onyıllardaki akıbetinde bu ayrımın ne denli tutarlı olacağı uluslararası alana karşı gelişen AB üye devletlerinin ulusal düzeyde vereceği tepkiler ile anlaşılacaktır. Hoffmann hükümetleri en güçlü aktörler olarak görmüştü; çünkü sadece hükümetlerin yasal egemenliğe sahip olduğunu düşünmekle birlikte, aynı zamanda hükümetlerin siyasi meşruiyete sahip tek aktör olduklarını da savunmaktaydı. Hoffmann'ın Avrupa bütünleşmesi tarihine yapmış olduğu en önemli katkı; 1990'lı yıllarda Avrupa bütünleşmesine görece olarak daha özgün bir hükümetlerarası yaklaşımın gelişmesine dayanak oluşturmasıdır. Bu bağlamda, LH Kuramı Andrew Moravcsik tarafından Hoffmann'ın temel tezlerinden esinlenilerek geliştirilmiş bir kuram olarak kabul edilebilmektedir. Andrew Moravcsik'in savunmuş olduğu bu kuramın özünde Avrupa siyasi bütünleşmesi iki düzlemli bir oyun, AB ise Hoffmann'ın tanımlamış olduğu uluslararası rejim kavramı doğrultusunda “siyasa eşgüdümünün hedeflendiği gelişmiş bir rejim” olarak tabir edilmektedir (Bache, George & Bulmer, 2011: 11-12).

Literatüre bakıldığında, AB genişlemesinin çok farklı yönlerden ele alındığı görülür; çünkü sonuç olarak AB genişlemesi çok yönlüdür. Neofonksiyonalist kuramın geliştiği ilk yıllarda Birliğe katılan ülkelerin de Batı demokrasi sisteminden oluşu bu genişlemelerin salt coğrafik genişleme olarak okunması sonucunu doğurmuştur. 1980'li yılların akabinde yaşanan genişlemeler gözönünde bulundurulduğunda, LH ile diğer literatürün hemen hemen birbirine paralel bir şekilde geliştiği görülür. Buna göre, 1990'lı yılların başında genişleme bölgesel entegrasyon bütünleşmesi olarak yorumlanır. Aslında bu dönemlerde hükümetlerarası kuram ile supranasyonal argümanları olan neofonksiyonalizm gibi kuramların temel tartışma kaynağı derinleşmeye ilişkindir; çünkü bu yıllar Avrupa Tek Senedinin uygulanmaya çalışıldığı ve Ekonomik ve Parasal Birliğin tamamlanmaya çalışıldığı yıllardır. Avrupalılaşıma teorisine ileriki bölümlerde etrafıca değinileceğinden, özellikle MDAÜ genişlemesi ile birlikte 1993 Kopenhag Kriterlerinin gündeme gelmesi ile genişleme politikalarında artık kurumsallaşmanın tartışılacağı yıllar başlar (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2002: 502,503) Yatay ve dikey kurumsallaşmanın

genişleme konusunda sırasıyla genişleme ve politikalarda derinleşmeye neden olacağı öne sürülür. Yatay kurumsallaşmadan kasıt, genişlemenin bir AB politikası olarak diğer politikalarda yaratacağı etki, dikey kurumsallaşma ise AB'den aktarılan tüm mevzuat ve süreçlerin ülkeler üzerinde yaratacağı etkiyi anlatır.

Literatürde dört unsurun analiz edilmesi ile genişleme politikaları anlam kazanır: Bunlar, başvuran devletin genişleme konusundaki tutumu, AB'nin genişleme yönündeki politikası, AB üye devletlerinin genişleme yönündeki politikaları ve genişlemenin etkisidir. Bu teze göre, LH son üç unsuru kapsamlı olarak çok kutuplu bir sistemde anlatabildiği üzere önemlidir. Bu durum başvuran devletin genişleme konusundaki tutumunun önemsiz olduğu anlamına gelmez, nitekim EFTA ülkelerinin müzakere süreçlerinde Norveç ya da İzlanda örneğinde bunu görebilmekteyiz; ancak sonuç olarak Norveç ve İzlanda dahi aslında AB tarafından halihazırda müzakere edilmiş bir mevzuata karşı çıktıklarından bu süreci gerçekleştirememektedirler. Brexit'in de anlaşmasız gerçekleşebileceği ihtimali üye devletlerin müzakere edilmiş bir mevzuatı tekrar müzakereye açmayacakları konusunda mutabık kalmalarından kaynaklıdır. LH genel olarak AB'nin genişleme yönüneki politikasına makro politik bir düzeyde odaklanan çalışmalara yoğunlaşır ve genişleme şartları ve müzakerelerini bu çerçeveye oturtmak için çaba sarfeder (Sedelmeier 2005a, 2005b, Vachudova, 2004). Makro politik düzeyde yapılan genişleme çalışmaları, NATO gibi örgütlerle olan ilişkilerin de özünü ortaya koymaya çalışır. AB genişleme politikasının özünü de anlamaya dolayısıyla bu yöndeki siyasa bütünleşmesinin nedenini ortaya koymaya çalışır. Sonraları da bu tezde ortaya konulacağı üzere iki düzlemi birbirine derc edecek çalışmalar yapılacaktır (Smith, 2000, 2001, 2003, 2005, Zielonka, 2007, 2008a, 2008b, 2011 & Laidi, 2008). Bu iki düzeyin sentezini öngören çalışmalar da Batı Balkanlar genişlemesi açısından önemlidir; çünkü Batı Balkanlarda AB'nin politik aktör olarak sürece dahil oluşunun sonuçları aslında bölgeye uyguladığı şartlılık politikasının referans kaynağıdır. Batı Balkanların MDAÜ'den farklı etnik olarak daha sorunlu bir bölge olması ve genişleme konusunun birebir statü ve egemenlik konularıyla ilintili olması Moravscik'in LH kuramının geçerli olduğunu kanıtlar; Moravscik 2008 yılında vermiş olduğu mülakatta, bu genişlemenin MDAÜ'ye karşılıklı bağımlılık ve uzun sürede getireceği ekonomik ve stratejik faydalar açısından benzediğini; ancak Türkiye için durumun daha farklı olduğunu dile getirmiştir. Moravscik'e göre, Türkiye ile AB arasında karşılıklı bağımlılıktan ziyade, özellikle stratejilerin çakışması vardır ve yine özellikle Kıbrıs konusunun uyuşmazlığından kaynaklı olarak Türkiye'nin uzun bir dönem içerisinde AB bünyesine

katılmayacağını; ayrıca hâlihazırda Kopenhag kriterlerinden uzaklaştığını ifade etmiştir (Moravscik, 2008).

Özusu'ya göre ise, 1989 ve 1990 yılı dünya ve Avrupa için kritik bir dönemdir. Soğuk Savaşın Sonu diye kodlanan, SSCB'nin dağıldığı, Berlin duvarının yıkıldığı bu dönemde dünya yeniden şekillenmeye başladı. Avrupa dahil birçok ülkede sınırlar değişti, yeni ülkeler doğdu, ittifak politikaları yeniden gözden geçirildi. Tüm bunlar olup biterken, Kıbrıs adasındaki koşullar neredeyse tamamen aynı kaldı. Siyasal ve uluslararası hukuk bakımından Kıbrıs adası 1960'lı yılların kuralları ve 1974'ün fiili sonuçlarıyla, adeta “buzdolabından çıkmış gibi” bir görüntü vermeye devam etti. Bir başka deyişle, soğuk savaş koşullarında ortaya çıkan ve o dönemin büyük güçlerinin kurduğu Doğu Akdeniz dengesi bugün bile şeklini değiştirmedir. Demek ki Kıbrıs adasının işlevi hala 1960'lardakinden farklı değil. Konuya bu açıdan bakıldığı vakit, egemen üsleri bulunan İngiltere ve adada garantör sıfatıyla bulunan Türkiye ile Yunanistan'ın rol aldığı denge siyaseti geçerliliğini yitirmedi. Tek kutuplu dünya veya bölgesel kutuplar döneminde değişmeyen gerçek şu ki, soğuk savaş sonrası için öngörülen silahsızlanma gerçekleşmediği gibi, dünyada silah üretimi ve satışı adeta patladı. Kıbrıs adasındaki “çatışmasız çatışma” durumu büyük güçler açısından çok da sorun yaratmadığı gibi, dengedeki garantörlerin silahlanmaları için de iyi bir bahane oluyor (Özusu, 2019).

2.1.2. Bütünleşme Teorilerinde Dışsal Baskı Faktörü:

Stanley Hoffmann'ın kuramının Fransa'daki Charles de Gaulle yönetiminin neden olduğu ve AB supranasyonel kurumlarına bir tepki olarak ortaya çıkan Boş Sandalye Krizinden hemen sonra gelen Lüksemburg Uzlaşısı gibi önemli bir karar sonrasında gelişmesi de dikkate alındığında, devleti merkeze alan anlayışların bu dönemden başlayarak önem kazandığı görülmektedir. Andrew Moravscik, AB tarihindeki anayasal değişiklikler ve tarihi pazarlıkları çıkış noktası olarak kabul ederek, bütünleşmeyi tek bir faktörle açıklamaya çalışmak yerine; bütünleşmenin birden çok nedensellik ve birden çok evreyi içerdiğini savunmuştur. LH'ye göre devletler, rasyonel ve üniter birer aktördürler ve bu bağlamda işbirliğine katılım ya da uluslararası alanda supranasyonel yapılaşmaya gitme ancak ve ancak stratejik rasyonel devlet katılımlarıyla açıklanabilmektedir. LH'ye göre devlet yönelimleri değişmez ve tekdüze değil; ülke, konu ve zaman boyutunda değişebilir. LH'nin kökenlerine bakıldığında, Stanley Hoffmann'ın klasik Hükümetlerarasılık Kuramı ile Simon Bulmer'in ulus ötecilik ve

neoliberalizm ile uyumlu ulusal politika yaklaşımı²⁶ (1983) ve aynı zamanda da Robert Putnam'ın iki düzlemli oyun metaforundan (1983) esinlendiği görülür (Putnam, 1988: 427-428).

Robert Putnam, 1988 yılında yayınlamış olduğu “Diplomacy and Domestic Politics: the Logic of Two-Level Games” isimli makalesinde “iki aşamalı oyun” (two level games) kavramını kullanmış olup LH Kuramına da esin kaynağı olacak teziyle ulusal ve uluslararası politikanın yapı taşlarını irdelemiştir. Putnam, iki aşamalı bu politika oyununun devletler tarafından oynandığını ve ilk aşamasında devletlerin kendi iç koşulları doğrultusunda politika tercihlerini ne şekilde tanımladıklarını anlatmaya çalışmaktadır. Oyunun ikinci aşaması da devletlerin uluslararası seviyede devletlerarasında pazarlık aşamalarını nasıl yönettikleriyle alakalıdır. Putnam'a göre, ulusal hükümetler hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde olmak üzere her iki aşamada da az veya çok hemen hemen eş zamanlı olarak ve bir plana bağlı hareket ederler. Ulusal alanda en önemli güce sahip olan aktörler ulusal hükümetlerdir ve bu hükümetler toplumsal aktörlerin kaygılarını gözönünde bulundurup siyasi açıdan bu grupların desteğini kazanacak koalisyonlara yönelirler. Taşıdıkları bu bilinçle uluslararası alanda pazarlık yaparlar ve uluslararası sistem üzerinden ülkelerindeki pozisyonlarını güçlendirmek yoluna giderler. Putnam bu noktada hükümetlerin iç ve dış politikalar arasında bir aktarım bağı (transmission belt) vazifesi gördüğünün altını çizmektedir. Bu yönden bakıldığında LH'nin mantığını anlamak Putnam'ın analizlerinde yatar. LH, siyasi bütünleşme kapsamında iç ve dış politikanın ortak yönlerini bulmayı amaçlar. Moravcsik yayımladığı “Preferences and Power in the European Community: a Liberal Intergovernmentalist Approach” isimli makalesinde Neofonksiyonalizmin Birliğin izleyeceği rotayı ve süreci tahmin edememesinden kaynaklı başarısızlığına değinmiştir. Bu başarısızlık Moravcsik'in en önemli çıkış noktalarından biridir (Öraz, 2011:1612,1613).

Moravcsik'e göre AB bütünleşmesi uluslararası politik ekonomi ve özellikle karşılıklı bağımlılık düşüncesi içerisinde ele alınmalıdır. AB ise bu tercihlerin çeşitli derecelerde ortaya konduğu bir rejim olarak algılanmalıdır. Buna göre LH, Hükümetlerarası Kuramın yanı sıra

---

²⁶ Bulmer, Ulusal Politika (National Policy) kavramını kullanarak AB ulusüstü yapılarından türeyen politikaların üye devlet politikaları üzerine etkisini analiz etmeye çalışmıştır. Bulmer bu etkinin politika alanına göre değişiklik gösterdiğini öne sürerek, özellikle dış politika alanlarına giren konularda üyeler arası ve üyelerle ulusüstü yapılar arasında koordinasyon gerekliliğinden bahsetmektedir. Genişleme konusunda daha çok Yeni Kurumsalcı çerçevede analizler yapan ve aday devletin AB politikalarına uyumu konusu üzerinde duran Bulmer, 2015 yılında yayınlanan “European Integration in Crisis? Of Supranational Integration, Hegemonic Projects and Domestic Politics” adlı makalesinde makro politik konuların bütünleşmeyi, dolayısıyla ulusal politikaların bütünleşmeye paralel şekillenmesini etkilediğini, bu sebeple özellikle bütünleşme ve genişleme analizlerinde ele alınması gerekliliği üzerinde durmuştur.

Realist/Neorealist Teoriden ve Karşılıklı Bağımlılık Teorisinden etkilenmiştir. Moravscik'in kuramı, AET ya da Ortak Tarım Politikası kapsamında üye ülkeler arasında geline aşamada bütünleşmeyi yadsımayarak, bütünleşmeni ancak ayrı konular bazında ve ayrı düzlemlerde analiz edileceğini ortaya koymuş olması bakımından önem arz etmektedir. Buna göre genişleme, Stanley Hoffmann'ın kullanmış olduğu tabirle Yüksek Politika alanındadır ve bu alanda ulusal hükümetlerin eli supranasyonel kurumlar karşısında güçlüdür. Moravscik, konularına göre ayırdığı bütünleşmenin hangi koşullarda ve ne şekilde gelişeceğini aşağıdaki şekilde şemalaştırmıştır (Schimmefennig, 2004: 76):

Soyutlama Düzeyi	Yönelimler	İşbirliği	Kurumlar
Yüksek	Aktör devletin rasyonalist tercihi	Anarşi ortamında hükümetlerarası müzakere	Rasyonel devlet tercihlerinin ortak sonucu olarak kurumların oluşumu
Orta	Devlet yönelimlerinin liberal kuramı	Pazarlık Kuramı	Kurumsal tercihin fonksiyonel rejim kuramı
Düşük	Ulusal ekonomik çıkarlar	Hükümetlerarası asimetrik karşılıklı bağımlılık	İtibarlı taahhütler

Tablo 1.1.- Liberal Hükümetlerarası Kuramın Analiz Aşamaları Tablosu

Kaynak: Sevilay Kahraman, 2014b "Avrupa Bütünleşmesi Kuramları: 1980 Sonrası" içinde **Avrupa Birliği Tarihi, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, s. 142.

Buna göre, ulusal ekonomik çıkarların yüksek olduğu durumlarda, ulusal hükümetler toplumsal desteği de alabilmekte ve bu bütünleşmeden kendilerini pek fazla soyutlayamamaktadırlar. Burada hükümetlerarası asimetrik karşılıklı bağımlılık sözkonusudur ve nimet-külfet dengesi belirli alanlarda çıkara göre ödünleme politikasıyla kurulmaktadır. Kurumların fonksiyonel olarak en rahat hareket ettikleri alan, ulusal hükümetlerin pazarlık güçlerinin hemen hemen aynı olduğu orta soyutlama düzeyindeki alanlardır. Bu düzeyde Liberal politikalar önem kazanır ve devletler çıkarlarını maksimize etmeye çalışır. Pazarlık süreci kazanımlarına bağlıdır. Genişleme konusunun da yer aldığı son düzeyde ise kimi ulusal hükümetlerin çıkarlarını önemli derecede rahatsız edebilecek Yüksek Politika alanına giren

konular vardır. Burada anarşi kavramına değinen Moravscik, anarşi ortamında her ulusal hükümetin rasyonel tercihini yapacağını savunur.

Yukarıda bahsedildiği üzere, Stanley Hoffmann ve Andrew Moravscik gibi kuramcılar, Neofonksiyonalizm'in kullanmış olduğu taşma olgusunun bazı politika alanlarında görülse de Yüksek politika alanlarında çoğunlukla görülmediğini çeşitli örneklerle savunmuşlardır. 1960'lı yıllardan itibaren, Avrupa bütünleşmesine olan inancın Charles De Gaulle yönetimindeki Fransa'nın ulusalcı tepkileri ile birlikte gerilemes ve İngiltereyi içine alacak genişlemenin Fransa tarafından üç kez veto edilmesi, ulusal hükümetlerin o güne kadar küçümsemiş olduğunu gözler önüne sermiştir. Komisyon ve ABAD çalışmaları ulusüstücülük fikrine odaklansa da, Bakanlar Konseyi ve Avrupa Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi (AB Konseyi-AB Zirvesi) hükümet çıkarlarının sıklıkla savunulduğuna tanık olmuştur. Keohane ve Hoffmann'a göre, Avrupa Topluluğu "egemenliğin devletlerden ulusüstü kurumlara devredildiği değil bir havuzda toplandığı" bir deney olarak görülebilir. Aslında Moravscik bu tezin genel geçerliğini daha çok Yüksek Politika alanları için kabul etmiştir. Bu açıdan bakıldığında, LH'nin bazı başka alanlarda ülke içinde bütünleşmeye adapte olmuş politikalara da referans vererek uluslararası kurumların işlerliğini yadsımaması kuramı zengin bir kuram yapan unsurlardandır (Moravscik, 1991: 25,26).

AB'de yetkiler ve kararların alınması konusunda çeşitlendirilmiş bir mekanizma olması AB'nin kendine özgü bir yapı olarak algılanmasının en önemli nedenlerinden bir tanesidir. AB'de egemen üye devletlerin ulusüstü AB kurumlarına devrettikleri birtakım yetkiler dışında münhasır yetkiler olarak tanımlanan ve AB organlarının üye devletlerin bu konudaki kararlarına karışamayacağı önceden belirlenen yetki alanları vardır. Bu yetki alanlarından en önemlileri, vatandaşlık, savunma, seçimler, kolluk hizmetleri gibi yetkilerdir. AB'ye ait olan rekabet, gümrük, balıkçılık, para politikası ve ticaret gibi yetkiler varken, bir de enerji, dış ilişkiler, özgürlük, güvenlik adalet, ekonomi gibi ortak yetki alanları vardır. Genişleme farklı durumlarda farklı ve çeşitli yetkileri kapsayan bir duruma dönüşebilmektedir. Lizbon Antlaşması'na bakıldığında da, 3. ve 6. Madeleri arasında AB'nin salahiyyet alanları sayılsa da, bu listenin net olarak anlaşılamayağı durumlar olabilmektedir. Örneğin dışişleri ve göç gibi konular bu alanlar içerisinde sayılmaz. Ya da çevre politikası ortak politika alanı gibi görülse de, konu pratikte hemen hemen AB düzeyinde alınmaktadır. Ya da insan sağlığı konusu ortak sorumluluk alanında sayılsa da, hemen hemen üye ülkelerce yetki kullanılmaktadır. Salahiyyetin paylaşıldığı alanlarda

da ne derece paylaşıldığı konusu tartışmalıdır. Başında Ortak kelimesinin zikredildiği hemen hemen her politika alanında bunu görmek mümkündür (Mccornick, 2015: 176,178).

Andrew Moravscik'e göre, Yüksek Politika alanında bir bütünleşme dolayısıyla genişlemenin gerçekleşmesi (ki bu sınırsal bütünleşme olarak kabul edilebilecektir) devletlerin uluslararası güç dengelerindeki statüsüne yönelik ve jeopolitik çıkarları ile ilişkili egemenlik ve güvenlik endişelerinden kaynaklı sergilemiş oldukları eğilimler ile açıklanabilmektedir. Yukarıda bahsedildiği üzere Liberal ayağında ise ülke içi çıkar gruplarını esas aktör şeklinde değerlendirir ve tercihlerin konulara özgü (issue-specific) şekilde yapıldığını savunmaktadır. Genişleme, farklı üye ülkelerin muhtelif çıkarlarına doğrudan etki ettiğinden ve bu durum vatandaşlık politikalarından savunma politikalarına kadar birçok politika alanına etki edebilecek türden olduğundan, Yüksek politika alanı olarak belirlenmiş; bundan dolayı LH'nin tek tek üye devletlerin genişleme yönünde AB aktörüne yetki vermesi ve AB'nin genişlemeyi hükümetlerarası yönetime göre ve hem üye devletlerin hem bütün olarak kendinin jeopolitik çıkarlarını gözeterek siyasi bütünleşme yönünde atacağı adımlar genişlemeyi belirleyen faktörler olarak değerlendirilmiştir. Olası bir genişleme kısa dönemde bir üyenin çıkarlarını zedeleyecek gibi görünse de, bu durumun aşılması LH kuramı tarafından pazarlık mantığı ve işlevselliği çerçevesinde açıklanmaktadır (Schimmelfennig, 2004:80).

LH'ye göre, devletler arasında herhangi bir işbirliğine ilişkin olarak elde edilecek kazançların dağılımı pazarlıkta en önemli unsur olmakla birlikte; pazarlıkların özünde ve devletlerin pazarlık gücünün oluşmasının altındaki en önemli neden, bir devletin bir diğeri karşısındaki göreceli gücü yani asimetrik bağımlılığıdır. Özetle LH, Andrew Moravscik'in belirttiği üzere, "AB bütünleşmesi, en iyi ulusal liderlerin bir dizi rasyonel tercihi" olarak anlaşılmaktadır (Moravscik, 1998a: 18). Bu tercihler, güçlü ülkelerin ekonomik çıkarlarından kaynaklanan kısıtlama ve fırsatlara, uluslararası sistem içinde her devletin göreceli olarak gücüne ve devletlerarası taahhütlerin itibarını güçlendirmede kurumların rolüne yanıt niteliğindedir. LH'nin AB hükümetlerarası sistemine getirdiği en büyük katkı, *dağıtımsal çatışma ve pazarlıktır*. Dağıtımsal çatışma ve pazarlık unsurlarını Christina J. Schneider gibi AB genişlemesi konusunda önemli çalışmaları bulunan kişiler de Moravscik'ten esinlenerek analiz edecektir. LH kuramını sınırlandırabilecek unsurlar ise, ulusal düzlemde görülebilecek eşgüdüm problemleri (Örneğin ATS sürecinde de yaşanan ulusal çıkar grupları ile hükümetlerin ortak çıkar paydalarında buluşamaması) ve hükümetlerarası pazarlığın farklı ve çelişen aktörleri ve yapıları barındıran bir

AB düzleminin bulunmasıdır (Schneider, 2009; Schneider & Plümper, 2007). Ulusal düzlemde görülen eşgüdüm problemlerine paralel olarak, genişleme için bu sınırlamalar benzer şekilde genişlemeden çıkarları zedelenen devletlerin ulusal kaygıları ve genişlemenin yaratacağı nimet-külfet bağlamında AB içindeki ulusal çıkar rekabeti olarak düşünülebilir.

2.1.3.Liberal Hükümetlerarası Kuramın Genişlemeyi Açıklama Çabası:

LH ulusal hükümetlerin üstün gücüne yaptığı atıf yanında Liberal ve çoğulcu dinamiklere de yer vermektedir. Ancak, özellikle Yüksek Politika alanlarındaki konularda neorealist kuramın argümanlarını üstün tutma hassasiyeti vardır. Moravscik bu noktada AB'nin Soğuk Savaş sonrasında galip gelen ikinci süpergüç olduğuna vurgu yapmaktadır. Bunun ana nedeni olabileceğini ileri sürer. Buna göre AB, sivil güç ile ekonomik enstrümanları tek yanlı tercihlerden bir kurum politikasına dönüştürme açısından bir süpergüçtür, bir bütün olarak NATO'nun gerisinde kalsa da aslında önemli bir askeri ve jeopolitik güçtür, özellikle Çin ve Rusya karşısında diye ileri sürmektedir ancak askeri analiz yapanlar bu durumun Brexit sonrasında tartışılabilir olabileceğinden bahsetmektedirler (Moravscik, 2009: 417).

LH, özellikle genişleme kararı öncesinde Birliğe üye devletlerin davranışlarını; dolayısıyla genişleme kararının nedenleri ile genişleme müzakerelerinin özünü açıklamada başarılı bir kuramdır. Moravscik, hükümetlerarası nitelikte ve oybirliği ilkesiyle hareket edilerek alınan genişleme kararlarını da kurumsal reform süreçleriyle denk görmüştür. Bu yöndeki müzakere sürecinin ülkelerarası pazarlıkla sonuca ulaştığının tespiti Moravscik'in hem AT kurumsal reform analizi hem de genişleme analizinin belkemiğini oluşturur. Moravscik birliğin üç güçlü ülke konumunda olan Alman, Fransız ve İngiliz liderlerinin ülkelerinin çıkarlarının ortak bir raddde çakışmasıyla ATS nihayetinde imzalanabildiğini savunur. Moravscik bu çıkarların dışsal ve ekonomik yönünden bahsetmektedir. Sınırsal bir bütünleşme olarak görülebilen genişleme öncesindeki müzakere süreci hükümetlerarası niteliktedir. Tek farklılık, bir önceki bölümde belirtildiği üzere, genişlemenin her üye ülke açısından bir veya birden fazla politik alana etki etmesidir Schimmelfennig, 2004: 76).

Ulusal politikacılar devlet çıkarlarını iç politika ve ulusal çıkarlarına yönelik şekillendirirler ve dış politikada da bunlara paralel olan görüşleri savunurlar. Bu sebeptendir ki, AB'de kararlar devletlerarası pazarlıkların sonucunda alınır. Bahsekonu pazarlıklar genel olarak en düşük ortak paydada sonuçlanır. Anarşik (LH düzenin anarşik olduğunu Waltz'un Neorealizm

mantığı çerçevesinde kabul eder) düzenin yaratmış olduğu bir sonuç olarak devletler dış politika kararlarını sadece hükümetlerarası görüşmeler sağlanarak alabilir. Buna ek olarak LH, devletlerin rasyonalist bir çizgide hareket ettiğini ve bu çizginin teorik varsayımının da “gerçek seçim” (rational choice) olduğunu savunur. Gerçek seçim yönteminde aktörler “tüm alternatif eylemlerin sağlayacağı yararları hesap eder ve belirli koşullarda daha fazla yararı olacak şekilde hareket ederler” LH de Uluslararası ilişkiler disiplindeki rasyonalist kurumsalcılar gibi uluslararası örgütlerin devletlerin gerçek seçimlerini sonucunda ve hükümetlerarası pazarlıklar yoluyla kurulduğunu ifade eder. Nugent’e göre Moravscik devletlerin davranışlarını kendi istekleri doğrultusunda şekillendirdiğini, bunun sebebinin de her koşulda devlet amaçlarına ulaşmak olduğunu belirtmektedir (Schimmelfennig, 2004: 76, 77).

Genişleme öngörüsüyle birlikte genişlemeye ilişkin müzakerelerin yürütülme mantığı göz önüne alındığında öncelikli olarak ülke içi müzakere süreci tamamlanır ve ulusal tercihler ortaya konur. Bu sürecin ardından kalıcı işbirliğini sağlayacak uluslararası müzakereler başlar. Bu noktada Moravscik, liberal teoriye atıf yapar. Çünkü liberal teoride, hükümetlerin dış politika amaçları değişmez değildir; aslında ülke içi grupların baskısıyla biçimlenir ve dolayısıyla bu biçimlenmede toplumsal grupların görüşleri etkileyici bir faktör olur. Moravscik ülkelerin dış politika tercihlerinin sabit veya standart olmadığını, aynı ülke için bile belirli bir konuyla alakalı değişik dönemlerde değişik önceliklerin oluşabilme ihtimalinin olduğunu belirterek liberal teoriden esinlendiğini gösterir. Dış politika kararlarının farklılaşmasını ise Moravscik üç nedene bağlar: tercihlerin, kurumların ve gücün ülkeler arasında farklılaşması. Tercihlerin farklılaşmasından kastı ülke içi siyasi pazarlık mekanizmasının farklı yönde işlemesidir. Ulusal tercihlerin oluşumu aşaması olarak nitelenen ilk katman entegrasyona yönelik “talep” kısmını oluşturur. Moravscik, ulusal çıkar kavramının devletin sistem içinde kendisini algılamasından değil devlet-toplum etkileşiminden doğduğunu belirterek Hükümetlerarası Kuramdan ayrılır. Ancak dış politika kavramını da analizinin her aşamasına eklemleyen Moravscik, ulusal çıkarın oluşumunda içsel-toplumsal etkisini halihazırda kabul etmektedir. Moravscik’e göre, devletlerin kendi aralarındaki stratejik etkileşimi anlamak için devletlerin iç politikalarının anlaşılması önceliklidir. Önceden formüle edilen ulusal çıkarların hükümetlerarası pazarlığa tabi tutulması da sürecin arz kısmını oluşturur. Moravscik’e göre, arz ve talep arasındaki bağlantıyı ekonomik çıkar (economic interest), göreceli-yaklaştırılmış güç (relative power) ve –hükümetlerin egemenliklerini devretme ya da bir havuzda toplamayı tercih etme isteği anlamında olan

güvenilir taahhüt kavramları (credible commitment) ile açıklar. Genişleme politikaları kapsamında hükümetler genişleme süreci ile ilgili Raporlama ve değerlendirme gündemini Komisyona devredecek olsa dahi, aşağıdaki bölümlerde açıklanacağı üzere, ulusal hükümetler hemen hemen her aşamada süreci dondurma hakkını ellerinde tutmaktadırlar. Bu sebeple üyeler arasındaki dağıtım uyuşmazlıkları ve uyuşmazlıkların üstesinden gelme konusu önem kazanmaktadır (Moravcsik, 1998a:4).

Bir başka sorunsal ise karar alındıktan sonra sağlanacak faydanın nasıl paylaşılacağı ile ilgilidir. Moravcsik bu bağlamda pazarlık teorisine atıf yapar ve müzakere sürecinin iki koşula bağlı olduğunu ortaya koyar. Buna göre, devletlerarası ya da devletler/aktörler arası müzakerelerin sonuçları ve bu müzakere sürecinde yeni bir işbirliği mekanizmasının hangi şartlarda sağlanacağı ellerinde bulundurdıkları pazarlık gücüne bağlıdır. Pazarlık gücüne göre, bilginin ve anlaşmanın getireceği yararların eşit dağılımı söz konusu değildir. Genellikle daha çok ya da daha doğru bilgiye sahip aktörler elde edilecek sonucu kendilerine avantaj sağlayacak şekilde sokmak için müdahale edilir (Schimmelfennig, 2004:77). Bu duruma verilebilecek en iyi örnek, daha önceki bölümlerde belirtildiği üzere Kıbrıs genişlemesi öncesinde İngiltere'nin hem garantör hem de BMGK Üyesi olarak konu hakkında diğer aktörlere nazaran sahip olduğu bilgiden hareketle adadaki üslerini garanti altına alan Protokolü özenle hazırlatmasıdır (Özersay, 2017). Bir taraf sonuçta ulaşılabilecek anlaşmaya daha çok ihtiyaç duyuyorsa, verebileceği taviz oranı bu ihtiyaçla orantılı olarak gelişir.

Son olarak Moravcsik'e göre, "uluslararası örgütlerin varlığı üye ülkelerin ortaklaşa bir sonuç almalarında yardımcı olmakla anlam kazanır". Öncelikle, aynı konuda ileride devletlerarasındaki olası müzakere maliyetlerini (transactional cost) azaltır ve devletlerarası güveni artırarak aynı zamanda bilgi akışını sağlar. İkinci olarak ise örgütler kuruluş aşamasında ilgili tarafların taleplerine yakın bir düzen yarattığından, mantık olarak yakınsama kriterlerinin bulunmasına ilişkin düzenlemelere sahiptir ve bu yönde hareket eder. Bu da devletlerin birbirlerinin faaliyetlerini kontrol etmesine olanak sağlar. Moravcsik'e göre, AB örneğindeki gibi birleşimler aslında gönüllü olarak ortaya çıkarılmış olan bir mekanizma ve bütünleşme sürecidir; bunun en önemli nedeni de AB tarihindeki en önemli kararların çoğunluk ilkesi yerine oybirliği temelinde alınmış olmasıdır. AB bünyesindeki devletlerarası müzakerelerde bilgi zenginliği vardır. Bu durum politika yapımında teknik detayların bilinmesinden ve de birlik üyesi ülkelerin

diğer üye devletlerin tercihleri ve çekinceleri hakkında kesin bir fikri olmasından kaynaklıdır (Moravcsik, 1993:497,498).

2.2. Genişleme Konusunda Dağıtım Uyuşmazlıkları ve Nimet-Külfet Dengesinde AB'nin Siyasi ve Jeostratejik Çıkarları:

Rosamond'a göre LH, AB'nin kurulmasını sağlayan antlaşmaların tekrar değerlendirilmesinde ve birliğin daha da derinleşmesini sağlayan ayrıca genişlemeyi açıklayabilen kuramlardandır. Bunun sebebi de genişleme kararının devletlerarası görüşmeler sonucunda çoğunluk tarafından kabul gören bir karar oluşu ve bu karar sürecindeki pazarlıkların Moravcsikce detaylı bir şekilde analiz edilmesidir. Genişlemede aday ülkelerin üye olmak üzere çaba sarfettikleri ve bu konudaki toplumsal desteği aldıktan sonra hükümetlerinin buna göre hareket ettiğinden yola çıkarak, aday ülkelerin katılım niyetleri açıkça belli olur ve başarıları da reform sürecindeki nimet-külfet dengesini kurmalarında yatar. Ancak, durumun bu noktaya gelmesinden önce AB'nin bu ülkelerle olan münasebetini halihazırda başlatmış olması gereklidir. Bu durum aslında katılım değil katılım öncesi süreç ile ilişkilidir (Rosamond, 2007: 244,245). Frank Schimmelfennig gibi akademisyenler ekonomik ve jeopolitik çıkarların MDAÜ genişlemesine kadar olan genişlemeleri anlatabildiğini; ancak AB ülkeleri için fazlaca külfetli hale gelen MDAÜ genişlemesini anlatmakta yetersiz kaldığını öne sürerek; bu genişlemeyi anlayabilmek için yapısalcı yaklaşımların kullandığı tezlere atıf yapar ve hem ekonomik kaygıları yadsımaz hem de sadece bu kaygılarla hareket edilmediğini vurgular (Schimmelfennig, 2003: 48, 183).

Sonradan yapılacak çalışmalarda bu külfet-nimet dengesinin kurulmasında AB'nin sarfettiği çaba ile uzun dönemli ekonomik ve stratejik çıkarların aslında kısa dönemli külfetlerin önüne geçtiği analiz edilerek bu tezler bir dereceye kadar çürütülür. Genişlemeden AB'nin sağladığı stratejik faydalar şu şekilde sıralanmıştır: Avrupayı daha güvenli bir hale getirmektedir. AB genişleme politikaları yoluyla demokراسiyi ihraç ediyor; böylelikle sınır rejimini de daha kontrollü bir hale getirmiş oluyor. Bununla birlikte, Avrupa pazarının büyüyeceğinden de bahsedilmektedir. Gerçekten de, 2004 genişlemesinden sonra diğer dünya ülkelerinden AB'ye gelen dış yatırımların 2 katına çıktığı, ülkelerdeki gayri safi yurtiçi hasılanın da zaman içerisinde artan bir ivme yakaladığı bilinmektedir. AB açısından dağıtım uyumsuzlukları ve genişleme

konularında oybirliğiyle hareket etmek önem arz etmektedir. Uluslararası işbirliklerinde küçük üyelere veto yetkisi vermek, onlara aslında bu işbirliklerine dolaylı olarak gönüllü bir şekilde katılım şansı sunarken bir taraftan da kurumun meşruluğunu sağlamaktadır (Schneider, Urpelainen, & Johannes, 2012: 291). Burada küçük ülkeye vetosunu kaldırması için büyük ülkelerden pay koparma şansı tanınmakta; o da bunun karşılığında olası genişlemeye yönelik meşruluk sağlamaktadır. Bunun yanında bu durum bir yandan büyük ülkeler için uzun dönemde fayda sağlamaktadır; çünkü aday ülkeleri her kesimin kabul edeceği bir yönde reforma yaklaştırmaktadır. Büyük ülkeler açısından bu durum özellikle siyasi krizlerin çıkma tehlikesi olduğu Batı Balkan ülkelerinde önemli derecede geçerli olmuştur. Ancak AB'nin MDAÜ genişlemesinin alçak teknoloji sektörleri ile işgücü açısından bazı olumsuzluklara neden olacağı öngörülse de, bölge, AB üye ülkelerinden iş kuracak kişilere yeni bir saha olacaktı. LH, AB'nin genişlemesiyle ilişkili yapılacak tercihler için tutarlı izahlar önermektedir. Aslında LH her ne kadar ekonomik çıkarlara odaklansa da, jeostratejiyi de göz ardı etmemektedir. Üye ülkeler genişlemeye olumlu yaklaşmasına rağmen genişlemenin hızı konusunda ortak bir fikre uzun dönem için sahip olamamışlardır. Genişlemeyi destekleyen ülkeler, MDAÜ'ye doğru çabuk gerçekleşecek genişlemeyi desteklemişlerdir. Olumlu değerlendirmeyenler ise hafif şekilde fakat 10 ülkeyi de içerecek kapsamı daha geniş olan bir genişlemeyi savunmuşlardır. Avusturya, Finlandiya ve Almanya salt Orta Avrupa ülkelerine doğru genişlemeyi savunurken; Belçika, Lüksemburg ve Hollanda Avrupanın sınırsal bütünlüğüne verdikleri önem nedeniyle bu şekilde kısıtlı genişlemeyi kabul etmemişlerdi. Fransa, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Portekiz ve İspanya 10 yeni üyeyi de kapsayacak genişleme için bazı hassasiyetleri dolayısıyla olumlu olmayacak davranışlar sergilemişlerdir. Öncelikle ülkeler bu tercihleri yaparken coğrafi konumların etkileyici olduğu düşünülmüştür. İkinci olarak ise ekonomik ve siyasi olarak taşıdıkları hassasiyetler etkili olmuştur (Baldwin, 1995).

Ekonomik güçleri AB-15 ile kıyaslanamayacak kadar az yeni 10 ülke demek AB pazarı için 100 milyon yeni tüketici demektir. Özellikle bu ülkelerin en hassas ürünlerinden olan çelik ve tekstil ürünleri konusunda AB pazarlarında neredeyse tamamen liberalleşme yaşanmıştır. Hatta aday ülkeler oluşacak yeni pazarda düşecek fiyatlardan korkmuşlardır. Bir önceki bölümde belirtildiği üzere, MDAÜ toprakları AB-15 için yeni bir iş sahası olacaktı. Yani AB-15 için bütünsel olarak değerlendirildiğinde, genişleme konusunda zararlar karları hiçbir zaman aşmamıştır Hatta ekonomik diriltme (revitalization) ve sınırlarda yaşanacak istikrar ile güvenlik

ve sınır suçlarıyla daha fazla başa çıkabilme yönünde olumlu sonuçlar doğuracaktı. Örneğin, Almanya ile Avusturya ülkelerinde yaşanan üst seviyedeki işsizliği Doğu pazarlarına açılarak önemli derecede düşürmüştür. Moravcsik'e göre ülkelerin ulusal tercihlerini etkileyen MDAÜ'lere olan coğrafi komşulukları ve bundan dolayı oluşan sınır ticareti ve sermaye akışları etkilidir (Moravcsik & Vachudova, 2003: 50-51). Dolayısıyla LH, İtalya ve Yunanistan başta olmak üzere tüm güney ülkelerinin Bulgaristan, Romanya ve Güneydoğu Avrupa ülkelerine doğru genişlemeyi yapısal yardım fonlarını paylaşacak olsalar da son raddede neden destek verdiğini açıklamıştır. Danimarka ve İsveç'in en kuzeydeki Baltık ülkelerini kapsayacak MDAÜ genişlemesine verdiği yoğun destek de bu anlayışla açıklanabilir. Yine Estonya'nın Finlandiya'nın komşusu ve Baltık devletleri arasında önemli büyük ticaret ortağı olması, bu genişlemeye verdiği desteği anlatır niteliktedir. Finlandiya'nın coğrafik konumu da gözönünde bulundurulduğunda, bu ülkelerin Rusya etkisinden kurtulması Finlandiya açısından önem arz etmektedir (Hughes, 2006: 82,83).

Suçlar ve mülteciler yönünden değerlendirilecek olursa; sınırların bu konudaki önemi, jeostratejik olarak AB açısından önemli bir noktada konumlanmış olmakla ilişkilidir. Başta Friis ve Murphy olmak üzere bu yönde çalışmalar yapan birçok akademisyen, yönetim kavramının AB'nin genişleme politikasında dikkate alınması gerekli bir perspektif olfugu yönünde hemfikirdirler. Yönetişim kavramı aslında belirli coğrafik bütünlükle sınırlı değildir; ancak genişlemeyle oluşacak AB sınırı ile ilişkilidir. AB'nin sınırları sadece coğrafik olmaktan ziyade; jeopolitik, siyasi-kültürel, kurumsal ve hukuki boyutludur. Birliğin yönetişimi yaygınlaştırma olanağı veren üyelik vaadiyle ilişkiye girdiği aday ülkeler ya da ekonomik ve siyasi kazanç vaadiyle AB ile ilişkiler içerisinde bulunan (Katılım Ortaklığı, İstikrar Paketi) ve Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkelerdir. Yalnız üyelik perspektifinin bu vaatler içerisinde en güçlü mekanizma olduğu göz önünde bulundurulmalıdır (Friis & Murphy, 2000: 188-190).

Genişleme konusunda sınırlar ile yönetim arasındaki bağ, genişlemeye karşı dar bakış açısı yanında geniş bakış açısında yeni perspektifler de yaratmaktadır. Bu bağlamda, AB'ye yeni üyelerin katılımı ile sınırlarının genişlemesi ve bunun sonucunda dışarıdakiler için yeni kapsama ve dışlama politikalarının oluşturulması olarak yapılan dar kapsamlı tanım bu etkenlerin de gözönünde bulundurulmasıyla birlikte genişletilerek düşünülebilir: Bu noktada AB'ye yeni komşu ülkeler tam üyelik müzakereleri yürütmeden AB yönetişiminin kapsamına girebilir ve Birlik ile ikincil bir ilişki yaşayabilir. Bu yüzden genişleme; tam üye olamayan veya olmayacak

lkeler ile kurumsallaşmış ilişkilerin arttırılması ve bunun birliğin değişen sınırlarına yaptığı etkileri şeklinde de ifade edilebilmektedir. Komisyonun 2007–2008 genişleme stratejisiyle ilişkili yayımlanan rapordan da anlaşılacağı gibi, genişleme Avrupa Birliği'nin en kuvvetli siyasi aracıdır (Genişleme Strateji Belgeleri 2007 & 2008). Birliğe katılan her bir yeni üye, önemli stratejik çıkarların korunmasında, güvenliğin sağlanmasında önemli bir politik güç sağlamaktadır. Buna ek olarak, genişleyerek sınırlarını değiştiren AB'nin stratejik konum olarak önemli bir yere sahip olan ülkeleri bünyesine katmakla birlikte sadece refah artmamış olup Avrupa açısından çok önemli olan enerji ve ulaşım yollarının emniyetli hale gelmesine de destekte bulunulmuştur. Yine de Çağatay, AB'nin GKRY'yi tek taraflı olarak AB'ye almasının örgütün 21. yy'da uluslararası problem çözme kabiliyeti ve siyasi görünüşü hususunda zaafiyetler göstermiş olduğu anlamına geldiğini savunmuştur (Çağatay, 2018).

MDAÜ lkelerinin ortak pazara dahil olmasından kaynaklı kazanımları üye devletlerin bu devletlerle olan sınır ticaretinden kaynaklı kazanımlarına oranla ağır bastığı için, Moravscik'in tezinde belirttiğı üzere MDAÜ lkeleri birtakım tavizler vermek durumunda kalmıştır. AB'nin Ortak GSMH'sinin yüzde 5'ini meydana getirirken bu ülkelerin toplam dış ticaretlerinde AB'nin payı yüzde 50 -70'e yükselmiştir. AB'nin bu ülkelerle dış ticaret payıysa yüzde 5'in altındadır. Bununla birlikte Merkezi ve Doğu Avrupa lkeleri açısından batıdan doğuya gerçekleşen sermaye akışı çok önemliyken doğudan batıya olan sermaye çok az düzeydedir. Bu yüzden Avrupa pazarına ve Avrupa sermayesine tabi olan MDAÜ AB ile müzakereler yürütürken, bütçeden nispeten az fonlanma, serbest dolaım gibi bir temel hakta geçici sınırlamalar v.b. gibi şartları kabul etmişlerdir. MDAÜ'ler üye olmayarak önemli kazanımları kaçıracaktı. Bunlar arasında en önemlileri siyasi olarak Avrupa konularında karar verme yetisine sahip olmamak ve ortak pazarın anti damping ve ithalat sınırlaması gibi eylemleriyle karşı karşıya kalmaktı (Moravscik & Vachudova, 2003: 50).

MDAÜ'nin verdiği tavizler sonucunda ilk etapta hiçbir üye devlet bu devletlere sağlanan üyelik konusunda pişmanlık duymamıştır. Aslında Yunanistan, İspanya ile Portekiz'in üyeliği sözkonusu olduğunda da AB'den elde ettiğı yardım fonlarında bir düşüş olacağını öngörerek bu genişlemeye çekince koymuştu. MDAÜ genişlemesi gündeme geldiğinde ise; bazı hassas ürünlerde muafiyetlerin verilmesi ve üyelik sonucunda gelecek zararın ödenmemesi, kurumların sayısındaki artış ve aralarındaki dengenin değişmesi nedeniyle üye ülkeler birtakım çekinceler koymuş; ancak AB üye ülkeleri arasındaki dağıtımsal pazarlıkta başarılı olmuş ve uzun dönemli

stratejik çıkarları için genişleme konusunda adım atmıştır. Yukarıda anlatıldığı gibi LH, ekonomik çıkarları bütünleşmenin odak noktasına koymaktadır. 1960'larda olan İngiltere'nin üyelik hususunu değerlendiren Moravcsik, İngiltere'nin üyelik talebiyle De Gaulle Fransası'nın buna destek vermemesinin esas nedeninin ekonomik çıkarlar olduğunu düşünmektedir. O dönemde, İngiltere Birlik dışında kalmaktan ekonomik olarak zarar görmeye başlamıştı ancak daha önemli olarak Fransa, İngilterenin katılacağı bir Birlikte düşük fiyatlı ticaret yarışından ve ayrıca ortak tarım politikası için kazanımlarının sürdürülmesine muhalif olacağından korkmuştur (Lynch, 2000).

Fransa'nın İngiltere üyeliğine ilişkin yaptığı muhalefet ortak tarım politikasının geliştirilmesinin ardından sona ermiştir. Bunun yanında, Fransa, İngiltere'nin üyeliği ile AB'de etki merkezinin İngiltereye kayacağından rahatsızdı. Dolayısıyla yapısalcı yaklaşımlara göre, İngilterenin Fransa'nın duyduğu rahatsızlıktan dolayı hiçbir zaman AB'ye üye olamayacağı düşünülebilmektedir. Bu noktada, dağıtımsal çıkar kavramı önem kazanmaktadır. Plümper ve Schneider'e göre; her ne kadar ironik olsa da dağıtımsal çatışma AB içinde genişleme sürecindeki oybirliği ile karar verme mekanizması sayesinde çözümlenmiştir. 1963 yılından bu yana Fransa'nın İngiltere üyeliğini üç kez veto etmesi dışında buna benzer bir olayın yaşanmaması bu konuda önemli bir kanıttır. Genişleme kararlarında oybirliği ilkesi ile karar verilmesi genişlemenin getireceği nimet ve külfetlerin AB içinde genişleme kararı alınmadan önce çözümlenmesini sağlamıştır. GKRY üyeliği tam da bu noktada farklı kılındığından aslında sonradan farkına varılacak bir dış politikası hatasıdır (ya da bilinçli bir siyasi irade yansımasıdır).

MDAÜ genişlemesine dönülecek olursa, Fransa, özellikle Polonyadaki yetersiz ve büyük tarım sektörü konusunda rahatsızlık duyarak birtakım çekinceler koymuştur. Fransa'nın bu dönemde Almanya yanında en az onun kadar etkili olmaya çalışması da genişlemeye yönelik uyum kabiliyetini geliştirmesine yol açmıştır (Sjursen, 2006:140,142). Üye devletler ya AB tarafından kendilerine yapılan hibe yardımlarından bir çıkar elde etmişler, ya da Birlik için ortak iyinin kendileri lehine olduğuna ikna olmuşlardır. MDAÜ'lerde birçok aday ülke üye ülkelerin isteği üzerine tarımsal imtiyazlardan geçici olarak vazgeçmiş sayılmış, bunun yanında yapısal fondan gelecek yardımdan veya çalışma gücünün özgür seyahatinden de belirli bir süreliğine vazgeçmiştir. Dağıtımsal çatışmaya zorunlu olarak aday ülkeleri de eklemektedirler; çünkü AB'nin tercihlerini bu ülkelerin bilinçli olarak verdiği tavizler doğrudan etkilemektedirler. Örneğin Polonya gibi pastadan daha az pay alacak olan çiftçilerin olduğu ülkelerde üye ülkelerin

talepleri sonucu verilen tavizler zaman zaman ülkede referandum tehlikeleri yaşanmasına sebep olmuştur. Bu durumdan kaynaklı olası kazançlı çıkacak üyeler bütçeye ek katkı yapma sözü verirken, ikinci olarak da bazı konularda daha az kazanç elde etmenin sözünü verdiler. Dolayısıyla üyeler arasında çıkarların yeniden dağıtımsal olarak hesaplanması gerçekleşmiş oldu ve kaybedecek olanların kayıpları bir şekilde telafi edilmiş oldu. Bunun yanında, bazı ülkeler sekiz MDAÜ'den gelecek işçilerin akımına uğramamak için önceden belirli limitlerde anlaşmışlar ve bu limit işlemlerini yedi yıl boyunca sürdürmüşlerdir. Bu limit işleminin daha önce tüm Akdeniz ülkeleri için de yapıldığı bilinmektedir (Baker, 2003: 20, 21). Özet olarak jeopolitik çıkarlar ülkelerin genişlemeye bakışlarını etkilemiştir. Aslında asimetrik karşılıklı bağımlılık ekonomideki etkileşim yanında siyasi etkileşimi de beraberinde getirmekteydi. Dolayısıyla Fransa, İtalya, İspanya gibi ülkelerin genişlemeye ilişkin ölçülü yaklaşmasının bir başka boyutunu, yeni üye ülkelerin Almanya'nın önderliğinde hareket edebileceği endişesi idi. İngiltere ise, klasik çizgisinden kopmayarak ve AB'nin derinleşmesinden çekinerek MDAÜ genişlemesine destek vermiştir; keza genişlemenin derinleşmeyi yavaşlatacağını düşünmüştür (Sjursen, 2006). Sonuç olarak MDAÜ'ler sözkonusu olduğunda, hiçbir ülkenin bu genişlemeye kesinlikle muhalif olmaması, yalnızca değişik düzeylerde genişlemeyi desteklemeleri sözkonusu olmuştur. Yani siyasi olarak az çok bir uyum yakalanmıştı ve dağıtımsal çatışma genişleme öncesi Nice Antlaşması ile ve Gündem 2000 çerçevesinde giderilerek kurumsal hazırlık tamamlanmıştır.

2.3.Yeni Kurumsalcı Yaklaşım ve Genişlemeyi Yorumlama Çabası: Rasyonel Tercih Teorisi ve Liberal Hükümetlerarası Kuram İlişkisi:

Avrupa bütünleşmesi çalışmalarının entelektüel gelişiminin hiçbir zaman düzenli bir şekilde gerçekleşmediği, çeşitli dönemlerde çeşitli etkenler dolayısıyla farklı alanlara yöneldiği açıklanmıştır. Buna göre bütünleşmeyle ilgili çalışma yapan akademisyenler genel olarak dört adet soruya cevap aramışlardır. Birinci soru üye devletlerin bütünleşme yolunda hangi şekillerde işbirliği yaptıkları ve bütünleşme için sağladıkları katkı payıyla ilgilenirken; ikinci soru, üye devletlerin kendi aralarındaki karşılıklı ilişkilerinin hangi temellere sahip olduğu araştırmasını geliştirmiştir. Bu iki soru genel olarak aşağıdan yukarıya Avrupalılaşma olarak tanımlanan bütünleşme teorileri kapsamında incelenmiştir. Aşağıdan yukarıya Avrupalılaşma çalışma modelinde bütünleşme üye devletlerin uluslararası AB kurumlarının oluşturulmasında ve AB

politikaları ile AB hukukunu oluşturan kuralların yapımında ortaya koydukları katkı olarak açıklanmaktadır. Yukarıdaki kısımlarda tartışılan Neofonksiyonalizm ve Liberal Hükümetlerarası kuramlar, aşağıdan yukarıya bütünleşme çalışmalarının öncül örneklerindendir (Kuhn, 2019).

Öte yandan yukarıdan aşağıya Avrupalılaşma ise temelde başka iki soru üzerinde şekillenmektedir. Birincisi, AB'nin uluslarüstü kurumlarının ve bu kurumların ürettiği her oluşumun ve kararın AB üyesi ülkeleri nasıl etkilediğidir. Bu noktada, ister hükümetlerarası yapıda olsun ister neofonksiyonalistlerin savunduğu uluslarüstü yapıda olsun, supranasyonal oluşumlar halihazırda bütünleşmenin en önemli dinamiği kabul edilmektedir. Bu sebeple, bu varlığın oluşumu Avrupalılaşma olarak tanımlanmaktadır. İkinci soru ise, üye ülkelerin Avrupalılaşma kapsamında ortaya çıkan oluşum ile uyum sağlama kapsamında kendi iç politikaları ve ulusal yapılarında ne gibi değişikliklere gittiği ile ilgilidir. Yeni kurumsalcılar kurumların ülkeler üzerindeki etkisini ölçmeye çalışmakta; dolayısıyla da genişleme konusunda aday ülkelerin AB yapısı karşısındaki tepkilerini analiz etmek için çaba sarfetmektedirler. Niteliği farketmeksizin, her iki aşağıdan yukarıya bütünleşme teorisinin de kabul ettiği bir Avrupa yapısının oluşmasının ardından, “Avrupa” diye tabir edilen çalışma alanının AB'nin üye ülkeleri nasıl etkilediği tarafına kaymasını Schmidt “doğal bir süreç” olarak tanımlamaktadır (Schmidt, 2009:194,195). Özetle, aşağıdan yukarıya Avrupalılaşma aslında yukarıdan aşağıya Avrupalılaşmayı kaçınılmaz kılmıştır. Literatüre bakıldığında, akademisyenler tarafından Avrupalılaşma kavramına araştırılan konu kapsamında farklı tanımlar yapıldığı görülmektedir. Bu çerçevede, Ladrech'e göre Avrupalılaşma “AB'de üretilen politikaların (hem siyasal hem de ekonomik) yön değiştirip sürekli artan bir süreçte ulusal yapılardaki politikaların üretilmesi aklına egemen olması” demektir (Ladrech, 1994:77). Buller ve Gamble'a göre ise Avrupalılaşma “Avrupa yönetim biçimleri ve modellerinin iç değişime sebep olup onları dönüştürdüğü” kendine özgü bir süreç olarak görülmektedir (Buller & Gamble, 2002: 17) Börzel'e göre ise Avrupalılaşma “iç politikaların büyük ölçüde AB politikalarına bağımlı kaldığı bir süreç” olarak karşımıza çıkmaktadır (Börzel, 2005:46).

J.P. Olson ise her iki yönlü Avrupalılaşma kavramını içine alacak bir Avrupalılaşma tanımı yapmıştır, Olsen'e göre Avrupalılaşma hem “AB'nin dış sınırlarında yaşanan değişiklik”, hem “AB düzeyinde geliştirilmiş kurumlar”, hem “ulusal yönetişimin merkeze kayması”, hem “siyasal bir birleşme süreci” hem de “siyasal süreçlerin ihraç edilmesi” olarak tanımlanabilmektedir (Olson, 2002). Öte yandan, Lenschow ve Radaelli Avrupalılaşma

kapsamında neredeyse en dinamik tanımı yapmış sayılabilir. Buna göre, Avrupalılaşma “mantiki yoldan sonuca varılan bir süreçtir”, Avrupalılaşma, “Brüksel’de yaratılan süreçlerle ilgili iç politikalarda dürtü oluşması ve bunların kendilerine taslak bir referans olarak yansıması” dır. Aslında Radaelli’ye göre, Avrupalılaşma yeni bir teori bütünü olarak ortaya çıkmaktan ziyade, AB kavram ve fikirlerinin en iyi sonucu alacak şekilde harmanlanıp düzenleniş biçimidir (Radaelli, 2001, 2003:30). Bu yüzden de, akademisyenler hangi düzeyde çalışmak istiyorlarsa (AB ya da ulusal düzey) o yöndeki tanımlar ile ilgilenmektedirler. Börzel, AB’nin ülkelere dayattığı düzenlemeler çerçevesinde tanım yapmaktadır; ancak böyle bir tanım Avrupalılaşma için sınırlı bir tanım olmaktadır. Çünkü Avrupalılaşma ülkeleri doğrudan olmayan ve kâğıt üzerinde görülmeyen yollarla da etkilemektedir; o da Avrupalılaşma’nın iç politikada aktörlerce bir araç, bir siyasal söylem olarak kullanılmasıdır. Bu noktada Börzel ve Risse etki noktalarını üçlü bir ayrıma tabi tutarak değerlendirmektedir. Hareket tarzı, ilkeler ve siyaset. İlkeler topluluk Müktesebatı (*acquis communautaire*) olarak karşımıza çıkmaktadır ve üye ülkelerin tümünün yasal düzenlemeler yaparak uymakla yükümlü olduğu politikalar (Börzel & Risse: 2005, Risse, 2001). Siyaset ülkelerdeki siyasal kurumların, partilerin, seçimlerin Avrupalılaşma açısından nasıl etkilendiği ile ilgilidir. Hareket tarzı ise, resmi ve resmi olmayan yönlerden Avrupalılaşmanın üye ülkeleri nasıl etkileyip ulusal düzeydeki davranış şekillerinde ne gibi değişiklikler yarattığı ile ilgilidir.

Genişleme konusu ile yukarıdan aşağıya Avrupalılaşma teorisinin bağı ilk kez kurulduktan bu yana kopmaz olmuş ve bu teori 1980’li yılların sonu ve özellikle MDAÜ genişlemeleri bağlamında AB-aday ülke arasındaki ilişkiyi açıklamada yeknesak teori olarak kabul görmüştür. Bu duruma ilk dikkat çeken Lenschow olmuştur. Lenschow, Avrupalılaşma konusunda sınırsal alanın çizilmesi gerekliliğinden bahsederek Avrupalılaşma çalışmalarına ilişkin olarak önemli bir noktaya değinmiştir. Buna göre, henüz aday/potansiyel aday olan ülkelerin Avrupalılaşma ışığında aslında AB politikalarına birer özne olduğunu savunmuştur. Bu görüşten hareketle; aday ülkeler, AB düzeyinde üretilen politikalara katılamamaktadır; doğal olarak aday ülkeler açısından da aşağıdan yukarıya Avrupalılaşma söz konusu olmamaktadır. Avrupalılaşma’nın aday ülkelere ne denli başarıldığı AB şartlılığı kapsamında yukarıdan aşağıya bir düzeyde değerlendirilmektedir. Şartlılık bu bağlamda genel olarak AB’nin kurum olarak ortaya koymuş olduğu değerlere ve düzenlemelere, aday ülkelerin ne derece yakın olduklarını ölçtüğü politika araçları olarak tanımlanabilmektedir (Lenschow, 2005).

Yukarıdan aşağıya Avrupalılaştırmanın işlerliğini en iyi açıklayan kuramlar ise; yeni kurumsalcılık adı altında gruplandırılmış kuramlardır. Bunlar, rasyonel tercih kuramcıları, tarihsel kuramsalcılar ve sosyolojik kuramsalcılar olmak üzere üç gruba ayrılmaktadırlar. İlk iki gruba toplanmış olan kuramcılar, LH'nin rasyonel çizgisinden esinlenmiş ve o yönde kuramlarını geliştirmişlerdir. Bu kuramla ilişkili analizler yapan akademisyenler, AB siyasa sürecinin kurumlardan ve kurumsal etkidenden bağımsız düşünülemeyeceği görüşünde hemfikirdirler. Hatta bu kuramcılara göre müzakerelerin ileri aşamalarında devletler önceki kararların beklenmedik sonuçlarının ortaya çıkması durumunda zorlanabilmektedirler. Bu bağlamda, rasyonel tercih kuramsalcılığına göre, genişlemede aday ülkelerle AB kurumları arasındaki stratejik etkileşim AB kurumsal düzenini belirlemektedir. Rasyonel tercih kuramcılarına göre; AB'nin politik şartlılığının belirli bir itme-çekme dengesine dayandığı, bunun da ülkelerin nimet-külfet (cost-benefits) dengesi ile ilişkili olduğu savunulmuştur. Yani ülkeler için külfet artıp da nimetler azaldıkça o şartlılıktan uzaklaşma da paralel durumda hareket eder. Burada AB'nin tam olarak bir ev sahipliği pozisyonunda hareket ederek, kimilerine kapıyı açarken, kimi ülkelere de kapılarını kapattığı, kimilerine ise başarılı olduklarında ödüller verdiği gözlemlenmiştir. Adaylık statüsü ve nihayetinde de üyelik statüsü bu açıdan kuşkusuz ki en önemli ödüller olmaktadır. Birçok akademisyen, katılım öncesi denemelerin katılım sonrasında da şartlılığını işleyebilmesi açısından çok önemli olduğu noktasında birleşmiştir. Burada AB liyakat usulüne dayanan sürecin ancak ayrıntılı ve sistematik bir politikayla yürütülebileceğinin altını ısrarla çizmektedir. Schimmelfennig ve Sedelmeier genişleme politikaları kapsamında şartlılık politikasını araştırırken, devletlerin tekil olarak AB ile ilişkileri üzerinde durmuş ve araştırmalarını bu yönde yapmıştır. Genel olarak tekil devletlerin AB'ye giden yoldaki durumlarını araştırmışlardır. Avrupalılaştırma'nın yukarıdan aşağıya yönde uygulanması yönünde önemli bir nokta Noutcheva (2012)'nin dikkatinden kaçmamış ve yapmış olduğu genişleme analizinde AB genişlemesini bir Avrupalılaştırma süreci olarak dikkate almakla birlikte; şartlılık siyaseti (policy of EU conditionality) (katılım şartlarının uygulanması) ve şartlılık politikası (politics of EU conditionality) (katılımın ne zaman ve nasıl olacağı ile katılım sürecinde uygulanan prosedürler kapsamında politikalar) arasındaki ayrımı yapmıştır. Buna göre, şartlılık siyaseti şartlar AB tarafından belirlendiğinde uygulanan bir durumdur, genel olarak katılım şartları olarak algılanabilir (Sedelmeier & Schimmelfennig, 2005:8-9). Ancak şartlılık siyaseti

son dönem genişleme çalışmaları ve bu çalışma açısından büyük önem arz etmektedir (Noutcheva, 2012).

Şartlılık siyasası aslında şartlılık siyasetinin doğrudan bir sonucudur. AB-aday devletler arasındaki mikro ilişkiler ve örnek olayların analizi yerine, AB'yi genişlemeye iten motivasyonlar (ki bu motivasyonlar AB'yi uluslararası aktör olarak etkileyen motivasyonlardan ayrı düşünülemeyecektir) düşünüldüğünde, yukarıdan aşağıya Avrupalılaşma, başarıya odaklı (merit base) ve aday ülke bağlamında şartlılık prosedürü üzerine kurulu bir analiz öngördüğünden ve şartlılık siyasasının ortaya konmasından önceki sürecin analizini atladığından sınırlı kabul edilmekte ve farklı kriterlerdeki farklı AB uygulamalarını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Şartlılık politikası kapsamında analizi yapılan “kredibilite” kavramı da önem arz etmekte ve aday ülkelerin belirlenen şartları yerine getirdiğinde belirlenen ödüllere ulaşabileceğini; yerine getirmediğinde de katılım süreçlerinin sekteye uğrayacağı ve/veya AB'nin taahhüt ettiği ödüllerde kesintiye gidilecek bir durumun oluşacağını işaret etmektedir (Hughes, Sasse & Gordon, 2004; Schimmelfennig & Sedelmeier, 2004; Pridham, 2007). Kredibilite kavramının da AB tarafından belirlenen şartlara bağlı olduğu varsayımıyla, şartı yerine getirme yönünde kredibilitiyi arttıracak somut referans şartlarının genişleme niyeti olan bölgelerde AB tarafından belirlenebileceği gözönünde bulundurulması gereken bir durumdur. Batı Balkan ülkeleri için oluşturulan şartlılık politikasının kabul edilmiş şeklinde bu durumun göstergelerine sıkça rastlanır. Tezin Ek'ler bölümünde belirtilen ve Arnavutluk ile Karadağ için belirlenen kilit öncelikler bu duruma verilebilecek en iyi örneklerdir. Keza Türkiye adaylığı açısından kredibilitiyi azaltan önemli gelişmeler olmuştur. Buna verilebilecek en iyi örnek İspanya dönem başkanlığı süresince (2010) dört müzakere faslının açılacağı taahhüt edilirken, siyasi gelişmeler de öne sürülerek sadece bir faslın müzakereye açılmasıdır (Devrim, Levack & Lecha). İyi komşuluk ilişkileri şartı, doğrudan bölgedeki istikrara referans yaparak, tekil bir devletin AB tarafından belirlenen koşulları yerine getirip getirmediğini dış etkenler haricinde analizini yapan kurumsalcıların açıklamakta yetersiz kalıp analizlerini AB eksenine kaydırmak zorunda kaldıkları durumu ifade etmektedir.

2.4. Bütünleşme ile Genişlemenin Kesiştiği Alanlarda AB'nin Siyasi ve Jeostratejik Hedefleri:

Soğuk Savaş ortamı, “Avrupa politikası” meydana getireceği yerde AB'nin coğrafi sınırlarının çizilmesi, ayrıca Doğu Avrupa'yı Birliğin “karşıt imajı” şeklinde nitelendirmesine yol açmış, Birliğin sonsuza kadar koruması gereken ortak kimliğini de ortaya koymasına neden olmuştu. Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Doğu Avrupa'da başlatılan siyasi ve ekonomik transformasyon, eskiden komünist olan ülkelerin serbest piyasa ekonomi düzeni ve demokrasisi oluşturabilmesi amacıyla AB ve üye devletleri için artan taleplerine güncellik kazandırmıştır. 1989'dan itibaren AB, MDAÜ'lere yönelik en önemli ekonomik ve mali destek referansını ve bu ülkelerin ekonomik ve siyasi düzenlemelerine yön veren en önemli bölgesel aktör olmuştur (Soedentorpf, 1999: 114). Uluslararası ilişkiler çevrelerinden gelen ilk açıklamalar AT'yi önce kendi iç mantığına sahip bir süreç olarak değerlendirirken sonradan hükümetlerin aldığı kararlarla yön verilen bir uluslararası örgüt olarak tanımlamıştır. Zamanla AB'nin yetki gücü ve alanı genişledikçe, AB kendi başına bir siyasal sistem olarak açıklanmaya çalışılmış ve kurumların, süreçlerin ve siyasa dinamiklerinin ilgi odağı haline gelmiştir. Sözkonusu uluslararası kuruluş, halen daha hükümetlerin toplantı yeri olmasına karşın, katılımcı hükümetler ortak iyi uğruna devlet çıkarlarından taviz verecekler ve otoriteyi devletlerin üzerinde çalışacak birime devredeceklerdir. Temel sorun ise, hükümetler arasında alınan kararların çevresel faktörlerin dışlanarak alınamayacağıdır. Hükümetleri işbirliği yapmaya teşvik eden faktörler vardır ya da işbirliğinden caydıran ekonomik ya da toplumsal nedenler olabilmektedir. LH'ye göre bu bağlamda AB, devletlerin hükümetleri tarafından alınan kararlar, ekonomik bağımsızlığın yarattığı fırsatlar ve sınırlamalar tarafından, ayrıca da iç siyasete ve dış siyasete dair baskılar ve talepler tarafından şekillenmektedir. Moravscik 2007 yılında yapmış olduğu tanımda şöyle demiştir: “Avrupa Birliğine bakarken onu oluşmakta olarak görülen bir ulus devlet olarak gören yaklaşım yerine uluslararası işbirliğinin en gelişmiş modeli olarak görmek çok daha öğretici olacak.” (Moravscik, 2007:47). Bu fikirlerin aslında yeni dönem Uluslararası İlişkiler çalışmaları tarafından değil ta başından beri kimi akademisyenlerce dile getirildiği gerçeği vardır. Mitrany'e göre temel sorun kimsenin kendine özgü tarzına karışmadan ortak çıkarları bir araya getirmek olduğunu kaydetmiştir. İşleri bir arada barış içinde ve serbest pazarda yapmak korunmaya muhtaç bir barış yerine gerçekten işleyen bir barışı getirecekti (McCormick, 2015: 18).

Bu kapsamda AB'nin MDAÜ genişlemesi sözkonusu olduğunda uğraşmak zorunda olduğu bazı sorunlar şu şekilde sıralanmaktaydı: Öncelikle AB, giriş koşul ve kriterleri üzerinde fikir birliğine varmalıydı. Bu şekilde gündeme gelecek ve bilhassa AB tarafından ortaya konacak bir şartlılık politikası, Birliğin işleyiş tarzını etkileyecek ve ayrıca AB üye devletlerini reform masasına oturmaya zorlayacaktı. Buna ek olarak AB, Birliğe katılımın yönetiminden sorumlu olacaktı, bu denli çetrefilli bir genişleme karşısında AB ister istemez adaylar arasında ve onlarla olan ilişkilerinde farklılaşmaya gidecek; bu sebepten ötürü de ayrımcılık suçlamasıyla karşı karşıya gelebilecekti ve son olarak da, MDAÜ genişlemesi AB'nin geniş Avrupa coğrafyası ile olan ilişkilerini etkileyecek, Ukrayna, Rusya ve Akdeniz ülkeleri gibi Birliğe katılımı mümkün olmayacak olan bazı komşularına karşı daha güçlü bir politika izlenmesi gerekliliğini doğuracaktı. Eşzamanlı gelen bu sorunların üstesinden gelebilmek için AB, emniyet ve kararlılık oluşturabilmek amacıyla Avrupa bölgesi için mesul davranmak durumunda kalmıştır. AB, bu genişlemeleri gerçekleştirebilmek için siyasi olarak birlik olup hem kendi yapısına ait hassasiyetleri, hem üye ülkelerinin hassasiyetlerini, hem de uluslararası sistemdeki rakipleri ile ilişkilerini gözönünde bulundurmalıydı. 1990'lı yılların sonuna gelindiğinde, bahse konu etkileşimlerin aynı anda yaşanması bazı önemli gelişmelerle kendini göstermiştir. Batı Balkanlarla olan etkileşim, Kosova'ya müdahale, Balkan ülkelerine önerilen üyelik, Helsinki'de değerlendirmeye kalan beş Doğu Avrupa ülkesi ile Türkiye'ye aktif aday statüsü verilmesi olarak karşımıza çıkmıştır. AB bu noktada bu tarihlerden itibaren genişleme ya da genişlememe kararını almak durumunda kalmıştır. AB genişlememe yönünde bir karar almış olsaydı, şartlılık politikasının uygulanmaya konması gibi bir durum gerçekleşmezdi. Buna ek olarak, genişlemenin AB sınırları üzerinde yarattığı değişiklikler AB'yi belirli taahhütler altına sokarken, aslında bir yandan da Birliğin kendi Siyasi Reform sürecine etki etmektedir. Bu duruma örnek verilecek olursa, Kosova Krizi sonrasında bu bölgeye yönelik uyguladığı politikalarda değişikliğe giden AB, sınırlar dolayısıyla bölgede etkili olabilecek diğer bazı ülkelerle olan ilişkilerini de (Rusya, Ukrayna, Hırvatistan) yeniden gözden geçirme gerekliliğini hatırlamak zorunda kalmıştır. Derinleşme ve genişleme unsurlarının ilişkisinde AB bir yandan genişlerken; diğer yandan da hem içteki sosyo-ekonomik dayanışmasını hem de dıştaki uluslararası itibarını korumak zorunda kalmıştır (Gower & Redmond, 2000:1).

Bu durumun başka bir sonucu olarak; genişleme özellikle yönetim sorunlarıyla özdeşleştirilmiş, tartışmalar risk ve direnme bağlamlarında ele alınmıştır. Ancak, AB'nin

genişleme konusunda bugüne kadar olan deneyimlerine bakıldığında, çok etkili bir direnme politikası güdülemediğini gözlemlemekteyiz. 1970'ler, 1980'ler ve 1990'lara bakıldığında, genişleme konusunun iç ve dış etkenlerin genişleme ve derinleşme arasında paralellik yaratılması konusunda itici unsur olduğu gözlemlenebilmektedir. Özellikle 1980'lerin ikinci yarısında Portekiz ve İspanya'nın Birliğe katılımı, 1992 Tek Pazar Programı, 1995 genişlemeleri, bunlara bağlı kurumsal değişiklikler, yapısal fonların güçlendirilmesi, kurumsal reformlar, katılım müzakereleri, parasal birliğin uygulanması, hemen akabinde Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte MDA genişlemeleri, Batı Balkan bölgesine yönelik genişleme öngörüler, Kosova Krizi, AB Dış ve Güvenlik Politikasının sınırlarının belirlenmesi, NATO'nun öneminin bir kez daha teyit edilmesi ve AB'nin uluslararası alandaki rolünün artması gerekliliği birbiriyle kuvvetli bir şekilde etkileşim içinde gerçekleşmiştir.

Genişleme ile bütünleşmenin tam olarak kesiştiği noktayı bulmaya çalışan analizler genişlemeyi AB'nin dış politika aracı olarak ve uluslararası sistemde gücünü arttırmak üzere kullandığını anlatan analizlerdir. Dış politika Dış Eylem Servisi basitçe AB ile diğer uluslararası aktörler arasındaki ilişkilerin yönetimi ve geliştirilmesi olarak ifade edilmektedir. AB bunu yaparken sadece diplomatik yollara başvurmamakta, özellikle ekonomik dışsal teşvik yöntemini de kullanmaktadır. Çoğu ekonomik enstrümanlar supranasyonel aktörlerin karar verdiği bir karar alma mekanizmasına tabidir. Bunun yanında, Nitelikli çoğunlukla karar verme burada ön plana çıkmaktadır; ancak diplomatik ve askeri meselelerde hükümetlerarası bir yaklaşım daha hakimdir. Bu durum, AB'nin bazı risklere karşı ekonomik yardımlar vasıtasıyla dış politika atılımı yapma hakkını saklı tutmasını isteyen devletlerin çabaları sonucunda elde edilmiştir (Koch, 2015). AB dışişleri politikası ile genişleme politikası arasındaki doğrudan bağlantıya bakıldığı zaman, AB'nin değerleri, politikaları ve çıkarlarını dış ülkelere yayma yönündeki kapasitesi anlaşılmaktadır. Üye ülkelerin genişleme tercihleri bu ülkelerin maddi kazanımları doğrultusunda güdümlenen politikalarına bağlanmaktadır. Batı Balkanlar için öngörülen ICTY kararları ile uyum şartlılığında bu kapsamda değerlendirilmektedir (Pippan, 2004: 237, 240).

Örgütsel tarihinin başlamasıyla AT esas olarak Fransa ve Almanya arasında olan düşmanlık ve yarışın neden olduğu tehlikeli durumu sonlandırmak istediği için uluslararası güvenlik yöntemine bağlı kalmaya çalışmıştır. Özellikle müzakerenin ardından uluslararası barışı sürdürmeyi üstlenenler stratejik araçlarla varlıklarını sürdürmelidir. Birçok ülke bu şekilde uluslararası barış ve güvenliğe hizmet etmek için uluslararası barışı hedef tutan operasyonlarına

aktif katılımı bir uluslararası güvenlik stratejisi olarak kabul etmektedir. Bundan dolayı, 2003 Selanik Zirvesi'nde açıklanan, literatürde Solana belgesi olarak adlandırılan ve AB'nin uluslararası güvenlik stratejisinin sembolü olan bu belge, o zamana kadar örgüt tarafından kabul edilmiş olan ilk ortak güvenlik stratejisidir. Dünyada risk ve tehlikeler kadar fırsatların da olduğunu belirten belge, küreselleşen dünyada Avrupa'nın güvenliğini sağlayabilmesi amacıyla Avrupa içerisinde ve dışarısında işbirliği sürecinin geliştirilmesinin önemini anlatmaktadır. Zira karmaşık mücadele ortamı içersinde bu durumlarla ülkeler tek başlarına üstesinden gelemez. Amerikan ulusal güvenlik yönteminde farklı bir şekilde önleyici angajman yöntemlerini; yani, en başta siyasî ve ekonomik araçların (soft power), sonuncu olaraksa askerî gücün (hard power) dahil olmasını içerir (Avrupa Güvenlik Stratejisi 2003).

AGS çok taraflılık, asayiş ve denetimi sağlamak üzere polis operasyonlarını, hukukun üstünlüğünü sağlamak ya da seçimlerde gözlemci olmak gibi adlî ve sivil hareketleri, çok zorda kalındığında da askerî operasyonları öngörmüştür (Asseburg & Kempin, 2009:12,13). AGS Belgesinin ilk yayınlandığı haline göre; Avrupa için 5 muhtemel tehdit beklentisi ifade edilmiştir: uluslararası terörizm tehdidi, kitle imha silahlarının yayılması tehdidi, bölgesel çatışmalar, başarısızca yönetilen devletler (failed states) tehdidi, organize suçlar. Belge, Avrupa'nın artık, salt sınırlarını koruyarak savunmasını gerçekleştirebileceği görüşünden ayrılıp sınırların ötesindeki sorunların farkında olması gerektiğine vurgu yapar. Bu minvalde (siyasi şartlılık mekanizmasıyla) bu yönde oluşabilecek tehditlere karşı Birliğin kendi kendini savunması gerekliliği sıklıkla vurgulanır. Javier Solana'nın hazırlamış olması sebebiyle Solana Belgesi şeklinde de adlandırılabilen bu belge temel olarak Avrupada stratejik güvenlik kavramına vurgu yapma niyetini taşımıştır (Avrupa Güvenlik Stratejisi 2003). AB'e yönelik bu tip bir güvenlik stratejisi, dış politikaları bütünleme nedeniyle uygulanmaya çalışır. Dolayısıyla AGS yoluyla AB global bir aktör olarak görülür ve özellikle ortağı ABD ile dengeli bir ilişki benimsemesi tavsiyesinde bulunur. Bu açıdan bakıldığında da askerî kapasiteye ne kadar sahip olunduğu AGS çerçevesinde önemli sayılır. Kısacası AB, politik, ekonomik, diplomatik ve askerî araçları yapısında birleştirmeyi başarabilen tek güç olarak nitelendirilmiştir. Özuslu'ya göre, Eski Yugoslavya, Polonya ve SSCB'den kopan Ukrayna, Litvanya, Letonya ile diğer ülkeler ise kıta Avrupası'nda... Dolayısıyla AB ülkeleri elbette kendi kıtalarında *kargaşa* yerine *sükun* ve de ekonomik istikrara daha fazla önem verir. AB'nin kendi sınırları dışında ama sınırlarına yakın ülkelere dönük *Komşuluk Potikası'na* bakarsak, Avrupalıların kendilerini emniyete alma

gailesinde olduğunu görürüz, ki bu çok da anlaşılır bir niyettir. Diğer yandan soğuk savaş sonrası dönemde kapitalist ülkeler ve onların örgütleri hala Rusya'nın güç kazanmasından endişe duyuyorlar ve bu yüzden eski Doğu Avrupa ülkelerine çok daha büyük önem verdiler, vermeye devam ediyorlar. AB'nin en zayıf yönü savunma ve dış politika alanlarındadır. Doğu Akdeniz dahil, bölgesel ve global krizlerde AB'nin sözü değil, ABD başta olmak üzere büyük devletlerin sözü geçerli oluyor. Hatta BM bile çoğu konuda *oldu bitti* politikalarının peşinden gitmek zorunda kalıyor (Özslu, 2019).

Komisyon, 8 Kasım 2006'da genişleme ile ilgili 2006 Strateji Belgesi'ni bildirmiştir. Belge, AB'nin var olan stratejisinde Birliğin etkili olabilmesi, beşinci genişlemeden ibret alınması, genişleme ile ilgili problemlerin değerlendirilmesi, aday ülkelere üyelik aşamasında yardım edilmesi ve genişlemenin sürekliliği amacıyla halktan destek alınması konularını ele almıştır. Var olan genişleme konusunda Batı Balkan ülkeleri ve Türkiye'nin bulunduğu Belgede yer almıştır. Türkiye ve Batı Balkan ülkelerine 2013 yılına kadar 11.5 milyar Euro verilecektir. Komisyon, her ülke ve temel ödenek için endikatif IPA fon miktarlarını gösteren çok yıllık mali çerçeve hazırlamaktadır. Anılan Genişleme Strateji Belgesinin “Genişleme Süreci” ile ilgili paragrafda sonraki genişleme politikasının üç esas ilkeye dayanacağı belirtilmekteydi. Bu ilkeler, “Üç C” başlığı altında toplanabilir: sağlamlaştırma (consolidation), şartlılık (conditionality) ve iletişim, (communication) olarak sıralanmıştır. Buna göre Komisyonun belirttiği “Birliği Sağlamlaştırma” hususunda AB üyesi ülkeler, üye sayısı Bulgaristan ve Romanya'nın dahil olmasıyla 27'ye ulaşan Birliğin, yeni üye alımından önce evvel kendilerinin düzeltilmesi gerekliliğinde hemfikir olmuşlardır. AB, Türkiye ve Hırvatistan gibi müzakereleri süren ülkeleri Birliğe kabulünden evvel, kendi işleyişlerini düzeltereklerdi. Hırvatistan üyeliğinden önce bu konuda ne denli bir çaba gösterildiği büyük bir soru işareti olarak durmaktadır (Genişleme Strateji Belgesi 2006).

Strateji ile benimsenen bu ilkelere göre oluşan görüşe ilişkin olarak, Türkiye'nin üyeliğinin, AB'nin bütün koşullarını gerçekleştirse dahi AB içinde gerçekleşmesi beklenen kurumsal yeniliklerin tam anlamıyla gerçekleşmesinden sonra sözkonusu olabileceği şeklindeydi. Bu durumda AB, Strateji Belgesiyle ortaya koyduğu siyasi bilinçle AB'nin uzunca bir süre Türkiye ile müzakereleri başlatmayacağını duyurur nitelikteydi. AB'nin öncelikle Kıbrıs'ın da içinde olduğu 10 ülkeye, sonra da Romanya ve Bulganistan'a AB üyeliğine yönelik henüz müzakereler sürerken kesin tarih verdiği gözönünde bulundurulduğunda, şartların tümüyle

gerçekleşmesi kuralınca, aday ülkelerin AB'ye katılması hususunda görüşün verileceğini benimseyen bu ilke, önceden kesin tarih verilmesine ters düşen bir ilke olmuştur. Bunun yanında, Kopenhag Zirvesinde ortaya atılan hazmetme kapasitesinin aday ülkenin tüm şartları gerçekleştirse dahi, AB'nin yeni gelecek üyeleri kabul edip etmeyeceğine bakılacağına ilişkin kural ile bağlantılı düşünüldüğünde, AB'nin aynı Stratejide benimsediği iki ilkenin birbiriyle ters düştüğü kolaylıkla analiz edilebilecektir (Genişleme Strateji Belgesi 2006).

Takip eden yıllarda genişlemeye ara veren ve kıtada yaşanan ekonomik krizle boğuşan AB, Komisyonun 2010 Yılı Genişleme Stratejisini 9 Kasım 2010 tarihinde açıklamıştır. Strateji Belgesi'nin giriş kısmında "AB'nin genişleme sürecine bağlılığı, üye ülkelerin, sürecin hem Birliğin hem de aday ülkelerin karşılıklı çıkarlarına hizmet ettiği yönündeki inancını göstermektedir. AB'nin genişleme süreci, Avrupa'nın istikrarına, vatandaşlarının refah ve güvenliğine katkı sağlamaktadır" görüşleri yer almıştır. Bunun yanında, Lizbon Anlaşması'nın kabulüyle, AB'nin bütünleşme ve genişlemesinin beraber sürdürülmesine imkan yaratmıştır. Hırvatistan ile müzakerelerde son aşamaya gelinmesi, genişlemenin ilgilendirdiği bütün ülkelerde gereken şartların oluşturulduğu durumda Birliğe katılmanın mümkün olacağını kanıtlamıştır. Bu dönemde İzlanda, 2010 Temmuz ayında katılım müzakerelerine başlamıştır. Batı Balkan ülkeleriyle vize serbestliği hususunda yol alınmış, Slovenya ve Hırvatistan arasındaki sorunlara ilişkin olarak önemli ilerleme sağlanmıştır (Genişleme Stratejisi, 2010).

Buna ek olarak, Strateji Belgesinde sıralanan diğer önemli hususlara göre, aslında üyelik perspektifi olan ülkeler ile AB'nin genişleme sürecimde ortak amaçları hedef tutan çalışmalar yürütmek üzere mekanizmalar kurması ve teşviklerin sağlanması gerekmektedir. Strateji Belgesinin "karşılaştırmalı üstünlüklere sahip ülkeler" kavramına yaptığı referans kayda değerdir. Buna göre, AB'nin küresel anlamda gösterdiği rekabetin genişleme yoluyla sağlanacağı açıkça dile getirilmektedir. Lizbon Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle, AB evrensel açıdan üstüne düşeni yapabilmek amacıyla gereken araçları sağlamıştır. Batı Balkan ülkeleri ve Türkiye ile olan katılım müzakereleri AB'nin Akdeniz, Karadeniz ve Tuna havzası üzerinde olan etkinliğini arttırmaktadır. Katılım aşamasında AB'yle işbirliği içinde olmak Türkiye'nin bölgedeki rolünün kuvvetlenmesini, iki tarafın da sadece Ortadoğu ve Güney Kafkaslar'da değil, dünya üzerinde olan gücünün artmasını da sağlayabilmektedir. Türkiye ve AB, beraber hareket ederlerse enerji güvenliğini kuvvetlendirebilir, bölgede yaşanan çatışmalara çözüm bulabilir, etnik ve dini açıdan olan ayrışmaları engelleyebilir. İlk kez bu Strateji Belgesiyle AB'nin Batı Balkanlara olan yoğun

ilgisi ve bunun yanında enerji güvenliği açısından bu bölge ile Türkiye'nin AB'nin partneri olması gerektiği vurgulanmış oldu (Genişleme Stratejisi, 2010).

Komisyonun AP'ye ve Konsey'e 10 Ekim 2012 tarihinde sunduğu "Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2012-2013" başlıklı Bildirimin Giriş bölümünde ise AB'nin genişleme politikasının kırk yıldan fazla sürdüğüne dikkat çekilerek bazı tespitlerde bulunulmuştur. Bu meyanda, AB'nin altı olan üye sayısı yıllar içinde diğer ülkelere genişleyerek yirmi yediye yükselmiştir. Bu dönemlerde AB'nin önemli oranda zorlayıcı küresel belirsizliklerle savaşmak zorunda kaldığı belirtilmekle birlikte, ekonomik ve siyasi bütünleşmenin ivme kazanması gereken bir dönemde Avrupa kıtasındaki barış ve güvenlik, bunun yanında refaha katkıda bulunmaya devam edecek aktörün AB olacağına işaret edilmektedir. İlaveten, Hırvatistan'ın 1 Temmuz 2013'de üye olarak Birliğe alınacağı, adaylara ise katı ancak adil bir koşulluk çerçevesinde yeni fırsatlar yaratan siyasi ve ekonomik reformlar yapılmasını sağlayacak politikalar uygulanacağına referans yapılmaktadır (Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2012-2013).

Mevcut genişleme sürecinin Batı Balkanlar, Türkiye ve İzlanda'yı kapsadığı sıklıkla vurgulanmakla birlikte, Strateji Belgesinde genişleme konusunun geleceğiyle ilgili de somut ifadeler yer almıştır. Buna göre Belgenin esas metninde yer alan aşağıdaki hususlar AB'nin o dönemdeki genişleme politikasında aday ülkelere ilişkin hassasiyetlerini ortaya koyma açısından önem arz etmektedir. Yer alan hususlara bakıldığında, Hırvatistan'ın üyeliğinin gerçekleşeceği, Sırbistan'a aday ülke statüsü verileceği, Karadağ ile müzakerelerin başlatılmasının öngörüldüğü, tüm bunlara ilaveten, Eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyetinde HLDAP kapsamında yetkili makamlarının reformlara daha etkili bir biçimde yoğunlaşmasının sağlandığı, Arnavutluk'ta ise hükümet ile muhalefet arasındaki diyalogun bu dönem için seçim sisteminde ve parlamentoya ilişkin reformların kabulü ile birlikte sağlandığı, İzlanda ile katılım müzakerelerinin iyi bir biçimde ilerlediği, Türkiye'nin halihazırda ilan edilen ve Mayıs 2012'de Komisyon tarafından başlatılan pozitif gündeme verdiği aktif desteği ile AB katılım sürecine ilişkin taahhüdünün devam ettiği, çoğu ülkede reformların nispeten daha fazla oranda gerçekleştirilmesi gerektiği, insan hakları, iyi yönetim, hukukun üstünlüğü, yolsuzlukla ve örgütlü suçlarla mücadele konuları da dâhil olmak üzere, idari kapasite, işsizlik, ekonomik reformlar ve sosyal içerme, ifade özgürlüğü ile bağımsızlığının güçlendirilmesinin önemli bir zorluk olmaya devam ettiği belirtilmiştir. Buna ek olarak, katılım sürecinin zaman zaman sekteye uğradığı ve bunun

sebebinin de ikili meselelerden kaynaklı olduğu Stratejide analiz edilmekle birlikte, AB'nin, belirlediği koşullar karşılındığında taahhütlerini yerine getireceği somut olarak ortaya konmuştur. Genişleme süreci doğası gereği kapsayıcıdır ve paydaşların geniş katılımını gerektirdiği gibi, genişleme ülkelerinde reformların gerçekleştirilmesi için gereken geniş siyasi mutabakat ve halk desteğinin, AB yolunda ilerlemek için gereken dönüşüm açısından kayda değerdir (Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2012-2013).

Soğuk Savaş sonrasında AB, iki kutuplu sistemden çıkan dünya sisteminde kendini çok taraflı anarşik bir sistem içerisinde bulmuştur. Bu sistemi anarşik yapan unsur, her devletin bağlı olduğu tek bir otoritenin olmaması ve tüm aktörlerin kendi kapasitelerini arttırarak bu sistemde önemli bir rol oynama çabasından ileri gelmektedir. Bu nedenle AB üyesi devletler, yukarıda anlatılan dengeleme yöntemiyle birbirlerinin güçlerini AB çatısı altında birleştirmişler ve AB olarak önemli ekonomik bir güç olmuşlar, siyasi bir güç olma yolunda da ilerlemeye çalışmaktadırlar. Bu siyasi güç hükümetlerarası nitelikte de olsa, sonuç olarak üye devletlerin birbirleri arasında uyumu yakaladıkları zaman geçerli olmaktadır. Buna göre, Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin Avrupa Güvenliği için daha fazla kaynak ayırma niyetinde olmadığı bilinmektedir. ABD'nin yayınlamış olduğu “Transatlantik Deklarasyon”²⁷ metninde bu durum açıkça ifade edilmiştir. ABD'nin geleneksel ticari partneri Avrupa iken son zamanlarda bunun yerini Asya almaya başlamış ve ABD-AB ilişkisindeki kaygılar güvenlik ekseninden ekonomi eksenine doğru kaymıştır. Bu koşullara göre, ABD, AB'nin kendi savunma politikasını oluşturma çabasını desteklemektedir (Moens,2001: 275,276).

Küreselleşmenin getirmiş olduğu siyasi ve ekonomik bir bütünleşme ortamında, parçalanmış ve istikrarsız bir AB yerine ABD, birlik olmuş ve istikrarlı bir AB'yi desteklemektedir. Ancak Balkanlarda yaşanan hüsrandan sonra, AB, savunma konusunda birtakım olumlu atılımlar yapsa da, Afganistan müdahalesi, AB'nin ortak dış güvenlik politikasının itibarının test edilmesine olanak sağlamış ve ABD, AB'nin tam teşekküllü bir savunma kapasitesi yaratamayacağını açıkça anlamıştır. AB'li önderler Afganistan'a sevkiyatı yapılacak asker sayısında gönülsüz davranmışlar, bu müdahalede de AB ile eşit biçimde yük ve sorumluluk paylaşmamak ABD'yi rahatsız etmiştir. Başkan Obama göreve geldikten sonra AB'li müttefiklerle işbirliğine gitmeyi seçmiş ve Irak ile Afganistan müdahalelerinin olumsuz izlerini

---

²⁷ ABD'nin AB'yi meşru bir partner olarak kabul etmesi açısından önemli bir belge niteliğine sahip olan bu belge, iki taraf arasında karşılıklı koordinasyon yaratılmasını amaçlayan maddeler içermektedir.

silmeyle çalışmıştır. Ancak bu dönemde özellikle Çin'in yükselişe geçmesi ile birlikte, ABD için uluslararası rekabetin süreceği alan Asya-Pasifik olmuştur. Obama döneminde de Avrupa kıtasının savunması konusunda ABD'nin tavrı değişmemiştir. ABD'nin Avrupada bulundurduğu asker sayısı dahi 2009'dan itibaren 50.000 personelin altına inmiştir (Henri & Larive, 2012:4).

AB'nin, küresel bir aktör olarak rol oynama konusunda sürekli olarak ekonomik başarılarına referans vermesi, uluslararası güvenliğin sağlanması konusunda sorumluluklarını yerine getirememesine neden olmaktadır. Avrupa Güvenlik Stratejisi 2008'de küresel ekonomik kriz, iklim değişikliği gibi konularda karşılaşılan zorluklar sıralanırken AB'nin stratejik partnerleriyle olan ilişkisinin nasıl yürütüleceği konusuna pek fazla değinilmemiştir. 2008 yılında patlak veren küresel ekonomik kriz sonucunda, ABD ve AB çatışan çıkarlarının uzlaşması yönünde çaba sarf etmişlerdir. ABD'nin ekonomik olarak oynadığı küresel rolünü sürdürmesi için ekonomisiyle ilgili sorunları çözmesi gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında, ABD'nin Asyaya yönelmesi de bu çabanın bir sonucudur. Yine de AB ile ABD uyumlu olmak zorunda kalan müttefiklerdir. Bu kapsamda AB, Türkiye'yi de karşısına alamamaktadır. AB-ABD arasında çok kapsamlı Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması iddialı bir girişim olarak kabul edilebilmektedir. Anlaşma, NATO ittifakının ekonomik vaziyeti şeklinde anılmaktadır. Bu Anlaşma'ya göre, ABD'nin AB'ye yapmaya planladığı gaz ihracatı Rusya'ya ekonomik olarak bağımlılığı azaltmayı amaçlamaktadır. Bu Anlaşma'nın sekteye uğraması durumunda Rusya ve dolayısıyla Batı Balkan bölgesi AB açısından daha da önem kazanacaktır. Son dönemde ABD ile AB arasında yaşanan ticaret savaşları AB'yi Avrupa kendi kıtasında etkisini arttırıp küresel rolünü kanıtlamak durumunda bırakmış ve Batı Balkanlar için 2025 yılına yönelik üyelik perspektifi sunulmuştur (Kocabaş, 2015: 363, 364).

Aslında ABD'nin Asya Bölgesine yöneldiği bir dönemde yaşanan Ukrayna krizi hem NATO'ya hem de Transatlantik ittifaka ne kadar gereksinim duyulduğunu gözler önüne sermiştir. ABD'nin Avrupa kıtasındaki askeri varlığının önemi bir kez daha teyit edilmiştir. Ukrayna krizi AB açısından Rusya ile bir süredir olağan seyrinde ilerleyen ilişkisini yeniden gözden geçirme gerekliliği yaratmış ve bölgedeki Rus tehdidinin varlığını AB'ye hatırlatmıştır. Rusya ile ilişkiler özellikle MDAÜ'ler düşünüldüğünde AB-ABD ilişkileri açısından dinamik bir süreci anlatmaktadır. 2001 yılından sonra Rusya'nın terörizm konusunda ABD'ye verdiği destekten kaynaklı düzelen ilişkiler sonrasında ABD'nin Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü üyeliğine destek vermemesi, Kosova Müdahalesi, Güney Osetya Problemi, ABD'nin Çek Cumhuriyeti ve

Polonyaya konuşlandırmayı planladığı füzeler nedeniyle halihazırda tekrardan gerilmişti. Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO üyeliğinin gündeme gelmesiyle birlikte ilişkiler iyice gerilmişti. Gürcistan ve Ukrayna krizleri, Rusya'nın öz çıkarları sözkonusuyken ne kadar tehlikeli olabileceğini gözler önüne sermiştir. AB, Gürcistan konusunda her ne kadar arabulucu rolünü üstlenen ve tarafların masaya oturmasını sağlayan aktör konumuna gelmiş olsa da, Rusya'ya olan enerji bağımlılığı sebebiyle ekonomik olarak Rusya'ya ABD'nin istediği ölçüde ambargo uygulayamamıştır ve bu durum AB'yi ABD ile karşı karşıya getirmiştir (Türbedar, 2003:127).

Rusya ile AB üye ülkelerinin genel ilişkilerine bakıldığında ise; AB içinde zaman zaman birbiriyle çatışan 5 farklı grubun varlığına işaret edilmektedir. Buna göre, birinci grupta Kıbrıs ve Yunanistan gibi sıklıkla Rusya'yı savunan Truva atları, ikinci grupta Fransa, Almanya, İtalya ve İspanya gibi kendi özel ilişkileri sebebiyle zaman zaman AB politikalarını zayıflatan ülkeler, üçüncüsü, Avusturya, Bulgaristan, Finlandiya, Belçika, Macaristan, Malta, Portekiz, Slovakya ve Slovenya gibi ticari amaçları daha önemli tutan dost pragmatikler, dördüncüsü, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, İrlanda, Letonya, Hollanda, Romanya, İsveç ve Birleşik Krallık gibi ticari hedeflere önem veren ancak aynı zamanda Rusya'nın insan hakları ihlalleri konusunda çekinceleri olan ülkeler ve son olarak da Litvanya ve Polonya gibi Rusya ile hasmane ilişkileri olan ülkeler olarak sıralanabilmektedir (Gürsoy, 2015: 385). Ticari ilişkiler anlamında Rusya AB'nin üçüncü, AB ise Rusya'nın birinci ticari partneridir. Yukarıda değinildiği üzere, bu ortaklıkta enerji en önemli yerdedir. Komisyon 2008 yılında AB-Rusya ilişkileri kapsamında bir Rapor yayınlamış ve AB'nin Rusya'ya Rusya'nın da AB'ye istiyacının olduğunu altını çizmiştir. 2009 yılının Kasım ayında Avrupa Komisyonu ve Rusya arasında imzalanan "Erken Uyarı Mekanizması" ile elektrik, doğal gaz, petrol akışında olan sorunlar ya da aksaklıklar halinde çabuk iletişim kurulması garantilenecektir. Ancak AB'nin dış politikası sadece ikili ilişkiler üzerinden yürütülmemektedir. Doğu Avrupa, Kafkasya ve Karadeniz bölgelerine yönelik açılımlarına AB Rusya'nın hassasiyetlerini düşünerek hareket etmek zorundadır (Gürsoy, 2015: 384).

Bu açıdan bakıldığında, Rusya ile AB'nin ilişkilerinde bölgesel anlamda süren rekabet SSCB'nin yıkılmasından sonra ortaya konan ilk kapsamlı dış politika belgesinde yer almıştır. Bu belge, 1993 Dış Politika Konsepti olarak adlandırılmaktadır. Bu belge, Yakın Çevre Doktrini'nin ilk kez belirtilmesi açısından önem arz etmektedir. Rusya'nın iç güvenliği açısından doğrudan önem arz eden bu bölge AB'nin de sınır istikrarı ve enerji güvenliği açısından büyük önem arz

etmektedir. Rusya aslında Kosova müdahalesindeki ABD etkisinden son derece rahatsız olduğu için AB'yi bu bölgede ABD'ye oranla daha fazla tercih etmektedir. Rusya bu bölgelerde dondurulmuş istikrarsızlık yaratarak aslında kendi güvenliğini korumaya çalışmaktadır. AB'nin enerji bağımlılığı 1970'li yıllarda yüzde altmış oranında iken; 1999 yılında yüzde kırk bir seviyelerine ulaşmış olsa da; 2000'li yıllardan itibaren hızla ve sürekli olarak artarak 2009 yılında yüzde elli dört oranına ulaşmıştır. AB'nin enerji tüketimine bakıldığında bunların yüzde otuz beşini petrol, yüzde yirmi altısını doğal gaz, yüzde on sekizini katı yakıtlar, yüzde on dördünü nükleer enerji ve yüzde dokuzunu yenilenebilir enerji oluşturmaktadır (Kassianova, 2001: 830, 834).

AB'nin dışında olmayı yeğleyen Norveç petrol üretimi açısından zengindir; ancak AB içinde petrol kaynağı önemli olan ülke Romanya'dır. Ancak Norveç'in AB üyeliğinin gerçekleşmiş olması halinde dahi, petrol gereksinimlerini kendi kaynakları ile karşılayabilmesinin imkansız olduğu bellidir. Doğalgaz rezervlerine bakıldığında, AB'de başta Almanya, İngiltere, İtalya, Danimarka, Polonya ve Hollanda olmak üzere toplam yaklaşık 3 milyar m³ üzerinde doğal gaz kesin rezervi bulunmaktadır. AB'de, 2018 yılında doğalgaz bağımlılık oranı yüzde 77.9 gibi bir oran yakalayarak tüm zamanların en yüksek oranına ulaşmıştır. AB'nin doğal gaz tüketiminin AB içi üretimle karşılama oranı 2030 yılında yüzde 5.9 olarak tahmin edilmektedir (Eurostat, 2019). Bu durum doğal gaz açısından Birliğin ithalat bağımlılığını artırmaktadır. AB'nin enerji konusundaki dışa bağımlılığını arttıran en önemli nedenlerden bir tanesi AB'de ekonomik ve teknik ömrünü bitmeye başlamış nükleer santrallerin kullanılmamasının ve elektrik üretimi için doğal gaz kullanımının teşvik edilmesidir. Bunun yanında, Kuzey Denizi'nde yer alan petrol ve doğal gaz kaynakları da tükenmeye başlamış, sosyal güvenlik ve işçilik maliyetlerinden kaynaklı olarak kömür üretimi de düşmüştür. AB'nin doğal gaza bağımlılığı arttıkça, AB, Rusya, Cezayir ve İran gibi doğal gaz rezervlerinin çok bulunduğu ve rekabete açık olmayan pazarları olan ülkelere (Rusya, İran, Cezayir) tabi kalmaktadır (Yorcan, 2006).

AB'nin ithalat bağımlılık oranları bu görüşü desteklemektedir. Petrol ithalatının büyük kısmını AB, kendi üyesi olmayan Norveç'ten karşılamaktadır. Fakat, bu ülkenin var olan rezervlerinin kısıtlılığı sebebiyle AB'nin petrol ithalatında ikinci sırada olan Rusya ile enerji

alanında sürdürdüğü ortaklık çok önemlidir.²⁸ AB'nin, Orta Doğu ülkelerinden aldığı ithalat toplamın 1/3'ünü geçmez. Bu payın ileriki zamanlarda artması da beklenmektedir. AB'nin doğal gaz için öncelikle Rusya, Norveç ve Cezayir'e tabi olduğu görülmektedir. 2003'de dünyadaki toplam doğal gaz rezervlerinin yüzde 27'sini bulunduran Rusya'da rezerv/yıllık üretim oranının 81.2 olduğu dikkate alındığında, AB'nin Rusya'ya doğal gaz için bağımlılığının süreceğini göstermektedir. Bunun yanında, AB enerji güvenliği politikasının diğer politikalara oranla zayıf kalmasının en önemli sebebi, üye devletlerin enerji politikalarını ulusal düzeyde ve stratejik yönde yönetme eğilimleridir. Özellikle, Almanya, Fransa ve İtalya dikkate alındığında; Almanyanın Eon, Fransanın Gaz de France ve İtalyanın Eni gibi büyük ve söz sahibi olan şirketlerinin Rusya'nın Gazprom şirketi ile uzun dönemli kontratları vardır. Rusya'ya karşı enerji konusunda ortak bir yaptırım uygulanamaması bu durumdan kaynaklanmaktadır. MDAÜ Rusya'ya karşı tavizkar olunmasını tercih etmezken; küçük üye devletler tek bir ses olup enerji konusunda bu şekilde konuşmayı tercih etmektedirler. Rusya'dan gelen doğal gaza en çok bağlı olan doğal gaz sektörü açısından enerji güvenliği son derece önemli bir konuyu teşkil etmektedir. Sıvılaştırılmış doğal gazın Avrupaya ulaştırılması konusu da gündemi meşgul ederken; Avrupalı gaz şirketleri kolektif Avrupa enerji güvenliğine şu sebepten sıcak bakmamaktadırlar: sadece kendi boru hatlarına tutunmak istemektedirler ve olası kıtlık veya fiyat artışlarına karşı kendilerini garanti altına almak için kendi kaynaklarından kullandıkları gaz satışlarının oranını yükseltme yoluna gitmişlerdir. Ancak, AB'nin enerji bağımlılığı öngörülerinden iç piyasanın yetersiz kalacağı açıktır. Komisyon 1995 yılında hazırlanan Beyaz Kitap ve 2000 yılından hazırlanan Yeşil Kitapta özellikle enerji güvenliği konularına değinmiş; kaynakların geldiği yerlerin çeşitlendirilmesi gerekliliğinin önemle altını çizmiş, Hazar Bölgesi ve Kuzey Afrikadaki enerji kaynaklarına ulaşımın garanti altına alınmasının önemini vurgulamıştır. Özellikle Hazar Bölgesi ve Ortadoğu'dan gelecek olan enerji kaynaklarına erişimin güvenli bir hale getirilmesi ana amaç olarak görülmektedir. 2020 ve 2030 Enerji Stratejisi bu meyanda önemlidir. Rusya Hazar Havzası ile İran beraber düşünüldüğünde dünyada olan rezervlerin yarısını oluşturur ve onu Orta Doğu kadar kilit bir merkeze koyar (Eriş, 2004: 627).

MDAÜ'lerin Rusya'ya olan enerji bağımlılıkları dikkate alındığında bu ülkeler AB'nin buna bir çare bulacağını düşünmüşlerdir. AB bu sebeple 2004 yılında Gaz Güvenliği Direktifi

---

²⁸ Rezerv ve üretim oranları toplam kaynaklarda; Norveç'inki yüzde 8.5 oranındayken, Rusya'ninki ise yüzde 22.2'dir (BP Statistical Review of World Energy, 2004).

(2004/67/EC) ve 2005 yılında ise Elektrik Güvenliği Direktifi (2005/89/EC) çıkartmıştır. Bu yönde Gaz koordinasyon Grubu oluşturulmuş ve ulusal bürokratların toplanıp politikaları konuştuğu bir platform oluşturulmuştur. Bunun yanında, 2005 yılında Batı Balkan ülkeleri ve Arnavutluk'un bir Enerji topluluğu oluşturmuş olmaları da kayda değerdir. İlk amaç, üyelerin AB enerji piyasası prensip ve kararlarını benimsemelerini sağlayarak, eski Yugoslavya'nın parçalanmış şebekelerini onarmak, onları olası bir AB üyeliğine hazırlayacak finansal desteği sağlamaktır. AB enerji piyasası ilkelerini Türkiye'ye ve doğuya taşıyacak bir köprü görevi gören bu Topluluk konumuz açısından önemlidir. Temmuz 2006'da ise AB'de Enerji Topluluğunu kuran antlaşma yürürlüğe girmiştir. Özellikle enerji arzı ve güvenliği üzerine yoğunlaşan bu antlaşma AB tarafından yapılacak düzenlemelerin anlaşmayı imzalayacak olan üçüncü ülkelere genişlemeyi ve böylelikle enerji sektöründeki yatırımlar için elverişli ortam yaratmayı hedeflemektedir (Eriş, 2004: 629). Hedef bölgeler özellikle Hazar Bölgesi ve Orta Doğudaki enerji kaynaklarının sınırındaki ülkelerdir. Hazar Denizi dünya petrol arzının yüzde 5'inden fazlasını karşılıyor durumdadır (Öğütçü, 2002:43). Taraf ülkeler, enerji konuları yanında ortak dış politika oluşturma olasılığı üzerinde de anlaşmışlardır.

Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan ile yaşadığı problem sonrasında Ukrayna'ya giden gaz bağlantılarının zarar görmesi sonucunda Komisyon sıkça önlem alınması gerekliliğinin altını çizmiştir. Ukrayna'da 2014 yılında yaşanan gelişmeler ve Rusya'nın Kırım'ı ilhakı gözönünde bulundurulduğunda, AB'nin bu krizlerle ekonomik silahları ile belirli dereceye kadar başedebildiği görülmüştür. Rus dev şirketlerinin içerisinde yer aldığı bir dizi yaptırım ve yüksek enerji teknolojilerinin Rusya'ya satışının durdurulması gibi konular gündeme gelmiş; ancak bu yaptırım uygulamalarının karşılıklı bağımlılık kapsamında yürütüldüğü gözlemlenmiştir. Medvedev ise bu dönemde et, balık, meyve, sebze ve süt ürünleri gibi ürünlerin AB'den alımını bir yıllığına durdurmuştur. Ayrıca Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti ile doğal gaz anlaşması imzalamıştır. Yaptırımlar AB'ye 9 milyar Euroya mal olmuştur. Buna göre AB, Rusya'nın önemini bir kez daha anlamıştır. ABD de Batı Avrupa'nın enerji bağımlılığı sebebiyle Rusya'ya doğru kaymasını endişe ile izlemektedir (Belkin, Mix & Woehrel, 2014). ABD'nin bu konudaki hassasiyeti 1960'lı yıllardan itibaren hep gündemde olmuştur. 1964'te de Batı Almanya ile SSCB'nin enerji konusunda yakınlaşması ABD'yi ziyadesiyle rahatsız etmiş ve bu dönemde ABD bu süreci sekteye uğratmak için bazı yaptırımlarda bulunmuştur. ABD de 1940'lı yıllardan

beri AB'ye yakıt ihraç etmektedir ve Avrupa pazarını Rusya'ya kaptırmak istememektedir (Rutland, 2008: 206,207).

AB'nin hem Batı Balkanlar hem de Kıbrıs ve Akdeniz bölgesinde rekabet ettiği ortak aktör Rusyadır. Rusya'nın Kıbrıs üzerindeki etkisi ve Kıbrıs'ın bankacılık sektöründeki Rus yatırımları hem AB hem de ABD'yi Kıbrıs'ı çevreleme politikası uygulamaya itmektedir. Buna ek olarak, Türkiye'nin de buradaki etkisini en aza indirmeye çalışmaktadırlar. AB, ABD'ye karşı olan sorumluluğunu yerine getirip Avrupa'daki güveliği sağlama çabası içerisinde Batı Balkanlarda varlığını sürdürmeye devam ederken, aynı zamanda hem ABD hem de Rusya ile olan ekonomi yarışında da bağımlılığını en aza indirmek için buradaki alternatif enerji geçişlerini de canlandırmak istemektedir. Özellikle Batı Balkanlar enerji geçişi, Orta Asya ve Hazar'ın kontrolü açısından önemli bir yer tutmaktadır (Larrabee, 1996: 402). Bu minvalde yeni dönem genişleme kuramcılarının AB genişlemesini Yeni Kuramsalcı ve AB-aday ülke perspektifinden çok genişleme ile dış politika çerçevesinde ele aldığı görülür.

Jan Zielonka, AB genişlemesi süreci ile ilgili olarak yapmış olduğu analizlerinde, AB için yeni-ortaçağcı imparatorluk (neo-medieval empire) terimini kullanmıştır. AB'nin Doğu Avrupa genişlemesinden itibaren Batı Avrupa'dan çok farklı yapı ve gelişmişlik düzeyinde ülkeleri Birliğe katarken şartlılık konusundaki başarılarından ziyade onları Avrupa içinde entegre etmek için kendilerine inisiyatif tanıdığını ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında AB'nin dış politika tercihleri ile genişleme politikalarını uygulayış şeklini bir tür yeni dönem emperyal güç kullanımı olarak tanımlamaktadır. Buna gerekçe olarak da, AB'nin genişleme politikasını istikrarsız ve fakir komşularına karşı kullanması hususunu göstermiştir. Birçok üye devletin kuşkularına rağmen özellikle Batı Balkan genişlemesi sürecinin devam etmesini Zielonka farklı şekilde yorumlamaktadır. Buna göre; AB bu noktada bir güvenlik çerçevelemesi yapmaktadır. AB ile müzakerelerin başlanması konusunda da Zielonka bu yönde düşünmektedir. AB burada stratejik bir açılım yapmıştır. Türkiye ile imzalanan Çerçeve Belgesinde de bu ilişkinin başka bir ortaklığa kaydırılabileceğine ilişkin dipnotların bulunması da AB'nin genişleme politikalarında yürüttüğü stratejik politikayı anlatmaktadır. AB'yi bu özelliklerde varsaymasının bir başka nedeni AB'nin çevresinde yaratmış olduğu yönetim kapasitesinin altında yatmaktadır. Zielonka'ya göre, AB işgal etmekten farklı ve yumuşak bir yöntem izleyerek kendi kontrolü altına girmesi yönünde bölgeleri ekonomik yönden kalkındırmaktadır. Bu kontrol altına grime aslında gönüllülük esasına dayanmaktadır; ancak AB'nin bölgeye etki edebilecek diğer

aktörlerden daha fazla bölgede varlığını göstermesi bir açıdan üstü kapalı bir zorlama unsuru teşkil etmektedir. AB'nin demokrasiyi yayma çabası temsil yerine ihraç edilen değerler üzerinden gerçekleştiğinde, meşru bir zeminde gerçekleşmiş olmaktadır. AB, askeri olmaktan ziyade sivil bir güç olarak işgal etmek yerine ekonomik yardımlar kanalıyla bölgelere dâhil olmaktadır (Zielonka, 2007, 2008a, 2008b, 2011).

Ziki Laidi'ye göre de uzun yıllar AB'nin dış politikasının temelini Ortak Ticaret Politikası oluşturmuştur. Bugün de AB, ABD ve Japonya gibi devletler karşısında bu gücünü korumak için yeni yerlere genişlemek zorundadır. Ziki Laidi AB'nin siyasi şartlılık ve istikrar gibi hususlara verdiği önemin esas nedeninin bu gerekçe altında yattığını belirtmektedir. Buna ek olarak, Brezilya ve Tayland gibi ülkeler de AB'nin korunan tarım pazarına girmeyi hedeflemektedirler. AB bu sebeple globalleşen dünyada başka aktörlerle olan ilişkilerini her zaman gözönünde bulundurmak zorunda ve ABD ve Rusya ile bağlantılı sektörlerde yapmış olduğu anlaşmaları gözetmek durumundadır. AB genişleyerek Doğu ile Batı arasında bir harmoni yaratmak istemektedir (Laidi, 2008). Sonuç olarak AB genişlediği yerlerde de facto olarak varlığını sürdürmektedir. 2018 yılında yayımlanan bir makalede, 2008-2018 yılları arasında geçen süreç sonunda AB'nin ekonomik, küresel ve genişleme politikaları analiz edilmiş ve Moravscik'in sunmuş olduğu argümanların ne denli geçerli olduğu sorgulanmıştır. Ekonomik ve sivil bir güç olarak görülen AB, yukarıdaki hassasiyetleri ve dolayısıyla liberal bir güç olması dolayısıyla, beraberinde de bir uzlaşma masası gerektiği, illiberal rejimlerin çoğalması tehlikesiyle sivil gücünü kaybedebileceği gerçeği de gözönünde bulundurulduğunda, ikinci süpergüç değil de potansiyel bir süpergüç olarak görülmektedir. Dolayısıyla AB, bazı bölgelere hem genişlemek zorunda kalmakta; hem de bu genişleme sürecinde politik kararlar içeren bazı yöntemler icat etmektedir; bu da genişlemeye bu açıdan bakılması gerekliliğini zorunlu kılmakta, hatta zaman zaman AB'nin tutarsız olduğu sonucuna ulaştırmaktadır (Meunier & Vachudova: 2018).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATI BALKANLAR GENİŞLEMESİ VE SIRBİSTAN İLE KOSOVA ARASINDAKİ İLİŞKİLER ÇERÇEVESİNDE AB ŞARTLILIĞI

3.1.Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’nin Parçalanması ve AB Devletlerinin Bu Süreçteki Pozisyonları: Yugoslavya Konusunda Lahey Uluslararası Barış Konferansı:

Balkanlar, 1878 yılında düzenlenen Berlin Kongresine kadar genellikle Osmanlı İmparatorluğu ile özdeşleştirilmiştir ve Balkanlar için kullanılan tabirler genel olarak “Avrupalı Türkiye”, “Avrupa Osmanlı İmparatorluğu”, “Şark Yarımadası” gibi tanımlamalardır. Daha o dönemlerden Balkanların Avrupaya açılan kapı hatta Avrupa olarak nitelendirildiğini görebilmekteyiz (Todorova, 1997:27). Bu dönemlerden itibaren, Osmanlı İmparatorluğu’na karşı bu bölgede isyan hareketlerinin başladığı görülür. Osmanlı İmparatorluğu zamanında Balkanlar bölgesindeki değişik etnik unsurlar birlikte yaşamışlardır; ancak Balkanlar hem dini olarak İslam ve Hristiyanlık arasındaki bölünmüşlüğe, hem de etnik olarak farklı unsurları barındırmaları yönünden heretojenliğe sahiptir (Jelavich, 1983:20-35). Bunun en önemli sebeplerinden bir tanesi de Rus, Osmanlı, Pers, Roma ve Bizans İmaratorluklarının bu bölgeye hâkim olmak için çeşitli dönemlerde savaşa girmiş olmaları ve bu savaşlar sonucunda da kendi nüfuzlarını bölgeye aktarmalarıdır. Anılan bu durumun bir sonucu olarak da Balkan kavramının bugüne değin ortak bir çatı milliyetçiliği oluşturmayı başaramayan farklı etnik ve milliyetten nüfuslardan oluştuğu şeklindedir. Balkanlar, jeostratejik konumu itibarıyla her zaman Batı Avrupa ile Doğu arasındaki geçiş noktasındaki bir bölgede konumlanmış ve dolayısıyla Avrupa, Asya, Afrika ve Orta Doğu arasında ve tüm bölgelere doğru yapılan savaş, transit ve işgallerden etkilenmiştir. Balkanlar bölgesinin bugün hangi ülkeleri kapsadığı bazı taraflarca halen tartışılmakla birlikte, yapılabilecek en geniş tanımla birlikte ve kültürel bağlarını da dikkate alarak Romanya, Yunanistan ve Türkiye’nin de bazen bu tanıma eklendiği görülmekle birlikte, esasen Bosna Hersek, Karadağ, Slovenya, Hırvatistan, Arnavutluk ve Sırbistan bu coğrafyanın sınırları içerisinde sayılmaktadırlar (Günel,2015:270).

Balkanlaşma kelimesi yukarıda sayılan nedenlerden ötürü parçalanma kavramını da içinde barındırdığından aslında Avrupalılaştırma ve bütünleşme süreçleriyle zıtlık göstermektedir. AB ülkeleri ve liderler, tam da bu nedenden kaynaklı olarak bölgede barış ve istikrar sağlayıcı aktör

rolüne soyunmaya (Alexander 2008: 944) başladığı dönemlerde bölgeyi parçalanma çağrışımından kurtarmak için Güneydoğu Avrupa terimini kullanmaya başlamıştır. Bu nedenin yanında AB'nin şartlılık politikası ile bağlantılı bir başka neden daha vardır; o da bölgeyi bir bütün olarak çatı bir politikada birleştirmek; ancak her devlete kendi özel koşullarına yönelik olarak şartlılık uygulamak ve her devletle bu koşullara göre ilişkiler kurmakta yatar (Günel, 2015:269). Batı Balkan terimi yanında bölgeyi Avrupa içerisinde bir bölge olarak göstermek için de AB'nin bölgeye yönelik olarak ilk bütünlüklü yaklaşımlarında bu terimi kullanmayı tercih ettiği gözlemlenir. Ancak, 1998 yılında patlak veren Kosova çatışmalarında bir yanda MDAÜ genişlemelerinin külfetli ve oldukça teknik uğraşlarıyla boğuşan AB'nin diğer yandan da coğrafi konumu itibarıyla Kosova çatışmasına kayıtsız kalamaması, bölgeye yönelik isim konusunu ikincil plana itmiş ve bu belirsizlik sonucu da Batı Balkan terimi yine AB resmi belgelerinde Güneydoğu Avrupa terimiyle birlikte yer almaya başlamıştır. Böylelikle, 1998'de AB'nin geliştirmiş olacağı Bölgesel Yaklaşım katılan ülkeleri kapsayacak şekilde Batı Balkanlar teriminin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bugün resmi AB kaynaklarındaki Güneydoğu Avrupa ya da Batı Balkanlar terimi, Balkanlar bölgesinde bulunup da AB bünyesine 2013 yılında katılmış eski YFC olan Hırvatistan ve henüz Birliğe katılmamış olan eski YFC'nden Sırbistan, Karadağ, Bosna Hersek, Makedonya, Kosova (YFC'de kurucu devlet statüsüne haiz değildi) ve bunlara ilaveten eski SSCB üyesi Arnavutluk vardır. Slovenya ise eski YFC kurucu cumhuriyetlerinden biri olmasına rağmen 2004 yılında MDAÜ genişlemesi kapsamında AB'ye üye olduğundan dolayı Batı Balkanlar terimine hiç dahil edilmemiştir (Günel, 2015:269,270).

Şekil 1.3.-Güneydoğu Avrupa (Batı Balkanlar) Ülkelerinin AB Adaylık Durumunu Gösteren Harita (Resmi ve Potansiyel Adaylar)

Kaynak: 'The Balkans' EU Dreams, Applications Deferred', The Economist, (Çevrimiçi), 4 Nisan 2019, <https://www.economist.com/europe/2016/06/16/applications-deferred>

Batı Balkanlar da tıpkı MDAÜ'ler gibi Avrupa kıtasında olup da Soğuk Savaş'ın Doğu ve Batı Bloğu olacak şekilde ikiye ayrılan iki kutuplu sisteminde 2. Dünya Savaşı sonrasındaki iki büyük gücün (ABD ve SSCB) 1944 yılındaki Yalta ve Potsdam Konferanslarında yapmış oldukları pazarlıklar sonucunda Doğu Bloğunda kalmış olan ülkelerdi. Soğuk Savaş sonrasında bu iki bölgeyi ayıran en önemli özellik SSCB'nin dağılışının YFC'nin dağılışından çok daha esnek ve kansasız oluşuydu. Bu durum YFC kurucu cumhuriyetlerinin etnik yapıları ile doğrudan bağlantılı olmakla birlikte, bir diğere nedeni de Rusya'nın Soğuk Savaş sonrasındaki çok kutuplu sisteme nispeten uyum göstermeye çalışma çabasıdır (Tellal, 2003: 51). Sırbistan'da ise, özellikle de aşırı militan Sırp unsurlarının, YFC içerisinde bastırılmış büyük Sırbistan kurma çabalarının Soğuk Savaş sonrasında artması sebebiyle YFC'den kopmalar kolay olmayacak ve kanlı çatışmalar yaşanacaktı. Bu süreçte Balkan bölgesinde bu rolü üstlenme kapasitesine sahip Yunanistan'ın AB'ye halihazırda entegre olmuş olması, Bulgaristan ve Romanya'nın da AB yoluna artık geri dönülemez bir şekilde girmeleri Sırbistan'ın bu politikalarına zemin hazırlamıştır.

Aslında bu ülkelerin de Batı tipi sistemlere geçişleri ile AB üyelikleri tıpkı MDAÜ'ler gibi literatürde Avrupaya dönüş süreci olarak değerlendirilmektedir. Hem MDAÜ'lerde hem de 1990'lı yılların hemen başında Slovenya'da görülen ve hayli başarılı olan Avrupaya dönüş süreci yönünde bahsekonu ülkeler, Avrupalı kabul edilen kurumlarla ortaklık kurma anlaşmaları imzalamakta ve sonunda da gerçekte ait oldukları ancak belirli bir zaman diliminde koparıldıklarını düşündükleri Avrupaya döneceklerini ifade etmekteydiler. Bazı dönemsel istisnalar hariç tüm Batı Balkan ülkeleri en önemli stratejik dış politika hedeflerinin AB üyeliğı olduğunu belirtmekte ve AB ile her biri ayrı aşamalarda olmak üzere müzakereler yürütmektedirler (Günel, 2015:272). AB başlangıçta ekonomik araçlar kullanarak gerekli istikrarı kullanmak niyetinde olmuştur. Ancak özellikle Bosna Hersek ve Kosova Savaşı sonrasında bölgede kapsamlı bir politika izlenmesinin gerekli olacağı anlaşılmıştır. Bu süreçten sonra AB bütünleşmek için istikrar "stabilization through integration" politikasını benimsemiştir. Jovic'e göre AB, Balkanlarda yeni Tito rolünü üstlenmiştir (Jovic, 2006).

Yugoslavya 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı adını almıştır. 1929 yılında ise Yugoslavya adını almış ve Yugoslavya lideri Josip Bronz Tito 2. Dünya Savaşı'nda Nazi Almanyasına karşı direnişte bulunmuş, Nazilerin Balkanlarda zorla tutunmasını ve dolayısıyla da SSCB'yi işgali yönünde gücünün kırılmasını sağlamıştır. 2. Dünya Savaşı'nda

Nazi Almanyasının gücünün kırılmasını çoğu tarihçi SSCB'ye saldırmasına ve bu saldırıdan önce Balkanlarda harcadığı çabalara bağlamaktadırlar (Calvorocessi, 1996:326). Tito önderliğindeki Yugoslavya'nın Nazi Almanyasına karşı SSCB ordusunun desteğini almadan savaşması diğer Doğu Avrupa ülkelerinden farklı olarak düzenli bir SSCB ordusunun buraya yerleşik olarak konumlanmaması sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla, aslında avantajlı olan bu durum nispeten yumuşak SSCB dağılması dikkate alındığında, Soğuk Savaş sonrasında bir tür dezavantaja dönüşmüş olabilir. Soğuk Savaş sona erdiğinde SSCB ordusunun yokluğu Miloseviç önderliğindeki Sırbistan ordusunun istediği gibi hareket etmesine yol açmıştı. Tito 2. Dünya Savaşı döneminde Boşnak, Sırp ve Hırvatları barındıran farklı toplulukların kurmuş olduğu Partizan örgütü ile bütünleştirmeye ve federasyon durumunda birleşmiş olan çatı altında birleştirmeye çalıştırmıştır (Coppieters, 2004: 115). 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki pazarlıklar neticesinde 31 Ocak 1946 tarihinde kabul edilmiş olan Anayasa ile Bosna Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Slovenya olacak şekilde altı kurucu Cumhuriyetten oluşan YFC kurulmuştur. 1963 yılında ise Yugoslavya'nın adı SSCB ile olan yakınlığına atfen Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir. Josip Bronz Tito'nun 4 Mayıs 1980 yılında vefat etmesi ve ardından da SSCB'nin 1980'li yıllarda Gorbaçov yönetiminde izlemiş olduğu politikaların bir sonucu olarak Yugoslavya uzun sürecek etnik şiddetli çatışmalara sahne olacaktı. (Reimers, 2007:58) Esasen 1991'de SSCB'nin nispeten az sancılı biçimde dağılmasından sonra Yugoslavya'yı oluşturan altı cumhuriyette milliyetçilik ve etnik söylemler yıllardan sonra yeniden alevlenmeye başlamış ve buna bir çare olarak da Cumhurbaşkanlarının rotasyon sistemi ile devleti yöneteceği kolektif liderlik yoluyla istikrarın korunacağı bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Yugoslavya'nın en önemli iç konuları, 1995 Dayton Anlaşması ile noktalanın Bosna Savaşı ve 1986 yılından itibaren gözle görülür hale gelip 1999 yılındaki NATO müdahalesi ile ancak sonlandırılabilen Kosova sorunu olmuştur. Kosova'nın bu dönemlerden itibaren tek çabası Sırbistan'a bağlı özerk statüden ve de özellikle Sırp milliyetçiliğinin boyunduruğundan kurtularak bağımsız bir devlet kurmak olmuştur. Bu durumun en önemli sebeplerinden bir tanesi Sovyet Rusya'daki milliyetçilik ve demokratikleşme gelişmeleri ile dağılan ve bağımsızlıklarını kazanan ülkelerin bölgede yaratmış olduğu etkidir. Yugoslavya SSCB oluşumu dışında ancak sosyalist bir ülke idi. SSCB'den kopan özellikle Doğu Almanya, SSCB etkisinden kurtulan Bulgaristan ve Romanya'da komünist rejimler, 1989'un sonlarına doğru hem de sadece birkaç ay içerisinde arka

arkaya yıkılmışlardır (Armaoğlu, 1992:236-237). SSCB, 1945-1950 yıllarında Doğu Avrupa ülkelerinde, özellikle Bulgaristan ve Arnavutluk üstünde sıkı bir Sovyet kontrolü kurmasına karşın 1947 yılı sonrasında Yugoslavya üzerinde olan denetim imkanı azalmıştır. Ancak 1945-1989 arasındaki yıllarda Doğu Avrupa’da Sovyet karşıtı hareketlere karşın, Balkan ülkelerinde aykırı siyasal hareketler olmamıştır. Yalnızca Arnavutluk ve Romanyada Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkilerin geliştirildiği gözlemlenmiştir. Bu durum da YFC’nin dışında oluyordu.

Özellikle 1991-2000 yılları arasındaki dönem tarihte Balkanlar konulu sorunların uluslararası ilişkiler gündemini çokça meşgul ettiği yıllar olmuştur. Bu dönemde AB gündemi de MDAÜ genişlemesi, diğer taraftan Körfez krizi, tüm bunlara bağlı olarak da ortak savunmayı güçlendirme çabaları ve ABD gücünü her alanda dengeleme çabası içerisindeydi. Özellikle İngiltere, Adriyatik ve Doğu Akdeniz’in emniyeti için bölgedeki gelişmeleri çok yakından takip ediyor, kendi içerisinde yeni bir sistem yaratma çabasında olan yeni Rusya dahi bölgeyi Akdeniz çanağı, Adriyatik ve çevresinde etkinliklerini arttırmanın bir aracı olarak görüyordu . Batı Balkanlar üzerinden Adriyatik denizi-Akdeniz; Rusya açısından bakıldığında ise Bulgaristan üzerinden Ege denizi-Akdeniz bağlantısının kurulabilmesi bölgeyi bir an önce istikrar sağlanması gereken bir bölge haline getirmişti (Özgöker & Batı, 2016: 33-34). SSCB’nin 20. yüzyıl boyunca Batı ittifakı karşısında bazı coğrafi bölgelere yönelik olarak etki kurma eğilimi gösterdiği bilinmektedir. Bunlar, Doğu Avrupa ve Balkanlar ile Orta Asya ve Çin olarak sayılabilmektedir. 2. Dünya Savaşı zamanında Kıta Avrupa’sının karşılaştığı evrensel ve bölgesel nitelikli güvenlik sorunları, bölgede NATO ve ABD’nin varlığını bir zorunluluk haline getirmiştir. Soğuk Savaş sırasında Güneydoğu Avrupa olarak nitelenen bölge daha çok Doğu Akdeniz’in müdafaası için önemli görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında, ABD’nin Kıbrısta İngiltere’nin garantörlüğünün de bulunduğu bir sistemi benimsemesinin nedeni kolayca anlaşılabilir; çünkü bu dönemde Yugoslavya halihazırda sosyalist rejimi benimsemişti ve Rusya’ya daha da yakın bir Kıbrıs Cumhuriyeti Doğu Akdenizdeki Batı egemenliğine önemli oranda zarar verebilirdi. Dolayısıyla Savaşın sonlarında İngiliz Başbakanı Winston Churchill’in Stalin ile yapmış olduğu Yüzdeler Anlaşmasındaki sürece bakıldığında, Güney ve Batı Balkanlar’ı Akdeniz’in güvenliği için Batının etkisi altında tutmaya çalıştığı görülür (Mazower, 2002: 131, 132). Dolayısıyla Soğuk Savaş süresince iki bölge ülkesi olan Türkiye ve Yunanistan’ın da arasındaki ilişkileri geliştirilmek ve onları Batı ekseninde tutmanın ABD ve AT tarafından Doğu Akdeniz güvenliği meselesiyle ilişkilendirildiği yorumu yapılabilir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Yugoslavya'da olup biteni anlatabilecek temel tanım, etnik olarak homojenik bölgelerin siyasi yapılar kurma hedefine yönelmiş; ancak esasen heterojen unsurları barındıran etnisitelerin birbirleri ile olan çatışmaları şeklindedir. Aslında etnik homojenleşme çabalarının bazı Balkan ülkelerinde Soğuk Savaş'ın bitmesinden önce de başladığı, örneğin Bulgaristan'ın 1987'de Türk asıllı Bulgar vatandaşlarına zorla kimlik değiştirme veya zorla göç politikası uyguladığı bilinmektedir. Yine de Balkanlar sözkonusu olduğunda Birlik düşüncesinin terk edilmesinde ve çatışmaların bu denli gündemi meşgul edecek konuma gelmesindeki en önemli sebep Sırbistan ve yürüttüğü politikalar olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında Sırbistan'ın yaşamış olduğu ve travma olarak nitelendirilebilecek olaylar iki yönlüdür. Sırbistan YFC'nin etkin olduğu dönemlerde bu yapı içerisinde önemli bir etkiye sahipti ve Tito'nun 1980'de ölümü sonrasında YFC'nin parçalanmaya başlaması Sırbistan'ın bu etkisinin azalacağını gözler önüne sermişti. Çünkü Sırlar, Yugoslavya'dan ayrılmaya başlayan diğer cumhuriyetlerde azınlık statüsüne düşmeye başlamışlardır. Tam da bu siyasi konjonktürde Slobodan Miloseviç, 1987 sonrasında Sırbistan'ın tıpkı 1918 yılında kurulan yapıda olduğu gibi merkezde yer aldığı üçlü bir siyasal yapı geliştirmesi veya yüzde 36'sı başka cumhuriyetlerde yaşamakta olan Sırların tek bir çatı altında bir araya getirilmesini savunarak (Büyük Sırbistan yaratma çabası) yükselişe geçmiştir. Miloseviç'in bu yöndeki söylemleri yıkılmadan önce YFC'nin temellerinin daha da sarsılmasına yol açmış, göreve gelir gelmez 1989 yılının Mart ayında Kosova ve Voyvodina'nın özerkliklerini kaldırması ise YFC'nin dağılması sürecini iyice hızlandırmıştır (Karatay, 1998: 153-155).

Hırvatistan'da yaşayan Sırlar 1 Ekim 1990'de özerkliklerini duyurmuşlar, bu özerklik ilanı da Sırbistan ve Hırvatistan arasında bir savaşın başlamasına neden olmuştur. YFC yönetimi bundan önce 2 Temmuz 1990'da bir anayasa taslağı hazırlayarak referanduma sunmuştu ve bu anayasa referandumuna Sırlardan büyük destek çıkmıştı. Sözkonusu bu girişim, Kosova'yı 1974 Anayasası ile önceden kazanmış olduğu özerklik hakkından yoksun edecekti ve dolayısıyla bu düzenlemeler Arnavutlar tarafından kabul görmemiştir (Cviic, 1991: 66). Yeni Anayasa önerilerini reddeden ve bunu bir fırsata dönüştüren Arnavutlar, 2 Temmuz 1990'de deklarasyon açıklayarak bağımsızlıklarını duyurmuşlardır. Arnavutlar (Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti) SSCB etkisindeydi ve bu bildirgenin nispeten kolay kabul edilmesinin nedeninin de bu durum olduğu çıkarımı yapılabilir. Bu dönemde Arnavutluk'un da bağımsız

olmasından güç alan Kosovalı etnik Arnavutlar, YFC içinde tam kurucu cumhuriyet statüsüne sahip olduklarını savunmaktaydılar; ancak bu durum gerçekte hiç olmamıştır. Bu sebeple self-determinasyon hakkı kapsamında yapılan yorumlar ve karşılaştırmalar Sırbistan tezleri üzerinden bakıldığında bir dereceye kadar doğrulanabilir; ancak Sırbistan'ın sonrasında çatışmalar boyunca yapacağı uygulamalar Kosovalı Arnavutların Sırplarla birarada yaşayabilmesinin neredeyse imkansız yakın durumunu kanıtlar niteliktedir.

1991 yılının Şubat ayına gelindiğinde, Slovenya ve Hırvatistan federal yasaların geçersiz olduğunu ifade etmiş ve bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. ABD bu dönemde Balkan coğrafyasıyla ancak bu bağımsızlıklar sözkonusu olduğunda ilgilenebilmiştir. Bunun nedenlerinin en önemlileri, bu dönemdeki Soğuk Savaş sonrasındaki değişim ve dönüşüm dinamikleriyle başa çıkma mücadelesi ve boğuşmakta olduğu Körfez Krizinde Kuveyt'in Irak işgalinden kurtarılmasıydı. Bu durum NATO hatta çoğunluklu olarak Batı Avrupa ülkeleri için de doğrudur. İkinci önemli neden ise, Ağustos 1991'de SSCB'de Gorbaçov'a karşı olan askeri darbe sonrasında gelişmelerdir. Üçüncü ve de günümüze değin etkileri uzanan bir başka faktör de, ABD'nin ve Avrupa'nın Avrupa'da düzen ile ilgili görüşleri ve bu görüşlerin Avrupanın savunma politikasına yansımalarıyla ilgilidir. Fransa, tek kutup yerine çok kutuplu bir dünya istemektedir. Soğuk Savaş'ın sonrasında Fransa sadece ABD'nin bu müdahil oluşlarına değil, aynı zamanda birleşen Almanya konusunda da çekincelere sahip olmuştur. Hatta bu durum Fransa'nın MDAÜ genişlemesine bakış açısını dahi etkilemiştir. Sonuç olarak bu dönemdeki Avrupa dışışleri ve savunma politikaları kapsamındaki ikinci bölümde aktarılan eksen kayması ve bu kaymanın sonuçları, artık geri dönülemez bir şekilde Batı Balkanlara yönelik politikaları etkileyecektir. Bastırılacak bir krizin yeniden yaşanması kaygısı ise AB'nin şartlılık politikaları üzerinde yankı bulacaktır. Yugoslavya bunalımının başlamasıyla, AB'nin dönem başkanı Lüksemburg Dışışleri Bakanı Jacques Poos, Avrupanın vaktinin geldiğini ve şafağının söktüğünü belirterek Avrupa ülkelerinin Yugoslavya'da istikrar sağlayıcı rolünü üstlenme yönündeki talep ve coşkusunu dile getirmiştir (Cameron, 2007: 128). Bu noktada, kısa sürecek olan Yugoslav-Sloven Savaşı'nın başlangıcı 27 Haziran 1991 tarihinin ardından Miloseviç, AB ülkelerinin baskısı ile ordusunu geri çekmek zorunda kalmış, Slovenya'nın bağımsızlığına olumlu bakmıştı. Bu dönemde Slovakya'nın da Slovenya'nın bağımsızlığını ve ilerideki AB üyeliği durumunu öngördüğünün savunulması yanlış olmaz. Miloseviç'in ordusunu Slovenya'dan geri çekmesi sonucu Brioni toplantısı düzenlenmiş ve bu toplantıya, AB'nin en üst düzey temsilcisi Hollanda

Dışışleri Bakanı Hans Van Den Broek öncülük etmiştir. Broek, Slovenya'nın bağımsızlığının resmileşeceği Brioni Anlaşması'nın²⁹ imzalanmasına başkanlık etmiştir (Phillips, 2012: 21).

Bunun yanında, Miloseviç ve dolayısıyla Sırbistan da AB önderliğinde organize edilen bir süreçte Yugoslavya'ya bağlı ve önceden özerkliğe hâlihazırda sahip olmuş bir cumhuriyete bağımsızlık kazandırarak ilerideki Kosova tezlerine bir dayanak oluşturdu. Holbrooke Brioni Anlaşmasını, AB'nin yapmış olduğu ve sorunu içinden çıkılamayacak hale getiren stratejik bir adım olarak nitelemiştir. Slovenya'nın ardından Temmuz 1991'de Hırvatistan da bağımsızlığını ilan etmiş ve Hırvatistan ile Sırbistan arasında Slovenya'dakine oranla kısmi olarak uzun sürebilecek bir savaş başlamıştır. Almanya'nın bu dönemde de facto olarak birleşmesini tamamlaması ve 1991 yazından sonra AB'nin çoğunluğundan farklı davranış sergilemesi, Fransa ve İngiltere'nin AB organize yapısından endişe duymaları sonucunu doğurmuştur (Carr, 1995). Almanya liderleri bu dönemde kendi çıkarları ile Avrupadan beklenen rolü uyumlaştırmaya çalıştığını sıklıkla dile getirmiştir. Almanya'nın 1967'den beri yürüttüğü Ostpolitik çerçevesinde 1991 yılından itibaren AB'nin Slovenya ile Hırvatistan konusundaki tutumunu anlamak mümkündür. Aslında Almanyanın YFC ile ilişkilerini Soğuk Savaş döneminde geliştirmesi de Tito'nun bir başarısıydı³⁰ (Batt & Wochnik, 2009). AB ülkeleri dışışleri bakanlarının 24 Haziran 1991'de Lüksemburg'da yaptığı Zirvede, Hırvatistan ile Slovenya'nın bağımsızlığını bildirmesinin onaylanmayacağı belirtilmiştir (AB Konseyi, 1991). Bu noktada AB devletleri muhtemelen Slovenya ve Hırvatistan dışında gelişecek gelişmeleri öngörmüş ve daha kapsamlı bir politika arayışı içerisine girişmişlerdi. 1991 yılının Ağustos ve Eylül aylarındaki gelişmeler bu durumun bir kanıtı niteliğindedir. Bu ortak bildiriye rağmen Alman hükümeti ileride anlatılacağı üzere bağımsızlığa atfen tanıma yönündeki eğilimini sürdürmüştür. Hatta Alman yönetimi Batı ile Doğu Avrupanın birleşmeye başladığı ve genişleme politikalarının da belirli bir sistematığe oturtulma çabalarının olduğu bu dönemde AB'nin bölgeye yönelik politikasını etkileyecek bir görüş benimsemiştir. Yukarıdakiler ışığında, sorun Yugoslavya'nın iç ve uluslararası sınırlarının

---

²⁹ AB'nin ilk başarısı 8 Temmuz 1991 tarihli Brioni Anlaşması'ırışadır. Bu anlaşma 10 gün süren Yugoslav Sloven Savaşı'nı bitirmiş ve AB'ye savunma konuları ve uluslararası askeri konularında faaliyet göstermesi açısından bir alan sunmuştu. kurumsal işbirliğinin ilk gerçek örneğiydi. Bu Anlaşma, Slovenya'da ateşkesin sağlanması ve Slovenya ile Hırvatistan'ın bağımsızlık ilanlarını üç ay ertelemeleri açısından başarılı olmuştur.

³⁰ Almanya ile güçlü bağlar geliştirmek Tito'nun dış politika açısından önemli bir hedefiydi. Almanya Ostpolitigi benimsemek için Hallstein Doktrininden vazgeçmiştir. Hallstein doktrin, Sovyet etkisinde olan hiçbir devletle ilişki kurulmamasını öngörmekteydi.

güç kullanılarak değiştirilmemesi, dolayısıyla Büyük Sırbistan yaratılmasının önlenmesi ve azınlıkların korunması esas alınarak diplomatik müzakereler yoluyla çözülmeliydi.

Böylesi bir siyasi konjonktür devam ederken 5 ve 10 Temmuz 1991 tarihleri arasında AB ülkeleri dışişleri bakanları Lahey’de Yugoslavya problemini görüşmüşler, Alman Dışişleri Bakanı Hans Dietrich Genscher ise vermiş olduğu beyanatta, Yugoslav ordusunun eylemlerine devam etmesi üzerine tanıma konusunu daha fazla gündeme getireceğini söyleyerek üstü kapalı bir şekilde orduyu tehdit etmiştir. 10 Temmuz’da yapılan toplantıda ise, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya’nın getirdiği teklif Almanya’dan destek bulmuş ve Yugoslavya ile bu yönde yürütülmesi planlanan görüşmelerin ilkeleri belirlenmiştir. Dönemin Başkanlığını yürüten Hollanda hükümeti de birlik üyesi ülkelere 13 Temmuz’da bir teklif sunmuş ve Yugoslav cumhuriyetleri arasında olan sınırların belli bölümünün anlaşmalı olarak değişim alternatifinin incelenmesini talep ederek, o dönemde var olan anayasal düzenin değiştirilmeksizin sürdürülmesinin imkânsızlığı üzerinde durmuştur. Teklifte Yugoslavya’nın barışçıl biçimde çözülüp altı bağımsız cumhuriyete dönüşmesinin imkânsız olduğuna, aynı zamanda gevşek yapılı bir Yugoslavya’nın sürdürülmezliğine vurgu yapılmıştır. Bu teklifin sonucunda yapılan tartışmalardan AB ülkelerinin çıkarımları içsel sınırların istekli şekilde tekrar çizilmesi şeklinde olmuş; ancak yükselen Miloseviç hareketleri karşısında bunun nasıl yapılacağının ayrıntısına değinilmemiştir. Bu teklif AB üyesi ülkelere bölgede taleplerin çok fazla zikredilmesine ve çatışmaların daha da artacağına işaret ettiğinden reddedilmiştir. Sırp-Hırvat Savaşı’nda ise 1991 yılının Ağustos ayında durum hiç de iç açıcı değildi. Sırlar ateşkesin sağlanmasının Hırvatların Sırlara saldırmayı kesmesine bağlı olduğunu duyuruyordu.³¹ Bu noktada ateşkesin sağlanması için 13 maddelik önerinin reddedilmesinin ardından Almanya, tek taraflı tutumuna kaldığı yerden devam etmiş (Woodward, 1995: 187), Sırbistan’a olan davranışlarını sertleştirmiş, 21 Ağustos’ta ise Sloven ve Boşnak yetkililer ile görüşerek tanıma hususunda ümitler vermeye devam etmiştir. Bu dönemde AB’nin Gözlem Misyonunun Makedonya ve Bosna’da varlık göstermesine Yunanistan tarafından olumsuz yanıt gelmişti. Yunanistan bu dönemlerden sonra MDAÜ genişlemesinde ve Batı Balkanlardaki rolünü veto yetkisi üzerinden kullanacaktı. Bunun üzerine Almanya’nın da baskılarıyla Yugoslavya probleminin uluslararası özellikte olması için 7 Eylül

---

³¹ Slovenya-Sırp çatışması on gün sürmüş ve bu savaş sırasında ciddi kayıplar yaşanmamıştır. Nispeten daha şiddetli geçen Hırvat-Sırp Savaşı ise Hırvatistan nüfusunun yüzde 12’sini Sırp azınlığın oluşturması nedeniyle daha şiddetli çatışmalara sahne olmuştur. Bu çatışmalar sonucunda Hırvatistan’daki Sırp azınlık oranı yüzde 5’e düşmüştür.

1991 tarihinde Yugoslavya Konusunda Uluslararası Barış Konferansı ilk görüşmesini gerçekleştirmiştir. Bundan başka AGİK önderliğinde de konuyla ilgili görüşmeler gerçekleşmiştir. Almanya yönetimi bu dönemde farklı bir görüş ortaya atarak, çatışmaların Hırvatistan'dan çok Bosna Hersek'te olduğunu ve bu sebeple de Sırp saldırılarının bölgede domino etkisi yaratabileceğini, dolayısıyla da YFC'yi oluşturan cumhuriyetlerden dördünün (Slovenya, Hırvatistan, Bosna Hersek, Makedonya) bağımsızlık isteğinin göz ardı edilemeyeceğini ifade etmiştir (Soysal & Kut, 1997: 9).

Lord Carrington'un sonuca ulaşma isteğine rağmen Uluslararası Barış Konferansının 4-28 Ekim tarihlerinde gerçekleşen oturumlarda Sırbistan hiçbir şekilde çözüm önerilerine katılmamıştır. Bu oturumların sonucunda da AB ülkelerinin ürettiği çözüm, barış sürecine ilişkin geniş kapsamı olan siyasal çözüm mecburiyetlerini vurgulamak ve tanınmanın sadece insan haklarının, ulusal ve etnik grupların haklarının korunmasına yönelik yeterli garantilere sahip, kapsamlı bir çözüm ile gerçekleşeceğini bildirmekten öteye geçememiştir. Bu noktada AB barış müzakereleri içerisine ısrarlı bir şekilde güvenlik ve azınlık hakları arasındaki bağlantıyı yerleştiriyor, yaşadıkları alanda çoğunluğu oluşturan ulusal veya etnik azınlık üyeleri için, yaşadıkları cumhuriyetlerin vatandaşlıklarının yanında ikinci bir vatandaşlık hakkı, kendi eğitim sistemlerine, en önemlisi de kendi yasama organlarına, bölgesel polis gücü dâhil idari yapılarına ve yargı gücüne sahip olacakları özel statü sağlanmasını talep etmekteydi. AB'nin bugün bu ülkelere uyguladığı şartlılık politikasına bakıldığında, o dönemdeki barış konferansında talep edilen şartlardan izler taşıdığı rahatlıkla gözlemlenebilir. AB'nin öngördüğü bu özel statü modeli Kuzey İtalya'nın Almanca konuşan Alto Adige bölgesi için yapılan müzakerelerde ortaya konulmuştu. AB'nin sağladığı özel statü ile ilgili maddelerin Yugoslav cumhuriyetlerince kabulü, 1991 yılının sonunda tanınmalarının bir şartı olarak görülmüştür (Caplan, 1998:749).

3.2. Çatışmalarda Tanınma Süreçlerine İlişkin Ara Formül: AT Yugoslavya Barış Konferansı Tahkim (Badinter) Komisyonu:

27 Ağustos 1991 tarihinde AB bir bildiri yayınlamış ve hâlihazırda toplanacak olan Avrupa Topluluğu Yugoslavya Konferansında sorunun niteliğinin belirlenmesi ve ayrıca çıkan çatışmalarla olası bağımsızlık hareketlerinin tanınmasına yönelik bir ara formül olması öngörülen hakemlik kurumu kurulmuştu. Böylelikle AB, Yugoslavya'da çatışan devletlerin durumuna ilişkin olarak UAD'dan önce bir ad hoc organ kurulmasını öneriyordu. Ancak kurulması

öngörülen bu Komisyonun ne gibi yetkilerle donatılacağı ya da hukuki açıdan ne denli bağlayıcı olacağıyla ilgili tartışmalar da gündemi meşgul etmekteydi (Dışişleri Bakanları Olağanüstü Toplantısı,1991). Bu minvalde Fransa, Almanya, İspanya, Belçika ve İtalya Anayasa Mahkemesinden temsilcilerden oluşan Yugoslavya Barış Konferansı Tahkim (Badinter) Komisyonu kurulmuştur. Komisyon hukuk sorumlusu olan Allan Pellet dahi komiteye verilmesi gereken görevlerin net bir biçimde belirlenemediğini bildirmiştir (Terrett, 2000:120-125). 27 Ağustos 1991 tarihindeki bildiri şu ifadelere yer vermektedir:

“AT üye devletleri gittikçe artan çatışmalar sonucunda bazı eylemlerde bulunmak zorunda kalacaktır. Bu meyanda ateşkesin sağlanması ve ateşkes durumunun sürdürülebilir olması gerekmektedir. Bu durumun parametreleri AT ve üye devletlerinin toplanacağı bir barış konferansı çerçevesinde ele alınmalı ve soruna yönelik hakemlik prosedürü başlatılmalıdır. Bahsekonu Barış Konferansında aşağıdaki amaçlara değinmek yerinde olacaktır:

- YFC Başkanının Konferansa katılımını sağlamak,
- YFC Başkanlık Konseyinde temsil hakkına sahip üye devletlerin temsilcileri ve AT Komisyonunun Konferansa katılımını sağlamak,
- İlgili tarafların uyuşmazlığa ilişkin tüm konuları Hakemlik Komisyonuna iletmelerini teminen gerekli tedbirleri almak,
- Yukarıda bahsekonu Hakemlik Komisyonu, YFC Başkanlık Konseyi’nin oybirliği temelinde atayacağı iki üye ile AT üye devletlerinin atayacağı üç üye olmak üzere beş üyeden oluşacak,
- YFC Başkanlık Konseyi’nin atayacağı üyeler konusunda fikir birliğinin sağlanamaması halinde, AT tarafından atanacak üyeler kendi aralarında diğer iki üyeyi seçecektir” (Azarkan, 2011:146).

Bu Komisyonun işleyişine ilişkin olarak da, temel uzlaştırmacı makamın hakem Komisyon olacağı ve hukuki olarak da bağlayıcı olanın hakem Komisyonun verdiği kararlar olacağı teyit edilmiştir. Allan Pellet, yukarıdakiler yanında Komisyona ilişkin düzenlemelerin oldukça kısa olduğu ve Komisyonun uygulayabileceği hukuki önerinin bulunmadığını ifade etmekteydi. Bunun yanında, temel bağlayıcı organ olan BM nezdinde Uluslararası Hukuk Komisyonu gibi bir hakemlik makamı oluşturulması halinde nasıl bir yöntem izleneceğine ilişkin hükümler tartışılmakta idi (Fransa Anayasa Konseyi Başkanı Robert Badinter 11 Eylül 1991 tarihinde yapılan ilk toplantıda Başkan seçilecekti ve sonraları Komisyon sıklıkla Badinter Komisyonu olarak anılacaktır) (Terrett, 2000:120-125). 20 Kasım 1991 tarihinde olayların seyrinin kötüye gitmesi ve Almanyanın tanıma konusundaki ısrarlı tavrını sürdürmesi üzerine Badinter’in Lord

Carrington'dan aldığı mektup o dönemde konjonktür karşısında AB'nin çaresizliğini gözler önüne sermekteydi:

“Çok önemli bir hukuki sorunla karşı karşıya kalmış bulunmaktayız. YFC'den bağımsızlığını ilan etmeyi planlayan ya da eden cumhuriyetlerin Yugoslavya'dan ayrılacağını düşünen Sırbistan bu durumu olumsuz karşılamaktadır. Bu minvalde cumhuriyetler esasında konuyla ilgili sorunun YFC'den ayrılma olmadığını savunmakla birlikte, bundan böyle nasıl bir birliktelikte yer alan devletler olacakları merakı içerisindeyler. Bahsekonu altı cumhuriyet kendilerini Yugoslavya'nın ardıl devletleri olarak görmekte; ancak aynı zamanda Yugoslavya'nın devamı olarak var olmaya devam etmeyeceklerini savunmaktadırlar. Hakem komisyonunun hususlara ilişkin tavsiyelerini bildirmesi elzemdir” (Sioussiouras, 2004:6).

Bunun üzerine Komisyon 29 Kasım 1991'de Yugoslavya ile ilgili düşünce ve kararlarını vererek aslında Bölgeye ilişkin olarak siyasi iradesini de ortaya koymaktaydı: Badinter Komisyonu Yugoslavya'ya ilişkin vermiş olduğu 1 Numaralı Görüş ile bir devletin ortaya çıkması veya yok olmasının fiiliyetle açıklanabileceği kararını üretmiştir. Bunun yanında, diğer devletlerin bu oluşumları tanımalarının açıklayıcı olacağı, devlet olabilmek için gerekli unsurların ise ülke, halk ve organize siyasi otorite olarak tespit edildiği şeklinde bir karar üretmiştir. Bu açıdan bakıldığında, bugün dahi Kosova'nın hatta Bosna Hersek'in devlet kapasitesini dış organizasyonlar olmadan nasıl yürütebileceği sıkça tartışılırken, AB'nin şartlılık politikası kapsamında ortaya koyduğu politika devlet kapasitesi yaratmaya çalışması (state building capacity) açısından literatürde sıklıkla tartışılmaktadır (Taylor, 2013: 185,186). Komisyon, Yugoslavya'daki federal yapıların artık katılımcı olmaktan uzak olduğu ve dördünün de halihazırda bağımsızlık talebinde bulunduğunu, YFC'nin de geri dönülmez bir şekilde dağılma sürecine girdiğini duyurmuş ve dağılma sürecinde her bir yapıyı uluslararası hukuk kurallarına saygıda bulunmaya ve insan hakları ihlallerinin önüne geçmeye çağırmıştır. Bunun yanında, ardıl devletler sorunlarını karşılıklı olarak çözmeye davet edilmiştir. Komisyon görüşleri self determinasyon (kendi kaderini tayin) hakkının özel durumlarda özel olarak uygulanabileceğini öngörmekteydi (Pellet, 1992:179-180). Komisyonun sırasıyla 8 ve 9 Numaralı Görüşleri bu bakış açısını yansıması açısından önemlidir; çünkü AB siyasi şartlılık politikasının temel parametrelerini yansıtmaktadır.

Buna göre, Komisyon, tanınmanın açıklayıcı değerde olduğuna dikkat çekerek “*tanınmanın uluslararası örgütlere üyelikle beraber, bu devletlerin tanınan siyasi birimin bir gerçeklik*

olduğuna dair kanaatlerine delil teşkil ettiğini ve ona uluslararası hukuk çerçevesinde belli haklar ve yükümlülükler verdiğini” belirtmiştir. 3 Numaralı görüşünde Komisyon, AT ülkelerinin 15 Ocak 1992 yılında şartları yerine getiren ülkeleri tanıyacaklarını açıklamıştır. Komisyon 10 Numaralı Görüşünde ise *“tanıma bir devletin kuruluşu için bir ön şart değildir ve etkisi tamamen açıklayıcıdır, ne var ki tanıma diğer devletlerin uygulamak istedikleri zamanda ve biçimde uyguladıkları, sadece genel uluslararası hukukun emirleriyle ve özellikle diğer devletlere karşı kuvvet kullanma yasağıyla ya da etnik, dini ya da dilsel azınlıkların haklarını garanti eden kurallarla sınırlı olarak icra edilebilecek ihtiyari bir eylemdir”* şeklinde açıklama yapmıştır. Komisyon 7 Numaralı görüşünde Slovenya’nın kriterleri karşıladığını varsaymış ve Slovenya 15 Ocak 1992’de üye devletler tarafından tanınmıştır³² (Terrett, 2000:163).

3.3. Almanya Önderliğinde Slovenya ile Hırvatistan’ın Tanınması, 16 Aralık 1991 AB Dışişleri Bakanları Ortak Deklarasyonu:

Uluslararası Barış Konferansının 28 Ekim tarihli toplantısından sonra Sırbistan’ın eylemlerine devam edeceğinin anlaşılması üzerine, 1991 yılının Kasım ayında Almanya’nın Slovenya ve Hırvatistan’ı tek taraflı tanınmasıyla sonuçlanacak dönem başlamıştır. 8 Kasım 1991’de Roma’da yapılan NATO Zirvesinde Yugoslavya krizi ile ilgili ilk bildiri yayımlanmıştır. NATO çevrelerinden de ilk etapta bu konudaki Alman yaklaşımına destek çıktığı söylenemez. Bunu izleyen günlerde 15 Kasım tarihinde, Sırp Hırvatistan’ın Vukovar şehrine yönelik kuşatmalarını sürdürmüşler, bunun üzerine Alman Parlamentosu Almanya hükümetinin sürece ilişkin tutumunu desteklediğine ilişkin bir karar almıştır. Aynı tarihte Şansölye Kohl Fransa Cumhurbaşkanı Mitterrand ile bir araya gelerek, tanıma niyetini belirtmiş ve bu konudaki Barış Konferansının bir an önce toplanıp karar üretmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Hırvatistan’daki gelişmelerin bunu takip eden dönemde tırmanması üzerine Kohl ve Genscher, 27 Kasım’da Alman politikasını şu şekilde belirtmişlerdir: Cumhuriyetler tek taraflı olarak AB tarafından belirlenecek kapsamlı bir siyasal çözümün şartlarını yerine getirirlerse, Almanya, 10

---

³² 6 Eylül 1991’de SSCB’nin Baltık Devletleri’ni tanınması, 8 Aralık’ta Rusya, Ukrayna ve Belarus’un SSCB’nin sona erdiğini açıklanması ve 21 Aralık tarihinde Alma-Ata Bildirisi ile diğer SSCB’ne bağlı devletlerin de bu açıklamaya katılmaları AB üyesi devletlerin YFC halef devletlerini tanınmasına dair kararlarının alınması ve yürütülmesinde önemli rol oynamıştır. 21 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan’ın başkenti Alma Ata’da yapılan Doruk (Zirve) toplantısında, SSCB’yi oluşturan 15 cumhuriyetten 8’i daha, Bağımsız Uluslar Topluluğu’na (BUT) katılmayı kabul ettiler.

Aralık sonrasında bağımsızlıklarını tanımaya hazırdır; bu konuda, AB'nin uzlaşısı sağlamasını *beklemeye hazır değildir*. Almanya'nın bu pozisyonu, Kasım sonunda AGİK Misyonu üyelerinin hazırlamış olduğu raporda, YFC'de yaşanan sıkıntıların gittikçe artmakta olduğu kanısını güçlendirir niteliktedir (Caplan, 2005: 24-25).

Burada Almanya AB'yi uyulması zorunlu bazı şartlar ortaya koymaya itecek; sonra da bunun sonuçlarını kendi iradesiyle belirleyecekti. Hırvatistan'ın bağımsızlığı konusu tek bir devletin dahi hükümetlerarası süreci nasıl yönlendirebileceği, ortak tutumda çok fazla görüş ayrılıkları olmaması durumunda, konu hakkında bilgi sahibi olabilen bir devletin durumun ayrıntılarına ilişkin çıkarımlarda bulunarak bütünleşme yönünde rota belirleyebileceğinin en somut göstergelerinden biridir. Bu süreçte Fransa, Almanya'nın tutumunun artık geri dönülmez olduğunu anlayarak ve Birleşik Avrupa görüşüne de sekte vuran bir devlet görünümü vermek istemeyerek 16 Aralık 1991'de düzenlenen Dışişleri Bakanları Olağanüstü toplantısında Ortak bir Pozisyon tanımlamayı uygun görmüştür (Doğu Avrupadaki ve Sovyetler Birliğindeki Yeni Devletlerin Tanınmasına dair Rehber Kurallar Bildirisi, 1991) Bu ortak pozisyona göre, *Merkezi ve Doğu Avrupa'daki yeni devletlerin tanınması amacıyla müşterek ölçütlerde anlaşmaya varmak, Yugoslavya'nın özel koşullarıyla ilişkili ilave ölçütleri belirlemek, Yugoslavya'nın yerini alacak devletlerin tanınabilmesi amacıyla gerekli işlemler ve tarih hususunda çözüme varmak* şeklindedir. Bundan tam 10 gün önce AB, 10 Aralık 1991 tarihli Maastricht Deklarasyonu ile de BAB'nin AB'nin ayrılmaz bir parçası şeklinde kalacağını ifade ediyor, BAB'ın NATO'ya alternatif olmayacağını; NATO'nun Avrupa ayağını güçlendireceğini bildiriyor; aynı zamanda da MDAÜ genişlemesi sürecini resmen başlatmış oluyordu (Maastricht Deklarasyonu, 1991). Böylelikle AB aslında Batı Balkan ülkelerine yönelik siyasi şartlılık politikasının MDAÜ'den farklı bir yönde seyredğini 16 Aralık 1991 tarihli deklarasyonunda *hususî şartlar* olarak belirtiyordu. Özdenefe'ye göre, Kıbrıs sorunununda izlenen politikalar ile Batı Balkan politikaları arasındaki temel fark, dağılan Yugoslavya Cumhuriyetleri'nin BM'ye üye ülke olarak alınması ve tanınmasıdır. Dolayısıyla burada ilişkiler devletten devlete düzeyindedir. AB tüm cumhuriyetlere eşit yaklaşma imkânına sahiptir. Kıbrıs'ta ise ilişkiler ve müzakereler, Kıbrıs'ın kuzeyinin tanınmaması nedeniyle toplum liderleri arasındadır. Bu anlamda Güney Kıbrıs, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tanınmışlığını ve uluslararası alandaki meşruluğunu kullanmakta ve mukayeseli bir avantaja sahip olmaktadır. AB üyesi Kıbrıs Cumhuriyeti'ni, AB organlarında söz sahibi olması Kıbrıs'ın Kuzeyinde bulunan tüm AB aktivitelerini ve AB üye ülkelerinin aktivitelerini

etkilemekte ve doğal AB vatandaşı olan Kıbrıslı Türklerin haklarını alıkoymaktadır. Bu noktada öne çıkarılması gereken konu AB vatandaşlarının eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğu gerçekliğidir (Özdenefe, 2017).

16 Aralık 1991 tarihinde AB “Yugoslavya Hakkında Bildiri” ve “Doğu Avrupadaki ve Sovyetler Birliğindeki Yeni Devletlerin Tanınmasına dair Rehber Kurallar Bildirisi”ni de kabul etmiştir. Söz konusu belgelerin dönemin Avrupa Siyasi İşbirliği Olağanüstü Bakanlar Toplantısı sonucunda ortaya çıkması o dönemdeki ortak dışışleri ve savunma politikalarıyla Yugoslavya ve genişleme politikalarının iç içe geçmişliğini anlamak açısından yeterlidir. Bildiride MDAÜ ve Yugoslavya’dan kopan ülkelerin tanınmalarına ilişkin usuller şu şekilde sıralanmıştır:

- BM Koşulları’nın hükümleri ve Helsinki Nihaî Senedi ile Paris Şartı’nda kabul edilen taahhütlere, öncelikle hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan haklarına saygı,
- AGİK çerçevesi içinde kabul edilen taahhütlerle uyumlu olarak etnik ve ulusal grupların ve azınlıkların haklarının temin edilmesi,
- Yalnızca barışçı yöntemlerle ve uzlaşmayla değiştirilebilecek olan mevcut sınırların ihlal edilemezliğine saygı,
- Hem silahsızlanma ve nükleer silahların yaygınlaşmaması hususlarında, hem de güvenlik ve bölgesel istikrar hususunda ilgili bütün görevleri üstlenme,
- Devletlerin halefiyeti ve bölgesel uyuşmazlıklarla ilgili tüm sorunların anlaşmayla, uygun koşullarda tahkim yoluna başvurmaya da içerecek şekilde çözümlenmesi taahhüdü.
- Son olarak bildiri ile şiddete başvurmak suretiyle kurulan tüzel kişiliklerin tanınmayacağı ve anılan ilkelere uymanın taahhüt edilmesinin tanınmanın ve diplomatik ilişkilerin kurulmasının yolunu açacağı ifade edilmiştir (Doğu Avrupadaki ve Sovyetler Birliğindeki Yeni Devletlerin Tanınmasına dair Rehber Kurallar Bildirisi, 1991).

Belirtilen şartları yerine getiren Yugoslav Cumhuriyetlerinin 15 Ocak 1992 tarihinde tanınacağı “Yugoslavya Hakkında Bildiri”de teyit edilmiştir. Bu bildiriye göre Yugoslav Cumhuriyetleri:

- Bağımsız devlet olarak tanınma talebinde bulunmaya,
- “Rehber Kurallar”da yer alan taahhütleri kabul etmeye,
- Taslak Konvansiyonda yer alan hükümleri, özellikle II. Bölümdeki insan hakları ve ulusal ya da etnik grupların haklarına dair hükümler Yugoslavya Hakkında Konferansın gözetimi altında kabul etmeye,

-BM Genel Sekreterinin ve Güvenlik Konseyi'nin çabalarını ve Yugoslavya Hakkında Konferans'ın devamını desteklemeye devam etmeye davet edilmişlerdir (Yugoslavya Hakkında Bildiri, 1991).

Ortak bir Pozisyonun sağlanmış olmasının verdiği rahatlıkla Almanya, 19 Aralık 1991 tarihinde Slovenya ve Hırvatistan'ı tanıma kararını bildirmiş, 23 Aralık 1991'de de iki ülkeyi resmi olarak tanımıştır. Şansölye Kohl bu tanımayı hem ülkesinin hem de AB'nin yapmış olduğu büyük bir dış politika başarısı olarak nitelendirmiştir. AB ülkeleri Almanya'nın yapmış olduğu bu *fait accompli* sonucunda 27 Aralık 1991 tarihinde Lahey'de görüşme yaparak bundan sonra gerçekleşecek müzakerelerin yürütüleceği çerçeveyi belirleyerek bu müzakerelerin iyi niyet içinde ve iki esas ilke (kuvvet kullanımına başvurmama ve sınırların kuvvet yoluyla değiştirilmemesi) gözetilerek yürütüleceğini açıklamışlardır. Krizin engellenmesi veya yaygınlaşmasının durmasını sağlamak için AB'nin yaptığı teşebbüsler karşısında Yugoslavya'da mevcut durumun daha kötüye gittiği kabul edilmiştir. Uluslararası toplumun AB'nin teşebbüslerini BM vasıtasıyla kuvvetlendirmesi gerektiği ve bunun için de ilk adımın BM Güvenlik Konseyinin sorunu çözmek için acilen görüşmesi gerektiği hususunda mutabık kalınmıştır (Libal, 1997:75-80). Kıbrıs sorunu ile karşılaştırıldığında, uluslararası toplumun iki soruna çok farklı yaklaşımları olduğu görülmektedir. BMGK ise Avusturya, Kanada ve Macaristan'ın önceden yapmış olduğu talebe karşılık Yugoslavya'da kötüleşen durumun uluslararası barış ve refahı tehlikeye soktuğunu öngörerek bunu değerlendirmek amacıyla 25 Aralık 1991 tarihinde ivedilikle toplanmış ve oybirliğiyle 713 numaralı kararı almıştır.³³ AT bu dönemlerde aldığı bir kararla YFC'ne karşı ekonomik ambargo uygulamaktaydı; ancak 2 Aralık'tan sonra bu ambargoyu Sırbistan dışındaki cumhuriyetler için kaldırmıştı. AB şartlılığının Balkanlarda neden farklı yönde daha yapıcı bir şekilde geliştiği ile ilgili olarak Özersay, AB üyelerinin birçoğunun da Balkanlarda Kıbrıs ile olmayan tarihsel ve stratejik özel ilişkileri olması nedenine bağlamaktadır (Özersay, 2017).

---

³³ BMGK 25 Eylül 1991 tarihinde almış olduğu 713 Sayılı karar ile YFC'ye silah ambargosu uygulamayı başlatmıştır.

3.4. AB Diplomasinin Yetersizliği: Bosna Savaşı ve 21 Kasım 1995 Dayton Anlaşması:

Yugoslavya’da en uzun süren çatışma Boşnak-Sırp-Hırvat etnisiteleri arasında kurucu cumhuriyetlerden biri olan Bosna Hersek Cumhuriyeti’nde yaşanmıştır. Çatışmanın temel nedeninin itici faktörü aslında Hırvatistan’ın bağımsızlığının Avrupa çevrelerince tanınmasının artık yüksek sesle seslendirilmiş olmasıdır. Bu dönemde federal yapının artık dağılması sonucunda Boşnaklar, (Hırvatların da desteğıyle) 1991 yılının Ekim ayında Hırvat ve Sırp unsurlarının arasında kalmak istememeleri nedeniyle ve bölgedeki bağımsızlık hareketlerinin de etkisiyle Sırpların tüm karşı çıkmalarına rağmen Bosna Parlamentosu’nda bağımsızlık kararı almışlardır. AB bu dönemde 16 Aralık tarihindeki Ortak Bildiride tanıma şartı olarak referandum düzenlenmesini de ileri sürmüştü. Ancak AB’nin almış olduğu kararlar aslında YFC’ni oluşturan bağımsız cumhuriyetlere yönelikti. 1992 yılının Şubat ve Mart aylarında düzenlenen Boşnak referandumunda katılanların yüzde 99’dan fazla bir oranı bağımsızlık için oy vermiştir. Miloseviç bu referandumdan çıkacak neticeyi tanımayacağını açıklamış ancak Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegovic, 3 Mart 1992’de Bosna Hersek cumhuriyetinin bağımsızlığını bildirmiştir. Bunun üzerine 1992 yılının Nisan ayında Sırp-Boşnak Savaşı başladığında Bosna Hersek aslında uluslararası alanda büyük oranda tanınmış durumdaydı. Hatta Bosna Hersek de 22 Mayıs 1992’de Slovenya ve Hırvatistan ile beraber BM üyeliğine kabul edilecekti. Bu durum Batı dünyasının Yugoslavya’nın sona erdiğini üstü kapalı bir şekilde ilan edişı demekti (Christensen, 2018: 144-145). BM ve AB, 1992 ve 1993 yıllarında Bosna’da barışın diploması ve ekonomik tedbirler alınmasıyla yeniden tesisinden yana olmuşlar; ancak ABD, AB ülkelerinin görüşmeler ile sonuca ulaşma gayretlerini prensip olarak benimsese de, AB ülkeleri arasındaki fikir ayrılıklarını da dikkatlice izlemekteydi. Almanya, Hırvatistan ve Slovenya’nın bağımsızlığı konusunda başat rolü üstlenmesinden hemen bir ay geçtikten sonra ve henüz Bosna Savaşı çıkmadan, 19 Eylül 1991’de düzenlenen AB dışişleri bakanları görüşmesinde, Sırbistan sorununun çözümüne yönelik BM çerçevesinde askeri kuvvet kullanımı seçeneğini gündeme getirmişti. Bu durum ABD için üzerinde dikkatle durulması gereken bir noktaydı. İngiltere Dışişleri Bakanı Douglas Hurd ise diplomatik ve ekonomik kanalların Slovenya ve Hırvatistan’ın bağımsızlığı sürecinde olduğu gibi kullanılmasından yana olmuş ve askeri kullanımın bu süreçte kullanılmasının sorunu içinden çıkılamaz bir hale getireceğinin altını çizmiştir (Owen, 1996:13).

AB'nin bu dönemde zor içeren araçlarla çözüm üretme yeteneği sadece BAB olarak sınırlı; hatta neredeyse mevcut değildi; çünkü Petersberg Görevleri diye nitelenen savunma politikası adımı yeni atılmaktaydı (Latawski & Smith, 2003:126-127). Bosna Hersek-Sırbistan Savaşı'nı siyasi müzakereler yoluyla çözmek isteyen AB'nin çabaları 1992 yılı içerisinde yaşanan gelişmelerden sonra tıkanmıştır. 1993 yılı AT için Brüksel çevresinde oldukça hareketli geçecek bir yıldır. 1992 yılında yaşanan bu tıkanıklık da ABD ve NATO'nun 1992 yılının Aralık ayında olaya müdahale etmesi sonucunu doğuracaktı. Yine de 16 Temmuz 1992 tarihindeki ilk müdahaleden sonra bölgede NATO kuvvetlerinin bulunması Bosnalı Sırpların 1994 yılının sonuna kadar saldırgan dirişimlerine devam etmelerini engelleyemeyecekti. 26-27 Ağustos 1992'de AT'nin sorunun çözümüne yönelik Londra'da düzenlediği Londra Konferansı da soruna bir çözüm bulamamıştı. ABD'nin devreye girmesiyle 1994 yılında Bosna Hersek'te taraflar arasında, 30 Nisan 1995'e dek sürmesi planlanan bir ateşkes bildirilmesi saldırı girişimlerini bir süreliğine durdurmuş oldu. Bu tarihten sonra bir anlaşmaya varılamaması, BM tarafından güvenli bölge şeklinde bildirilen yerlere Sırpların durmaksızın saldırıda bulunmaları ve BMGK'nin bu saldırıların derhal durdurulması gerektiğine ilişkin yapmış olduğu çağrılarının cevapsız kalması, tüm bunların yanında da, BM personelinin Sırp milisler tarafından esir alınması NATO'nun müdahale etme yönündeki iradesini önemli oranda etkileyen unsurlar olmuştur. Sırp saldırganlığının yol açtığı sonuçlar NATO ve BM gibi uluslararası örgütler ile bu örgütlerin en önemli devletlerinden olan ABD ve AB ülkelerinin uluslararası ortamdaki statüsünü etkilemekteydi (Pond, 2000: 60, 61).

Bu dönemde Komşuluk Politikasının temellerini atmaya hazırlanan, Akdeniz ülkelerine yönelik bir dizi politikalar üreten AB'nin kendi coğrafyasında bir savaş bulunması gerçeği durumu daha da ironik bir hale getirmekteydi. Bu dönemde İngiltere ve Fransa'nın askeri harekâta (aslında bundan da ziyade salt ABD önderliğine) karşı oluşacak itirazı karşısında ABD, NATO harekâtının bürokratik bir kararla başlatılmasını tercih etmiş, Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Holbrooke'un Bölgede uyguladığı mekik diplomasisi sonuca bağlanmış ve tüm bunların sonucunda Miloseviç anlaşma masasına oturmaya zorlanmıştır. ABD'nin Ohio eyaletinde bulunan Dayton'daki Wright-Patterson Hava Üssü'nde 21 Kasım 1995'de üzerinde uzlaşılan Dayton Anlaşması imzalanmıştır. Dayton Anlaşması, 14 Aralık 1995 tarihinde Paris'te resmi olarak imzalanmasından sonra Dayton Anlaşması'nın dinamikleriyle birlikte AB, bu anlaşmanın dinamiklerini sonradan yürüteceği siyasi şartlılık mekanizmasına derc etmeye başlayacaktır.

Dayton Anlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte AB'nin dönülmez bir şekilde Batı Balkanlar Bölgesini şekillendirecek güç olma gerçeği siyasi çevrelerce bundan böyle yadsınmayacaktı (Manners, 2002: 236,237).

ABD ve NATO Bosna Savaşı'ndaki güç kullanımını aslında haklı gerekçelere dayandırmaktaydılar. 1992–1995 yıllarında gerçekleşen Bosna Savaşı, Bosna'daki toplumlar ve özelde de Boşnaklar açısından ağır sonuçlara neden olmuş, bölgede ilk kez etnik temizlik ve soykırım kavramları konuşulmaya başlanmıştır. Savaşta yaşamını yitiren neredeyse 200 bin kişinin 160 binini Boşnakların oluşturması, bu oranın Boşnak toplam nüfusunun yaklaşık olarak yüzde 10'una tekabül ediyor olması, hatta Boşnak nüfusunun yarısına denk gelen bir milyon Boşnağın evini terk etmek durumunda kalması Bosna Hersek'in Sırbistan'ın soykırım- yapması ile ilişkili başvuruyu inceleyen UAD'nin vermiş olduğu karara etki eden somut veriler oluşturmuştur. BMGK ve BM Genel Sekreterliği Bosna'da Sırlarca soykırım amacıyla yapılan hareketlerin engellenmesini defalarca duyurmuştu. Konsey bu noktada Bosna halkına yapılan insanlık suçlarını etnik temizleme şeklinde niteleyecekti. Dayton Anlaşması bu çerçevede 14 Aralık 1995 tarihinde Bosna Hersek, Hırvatistan ve YFC tarafından imzalanmıştır (Zilic, 2003:2). Dayton Anlaşması sürecince Holbrooke taraflara siyasi baskı yapmış ve Anlaşma'daki noktaları kabul ettirmeye çalışmıştır.

Dayton Barış sürecine destek verenler arasında sadece ABD değil, Rusya Federasyonu, Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere de vardır (Türkeş vd., 2012:11). Bu dönemden başlayarak Kosova Savaşı'nın sonuna kadar ABD'nin bu süreçte AB'nin önüne geçtiği ve AB çevrelerince savunma politikalarının tartışılmasının doruk noktası 1995 Dayton Süreci ve 1998 St. Malo Deklarasyonu Süreci arasında geçen zaman dilimidir. AB Özel Temsilcisi Carl Bildt, bu süreçte Holbrooke'a göre etkisiz görünmekteydi. Bosnalı Sırların lideri Radovan Karadžić, Bosnalı Sırların başında olan kişiydi ve amacı esasen ülkeyi Hırvat etkisinde Bosna Hersek Federasyonu ve Bosna Sırp Cumhuriyeti olacak şekilde ikiye ayırmaktı. Buna bağlı olarak da, Boşnakların bağımsızlığını engellemek ya da etkilerini en aza indirmek, hatta başarabilmesi durumunda ise Sırbistan ile birleşmekti. Dayton Anlaşması sürecinde bağımsızlık hareketlerinin arttırılması durumunda Bosna Hersek'e ambargo uygulanması konusunda Avrupalı devletlerin anlaşması vardı. İran gibi ülkelerin Bosna Hersek'e silah desteğinde bulunarak ambargoyu deldikleri ve bu durumun da ABD tarafından göz ardı edildiği yönündeki AB kaygısı, özellikle İran'ın bu dönemde Bosna Hersek'te etkin olmasının engellenmesi için yapılacak bir barış anlaşmasının

Sırp taleplerine daha uygun olması sonucunu doğurmuştur. Bir başka yönden bakıldığında, o dönemde YFC'ni oluşturan cumhuriyetlerin bağımsızlık ilanını yeni hazmetmeye çalışan Sırbistan'a karşı yatıştırma politikası izlendiği yorumu da yapılabilir. ABD de Dayton Anlaşması'nın Sırp Cumhuriyeti gibi bir entiteyle sonlanması konusunun Bosnalılar aleyhine olacağının bilincindeydi. ABD bu dezavantajları telafi etmek isteyince Aliya İzzetbegović, ABD'den Bosna güçlerini silahlandırmasını istemiş ve bunu yapmadıkça da Dayton Anlaşması'nı imzalamayacağını bildirmiştir. Aliya İzzetbegović'in, ABD'nin İranın ambargoyu delmesine ses çıkarmayacağını teyit etmesinden sonra anlaşmayı imzalamaya rıza gösterdiği bazı kaynaklarca belirtilmektedir (İzzetbegovic, 2003: 140, 141).

Dayton Anlaşması'na göre kurulmuş olan Bosna Hersek Devleti, 10 kantondan oluşan Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti olacak şekilde iki varlık ve Brcko adında küçük bir özerk bölgeye ayrılmıştır. Bu varlıklar aslında hukuki açıdan bakıldığında gerçek bir sınır özelliği olmayan ve uluslararası güçlerce (IFOR ve SFOR) denetlenecek bir sınır ile ayrılacaklardı. Her varlığın ve ekonomik oluşumun birbirinden farklı olacaktı ve bugün AB tarafından her Raporda eleştirilen karmaşık devlet yapısı o günün koşullarında oluşturulmuştu. Bosna Hersek Cumhuriyeti, Hırvatistan Cumhuriyeti ve YFC'nin yanında (o dönemden sonra artık Sırbistan ve Karadağ'ı içerecekti), AB, Fransa, Federal Almanya, Rusya, İngiltere ve ABD temsilcileri de Dayton Anlaşması'nı gözlemci sıfatıyla imzalamışlardır. Dayton Anlaşması çatışmaların engellenmesi için askeri ve sivil olacak şekilde iki alanda düzenlemeleri içeren bir Ana Metin ile 11 Ek'ten omeydana gelmektedir. Bu düzenlemelerin askeri koşullarının yerine getirilmesini teminen ilk bir yıllık süre için IFOR adıyla NATO önderliğinde ve bazı NATO dışı devletlerin de katkı koyduğu neredeyse 60.000 kişilik kuvvete sorumluluk yüklenmiştir. 1996' da görevi dolmuş olan bu kuvvetin olduğu yere daha az personeli olan SFOR geçmiştir ve 1996 yılından itibaren asker sayısı yarı yarıya düşürülmüştür. 2004 yılında bu sayı 14.000 civarlarına düşürülmüştür. Türkiye hem IFOR hem de SFOR kuvvetlerine önemli ölçüde destek sağlamıştır. 2001 sonunda SFOR'da 17.700 askeri olan Türk Tugayı, tabur seviyesine inmiştir. AB'nin NATO ve Türkiye ile olan krizlerini aşip Bosna Hersek görevlerini üstlenmesi sonucunda SFOR'un barış yönünde sağladığı misyonu 2 Aralık 2004 tarihinde EUFOR devralmıştır. Askeri gücün haricinde Dayton Anlaşması'nın sivil açıdan yürütülmesi "Yüksek Temsilcilik"ın (Office of the High Representative) mesuliyetindedir (Grevi, Hell & Keohane, 2009).

Dayton Anlaşması hükümlerine bakıldığında, belirtilmiş olan müşterek kuruluşların en önemlileri Boşnak, Sırp ve Hırvatlar olacak şekilde her millet temsilcisini saklı tutan Cumhurbaşkanlığı Konseyi vardır ve bu Konsey dört yıllık görev yapmakta, Konseyin başkanlığı ise sekiz ayda bir olacak şekilde dönüşümlü olarak değişmektedir. Dayton'un öngördüğü anayasa tek devleti önermekte; ancak pratiğe bu şekilde yansımamaktadır. On kantondan oluşan Bosna Hersek merkeziyetçilikten uzak bir yapı oluşturmakta, merkezi Sırp Cumhuriyeti (ve hatta özerk Brcko bölgesi) karşısında karar alma süreçlerinin nispeten zor olmasını doğurmaktadır. Ayrıca Anlaşma yalnızca Sırbistan ve Karadağ'ın oluşturduğu Yugoslavya Federal Meclisi'nce 2002'de onaylanmıştı ve dolayısıyla 2006 yılında ayrılan Karadağ ile Sırbistan bu Anlaşma'dan doğan yükümlülüklerini yerine getirmiş oldular. Anlaşma, Bosna Hersek'te olan Sırp Cumhuriyeti'nin tanınmasına karşın Bosna Hersek tarafından onaylanmamıştı. AB'nin Batı Balkanlara yönelik sunduğu Bölgesel Yaklaşımı Dayton Anlaşması'ndan hemen sonra geliştirmesi AB'nin bölgede daha fazla ayrılıkçı hareketi tercih etmemesi olarak da yorumlanabilir (Biermann 2014: 491). Bu çerçevede AB, MDAÜ genişlemesinin yönünün belirlenmesine yönelik sunulan Gündem 2000 Belgesinin kabul edilmesinden sadece birkaç ay önce 29 Nisan 1997 tarihindeki Dışişleri Bakanları toplantısını takiben AB ile ortaklık anlaşması imzalamamış tüm Batı Balkan ülkelerini dahil edecek biçimde, parasal destekleri, ticari-ekonomik işbirliğini ve anlaşmaları kapsayacak bir Bölge politikası oluşturmakta ve bu politika şartının bölgede ikili ilişkilerin ilerletilmesi amacıyla gerekli kriterleri her ülkeye yönelik mültecilerin evlerine dönüşünün sağlanması, ICTY ile etkin işbirliği içerisinde çalışmak, AB devletlerinde kaçak olarak bulunan vatandaşların ülkelere geri kabulü, Dayton Anlaşması hükümlerinin etkin bir şekilde uygulanması, insan hakları ve azınlık haklarının geliştirilmesi, demokratik bir şekilde serbest seçimlerin yapılması ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi gibi unsurlar içereceğini belirtmekteydi (Elbasani, 2008; Appicciafuoco, 2010).

Sırbistan'ın bu dönemlerde Dayton Anlaşması'na verdiği onayın amacı YFC'nin statüsünü korumak ve Kosova'nın geleceğiyle ilgili statünün başka noktalara gelmesini olabildiğince engellemektir. Bosna Hersek bu Anlaşma'daki hususlara Sırp Cumhuriyeti kurucu oluşumuna olması gerekenden daha fazla fonksiyon yüklediği için sıcak bakmamıştı. Dayton hükümlerine göre tüm devleti ilgilendiren konularda bağlayıcı kararlar alınacağına ayrı ayrı her etnisitenin onay vermesi gerekmekteydi. Buna göre, toprak dağılımı da dikkate alındığında, Boşnak ve Hırvat etnisitelerin oluşturacağı ortak kurucu Federasyonu diğer oluşum olan Sırp

Cumhuriyeti entitesinden daha zayıf olacaktı. Bosna Hersek tüm bunlara rağmen, bölgedeki hareketlerin çözülmeye başladığı bir dönemde uluslararası izolasyona uğramak istemediğinden ve ayrıca askeri olarak Sırp etnisitesinden çok daha kötü bir durumda olmasından kaynaklı yeni bir savaşa girişemeyeceğinden ötürü, aşağıda ana hatları açıklanan Dayton Anlaşması'nın nihai metnini kabul etmek zorunda kalmıştır (Biserko, 2011):

-Bosna Hersek bağımsız bir devlettir.

-Bosna Hersek Devleti, içerisinde Bosna ve Hırvat Federasyonu ile birlikte Sırp Cumhuriyetini içerir.

-Toprakların yüzde 51'i federasyonun, yüzde 49'u ise Sırp Cumhuriyetinindir.

-Saraybosna'da merkezi bir hükümet, başkanlık sistemi, anayasa mahkemesi ve meclis olacaktır ve birleşik yapı bu mekanizmalarda kurucu etnisitelerin temsiliyeti sağlanacaktır.

-Başkan ve meclis demokratik yollarla seçilecektir.

-Başkanlık Konseyinde ise birer Boşnak, Hırvat ve Sırp üye yer alacaktır.³⁴

Yüksek Temsilci Petritsch 2002 yılında yapmış olduğu değerlendirmede anayasa değişikliğini iki kurucu yapı için de gerekli görmüştür. Temsilciliğe Temmuz 2007'den sonra atanmış olan Slovak diplomat Miroslav Layçak, Bosna Hersek'in AB ile bütünleşmesine çok önemli katkılarda bulunmuştur. Ayrıca AB'nin Bosna Hersek Özel Temsilcisinin değerlendirmeleri, AB kurumlarınca Bosna Hersek'e teknik yardıma devam edileceğinin bir kanıtı olmuştur. Gerek toprak paylaşımı konusundaki tartışmanın gerekse devlet idaresinden hoşnut kalmayan Sırp'ların ve Hırvatların imkanları olduğu zaman Sırbistan ve Hırvatistan ile birleşme düşüncelerinin devam etmesinin kalıcı barışı engelleyebileceği düşünülmektedir. Bu noktada AB, şartlılık politikası kapsamında bu tip sorunların çözülmesinde adayları teker teker üye yaparak sınırların AB üye-AB aday ülke çerçevesinde çözümlenmesini isteyebilecekti. Ancak bu durum Balkanlar için Sırbistan ekseninde sakıncalı olacağından; AB daha dikkatli davranmaktadır. Örneğin, AB Hırvatistan üyeliği üzerinden Bosna Hersek ile Hırvatistan arasındaki sorunları önemli derecede azaltmıştır. Sırbistan yetkilileri tarafından zikredilen Kosova bağımsız olursa Sırp Cumhuriyeti de bağımsız olabilir şeklindeki görüşler Sırbistan'ın bu

---

³⁴ Detay için Bkz. Dayton Peace Agreement, A/50/79C S/1995/999 30 November 1995.

yöndeki politikasına ve dolayısıyla AB açısından da riskine işaret eder (Rodin, 2012:160-161). Ayrıca, Sırp Cumhuriyeti ile hususi ilişkiler geliştirmesi haricinde, Belgrad'ın Bosna Hersek'in daha küçük bu biriminin “ekonomik atardamarlarını” satın alma yöntemleriyle ilgilendiği gözlenmektedir. Örnek verilecek olursa, 5 Aralık 2006 tarihinde Sırbistan'ın telekom şirketi, Sırp Cumhuriyeti Telekom şirketinin yüzde 65'ini epey yüksek ücretle satın almıştır. 2014 yılında Bosna Hersek'in IMF borcunun kapanması için Rusya'dan yardım almasının gündeme gelmesi Sırp Cumhuriyeti ile Rusya arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır. Bosna Hersek'te yaşanan problemleri Yüksek Temsilcilik ve EUFOR'un çözemediğini iddia eden güçler Bosna Hersek'in sanki ABD ve AB'nin bir “manda yönetimi” olduğunu ifade etmektedirler. Hırvatistan ise şu anda üye olarak Sırbistan'ın adaylığı üzerinden Sırbistan'da bulunan azınlıkları hakkını korumaya yönelmektedir. Nasıl ki Slovenya Hırvatistan politikasını AB üyeliği kartı üzerinden şekillendirdiyse, Hırvatistan da Sırbistan politikasını bu kart üzerinden şekillendirmeye çalışabilecektir (Jukiz, 2014).

3.5. Dayton Süreci Sonrasında AB'nin Batı Balkan Politikası:

3.5.1. Royaumont Süreci, Batı Balkanlara Yönelik Bölgesel Yaklaşım Politikası ve Güney Doğu Avrupa İçin İstikrar Pakti:

AB'nin Badinter Komisyonuyla almış olduğu kararlara rağmen Bosna Hersek Savaşı'nda sorunu çözebilen son merci olmayı başaramaması, AB'yi Batı Balkanlar politikasına yönelik kapsayıcı yaklaşım olan Royaumont Süreci'ni ortaya koymaya itmiştir. Bu sürecin başlangıç noktası AB'nin liderliğinde 13 Aralık 1995'de Fransa'nın Royaumont kasabasında toplanan 27 ülkenin “*Güney-Doğu Avrupa'da İstikrar ve İyi Komşuluk İlişkileri Süreci*” bildirisini onaylamaları olmuştur. 1995 yılındaki Madrid Zirvesi Sonuç Bildirgesinde yer alan ve birinci bölümde etraflıca anlatılan kararların kabulü de AB tarafından memnuniyet verici olarak karşılanmış ve AB'nin hem Doğu Avrupa hem de Balkanlar bölgesindeki etkisi bütünlüklü olarak vurgulanmaya çalışılmıştır. Royaumont Sürecine eski Yugoslavya'yı meydana getiren Bosna Hersek, Sırbistan–Karadağ, Makedonya, Hırvatistan, Slovenya ile bu ülkelere komşu olan Arnavutluk, Macaristan, Bulgaristan ve Romanya'dan başka Türkiye, AB'ne üye ülkeler, (15 üyeden oluşmaktaydı) bunun yanında Rusya ve ABD katılmıştır. Komisyon, AP, AGİT ve Avrupa Konseyinin yetkili organ olarak izlediği Royaumont Süreci'nin başlangıçta var olan amacı Dayton Anlaşması'nın uygulanabilmesi yönünde katkıda bulunmak ve ilerleyen

dönemlerde bölgede barış, istikrar ve demokrasinin gelişerek yerleşmesini sağlamaktı (Kavalalı, 2005:37-38). Bu süreçte AB tarafından benimsenen temel parametreler şu şekilde sıralanmıştır:

- Sürece katılan ülkeler arasında olan ilişkilerin, olası iyi komşuluk anlaşmalarının imzalanması da dâhil olacak şekilde normalleştirilmesi,
- Bu sürece katılan bölge ülkeleri arasında serbest dolaşım ve ifade özgürlüğünün uygulanması, karşılıklı saygı ve anlayışa özendirerek etkinlik ve projelerin oluşturulması,
- Bölgede yaşanan sorunların üstesinden gelmek işbirliğinin faydalarını göstermeye yarar, sivil toplumun tekrar düzenlenmesine katkı sağlar, ayrıca kültürel, dinsel, bilimsel ve teknik alanlarda da bölgesel işbirliğinin geliştirilmesini sağlar.

Royaumont Süreci başladığında AB'nin Yugoslavya'daki oluşumlara yönelik bakış açısı hâlihazırda oluşmuştu. Nitekim 1996 yılındaki "*Bölgesel Yaklaşım*" ile AB, kendisi ile ortaklık ilişkisi bulunmayan tüm Batı Balkan ülkelerini kapsayacak biçimde parasal yardımların, ticari-ekonomik işbirliğinin sağlanması ve ikili ilişkilerin kurulması amacıyla gerekli kriterleri ve ülkelere has olan hususi koşulları tarif etmiştir (Pond,2006:241). AB, bu kriterler ve şartlar ile uyuşmayan hallerin sürdürüldüğünü görürse ticari ilişkilerin dondurulması, desteklerin durdurulması ve ilgili anlaşmaların ertelenmesi gibi yaptırımları olacağını ifade etmiştir. Bu yıllarda MDAÜ genişlemesi henüz rayına oturtulmamıştı. Batı Balkan ülkelerine yönelik Kopenhag Kriterlerini yerine getirmeleri koşuluyla, üyelik perspektifine sahip olabilecekleri hususu henüz telaffuz edilmemekteydi. Yine de Batı Balkan ülkelerine ekonomik yardımlarla yani ticari ayrıcalıklar ve parasal destek vb. mükafatlarla AB ile kurulacak ilişkilerini ilerletme imkanı tanınmaktaydı. O dönemlerde Batı Balkanlar için Bölgesel Yaklaşım, Hırvatistan, Bosna Hersek, Arnavutluk, Makedonya ve YFC'yi (Sırbistan, Karadağ ve Kosova) kapsamaktaydı (Anastasakis & Bechev,2003:6,7).

Bölgesel Yaklaşımdan Güney Doğu Avrupa İçin İstikrara Paktına geçiş aşamasında yaşanan Kosova çatışması ve NATO'nun müdahalesi, aynı dönemlerdeki AGSP'nin NATO'dan bir nebze olsun ayrıştırılma çabaları ile aynı döneme denk gelmektedir. AB'nin AGSP kapsamındaki zafiyetinin Balkan bölgesinde iyice kendisi göstermesi nihayetinde AB'yi AGSP'nin bazı NATO misyonlarını devralması için AB üyesi olmayan NATO müttefiklerine birtakım tavizler vermeye zorlayacaktı. Berlin Artı Anlaşmaları bu durumun en önemli kanıtını oluşturmaktadır; zira Türkiye 1999-2002 yılları arasında bu düzenlemeleri veto ederek kendi güvenliğini AGSP çıkarları önünde korumuştur (Açıkmeşe & Triantaphyllou, 2012: 562,563).

Bunun yanında Helsinki Zirvesi ile Birlikte MDAÜ genişlemesinin rotasının hemen hemen tamamıyla çizilmiş olması AB'ye bölgede şartlılık politikasına ilişkin olarak ikinci aşamaya geçiş yapma imkânı tanımıştır ve bu çerçevede; mevcut AB genişleme şartları yanında, bu çalışmadaki analize göre aslında önceden AB'nin Konferans ve Komisyonlarla bölgedeki müdahil oluşuna ilişkin tüm sonuçlara da dayanan ve sonradan Bölgesel Boyut ile pekiştirilen Batı Balkan ülkelerine yönelik adaylık şartlarının önünü açacak düzenlemeler dizisi kabul edilmiştir. AB bu noktada Batı Balkan ülkelerini, globalleşmenin getirdiği ve tek başına çözümün olmayacağı problemlerin üstesinden gelmek amacıyla henüz AB'ye üye olmadan AB'nin baskılarıyla toplanmaya zorlamıştır.

Güney Doğu Avrupa'ya yönelik İstikrar Paketi Bölgesel Boyut'un bir uzantısı olan 10 Haziran 1999'da gerçekleşen Köln AB Dışişleri Bakanları görüşmesinde ve Sırlara yönelik NATO operasyonunun sona erdirilmesine ilişkin 1244 Sayılı kararın alınmasıyla aynı anda uygulamaya konulmuştur (Lazic & Vuletic, 2010: 47). Güney Doğu Avrupa'ya yönelik İstikrar Paketi, 40'tan çok ülke ve örgüt ortağıyla barışı, demokrasiyi, insan haklarına saygıyı ve ekonomik refahı kuvvetlendirmek amacıyla ve nihayetinde bölgeyi istikrara kavuşturabilmek için oluşturulmuştur. Bu Pakte Türkiye de dâhil olmuştur; ancak bu Pakt'ta lider korumunda olan küresel aktör AB'dir. Bu Paktın uygulanmasıyla birlikte Batı Balkanların Avrupa sistemi içinde yer alması hızlanmıştır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'ya yönelik Marshall Planı'nın işlevi ne ise, iç savaş sonrasında Balkanlar için İstikrar Paketi da o görevi yerine getirmiştir. Bugün Balkan ülkeleri, Paktın veya günümüzdeki Konsey'in fonlarından yararlanabilmek amacıyla birbirleriyle müşterek projeler de anlaşıyor durumundadır. Projelerin fonlanabilmesi için iki veya daha fazla Balkan katılımcı olmak zorundadır. İstikrar Paketi diğer yandan Balkan ülkeleri arasında olan ticareti canlandırmış ve bölgede ortak hareket etmeye neden olmuştur. 27 Şubat 2008'de Sofya'da gerçekleştirilen İstikrar Paketi toplantısıyla Paktın yerini, geçmiş tecrübelerden yararlanılarak daha iyi organize olan "Bölgesel İşbirliği Konseyi" almıştır.³⁵

---

³⁵ Ayrıntı için bkz. Regional Cooperation Council, www.rcc.int.

3.5.2. Güneydoğu Avrupa İçin İstikrar ve Ortaklık Süreci, 2000 Feira Zirvesi ve 2003 Selanik Zirveleri:

İstikrar ve Ortaklık Sürecini daha önceki Bölgesel Yaklaşımdan ayıran en temel unsur Batı Balkan ülkelerine yönelik olarak sunulması öngörülen üyelik perspektifi niyetinin su yüzüne çıkarılmasıdır (Renner & Trauner: 2009: 454) Komisyon, 1999 yılının Mayıs ayında Batı Balkanlar konusunu artık kendi uhdesine alarak, bu ülkelerin kalkınmasına yönelik bazı ilkelerin kabul edilmesi gerekliliğini vurgulamaktaydı. Bu ilkeler sıklıkla zikredilen hukukun üstünlüğü, demokratik ve idari yönden sürdürülebilir kurumların oluşturulması ile serbest piyasa ekonomisine geçişi öngören koşulların yerine getirileceği üyelik perspektifi ile ilgiliydi. Komisyonun SAP olarak adlandırdığı bu sürece ilişkin olarak belirlenen şartları yerine getiren Batı Balkan ülkelerinin Kopenhag Kriterlerini de yerine getirmesi halinde, Batı Balkan ülkeleriyle SAA imzalanabileceği ve bu çerçevede daha da yakın ilişkiler kurabileceğinin altı çiziliyordu (Maki, 2008: 50-55). 1999 yılının ortalarında alınan bu kararla AB, şartlılık politikasında bu bölge üzerinden önemli değişikliklere gitmiş oluyordu. Batı Balkan ülkeleri, SAP sürecinde siyasi ve ekonomik reformları için kendilerinden bekleneni yerine getirme, örgütlü suçlarla mücadele etme ve bölgesel iş birliği kapsamında iyi komşuluk ilişkilerinde bulunma taahhütünde bulunmaktaydılar. AB de siyasi ve ekonomik reformların gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak maksadıyla CARDS mekanizmasını devreye koymuştu (Trauner, 2009: 778–779).

1999’da, yani İstikrar Paktıyla aynı yıl ortaya konulan SAP temelleri aslında AB ile Batı Balkan ülkeleri arasındaki ilişkinin çerçevesini belirlemiştir. Daha sonraları 2003 yılında gerçekleştirilecek Selanik Zirvesinde SAP, Avrupa Ortaklığı’nın başlatılması, TAIEX ve twinning programlarının kullanımı, bazı Avrupa Programlarına katılım, ODGP’de işbirliği ve parlamentoların işbirliği yönünde genişletilecek ve MDA’larda olduğu gibi bu yolla Katılım Öncesi Strateji araçları kullanılmış olacaktı. SAP’ın genel olarak üç esas konu, SAA, Batı Balkan ülkelerine tek taraflı dış ticaret tavizlerinde bulunma ve mali yardımın sağlanması şeklinde idi. Komisyon, Barış ve Ortaklık Anlaşmalarını tanımlarken “ülkelerin reform yapması ve Avrupalı değer ve normlara adapte olması için bir ajanda” şeklinde nitelendirmektedir. AB’nin genişleme politikalarına teknik anlamda getirmiş olduğu bir yenilik tam üyelik başvurusunda bulunmak isteyen Batı Balkan ülkelerinin Kopenhag kriterlerini yerini getirmiş olmaları yanında önce

SAA'yı imzalaması gerektiği şeklindedir ve bu da Anlaşmalarda belirtilecek her şartın AB açısından bağlayıcı olacağına işaret etmektedir (Kavalalı, 2005:4445).

Esasında bu anlaşmaların bir benzerleri daha önce MDAÜ genişlemeleri kapsamında “Avrupa Anlaşmaları” olarak da imzalanmıştı. Bu kapsamda mali yardımlar Batı Balkanlara 2002- 2006 yıllarını kapsayan dönemlerde CARDS vasıtasıyla yapılmış; sonradan 2007-2013 döneminde MDAÜ genişlemesinde olduğu gibi tek kalemde toplanmıştır (Börzel, 2011:13). Bunun yanında bu sürecin sadece AB üyesi ülkelerle Batı Balkan ülkeleri arasında değil Batı Balkan ülkelerinin kendi aralarında da işbirliğini zorunlu kılacak şekilde tasarlanmış olması, iyi komşuluk ilişkileri siyasi kriterine getirilen ekonomik bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Batı Balkan ülkelerinden kurumsal yapılarını mümkün olduğunca AB'ninkine yakınlaştırmaları ve dış politika tercihlerinde gittikçe artan bir şekilde AB dış politikası ilkelerini benimsemeleri beklenmektedir. AB üye ülkelerinin çeşitlendirilmiş dış politika tercihlerinin var olması durumu, Batı Balkanlar için bağlayıcı olan şartlılığın ne denli göreceli olduğunu anlamak açısından önemlidir (Sebastian, 2008:8).

19-20 Haziran 2000'de düzenlenen Feira Zirvesi Sonuç Bildirgesinde, AB'ye üye ülkeler Batı Balkanların kalkınıp AB'ye yaklaşmasına dolayısıyla da SAP'a verdikleri desteği bildirmişlerdir. AB'nin bu süreçte olmasını beklediği reformları, bölgesel işbirliğini, demokrasinin üstünlüğünü kabul eden Batı Balkan ülkelerinin, AB'ye potansiyel aday konumuna geçebilecekleri yanında vize serbestliğinin de Batı Balkan ülkeleri açısından tartışmaya açılacağı belirtildi (Vachudova, 2005: 251). Bu noktada AB'nin kaygısının Slovenya ile aynı dönemlerde bağımsızlığı kabul edilen Hırvatistan'ın adaylığı olduğunu ileri sürmek yanlış değildir. Nitekim akabinde Feira Zirvesi kararları uyarınca AB ile Batı Balkan ülkelerinin aralarında ilk Zirve toplantısı, 23-24 Kasım 2000'da Hırvatistan'ın Başkenti Zagreb'de düzenlenmiştir. Feira Zirvesiyle Batı Balkanların potansiyel aday olacakları kabul edilmiş oluyordu. Hırvatistan'da gerçekleştirilmiş olan Birinci “AB-Batı Balkan Zirvesi”nin ardından “Zagreb Deklarasyonu” açıklanmış ve taraflar aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır (Braniff, 2011:76)

- Bölgesel Yaklaşım için olması gereken koşulları ve Kopenhag Kriterleri'ni karşılayan AB üyelik amacı olan ülkeler ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasının imzalanması
- Batı Balkan ülkeleri ile ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi
- Batı Balkan ülkelere ekonomik ve parasal desteklerin arttırılması
- Demokrasi, sivil toplum, eğitim, resmi kuruluşların geliştirilmesine destek verilmesi

-Adalet ve içişleri konularında işbirliği ve siyasi diyalogun geliştirilmesi (Kavalalı, 2005:42).

21 Haziran 2003 tarihinde Yunanistan'ın Selanik şehrinde gerçekleştirilen Selanik Zirvesi Gündemi ise Komisyonca hazırlanmış ve Batı Balkan ülkelerine yönelik yeni teklifler getirmiş, bu nedenle de ikinci AB-Batı Balkan Zirvesi olarak kabul edilmiştir. Zirvede kabul edilen hususlara bakıldığında:

-Komisyonun Katılım Ortaklığı Belgeleri ile aynı yönde olacak biçimde, kısa ve orta vadeli reform ve uyum çalışmalarını içermeli ve gerekli görüldüğü takdirde güncelleştirilmeli.

-Bu ilk "Avrupa Ortaklığı" belgelerinin, Batı Balkan ülkelerine yönelik birbirinden ayrı olacak şekilde düzenlenmesi ve 2004 yılı İstikrar ve Ortaklık Süreci Raporuyla beraber Konsey'in onayına sunulması,

-Sözkonusu ülkeler birbirinden ayrı Eylem Planları hazırlayıp uygulayacaklar; anılan planlar ise Komisyon tarafından yıllık raporlar yoluyla izlenecek ve değerlendirilecektir.

-Avrupa Ortaklığı Belgelerine öncelik verilecek şekilde, AB parasal desteklerinin ne şekilde olacağına karar verilecek ve 2004-2006 dönemi CARDS bütçesi arttırılacaktır.

-2002 yılı Ekim ayından sonra Arnavutluk ve Hırvatistan CARDS Programından finanse edilen Eşleştirme Projeleri tüm bölgelere yayılacaktır.

-Batı Balkan ülkeleri de teknik yardımlardan yararlanabilecektir.

-Mevcut aday ülkelerle izlenmiş teknik paralelinde tek çerçeve kararları yoluyla Batı Balkan ülkelerinin topluluk programlarına ve ajanslarına katılımları sağlanacak, Komisyon ise, CARDS Programı kaynaklarının kullanımına ayrıca önem vererek, teklifler sunacaktır (AB Konseyi, 2003).

Bu şekilde yapılmış olan anlaşmalar, Makedonya ile 2004'te, Hırvatistan ile 2005'te, Arnavutluk ile 2009'da ve Karadağ'la 2010'da, Sırbistan ile de 2013'te uygulamaya konulmuştur. Bu Anlaşmaların ticaret kısmı Bosna Hersek'le 2008'de, Sırbistan'la 2010'da *Ara Anlaşma (Interim Agreement)* ile uygulanmaya başlanmıştır (İKVc). Anlaşmaların hedefi AB ile bu ülkeler arasında olan serbest ticareti aşamalı oluşturmaktır. 2000 yılında bir karar üretilerek Batı Balkan ülkeleri menşeli ürünlerin (bazı istisnalar hariç olmak üzere) gümrük vergileri ya da miktar sınırlamaları yapılmadan AB'ye serbest giriş amacıyla ticaret faydaları sağlama konusu gündeme getirilmiştir. Bu yönde kurgulanmış olan özerk ticaret tedbirleri daha sonra yerini sözleşmeli olarak serbest ticaret kurulmasını sağlamaya yönelik revize edilecek SAA'ya bırakmıştır. Bunun yanında AB, Bölgesel işbirliği ile kastedilenin komşu ülkeler arasında

altyapıların ve ağların geliştirilmesi ile serbest ticaret alanlarının kurulması hususlarını kapsadığını da ifade etmiştir. Bunun yanında AB, Türkiye ile Batı Balkanlar arasında çapraz menşei kümülasyon³⁶ kuralları uygulanmasını da önermiştir ve Türkiye de bu yönde bölgesel gelişmeye katkı koymuştur. Bu sebeple Türkiye'nin Balkanlarda hem ekonomik hem de askeri açıdan sağladığı katkı sıklıkla AB tarafından olumlu değerlendirilmektedir. Halkın Partisi Milletvekili Erek Çağatay'a göre, AB içerisinde özellikle Almanya, Rusya'ya karşı sınırlarını güvenceye almak için arka bahçe olarak gördükleri eski Yugoslavya'dan kopan ülkeleri özellikle 2003 yılını takiben, kendi aralarındaki sorunları çözmeden potansiyel aday, aday ülke ve hatta üye ülke olarak Birliğe katmış ve kendi aralarındaki çeşitli sorunlara çözüm bulmalarını teminen Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi vasıtasıyla ara bulucu görevini üstlenmiştir. Oysa ki Kıbrıs'ta bu arabuluculuk görevi gösteriş olarak kalmıştır. Bunun temel sebebi Türkiye'nin birliğe alınmak istenmeyişidir (Çağatay, 2018).

AB ayrıca Batı Balkan ülkelerini Dünya Ticaret Örgütüne ve aynı zamanda NATO'ya üye olmaları konusunda teşvik etmektedir. Arnavutluk, Hırvatistan ve Karadağ hâlihazırda NATO üyesidirler. AB'nin Batı Balkan ülkelere 2000 yılında başlattığı özerk ticaret tercihleri 2005'te ve 2011'de 2015'e dek sürebilecek haliyle revize edilmiştir. Bu tercih sistemi, AB'ye yapılan neredeyse tüm ihracatın gümrük tarifesi ya da miktar sınırlamasından muaf tutulmasını sağlar. Tercihli tarife kotaları ile AB'ye giriş yapan ürünler sadece şarap, buzağı eti ve bazı deniz ürünleridir. Bu rejim Batı Balkanların AB'ye ihracatını büyük ölçüde arttırmış, 2013'de AB, bölgenin en büyük ticari ortağı olmuştur. AB'nin bu ülkelerin ticaretlerindeki payı, ithalatta yüzde 73, ihracatta yüzde 80,1'dir (Eurostat, 2015). Bu ülkelerin 2013'de tüm dünyadan yapmış oldukları ithalat 30,4 milyar Euro, dünyaya yapmış oldukları ihracat 16,9 milyar Euro'dur. Bu ülkelerin dünya ithalatındaki payları yüzde 0,3, dünya ihracatında olan payları yüzde 0,2'dir. Buna rağmen Batı Balkan ülkelerinin AB'nin dış ticaretindeki payları incelendiğinde (2014 yılı için), AB'nin ithalatı 15 milyar Euro, ihracatı 23,3 milyar Euro'dur. AB'nin ithalatında yüzde 1, ihracatında yüzde 1,4'lük bir payı vardır (Eurostat, 2015). Bu

---

³⁶ Çapraz Kümülyasyon şu şekilde açıklanmaktadır: Ticaretin bölgesel anlamda entegrasyonunu kolaylaştıran bir sistemdir. Bir ülkeye giren ürünün bir kısım girdileri herhangi başka bir ülke orijinli bile olsa, ürün dönüştürerek AB'ye tercihli ticaret muamelesi çerçevesinde ihraç imkânı sağlar.

değerlendirmelere göre; Batı Balkan ülkelerinin kalkınma yönünde AB ile aralarındaki ilişkide asimetrik bağımlılık olduğu görülür.

3.5.3. 2006 Salzburg Deklarasyonu ve Bölgesel İşbirliği Konseyi:

Batı Balkan ülkeleri, 2006 yılının Mart ayında kabul edilmiş olan Salzburg Deklarasyonu ile AB üyeliklerinin değerlendirilmesinin, Kopenhag Kriterleri, ICTY ile işbirliği, SAP yükümlülükleri hususlarını içermesini resmi olarak onaylamışlardır (Salzburg Deklarasyonu, 2006). Bundan önce 2005 yılının Ocak ayında Bosna Hersek, Hırvatistan, Sırbistan ve Karadağ mültecilerin dönüşü ve AB bütünleşmesi için Saraybosna Deklarasyonu'nu yayınlamışlardı. Bu deklarasyon ile Batı Balkan devletleri ilk kez konuyla ilgili bölgesel bir adım atıyorlardı; ancak en az başarıyı Bosna Hersek göstermiş ve anayasal reform ile mültecilerin geri dönüşleri konusunda çabalar yetersiz kalmıştır (Dzankic & Keil, 2018) . SAA kapsamında ayrı bir bölgesel işbirliği amacıyla AB tarafından, tam da Kosova'nın bağımsızlığının ertesinde 27 Şubat 2008'de Sofya'da Bölgesel İşbirliği Konseyi'nin kuruluşunu içeren Ortak Deklarasyon açıklanmıştır. Bu Konsey İstikrar Paktının yerini almış ve Bölgesel işbirliğinin öncelikleri; ekonomik gelişme, altyapı, adalet ve içişleri, güvenlik ve işbirliği, insani sermaye oluşturulması ve parlamentolar arası işbirliğinin geliştirilmesi şeklinde kabul edilmiştir. İkinci bölümde değinilen ve 2006 yılının Temmuz ayında uygulamaya koyulan Güneydoğu Avrupa'ya yönelik Enerji Topluluğu, bölge ülkelerini öncelikle gaz konusundaki politikalarını AB ile bütünleştirmeye yöneliktir.³⁷ AB zaten bölgesel işbirliği şartının ulaşım ağlarının birbirlerine yakınlaştırılması unsurunu da kapsayacağını önceki Zirve kararlarında kabul etmişti. Bugün müktesebatin önemli bir kısmının Batı Balkanlar bölgesi ülkelerinde katılımdan önce uygulanabilir hale gelmesi için çaba sarfedildiği görülmektedir. Komisyon bu konunun önemine yayınlamış olduğu her Düzenli Raporda değinmektedir. Sonuç olarak Kopenhag kriterlerinin ötesinde bir değerlendirme mekanizması aday ülkeler için çalışmaya başlamış oluyordu (Grabbe, 2002: 125,127).

Ayrıca aynı yılın Haziran ayında kabul edilen Avrupa Ortak Havacılık Alanı Anlaşması da Batı Balkanları bu yönde AB'ye yaklaştırmaktadır. Komisyon bir ulaştırma topluluğu kurulması yönünde de uzun çabalar sarfetmiştir. AB, 2009 yılında aşağıda değinileceği üzere Makedonya, Sırbistan ve Karadağ'a da vize muafiyeti getirmeye hazırlanırken, AB içinden ve dışından gelen tepkilerle Arap Baharının etkileri bu muafiyeti genişletmesini gerektirmiştir. 2008

---

³⁷ Ayrıntı için bkz. Regional Cooperation Council, www.rcc.int.

yılımı izleyen dönemler AB'nin Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi süreciyle boğuştuğu ve aynı zamanda ekonomik krizle mücadele ettiği dönemlerdi. Yine de AB bu dönemlerde Batı Balkan ülkelerinin genişleme sürecini dikkatle izlemiştir; ancak bu ülkelerde de bazı istikrarsızlıkların ilerleyen on yıl boyunca devam edecek olması Batı Balkanlar genişleme sürecinde bir yavaşlamayı da beraberinde getirecekti. Stergiou'ya göre AB'nin Batı Balkanlarda bu denli bir politika derinleşmesine gitmesi esasen 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya üyelikleri ile birlikte Birlik demokratik değerlerinin sorgulanmaya başlanmasıdır (Stergiou, 2019).

3.5.4. 2014 Berlin Sürecine Giden Yol ve Berlin Süreci Sonrasında AB Batı Balkanlar Politikası:

2010'lu yıllarda Batı Balkan ülkelerinde de AB tarafından gelen talepler doğrultusunda bitmeyen ya da uygulanamayan reformların yorgunluğu bu ülkelerin AB üyeliğine dair heveslerini etkilemiştir. Buna karşın AB yönetimi, Batı Balkanlara yönelik yeni bir çerçeve ortaya atarak yeni bir üyelik perspektifi sunmasının gerekli olduğunu düşünmeye başlamıştır. Özellikle 2015 yılında Avrupadaki göçmen durumuna bakıldığında Batı Avrupa ülkelerinin Batı Balkanları önemle dikkate almaları gerektiği sonucunu doğurmuştur. Aslında Hırvatistan 2013 yılında Birliğe katıldığında, Brdo Sürecini ortaya koymuş ve Slovenya'nın da desteğini alarak diğer Batı Balkan ülkelerinin AB hedefini destekleyeceğini açıkça beyan etmişti. Konsey de bu dönemlerde Batı Balkanlara yönelik olarak Üst Düzeyli Siyasi Diyalog vurgusunu sıklıkla yapmaya başlamıştır. Berlin Sürecinin mali olduğu kadar jeostratejik amaçları vardı. Komisyon Başkanı Jean-Claude Juncker 2014 yılında olduğu bir demeçte, önceki beş yıllık durgunluğun Batı Balkanlar genişlemesi açısından yeterli olduğunu duyuruyor ve yeni girişimler için atılım yapılması gerektiğini vurguluyordu (Lilyanova, 2016:2).

Bu açıdan bakıldığında Berlin Süreci, AB'nin geçen bu süre zarfında Batı Balkan ülkelere yönelik olarak varolan genişleme stratejisi ve ülkeleri nihai hedefte AB'ye katma çabasının halen daha var olduğunu kanıtlaması açısından önem arz etmektedir. Bu çerçevede, Almanya Başbakanı Angela Merkel, üstlendiği inisiyatifte Batı Balkanlarda bölgesel işbirliği için yeni bir süreç başlatılmasını ve bu sürecin itici unsurlarının istikrarlı ekonomik büyüme, Pazar ekonomisi kurallarının bütünüyle uygulanması ve ülkeler arası ilişkilerde de uzlaşma olması gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu formatta 2014 yılından başlanarak her yıl gerçekleşecek ve

birbirinin ardılı olacak Zirvelerin düzenlenmesi öngörülmüştür. 2015 yılında Viyanada, 2016 yılında Paris'te, 2017 yılında Roma'da, 2018 yılında da Sofyada düzenlenen Zirvelerin sonuncusu 4-5 Temmuz 2019 tarihinde Polonyada düzenlenmiştir. Böyle bir sürecin bir üye devlet inisiyatifinde ele alması genişlemenin hükümetlerarası niteliği gözönünde bulundurulduğunda, manidardır. Andreas Stergiou'ya göre, AB Dışilişkiler Yüksek Temsilciliği aslında daha çok koordinasyon görevini yürütmektedir ve aslolan ülkelerarası dışişleri meseleleridir (Stergiou 2019).

Berlin Sürecinin ivme kazanmasındaki en önemli etken, 2015 yılında Batı Avrupadaki (AB ve EFTA ülkelerini kapsayan şekliyle) 177,925 iltica başvurularının Arnavutluk, Bosna Hersek, Makedonya, Kosova, Sırbistan ve Karadağ'dan geliyor olmasıydı. Almanya'da Suriyelilerden sonra en çok iltica başvuru yapanlar Kosovalılar ve Arnavutlar olmuştur. Bu dönemde Batı Balkanlar bölgesindeki işsizlik oranlarına bakıldığında, 2015 yılında yüzde 21.6 oranında olduğu ancak genç işsizler için bu oranın yüzde 45 (Sırbistan için yüzde 63) gibi ciddi bir orana ulaştığı görülmektedir. 2015 yılında yapılan bir ankete göre, bölgede çalışan her üç kişiden biri bir yıl içerisinde işini kaybedecek noktaya gelmekten korktuğunu belirtiyordu. Bunun yanında, yüzde 79 gibi ciddi bir oranın sadece kamu sektöründe çalışmak istemesi ve sadece yüzde 16 gibi bir oranın özel sektörde çalışmak istemesi, bölgede ekonomik anlamda var olan kamu açığını açıklar nitelikteydi. Arnavutluk, Sırbistan ve Karadağ'ın kamu borçları GSMH'lerinin yüzde 70 oranına sahipti. Batı Balkan ülkelerinin AB ile ticaret dengelerinde sorun olması, Batı Balkanlarda olan bankaların yüzde 75-90'ı yabancı yatırımcıların olması durumun ciddiyetini ortaya koyuyordu. Dünya Bankası 2016 yılı için Sırbistan'ın GSMH'sinin yüzde 16.6 oranında bir tutar için dış yardım alması gerektiğini belirtmiştir. Bölgenin AB ile ticaret açığı da 2014 yılı için 8.331 milyon Euro olarak kaydedilmiştir (Lange, 2016: 2-3).

Arnavutluk hariç olmak üzere, Avrupadaki ekonomik kriz dış yatırımlar konusunda ülkelerin çok büyük kayıplar yaşamasına yol açmıştır. Rusya, Türkiye, Çin ve Arap ülkelerinden gelen dış yatırımlar bu açığı kapatmaya yetmemiş, özellikle Sırbistan'daki Rusya yatırımlarının siyasi bir eşgüdüm isteğini de beraberinde getirmesi AB'yi hayli rahatsız etmiştir. Bu göstergelerle birlikte 2035 yılına kadar bölgenin GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) oranının ancak AB GSMH'sinin yüzde 40 oranına erişebileceği tahmin edilmekteydi. Bunun yanında Suriyede savaşa katılan kişilerin Bosna Hersek ve Kosova sınırlarında bulunması da AB'yi hayli rahatsız eden faktörler arasında sıralanmıştır. Tüm bunlar Berlin Sürecinin başlatılmasını gerektirmiştir.

Bunun yanında siyasi olayların devam etmesi, Ocak 2015'te Kosova'da, Eylül 2015'te Karadağ'da siyasi yönetime yönelik protestoların gerçekleştirilmesi, Makedonya'da bir yıldan fazla süren parlamento boykotu, Bosna Hersek'te Sırp lider Milorad Dodik'in 2015 yılı boyunca anayasa değişikliklerini referanduma götürme yönündeki isteksizliği ve sonunda ancak AB baskısıyla 2016 yılının Şubat ayında bunu gerçekleştirmesi de bu sürecin hızlandırılması gerekliliğini ortaya koymuştur (Lange, 2016: 3).

Berlin Gündeminin ekonomik ve ikili ilişkileri kapsayan yumuşak bir konseptte ülkeler arası ilişkilere yönelik olacağı sıklıkla vurgulanmıştı. Bu süreçte Avrupa kıtasında uzun süren ekonomik durgunluk ve işsizlik gözönünde bulundurulduğunda, özellikle 2015 yılındaki veriler Batı Avrupasını Batı Balkanlardaki ekonomik durum kaynaklı düşünmeye itmiştir. Bu dönemde Berlin Süreci bölgesel işbirliği ve büyüme odaklı bir yeniden değerlendirme reform paketi olarak da okunabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, çok fazla bir yenilik getirmemekle birlikte, varolan politikalar ve araçların daha etkili kullanılmasına olanak tanıyacak parametrelerin belirlenmesi olarak da yorumlanabilmektedir. AB ile bütünleşme süreçlerinin paralel bir şekilde seyretmesi gerekliliği üzerinde durulmuş ve her ülke için üzerinde durulması gerekli konuların varlığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu minvalde, halihazırda varolan politikalar bağlamında, Bölgesel İşbirliği Konseyi, Regional Cooperation Council (RCC), Güneydoğu Avrupa Taşımacılık Gözlemevi South East Europe Transport Observatory (SEETO), Güneydoğu İşbirliği Süreci South-East Cooperation Process (SEECPP), Göç, İltica, Mültecilere İlişkin Bölgesel İnisiyatif Migration, Asylum, Refugees Regional Initiative (MARRI), AB-Batı Balkanlar Adalet ve İçişleri Alanlarında Bakanlık Düzeyinde Forum EU-Western Balkans Ministerial Forum on Justice and Home Affairs. RCC ve SEETO'nun Berlin Süreci çerçevesinde devamlı surette katkı konulacak girişimler olacağı vurgulanmıştır (Emini, 2018: 6-12).

2015 yılında Viyana'da gerçekleşen AB Batı Balkan Zirvesi'nde Batı Balkanların göç yönetimi konusundaki önemine vurgu yapılıyor ve aynı zamanda Batı Balkanların AB üyelik sürecine yaklaşmalarını teminen ikili ilişkilerindeki sorunlara tam kapsamlı çözüm önerileri getirecek bir mekanizma olan Avrupadaki Balkanların Politika Danışma Grubu (*The Balkans in Europe Policy Advisory Group's (BiEPAG)*) oluşturuluyordu. Berlin Süreci başladığında AB tarafından belirlenmiş en önemli sınır anlaşmazlıkları, Makedonya ile Yunanistan arasındaki anlaşmazlık ile Kosova'nın Karadağ ve aynı zamanda da Sırbistan ile olan sınır anlaşmazlıkları idi. Bunun yanında, azınlık hakları açısından da AB'nin ülkeleri dikkatlice izlediğinin altı

çiziliyordu. Buna karşılık olarak da Batı Balkan ülkelerde görev yapan hükümetler ikili ilişkilerin çözümü konusunda çaba harcayacakları taahhütünde bulunmaktaydılar. Birbirlerinin AB üyeliği yönündeki adımlarını engellemek için ikili ilişkilerde özel çaba göstereceklerini Viyana Zirvesinde teyit ediyorlardı. Batı Balkanlar bu bölgeye komşu olan AB üyesi devletlerin çoğu da sorunların çözümüne ilişkin olarak hassas davranmaya davet ediliyordu. Bu davet Yunanistana açık bir siyasi mesajtı. BiePAG kapsamında AB'nin bu konuların çözümünde daha aktif bir rol üstlenmesi gerektiği de vurgulanmaktaydı. 2016 yılında yapılacak olan Paris Zirvesine kadar ikili sorunların çözümü konusunda önemli oranda gelişme kaydedilmesi gerekliliği ile Viyana Zirvesi sonlandırılmıştır. Viyana Zirvesi iki tane sınır sorununun çözümüne vesile olması ve aynı yılın sonunda AB göç politikası bağlamında önemli bir ilerlemeye öncülük etmesi açısından önemlidir. AB böylelikle yeni bir ivme ile önceden Hırvatistan ve Slovenya'da olduğu gibi sınır anlaşmazlıklarını genişleme politikalarına derc etmiş oldu. Batı Balkan ülkelerinden Hırvatistan'ın AB üyelik sürecinin 2004 yılında AB üyesi olan Slovenya ile yaşadığı sorunlar sonucunda kesintiye uğraması gibi bir olumsuzluk yaşamak istemeyen Karadağ, Zirve kapsamındaki gelişmeler ışığında Kosova ve Bosna Hersek ile sınır anlaşmaları imzalamıştır (Emini, 2018: 9).

Komisyon'un Brüksel'de yer alan Berlaymont Merkezinde toplanan Arnavutluk, Avusturya, Bulgaristan, Hırvatistan, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti, Almanya, Yunanistan, Macaristan, Romanya, Sırbistan ve Slovenya'yı temsil etmekte olan liderlerin bu süreç çerçevesinde 2015 yılının Ekim ayında AB göç rotası üzerinde işbirliğini ve istişareyi artırma kararı almışlar, buna yönelik olarak 17 maddelik bir mutabakat imzalamışlardır. Buna göre önem verilecek eylemler arasında aşağıdakiler sıralanmıştır:

“Batı Balkanlar rotasındaki kişilerin kademeli, kontrollü ve düzenli hareketini sağlamak amacıyla günlük olarak bilgi alışverişini ve koordinasyonu temin edecek irtibat noktalarının 24 saat içerisinde görevlendirilmesi, 24 saat içerisinde AB desteği için ortak ihtiyaç değerlendirmelerinin sunulması, komşu ülkeleri bilgilendirmeden, mülteci ya da göçmenlerin bölgedeki başka bir ülke hududuna yönelen hareketlerinden caydırılmaları, İhtiyacı olan herkese geçici barınak, gıda, sağlık hizmetleri, su ve hijyen sağlama kapasitesinin artırılması; Gereken hallerde AB Sivil Koruma Mekanizmasının devreye sokulması...Bilgi alışverişinin süratli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için AB Kurumları ile birlikte çalışılması, Frontex ile birlikte çalışarak, uluslararası korumaya ihtiyacı olmayan göçmenlerin geri gönderilmesine yönelik ulusal ve

koordineli çabaların arttırılması, ... AB-Türkiye geri kabul anlaşması ile vize serbestisi yol haritasının yarattığı potansiyelden tam olarak yararlanılması...uluslararası koruma başvurusunda bulunma arzusunu doğrulamayan üçüncü ülke vatandaşlarının girişini reddetme prensibinin bir kez daha teyit edilmesi gibi sınır yönetimi mekanizmalarının kullanılması ve Europol, Frontex ve Interpol'ün desteğiyle göçmen kaçakçılığı ve insan ticaretinin önlenmesine ilişkin faaliyetlerin hızlandırılması..." (17 Maddelik Eylem Planı, 2015).

2016 Paris Zirvesi'nde Berlin Süreci kapsamında gelinen aşamadaki memnuniyet ifade edilmiş ve Viyanada "*Western Balkans: Energizing the Enlargement Process by Solving Bilateral Disputes*" başlığı altında düzenlenen yüksek düzeyli konferans ışığında uzlaşılan hususlar takdir edilmiştir (Final Declaration by the Chair of the Paris Western Balkans Summit, 2016). AB Dışişleri ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini ve Avrupa Konseyi Başkanı Donald Tusk, sağlıksız dış müdahalelerin (Rusya ve Çin'i kastederek-özellikle siyasi anlamda Rusya ve ekonomik anlamda da Çin) bölgeyi istikrarsızlaştıracak boyutuna sıkça dikkat çekmişlerdir. Rusya, Balkanlar özellikle de Sırbistan'daki bağlarını Ortodoks ve Slav kardeşliğine bağlamakta, Ukrayna iç savaşı ve Kırım'ın bağlanması, Suriye iç savaşı, Estonya güvenlik güçlerinin kaçırılması, Baltık ülkelerine müdahale, Karadağ'da darbe girişiminin desteklenmesi gibi bu dönemlerde yaşanan olaylar Rusya'nın bölgedeki varlığının sorgulanmasına yol açmaktaydı. Rusya'nın Batı Balkanlarda öncü kuruluşlarından olan Rassotrudnichestvo (Rusya Destekli Ajans), Russky Mir (Vakıf), Ortodoks Kilisesi ve Sputnik'tir. Karadağ askeri darbesinin gerçekleşmesinde etkisi olan Nikolai Patrushev ve Leonid Reshetnikov'un Balkanlardaki Rus dış politikasını etkileyen iki önemli isim olduğu gözönünde bulundurulduğunda (Galeotti, 2018: 3-4), Rusya'nın Sırbistan ile ticaret hacmi, Sırbistan'ın Almanya ve İtalya ile olan ticaret hacmine göre daha düşük olsa da Kosova-Bosna sorunlarında Sırp yandaş politikası güden Rusya'nın Sırbistan'a yönelik uluslararası arenada kuvvetli bir partner olarak değerlendirilmektedir. Ülkede güvenlik, enerji, bankacılık, eğitim, kültür vb. alanda yatırımları olan Rusya, 2012'de Niş'te açılmış olan Rus-Sırp İnsani Merkezi ile göz önüne çıkmıştır. İncelemelerinin çoğunda bu Merkez, Rusya'nın bölgede olan askeri ve istihbari hareketlerin merkezidir (Abdula, 2018).

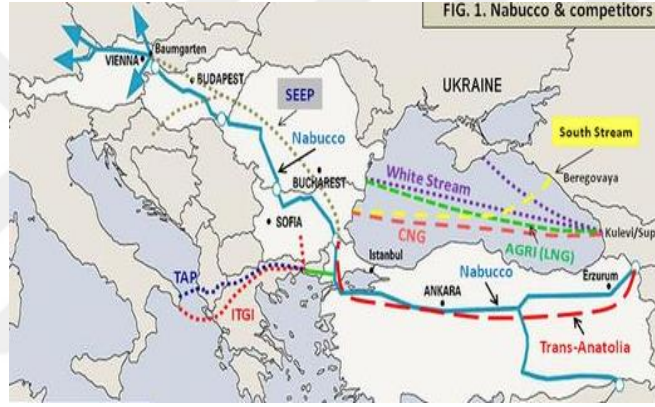
Çin'in "Tek Kuşak Tek Yol Güzergahı" stratejisinde Balkanlardaki rolü de AB'yi rahatsız eden unsurlar arasındadır. Çin Batı Balkanlarda ulaşım, enerji ve endüstri alanında önemli yatırımlar gerçekleştirirken bölge ile toplam ticareti 3,3 milyar dolara ulaşmıştır. Çin'in Balkan ülkelerindeki dış ticaret payına bakıldığında, Bosna Hersek ve Karadağ ülkelerinin üçüncü,

Makedonya ve Sırbistan'ın ise dördüncü ticari partneridir. Çin dış politikasının son dönemdeki esas parametrelerinden birini oluşturan Avrupa ile rekabet politikası Batı Balkanlar bölgesini hedef almaktadır. Çin, Yunanistan'daki Pire Limanını Akdeniz'deki giriş noktası olarak belirlerken Batı Balkan ülkelerinde yapacağı demiryolu, otoyol gibi ulaşım projeleri ile (Üsküp-Belgrad-Budapeşt koridoruyla) ürünlerini Almanya ve dolayısıyla Batı Avrupa'ya ulaştırma yönünde önemli bir irade göstermiştir. Çin, Kosova konusundaki hassas tutumu nedeniyle bu ülke dışında tüm Batı Balkan ülkelerinde önemli yatırımlara sahiptir. Bunlardan en önemlileri, Karadağ ve Makedonya'da otoyol, Bosna'da termal güç tesisi, Arnavutluk'ta hava taşımacılığı, petrol çıkarma ve minerallerin işletmesi için yatırımlarıdır. En önemli yatırımlarını Sırbistan'a yaptığı ileri sürülebilir. Sırbistan'da Koridor 10 otoyolu, Belgrad-Karadağ Koridor 11 yolu, Nikola Tesla Havaalanı ve Mihailo Pupin Köprüsü anılan yatırımların en kayda değer örneklerinden birkaçıdır (Abdula, 2018).

Tüm bunların yanında, Balkanları bu konuda önemli kılan stratejik konumları açısından geçit bir bölgede yer almalarıdır. Bu sebeple Bölgenin istikrarlı olması her açıdan önem arz etmektedir. Enerji açısından AB ülkelerinin özellikle de Brexit sürecinin yaşanmasından sonra nedensel bağımlı olacakları gözle görülebilir bir durum olarak karşımızdadır. Batı Balkanların AB içerisinde entegre edilmiş olması bölgede huzur ve istikrarın sağlanmış olması açısından ivedilik arz etmesi yanında, istikrar bölgeyi bir yatırım merkezi haline getirmekte; aynı zamanda da yeni gaz boruhatları açısından önemli bir cazibe merkezi haline getirmektedir. Bulgaristan ve Romanya'nın Nabucco Projesi kapsamında oynayacağı rol dikkate alındığında AB'nin Karadenize çıkışını sağlayan bu iki ülkenin üyeliğinde *extended conditionality-sonradan şartlılık* uygulanması üzerinde duran akademisyenler oldukça fazladır. Nabucco Projesinin bugün için çökmüş olması diğer Batı Balkan geçişli alternatiflerin önemini artırmıştır (Wisniewski, 2011: 72). Bunun yanında Batı Balkanlar kendileri de Rusya ve Kafkaslardan bu yollarla AB'ye gaz sağlanması yönünde büyük kazanımlarda bulunabileceklerdir (Kodaman & Birsell: 2015: 56,57). Bugün hemen hemen tüm AB ülkelerinde diğer tüm enerji kaynakları ile karşılaştırıldığında; gaz tüketiminin en fazla pay olarak yüzde 40'larda bir oranda olduğu görülmektedir. AB-28 ülkelerine yönelik olarak yapılmış olan 2013'e ait bir analizde, 462 milyar küp metre tüketildiği ve bunun yarısının Almanya İtalya ve Avusturya ile MDAÜ ile Güneydoğu Avrupa ülkeleri arasında paylaşıldığı görülmektedir. Rusya'dan gelen gazın üçte bir oranında Ukraynadan geçiyor olması da AB'yi böyle bir durumda zora sokan bir uygulama olarak görülmektedir. AB'nin LNG

(Liquefied Natural Gas-Sıvılaştırılmış Doğal Gaz) sağlayıcısı Katar olmakla birlikte, gaz enerji kaynağının önemli bir bölümü Rusya, Norveç ve Cezayirden gelmektedir. AB içerisinde iç üretimin 2015-2035 yılları arasını kapsayan dönemde yüzde 1.4 oranında düşeceği tartışılmaktadır. AB net ithalatını boruhatları üzerinden yapmaktadır (Cohen, 2013). Bu sebeple Güneydoğu Avrupa ülkelerine yönelik olarak kapsamı hayli değiştirilmiş olan siyasi şartlılık yanında, ulaşım ağlarına ilişkin politikalar da geniş yer tutmakta ve bu ülkelerin Yugoslavya'nın parçalanma süreçlerinde zarar gören boruhatlarının tamirine ayrıca önem verilmektedir. Bu konunun dahi şartlılık mekanizmasına derc edilmesi konumuz açısından hayli önem taşımaktadır.

Şekil 1.4.-Avrupa Kıtasına Bağlanan Enerji Koridorları Haritası (Nabucco ve Alternatifleri)

Kaynak: TANAP Puzzle: What Stands in The “Backstage of TANAP?”, Energy Corridors Review, (Çevrimiçi), 3 Mayıs 2019, <https://energycorridors.wordpress.com/2012/07/11/tanap-puzzle-what-stands-in-the-backstage-of-tanap/>

AB kendi arz-talep dengesinin korunmasına yönelik olarak üç önemli enerji projesinde yer almaya çalışmıştır. Bunlar, Hazar Denizi vasıtasıyla sağlanacak olan gazın temini yönündeki Nabucco Projesi, Rusya’dan sağlanacak olan gazın temini yönünde önemli yer tutan Güney Akım Projesi ve Azerbaycan’dan gelecek olan gazın temini yönünde fayda sağlayacak olan TAP-Trans Adriatic Pipeline olarak bilinmektedir (Kusznir, 2011: 9,12). TAP’ın özellikle son dönemlerde Türkiye’nin önemli bir ayağını oluşturduğu TANAP- Trans-Anatolian Natural Gas ile birleşecek olması, bunun yanında Nabucco Projesinin halihazırda çökmüş olması ve Kırım sebebiyle Rusya ile gerilen ilişkiler, Güney Doğu Avrupa bölgesindeki istikrarın önemini AB’ye bir kez daha hatırlatmıştır. Rusya’nın AB’nin Rus sponsorlarının iç market içtihatlarına uymadıkları gerekçesiyle finanse edilmemesi üzerine Nabucco projesinin çöktüğünü açıklaması da AB ile Rusya’nın bu konudaki hassas ilişkisini ortaya koymuştur. Tüm bunlar TAP Projesinin önemini

arttırmıştır. TAP Projesi, doğalgazın Azerbaycan üzerinden TANAP boru hattını da geçerek Yunanistan ve Arnavutluğa ulaşarak oradan da Avrupaya dağıtılmak üzere Adriyatik Denizi ve İtalyaya aktarımını içeren bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır. TANAP/TAP projesinin kompresörler aracılığı ile kapasitesinin iki katı oranında arttırılabileceği durumu da Projeyi daha da önemli hale getirmektedir. Bunun yanında önemli aktarım kapasitesindeki Ionian Adriatic Pipeline (IAP)'ın yapım aşamasında olması ve bu aktarımın da Arnavutluğu geçerek Karadağ, Bosna Hersek, oradan da IAP'ye bağlanacak olan Krk LNG Terminali ile Hırvatistan'a ulaşacak olması Güneydoğu Avrupanın kendi içerisinde yaşanacak gaz temini sıkıntısına da yardımcı olacak; dolayısıyla da AB'nin de toplamdaki gaz bağımlılığı oranının düşmesine katkı sağlayacaktır. 2015'den itibaren ABD ve Ortadoğunun birtakım LNG projelerinin sağlayacağı gaz ile orta vadede biraz rahatlama sağlayacak olan AB'nin yine de uzun vadeli planlarında Batı Balkanların önemi dikkate değerdir. LNG Kapasitesi olarak Batı Balkanlar değerlendirildiğinde, Hırvatistan'a bir LNG terminali kurulması uzun zaman tartışılan bir konu olmuştur (Andrei, 2015:60).

Özellikle bu dönemlerde Ukraynada başgösteren kriz bu konuların daha da gündeme gelmesini ve Enerji Komisyonunun sık sık Hırvatistan'ı ziyaret etmesi sonucunu getirmiştir. Komisyonun bu politikaya başından beri verdiği destek, Hırvatistan erken üyeliğinin de bir başka gerekçesini oluşturmuş olabilmektedir. Hırvatistan ile Macaristan ve Hırvatistan ile Slovenya arasında halihazırda varolan enerji geçişlerinin varlığı da bu gözlemi destekler niteliktedir. Stratejik Yatırım Projeleri üzerine 2013 yılının Kasım ayında Hırvatistan'da kabul edilen mevzuata göre, Hırvatistan hükümetinin bu yatırımlara ilişkin olarak anında müdahale yetkisi ile donatılması öngörülmüştür. Fakat tüm bunların yanında LNG'ye ilişkin fiyatların gelişmiş Asya ülkeleri tarafından tercih edilmesi ve Avrupa pazarına göre yüzde 30 oranında daha pahalı olması da AB'yi kendi kaynaklarını yaratma çabasına sürüklemektedir (Andrei, 2015). Tüm bu çabalara rağmen, hem Batı Balkan ülkelerinin bazılarında hem de AB üyesi ülkelerdeki basın haberleri ve kamuoyu yoklamaları AB'nin Bölgeye yönelik genişleme politikasının önemle sorgulandığı izlenimi vermektedir. 2018 yılında yapılan Zirveden önce derlenen bazı basın yayınlarına bakıldığında:

1 Şubat 2018 tarihli “Altyapı, entegrasyonu destekler” başlıklı yazısı ile veren Standard, (Bulgaristan) Batı Balkan Zirvesine yönelik şu ifadeleri kullanmıştır:

“Gerek Batı Balkanların içinde gerekse Batı Balkanlar ile Avrupa’nın kalanı arasındaki iletişim yollarının kurulması, AB’yle entegrasyon için önemli birer koşul. Bölge büyük kentlere aktarmasız uçuş olmaması da başlı başına çok şey ifade ediyor zaten. Şu anda Batı Balkanlarda yapılacak bölgesel forumlara katılmak için insanlar önce Viyana havalimanına gelip buradan hep birlikte, söz konusu bölge başkentlerinden birine seyahat ediyor. Bölgedeki insanların buluşmasına olanak tanıyacak bir iletişim ağı kurmak son derece önemli; sadece taşımacılık alanında değil, telekomünikasyon, enerji, eğitim ve dijitalleşme gibi alanlarda da.” (Euro Topics, 2018).

10 Şubat 2018 tarihli yazısı ile Delo (Sırbistan) Batı Balkan Zirvesine yönelik şu ifadeleri kullanmıştır:

“Sırbistan hala Kosovayla savaş halinde, Karadağ rüşvete battı, Makedonya’nın ise Yunanistanla ve Arnavut azınlıkla çatışma yaşadığını unutmamak gerek. Yani bu çözümü olmayan bir misyon. Dağılan Bosna Hersek ve Kosova’dan hiç bahsetmiyoruz bile. Avrupa Birliği’nin, ancak yarı yarıya demokratikleşmiş bu ülkeleri aralarına alma kararını vermesi, Birlik için bir felaket anlamına gelecektir. Orbán, Vişegrad devletleri ve diğer Avrupalı popülistler bu ekibin katılmasına kuşkusuz sevinecektir. Ancak AB inanılmaz derecede geç davranmış olsa da, başka türlü davranma seçeneği yok. Balkanların demokratik, barışçıl ve Avrupalı olması, Avrupa’daki barış ve demokrasi için her zaman son derece önemli olmuştur.” (Euro Topics, 2018).

7 Şubat 2018 tarihli yazısı ile Kurir (Makedonya) Batı Balkan Zirvesine yönelik şu ifadeleri kullanmıştır:

“Başbakan Zoran Zaev insanların aklını karıştırıyor. Avrupa Birliği, ekonomik büyümeyi bekliyor. Peki neyle bir ekonomik büyüme sunacaklar? İktidarda geçirdikleri sadece yedi ayın sonunda ekledikleri bir buçuk milyar Avroluk ilave borçla mı? Yurttaşların sırtına bindirdikleri vergi yükünü arttırarak mı? Yoksa her hafta artan benzin fiyatlarıyla mı? ... Yurtdışından bir türlü gelmeyen doğrudan yatırımlarla mı? ... İnsanları kandırmaktan vazgeçin ve AB’ye, şansımız yaver giderse ancak 2030 yılında, hatta belki de daha sonra katılabileceğimizi ve AB’nin bizden beklediği koşulların daha hiçbirini yerine getirmediğinizi açıkça söyleyin.” (Euro Topics, 2018).

6 Şubat 2018 tarihli yazısı ile Die Welt (Hollanda) Batı Balkan Zirvesine yönelik şu ifadeleri kullanmıştır:

“Brüksel tek başına vermiş olduğu kararlarla güç ilişkilerini belirlemekte ve aday ülkeler ise kendileri için getirilmiş olan katı siyasi ve hukuk kurallarını yerine getirmek için kıvranıyor, şeklinde algılanacak bir genişleme süreci söz konusu değildir. Batı Balkanları önemli kılan unsur ekonomik ve jeostratejik açılardan yer aldığı coğrafyadır. Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti, Suudi Arabistan, Türkiye ve Katar, son birkaç yıldır anılan bölgede etkilerini arttırmak yönünde çaba

sarfetmektedirler. Avrupalılar aslında bölgede bu devletlerle rekabet halindeler. Dış güçlerden Rusya bu amaçla Sırp'ların gözünü boyamaya çalışmakta, Türkiye ile Çin ise Kosova'da etkin olmaya çalışmakta, Çin burada büyük otoyollar inşa etmektedir. Aslında Avrupanın bölgedeki nüfuzlarını gerekirse aceleye getirilecek bir katılımı güvence altına alması son derece ivedi bir eylemi gerektirmektedir.” (Euro Topics, 2018).

7 Şubat 2018 tarihli yazısı ile Der Standard (Avusturya) Batı Balkan Zirvesine yönelik şu ifadeleri kullanmıştır:

“Burada ... ilginç bir yaklaşım olmakla beraber öncelikle bunun bir stratejiye dönüştürülmesi gerekiyor. Avrupa Birliği'nin –ABD ile birlikte- Balkanlarda gerçekleştirdiği tek başarılı müdahale 2015 yılından bu yana Makedonya'da yaşanmakta. Bu ülkeye, mevcut iktidar partisinin devlete sızmasını incelemek üzere uzmanlar gönderildi. Makedonya gerçekten bir örnek oluşturur da AB, tüm devletlerin güvenlik yapılarıyla yargısını mercek altına almaya cesaret edebilirse belki de daha az insan ülkesini bırakıp göç etmek ister. Kesin olan tek şey ise, böyle bir hamlenin daha uzun süreceği ve daha çok kararlılık gerektireceği.” (Euro Topics, 2018).

3.5.5.Berlin Süreci Öncesi ve Sonrasında Batı Balkan Ülke Üyelikleri Karşılaştırmalı Perspektifi:

3.5.5.1.Hırvatistan ve Karadağ Üyeliklerine İlişkin AB Şartlılığı:

İlk bölümde değinilen siyasi şartlılığın değişim meselesinde kırılma noktası aslında nispi olarak Hırvatistan; daha sonraları da çok büyük oranda diğer Batı Balkan ülkeleridir. Slovenya'nın çok büyük oranda sorunsuz bir şekilde bağımsızlığını kazanmış olması, bu bağımsızlık üzerinde gerek AB üyesi devletlerin gerekse diğer oluşumların sorununun olmaması ve Slovenya'nın üretim ve ekonomik açıdan gelişmiş olması etkili olmuştur. Bu minvalde Slovenya için derlenen düzenli Raporlara bakıldığında, genel olarak 1997 Lüksemburg ve 1999 Helsinki Zirveleri çerçevesinde alınan kararlara yönelik bir çerçeve çizildiği görülmüştür. Slovenya ile ilişkilerin Ortaklık Anlaşmasında düzenlendiği şekilde ve temelde Kopenhag kriterlerine bağlı kalmak suretiyle, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkelerinden hareketle ve ayrıca Kopenhag ekonomik şartlılığı ve Topluluk müktesebatını yerine getirme kapasitesi, özel olarak da Köln Zirvesi tarafından benimsenen nükleer güvenlik kapsamında Slovenya'nın vermiş olduğu taahhütler ve bu taahhütlere uyum oranı ile değerlendirildiği gözlenmiştir. Bunun yanında, Madrid Zirvesindeki dördüncü kriter olarak ortaya konan idari kapasitenin arttırılması da değerlendirildikten sonra, Güneydoğu Avrupa bölgesindeki iyi

komşuluk ilişkilerine atıf yapıldığı ancak bahsekonu hususların ODGP kapsamına uyum başlığı altında değerlendirildiği gözlemlenmiştir.

Müzakere sürecinde Slovenya'nın Kosova Krizi sırasında hava sahasını NATO kuvvetlerine açması ve Kosova'daki AGİK misyonuna da destek sağlaması AB açısından son derece olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmiştir. Slovenya'nın Royaumont Süreci, Bosna Hersek'teki SFOR gücüne verdiği destek de takdir edilmiş ve Hırvatistan ile taşınmaz mal konularında 1999 yılında vardığı anlaşma da olumlu değerlendirilmiş; ancak İtalya ile Piran Körfezinde uyuşmazlık konusunda daha fazla gelişim göstermesi teyit edilmişti. Slovenya yukarıda anlatılan bu sorunun çözümüne yönelik birtakım adımlar atmıştı (Mujagic, 2014:86). Slovenya'nın şartlılık politikası kapsamındaki değerlendirmesinin nispeten az teferruatlı seyretmesinin nedeni YFC'den kopan devletlerle ilgili önemli bir sorunu olmaması yanında katılım sürecini bloke edebilecek başka bir Batı Balkan ülkesinin bu dönemde AB'ye üye olmamasından kaynaklıdır. İtalya ile olan sınır problemlerini çözen Slovenya halihazırda sorunsuz bir şekilde MDAÜ kapsamında genişleme süreci içerisine alınmıştır (Geddes & Taylor, 2015:4-8). Aslında Hırvatistan'ın da benzer nedenlerden dolayı AB üyeliği açısından diğer ülkelerle kıyaslandığında nispeten öncü bir Batı Balkan ülkesi olduğu söylenebilir (Monar, 2001: 6).

Hırvatistan'ın ise potansiyel aday ülke olarak ilan edilmesi Bosna Savaşı ve akabindeki Dayton Süreci sebebiyle ancak 2000 yılındaki Feira Zirvesi ile mümkün olabilmişti. AB Hırvatistan ile SAA'yı 2001 yılında imzalamış, 2003 yılının Şubat ayında ise Hırvatistan AB'ye resmi üyelik başvurusunu gerçekleştirmişti. Komisyonun 1 Ocak 2004 tarihi itibarıyla Hırvatistan'a resmi üyelik verilmesi önerisine karşılık Konsey, 1 Haziran 2004 tarihinden itibaren Hırvatistan adaylığı konusunu gündemine aldı. Hırvatistan 17 Haziran 2004'te AB Bakanlar Konseyi neticesinde aday ülke ilan edilmesinin ardından katılım görüşmelerine 3 Ekim 2005'de Türkiye ile aynı anda başladı (Aktaş, 2015:153). Söz konusu Bakanlar Konseyiyle AB, Sırbistan ve Karadağ bitlikteliğinin de resmen sona erdiğini duyurmuş oluyordu. Hırvatistan'ın AB adaylığı sürecinde en önemli iki sorunu ICTY ile istenilen seviyede işbirliği yapmaması ve artık AB üyesi olan komşusu Slovenya ile arasındaki sınır ihtilafı oluşturmuştur.

Hırvatistan ile yürütülen müzakerelerde kriterler karşılandığı halde müzakere fasıllarının açılması bekletilmiş ve AB, 16 Mart 2005'te, savaş suçlusu olarak ilan edilmiş olan eski General Ante Gotovinanın teslim edilmesine kadar müzakereleri donduracağını bildirmişti. Hırvatistan

için milli bir kahraman olarak görülen Gotovina, savaş süresince 150 Sırpın öldürülmesini emretmekle suçlanmakta idi. Kendisi hakkında iddianame hazırlanan general uzun bir süre yurtdışında olduğundan yakalanamadı. AB, Generalin ICTY'ye teslim edilmesi için Hırvatistan'ı birkaç kez uyarmış ve 31 Ocak 2005'te uyarılar yanıtsız kalınca müzakereleri süresiz ertelemişti. Gotovinanın 2005 yılı içerisinde yakalanmasını takiben AB bu durumu büyük bir memnuniyetle karşılamıştır. Gotovina'nın mahkemeye teslim edilmesi Hırvatistan toplumu içerisinde büyük bir tepki ile karşılanmıştı. Bu durum dönemin siyasi hükümeti açısından atılmış cesur bir adım olarak nitelendirilebilmekle birlikte, Batı Balkanlar genişleme sürecinde iç siyasette külfet-nimet dengesinde AB üyeliğinin önemli olduğunu ortaya koyması açıdınan anlamlıdır. En çok arananlar listesinde bulunan Ante Gotovina'nın yakalandığı haberi, uluslararası toplum tarafından memnuniyetle karşılanmış olsa da, iç siyaset açısından durum farklı seyretmiştir. Dönemin AB Genişlemeden Sorumlu Komiseri Olli Rehn, bunun büyük bir gelişme olduğunu ifade ederek, Radko Mladić ile Radovan Karacić'in de aralarında bulunduğu diğer savaş suçu zanlılarının yakalanıp mahkemeye çıkarılması yönünde tüm Batı Balkan ülkelerine teşvikte bulundu. Dönemin NATO Genel Sekreteri Jaap de Hoop Scheffer NATO dışişleri bakanları toplantısı sırasında bu yakalanmanın olumlu olduğunu vurgulayarak bu kişinin yargı önüne çıkarılması gerektiğini ifade etmişti. Hırvatistan 2009 yılında NATO üyeliğine kabul edilmişti ve Müzakere öncesi kriterlerin karşılanması halinde ICTY ile işbirliği prosedürü konusunun Hırvatistan'a yönelik olarak sürekli gündemde tutulduğu bilinmektedir (Rajkovic, 2012:125). Yukarıdaki bölümlerde aktarıldığı gibi Slovenya ve İtalya ile sınır sorunlarını da çözen Hırvatistan ile üyelik müzakereleri 30 Haziran 2011 tarihinde tamamlanmış, Avrupa Komisyonu ise Hırvatistan'ın üyelik için hazır olduğunu 12 Ekim 2011'de duyurmuştur. Hırvatistan'ın 1 Temmuz 2013 tarihinde AB'ye katılımı, 2 Aralık 2011'de AP'de ve 5 Aralık 2011'de AB Genel İşler Konseyi'nde oya sunularak kabul edilmiştir. Hırvatistan ile AB, 9 Aralık 2011'de AB'ye Katılım Anlaşmasını imzalamış ve 1 Temmuz 2013 tarihinden itibaren üyeliğin gerçekleşeceği öngörülmüştür. 22 Ocak 2012'de yapılan referandumla AB üyeliği Hırvat halkınca da kabul edilmiştir (İKVb).

Katılım Anlaşması, 9 Mart 2012'de Hırvatistan Parlamentosu tarafından da kabul edilmiştir. Avrupa Komisyonu bu referandumu takiben 10 Ekim 2012'de Hırvatistan'a yönelik olarak Genişleme Stratejisi ve Kapsamlı İzleme Raporu'nda rekabet politikası, adalet, özgürlük ve güvenlik ve yargı ve temel haklar alanlarında gerekli on önceliği belirtmiş ve Hırvatistan'ın

bunları üyelikten önce tamamlaması gerektiğini belirtmiştir. Katılım Anlaşması ile bu tip ek siyasi şartlıklar getirilmesi Hırvatistan adaylığında açık bir şekilde görülmüştür. Bu öncelikli şartların ülke tarafından karşılanmasıyla Avrupa Komisyonu, yayımlamış olduğu son İzleme Raporu'nda Hırvatistan'ın AB üyeliğine hazır olduğunu bildirmiş ve Temmuz 2013'te AB'nin 28'inci üyesi olmasına izin verir bir tutum almıştır. Hırvatistan, AB'ye Katılım Anlaşmasının onay aşamasında, artık çalışmayan Ljubljana Bankasının Hırvat yatırımcılarına olan borcunun ödenmesi ile ilgili sorun yaşaması sonucunda AB üyesi komşusu Slovenya ile anlaşamamıştır. Fakat, 11 Mart 2013'de Sloven ve Hırvat yetkililer arasında Ljubljana Bankası probleminin çözümüne yönelik anlaşmanın imzalanması ve Sloven Parlamentosu'nun nihayetinde 2 Nisan 2013'de Hırvatistan'ın Katılım Anlaşmasını kabul etmesiyle de bu pürüz ortadan kalkmıştır. Son olarak 7 Haziran 2013'de, Alman Parlamentosu'nun üst kanadı Bundesrat'ın Hırvatistan'ın Katılım Anlaşmasını kabul etmesi üzerine katılım gerçekleşmiştir. Hırvatistan 1 Temmuz 2013'de resmi olarak AB'ye üye olmuş ve bugüne kadar AB'ye üye olan son devlet olmuştur (Balkan Insight, 2013).

Karadağ'ın bağımsızlığı sürecinde AB'nin yürüttüğü politikalara bir sonraki kısımda Sırbistan-AB ilişkileri çerçevesinde değinilecektir. Sırbistan'dan yumuşak bir şekilde ayrılan ve nispi olarak homojen nüfusa sahip bir ülke olan Karadağ'ın 2006 yılındaki bağımsızlık ilanından sonra bu bağımsızlığa ilişkin olarak itiraz gelmemesi üzerine ülke, 15 Aralık 2008'de AB'ye resmi üyelik başvurusu yapmıştır. Bu kapsamda Karadağ zaten neredeyse 8 yıldır AB ile resmi bir ilişki içerisindeydi (Keane, 2004). AB Bölgesel Yaklaşımı geliştirdiği ilk dönemlerden itibaren Sırbistan ve Karadağ'ın oluşturduğu YFC'ni dışlamayan bir politika izlemiştir (Presnall, 2009: 661-681). 2006 yılındaki resmi Sırbistan Karadağ ayrılığını takiben SAA, 15 Ekim 2007 tarihinde Karadağ ile yeniden imzalandı ve AB üyelerince onay alındıktan sonra 1 Mayıs 2010 tarihinde yürürlüğe girdi. Avrupa Komisyonu da 9 Kasım 2010 tarihinde vermiş olduğu görüşte Konseye Karadağ'ın aday ülke ilan edilmesini ve müzakerelere başlamadan evvel yedi önceliği olan koşulları karşılaması gerekliliğini belirtmiştir. Konsey Komisyonun yapmış olduğu tavsiyeyi kabul ederek 16 Aralık 2010'da Karadağ'ı aday ülke olarak duyurmuşlardır. Komisyonun Karadağ'ın üyeliğine ilişkin şartlılık politikası kapsamında yedi öncelikli alan olarak nitelendirilen noktalar şu hususlardan oluşmaktaydı: seçim yasasının anayasa ile uyumlu hale getirilmesi; yargının idari kapasitesinin ve bağımsızlığının kuvvetlendirilmesi; yolsuzluk ve

örgütlü suçlar ile mücadele alanında aşama kat yol alması; medya özgürlüğünün arttırılması; sivil toplum kurumlarıyla işbirliğinin geliştirilmesi ve ayrımcılığın önlenmesi (İKVc).

Komisyon yapmış olduğu değerlendirmeler sonucunda Karadağ'ın Komisyonca belirlenmiş olan yedi tane öncelik verilen maddelerde yeterli ilerleme kaydettiğine ikna olmuş ve 12 Ekim 2011'de Karadağ ile katılım müzakerelerine başlanmasını önermiştir. AB Konseyinin bu yönde verdiği olumlu karar uyarınca AB, Karadağ ile 29 Haziran 2012 tarihinde katılım müzakerelerine resmen başlamıştır. Komisyon, 12 Ekim 2011'de kabul ettiği yeni bir yaklaşım ile bu tarihten sonra gerçekleştirilecek genişlemelere ilişkin olarak *yargı ve temel haklar (23'üncü fasıl) ile adalet, özgürlük ve güvenlik (24'üncü fasıl) larında belirtilen şartlara öncelik verme iradesini* ortaya koymuştu. Bu yaklaşım ilk kez Karadağ'ın katılım müzakerelerinde uygulanmıştır. AB tarafından geliştirilmiş bu yaklaşıma göre, belirtilen bu iki fasıl, müzakerelerde öncelikli olarak ele alınacak ve son kapatılacak fasıllar olacaktı. Buna göre, bu iki temel alandaki gelişmeler müzakereler tamamlanıncaya kadar Komisyonca yakından değerlendirmeye tabi tutulacaktı. 10 Ekim 2012 tarihinde Komisyonca açıklanan 2012-13 Genişleme Stratejisi'nde Karadağ'ın temiz bir sicil oluşturması için öncelikli alan hukukun üstünlüğü olarak belirtilmiştir (Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2012-2013). Komisyonun 2013 Yılı Karadağ'a ilişkin yayınladığı İlerleme Raporunda ülkenin üst düzey yolsuzluk ve örgütlü suçlar ile mücadele konusunda yetersiz kaldığı vurgulanmaktaydı. Buna karşılık, 2014 yılı Karadağ İlerleme Raporu'nda, ülkenin bu konuda ilerleme kaydettiğinin altı çizilmiştir. Komisyon bu konuda Karadağ'dan somut adımlar atmasını talep etmekte idi. 2015 yılı Raporunda da aynı konulara vurgu yapılan Karadağ'ın, 2015 yılının Aralık ayında NATO üyeliği kabul edilmişti. Karadağ'ın 2015 yılı içerisinde NATO üyeliğine davet edilmesi hususu ülkeye ilişkin 2016 İlerleme Raporunda oldukça büyük bir başarı olarak nitelendirilmiştir (İKVc).

Karadağ ile katılım müzakerelerinde 31 fasıl açılmış ve 3 fasıl ise geçici olarak kapatılmıştır. Karadağ ile müzakerelerin çerçevesini bu dönemde örgütlü suçlarla mücadele ve hukukun üstünlüğü konuları oluşturmuştur. Karadağ, 2017 yılının Haziran ayında NATO'nun yirmi dokuzuncu ve son üyesi olarak örgüte katılmıştır. Bu durum AB organlarınca çok önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Lüksemburg'da yapılan Hükümetlerarası Katılım Konferansında, Karadağ ile "Ekonomik ve Parasal Politika" başlıklı 17. Fasıl açılmıştır. Komisyonun Genişlemeden Sorumlu Üyesi Johannes Hahn da Karadağ'ın AB'ye katılım

müzakerelerinde iyi ilerlemeler olduğunu belirterek, ülkenin ilerleyen zamanlarda adalet konusuna öncelik vermesi gerekliliğini hatırlatmıştır. 2018 yılının Mayıs ayında gerçekleşen Balkan Zirvesinde Karadağ'ın yeterli düzeyde performans göstermesi durumunda 2025'e kadar aday olabileceği zikredilmişti. 2019 yılı itibariyle Karadağ, Sırbistan ile birlikte AB üyeliğine en yakın iki Batı Balkan ülkesi şeklinde değerlendirilmektedir (İKVc).

3.5.5.2. Arnavutluk ve Makedonya'ya İlişkin AB Şartlılık Politikası:

Arnavutluk, daha önceden belirtildiği üzere Yugoslavya'nın bir parçası değildi ve Arnavutluk SSCB'den bağımsızlığını kazanan ilk ülkelerden olmuştur. Ancak Arnavutluk'un AB sürecini tıkayan sebep 1990'lı yıllardan itibaren Yunanistan ile yaşamış olduğu sorunlardan ileri gelmektedir. Arnavutluk hükümeti, Yunanistan'ı 1992 yılında seçimler öncesinde Yunan azınlığın partisi olan Omonia'ya destek vermek suretiyle içişlerine karışmakla suçlamıştı. Bunun üzerine de bu partiyi seçimlere katılmaktan men etmiş; Yunanistan da Arnavutluk'un 1990-1992 yılları arasındaki dönemde ülkedeki Yunan azınlığın haklarını gasp ettiği gerekçesiyle suçlayarak, Yunanistana kaçak olarak gelen işçileri sınır dışı etmişti. İki bölge arasında giderek artan gerilim sınırda bazı tatsızlıklar yaşanmasına sebep olurken; sınır dışı edilen işçilerin sayısındaki artışa dayanarak Arnavutluk BM'ye başvuruda bulunarak bu konunun gündeme alınmasını istedi. BM bu konunun gündeme alınması talebini reddetti. Üzerinde siyasi baskı bulunan Arnavutluk 1995 yılında hapiste tuttuğu Omonia'nın liderlerini şartlı tahliye etti. Bu durum Yunanistan ile olan ilişkilerini biraz yatıştırdı; ancak Yunan azınlıkla ilgili yaşanan olumsuzluklar ve iktidar ve muhalefet partileri arasında yaşanan sorunlar ile ülke seçimlerinde yolsuzluk yapıldığı iddiaları ülke gündeminden bir türlü düşmedi. Dolayısıyla bu süreçler Arnavutluk'un AB ile olan ilişkilerini de erteledikçe erteledi. İki ülke arasında sıcak çatışma gerçekleşmese de kültürel ve siyasi açıdan anlaşmazlıklar süreç boyunca devam etti (İlirjani, 2004).

1998 yılı Arnavutluk için sivil savaş ve iç krizin yaşandığı yıllar olarak nitelendirilmiştir. Arnavutluk bu dönemde Yunanistan'ın içişlerine karışmaya devam ettiğini ileri sürmüş, ülkenin Güney bölgesindeki isyancılara destekleyerek Arnavutluğun toprak bütünlüğünü zedelediğini vurgulamıştır. Bu iddiaların bazı kaynaklarca kanıtlandığı bilinmektedir. Bunun yanında, Yunanistan'ın Kuzeyinde olan ve nüfusunu çoğunlukla Arnavutların oluşturduğu Çamerya bölgesi de iki bölge arasında halen daha devam etmekte olan bir sorunun unsurunu

oluşturmaktadır. Yunanistan'ın kuruluşundan bu yana var olan ve Savaş Yasası olarak bilinen özel bir yasa da iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmaktadır. Bu Anlaşma uyarınca, Yunanistan her zaman Arnavutluk ile savaş hakkını hukuki açıdan saklı tutmaktadır. Yunanistan-Arnavutluk sınırı hukuki (dejure) olarak düzenlenmemiş ancak iki ülke arasında 1925 yılında Florence Anlaşması ile sağlanmıştır. Yunanistan-Arnavutluk deniz sınırı anlaşması tarihi ise aslında 2009 yılında eski Arnavutluk Başbakanı Sali Berişa zamanında yapılan bir Anlaşma ile sağlanmıştır. Berişa hükümetinin Yunanistanla varmış olduğu bu anlaşmaya rağmen Arnavutluk Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanı'na danışılmadan yapıldığı ve Arnavutluk için toprak kaybına neden olduğu düşünülerek, anlaşmayı fes etti. Arnavutluk'un AB müzakereleri çerçevesinden farklı olarak Yunanistan ile ilişkileri açısından yürütülen müzakereler çok yönlü olup Yunanistanda çıkarılan özel yasanın yürürlükten kaldırılması, Yunanistan'ın Arnavutluk otoritelerince verilen sürüş lisansını tanınması, Yunanistan'da önceden çalışmış olan azınlıkların emeklilik menfaatlerinin geri verilmesi, ülkedeki azınlığın ders kitaplarının kendi dillerinde yazılması, bunun yanında Yunanistan'daki Arnavut azınlığın haklarının sağlanması, iki ülke arasında deniz sınırı anlaşmasının ve iki ülke arasında kara sınırının belirlenmesi anlaşmasının güvence altına alınması ve son olarak iki ülkenin sınır hatlarındaki kazaların önlenmesi hususunda gerekli tüm tedbirlerin alınması şeklinde özetlenebilmektedir (Jashari, 2018).

Makedonya'nın AB ile ilişkilerinin ilk zamanlarında ise Arnavutluk ile olan siyasi sıkıntıları süreci etkileyen faktörler arasında yer almıştır. Makedonlar ile Arnavutlar arasında 2001'de çıkan iç çatışmalar, ülkenin güvenlik güçleri ile kontrol edilemeyince Makedonya Hükümeti, istikrarı sağlamak amacıyla uluslararası kuruluşlardan yardım istemiştir. Barışın sağlanması amacıyla AB, NATO ve AGİT temsilcileri beraber çalışmış ve 2001'de Ohri Barış Anlaşması³⁸ imzalanarak çatışmaların durdurulmasını teminen yerleşmiş NATO güçlerinin yerini AB'nin AGSP mekanizması olan AB'nin ilk askeri operasyonu Concordia devralmıştır. Concordia Operasyonu bitmeden Ohri Barış Anlaşması uyarınca, polis reformunu ve sınır güvenliği yönetimini sağlamak için Proxima görevi oluşturulmuştu (Bieber 2011: 1783). Bu görevin yerini almak için 14 Aralık 2005'te oluşturulan AB Polis Danışma Ekibi, 30 Haziran 2006'ya dek, 30 kişilik bir ekiple sınır polisi, yolsuzluk ve örgütlü suç ile mücadele gibi

---

³⁸ Ohri Barış Anlaşması: Makedonya'da Ohri Çerçeve Anlaşması imzalanarak ülkedeki Makedon nüfus ile Arnavut azınlık arasında barış gerçekleştirilmiş oldu.

hususlarda, orta ve üst düzey yönetim seviyelerinde gözlem ve danışmanlık hizmeti sağlamıştır. Ohri Barış Anlaşması sonucunda istikrarı koruyabilmek için, Makedonya SAA müzakerelerine başlamak amacıyla AB'nin davet ettiği ilk ülkedir. Ülkeye ilişkin Katılım Ortaklığı Belgesi ise Şubat 2008'de kabul edilmiştir. Arnavutluk ile olan sorunları yanında Makedonya'nın Yunanistan ile olan isim sorunu AB müzakere sürecine etki eden bir başka faktör olmuştur. 2 Nisan 2008'de Bükreş'te gerçekleştirilen NATO zirvesinde, Makedonya'nın NATO üyeliği Yunanistan tarafından veto edilmiştir. 23 Haziran 2008'de gerçekleştirilen AB zirvesinde, Makedonya'nın anayasal ismiyle ilişkili olarak Yunanistan ile arasında olan problemin çözüme kavuşması, AB'ye katılım sağlayabilmek amacıyla bir önşart olmuştur (Ivanovski, 2013:55,58). Bunun sonucunda, Makedonya Yunanistan ile isim hususunda bir anlaşmaya varmak zorundaydı.

Arnavutluk ise aynı zaman dilimi içerisinde 28 Nisan 2009 tarihinde AB'ye resmi üyelik başvurusunda bulunmuştu. Komisyon, Kasım 2010'da Arnavutluk'un Birliğe üye olarak kabul edilebilebilmesi amacıyla reformları yerine getirmesi gereken 12 kilit alanı açıklamıştır. Arnavutluk'ta 2009 yılının Haziran ayında seçimler yapılmış ve seçimlerinin ardından, muhalefetteki sosyalist parti Parlamentoyu boykot etmiştir. Bu sebeple AB'nin öngördüğü reformlar uzunca bir süre sekteye uğramıştır. 2011 yılının Mayıs ayında yapılan yerel seçimlerde Tiran Belediye Başkanlığı seçiminde oyların doğru olmayan sandıklara konulması nedeniyle tekrar sayılma gerekliliğini Merkez Seçim Kurulu kararı da AB tarafından ülkenin olumsuz değerlendirilmesi sonucunu doğurmuştur. 2011'in sonlarına doğru, hükümet ve muhalefet AB üyelik görüşmelerinde kesintiye neden olan siyasi sorunları bitirmek amacıyla anlaşma yoluna gitmeye karar verdiler ve Mart 2012'de Komisyon'un üyelik yolundaki öğütleri gerçekleştirebilmek amacıyla bir Eylem Planı hazırlayarak uygulamaya koydular. Komisyon, 10 Ekim 2012'de yayınlamış olduğu 2012-2013 Genişleme Stratejisi'nde kriterlerden çoğunluğunun karşılandığını ve *“yargı ve kamu idaresi reformu ile parlamentonun usul kurallarının gözden geçirilmesi önceliklerinin tamamlanması koşuluyla”* Arnavutluk'a aday ülke konumuna alınmasını talep etmiştir. Konsey ise Komisyondan hem bu konulardaki ilelemlere ilişkin gelişmeleri hem de ülkenin yolsuzluk ve örgütlü suçlar ile mücadele için çalışmalarını inceleyen rapor hazırlamasını talep etmiştir. 23 Haziran 2013'de ülkede gerçekleşmiş olan parlamento seçimleri, demokratik kuruluşlarının işleyişi açısından AB tarafından ve Uluslararası gözlemciler tarafından gözlemlenmiş; temel haklara saygı açısından önceki yıllara göre daha sağlıklı bir ortam yaratıldığı belirtilmiştir (İKVc).

Komisyon, 16 Ekim 2013’de açıklamış olduğu 2013 Yılı Arnavutluk İlerleme Raporu’nda ülkenin demokratik özelliklerine yönelik deneme olarak kabul gören Haziran 2013 genel seçimlerinin demokratik olduğunu belirtmiş ve Arnavutluk’a üyelik statüsünü kazanması amacıyla idari reform, hukukun üstünlüğü ve temel haklara ilişkin beş kilit başlıkta ilerleme kaydetmesi gerektiğini belirtti. Komisyon 12 Kasım 2013 tarihinde, bu yöndeki reformların yapılması ve bu konulardaki reformların gerçekleştirilmesi için Tiran hükümeti ile HLAD başlatmıştır. 17 Aralık 2013’te AB Genel İşler Konseyi, Arnavutluk’un aday ülke olarak kabul edilmesi hususundaki kararın, ülkenin yolsuzlukla mücadele ve yargı reformu stratejisini uygulamadaki çalışmalarına bağlı olarak Haziran 2014’te verilebileceğini açıkladı. 2013-2014 yılları arasında Venedik Komisyonu ile da birebir çalışan Arnavutluk hükümeti ülkesine adaylık statüsünün kazandırılması konusunda başarılı oldu. Komisyonun gelişmelere ilişkin Raporunu 4 Haziran 2014 tarihinde açıklaması üzerine 24 Haziran 2014’de yapılan AB Genel İşler Konseyi’nde Arnavutluk’a adaylık pozisyonu verilmiş, 26-27 Haziran 2014’de yapılan AB Liderler Zirvesi’nde bu karar onaylanmıştır. Komisyon, Arnavutluk’un yönetimi, yargı reformu, yolsuzluk ile ve teşkilatlı suçlar ile mücadele ve temel haklar hususlarındaki önemli maddeleri yapması zorunluluğu ifade edilmiş, yapıcı ve sürdürülebilir bir siyasi diyalogun önemi anlatılmıştır. Ayrıca, adaylık pozisyonunun Tiran ile katılım görüşmelerine derhal başlanması gerektiği anlamına gelmeyeceği belirtilmişti. Komisyon, 2014 yılı Arnavutluk İlerleme Raporu’nda, Haziran 2014’te aday ülke pozisyonunu kazanan Arnavutluk’ta reformun devam ettirilmesi ve Tiran’ın AB görüşmelerinde karşılaşabileceği sorunların üstesinden gelmesi gerektiğini bildirerek, kapsayıcı bir biçimde değerlendirilmesi gerekliliğini ifade etmiştir. Arnavutluk’un yargı reformu, organize suçlar ve yolsuzluk ile mücadele alanında reform çalışmalarını değerlendiren Komisyon, hukukun üstünlüğü alanındaki noksanlıkları vurgulamıştır. Arnavutluk’un katılım görüşmelerine başlaması amacıyla kamu yönetimi reformu, yargı reformu, yolsuzlukla ve örgütlü suçlarla mücadele ve temel hakların korunması alanları öncelikli olacak şekilde reformlara önem verdiğini dile getiren Komisyon, iktidar ve muhalefet arasında uzlaşmaya dayanan siyasi görüşmenin reformların başarılı olmasında belirleyici bir etken olduğunu ifade etmiştir (Aktaş, 2016: 160-161).

Komisyonun 2015 Yılı Arnavutluk İlerleme Raporu’nda, Tiran’ın kilit öncelikleri karşılama konusunda bazı ilerlemeler olduğu ifade edilmiş, öncelikle yargı sistemi reformuyla yolsuzluk ve organize suçlar alanında temiz bir dosya oluşturulması amacıyla hukukun üstünlüğü

alanında yapılacaklar olduğu belirtilmiştir. Arnavutluk, 21 Temmuz 2016’de kabul edilmiş ve kapsamı geniş olan yargı reformuna temel hazırlamış anayasal değişiklikler ile katılım görüşmelerine başlamak amacıyla Komisyondan yapıcı görüşler almayı başarmıştır. 2016 İlerleme Raporu’nda Komisyon, hakim ve savcılarının güvenlik araştırmasına tabi tutulması (vetting) öncelikli olacak şekilde yargı reformunun uygulanmasında gözle görülür ilerlemelerin kaydedilmesi şartıyla Arnavutluk ile görüşmelere başlanabileceğini önermiştir. 2018 İlerleme Raporu’nda da Avrupa Komisyonu, Arnavutluk ile katılım müzakerelerine başlayabilme önerisini tekrarlamıştır. Bunun üzerine 2018 Mayısındaki AB Zirvesi de Arnavutluk ile Makedonya’nın adaylığına yeşil ışık yakıldı; ancak bu Zirve sonrasında Sırbistan liderinin yapmış olduğu söylemler dikkat çekicidir. Komisyon Başkanı Jean Claude Juncker 2018 yılında gerçekleştirdiği Batı Balkan gezisi kapsamında Arnavutluk’u da ziyaret ederek tüm Batı Balkanların reformları gerçekleştirmeleri halinde 2025 yılında üye yapılabileceklerini belirtmiş ve Arnavutluk’u da bu ülkeler arasında saymıştır (Euronews, 2018).

Arnavutluk’un Balkanlarda yaşayan 6 milyon Arnavutun 3 milyonuna evsahipliği yaptığı bilinmekle birlikte, Kosova’nın statüsünün de Arnavutluk üzerinde etkisi vardır. Arnavutluk Başbakanı Edi Rama ve 2008’de Sırbistan’dan bağımsızlığını kazanan Kosova’nın Cumhurbaşkanı Hashim Thaçi, bölgedeki Arnavutların tek bir devlet altında birleşebileceği yönünde açıklamalarda bulunmuştu. Özellikle Sırbistan siyasetçileri Rama ve Thaçi’nin bu açıklamaları, ülkelerinin AB sürecinde hız kazanması için yaptıklarını belirtmişti. Bunun üzerine Arnavutluk’un AB ile başlaması planlanan müzakere süreci 2018’e ertelenmişti. Daha sonra Haziran 2018’de Arnavutluk ile Makedonya müzakerelerine 2019 yılının Haziran ayında başlanacağı duyurulmuştur. 2018 yılına gelindiğinde de Arnavutluk’un Yunanistan ile ilişkilerinin gergin olduğu izlenmiştir. 2018 yılının Aralık ayında 18 yaşındaki bir Arnavutluk vatandaşının hayatını kaybetmesi üzerine Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı’ndan yapılan açıklamada, bu kişinin son iki hafta içinde Yunanistan’da öldürülen dördüncü Arnavut olduğu vurgulanarak, iyi komşuluk ilişkilerinin sürdürebilmesi için Yunan polisinin bu failleri bir an önce ortaya çıkarmanın koşul olarak ileri sürüldüğü belirtildi (Global Voices, 2019).

Makedonya ise 22 Mart 2004’de AB’ye üyelik başvurusu yapmış ve 16 Aralık 2005’de aday ülke olarak duyurulmuştur. 2009 yılında üyelik müzakerelerine başlanması yönündeki prosedürlerin tamamlandığı halde bu ülkenin 10 yıl boyunca Yunanistan ile arasındaki isim uyuşmazlığı sonucunda AB üyeliği görüşmeleri tıkanmıştır. Yunanistan kendi topraklarında

Kuzey bölgesinde aynı isimde bir Bölge olduğu için ve Makedonya'nın bu bölgeye ilişkin ileride bir hak iddia etmesini engellemek için, Makedonya'nın NATO üyeliği için ve AB ile katılım görüşmelerine başlatılmasına karşıt görüşte bulunmuşlardır (Ilijevski & Taleski, 2009:356, 357). Bu blokaj UAD'ye götürülmüş ve UAD Aralık 2011'de Makedonya'nın NATO'ya katılmasını engellediği için Yunanistan'ı kabahatli bulmuştur. Avrupa Komisyonu bu soruna bir çözüm üretilmesini teminen Makedonya ile HLAD başlatmışlardır. Bu Diyalog Avrupa Komisyonu'nun Ekim 2011'de Türkiye için aynı mantık çerçevesinde ortaya attığı "Pozitif Gündem" ile benzer niteliktedir. Bu açıdan Makedonya için özgürlüğü, hukukun üstünlüğü, kamu yönetimi reformu, seçim sistemi reformu ve serbest piyasa ekonomisinin kuvvetlendirmesi olacak şekilde beş öncelikli alanda yürütülen bu müzakereleri müteakip Komisyon, 10 Ekim 2012'de dördüncü kez Makedonya ile müzakereler başlamayı önermiş; ancak bu önerisi 13 Aralık 2012'de AB Liderler Zirvesi tarafından reddedilmiştir (Aktaş, 2016: 164).

Bu konuda Komisyondan isim uyuşmazlığının çözümü için yapılan müzakereler ve yüksek düzeyli toplantılar kapsamında olan gelişmeler ışığında bir Rapor sunması talep edilmiş; ancak bu Raporun ele alındığı 27-28 Haziran 2013'de gerçekleşmiş olan AB Liderler Zirvesi'nde konuyla ilişkili karar alınmamıştır. Komisyon 16 Ekim 2013'de Genişleme Strateji Belgesi kapsamında açıklamış olduğu 2013 yılı İlerleme Raporu'nda beşinci kez Makedonya ile katılım müzakerelerine başlanabileceğini önermiştir. Bunun yanında Komisyon, Katılım müzakerelerine başlanabileceğini ve isim uyuşmazlığının müzakerelerin ilk döneminde çözüme kavuşturulmasını önermiştir. 2014 Yılı Makedonya İlerleme Raporu, Makedonya'da öncelikle ifade özgürlüğü ve yargının bağımsızlığında yaşanan olumsuzluklara dikkat çekilirken, aynı zamanda Makedonya ile katılım müzakerelerine başlanması Komisyon tarafından altıncı kez öneriliyordu. Geriye gidişin önlenmemesi durumunda da bu tavsiyenin tekrarlanmayacağını vurguluyordu. Komisyon bunun yanında isim konusuna ivedilikle görüşülmüş ve her iki taraf açısından da kabul edilebilecek bir çözüm bulunması gerekliliğini belirtmişlerdir. Makedonya'da 2015'de siyasi kriz yaşanmış ve AB'nin aracı olmasıyla siyasi partiler Nisan 2016'da erken seçime gidecek biçimde anlaşma sağlamışlardır. Avrupa Komisyonu 2015 Yılı Raporunda siyasi krize son veren siyasi uzlaşmanın ve AB'nin belirlediği Acil Reform Önceliklerin uygulanmasının önemini vurgulayarak müzakerelerin başlamasını yeniden tavsiye etmiştir (Aktaş, 2016: 165). 2016 yılı Raporunda da Komisyon hemen hemen aynı ifadelerle yer vermiştir. 2017 yılının Mayıs ayında göreve başlayan Zoran Zaev başkanlığında olan hükümet, AB ile entegrasyon sürecine büyük önem vererek

reformların kabul edilmesi ve komşularla iyi ilişkiler sağlanması konusunda büyük bir çaba harcamıştır. Bu çerçevede, Yunanistan ile BM aracılığıyla isim probleminin çözümü için sürdürülmekte olan müzakerelerin başlatılmasını müteakip Komisyon, Makedonya ile katılım müzakerelerine koşulsuz başlama tavsiyesinde bulunmuştur. 12 Haziran 2018’de Yunanistan ile Makedonya arasında, Makedonya’nın AB ve NATO kurumlarıyla bütünleşmesi önünde başlıca pürüz olan isim sorunu çözülmüştür (Prespa Anlaşması). Yirmi yedi yıl boyunca Yunanistan hükümetleri, Makedonya’nın Makedonya isminde ısrar etmelerinin saldırgan özellikte bir dış politika yarattığını savundular. Bu anlaşma ile Makedonya’nın artık Kuzey Makedonya Cumhuriyeti olarak anılacağı öngörüldü (Euronews, 2019).

Makedonya hükümetinin bu yaklaşımı LH kuramının bütünleşme sözkonusu olduğunda iç ve dış politikayı birbirine bağlayan yaklaşımı ile son derece tutarlıdır. 2018 yılının Haziran ayında toplanan AB Genel İşler Konseyi bir bildirge yayınlarak, AB’nin genişleme sürecine ve Batı Balkanların AB üyeliği görüşüyle ilgili kararlılığının sürdüğünü ifade etti ve Arnavutluk’un müzakere sürecinde kaydettiği ilerlemeden memnun olduğunu belirterek Makedonya ve Arnavutluk ile katılım müzakerelerine 2019 yılının Haziran ayında başlama öngörüsü olduğunu ifade etti. Daha önceden AB Dışişleri ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini Nisan ayında Arnavutluk ve Makedonya ile katılım müzakerelerinin başlatılması için AB Konseyine öneride bulunmuştu. Ekim 2018’de Makedonya’da yapılan referandumda başta Cumhurbaşkanı Georgi İvanov olmak üzere bazı siyasi gruplar referandumu boykot etti, 1 milyon 806 bin 336 seçmenin yaklaşık üçte biri oy kullanırken referandumda seçmenlere “Yunanistan’la varılan anlaşmayı kabul ederek Makedonya’nın NATO ve AB üyeliğine destek veriyor musunuz?” diye bir soru sorulması AB şartlılığının etkisini göstermiş oldu. Referanduma katılan seçmenlerin yaklaşık yüzde 90’ı evet oyu kullanırken, katılımın yüzde 36 düzeyinde gerçekleştiğini bildirdi. Makedonya Başbakanı Zoran Zaev, katılımın yetersiz olmasına karşın anlaşmanın parlamentoda da oylanması için siyasi baskı uygulayacağını ifade etti ve hemen akabinde anlaşma 2018 yılının Ekim ayının sonuna kadar Parlamentoda onaylandı. Anlaşma, 2019 yılının Ocak ayında ise Yunanistan Parlamentosunda onaylandı (BBC, 2019).

3.5.5.3. Bosna Hersek’e İlişkin AB Şartlılık Politikası:

AB’nin Kosova ile birlikte diğer potansiyel aday ülkesi olan Bosna Hersek, resmi olarak AB’ye üyelik başvurusunda bulunmayı beklemektedir. Bunun en önemli nedenlerinden bir tanesi, 1992-1995 Bosna Savaşı’nı sonlandıran Dayton Anlaşması’nın son derece karmaşık bir devlet yapısı yaratmış olmasıdır. Bosna Hersek’in Bölgede daha derin bir bağ içerisinde olduğu Hırvatistan ve Sırbistan AB sürecinde ilerlemişlerdir (Lukic, 2005: 84-87). Bosna Hersek’in idari yapısından kaynaklanan karmaşıklık sebebiyle sürecin durması hem Bosna Hersek hem de AB devletlerince sorunlu görülmüştür. 2005 yılının Mart ayında “Bosna Hersek’te anayasal statü ve Yüksek Temsilcilik hakkında görüşleri” içeren Venedik Komisyonu Raporu açıklanmıştır. Bosna Hersek’ye yaratılan idari yapı etnisitelerin gücü karşısında merkezi otoritenin zayıflığı şeklindeydi ve dolayısıyla da bu etnisite siyasi liderlerinin ortak bir zeminde buluşup idari reformları gerçekleştirememeleri AB tarafından kaygıyla izlenmekteydi. Bu durum müktesebatı üstlenebilme olarak derlenen Kopenhag Kriterinin yerine getirilemeyecek olduğunun göstergesiydi. Komisyon şimdilik anayasal yapı ve Bosna Hersek’in AB’ye üye olması hususunda dört ana problem saptamıştır: Dayton Anlaşması’na göre, Entite meclisleri ulusal hayati çıkarlar nedeniyle veto hakkına sahiptir ve iki kamaralı parlamento ve kolektif cumhurbaşkanlığı sistemi, Bosna Hersek idari ve yürütsel yapısını oldukça komplike bir hale getirmiştir. Komisyon, veto yetkisinin kaldırılmasını, kaldırılamaması durumunda dahi en azından Halk Meclisi’nden Temsilciler Meclisi’ne aktarılmasını, kolektif cumhurbaşkanlığı yerine belki daha kısıtlı yetkiler ile donatılmış ancak tek kişinin yürütsel gücünde toplanmış cumhurbaşkanlığını tercih ettiğini vurgulamaktadır. Entitelerin etnik kökene dayandırılarak oluştuğunu, bu durumun ulusal birlik önünde engel olduğunu da sık sık vurgulayan Komisyon tüm bu çerçevede anayasal değişikliğin yapılması gerektiğini belirtmektedir (Mujezinoviç, 2012: 67).

Bosna Hersek’teki yetkililer ise bir arabulucu olmadan böyle bir işe girişmenin zaten hassas olan toplumsal yapıda kırılmalara sebep olabileceğinin altını çizmektedirler. Bu yöndeki girişimler 2005 yılında hız kazanmış ve Bosna Hersek Devletinin Boşnak, Hırvat ve Sırlardan oluşan yedi siyasi partisi ve yetkilileri, Viyana Komisyonunun hazırladığı Rapor doğrultusunda Amerikan Barış Kurumu yetkilileriyle görüşmelere başlamıştır. Yukarıdaki bölümlerde belirtilen nedenlerden ötürü Sırp entitesinin partisi reform görüşmelerine mesafeli yaklaşarak Sırp entitesinin ayrıcalıklı konumunu korumaya çalışmıştır. İki konuyla ilgili olarak beş ay boyunca

yapılan çalışmalar sonuç vermiş ve “Anayasa Değişiklikleri Metni” hazırlanmıştır. Ancak, anayasa değişikliklerini bir kriter olarak zikretmemiştir. Bu diplomatın gerçekten de bu sürece yönelik önemli açılımları olduğu gözlemlenmiştir. Lajcak, savaş suçlularının adaletten kaçmasına yardım ettiği düşünülen 93 yetkilinin pasaportlarına el konmasını sağlarken, bunun yanında savaş suçu zanlılarının komşu ülkelere kaçıp saklanmalarını engelleyecek yasal düzenlemelerin uygulamaya konmasına öncülük etti. Bu dönemde AB Dış ve Güvenlik Politikası’nın Yüksek Temsilcisi Javier Solana bu politikaları en yüksek perdeden takdir etmekteydi. Bu dönemlerde AB, Sırbistan-Bosna Hersek ile olan ilişkilerini hassas bir dengede tutmak zorundaydı; çünkü Kosova AB sponsorluğunda bağımsızlığını ilan etmeye yönelirken, Bosna Hersek’te de Sırp aleyhinde politikalar yürütmek sakıncalı olabilirdi (BBC, ty).

2008 yılında Bosna Hersek’te soykırım yaparak insanlık suçu işleyen Radovan Karadzic yakalanıp ICTY’ye gönderildi. AB ile bütünleşme, Bosna Hersek’in öncelikli amaçlarındandır. AB ile Bosna Hersek arasındaki siyasi diyalogu sağlayan AB-Bosna Hersek İştişari Görev Gücü 1998’de kurulmuştu ve siyasal ve teknik reformların yapılması konusunda merkezi bir rol üstlenmişti. Bosna Hersek’in AB’ye ilişkin İstikrar ve Ortaklık Sürecine katkıda bulunması amacıyla 2006 yılının Ocak ayında “Reform Süreci İzleme” birimi olarak ismini değişirmiştir. Bosna Hersek ile Avrupa Komisyonu arasında SAA’nın imzalanamaması önündeki en büyük engel, ülke­deki polis teşkilatı reformunun gerçekleştirilememiş olmasıdır. Avrupa Komisyonu bu reformun gerçekleştirilmesi için şartlarını Bosna Hersek polis teşkilatı yönetiminin devlet düzeyinde olması, devlet bütçesinden finanse edilmesi, siyasetin polis işlerine karışmaması ve polis bölgelerinin fonksiyonel olarak çalışacak şekilde belirlenmesi olarak duyurmuştu. Aslında 2006 yılında yedi siyasi partinin liderleri arasında yapılan görüşmelerde, Komisyonun talep ettiği yönde polis gücü reformuna yönelik bir anlaşmaya varılmıştı (Bieber, 2010). Ancak Bosnalı Sırp partiler polis teşkilatının devlet bütçesinden finanse edilmesi ve Sırp ile Boşnak-Hırvat bölgeleri arasındaki sınırın ortadan kaldırılması konularının kendileri açısından kabul edilemez olduğunu ileri sürmüşlerdir. AB bu reformun yapılmaması durumunda SAA müzakerelerine devam edilemeyeceği yönünde uyarılarda bulunurken, Bosna Hersek Parlamentosu’nun Temsilciler Meclisi’ndeki 42 milletvekilinin 22’si polis reformunu onayladı. Bu vesileyle 2005 yılının Kasım ayında başlayan SAA müzakereleri bu yönde sonuca ulaşmış ve 4 Aralık 2007 tarihinde imzalanarak Bosna Hersek, AB ve ye devletlerince 16 Haziran 2008’de yürürlüğe konmuştur (Aktaş, 2016: 163).

Bu anlaşmaya göre Bosna Hersek resmi üyeliğe başvurabilmek için, polis reformu, ICTY ile işbirliği, kamu yayıncılığı ve kamu yönetimi reformlarına öncelikli olarak konularına eğilmeli ve bu konularda Komisyonca belirlenecek talepleri yerine getirmeliydi. SAA'nın kabul aşaması sonlanana dek AB, 1 Temmuz 2008'de uygulamaya koyulan Geçici Anlaşma ile mali hususları içeren SAA ile alınması gereken tedbirlerin uygulanmasını belirleyeceğini duyuruyor; aynı zamanda, 2008'in başından başlayarak vize kolaylığı sunmuş olduğu Bosna Hersek ile vizesiz seyahati başlatıyordu (İKVc). Ancak Bosna Hersek'in vizeden muaf tutulması amacıyla AB ülkenin geri kabul anlaşmasını eksiksiz uygulanması, kaçak göçle, organize suç ve yolsuzlukla mücadelesini yoğunlaştırması ve biyometrik pasaport uygulaması yönündeki gerekli tedbirleri sağlayıp uygulamaya geçmesi gerekliliğini ifade etmiştir. Bu arada 1993 yılında Bosna Hersek tarafından UAD nezdinde açılmış olan soykırım davası da 2007 yılı içerisinde sonuçlanmış ve mahkeme Sırbistan Devletini, Srebrenitsa soykırımından doğrudan sorumlu tutmayarak Sırbistan'ın bu soykırımı engelleyemediği veya engelleme yönünde soykırımın önüne geçemediği kararını vermiştir. Mahkeme açıkça Srebrenitsa'da soykırım yapıldı, ama devlet eliyle değil yönünde kararını veriyor ve böylelikle de devletlerin birbirleri aleyhinde dava açmalarını bir dereceye kadar azaltmış oluyordu. Kararın ertesinde Sırp Cumhuriyeti yetkilileri Bosna Hersek'teki savaş sırasında Sırp olmayanlara karşı işlenen suçlara ilişkin derin üzüntülerini ifade etmişler ve bu suçlara iştirak eden herkesi kınamışlardır (Cocalic, 2007).

Bosna Hersek'te Komisyonun reformların çerçevesini çizdikten sonra 2010 seçimlerinin ardından 16 ay süresince devlet seviyesinde hükümetin kurulamaması AB'nin endişelerinin haklılığını ortaya koymuştur. Komisyon Makedonya için müzakereleri başlatmak yönünde yaptığı gibi Kopenhag kriterlerinin sağlanmasını teminen 27 Haziran 2012'de Bosna Hersek ile HLDAP başlatmıştır. AB, üyelik başvurusu kabulü amacıyla ön şart olarak istenen SAA'nın yürürlüğe girebilmesi yönündeki Yol Haritasını sunmuştur. Buna göre, Bosna Hersek, anayasasını AİHM'nin 2009 yılında almış olduğu Sejdic-Finci³⁹ kararı doğrultusunda Boşnak, Sırp ve Hırvat olmayan etnik grupların da üst düzey kamu görevlerine getirilebilmesine olanak

---

³⁹ Biri Romen diğeri Yahudi olan Bosna Hersek vatandaşı Dervo Sejdic ve Jacob Finci, 2006 yılında, Parlamento'daki Milliyetler Meclisi'ne ve Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı'na aday olamadıkları için ayrı ayrı dava açmışlardır. Yalnızca Sırp, Boşnak ve Hırvat vatandaşlara seçimlerde aday olma hakkı tanıyan Bosna Anayasası'na göre mümkün olmayan bu durumun başvuranlar lehine çözümlenmesi gerektiği AİHM tarafından kabul edilmiştir, bkz. Karar no 986, 22.12.2009, (Çevrimiçi), 18 Ocak 2019, [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{"itemid":\["003-2974573-3281658"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{)

verecek biçimde düzenlenmeliydi. Henüz bu yönde siyasi liderlerce bir uzlaşısı sağlanamadığı bilinmektedir. Komisyon bu reformun yapılmaması karşısında 2014’de ülkede gerçekleştirilecek seçimlerin uluslararası kurallara uygun olarak gerçekleşmemiş sayılacağını belirtmiş ve 2013 Yılı İlerleme Raporu’nun açıklanmasından evvel ülke liderleri ile biraraya gelmiştir. Komisyon, anılan reformun gerçekleştirilmemiş olmasını öne sürerek, 2013 yılı katılım öncesi mali destek aracı IPA ile Bosna Hersek’e verilmesi planlanan fonların yüzde 54’ünü (47 milyon Euro) durdurma işlemlerini başlatmış, 2013 yılı İlerleme Raporunda da ülke idarecilerinin ortak vizyona sahip olmadığının ve dolayısıyla da Bosna Hersek’in Kopenhag koşullarını yerine getirmekte başarısız olduğunun altı çizilmekteydi. Bunun yanında, AİHM’nin 2009 tarihli Sejdic-Finci kararına da henüz tam olarak uyulmadığı ifade edilmiştir (İKVc).

2014 yılı Bosna Hersek İlerleme Raporu’nda yine benzer ifadeler yanında, ülkede AB husularından mesul bir koordinasyon mekanizmasının var olmaması, 12 Ekim 2014 tarihindeki seçimlerin hemen ardından AİHM 2009 kararının uygulanması ve anayasal reformun gerçekleştirilmesinin beklendiği ifade edilmiştir. 2014 Raporunu önemli kılan unsur, AB ile Bosna Hersek arasındaki ilişkilerin çıkmaza girdiğinin belirtiliyor olmasıydı. Bu çıkmazı aşmak üzere dönemin Almanya ve İngiltere Dışişleri Bakanları, 5 Kasım 2014’de bir girişim önerisinde bulunmuş ve bu girişim 15 Aralık 2014’te AB Dışişleri Bakanlarınca onaylanmıştır. Bu girişim ile Bosna Hersek’ten AB ile entegrasyon için gereken reformları onaylayacağını bir belge ile garantilenmesini istenmiştir. AB bunun ülkede olan bütün siyasi partilerin liderlerince imzalanmasını ve parlamentoda onaylanmasını şart koşmaktaydı ve böylelikle de Konsey’in SAA’nın yürürlüğe girmesi yönündeki kararını vereceğini açıklamıştır. Bu belge, ülkenin sosyo ekonomik reformlar, hukukun üstünlüğü ve iyi yönetim öncelikli olacak şekilde Kopenhag Kriterleri ile ilişkili düzeltmeleri bir an önce yerine getireceğini ve AB koordinasyonunu sağlayacak bir merkezin oluşmasını öngörmekteydi (İKVc).

Bu belgenin ülkenin AB ile geleceğinin teminatı niteliğinde olduğunu anlayan siyasi parti liderleri, 29 Ocak 2015 tarihinde belgeyi imzalamış, 23 Şubat 2015 tarihinde ise belge Parlamentoda onaylanmıştır. Böylelikle 2015 yılının Mart ayında bir araya gelen AB Dışişleri Bakanları, yedi yıldır imzalanıp da yürürlüğe girmeyi bekleyen SAA’nın yürürlüğe girmesini onaylamıştır. SAA, 21 Nisan 2015’de olağanüstü toplanan AB Konseyi’nde kabul edilmesinin ardından, 1 Haziran 2015’de uygulamaya konulmuştur. 21 Nisan 2015 tarihli Zirvede AB, göç konusuna ilişkin olarak on maddelik eylem planı kabul ediyordu. Bosna Hersek Adriyatığa kıyısı

olan bir devlet olarak AB'nin göç politikaları bağlamında önem arz etmektedir. 2015 yılı Bosna Hersek İlerleme Raporu'nda, Reform Gündemi olarak nitelenen Belgenin onaylanması yapıcı bir ilerleme şeklinde kaydedilmiş ve reformlarda ilerleme sağlanmaya devam edilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bosna Hersek AB'ye resmi üyelik başvurusunu 15 Şubat 2015 tarihinde yapmış; AB Konseyi ise ancak bir yıl sonra 20 Eylül 2016'de Komisyonu Bosna Hersek'in üyeliği ile ilgili görüş hazırlamaya çağırmıştır. 2016 Yılı İlerleme Raporu, Bosna Hersek'in sosyo-ekonomik reformlarını sürdürmesi, derin yapısal problemlerini incelemesi, bütün yönetim seviyelerinde hukukun üstünlüğü ve kamu yönetimini kuvvetlendirmesi gerektiğini belirtmiştir (İKVc). Aday ülke pozisyonunu elde edebilmek için doldurulması ön şart koşulan AB Soru Kitapçığı ise Aralık 2016'da Bosna Hersekli yetkililere teslim edilmiştir. Komisyonunun Komşuluk Politikası ve Genişleme Müzakerelerinden Sorumlu Üyesi Johannes Hahn tarafından teslim edilmişti. Hahn, Bosna Hersek'in başkenti Saraybosna'daki resmi temasları kapsamında, ülkenin AB üyelik müzakerelerinin başlatılması yolunda önemli bir adım olan AB Soru Kitapçığını sunmak üzere Zvizdic ile bir araya geldi. 2018 yılında Bosna Hersek yetkilileri bu kitapçığı geri iade ederken, adaylık için tarih beklemektedirler (ABhaber, 2017).

3.6.AB Şartlılığı ve Kosova Sorunu:

3.6.1.Kosova Sorununun Kısa Tarihçesi:

YFC'de 1974 yılında anayasada yapılan bir değişiklikle Kosova'nın özerk yönetim yapısı güçlendirilmiş; ancak Miloseviç'in iktidara gelmesiyle birlikte ve özellikle de 1986 yılından başlayarak Kosova özerk yönetimi üzerinde Sırbistan baskısı giderek artmaya başlamıştı. Bu konuyla alakalı olarak Devlet Başkanlığı YFC'de 1987 yılında yeniden bir çalışma yaparak 1974 Anayasasında özerkliğin güçlendirilmesine yönelik olarak düzenlemelerin aksinde yaklaşık 130 civarında değişiklik tavsiye etmiş ve bu değişiklikler de yönetimin Federal Meclisinde yapılan uzun ve yoğun tartışmalar sonrasında 1988 yılının Kasım ayında kabul edilerek "1974 Anayasasının 39 Noktada Islahı" olarak düzenlenen bir belge ile yürürlüğe konmuştur. 1974 düzenlemelerini genel olarak ekonomik yerinden yönetim ve istisnalar konusu oluşturmaktaydı ve 1974 Anayasası'na Miloseviç sık sık eleştiriler getirmekte hatta bu Anayasanın ülkeyi tahrip ettiğini ileri sürerek, özellikle dönüşümlü başkanlık sisteminin otoritede sorunlara neden olduğunu ifade etmekteydi (Armaoğlu, 1992: 237). Bu konu özellikle Kıbrıs konusuyla karşılaştırıldığında Makarios'un sunmuş olduğu 13 maddelik Anayasa değişikliği ile büyük

benzerlikler göstermekteydi; zira o noktada da Türk Başkan Vekilinin veto hakkının kaldırılmasına yönelik düzenlemeler vardı. Milosević genel olarak merkeziyetçi bir siyasal yapı söylemini desteklemişti.

Kosovalı Arnavutlar aslında genel olarak Sırbistan'ın egemenliği altında kalmışlardır. Sırbistan'dan ayrılma arzuları 1991 yılında YFC'nin dağılması sürecinden önceye dayandırılrsa da, ayrılıkçı eylem niteliğinde olan bu tip hareketlenmeler uluslararası aktörlerce Yugoslavya'nın iç hukuk meselesi olarak görülmüş ve devletlerin içişlerine karışmama prensibi gereğince de bu konu önceki hiçbir dönemde bugün olduğu kadar uluslararası bir mesele haline gelmemişti. Tito'nun ölümünü takiben 1981 yılında Kosovalı Arnavutlar düzenlemiş oldukları bir gösteride, Kosova'nın cumhuriyet statüsüne yükseltilmesini talep etmişlerdir. Sırbistan, bu protestoları ancak olağanüstü hal ilan ederek bastırabilmiş, 1982'de ise binlerce Kosovalı Arnavut kitle gösterileri düzenlemiş, yüzlerce kişi yargılanıp hapse atılmıştır. Başta Avrupa devletleri ve ABD olmak üzere 2. Dünya Savaşı'ndan kendi sistemleri galip çıkan ülkelerin özellikle bölgede istikrarı sağlamak yönünde sarfettikleri çabalar ve kurmuş oldukları mekanizmalar ile YFC'nin dağılması sürecinde oynadıkları rol sonucunda bütün Yugoslav uluslarının kendi kaderini tayin etme hakkı (self-determinasyon) uluslararası gündemin bir parçasını oluşturmaya başlamıştı (Wochnik & Wochnik 2012: 1164). Bugün Kosova sorununun geldiği noktaya ve AB'nin beş ülkesi dışındaki devletlerin Kosova devletini tanıma yönündeki eğilimlerine bakıldığında, AB'nin 1991 yılında Kosova'ya ilişkin olarak takındığı *(aslında bu tutumunu 1999 yılına kadar da sürdürecektir)* ilk tavırdan çok farklı olduğu ileri sürülebilmektedir. YFC'deki kriz patlak verdiğinde halkların geleceğine yönelik olarak yapılacak ilk değerlendirmenin referans noktasının 1991 yılının Eylül ayında Robert Badinter başkanlığında toplanan arbitasyon komitesi olan Badinter Komisyonu olduğu belirtilmiştir. Bu noktada aynı yılın Kasım ayında ortaya konan görüşler ışığında Kosova'nın geleceği üzerine bağımsızlık yönünde bir destek verilmediği görülmektedir.

Yukarıdaki kısımlarda aktarıldığı üzere, Badinter Komisyonca saptanan ilk bulgulara göre, YFC'nin dağılmakta olduğu ve dağılırken de kurucu cumhuriyetlere ayrışacağı ve dolayısıyla da bu süreçte de cumhuriyetlerin içinde bağımsızlık arayan etnik unsurların taleplerinin hoşnut karşılanmayacağı yönünde idi ve dağılma süresince BM Şartında belirtilen ilkelere aykırı ayrılıkçı bir girişimin kabul edilmeyeceği Komisyonca ifade edilmekteydi. Buna göre YFC'yi oluşturan eski cumhuriyetler egemen haklara sahip olabileceklerdi ve hatta o

hakların korunması yönünde askeri kuvvet kullanılması da dâhil olmak üzere uluslararası toplumdan destek görmüşlerdir. Ancak, Kosova YFC tarihinde federasyonu oluşturan bağımsız bir cumhuriyetten çok Sırbistan'ın iki otonom eyaletinden birisiydi. Kosova aslında ayrıca fiili olarak da kendi anayasası, hükümeti, mahkemeleri, ulusal bankası ve kolektif federal başkanlık yapısı içinde eşit söz hakkına sahip olmak gibi bütün ayrıcalıklara sahipti. Miloseviç bölgede seyreden hareketlerden özerkliğin ileride ayrılmayı getirebileceğini anlamış olmalıydı ki yukarıdaki paragraflarda belirtildiği üzere 1989 tarihinde Kosova'nın özerkliğini tek taraflı olarak kaldırma yönünde bir girişimde bulunmuştur.

Batı Balkanların etnik durumu ve YFC'nin kurucu cumhuriyetleri hakkında yapılan son derece yerinde bir değerlendirme şu şekildedir: Dünya Savaşı öncesinde Yugoslavya'da bulunan kurucu cumhuriyetlerden Sırbistan dışında kalan diğer cumhuriyetlerden Karadağ, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun etkisinde kalmış, Hırvatistan (Adriyatik Denizi ile en uzun kıyısı olan bölge) ve Slovenya daha çok İtalyan kültürünün etkisi altında kalmış, Bosna Hersek ve Makedonya da cumhuriyet statüsünü elde etmişlerdir. Kosova etnik ve dinsel homojenlik açısından bu bölgelerle büyük benzerlik göstermesine rağmen uzun senelerce talep ettiği yedinci kurucu cumhuriyet olma hakkını elde edememiştir. Soğuk Savaş Süresince Yugoslavya içerisinde kurucu cumhuriyet statüsüne sahip yönetimlerle ilgili bir karşılaştırılma yapıldığında, Sırbistan'ın yüzde 75 Sırp, yüzde 5 Macar, yüzde 20 Arnavut, yüzde 7 Karadağlı, biraz Hırvat, Karadağ'ın yüzde 68 Karadağlı, yüzde 14 Müslüman, yüzde 6.5 Arnavut, yüzde 3.5 Sırp, vb. unsurlardan, Slovenya'nın yüzde 91 Sloven, yüzde 3 Hırvat, yüzde 2.2 Sırp, vb. unsurlardan, Makedonya'nın yüzde 67 Makedon, yüzde 20 Arnavut, 100 Türk, vb. unsurlardan, Hırvatistan'ın yüzde 75 Hırvat, yüzde 12 Sırp, az sayıda Boşnak, Sloven vb. gibi unsurlardan oluştuğu görülmektedir. Görüleceği üzere Slovenya ve Kosova dışındaki hiçbir cumhuriyetin aslında tam olarak etnik ve dinsel homojenliği yoktur. Kosova 1991 yapılan analiz çerçevesinde 2.200.000 kişilik bir nüfusa sahip olmakla birlikte bunların iki milyonu Arnavut, yaklaşık 200.000 civarında Sırp, 50-60 civarında da Türk nüfusu barındırmaktaydı. Özet olarak Kosova'nın nüfusu yüzde 90 oranında Arnavut ve Müslüman unsurlardan oluşmaktaydı. Karadağ'ın cumhuriyet statüsünü elde etmesi ile 1963 ve 1974 Anayasalarında Kosova'ya sadece özerklik statüsü verilmesi Sırbistan açısından jeostratejik olarak riskli görülmüş olabilir. Çünkü Karadağ'ın ayrılmasıyla Sırbistan'ın küçük bir ülke haline gelme riski mevcuttu ve tamamen denize çıkışı olmayan bir kara ülkesi haline gelecekti. Bunun yanında, tarih boyunca hatta bugün bile kültürel nedenlerden ötürü Kosova'nın Arnavutlukla

birleşmesi ve bölgede büyük Sırbistan yerine daha büyük bir Arnavutluğun ortaya çıkış riski her zaman vardı ve bağımsız Kosova, Makedonya'nın da siyasal ve toprak bütünlüğüne tehdit oluşturabilme potansiyeline sahipti (Emiroğlu, 2010: 119). Dolayısıyla 1989 yılından başlanarak Kosova'nın bağımsızlığı yönündeki istekler kabul görmemiştir.

18 Nisan 1990 tarihinde YFC'deki Federal Kolektif Başkanlık, özerk Kosova eyaletinin Sırbistan kurucu cumhuriyetinin bir parçası olduğunu tekrardan teyit etmiş ve bu ayaklanmaların sona ermesi karşılığında özel önlemlerin kaldırılmasının uygun olacağını belirtmiştir. Yönetim bu yönde yeni bir anayasa hazırlayarak 2 Temmuz 1990 tarihinde tüm Sırbistan'da düzenlenen bir referandumla bunu halkoyuna sunmuşlardır. Kosovalı Arnavutlar, anılan anayasayı, Kosova'yı 1974 Yugoslav Anayasasında verilen statüden daha da geriye götüreceğinden reddetmişler; ancak doğal olarak Kosova ve Voyvodina özerk eyaletleri dışında Sırbistan'daki nüfusun yüzde 86'sı bu anayasayı kabul etmiştir. Kosova'daki seçmen kitlesinin çok küçük bir azınlığı olan yüzde 25'inin oylamaya katıldığı bilinmekle birlikte bunların büyük bir çoğunluğunu Kosovalı Sırp'ların oluşturduğu söylenebilir. Bunun üzerine Kosova Meclisi'ni temsilen 114 etnik Arnavuttan oluşan temsilci grubu, 2 Temmuz 1990 tarihinde bir bildiri açıklayarak Kosova'nın Sırbistan'dan bağımsızlığını ilan etmişler ve YFC içinde tam kurucu cumhuriyet olduklarını ileri sürmüşlerdir. Sırbistan Meclisi ise sadece üç gün sonra 5 Temmuz 1990 tarihinde yapılan oylamada, Kosova Meclisi'nin sürekli olarak dağıtılması ve hükümetin sürekli olarak görevden alınmasıyla sonuçlanacak bir süreci başlatmıştır (Emiroğlu, 2010: 124). Bu dönemde Kosova sorunu YFC'de başgösteren diğer sorunların yanında oldukça ikinci planda kalmaktaydı.

Kosovalı Arnavutlar da bu durumu tahmin etmiş olacaktı ki faaliyetlerine hız vermişlerdir. 24 Mayıs 1992 tarihinde düzenlenen seçimlerde, Sırp yetkilileri illegal olarak ilan etmişler ve Kosova Demokratik İttifakı'nı Mecliste iktidara getirmişlerdir. Bu İttifakın lideri İbrahim Rugova sonradan Kosova'nın Cumhurbaşkanı olacaktı, o dönemde de kendi ilan ettikleri Kosova Cumhuriyeti'nin başkanı olmuştur. Sırbistan da misilleme olarak 24 Mayıs 1992 seçim sonuçlarını illegal ilan etmiş, hemen akabinde 23 Haziran 1992 tarihinde Kosova Meclis binasını kuşatmış ve bazı Kosovalı temsilcileri tutuklatmıştır. Bu dönemde Kosovalı yetkililerin izleyeceği siyaset sürekli olarak güvenliklerinin tehdit altında olduğunu savunarak müzakereleri reddetme eğilimi içerisinde olmaları yönündeydi (Emiroğlu, 2010: 129-130). Kıbrıs konusu ile karşılaştırıldığında, Kosova'nın ta o dönemlerden gelen ve bugün bile Kıbrıs konusunda yapılan müzakerelerden önemli ölçüde değişiklik gösteren çizgisi budur. Kosova süreci içerisinde hep

bağımsız olmak isterken, Kıbrıs müzakerelerinde taraflar federal çözümü, yani bir federal yönetimin iki kurucu devleti olma konusunu tartışmaktaydı.

Kosova'da düzenlenen seçimlere bir misilleme olarak YFC'de 20 Aralık 1992'de başkanlık ve parlamento seçimleri düzenlenmiş ve bu seçimler Kosova ve Voyvodino bölgeleri de dâhil olmak üzere Sırbistan ve Karadağ'da yapılmıştır. Temsilciler 250 sandalyeli Sırp Cumhuriyet Meclisi'ne ve yerel meclisleri, 138 sandalyeli Karadağ Cumhuriyet Meclisi ve yerel meclisleri için yapılmıştır. Bu nokta da değerlendirildiğinde, bu dönemdeki Sırbistan siyasetinin Sırbistan Karadağ ve Kosova bölgeleri dışındaki etkin kontrolünü kaybettiğini kabullendiğini göstermektedir. Kosovalılar da bu seçimlerin kendilerini etkisizleştirme yönünde bir adım anlamına geldiğini kavramış oluyorlardı. AB devletlerinin tam da bu dönemlerde Badinter Komisyonu aracılığı ile ortaya koydukları görüşlerin Kosova'yı ne derece kapsadığı net olarak anlaşılamasa bile, Kosova'nın atmış olduğu bu adımların YFC'nin dağılmasından kötü bir şekilde etkilenen azınlık gruplarını güvence altına alma yönündeki çabalarını hedef alan hareketler olduğu görülebilir (Caplan, 1998: 749).

3.6.2.AB'nin Sorun Karşısındaki Tutumu ve Bağlantı Grubu:

Bu tezde ortaya konduğu üzere, AB'nin 1992-1999 yılları arasındaki dönemi kapsayan zaman diliminde Kosova'yı tanıma konusundaki niyeti tartışmalı olmakla birlikte, kimi akademisyenlere göre AB'nin özel statü verilmesi üzerine pozisyonlarını yükseltmek amacıyla çalıştığı hedef nüfusun birisi de Kosovalı Amavutlardır. Bunun bir kanıtı olarak sıklıkla 23 Ekim 1991 tarihli Carrington Anlaşma taslağına getirilen yorum gösterilmektedir. Buna göre cumhuriyetlerin otonom eyaletler için 1990 öncesi için varolan hükümleri tam olarak ve iyi niyetle uygulamaları gelecekte bu ülkelerin AB'ye entegrasyonu açısından gerekli bir koşul olarak görülmüştür. Carrington takımının⁴⁰ hazırlamış olduğu ilk taslakta Sırbistan'ın hâlihazırda fes ettiği Kosova ve Voyvodina'nın özerkliklerine açıkça referans yapılmaktaydı. Sonradan Bosna Hersek süreci için süren müzakerelerde Carrington takımı olağanüstü bir tavizde bulunarak Anlaşmanın nihai yorumundan bu gerekli koşulu kaldırmıştı. Bu konuda yapılabilecek en iyi yorum, o dönemde Bosna Hersek'te Dayton ile kurulacak düzenin özendirilmeye

---

⁴⁰ Lord Carrington, Birleşik Krallık'ta 1970-1974 yılları arasında Savunma Bakanlığı, 1979-1982 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı görevlerini üstlenmiştir. 1984-1988 yıllarında NATO Genel Sekreterliği görevini yürütmüş olan Carrington, YFC'nin dağılmasındaki süreçte önemli bir rol oynamıştır.

çalışıldığıydı. Bu sebeple AB devletleri, bu eylemle bölgede yeni bir huzursuzluğun başlamasına sebep olmak istememiş olabilirlerdi (Dzihic ve Wieser, 2011: 1806).

AB, 1996 yılının Nisan ayında sadece Sırbistan ve Karadağ'ı içeren YFC'yi tanımının kapsamını belirlemeye çalışırken, aslında üstü kapalı olarak Kosova açısından ilk kez siyasi bir irade ortaya koymuştu. Buna göre, bildirilen kararlar YFC ve uluslararası toplum arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi, YFC tarafından Kosova'ya otonomi verilmesi şeklindeki yapıcı yaklaşıma bağlı olacaktı (Caplan, 1998: 750). Kosovalı Arnavutlar hem bu taslakta yer alan düzenlemeden hem de Kasım 1995'de resmi olarak Bosna çatışmasını çözen Dayton müzakereleriyle ortaya çıkan düzenlemeden ötürü büyük bir hayal kırıklığına uğramışlardı. Hem Lahey Konferansı'nda hem de Londra Konferansı'nda hem de ara dönemde tasarlanan barış planları (Vance-Owen, Owen-Stoltenberg, Bağlantı Grubu taslakları)'nda Kosova sorunu hep özerk bölge statüsü çerçevesinde tartışılmıştır. Caplan'a göre iki sebepten dolayı Kosova sorunu Dayton'da önemli ölçüde gündeme alınmamıştır. Birincisi, hâlihazırda müzakere etmek için çok fazla konu vardı, birçok önemli sorun hemen hemen hiç ele alınmamıştı. İkincisi ise, Miloseviç Dayton'da zaten barış yapıcı bir rol oynuyordu ve Dayton'dan fazlası Miloseviç'in Bosnalı Sırplarla barış yapma yönünde gösterdiği iradedden geri adım atması riski anlamına gelmekteydi. Son olarak Caplan bunu ironik bir şekilde Kosovalı Arnavutların lideri İbrahim Rugova'nın kendi başarılarının kurbanı olduğu şeklinde yorumlamaktadır. Rugova bu dönemde ayrılıkçı hareketleriyle Dayton müzakereleriyle uğraşan Sırbistan yönetimi tarafından savaş açılmayan güvenli bir bölge oluşturmuş oluyordu ve bu da savaş olmayan bir bölge için bağımsızlık tartışmalarının da anlamsız olacağı yanılsamasını yaratmıştır (Caplan, 1998: 751-751). Dayton'dan sonra Kosovalı Arnavutlar bunu anlamış olacaklar ki ayrılıkçı hareketler artmaya başlamış, Miloseviç ise var gücüyle bu duruma bir son vermeye çalışmıştır. Kosova'da tırmanan olaylar tam da St. Malo Deklarasyonu ile aynı dönemlere rast gelmektedir. ABD sıklıkla Avrupa savunması yönünde endişe duymakta; bunun yanında AGSP'nin de sınırlarını çizmeye uğraşmaktaydı.

ABD yönetimi ise Kosova'da tırmanan sorunu biraz yatıştırmak için 23 Şubat 1998 tarihinde Robert Gelbard'ı Balkan temsilcisi olarak bölgeye göndermiş ve Dayton Süreci sonrasında Belgrad yönetimine karşı izlemiş olduğu politikasında bazı tavizlerde bulunulabileceğini bildirmiştir. Bu tavizler, Sırp Cumhuriyetindeki (Bosnalı Sırp kimliği), yeni ılımlı hükümete YFC'nin desteğine rıza gösterilmesi, ABD'nin YFC'ye New York'ta bir

konsolosluk açmasına müsaade etmesi, ABD’de akredite olmuş Yugoslav diplomatik temsilcilerin nicelik yönünden arttırılması, Yugoslav havayolu olan JAT’ın ABD’ye doğrudan seferler düzenleyebilmesini teminen uygulamaların başlatılması, YFC’nin AB tarafından ortaya konan Güneydoğu Avrupa İşbirliği girişimine katılmak için çağrıda bulunulması, ekonomik kalkınmayı özendirmek amacıyla ABD önderliğinde oluşturulacak olan bir organın faaliyetlerine başlaması gibi unsurlardan oluşmaktaydı. Bu dönemde hem AB hem de ABD YFC’ye Kosova üzerindeki girişimleri nedeniyle ambargo uygulamaktaydılar. Buna karşılık Gelbard, Yugoslavya’nın Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB) ve BM üyeliklerinin engellenmesini de kapsayan bazı ambargoları Yugoslavya’nın, demokrasinin geliştirilmesine katkıda bulununcaya, Kosova sorunu çözülünceye ve eski Yugoslavya’nın savaş suçları ile yargılanan kişileri ICTY’ye gönderinceye kadar kaldırılmayacağını belirtmiştir. Ancak bu politika Sırbistan’ın Kosova’ya yönelik uyguladığı şiddet içerikli politikaya bir son vermemekle birlikte giderek şiddetlenmesi sonucunu doğurmuştur. 1998 yılının Mart ayında, UÇK’ye karşı saldırı düzenlenmiştir. Bu saldırı üzerine 2 Mart 1998 tarihinde, Priştina’da 50.000 etnik Arnavut’un katıldığı bir protesto düzenlenmiş, ABD ve AB ortak bir bildiri yayınlarak Sırpların şiddet hareketlerini çok sert bir dille eleştirerek UÇK’nin de ayrılıkçı unsurları oluşturduğu düşüncesinden hızla uzaklaşmaya başlamışlardır. Rusya, AB ve ABD’nin bölgedeki sert yanlı politikalarına rağmen Sırp yanlısı bir tutum takınmış, YFC’ye karşı yeni yaptırımların kabul edilemez olduğunu vurgulamıştır. Çin⁴¹ ile Rusya bu dönemde BMGK’ndaki ağırlıklarını kullanarak Yugoslavya ile ilgili alınacak olumsuz kararları büyük oranda engellemişlerdir (Headley, 2008: 19-22).

ABD ve AB açısından Kosova’ya yönelik politikalarını değiştirmelerine neden olarak gösterilebilecek bir başka unsur da, Sırp liderliğinin 1992-1995 yılları arasında Bosna Hersek’te uyguladıkları etnik temizlik ve sistematik tecavüz suçlarının BM kayıtlarına geçmiş olmasıdır. Bu yönden bakıldığında Batı Dünyası açısından özellikle de Kopenhag Kriterlerinin artık yerleşmeye başladığı bir dönemde ve çeşitli mekanizmalarla demokrasi öncülüğü yaparak NATO içinde ama karşısında bu gücü ile öne çıkmaya çalışan AB liderleri olayın bu yönünden kaygılanarak hemen acil bir politika oluşturmaya yönelmişlerdir. Bu amaçla, Bağlantı Grubu (Contact Group) diye bilinen oluşum 9 Mart 1998 tarihinde Kosova’daki durumu tartışmak için

---

⁴¹ Büyükelçilik binasının NATO tarafından yanlışlıkla bombalanmasından dolayı NATO müdahalesine temkinli yaklaşmaktadır.

ABD, Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere ve Rus Dışışleri Bakanlarının katılımıyla Londra’da toplanmıştır. Dışışleri Bakanları bu toplantı sonunda bir bildiri yayınlayarak ve açık bir tehditte bulunarak Sırp yetkililerce 19 Mart 1998 tarihine kadar Kosova’dan güvenlik kuvvetlerinin geri çekilmesi ve bölgenin gelecekteki statüsü için müzakerelerin başlaması talebinde bulunmuşlardır. Bağlantı Grubu toplantısı Kosova’nın statüsünün ciddi anlamda sorgulanmaya başlandığı ilk resmi toplantı olması bakımından önem arz etmektedir. Özellikle Rusya’nın bu dönemde bu şekilde bir oluşumun içinde bulunması AB ile ortaklığının ileri seviyelere çekilmesi ve bazı hassas noktalarda buluşması, ABD yerine AB’nin varlığını bölgede desteklemesinden ötürüdür. Bağlantı Grubu bu taleplerinin yerine getirilmemesi halinde bazı yaptırımlarda bulunacaklarını açıklamışlardır. Bu yaptırımlar arasında, dışarıdaki Sırp malvarlığını dondurmak, YFC üzerine silah, kredi ve vize gibi konularda yaptırım kararları alınması vardır. Ancak Ruslar bu yaptırımlar üzerinde önemli kısıtlamalar getirmek için özel bir çaba sarfetmişlerdir. Buna ek olarak Bağlantı Grubu, eski İspanya Başbakanı Felipe Gonzalez Marquez’in krizde arabuluculuk yapması için de çağrıda bulunarak Güney Avrupa ülkelerini de sürece katma niyetini üstü kapalı bir şekilde teyit etmiştir (Emiroğlu, 2010: 141).

Bağlantı Grubu, 25 Mart 1998 tarihinde Bonn şehrinde tekrardan toplanarak bir bildiri yayınlamış ve ABD Dışışleri Bakanı Madeleine Albright bölgede yükselen Miloseviç hareketleri üzerine meslektaşlarını uyarmıştır. Bölgede istikrarsızlığın bir türlü dinmek bilmemesi üzerine Sırlara karşı acil olarak NATO harekâtının gerçekleştirilmesi talebinde bulunmuştur. Dönemin Yugoslavya Başbakanı Marjanovic’in 28 Eylül tarihinde UÇK’ya yönelik saldırıların durdurulacağı yönündeki açıklamaları inandırıcılığını yitirmiş ve Makedonya’daki ABD Büyükelçisi Christopher Hill’in 1-2 Eylül tarihleri arasında, Kosova Cumhuriyeti başkanı olarak kendisini sunan İbrahim Rugova ve YFC Başkanı Miloseviç ile yaptığı müzakereler, eyaletin özerklik statüsünün içeriğinin üç veya beş yıl içerisinde yeniden müzakere edilebilecek şekilde geri verilmesi yönünde olmuştur. ABD bu dönemde AGSP’ye birtakım görevler yüklemek istemekteydi ve 6 Eylül tarihinde Avusturya’nın Salzburg şehrinde yapmış oldukları toplantıda AB ülkeleri ABD yetkililerinin bu sorumluluğun devralınması konusunda yaptığı açıklamalara ihtiyatlı bir destek vermişlerdir. Hill, 4 Eylül tarihinde ABD’de yapmış olduğu bir konuşmada AB üyesi ülke hükümetlerini, Kosova sorununa karşı ilgisiz kalırken, çok fazla AB ile ilgilenmekle suçlamıştır. Dönemin Almanya Dışışleri Bakanı Kulas Kinkel ise bu yorumu “alaycı ve küçümseyici beyanlar” olarak nitelemiş ve ABD ile AB arasındaki bu polemik sürerken

Kosovalı Arnavutlar bunu bir fırsata dönüştürerek 20 Eylül tarihinde bir ara çözüm için On Altı Nokta Planı'nı önermişlerdir. Bu Plana göre, Kosova'nın statüsü, federasyonda diğer iki cumhuriyetle eşit bağımsız bir entite olarak ve YFC'nin geçici bir parçası olacak şekilde tasarlanmıştı. Kosovalı Arnavutlar Kosova sınırlarının kontrolünü YFC ordusunun elinde bırakarak önemli bir tavizde bulunuyordu. Ancak Sırp yönetimi bunu uzun dönem stratejik hedefin bir parçası olan kısa ve orta vadedeki stratejik hedefler çerçevesinde yorumlamışlardır. Sırbistan liderliği bu dönemde Kosova sorununun Yugoslavya'nın bir iç sorunu olduğu şeklindeki tutumlarına devam etmekteydiler. ABD ve Batılı devletler açısından bakıldığında kendilerine çok yakın bir coğrafyada müzakerelerin başarıya ulaşması gayreti olarak "Sırp milliyetçiliğini tahrik etmeden, Arnavut milliyetçiliğini örselemeden/baskılamadan, optimum bir çözüm" üretmek yoluna gitmeye sürekli olarak gayret göstermişler, ABD'nin kurumları arasında varolan görüş ayrılıkları ile AB ülkeleri arasındaki farklı dış politika araçlarının kullanımına dönük yaklaşımları da bu noktada henüz askeri girişimin başlatılmamasında etkili olmuştur (Halberstam, 2002: 424-429).

1998 yılında AB Dışişleri Bakanlarının Salzburg toplantısında almış oldukları karar uyarınca 8 Eylül tarihinden itibaren Yugoslav devlet havayollarının AB ülkelerine uçuşu üzerine konan yasağın ön kararı aslında aynı yılın Haziran ayında AB'nin Cardiff Zirvesi'nde alınmıştı. Ancak İngiltere ve Yunanistan, 8 Eylül tarihinde yasağın yürürlüğe girmesine karşın yasağı uygulamamış ve dönemin Komisyon Başkanı Jaques Santer, on beş üye devlet tarafından alınan kararın, on beşi tarafından da uygulanması gerektiğini ifade ederek iki ülke hakkında ABAD nezdinde dava açtırabileceğini dile getirmiştir. Dışişleri politikaları açısından bakıldığında bu kararların yargı denetimine açıklığı tartışılmakla birlikte bu dönemde ortak dışişleri politikasına verilebilecek bir zarardan kaçınılmış ve söz konusu devletler de, 16 Eylül itibariyle yasağı uygulamaya başlamışlardır (Hill & Smith, 2000: 386-389). Maastricht Zirvesi'nde alınan kararlarda, Soğuk Savaş sonrasında ortak dış ve savunma politikasının geliştirilmesinin ısrarla vurgulanmasına rağmen, 1992-1995 Bosna Hersek krizi, Kosova krizi ve üye ülkeler arasındaki görüş ayrılıkları bu döneme damgasını vurmuştur.

Sonuç olarak ABD ve AB birtakım yetkileri kullanarak Miloseviç'e karşı önemli yaptırımlar uygulasa da; Miloseviç, bu önlemlerin birçoğunun etkilerini bir şekilde aşmıştır. Bu dönemde Sırp Telekom'un hisselerinin yüzde 49'unun İtalyan ve Yunanlılara satılıp Belgrad'ın hâzinesini rahatlatılması Komisyonun Aralık 1997'de Yugoslavya için tercihlili ticaretin

yenilenmeyeceğine yönelik kararına karşın gerçekleştirilmiştir (Caplan, 1998: 753; Woodward, 2004: 437). Holbrooke ile yürüttüğü müzakereler boyunca Miloseviç'in 12 Ekim 1998 tarihi itibariyle verdiği tavizler krizde bir ilerleme sağlanmasına yol açmıştır. Miloseviç bu dönemde BM'nin isteklerine uyacağı yönünde taahhütte bulunmuş ve AGİT'in komutası altında, Kosova'da 2000 kişilik bir uluslararası gözlemci kuvveti yerleştirilmesini ve NATO'nun bölgede keşif uçuşlarında bulunmasını kabul etmiştir. Miloseviç aynı zamanda BMGK'nın Kosova'ya ilişkin olarak verdiği 1199 sayılı karara uyacağını taahhüt etmiştir. ABD Başkanı Clinton, 13 Ekim'de yapmış olduğu bir konuşmada, NATO'nun kararlılığının Miloseviç'i savaş alanından pazarlık masasına getirdiğini ifade etmiştir. İbrahim Rugova ve UÇK bu durumdan hoşnut olmamıştır ve bunun Miloseviç tarafından izlenen bir taktik olduğunu ileri sürmüştür. Rugova aynı zamanda etnik Arnavutları koruması için NATO askerlerine başvurmuştur.

Çatışmaların bir türlü dinmemesi üzerine, NATO, 13 Ekim 1998 tarihi itibariyle nihai olarak hava saldırısını onaylamıştır. Ancak Miloseviç'in tahkikat anlaşmalarını imzalamasına izin vermek için, 17 Ekim tarihine kadar bu saldırıyı erteletmiştir. Miloseviç, 15 Ekim tarihinde, NATO keşif uçaklarının Kosova üzerinde uçuşmasına izin vermiş ve 16 Ekim tarihinde de, AGİT'in silahsız gözlemci kuvvetinin Kosova'ya konuşlandırılmasına izin veren anlaşmayı imzalamıştır. NATO da Sırbistan'a Kosova'dan askerlerini çekmesini önererek saldırı tarihini 27 Ekim tarihine kadar ertelemiştir. Bu dönemde Yugoslavya askerlerinin Kosova'dan çekilme hızı yavaşlamış, AGİT takımının 2000 kişilik gözlemci gücünün Kosova'ya yerleştirilmesinden bir gün sonra bölgede yeni Sırp kuvvetleri konuşlanmış, Kosova'da meydana gelen öldürme ve adam kaçırmalar devam etmiş, Hoolbroke ise ateşkes çağrısını sürekli surette yenilemiştir. 15 Kasım'da, müzakere çözümüne ulaşmaya yardımcı olmak için etnik Arnavut liderleriyle doğrudan müzakereler düzenlenmesi teklifinin Sırp tarafından gelmesi üzerine, bu amaçla toplanan Rambouillet toplantılarına ABD'nin Makedonya Büyükelçisi Christopher Hill, Rusya, Çin ve Avusturya'dan temsilciler çağırılmıştır. Rusya ve Çin tarihsel olarak benzer sorunları yaşadıklarından dolayı Sırbistan ile aynı tezleri savunmaktadırlar. Çin, tarihte Uygur Türkleri'nin yaşadığı Sincan bölgesini işgal altında bulundurması açısından, Rusya ise Güney Osetya, Abazya ve Kırım ile ilgili politikalarının Sırbistan'ın Kosova tezlerine benzerlik göstermesi açısından Sırbistan görüşüne yakındır. Bu müzakerelere ilişkin ön görüşmeler devam ederken, Sırpların Racak köyüne gerçekleştirdikleri saldırılar, Batılı devletlerin barış yönündeki son atılımın

Rambouillet Süreci olduğu kararına varmasına büyük oranda etki etmiştir (Halberstam, 2002:430).

3.6.3. AB ve Rambouillet Süreci:

2 Şubat 1999'da etnik Arnavut tarafı, Paris yakınlarında Rambouillet'da İngiliz Dışişleri Bakanı Robin Cook ve Fransız Dışişleri Bakanı Hubert Vedrin'in başkanlığında yürütülecek müzakerelere resmi bir heyetle katılmıştır. NATO ise 4 Şubat 1999 tarihi itibarıyla, Rambouillet'da bir anlaşmaya ulaşılması durumunda Kosova'ya barışı koruma kuvveti olarak hareket edecek 35.000 kişilik bir askeri kuvvet gönderebileceğini teyit ederken, İngiltere, 8.000, Fransa, 5.000, ABD, 2.000 ile 4.000 arasında asker göndermeyi planladığını ifade etmiştir. Bununla birlikte Almanya, Rusya, Hollanda ve Kuzey ülkeleri de askeri personel göndermeyi teklif etmişler; Sırp Başbakanı Mirko Marjanovic ise Kosova'da konumlanacak bu tip bir kuvvete karşı muhalefet etmiştir. Resmi olarak 6 Şubatta başlanan müzakerelerde uzlaşmaya varmak için son tarih 19 Şubat olarak belirtilmiştir. Bu görüşmeler süresince ortaya atılan Plan, üç yıllık bir ara dönemi öngörmekteydi. Sırp tarafı, Kosovalı etnik Arnavutların YFC'nin sınırlarının değiştirilmesi ve bağımsızlık yönündeki taleplerinden vazgeçmelerini ve bu yönde bir teminat imzalamalarını talep ederken; Kosovalı etnik Arnavutlar ise Sırp tarafının resmi bir ateşkes ilan etmesi yönünde talepte bulunmuşlardır. Arnavutların bu talebi, Sırp tarafından UÇK'nın resmîyetinin ilk defa resmi olarak tanınması demekti ve bu sebeple Sırp tarafı Rambouillet müzakerelerinde oyalama siyaseti benimsemekteydi. Batı Dünyası bu dönemde Sırp tarafına müzakereleri geciktirdiği yönünde suçlama yönelterek, bir anlaşmaya varılması yönünde yoğun bir siyasi baskı uygulamıştır. ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright, Sırp tarafının Bağlantı Grubu'nun planını kabul etmedikleri takdirde, NATO'nun hava saldırısıyla karşılaşabileceklerini ifade etmiştir (Emiroğlu, 2010: 225).

15 Şubat 1999 tarihinde AB üyesi ülkelerin Dışişleri bakanları bu müzakerelerden bir sonuç çıkması halinde Kosova'nın yeniden inşasına yardımcı olmak amacıyla 800.000 ABD doları kaynak ayrılacağını açıklamışlardır. Sivil girişimlerin dışında, 15 Şubat 1999 tarihinde Belçika'nın Mons şehrinde toplanan NATO ülkeleri, Rusya'nın bölgedeki istikrar için bölgede konuşlandırmayı taahhüt ettiği 35.000 askerin dışında 10.000 civarında bir kuvvetin Kosova'da hemen konuşlandırılabilirliğini ileri sürmüştür. 18 Şubat 1999 tarihinden sonra Rusya ve Batılı ülkeler arasında, müzakerelerin başarısızlıkla sonuçlanma ihtimaline karşın ABD'nin Avrupa

lkelerinde YFC'ye karşı kullanabilmek için 51 ağır bombardıman uçağının yerleştirilmesi yönünde görüş ayrılığı ıkmyş ve Rusya bir yandan bu durumu kınarken bir yandan da Miloseviç'e barışı kabul etmesi yönünde baskı uygulamıştır; ancak tüm bu baskılara rağmen barış müzakereleri için son tarih olarak verilen 20 şubat 1999'a kadar herhangi bir çözüme ulaşılamamıştır. Rusya bu dönemde Sırbistan'ı desteklemek yanında bölgede NATO varlığı yerine Sırbistan'ın Kosovalı heyete taviz vermesini tercih edici yönde bir politika benimsemiştir. Etnik Arnavutların görüşmelere tekrar başlamak için şartlarının kabul edilmesini şart koşması ABD'nin, YFC'yi askeri güç kullanımıyla tehdit etmesini de güçlendirmiştir; çünkü Miloseviç bu dönemde müzakerelerden kaçmadığını belirtmekteydi. Olası NATO müdahalesine karşı Rus muhalefeti gittikçe artarken Yugoslavya'ya karşı saldırmak için konuşlandırılmış bulunan savaş uçakları ve askerler 21 şubat tarihi itibariyle geri çekilmiştir. Ancak 15 Ocak'ta Racak Katliamında ldrlen 45 Kosovalı sivil Arnavut için 11 şubat'ta yapılan cenaze töreni de, Sırp saldırganlığını bir kez daha uluslararası toplumun gözleri önüne sermiştir. 2 Mart tarihinde Kosova'da komnrist dönemin siyasi tutuklularından Adem Demaci Rambouillet'daki etnik Arnavut heyetinden istifa ederken, Kosovalı Amavutlar'ın müzakere heyeti şefi Hashim Thai'nin pozisyonu giderek güçlenmekteydi (Emiroğlu, 2010: 232).

İkinci Tur Rambouillet görüşmeleri 15 Mart 1999 tarihi itibariyle toplanmış ve Kosovalı Amavutları bağımsızlık referandumu için açık bir vaat elde etmeye çalışmışlardır. Rambouillet müzakereleri erevesindeki Planın kabul edilmesi, Kosova'ya tanınacak üç yıllık bir otonominin elde edilmesinden sonra, halkın kendi isteği temelinde Kosova sorununa nihai bir çözüme yönelik mekanizma belirlenmesi için, uluslararası bir toplantının gerçekleştirilmesini kabul etmek demek olacaktı. Kosovalı Arnavut heyetinin yeleri 18 Mart tarihinde barış anlaşmasını imzalamışlardır. Bu heyetin şefi Hashim Thai, anlaşmanın "Kosovalı Amavutlar'ın olduğu kadar Sırp'ların da çıkarına olduğunu" ifade ederek, Sırp tarafınca da imzalanmasını beklediklerini belirtmiştir. İngiltere ve Fransa bu noktada çok önemli bir çaba sarfetmiş; ancak sonuçta başarıya ulaşamamıştır. Bu sebeple Mlosevi'in yaklaşımı sonucunda 19 Mart tarihi itibariyle Rambouillet barış müzakereleri sona erdirilmiştir ve Rambouillet barış müzakereleri, ABD ve Batılı ülkelerini kısa bir süre için Kosova sorununun Sırbistan'ın bir i sorunu olduğunu üstü kapalı bir şekilde kabul etmeye itmiştir (Lane, 2004: 193). Esasında bu dönem için Kosova bölgesindeki askeri kuvvet kullanımı, Racak katliamı gibi bazı aşırı örneklere rağmen büyük çaplı askeri harektlar şeklinde değildi. Ancak, Rambouillet'da ABD ve Batılı devletler

Kosova'ya sınırlı özerklik yönündeki Sırp taleplerini kabul etmeyince, Daytonda geline noktaadaki tavizlerin tekrardan Sırbistan'a verilmeyeceğini de siyasi açıdan teyit etmiş oluyordu. Bu adımların ilki, bütün Kosova'daki uluslararası barış gözlemci misyonunun, olası bir NATO hava harekâtı gerekçesiyle, 20 Mart tarihi itibarıyla bölgeden ayrılması yönünde olmuştur. Ancak bu süreçte gözlenen bir gerçek, AB ve ABD'nin yaklaşımının değişmesine yol açmıştır. AGİT gözlemcileri, İkinci Bölüm 239 bölgeden ayrılırken Sırp kuvvetlerinin Priştina, Mitroviçe, Vushtri ve Drenica bölgelerinde çok büyük saldırılar başlattıklarını rapor etmişlerdir. Bu aşamadan sonra ABD ve Batılı ülkeler Rambouillet kabul edilecek ya da NATO harekâtı başlayacak yaklaşımını açık bir şekilde benimsemişlerdir. Bu dönemden sonra gündem NATO'nun gerçekleştireceği hava saldırısı ile dolu olacaktı (Emiroğlu, 2010: 235, 236).

NATO hava saldırısı ve sonrasında yaşanan süreç AB'nin sonradan Kosova ve Sırbistan'a yönelik izleyeceği politikaların temel parametrelerini belirlemektedir. Bu saldırı süresince çok sayıda köprü, yol ve demiryolu hatlarında hasarlar meydana gelmiştir. Aslında burada ortaya çıkan maliyet, Birinci Körfez krizinde ortaya çıkan maliyete göre son derece düşük olmasına rağmen Körfezdeki maliyet Kuveyt ve olası bir Irak saldırısından çekinen Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri tarafından karşılanmıştır. Ancak bu Bölgede olay farklı seyretmiştir. YFC bu dönemde UAD'nın NATO hava kampanyasına katılan Belçika, Kanada, Fransa, Hollanda, Portekiz, İspanya, İngiltere ve ABD'ye, kuvvet kullanımı eylemlerine derhal son vermelerini emretmesini istemiş; bu tarz kuvvet kullanımının 1948 tarihinde yapılan BM Soykırım Konvensiyonunun 9. maddesine aykırı olduğu iddiasında bulunmuştur. Ancak uluslararası toplumun tepkisi Sırbistan'ın arzu ettiği yönde olmamıştır. UAD, İspanya ve ABD'ye karşı açılan iki davayı reddetmiş, diğer sekiz davanın ise ileride soruşturulmak için dosyasının açık tutulacağı kararını vermiştir (Emiroğlu, 2010: 235, 236). Sırp Ortodoks Kilisesi de bu dönemde uzun süreden beridir koruduğu sessizliğini bozarak ilk kez Miloseviç'e istifa çağrısında bulunmuştur. NATO saldırısından sonra oldukça etkisiz hale gelen Miloseviç yönetimi 2000 yılının Ekim ayında ülkedeki yoğun muhalefet ve halk ayaklanması karşısında gidilen seçimlerde yönetimi Vojislav Kostunitsa'ya devretmek zorunda kalacaktı (Lindsay, 2009: 145-146).

3.6.4.Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetimi Misyonu (UNMIK) ve Kosova İçin Bağış Konferansı:

24 Mart 1999 tarihinde başlatılan NATO müdahalesi ile eşzamanlı olarak Kosova'nın siyasi ve idari şekillenmesinin, özellikle BM ve AB başta olmak üzere AGİT ve ABD eksenli yapıldığı anlaşılr. Kosova'da güvenli bir bölge oluşturulmasından sonra NATO kuvvetlerinin ülkeyi yönetsel olarak nasıl bir yapıya bırakacağı tartışmaları G-8 ülkelerinin 1999 yılı içindeki toplantısında Kosova'da sivil bir yönetimin kurulmasının kararlaştırılması ile son bulmuştur. Bunun yanında Kosova'da YFC'nin toprak bütünlüğünün korunması şartıyla özerk bir yönetimin oluşturulmasına yönelik çalışmaların tamamlanması için *üç yıllık bir geçiş süreci* öngörülmekteydi. Esasen 10 Haziran 1999 yılında alınan BMGK kararıyla Kosova YFC'nin bir parçası gibi görülmeye devam ediyordu. Fiili duruma bakıldığında ise Sırbistan'ın bölge üzerindeki etkin kontrolünü kaybetmeye başlayacağı bir dönemdi. Askeri açıdan bakıldığında, Sırp silahlı kuvvetlerinin Kosova'dan geri çekilmesini bu kuvvetlerin yerine NATO-KFOR'un geçmesi izlemiştir. Bunu takiben ABD ve AB Kosova'nın yeniden oluşturulmasını teminen süreci hızla başlatmışlardır. Bu minvalde Kosova'da UNMIK'in yapılandırılması ve idari açıdan görevlendirmeler organize edilmeye başlanmıştır. BM'nin UNMIK kanalıyla Kosova'da üstleneceği görev, sonradan bu görevi AB şemsiyeti altında bir yapıya devredeceği gerekçesiyle konumuz açısından son derece önemlidir. Bu dönemde UNMIK denetiminde bağımsız devletlere özgü bütün kurumların Kosova'ya kazandırıldığı görülür. BM'nin Kosova'da yürüttüğü görev, dört yönlü bir nitelik taşıması yanında, Kıbrısta olduğu gibi iki bölge arasındaki güvenliğini sağlamakla görevli bir ara bölge ve zemin oluşturmaya yönelik sadece teknik bir görev olarak görülmemelidir. Aksine, ileride Kosova yapılanması ve AB'nin bu bölgeye yönelik politikalarına meşruiyet zemini sağlayacak bir görev olarak görülmelidir. Bu noktada oluşturulacak zeminde Kosovalı Arnavutlar çoğunlukta, Kosovalı Sırp azınlıkta olmak üzere ortak uzlaşının sağlanmasına önemli ölçüde dikkat edilecek ve bu dengenin AB'nin Kosova ve Sırbistan'a karşı uygulayacağı şartlılık politikasına da önemli yansımaları olacaktır. UNMIK'in idari görevlendirmesini yürütmesi için BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 2 Temmuz tarihinde Fransız Sağlık Bakanı Bernard Kouchner'i Özel Temsilci olarak atamıştır. Bernard Kouchner, Haziran ayında Genel Sekreter tarafından atanan Geçici Özel Temsilci Sergio Vieira'nın yerini alarak eyaletteki en yüksek rütbeli sivil otorite olmuştur (Wouters & Naert, 2001: 20).

Fransa'nın, Almanya'nın bağımsızlık yanlısı tavrı aksine, çoğu zaman Sırbistan-Kosova arasında dengeyi arayan politikası dikkate alındığında, görevlendirmenin son derece manidar olduğu anlaşılmaktadır. AB bu dönemden sonra bölgede denge unsurunu gözönünde tutan bir yaklaşım sergileyecektir. Böyle bir atama ile BM ve AB üyesi ülkeler Sırbistan kamuoyunda oluşabilecek olası tepkileri en aza indirmeyi amaçlamaktadırlar. Bugün dahi Sırp siyasal seçkinleri arasında ve kamuoyunda AB üyesi devletlerin Kosova'yı Sırbistan'dan ayırmak yönünde bilinçli bir politika yürüttüğünü düşünenler çoğunluktadır. UNMIK'in başına Fransız devlet adamı Bernard Kouchner'ın atanmasından sonra, kendisine yardımcı olmak üzere baş özel temsilci olarak ABD'li James P. Covey ve dört ayrı spesifik sorumluluklara sahip yardımcı temsilci atanmıştır. Bu temsilciler, kurumsal yapılandırmadan sorumlu Hollanda asıllı Daan Everts; insani harekatlardan sorumlu Yeni Zelandalı Dennis McNamara; geçici sivil yönetimde görevli Fransız Dominique Vian; yeniden yapılandırmadan sorumlu İngiliz Jolly Dixon idi. Bu görevlendirmelerin yanında idari yapı dışındaki askeri yapı olan KFOR bünyesine Kosovalı etnik Amavutların tüm protestolarına rağmen Rus askeri birlikleri dahil edilmişlerdir ABD ve AB'nin Rusya'ya karşı da dengeleme politikası yürüttüğü bu noktadan hareketle ileri sürülebilir. Bu dönemde BM tarafından Almanlara çok önemli görevler verilmemesi de dikkat çekicidir. UNMIK yetkililerinin görevlerini devralmasından sonra Kosova açısından en önemli şeyin öncelikli olarak ekonomik gelişme ve kalkınma olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple 28 Temmuz 1999 tarihinde Brüksel'de Kosova konusunda ilk Bağış Konferansı toplanmış ve Kosova'ya bu yönde sağlanacak fonlar üzerine görüş birliğine varılmıştır (Wouters & Naert, 2001: 19,20).

3.6.5.Kosova'ya İlişkin Ekonomik Kalkındırma Çabaları, Statü Müzakereleri, EULEX ve Bağımsızlık Kararı:

Kosova için yapılan Bağış Konferansı'ndan sonra 24 Kasım 2000 Zagreb Balkan Zirvesi'nde biraraya gelen AB liderleri, Balkanların yeniden yapılandırılmasına önem vermiştir. Bu Zirveden önce Bosna Hersek'te de kırk ülkenin katılımıyla toplanan bir başka Balkan Zirve Toplantısında, Kosova sorununun çözüm sürecinin çeşitli aşamalarında önemli roller üstlenen Finlandiya Başbakanı Ahtisaari bir uyarıda bulunarak belki de AB'nin Batı Balkanlara yönelik şartlılık politikasının başlangıcını deklare etmiştir. Sözkonusu uyarı açıklamasına göre, Balkan ülkeleri ya birlikte çalışacaklar ya da AB'ye katılma yönündeki isteklerinin ertelenmesiyle yüzyüze kalacaklardı. Ahtisaari'nin uyarısının bu dönemde AB ülkelerinin hiçbiri tarafından

yadsınmaması Batı Balkan ülkelerinin ne yapması gerektiğini ve yol haritasını da ortaya koymuş oluyordu. AB politikalarıyla uyumlaşma süreci yani şartlılık politikasını tamamlama yönünde uyum bu günden sonra net bir şekilde ortaya konacaktır. Bunun yanında birçok kaynağa göre, Balkanlar bölgesinin istikrara kavuşup sorun yaratmaktan uzaklaşan bir bölgeye doğru seyretnesi AB'nin gelecekte küresel rekabetteki konumunu belirleyecekti. Şartlılık politikasının Batı Balkanlar sözkonusu olduğunda evrilmiş olma sebebi temelde hem dönemin koşullarına hem de bu ülkelerin yapılarına bağlıdır (Zhelyazkova, Damjanovski, Nechev & Schimmelfennig,2018).

Zirvede kabul edilen Zagrep Deklarasyonu ile ayrıca Yugoslav halkının demokratik değişimi teşvik etmesi ve bundan böyle uzlaşmacı bir tavır takınması tavsiye edilmiştir. Bildiri aslında bu açıdan bakıldığında siyasi olarak ikircikli olarak algılanmaktadır. Sıklıkla YFC yönetiminin Zirvelere davet edilmesi ve bölgesel yaklaşımın bir parçası olmaya zorlanması ifade edilmekte ve Balkan ülkelerinin çok-etnisiteli karakterinin korunmasının önemi vurgulanmakta, öte yandan ise Karadağ'da başgösteren ve iç siyasi aktörler arasında güçlü bir talep olarak bilinen AB üyeliği ve YFC'den çekilme söylemlerine destek verici bir politikaya sıcak bakılıyordu. AB'nin bu dönemden sonra izleyeceği dış politika genişleme politikalarıyla birleşerek Karadağ Cumhuriyeti'nin bu yöndeki yaklaşımlarını şekillendirecektir. Bu dönemde (aslında Sırbistan'ın Adriyatik ile olan bağlantısını ortadan kaldırarak tam bir kara ülkesi haline gelmesine neden olacak) Karadağ'ın YFC'den ayrılması ve Kosova'nın ve Bosna Hersek'in çok-etnisiteli yapısının korunmasının önündeki zorlukların AB çevrelerince ifade ediliyor oluşu, AB'nin Sırbistan'a yönelik izlediği politikaların şekilleniş biçimidir. Bunun yanında AB bunu yaparak bir taraftan da Sırbistan'da milliyetçi aynı zamanda demokratik ve AB yanlısı oluşumların önünü açmaya çalışmış olabilirdi; nihayetinde düzenlenecek demokratik seçimlerde AB üyeliği kozu bundan böyle siyasi partilerin elindeki bir argüman olacaktı.

AB üyesi ülkeler yukarıda anılan Zirvede bölge ülkelerine tek taraflı ticari ayrıcalıklar tanıma konusunda teminat vermişlerdir. Zirvede AB üyesi ülkelerin spesifik yardım projeleri ortaya koyma yönünde zorlanmış olduklarını anlayan ABD yine devreye girerek AB ülkelerini teşvik etmek için, yeniden yapılanma ve kalkınma için Avrupa Bankası'na destek olarak 50 milyon dolar katkı sağlayacağını açıklamıştır. İngiltere de bu yönde AB'den ayrı olarak Sırbistan bağımsız medyasına yardım sağlamak için ve dolayısıyla YFC demokratik gelişimine katkıda bulunmak için 3 milyon dolarlık yardım paketi önerisinde bulunmuştur. Aslında 2001 yılı ortalarına kadar uluslararası toplumun Sırlara Kosova'nın statüsüne ilişkin olarak uyguladığı

baskının net olarak neyi ifade ettiği muğlaktır. Ancak Sırbistan-Karadağ ayrılığının demokratik bir şekilde gerçekleştirilmesini teminen çokça çaba sarfedildiği de görülür. Kosova’da 17 Kasım 2001 tarihinde nihai statü konusunda önemli bir aşama oluşturan ereve anayasanın dış yardımlar vasıtasıyla hazırlanması ile ilk genel seçimlerin düzenlenmesi ve akabinde de 26 Ekim 2002 tarihinde ilk yerel seçimlerin yapılmış olması bu durumu tersine çevirecektir. BMGK’nin 1244 Sayılı kararında ngrlen Nihai Statü Görüşmelerine 2004 yılına kadar başlanmamış olması Kosova Arnavutları arasında huzursuzluk yaratmaktaydı. AB de halihazırda 2003 yılındaki *Selanik Zirvesinde* “Selanik Deklarasyonu ve Batı Balkanlar İçin Selanik Gündemi: Avrupa Btnleşmesine Doğru İlerleyiş Belgesi”ni kabul ederek, bölgedeki mevcut durumda şartların iyileştirilmesini amaçlamıştır. 2004 yılında bazı UNMIK araçlarının Arnavut gençler tarafından taşlanması (Schmunk, 2018: 33, Janssens, 2015: 194) ve Sırlara yönelik saldırıların artması üzerine statü tartışmasının artık ciddi bir şekilde ele alınması gerektiği anlaşılmıştı (Perrit, 2009:145) BMGK tarafından 24 Ekim 2005 tarihinde buna ilişkin bir karar alınarak, 26 şubat 2006’da Sırbistan ile Kosova arasındaki müzakereler yeniden başlatılmıştır. Sırbistan yetkililerinin bu süreçten itibaren yürüttükleri siyasi izgi *Kosova’ya özerklikten fazla, bağımsızlıktan az olanı vermeye hazırız* şeklinde olacaktır. Daha o dönemden Sırp liderler bunu açıkça dile getirmektedirler. Kosova yetkilileri ise sürekli olarak müzakerelerin iki bağımsız devlet arasında yürütüleceği yönünde açıklamalar yapmaktaydılar. 1244 Sayılı Karar bir kenarda durmakta iken, UNMIK yönetimi altındaki ülkede Kosovalı Arnavutlar 1999 sonrası dönemde her tür idari kapasiteyi oluşturmuşlardı (Coppieters, 2018: 355).

2005 yılı sonlarında AB de hâlihazırda kabul etmiş olduğu “Kosovanın Avrupa Geleceği Raporu” ile Kosova’nın statüsüne ilişkin olarak görüşmelere başlanmasına yeşil ışık yakmıştı. Müzakereler BM Kosova zel Temsilcisi Marti Ahtisaari arabuluculuğuunda gerçekleşmekteydi ve görüşmeler süresince ortaya konan Plan, Kosova’ya uluslararası denetim altında bağımsızlık öneriyordu. Buna göre bağımsızlık Kosova’da uluslararası aktörlerce denetim altında tutulacak bir süreç sonrasında yerleşecekti. BM’ye tam ye olma durumunun bu sürecin en son noktasını oluşturması öngörülmekte idi. Anılan Plan hem Kosova ile Arnavutluk’un birleşmesini, hem de Sırp azınlığın Sırbistan’a katılması gibi tehlikeleri gözönünde tuttuğuundan buna ilişkin hükümler içermekte idi. Sırp azınlığın hakları anayasa ile garanti altına alınacak, özellikle temsiliyet konusunda azınlığa önemli haklar tanınacak, yerel yönetimler ve parlamentoda kota ayrılacak, kamu hizmetlerinde ve polis teşkilatında da nüfusları ile orantılı

olarak temsil hakkı tanınacak, Sırp Ortodoks Kilisesi'ne de özel statü verilecekti. *Ahtisaari Planı* olarak anılan bu Plana yönelik görüşmelerde en çok tartışılan ama üzerinde mutabakat sağlanamayan husus doğal olarak Kosova'nın nihai statüsü hususu olmuştur (Spernbauer, 2014: 61-63). Bu konudaki görüş ayrılıkları bir yıldan uzun bir süre devam edince, Kosova-Sırbistan arasındaki temel sorunun aslında statüsü meselesi olduğu kanıtlanmış oldu (Weller, 2009: 245–249).

Ahtisaari Planı, 26 Mart 2007'de BMGK'ye sunuldu (Ker-Lindsay, 2009:43). Sırbistan bu dönemde Rusya ile işbirliği içerisinde kalmaya devam ederken AB içerisinde yer alan ve kendisi gibi etnik konular dolayısıyla sıkıntı çeken ülkelerden sık sık destek talebinde bulunmuştur. Bu açıdan bakıldığında, Romanya, Slovakya, Yunanistan, İspanya, GKRY vb. ülkeler Kosova hususunda bağımsızlıktan yana olmayan bir tutum izlemişlerdir. Kosova'nın geleceğini belirlemek için ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya'nın oluşturmuş olduğu Temas Grubu ise, Kosova'nın bölünmesine veya Sırbistan da dahil olmak üzere bir başka ülkeyle birleşmesine ya da herhangi başka bir ülkenin egemenliği altına girmesine izin vermeyecekleri yönünde açık beyanda bulunmuşlardır. Arnavutluk, Kosova'nın Sırp baskısından uzaklaşması ve bağımsızlığını duyurması için destek veren bölge ülkelerinden biridir; ancak Makedonya ve Yunanistan içlerinde Arnavut nüfus barındırdığından Kosova'nın bağımsızlığına ilişkin açıklamalarında dikkatliydiler (Pavlos et. al. 2014:115). Uluslararası arenada Kosova problemi bu biçimde değerlendiriliyorken, iç siyasetteyse 2007 yılının Kasım ayında ülkede yapılan seçimlerde Kosova Demokrat Birliği Partisi seçimleri kazanmış ve Hashim Taçi Başbakan olmuştur. Hashim Taçi her zaman Kosova'nın bağımsızlığını savunan biri olmuş ve müzakerelerden çözüm çıkmayınca Kosova, 17 Şubat 2008'de bağımsızlığını resmen ilan etmiştir (Bieber, 2015:288). 17 Şubat 2008'de Kosova'nın bağımsızlığını bildirmesinden sonra, içlerinde Türkiye'nin de olduğu Afganistan, Arnavutluk, ABD, İngiltere, Fransa vb. ülkeler Kosova'nın bağımsızlığını ilk kabul edilen ülkeler olmuştur. Sırbistan'ın Kosova'nın bağımsızlığını duyurmasına verdiği tepkiyse, Sırbistan Parlamentosunda bu kararı reddedici yönde bir kararın alınması şeklinde olmuştur. Sırbistan bu süreçte Kosova'nın bağımsızlığını kabul eden ülkeler ile diplomatik ilişkileri azaltmış ve Türkiye dâhil, bazı ülkelerde olan büyükelçiliklerini geri çekmiştir. Ahtisaari Planı'nda Kosova için önerilen bağımsızlığa Rusya karşı çıkmıştır. O dönemde BMGK'yi Rusya yönetmekteydi ve Rusya da Sırbistan gibi bu plana karşı çıkarak (Arı & Pirinççi, 2011:15,16) Ahtisaari Planı'nda öngörülen hususların ileri götürülmesine engel

olmuştur. Almanya ise aksine Kosova'nın bağımsızlık kararından sonraki süreçte Batı Balkanlardaki sorunların çözümünü öncelikli olarak bu tanınmanın etkinliğine bağlayacaktı (Himmrich, 2016:174).

Kosova, Bağımsızlık Bildirgesi'nde ülkenin demokratik, laik, çok etnikli özelliğini vurgulamış, Kosova'da yaşayan azınlıkların (Sırlar da dahil olmak üzere) haklarının önemle korunacağını ve kimseye ayrımcılık yapılmayacağını güvence altına alınmıştır. Kararda, BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 Sayılı Kararı uyarınca ülkede bulunan uluslararası toplumun temsilcileriyle de işbirliği yapılacağı ifade edilmiş, bununla birlikte güvenliğin sağlanması amacıyla NATO'nun sorumluluk almasının beklendiği ifade edilmiştir. Bağımsızlık kararının altıncı maddesindeyse, Kosova Devletinin gelecekte AB'ye tam üye olmak istediği ve Atlantik ittifakıyla yakın ilişkili olmak istediği belirtilmiştir. Buradan hareketle AB'nin Kosova durumunda doğrudan egemenlik ve tanınma konularıyla ilişkilendirilen bir uluslararası aktör olduğu yorumu getirilebilir. Kriz Grubu'na göre, Ahtisaari Planı müzakerelerinin çökmüş olduğu bir konjonktürde Kosova için en rasyonel seçim böylesi bir bağımsızlık kararı idi (Uluslararası Kriz Grubu, 2007).

Sırbistan yetkilileri Kosova'yı sınırları içinde tutmak için UAD'ye başvuracağını da belirtmiş ve Kuzey Kosova'da nüfusun çoğunluğunu oluşturan Sırp azınlığın Kosova'nın resmi kurumlarının yanında kendi kurumlarını oluşturmaları gerektiğini, Kosova'nın başka yerlerinde yaşayan Sırp azınlığın Kuzey Kosova'ya taşınma taleplerini uluslararası kamuoyuna iletmıştır (Stroschein, 2008:672, Schleicher, 2012:63). AB ve üye devletlerinin Kosova'nın ekonomik açıdan tekrar yapılandırılması amacıyla nakdi yardım, acil insani yardım ve savaşın izlerini yok etmek amacıyla tekrar yapılandırma desteğinin verilmesi 2000'li yıllarda da sürdürülmüş ve AB ülkeleri KFOR gücünün askeri kapasitesinin yüzde 80 oranını oluşturmuştur. AB'nin savaş sonrasında Kosova'da faaliyetleri ikiye ayrılmıştır: Birincisi *Avrupa İnsani Yardım Ajansı* vasıtasıyla yapılmış olan insani yardımlarla *Yeniden Yapılandırma Avrupa Ajansı* aracılığıyla yapılmış olan temel yapılandırma yardımlarıdır. İkincisi, BM içinde UNMIK çerçevesinde üstlenmiş olduğu roldür. Bu dönemde AB'nin UNMIK yapılanmasının sürdürülebilir olmasına istinaden öngörülen esas vazifesi Kosova'nın ekonomik açıdan tekrar yapılandırılmasıdır. Daha önceden BM; polis, adalet işleri ve sivil yönetim hususlarında mesuliyeti almış, AGİT'e demokratikleşme ve kurumların oluşturulması, AB'ye ise tekrar yapılanma ve ekonomik kalkınma ile ilgili mesuliyet verilmiştir (Pohl, 2014: 74-75).

AB Konseyi, 16 Şubat 2008’de, Kosova’da istikrarı korumak için, AGSP kapsamında ortaya atılmış en büyük sivil hareket olan *AB Hukukun Üstünlüğü Misyonu* (European Union Rule of Law Mission in Kosovo-EULEX)’nu başlatmıştır (Greiçevci, 2011:90). Sivil görevlilerle polisleri içeren 1.800 kişilik görevliden meydana gelen misyonun esas hedefi, hukukun üstünlüğünü sağlamak amacıyla, özellikle polis, yargı ve gümrük işlerinin daha modern hale gelmesinin sağlanmasıyla AB normlarına ve standartlarına elverişli olabilmesi amacıyla Kosovalı yetkililere destek olmaktır. Türkiye’nin de desteklediği bu gücün görev süresinin bitişi 14 Temmuz 2010’dur, fakat Kosovalı yetkililerin yeterli tecrübe kazandığı teyit edildikten sonra sonlandırılması planlanmaktadır. Esasında BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ın Ahtisaari’yi 2005 yılının Kasım ayında Kosova’ya Özel Temsilci olarak atamasından hemen sonraki süreçte 2006 yılının Şubat ayı içerisinde AB, Kosova’ya ilişkin bir yaklaşım geliştirerek AB üye ülkelere yönelik olarak yapmış olduğu çağrıda ortak tutum belirlemeye yönelik olarak *EUP-T-European Union Planning Team* oluşturulmasını önermiştir. 10 Nisan 2006 tarihinde faaliyete geçen bu yapı, 2007 yılına kadar müzakerelerin tamamlanmasını takiben UNMIK’in yürütmekte olduğu görevi devralma yönünde çalışmalara başlanabileceğine işaret etmiştir. AB Konseyi bu görevlendirmeyi yaparken Ortak bir Eylem de benimsemiş ve bu tip bir planlama takımının ilerideki misyonun etkili hale getirilmesi yönünde baskı oluşturmayacağını da teyit etmiştir. Bunun yanında statü müzakerelerinin de BM Şemsiyesi altında yürütüleceği hususu teyit edilmiş oluyordu. Bu dönemde üst düzey AB yetkilileri Javier Solana ve Olli Rehn’in 2005 yılında birlikte kaleme almış oldukları bir Rapor, AB’nin EULEX misyonunun kaderini de belirlemiştir. Buna göre, UNMIK yerini alacak bu yapı EUMIK olmaktan kaçınacak, eylemlerini daha çok hukukun üstünlüğü ilkesine dayandıracaktır. EUP-T’nin 12 personelinin yapmış oldukları gözlem sonucunda Priştinede UNMIK’in çok büyük ve artık ülkede yerel halk tarafından istenmeyen bir yapı olarak göze çarptığı ciddi bir şekilde ortaya çıkarılmıştır. Fransa EULEX’in ülkede konumlanması süresince Kosova’dan gelebilecek tepkiler karşısında yaşanabilecek çatışmaları önlemek amacıyla KFOR ile EULEX’i birbiriyle bağlamaya çalışmış, İrlanda, İngiltere ve Avusturya gibi ülkeler bu duruma karşı çıkmıştır (Dijkstra, 2011: 196-198).

Bunun üzerine Fransa da görüşünü değiştirmiş ve EULEX ile yerel polisin müdahale edemeyeceği durumlarda KFOR’un müdahale etmesinin doğru olacağını ve bunların ayrı işleyen mekanizmalar olmaları gerektiği yönünde fikir beyan etmiştir. Ancak bu durum sakınca arz etmekteydi. KFOR ile EULEX’in bir bütün olarak hareket etmesi güç kullanımı yoluyla

bağımsızlık deklarasyonu tezlerini doğrular nitelikte olabilecekti. En sonunda yaklaşık olarak 2.000 personelden oluşacak bir misyon oluşturulması yönünde fikir birliğine varılmıştır. 3 Şubat 2008’de Sırbistan’da seçimlerin yapılmasından sonra 4 Şubat 2008 tarihinde EULEX’in konumlanmasına yönelik Ortak Eylem kabul edilirken, 17 Şubat 2008’de bağımsızlık deklarasyonunun kabul edilmesine sadece on üç gün kalmıştı. Bu dönemde Sırbistan’da yapılan seçimlerde Sırbistan’daki Özgür Seçimler ve Demokrasi Merkezi’nin (CESİD), Devlet Başkanı Boris Tadiç’in Demokratik Partisi’nin önderliğindeki Avrupalı Sırbistan Koalisyonunun iki küçük ortağıyla beraber yüzde 39 oranında oy alması, AB’yi bölgede güçlendirmektedir. AB yetkilileri aynı zamanda Sırbistan’a karşı müzakerelerin 1244 Sayılı BMGK Kararı çerçevesinde yürütüleceğini teyit ediyordu. 26 Kasım 2008’de Sırbistan hükümeti ile varılan anlaşmadan sonra (Sırbistan’a EULEX ile amaçlananın ikinci bir Bosna Hersek yaratmadan kaçınmak olduğu anlatılmıştı) EULEX operasyonel hale gelmiştir (Dijkstra, 2011: 203, 204).

Sırbistan, 2009 yılında Kosova’nın bağımsızlığı konusunu UAD’ye götürmüştür. BM Genel Kurulu’nun talebi üzerine yaptığı inceleme sonucunda UAD, 22 Temmuz 2010 tarihinde Kosova’nın tek taraflı bağımsızlık ilânının 1244 numaralı BMGK kararına aykırı olmadığına hükmetmiştir. GKRY yetkilileri bu karar üzerine bir açıklama yapma ihtiyacı hissederek aşağıdakileri ifade etmiştir:

“...Kıbrıs Cumhuriyeti toprakları üzerindeki işgal yaklaşık olarak 30 yılı aşkın bir süredir devam etmekte; bunun yanında soruna çözüm bulma çabaları da aynı şekilde sürdürülmektedir. İşgal altında bulunan bu kara parçası üzerinde ilan edilen devlet hiçbir uluslararası kuruluş tarafından kabul edilmemekte, Türkiye dışındaki herhangi bir devlet tarafından da kabul edilmemektedir. Aslında sürdürülen müzakerelerin temeli Kıbrıs Cumhuriyeti’nin adadaki tek egemen devlet olmasına ilişkindir...Kıbrıs da, Balkanlar’daki komşularına benzer şekilde siyasi çözüm temelini zorla ve silah yoluna başvurularak kabul ettirilmesi kalkışmalarına maruz kalmış bir ülkedir. Kıbrıs şiddete karşı şiddet yoluyla karşılık verme yöntemini kullanmamıştır...Yasal olmayan bir şekilde zor kullanım sonucunda uluslararası hukukun ağır ihlâli sonucu ortaya çıkan ve kendi kendini *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti* olarak adlandıran varlık (entity) uluslararası hukukun ihlaline örnektir...self-determination hakkı *bütün halklar* tarafından kullanılabilir; bir devletin içindeki azınlıklar veya diğer gruplar bu hakka sahip değildir...Dolayısıyla da Kosova halkı aslında self-determination hakkına sahip değildir.” (Uluçevik, 2010).

Soruna taraf ülkelerle AB ülkeleri de karar ışığında farklı yorumlar getirmişlerdir. Bu konuda İngiltere:

“Kosova’nın bağımsızlığı Kıbrıs’ta veya Kanada’da, Fas’ta veya Meksika’da, Somali’de veya İspanya’da, Türkiye’de veya Tanzanya’da veya başka bir yerde ayrılıkçı hareketler veya self-determination talepleri için model olarak kullanılamaz...Genellikle uluslararası hukuk bir Devletin bir bölümünün bir iç süreç sonucunda ayrılmasını yasaklamamaktadır... BMGK ve Genel Kurulu’nun uygulaması, uluslararası hukuk bakımından yasadışılık gösteren toprak durumlarında Devletlere tanımama çağrısında bulunma şeklinde olagelmıştır.... Bu tutum kendisini aşağıdaki örneklerde göstermiştir: Katanga, Güney Rodezya, Güney Afrika Bantustanı, Namibia, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti...Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kıbrıs’taki çatışmalardan ve 1974’de Türkiye tarafından gerçekleştirilen istilâdan sonra ortaya çıkmıştır. 1983’de Güvenlik Konseyi KKTC’nin ‘hukukî geçersiz’ olduğunu ilân etmiş ve Devletlere ‘Kıbrıs Cumhuriyeti’nden başka bir Kıbrıs Devleti’ni tanımama’ çağrısında bulunmuştur. İstikrar uluslararası sistem için önemlidir ve dünyanın diğer bölgelerindeki Devletlerin, Balkanlardaki olayların ve Kosova’nın Bağımsızlık Bildirisi’nin kendileri için istikrarsızlık riski yaratmadığı hususunda sarîh bir anlayışa sahip olmaları gereklidir. Kosova’daki durumun başka yerlerdeki gelişmeler bakımından bir emsal oluşturmadığına dair görüşümüz açıktır. Kosova’nın Bağımsızlık Bildirisi herhangi bir Antlaşmaya aykırı değildir. Güvenlik Konseyi uluslararası topluma Kosova’yı tanımama çağrısı yapmamıştır...Hiç kimse, Kıbrıs’ın herhangi bir parçasının ayrılmasını yasaklamış olan Kıbrıs’a ilişkin Garanti Antlaşmasıyla karşılaştırılabilecek şekilde Kosova’nın Bildirisi’nin belirli bir antlaşma tarafından yasaklanmış olduğunu ifade etmemiştir” (Uluçevik, 2010).

Almanya:

“Almanya Kosova’nın gerçekten özel bir durum olduğu görüşünü muhafaza etmektedir. Bununla beraber, bu (görüşümüz) Kosova’daki durumun ‘hukukun dışında’ olduğu veya Kosova için ‘özel bir hukuk’ bulunduğu anlamına gelmemektedir...Diğer Devletlerin de aynı şekilde vurguladıkları gibi, ‘bu durum ile başka yerlerde bazı grupların veya diğerlerinin bağımsızlık iddialarında bulundukları şartlar arasında paralellik veya benzerlik yoktur. Kosova’yı çevreleyen olaylar bir emsal oluşturmamaktadır. Bu görüş, Kosova’nın bağımsızlığını tanımış olanlar dahil olmak üzere, Avrupa Birliği’nin bütün üye Devletleri tarafından paylaşılmaktadır...Kosova emsal olamaz. Çünkü burada kendine has ve benzersiz bir durum vardır. Bu durumun ana unsurları şunlardır: Birincisi, nüfusun çoğunluğuna karşı uygulanan katliam ve yer değiştirme politikasına varan muazzam ve sistematik bir baskı dönemi. İkincisi, Sırbistan’ın sürekli baskı uygulamasına ve self-determinasyon demokratik hakkını inkâr etmesine karşın Priştina üzerinde iktidarını ve nüfuzunu muhafaza edemediği uzun bir dönem boyunca uluslararası toplumun BM şemsiyesi altında bölgedeki mevcudiyeti. Üçüncüsü, BM’nin önderliğinde yürütülen ve müzakereye dayanan bir

çözüm elde etmek için uzlaşmanın tasavvur edilebilir bütün seçeneklerinin araştırıldığı müzakere sürecinin başarısız kalması. Bu durumda kalan tek çare bağımsız Kosova Devleti olmuştur. Kosova'nın bu çok özel şartlarının ışığında Kosova'nın bağımsızlığının istenilmeyen bir emsal olarak kullanılabileceği yolundaki endişeleri haklı bulmuyoruz.” (Uluçevik, 2010).

Fransa:

“...Var olan bir Devlet'in toprağında bağımsızlık ilânı ve yeni bir 'Devletin' kurulması, BM Yasası'na aykırı olan tehdit veya kuvvet kullanımı veya uluslararası hukukun ihlâli sonucunda meydana gelebilir. Tabiatıyla bu durum, istisnasız olarak bütün tarafların yapılan ihlâlleri ve bu ihlâllerin sonucu olan durumu tanımaktan kaçınmalarını gerektirir. Örneğin, Güney Afrika tarafından 'Bantustanların' ve ayrıca 'Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin' bağımsızlıklarının ilân edilmesi, bu hareketler apartheid'i ve kuvvet kullanımını yasaklayan uluslararası hukukun temel ilkelerine aykırı oldukları için uluslararası toplumdan hasımca tepki görmüşlerdir.” (Uluçevik, 2010).

3.6.6. Bağımsızlık Kararı Sonrasında Sırbistan ve Kosova'ya İlişkin AB Şartlılık Politikası, Belgrad-Priştine Diyalogu ve Güncel İlerleme Raporları Perspektifi:

Sırbistan'ın AB üyeliğine bakış açısı değerlendirildiğinde, Rusya ile iyi ilişkilerin AB üyeliği yolunda feda edilmemesi tavrının ve Kosova konusundaki tutumun bu süreç içerisinde değişmediği gözlemlense de, bugüne değin geline aşamada Sırbistan'ın atmış olduğu adımlar çerçevesinde aslında AB üyeliğinin önemli olarak görüldüğü anlaşılmaktadır (Stojic, 2006: 320-321). Sırp halkı geleneksel olarak monarşist ve muhafazakâr olsa da Sırbistan'ın AB üyeliğini 2008 Kosova bağımsızlık bildirgesi yayınlanana kadar ciddi bir şekilde desteklemiştir (Orlovic, 2008: 209). Bu dönemde Kosova ve Sırbistan'ın çevrelenmesi sadece AB tarafından değil NATO tarafından da gerçekleştirilmekteydi. Bu bağlamda Bulgaristan, Romanya ve Slovenya NATO'nun 29 Mart 2004'te gerçekleştirmiş olduğu beşinci genişlemeye, Arnavutluk ve Hırvatistan 1 Nisan 2009'daki altıncı genişlemeye NATO'ya katılırken; Karadağ ise 5 Haziran 2017'de gerçekleştirilmiş olan yedinci genişlemeyle NATO bünyesine katılacaktı. Bosna Hersek, Makedonya ve Sırbistan ise NATO'nun ittifak ortağı olarak kabul edilmiştir. 1997 Lüksemburg Zirvesinden itibaren Almanya hatta özellikle Angela Merkel, Sırbistan, Hırvatistan ve Karadağ üzerinde yoğunlaşmış, 2011 yılında üç ülkeyi de ziyaret ederek Balkan güvenliğine yönelik

olarak sürekli gündem oluşturmıştı. Son dönemde Almanya'nın Suriyeli mültecilere yönelik açık kapı politikası uygulanmasını AB ülkelerine önermesiyle özellikle Balkan ülkeleri üzerinden geçerek Almanya'ya iltica etmek isteyen kişilerin yaratacağı riskle birlikte Balkan ülkeleri ile Almanya ilişkileri belirli bir dereceye kadar gerilemiştir. Ancak Almanya Batı Balkanların üyelik sürecinde ve bölgedeki iyi komşuluk ilişkilerinin tesisinde Avusturya ile birlikte başat rol üstlenmektedir.

Sırbistan'ın AB ile ilişkilerinin geriye dönük ayrıntılı analizi yapıldığında, 1 Haziran 2000'de yapılan Feira Zirvesinde AB'nin SAP ülkelerinin potansiyel adaylıklarını kabul ederken, YFC'yi bu süreçten dışlamadığını hatta özellikle bu sürece katma yönünde çaba sarfettiği gözlemlenir (Karluk, 2015: 3). Ancak Sırbistan'ın tam olarak sürece dahil edilebilmesi Sırbistan içerisindeki Karadağ sorununun 2006 yılında nihai olarak çözülmesi süreci sonrasına sarkar. Sırbistan Karadağ ile bir çatı altındayken dahi AB, bu ülkelere yönelik SAP sürecinin fizibilite çalışmalarını sürdürmüştür (Noutcheva, 2007:3,5). Bu süreçte de Sırbistan açısından Kosova'nın bağımsızlık yönündeki iradesi, müzakereleri geciktirici unsur olurken, AB'deki ekonomik kriz de kıta Avrupası için soruna eğilme yönünde geciktirici unsur olmuştur. Sırbistan ile SAA imzalanması Kosova'nın bağımsızlık ilanı ile aynı yıl 2008 yılında imzalanmıştır. Sırbistan'a AB tarafından tanınan bir ayrıcalık da, 19 Aralık 2009'dan beridir ülkenin gerekli reformları yerine getirdiği gerekçesiyle Schengen ülkelerinde vizesiz seyahat edebilme hakkını kazanmış olmasıdır. Sırbistan AB'ye resmi üyelik başvurusunu 22 Aralık 2009 tarihinde gerçekleştirmiştir. Sırbistan'a bu dönemde yapılan eleştiriler savaş suçlularını ICTY'ye teslim etmeyerek mahkemeye işbirliği yapmaması ve Kosova'nın statüsü konusunda takındığı tavra yönelik olarak iki koldan yürütülmüştür Mayıs 2011'de Srebrenitsa katliamından sorumlu tutulan Ratko Mladic'in ve Temmuz 2011'de de Hırvatistan'daki Krajina bölgesindeki katliamlardan sorumlu tutulan Goran Hodzic'in yakalanıp Mahkemeye teslim edilmesiyle (Pawelec & Grimm, 2014:1299, 1300) birlikte Komisyon Sırbistan'a adaylık statüsü verilmesini önermiştir.

Yukarıda belirtildiği üzere, Komisyon bu dönemde Sırbistan ile müzakerelerin başlayabilmesi için resmen tanımadıkları Kosova ile ilişkilerin normalleştirilmesi şartını koymuştur. Adaylık statüsünün verilmesi iki taraf arasındaki mutabakatın sağlandığı tarihten sonraki bir dönemde 1 Mart 2012'de olacaktı. Komisyon, 10 Ekim 2012 tarihinde açıklamış olduğu bir önceki bölümde ayrıntılı şekilde açıklanan Genişleme Stratejisi'nde Sırbistanla müzakerelerin Kosova ile ilişkilerinin normalleştirilmesi şartını sağlar sağlamaz başlatılacağını

duyurmuştu. Bu kapsamda önceden 2011 yılının Mart ayında Sırbistan ve Kosova arasında başlatılan Diyalog 2012 yılının Ekim ayında Başbakanlar düzeyine yükseltilmişti. Esasında bağımsızlık kararı sonrasında UAD'nin vermiş olduğu karar karşısında çoğu AB ülkesinin destek vermiş olması, Kosova'nın bağımsızlık statüsünü tanımayan üye ülkelerin varlığına rağmen AB'nin bu yönde daha çok inisiyatif almasını gerekli kılmıştır.

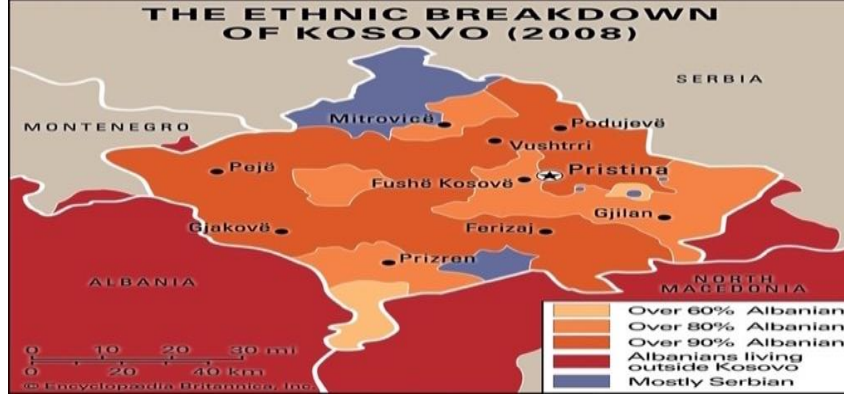
Aslında AB'nin Sırbistan ile imzalamış olduğu SAA metnine bakıldığında, metnin hiçbir kısmında resmi olarak Kosova'nın tanınması ibaresi yer almamaktadır. Bunun yerine AB, ilişkilerin normalleştirilmesi ve nihayetinde kalıcı bir anlaşma ile taraflararası mutabakatın sağlanması noktasında iki tarafın da üzerine düşeni yapması şeklinde bir yaklaşım ortaya koymuştur (Stabilisation and Association Agreement with Serbia). Bu sebeple AB'nin Sırbistan'a bu yönde uyguladığı şartlılık politikasının siyasi olarak ne amaç içerdiğini açıklamak son derece zordur. Ancak şu var ki, AB Konseyi, Sırbistan ile Kosova arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi meselesini Sırbistan'ın aday ülke kabul edilebilmesini teminen bir şart olarak ortaya atmıştır. Bu sebeple iki ülke arasındaki ilişkilerin AB Konseyi kararları, Komisyon raporları perspektifi ve iki ülkedeki siyasi yapı analizi çerçevesinde ortaya konması, en azından taraflar arasındaki son duruma ilişkin AB nezdindeki değerlendirmeye referans olabilir. AB, Sırbistan ile imzalanmış olan SAA'da yukarıdaki sayılan hususlar yanında, hiçbir ülkeye Kosova'yı tanıma yönünde baskı yapmayacağını da resmen bildirmiş bulunmaktaydı. 2010 yılında Sırbistan aday ülke statüsünü kazanmak için müzakerelere yaklaşmış ve iki taraf arasındaki müzakereler 2011 yılında başlatılmıştır. İlk toplantılarda sadece bölgesel işbirliği, hukuki sorunlar ve dolaşım serbestliği ele alınırken, bu minvalde yedi tur süren görüşmelerden sonra istenen başarının elde edilmediği suretle AB, yeni bir diyalog sürecinin başlatılmasına gerek duyulduğunu belirtmiştir (İKVc).

2012 yılına gelindiğinde Sırbistan önemli iç siyasi gelişmelere de sahne olmaktaydı; Milliyetçi Sırp ilerleme partisi (Srpska Napredna Stranka-SNS) koalisyonu girmiş, DS (Demokratska Stranka) partisinin iktidarı sona ermişti. SNS'nin kurucularından Tomislav Nikolić'in aynı dönemde Sırbistan Cumhurbaşkanı olmasıyla Diyalog Sürecine belirli bir dereceye kadar karşı çıkış olmuştu. Bu yükselişten önce 2012 yılının Eylül ayında Kosova'nın gözetimli bağımsızlığını sona erdireceğini açıklaması üzerine AB Temsilcisi Catherine Ashton, tarafları bir an önce uzlaştırma telaşına düşmüştür. Kosova'yı bu dönemde Hashim Taçi müzakerelerde temsil ederken, Sırbistan müzakereleri daha çok Başbakan uhdesinde Daçiç

tarafından yürütmüştür. Sırbistan ile Kosova arasındaki müzakereler AB arabuluculuğunda devam etmiş ve 28 Şubat 2012 tarihinde Sırbistan ile Kosova arasında yapılan görüşmelerin dokuzuncusunda, Kosova ile ilişkilerinin düzeltilmesi koşulu ile Sırbistan'ın üyeliğine sıcak bakılacağı mesajı verilmiştir. Bu anlaşmadan sonra Kosova da AB ile müzakereler açısından önemli bir adım atmış ve 29 Mart 2012'de SAA'nın fizibilite çalışmasına yönelik hazırlanan belgeyi kurulan Avrupa Entegrasyonu Ulusal Konseyi'nin toplantısında Komisyonun Genişlemeden Sorumlu Komiseri Stefan Fülenin talepleriyle birlikte ele almıştır. AB bu dönemde Kosova'nın adayılığına ilişkin olarak yapılacak reformların, seçim reformları hukukun üstünlüğü ve azınlıkların entegrasyonu gibi konulara odaklanılması gerektiğini belirtmiştir. Uluslararası Yönetim Grubu, 9 Eylül 2012'de Kosova'nın başkenti Priştine'de yaptığı toplantıyla Kosova'nın gözetimli bağımsızlığını sona erdirmiştir (İKVc). BM Özel Temsilcisi Faith bu noktada yapmış olduğu konuşmada Uluslararası Yönetim Grubunun Kosova'da Ahtisaari Planı'nın uygulanmasından memnuniyetini dile getirmiştir. Bu dönemde Taçi yapmış olduğu açıklamada şunları belirtmiştir:

“Kosova, demokrat dünyadan saygı görmekte. Uluslararası Ofisle birlikte Ahtisaari Planını tamamen uyguladık. Doğal olarak Kosova'yı yeni sorunlar bekliyor. Kuzeyde Sırpların entegrasyonu, ülke çapında hukukun üstünlüğünün sağlanması, AB üyeliği süreci, vizelerin kaldırılması gibi konular önceliklerimiz arasında” (Sabah.com, 2012).

Bu süreç devam ederken, Daçi ile Taçi sekiz ay sürecek olan müzakerelerden sonra 19 Nisan 2013 tarihinde ortak bir mutabakat metni imzalayacaklardı. Brüksel Anlaşması olarak da belirtilen bu anlaşma 15 madde içermekteydi. Daha çok Kosova'da yaşayan Sırp azınlıklarının haklarını korumaya yönelik olan anlaşma maddeleri, Mitroviçe Bölgesinin kuzeyi ve Sırpların çoğunlukta olduğu diğer belediyelere kendi kendini yönetmesi için geniş haklar tanınması, Sırp Belediyeler Birliği kurulması ve bu birliğin çoğunluğunu Sırp vatandaşlarının oluşturduğu belediyelerden oluşması, bu Birliğin Kosovalı Sırpların yerel yönetim, yargı, güvenlik, ekonomik yapılanmalarının yürütüleceği merkez ve en üst merci olmasına yönelik tedbirlerin alınması (Kosova'daki tüm Sırp kurumlarının Kosova Anayasası ile uyumlu olması şartıyla) gerekmektedir.

Şekil 1.5.-Kosova'daki Nüfusun Etnik Dağılımını Gösteren Harita

Kaynak: Britannica, (Çevrimiçi), 1 Haziran 2019, <https://www.britannica.com/place/Kosovo>

Bu Anlaşma'da en önemli görülen hususlar 14. ve 15. maddelere ilişkindir. Sırasıyla iki ülke birbirinin AB sürecini bloke etmeyecek şekilde tutumlar sergileyecek ve Anlaşma'nın uygulanması için iki ülke AB'den de yardım alarak bir Komisyon kuracaktı. Varılan bu anlaşma neticesinde Kosova SAA'nın imzalanması, Sırbistan ise üyelik süreci yani müzakerelerin başlatılması ile ödüllendirilmiştir. Ancak tanınma konusundaki Sırbistan tutumu aynı kalırken, Kosova sürekli olarak Brüksel Anlaşmasını Ahtisaari Planı'na bağlama eğilimindedir ve Ahtisaari Planı'nda öngörülen birçok düzenlemeyi anayasasına uyarlamaya çalışmaktadır. Kosova bunun yanında Sırbistan ile sınırının netleşmesini ve Kuzey Bölgesinde Sırpların yoğun olduğu bölgedeki egemenliğe sahip olmak istemektedir. Bu bağlamda Kuzey Mitroviçe konusu Kosova ile Sırbistan arasındaki ilişkiler bakımından önem arz eden bir konudur. Bu bölge Kosova'nın kuzeyinde yer almaktadır ve İber Nehri bu bölgeyi ikiye ayırmakta, esasen iki ülke arasındaki gerilim hattını oluşturmaktadır. 100.000 nüfusa sahip olan şehirde Kuzey bölgesinde 15.000 Sırp, 3.000 Arnavut, 2.000 Boşnak ve Türk kökenliler vardır. Güneyde ise Arnavutlar büyük çoğunluğu oluşturmaktadırlar. Buradaki Sırplar resmi olarak iki taraf arasındaki müzakereleri boykot etmişlerdir. Buradaki Sırplar kendi kolluk güçlerini oluşturmak istemekteydiler; ancak müzakerelerden sonra Sırbistan bu bölgeye anlaşmaya uymaları yönünde çağrı yapmıştır (Edim, 2016: 30).

Bu bölge Sırbistan'a ayrıca ekonomik olarak da ihtiyaç duymaktadır. Aslında Mitroviçeli Sırplar Sırbistan'a Kosova ile ilişkilerin normalleştirilmesi fikrine sıcak baktıkları için öfkeli değildirler. Sırbistan 2014 yılı boyunca kendi ülkesindeki Arnavut azınlığın seçimlere katılımını da desteklemiş ve aynı desteği Kosova'daki Sırplar için Kosova'dan beklediğini de

duyurmuştur. Varılan anlaşma uyarınca AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Komisyon ile ortak bir rapor sunarak Sırbistan'ın tek kilit önceliği başarılı bir şekilde yerine getirdiğini belirterek Komisyonu müzakerelerin başlatılmasına yönelik teşvik etmiştir (Keil & Stahl, 2014: 6). Bunu müteakip 2013 yılının Haziran ayında gerçekleştirilmiş olan AB Liderler Zirvesinde Sırbistan ile katılım müzakerelerinin başlanmasına ve ilk Hükümetlerarası Konferansın 2014 yılının Ocak ayında yapılmasına karar verilmiştir.

Sırbistan'ın müzakerelerinde de Komisyon 2011 yılının Ekim ayında kabul edilen 23. ve 24. Fasıllara öncelik veren bir yaklaşım benimsemiştir. Bunlara ilave olarak Kosova ile ilişkilerin normalleştirilmesine de özel önem verilmiştir. İmzalanan SAA'da Kosova ile ilişkilerin normalleştirilmesi şartının 35. Fasıllar altında müzakereler boyunca açık tutulacağı ve diğer fasıllarda ilerleme sağlanması durumunda da bu fasılın *“mutatis mutandis”* şekilde kapanabileceği belirtilmiştir (Tuhina, 2014) (Stabilisation and Association Agreement with Serbia) Komisyon, Liderler Zirvesini takip eden dönem olan 16 Ekim 2013'de yayımladığı 2013 Yılı Sırbistan İlerleme Raporu'nda, 2013 yılının Sırbistan'ın AB ile entegrasyon sürecinin *tarihi* bir yılı olarak tanımlamış ve 28 Haziran tarihinde AB liderlerinin Belgrad ile katılım müzakerelerine başlanması için verdiği karardan ve SAA'nın 1 Eylül 2013'te yürürlüğe girmiş olmasından sevinç duyduğunu ifade etmiştir. Sırbistan ile Kosova arasında normalleşecek ilişkilerin pekiştirilmesi için 19 Nisan 2013'de imzalanan anlaşma da Komisyon tarafında olumlu olarak değerlendirilmiştir. Komisyon, Sırbistan'ın *“siyasi kriterleri yeterli düzeyde yerine getirmeye devam ederek Kosova ile ilişkilerini normalleştirmeye devam etmesi ve bu kapsamda varılan anlaşmaları uygulamasının”* önemli olduğunu vurgulamış ve Sırbistan'ın hukukun üstünlüğü, yargı reformu, yolsuzluk ile mücadele edilmesi, bazı kurumların bağımsızlığı, basın özgürlüğü, ayrımcılık ile mücadele edilmesi, azınlıkların korunması ve iş mevzuatındaki düzenlemelere öncelik vermesi gerektiğini ifade etmiştir (Kleibrink, 2015: 110-119). Komisyonun Sırbistan'ın adaylığına yönelik olarak 35 fasılda yürüttüğü tarama süreci 2015 yılının Mart ayında tamamlanmıştır. Komisyon 2014 yılı Sırbistan İlerleme Raporu'nda ise Ocak 2014'te katılım müzakerelerine başlamanın Sırbistan'ın AB ile aralarındaki bağlarda çok önemli bir yere sahip olduğunu, Sırbistan'ın katılım müzakerelerinin bundan böyle özellikle hukukun üstünlüğü ve Kosova ile bağlantılarının normal hale gelmesi sürecinde atılacak adımlarla ilişkili olacağını teyit etmiştir. 25 Ağustos 2015 tarihinde AB aracılığıyla yürütülen Belgrad-Priştine görüşmesi Sırbistan ve Kosova arasında Kosova'nın kuzeyinde Sırp Belediyeler Birliği

kurulması, enerji, telekom ve Mitroviçe köprüsünde serbest dolaşım hususlarında anlaşmanın imzalanması konusunda ikinci bir anlaşmaya varılmış olmasından kaynaklı Sırbistan'ın katılım müzakerelerinde ilk faslı açmasına olanak sağlamıştır. 35'inci fasılda AB için Sırbistan'dan istenen Kosova ile ilişkilerini aşamalı biçimde normalleştirmesi olmuştur. Müzakerelerde öncelik verilen kısımlar Yargı ve Temel Haklar ile Adalet, Özgürlük ve Güvenlik bölümünün görüşülmesi, Hırvatistan'ın muhalefet etmesi neticesinde öncelikli olarak gerçekleştirilememiştir. Hırvatistan üyelik veto kartını kullanarak Sırbistan içerisindeki Hırvat azınlıklarının hakları yönünde kazançlar elde etmek, bunu da şartlılık politikası kapsamında şekillendirmek niyetindeydi. Hırvatistan ilk açılacak olan 23. ve 24. fasıllara yönelik vetosunu 18 Temmuz 2016 tarihinde kaldırmış ve müzakereler ancak bu tarihten sonra başlamıştır (İKVc).

2015 yılında AB tarafından yayınlanan Düzenli Raporlara bakıldığında, Sırbistan ve Kosova'nın varmış oldukları anlaşmaya bağlı kalacaklarına dair niyetleri takdirle karşılanmakla birlikte, Nisan 2013'teki Anlaşmaya doğrudan atıf yapılmaktadır. AB nezdinde yürütülen diyaloga ilişkin teknik sürecin devam ettiği, Yüksek Düzeyli Diyalog toplantısının 2015 yılında gerçekleştirildiği, Başbakanlar Vučić ve Mustafa arasında Nisan Haziran ve Ağustos aylarında gerçekleştirilen dört toplantının verimli geçtiği belirtilmektedir. Buna bağlı olarak, 25 Ağustos 2015 tarihinde önemli nitelikli konularda anlaşma sağlandığı açıklanmıştır. Bu minvalde Sırp Belediyeler Birliğinin kurulması ve statüsüne ilişkin önemli ilerlemeler kaydedildiği, bu Birliğin amaçları, organizasyonel yapısı, merkezi otorite ile olan bağları, bütçesi ve finansal açıdan desteklenmesi konularında önemli uzlaşmalar sağlandığı, bunun yanında da kurulmasına ilişkin atılacak bir sonraki adımların kararlaştırılması AB tarafından önemli gelişmeler olarak addedilmiştir. Enerji alanında iki Sırp enerji şirketinin Kosova'da kurulmuş olması, lisansa sahip olmadan önce kendi iç kapasiteleri ile çalıştıkları, Telekom anlaşmalarının iki taraf için yapılacak olmasının onaylanması, Sırbistan ve Kosova'nın Mitroviçe Köprüsünün yapımı konusunda anlaşmış olması dolayısıyla 2016 yılının Temmuz ayından itibaren de köprünün faaliyete geçecek olması son derece memnuniyetle karşılanmıştır (Sırbistan İlerleme Raporu, 2015).

Bunun yanında Kuzey Mitroviçe Belediyesinin kurulmasına ilişkin düzenlemeleinin yapılması, belirlenen alanların yaya trafiğine açılması (King Peter Street) da AB tarafından olumlu karşılanan hususlar arasındadır. Sırbistan açısından bakıldığında, 2015 yılının Şubat ayında Kosova'nın yargı sisteminin Kosovalı Sırlara açılması, Sırların yargıç olarak göreve gelebilmelerine olanak sağlanması, bunun yanında Kosovalı Sırların polis ve sivil koruma

görevlileri bünyesinde bütünleştirilmeye çalışılması, Haziran 2015 itibarıyla araç sigorta sistemlerinin karşılıklı tanınması, ilaç sanayiye ilişkin birtakım gümrük anlaşmalarının gündeme gelmesi, Kasım 2014'te varılan anlaşma uyarınca iki taraf arasındaki resmi ziyaretlerin İrtibat Bürosu aracılığıyla yapılması, kadastro ve arşivleme alanlarında Sırbistan'da yeni merkezler açılması, Kosova'ya ilişkin belge ve dökümantasyonun Haziran 2016 itibarıyla sunulacak olması noktaları olumlu karşılanmıştır. Sırbistan Mahkemelerinin vermiş olduğu bir kararla enerji ve Telekom alanındaki düzenlemelerin anayasal sorun yaratması konusunda Sırbistan'ın bu hususa ilişkin halen daha bir çözüm önerisi getirmemesi de eleştirilen konular arasında yer almaktaydı. Raporda belirtildiği üzere Sırbistan, bu anlaşmaların onaylanıp uygulanmasını teminen gerekli her türlü tedbiri almakla mükelleftir. Tüm bunlara ek olarak, Rapora göre, iki ülke arasında iki geçiş bölümü için anlaşmaya varıldığı ancak yasal olmayan geçişlerin özellikle de Kosova'nın Kuzey bölgesi için devam ettiği gözlemlenmektedir. Kuzey Kosova için bu durum özellikle gümrüğe tabi malların kaçırılması sonucunu doğurması bakımından sıkıntı yaratmaktadır (Sırbistan İlerleme Raporu, 2015).

Aynı Rapora göre, Sırbistan yasal olmayan 23 adet geçiş noktası üzerinde önlem almakla mükelleftir, Ortak Yasal Yardım (*Mutual Legal Assistance*) Sırp hükümeti tarafından 2014 yılının Ekim ayından 2015 yılının Ağustos ayına kadar devam etmiştir. Kosova RACVIAC (the Centre for Security Cooperation) ve MARRI (Migration, Asylum, Refugees Regional Initiative) süreçlerinde aktif bir katılımcı olarak rol almaya başlamıştır; ancak Sırbistan'ın bu temsiliyeti destekleme yönünde daha fazla katkıda bulunması gerekmektedir. Bunun yanında Kosova otoritesinin kontrol sıkıntısından kaynaklı yaşanan düzensiz göçle alakalı iki ülkenin işbirliği yaptığı da Raporda olumlu karşılanan hususlar arasındadır. Genel olarak iki ülkenin 2013 yılındaki mutabakata uyum sağladığı görülmektedir. Bunun yanında, ikili ilişkiler konusunda değerlendirildiğinde, Sırbistan'ın Ukrayna ile serbest ticaret anlaşmasını halen daha müzakere ediyor olduğu görülmektedir. Sırbistan'ın Kırım'ın yasal olmayan bir şekilde Rusya'ya bağlanması hususunda AB Konseyi tutumu ile uyum göstermemesi de bu Raporda eleştirilirken, bunun yanında Sırbistan'ın Rusya ile üst düzeydeki temaslarını sürdürdüğü belirtilmektedir. Sırbistan'ın Çin ile de ilişkilerini geliştirdiği, bunun yanında Kırımın toprak bütünlüğüne saygı gösterdiği ama Rusya'ya ilişkin yeterli yaptırımda bulunmadığı belirtilmektedir (Sırbistan İlerleme Raporu, 2015).

2016 yılındaki Rapora bakıldığında, 25 Ağustos 2015 tarihinde varılan mutabakat gereğince yeterli işbirliği yapılmadığı konusunda Sırbistan'a uyarılar vardır (Sırbistan İlerleme Raporu, 2016). Rapor bu durumu sözkonusu dönemde iki ülkenin iç yapılarından kaynaklanan sorunlara, seçimler sonrasında hükümet kurulana kadar geçen zaman zarfında AB bütünleşmesindeki gelişmelerin durulmasına bağlamaktadır. Ağustos ayında Sırbistan hükümetinin kurulmasıyla birlikte, iki taraf bu mutabakata ilişkin olarak samimiyetlerini yinelemişlerdir. Mitroviçe Köprüsü ile Kuzey Mitroviçe Belediyesi ana caddesinin yaya yoluna çevrilmesine ilişkin çalışmalar (King Petar Street) 2017 yılının Ocak ayında tamamlanmıştır. Telekom konusunda önemli uzlaşmalar sağlandığı halde, yine de anlaşma tamamlanmamıştır. Kosova'da Belediyeler Birliğinin kurulmasına ilişkin olarak çok önemli atılımlar gerçekleştirilmemiştir. Bu konuda bir yürütme organına ihtiyaç duyulabileceğine ilişkin AB kaygısı mevcuttur. Sırbistan Kosova'da faaliyet gösteren enerji şirketlerinin lisans prosedürünü tamamlamak zorundadır. Kosovalı Sırp güvenlik güçlerinin Kosova polisi içerisine başarılı bir şekilde entegre edildiği vurgulanmakla birlikte, yargı görevlilerinin de aynı şekilde sistem ile bütünleştirilmesi yönünde Kosova'nın çaba göstermesi gerektiği yönünde uyarılarda bulunmaktadır (Sırbistan İlerleme Raporu, 2018).

İki tarafın aynı yılın Nisan ayında gerçekleştirmiş oldukları anlaşma ile üniversite diplomalarının karşılıklı tanınması sürecini başlatmaları olumlu bir gelişme olarak değerlendirilirken, Sırbistan'ın bazı dönemlerde EULEX yapısı ile ters düşecek uygulamaları olduğu belirtilmekte idi. AB müktesebatının 30. Faslı ile ilgili olan değerlendirmeye bakıldığında, Rusya ile olan siyasi bağların Sırbistan açısından ciddi oranda sıkıntılı bir durum olarak rapora kaydedildiği görülür. 2018 yılında yayınlanmış olan Sırbistan'a ilişkin Komisyon Raporunda, AB nezdinde yürütülen Diyalog çerçevesinde 2017-2018 yılları arasında Aleksandar Vucic ve Hashim Thaçi'nin ilişkilerin normalleştirilmesi konusunda 4 ayrı toplantının gerçekleştirilmesi son derece olumlu olarak değerlendirilmiştir. 2017 yılında gerçekleşen tren olayı 25 Ağustos 2015 anlaşmasına aykırı olarak görüldüğünden kınanmakta ve Kosova'nın 4 Nisan 2018 tarihinde Belediyeler Birliğinin oluşturulmasına yönelik atmış olduğu somut adım memnuniyetle karşılanırken, bunun yanında iki taraf arasındaki enerji anlaşmasının geciktirilmeksizin uygulanması öncelikli konular arasında yer almaktadır. Sırbistan'ın enerji şirketlerinin lisansı için gerekli prosedürleri tamamlamasının aciliyetle gerekliliği hususuna önemle değinilirken, Kuzey Mitroviçe'de 2016 yılında illegal bir şekilde örülen duvarın yıkılması

olumlu olarak karşılanmış; ancak buradaki geçişlerin bir an önce düzene konması gerektiği de belirtilmiştir (Sırbistan İlerleme Raporu, 2018).

Aynı Raporda, Kosova'nın geçerli bir telefon kodu elde etmesi önemli bir gelişme olarak kaydedilirken, Telekom anlaşmasının gereklerinin yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Sırp yargı görevlilerinin Kosova'daki görevlere alınmasına ilişkin 2017 yılının Ekim ayında atılmış olan adım olumlu olarak değerlendirilirken, 2018 yılının Mart ayında gerçekleşen Marko Djuric olayının iki taraf arasında tansiyonu yükselttiği Raporda yer alan bir başka husus olmuştur. Teknik Diyalog Anlaşmalarının (2011-2012) birtakım parametrelerinin henüz tam olarak uygulanmadığı not edilmekle birlikte, Sırbistan'ın altı geçiş noktasından dördü olan Tabavije, Jarinje, Konculj ve Mucibabe noktalarında gerekli adımları atmadığı ifade edilmektedir. Sırbistan'ın illegal olarak görülen 52 adet geçiş noktasına yönelik gerekli önlemler alması gerektiği önemle vurgulanırken, Sırbistan'ın EULEX misyonunun yargı ayağı ile işbirliği içerisinde olduğu ve genel olarak iki taraf arasında varılan mutabakata da saygılı olduğu belirtilmektedir. Ancak 2018 Raporunda kullanılan son ifadeler AB siyasi iradesini net olarak ortaya koyması açısından önemlidir. AB açık bir şekilde Sırbistan'ın Kosova ile ilişkilerin normalleştirilmesi konusunda U-dönüşü yapması gerekliliğini zikrederken, böyle bir atılımda bulunulmaması durumunda da Sırbistan'ın AB yolunda sorunlar yaşayacağını belirtmektedir (Sırbistan İlerleme Raporu, 2018).

3.6.7.Sırbistan ile Kosova'ya İlişkin Siyasi Göstergeler:

Sırbistan 77.474 km²'lik alanı ve yaklaşık olarak 7.300.000 nüfusu ile en önemli Batı Balkan ülkelerinden biri olması açısından AB için önem taşımaktadır. AB içinde entegre olmuş Batı Balkan bölgesinin temel taşı Sırbistandır; çünkü Sırbistan dört tanesi AB üyesi olmak üzere bölgedeki sekiz ülke ile komşudur. Bu sebeptir ki AB'nin Sırbistan'ı dışlayıcı bir politika tavrı takınması çok zordur (Stahl 2013: 455). Nüfusunun bugün itibarıyla yüzde 83 oranında Sırp olması da Kosova sorununun olası bir çözümünde etnik açıdan homojenlik göstereceği yorumunun yapılmasını olanaklı kılmaktadır. Bunun yanında 2011-2013 yılları arasında Kosova sorununa ilişkin toplumda oluşan bıkkınlık ve AB üyeliği karşılığında Kosova sorununun çözümüne yönelik adımlar atılmasının geniş bir kitle tarafından olumlu karşılanıyor oluşu, Priştine ile müzakerelerde hükümetin elini güçlendirmiştir. Aslında, Sırbistan'daki büyük siyasi partiler Kosova'nın bağımsızlığını asla tanınmayacaklarını sıklıkla dile getirmekle birlikte,

ilişkilerin normalleştirilmesi konusunda da adımlar attıklarını belirtmektedirler. Bu koşullarla Kosova ile ilişkilerin nereye kadar normalleşebileceği ve bunun Sırbistan'ın AB üyelik sürecine ne şekilde etki edeceği bilinmemektedir.

Şekil 1.6.-Sırbistan'ın Güneydoğu Avrupa'daki Konumuna İlişkin Harita

Kaynak: Britannica, (Çevrimiçi), 3 Haziran 2019, <https://www.britannica.com/place/Serbia>

Sırbistan, YFC'nde Kosova müdahalesi ve 2000 yılının Ekim ayında Miloseviç yönetimini hedef alan halk ayaklanmalarıyla iktidarın el değiştirmesinden sonra NATO'nun Barış için Ortaklık Programına 2003 yılında başvurmuş; 2011 yılında ise NATO ile Sırbistan arasında Bireysel Ortaklık Eylem Planı (IPAP) imzalanmıştır. Kosova müdahalesinden sonra Batı perspektifindeki kişilerin ülkede iktidara gelmesi ile önemli oranda işbirliği gerçekleştirilse de Sırbistan'ın NATO'ya tam üyeliği savaş sonrasında savunma politikalarında askeri tarafsızlık ilkesini benimsediğinden henüz gündemde olan bir mesele değildir. Sırbistan bu noktada salt Batı bloğu içerisinde yer almak yerine Rusya, Çin gibi aktörleri de kapsayacak dengeleme politikası yürütmektedir. Esasen Sırb kamoyunun NATO üyeliğine bakışı açısı, 1992 yılındaki Bosna Hersek ve 1999 yılındaki Kosova müdahaleleri sebebiyle olumlu değildir (Stojic, 2006: 319). Sırbistan'daki çoğu siyasi, NATO'nun Kosova'ya müdahale etmesini gayrimeşru ve gayri insani bir saldırı şeklinde değerlendirmektedir.

Rusya, Sırbistan'ın NATO'ya üyeliğinin kabul edilemez bir durum olduğunu ortaya koyarken, AB genel olarak Sırbistan'ın NATO ile işbirliği içerisinde olması gerektiğini savunmaktadır. Sırbistan anayasasının 75'inci maddesine göre azınlıkların kültür, eğitim ve dil gibi konularda karar aşamalarına katılmak için kendilerine ait milli konseyleri oluşturabilecekleri kuralına istinaden, (Bunjevatslar (Bunjevci), Bulgarlar, Boşnaklar, Macarlar, Çingeneler, Rumenler, Rutenler, Slovaklar, Ukraynalılar ve Hırvatlardan oluşan) 10 ulusun milli konseyi bulunmaktadır. Eyalet olan Voyvodina'nın özerk karar alma yetkilerinden bazıları Miloseviç'in

döneminin sona ermesinden sonra geri verilmiş olsa da 1974 anayasasındaki haline geri dönüş olmamıştır. Sırbistan anayasasına göre, Voyvodina halen ülkede anayasal olarak özerk eyalet konumuna sahip iki bölgeden biridir; ancak Kosova'daki durum sebebiyle Sırbistan'ın halihazırdaki tek fiili özerk bölgesidir. Voyvodina, Orta Avrupa ile Doğu Avrupa arasındaki bir geçiş noktasında bulunmakla birlikte, etnik açıdan çok türlü bir nüfus yapısı vardır. Bölgede Sırpça'dan başka Macarca, Slovakça, Hırvatça, Rumence ve Rutence resmi dil olarak kabul edilmektedir. Bölgedeki en büyük azınlık Macarlardır. AB'nin uyguladığı şartlılık politikası kapsamında azınlık hakları bakımından önemli bir parametre olan Voyvodina'nın bölgesel statüsünü belirleyen kurallar bütünü *Nizamname* olarak adlandırılmaktadır. Nizamnamenin en güncel şekli 2014'de Voyvodina Eyalet Meclisi tarafından onaylanmasından sonra Sırbistan Meclisi'nce de onaylanmış ve yürürlüğe koyulmuştur (Ekinci, 2014: 31, 32).

Sırbistan'da son yıllardaki siyasi eğilime bakıldığında, bunun Voyvodina'ya da yansımaları olduğu görülür. Voyvodina'da SNS partisine yönelim artmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Novi Pazar (Yeni Pazar) merkezli bir sancak olduğundan ötürü Yeni Pazar isim verilen Sancak bölgesi, çoğunlukla Müslümanların yaşamış olduğu bir bölge olarak dikkat çekmektedir. Karadağ ile Sırbistan'ın 2006'da resmen ayrılmaları sonucunda ikiye bölünen Sancak bölgesinin en büyük şehri olan Novi Pazar, Sırbistan sınırları içinde kalmıştır. Sancak'ın Sırbistan'da kalan kısmının bugünkü nüfusu 145.000 civarındadır. Preşevo vadisi de çoğunluğu Arnavutlardan oluşan bir bölgedir ve bu bölge Sırbistan'ın Kosova ve Makedonya sınırında kalmaktadır. Kosova Savaşı sonrasında 2002 yılında yapılan nüfus sayımına göre bu vadiye yer alan Preşevo'da 34.904 kişiden 31.098'i, Bujanovac'ta 43.302 kişiden 23.681'i, Medveda'da ise 10.760 kişiden 2.816'sı Arnavut nüfustur. Arnavutlar bu bölgelerdeki 2011 sayımını boykot etmişler ve Sırbistan hükümeti bu yönde veri toplama açısından sıkıntı yaşamıştır. Kosova'nın bağımsızlığının BM otoritelerinde resmen tanınmasının Voyvodina açısından sonucunun ne olacağı da düşündürücüdür (Ekinci, 2014:35).

Sırbistan'daki diğer ana akım partilerine bakıldığında SNS (Srpska Napredna Stranka; Sırp İlerlemeci Partisi) Sırp Radikal Partisi (SRS)'nden kopan siyasetçilerin 2008'de kurmuş oldukları ve şu anda Cumhurbaşkanı ile Başbakanın taraftarı olduğu partidir. Bu dönemde SRS'de Genel Başkan Vojislav Šešel Kosova için uzlaşıdan uzak düşüncede idi ve AB ile entegrasyonuna sıcak bakmamaktaydı. Bunun üzerine, Kosova ve AB ile müzakerelerin sürdürülmesi gerektiğini düşünen ve bu yönde davranış sergileyen bazı milletvekilleri, önce SRS

içerisinde “Sırbistan İleri” isimli ekip oluşturmuşlardı. Bu kişilerin partiden uzaklaştırmaları sonucunda Sırp İlerlemeci Partisi’ni (SNS) kurmuşlardır. Bu grup 21 milletvekilinden oluşmaktaydı ve liderliğini SRS’nin o dönemde genel başkanlığını yapan Tomislav Nikolic yapmaktaydı. SNS aslında Sırp milliyetçiliği geleneğinden gelmesine rağmen, AB üyeliğine destek veren ve aynı zamanda neo-liberal politikalar teklif ederek hızlı bir refah artışı sözünü veren bir parti olarak kısa zamanda halk tarafından destek bulmuştur. 2012 yılındaki genel seçimlerine “Haydi Sırbistan İleri” adlı seçim ittifakı çerçevesinde birçok küçük siyasi parti ile işbirliği yaparak, yüzde 24 oy oranıyla birinci sırayı elde etti ve böylelikle SNS mecliste 55 sandalye kazanmış oldu. Genel seçimler ile eşzamanlı yapılmış olan Cumhurbaşkanlığı seçiminde de Tomislav Nikolic Sırbistan’ın 4. Cumhurbaşkanı olarak seçildi. Nikolic’in cumhurbaşkanı olması sonucunda ise partinin genel başkanlığına Kosova ile ilişkilerin yürütülmesi sırasında hükümette aktif rol alacak olan şimdiki Cumhurbaşkanı Aleksandar Vucic seçildi. Vucic Hükümeti kurarken Sırbistan Sosyalist Partisi (SPS) ile koalisyonla gitti ve başbakanlığı SPS lideri Ivica Dacic’e bıraktı. Kendisi ise Suçlardan Sorumlu Başbakan Yardımcılığı ile istihbaratın bağlı bulunduğu Savunma Bakanlığı vazifelerini üstlendi (Ekinci, 2014: 39-40).

SNS’nin iktidara gelmesinin ardından Sırbistan önemli oranda AB politikalarıyla uygun politikalar yürütmeye çalışmıştı. Bu çerçevede, ekonomik kalkınma ve yolsuzluk ile mücadele hususlarına öncelik verilirken, liberal ekonomiye geçiş döneminde özelleştirmelerde olan hileler ve büyük kartellerin açığa çıkması daha önce görev yapan iktidarların yıpranmasına neden olurken yeni kurulan bu partinin yolsuzluklar ile mücadele etmesi halkın desteğini almasını sağladı. SNS kurucularının çoğunluğu önceden SRS’nin kadrolarında bulunmuş olsa da yolsuzlukla mücadele konusunda kararlı olması partiye halkın gözünde yeni ve temiz bir hareket imajını kazandırdı. Vucic yabancı yatırımcıların ülkeye çekilmesi konusunda da önemli adımlar atmaya çalıştı. SNS’nin, 2014 genel seçimlerinde de Yeni Sırbistan, SPO, SDPS ve Sosyalistler Hareketi (PS) adlı partilerle kurduğu “İnandığımız Gelecek” (Buduaenost u koju verujemo) ittifakı, seçimlerde yüzde 48’in üzerinde oy aldı ve SNS 250 kişilik mecliste 134 sandalye kazanmış oldu. SKS ise Komünist Yugoslavya’nın tek partisi olan Yugoslavya Komünistler Birliği’nin Sırbistan kolunun (SKS) mirasçısı olan SPS, 1990 yılında Slobodan Miloseviç önderliğindeki SKS ile küçük bir sol parti olan Sırbistan Emekçileri Sosyalist Birliği’nin (SSRNS) birleşmesiyle oluşturulan bir partiydi ve ilk genel başkanlığını Miloseviç yapmıştır. Eylül 2000’de yapılan genel seçimlerde muhalif partilerin birleşmesiyle oluşturulan Sırbistan

Demokratik Muhalefeti (DOS) bloğu SPS'nin üzerinde oy almış, ülke seçim kurulunun seçimlerin tekrar edilmesi kararı sonucunda halk sokağa dökülmüş ve Miloseviç'i iktidardan indirmiştir. 2001'de tutuklanan ve ICTY'de yargılanan Miloseviç, 2006'da ölene kadar cezaevinde kalmıştır. Miloseviç'in indirilmesinden sonra yapılan Aralık 2000 seçimlerinden yüzde 13,8 oy alan parti, bu tarihten sonra 2010 yılına dek muhalefette kalmıştır. Kaybettikleri oyları geri alabilmek için çizgisini değiştirmek zorunda kalan parti, zamanla milliyetçi ifadelerinde yumuşamış, toplumsal refah için reform vurgularını arttırmış ve AB üyeliğini desteklemeye başlamıştır (Nezi, et. al: 2009).

2003'de partinin yürütme kurulu başkanlığına gelmesinden sonra partinin daha genç ve ılımlı olmasında etken olan Ivica Daciç, 2006 yılı sonlarında genel başkanlığa seçilmiştir. Genel başkanlığı halen kendisi yürütmektedir. 2014 seçimlerindeyse yüzde 13,5 oy alıp meclise girmiştir. SPS, 2008 seçimlerinden sonra DS önderliğindeki koalisyon hükümetinde yer almış, Genel Başkan Daciç, İçişleri Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı vazifelerini yürütmüştür. Sosyal adalet ve demokratik sosyalizm ilkelerini benimsemiş olan SPS, kapitalist ekonominin eşitlik getirmesi gerekirken sömürü düzeni getirdiğini vurgulayarak sisteme karşı çıkmakta, işçi ve sendika haklarına siyasetinde geniş yer vermektedir. Avrupa değerlerini temel alıp toplumda eşitlik, özgürlük, adalet ve dayanışmayı getireceğinin sözünü vermektedir. Yerinden yönetime sakınarak yaklaşan parti, bölgeler arası eşitsizliklerin azaltılması ve toprak bütünlüğünün korunması için yerel yönetimlere verilmiş olan yetkilerin belirli düzeylerde olmasını savunmaktadır. Laikliği ve vicdan özgürlüğünü savunmakla birlikte Sırp Ortodoks Kilisesi'nin milli kimliğin ve devletin korunmasına büyük katkı sağlayacağını savunmaktadır. Sırbistan'ın AB üyeliğine destek vermekte, NATO'ya üye olmanın ise ancak toplumsal uzlaşmayla gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Anayasaya göre Kosova ve Voyvodina'yı iki özerk bölge şeklinde tanıyan parti, buralarda bölünme ya da federalleşmeye son noktaya kadar karşı olduklarını belirtmişlerdir. Kosova'da yaşamakta olan Sırpların uzun dönemde kendi başlarına yaşayabilmelerini uluslararası toplum tarafından garanti altına alınmasını destekleyen parti, Kosova açısından Sırbistan hükümetinin üstüne düşen görevi yapmasına rağmen Avrupa'nın verdikleri sözleri tutmamasından şikayetçilerdir (Ekinci, 2014: 42, 43).

Aşırı milliyetçi parti SRS, Vojislav Šešel tarafından 1991'de kurulmuştur. Šešel, 1990'da Mirko Jovic and Vuk Draskovic ile birlikte Sırp Milli Yenilenme Hareketi'ni (SNO) kurmuş, ama kısa sürede bu kişilerle anlaşamadığı için partiden ayrılmak durumunda kalmıştır.

Vojislav Šešel'in kurduğu Çetnik Hareketi, bir yıl sonra Halkın Radikal Partisi (NRS) isimli bir partiyle birleşerek Sırp Radikal Partisi (SRS) ismini almıştır. Parti, aşırı milliyetçi yönüyle savaş dönemlerinde Sırp halkının bir kısmından destek almıştır. Sırp-Ortodoks olmayan kişilerin Sırbistan'dan uzaklaştırılmasını destekleyen partinin Çetnik adlı milis güçlerin, Bosna Hersek, Hırvatistan ve Voyvodina gibi yerlerde katliam, baskı ve zorla göç ettirme vb faaliyetleri olmuştur. Bu yüzden Genel Başkan Šešel olmak üzere partinin birçok üyesi sonrasında ICTY'de yargılanmıştır. 2000'de Miloseviç yönetiminin yıkılmasıyla farklılaşan siyasi iklimde kendi başına faaliyet göstermek durumunda kalmıştır. Böyle olmasına rağmen Sırbistan halkına kendini yolsuzluklara bulaşmayan ve Batı'nın baskılarına karşı durabilen tek parti şeklinde gösteren SRS, herşeyden önce etnik açıdan karışık yerlerde yaşayan milliyetçi Sırp'ların desteğini almış ve bölününceye kadar ülkenin en çok oy alan partilerinden biri olmaya devam etmiştir (Bochsler, 2010: 110- 111).

Genel Başkan Vojislav Šešel, hakkında 2003'den sonra ICTY tarafından başlatılan soruşturma nedeniyle Lahey'de tutuklanmış, bu nedenle şartlı salıverildiği 2014 yılına dek partiyi vekaleten başkaları yönetmek zorunda kalmıştır. 2003'de görevi devralan Tomislav Nikolic, partinin görüşünü aşırı sağdan merkeze çekmeye çabalamıştır. Nikolic'in önderliğinde SRS, 2003 ve 2007 seçimlerinde birinci parti seçilmiş, ama diğer partilerin koalisyon yapmaları nedeniyle hükümeti kuramamıştır. Bununla birlikte Nikolic bu partinin adayı olarak iki kez girmiş olduğu cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikisini de ikinci turda kaybetmiştir. Nikolic'in Kosova'nın bağımsızlığına karşı tavrı sürse de, AB'ye yaklaşımı Šešel ile aralarının açılmasına sebep olmuştur. Nikolic, 2008'de Šešel'in Sırbistan'ın AB İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'na karşı çıkması sonucunda partiden ayrılmış ve partinin genel sekreteri Aleksandar Vucic ve kendi taraftarlarını alarak, Sırp İlerlemeci Partisi'ni (SNS) kurdu. Bu ayrışma, SRS'yi aykırı hale getirerek toplumsal tabanını ciddi düzeyde azaltmıştır. Parti, bölünene dek her zaman muhalefette kalsa da meclisteki en güçlü partilerden biri konumundayken bölünmeden sonra olan iki seçimde yüzde 5'lik ülke barajını aşamamıştır 2014 genel seçimlerinde Nasa ve Obrad gibi aşırı milliyetçi sivil toplum örgütlerinin desteğini alsa da ülke genelinde yüzde 2 oy almıştır. Sırbistan'ın egemenlik haklarının ve siyasi kararlarının Brüksel'e devredilmesinin ulusal çıkarlara ters olduğunu düşünen parti AB üyeliğini desteklememekte, Sırbistan'ın İsviçre ve Norveç gibi AB'ye üye olmadan da Avrupa ülkeleriyle ilişki kurabileceğini savunmaktaydı (Stojic, 2013). Dış politikada öncelikle Rusya ile olan ilişkilerin ilerletilmesinin önemini vurgulamaktadır. Parti,

programlarında Sırp Ortodoks Kilisesiyle özel bir bağı olduğunu zikretmekte ve devletin milli değerlerinin korunması için Kilise ile işbirliği yapması gerektiğini ifade etmektedir. Üniter devlet yapısının daha basit ve daha az masraflı olduğunu savunurken federalizme karşıdır. Bu yüzden yürütme gücünün mümkün olduğunca merkezde toplanması düşüncesindedir. Partinin genel başkanlığını Nikolic'in ayrıldığı 2008 yılından 2012 yılına dek Dragan Todorovic yürütmüş; bu tarihten sonra da Nemanja Sarovic yürütmüştür (Almeida, 2010).

Muhalefetteki 2. büyük parti, merkez sol bir parti özelliğinde olan Demokrat Parti (DS)'dir. 1990'da kurulmuştur ve köklerini 1919'da kurulan ve Sosyalist rejim döneminde kapatılmış olan Yugoslav Demokrat Partisi'ne dayandığını iddia etmektedir. Vojislav Kostunitsa önderliğinde milliyetçi-muhafazakar kanadın ayrılmasından sonra 1992 seçimlerinde oy kaybederek mecliste altı sandalye kazanmasına karşın bir yıl sonra yapılan seçimlerde yüzde 11,5 oyla 29 sandalyeye sahip olmuştur. 1994 yılında göreve gelen ikinci genel başkan Zoran Cinciç'in ılımlı davranışları, demokrasi ve eşitliğe yapmış olduğu vurgu ve Batı ile iyi ilişkileri sonucunda toplumdan aldığı desteğin artmasıyla yükselişini sürdürmüştür. 1990'ların ortalarından itibaren Miloseviç karşıtı koalisyonları örgütlemeyi amaçlayan parti, 2000'de Sırbistan Demokratik Muhalefeti (DOS) bloğuyla Miloseviç'i yıkmayı başarmıştır. 2001 yılında Cinciç'in başbakanlığındaki hükümet koalisyonunda büyük ortak olmuş, iktidarı sırasında eski cumhurbaşkanı Miloseviç'in ICTY'de yargılanmasını da sağlamıştır. Organize suçlar ile de mücadele başlatan Başbakan Cinciç, 12 Mart 2003'de suikast sonucunda hayatını kaybetmiştir. 2004 yılında gerçekleştirilen kongrede partinin genel başkanlığına Boris Tadic seçilmiştir (Ekinci, 2014:44).

2007 genel seçimlerinde oylarını arttıran ve yüzde 23 oyla 64 milletvekili çıkaran DS, tekrar DSS ile koalisyon yaparak hükümeti kurmuştur. Ancak 2008'de Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesi sonucunda özellikle AB üyeliği hususunda izlenecek yol konusunda iki parti anlaşmazlığa düşmüş ve tekrar seçimlere gidilmiştir. AB üyelik sürecini destekleyen DS'nin aynı görüşteki SPO ve G17+ gibi bir grup partiyi yanına katarak kurmuş olduğu "Avrupalı Bir Sırbistan İçin" (ZES) adlı ittifak, 2008 seçimlerinden yüzde 38'in üzerinde oy alarak birinci sırada çıkmıştır. Bu durum bağımsızlık ilanına karşın ülkenin AB üyeliğine olan inancını anlatmaktadır. 2012 genel seçimlerine "Daha İyi Bir Yaşam İçin" adlı seçim ittifakı ile giren parti, yüzde 22 oy almış ve SNS'nin ardından ikinci olup muhalefete düşmüştür. Aynı gün yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde ise partinin adayı Boris Tadic ilk turu az farkla önde bitirse

de ikinci turda SNS'nin adayı Tomislav Nikolic'in yaklaşık yüzde 2 oy altında kalarak mağlup olmuştur. Parti 2014 seçimlerinde sadece on yedi milletvekili çıkarabilmiştir. 2000'li yılların büyük bir bölümünde milliyetçi parti DSS ile ittifakını devam ettiren parti, devletin Sırp Ortodoks Kilisesi'ne tanıdığı ayrıcalıkları desteklemiş ve bazen Kosova konusunda milliyetçi bir dil kullanmıştır. Partinin milliyetçilerden kesin olarak ayrıldığı nokta ise AB üyeliğine verdiği destektir. Partinin politikalarının merkezinde AB üyelik hedefi vardır. Ayrıca, AB'nin üyelik için Kosova'nın tanınmasını bir ön koşul olarak sunması halinde bunun kabul edilemez olduğunu savunmaktadır. Demokratik değerleri benimsemekle birlikte merkeze yakın dengeli bir siyaset izleyen DS, ekonomi politikalarında da dengeli bir tutum benimsemektedir, ülkede istihdam artırılırken adaletli gelir dağılımına özen gösterilmesi gerektiğini savunmaktadır. Parti, Sosyalist Enternasyonal'e ve Avrupa Sosyalistler Partisi'ne üyedir (Bartlett, 2001:210-212).

Komünist düzenin terkedilip serbest piyasa ekonomisine geçilmesi Sırbistan'da yavaş ve sorunlu olmuştur. 1990'lar boyunca Sırbistan Sosyalist Partisi'nin tek parti yönetimi altında liberalleşmek için atılan adımlar oldukça yetersiz kalmış, uzun süren savaşlar ve 1999'daki NATO müdahalesi ülkenin ekonomi ve altyapısında zarar meydana getirmiştir. 2000 yılında Miloseviç'in devrilip Sırbistan Demokratik Muhalefeti'nin (DOS) iktidara gelmesi ile hız kazanan yapısal reformlar, 2003 yılında dönemin başbakanı Zoran Cinciç'in öldürülmesinden sonra yavaşlamış, siyasi istikrarsızlıklar, seçimlerin sıklığı ve 2008 küresel krizi vb nedenlerden ötürü istenen düzeye ulaşamamıştır. Küresel krizin olumsuz etkilerini IMF ile imzalanan anlaşmalar ile atlatmaya uğraşan hükümet, kamu sektörünün tekrar yapılandırılması amacıyla daha hızlı hareket etmeye başlamıştır. Yüzde 30'a varan işsizlik, yoksulluk, dış ticaret açığı, yüksek kamu borç yükü, üretim ve yatırımın azlığı vb. çözülmeyi bekleyen problemleri olan ülkede, ana akım partilerin tamamı, halkın çoğunluğunun ekonomik sorunlar ile boğuştuğu için sosyal adaleti vurgulamakta ve neoliberal politikalar uygulamakta daha dikkatli adımlar atmaktadır. 2012'den sonra uzun bir süreliğine iktidarda olan SNS-SPS koalisyonu, makro-ekonomik istikrarın ve mali disiplinin sağlanmasını ve ülkeye daha fazla yabancı yatırım gelmesini öncelikli amaçlar olarak düşünmektedir (Ekinci, 2014: 39-40).

Kosova ise, Avrupa kıtasındaki en genç Avrupa devletidir ve AB, Kosova ile ilişkilerini BMGK'nin ülkeye ilişkin 1244 Sayılı kararında yer alan ilkeler saklı kalmak üzere potansiyel aday konumu üzerinden şekillendirmektedir. Kosova'nın beş AB üyesi devlet (Romanya, Slovakya, İspanya, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi) tarafından tanınmaması AB-

Kosova ilişkilerinin önemli bir kırılma noktası olarak görülebilse de, AB'nin anılan üye devletlerinin Kosova-Sırbistan ikili diyalogundan sonra tavrının değişebileceği olası bir ihtimali oluşturmaktadır (Jamar & Vigness, 2010: 913,925). Komisyon, 27 Mart 2012 tarihinde Kosova ile SAA imzalanmasına ilişkin çalışmalara başlamış ve ülkenin SAA için büyük ölçüde hazır olduğunu 2012-13 Genişleme Stratejisi kapsamında açıklamıştı. 13 Aralık 2012 tarihinde AB liderleri Kosova ile SAA müzakerelerinin başlanmasına ilişkin kararın 2013 yılında AB Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton ve Komisyonun ortak değerlendirmesi ışığında AB Liderler Zirvesi'nde verildiği açıklamıştır.

Kosova ile Sırbistan Başbakanları (Sırbistan Kosova'nın statüsünün bağımsız bir devlet olmadığını ileri sürerek müzakereleri Cumhurbaşkanlığı nezdinde yürütmeyi tercih etmemektedir) iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi yönünde başlatılmış olan ve AB Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton arabuluculuğunda devam eden Belgrad-Priştine diyalogu kapsamında görüşmeler gerçekleştirmektedirler. 19 Nisan 2013'te Kosova ile Sırbistan Başbakanları arasında varılan yukarıda bahsekonu murtabakat uyarınca Komisyon ve Yüksek Temsilci tarafından 22 Nisan'da verilen ortak görüşe göre, Kosova'nın varılan mutabakatta kendinden öncelikli olarak talep edilen şartları yerine getirdiği cihetle ülke ile SAA imzalanmasına yönelik müzakerelere başlanması önerilmişti. Komisyon, tüm bunlar yanında Kosova'nın AB programlarına katılımını sağlama yönünde bir teklifte bulunmuş ve bunu müteakip 27-28 Haziran'da gerçekleştirilen Liderler Zirvesi'nde, SAA müzakerelerinin başlanması kararlaştırılmıştır. AB yetkilileri böylelikle AB-Kosova ilişkileri çerçevesinde yeni bir dönemece girildiğini anımsatarak, Kosova'nın yolsuzlukla ve örgütlü suçlarla mücadele alanında atması gereken adımlara dikkat çekmiş, 2012 yılının Ocak ayında başlatılan vize serbestisi diyaloguna ilişkin değerlendirmenin 2014 yılında yapılacağını belirtmişti. AB tarafından Kosova'ya vize serbestisi verilmesine ilişkin birtakım önemli inisiyatiflerin ABD'ce de ele alındığı bilinmektedir (US House of Representatives Website, 2019). AB, Kosova ile SAA müzakerelerine 28 Ekim 2013 tarihinde başlanmıştır. SAA, Kosova ile AB arasında geniş kapsamlı bir akdi ilişki oluşturacak olmasından dolayı önem arz etmekte idi. Kosova ile SAA müzakereleri 2014 yılının Mayıs ayında tamamlanarak, 25 Temmuz 2014 tarihinde imzalanmıştır (İKVc). Anlaşmanın AB tarafından akdedilmesi Lizbon Antlaşması gereğince öngörüldüğünden, Kosova'nın statüsünü tanımayan beş Üye Devletin (İspanya, Romanya, Slovakya, Yunanistan ve

GKRY) görüşleri değişmemiş olmakla birlikte SAA'ya destek vermeleri AB'nin Batı Balkanlar bölgesindeki bütünsel yaklaşımının simgesi olarak yorumlanabilmektedir.

SAA'nın imzalanmış olmasını 2014 yılı Kosova İlerleme Raporu'nda çok önemli bir gelişme olarak kaydeden Komisyon, Kosova'nın başta hukukun üstünlüğü olmak üzere başka birçok alanda kilit reformları hayata geçirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Komisyon, Kosova'da gerçekleştirilen 8 Haziran 2014 seçimlerinin ardından ülkede artan siyasi kutuplaşmaya dikkat çekerken, özellikle yargının bağımsızlığı ile örgütlü suçlar ve yolsuzlukla mücadele konularında ülkenin durumunun endişe verici olduğu açıklanmıştır. Komisyon tüm bunlar yanında Kosova'nın vize diyaloguna ilişkin olarak ve işsizlikle mücadelede kilit öncelikleri gerçekleştirilmesi gerekliliğini belirtirken, kamu yönetimi reformu, seçim sistemi reformu ve azınlıkların korunması çabalarının da önemli oranda artırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Reform çabalarının yanında Kosova'nın AB yolunda önemli bir parametre olan Sırbistan ile ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik Belgrad-Priştine diyaloguna dikkat çeken Komisyon, bu bağlamda Sırp Belediyeler Birliği kurulması, enerji, telekom ve Mitroviçe köprüsünde dolaşıma ilişkin bir dizi anlaşma imzalanması adımlarının son derece önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu tip uygulamaların (özellikle Sırp Belediyeler Birliği konusundaki anlaşmanın) AB tarafından olumlu karşılanmasına rağmen Kosova'daki muhalefetin ciddi tepkisine yol açması Kosova açısından AB'ye ilişkin adımların iç politikada külfetli bir hal aldığını gösterir (Kosova İlerleme Raporu, 2014).

Kosova'nın Özel Savcılık ve Özel Mahkeme kurma ve bu çerçevede savaş suçlularını soruşturma yönünde attığı adımlar ile Sırbistan ile Sırp Belediyeler Birliği konusunda anlaşmaya varılması, 2015 Yılı Kosova İlerleme Raporu'na olumlu şekilde yansımış (Kosova İlerleme Raporu,2015), buna karşılık ülkede seçimlerin ardından yaşanan altı aylık siyasi çıkmazın reformları geciktirmesi eleştirilmiştir. Aynı Raporda Kosova'nın AB yolunda çok fazla ilerleme kaydetmesi gerektiği ifade edilmektedir. Kosova ile AB arasındaki SAA, 1 Nisan 2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 2016 Yılı İlerleme Raporu'na göre, SAA'nın yürürlüğe girmesi ve Mayıs 2016'da Komisyonun vize serbestliğine yönelik olumlu görüş bildirmesi şüphesiz son bir yıl içerisinde kaydedilen en önemli gelişmeler olarak görülmüştür Kosova Batı Balkan ülkeleri arasında vize serbestliğinden yararlanamayan tek ülke konumundadır ve bunun sağlanması için ülkenin Karadağ ile sınır anlaşmasını onaylaması ve yolsuzlukla ve örgütlü suçlarla mücadele alanında adımlar atması gerektiği vurgulanmaktadır (Kosova İlerleme Raporu, 2016).

Kosova ekonomisinin halihazırda serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde olması sebebiyle ve ekonomik göstergelerden anlaşılacağı üzere, 2008'den itibaren önemli derecede gelişme gösterilse de ülkedeki makro ekonomik denge sağlanmamıştır. Bunun en önemli nedeni, Kosova'nın uluslararası yardımlara muhtaç olması, kendi üretim imkanlarını geliştirememesi dolayısıyla da ticaret açığının çok büyük olmasıdır. Kosova ekonomisinin lokomotifi hizmet, ticaret ve inşaatıdır. GSYİH'si Almanya ve İsviçrede çalışan gurbetçilerin aktardığı dövizlerle dengede dururken, madencilik alanında önemli kaynaklara sahip olan Kosova bu konuda da henüz yapısal olarak tam gelişim göstermemiştir. UNMIK Kosova'nın 2006 yılında CEFTA'ya girmesini sağlamıştır. Kosova Türkiye ile de 2003 yılında Serbest Ticaret Anlaşması imzalamıştır. Kosova'nın en önemli dış politika hedefleri arasında AB üyeliği kadar NATO üyeliği de vardır (Ulutaş et. al,2014:31). 2014 yılının Mayıs ayında Kosova'ya NATO nezdinde gözlemci üyelik verilmiştir.

Kosova'daki siyasi partilere bakıldığında, PDK (Partia Demokratike e Kosoves-Kosova demokratik Partisi) 1993 yılında kurulmuş olan UÇK'nin savaş sonrasında kendini demokrasi yönünde yenileyip silahsızlanmasıyla 1999 yılında kurulmuş olan bir partidir. Kosova siyasetindeki en etkili ve büyük partilerden olan PDK, Arnavutluk milliyetçisi Kosova Halk Hareketi (LPD)'den gelen önemli isimleri bünyesinde barındırmaktadır. 2000 yılında isim değişikliğine gitmeden önce parti ismi Kosova Demokratik İlerleme Partisi (PPDK) idi. Bu partiden olan Hashim Thaçi 2000 yılında parti başkanlığına seçilmişti. 2001 yılında AGİK'in gözleminde yapılmış olan seçimlerde yüzde 26 gibi bir oy oranıyla önemli bir başarı elde etmiştir. 2004 yılında oylarını yükseltmiş olmasına rağmen muhalefette kalmıştır. PDK'nin galip olarak çıktığı ilk seçimler 2007 yılındaki genel seçimler olmuştur. Partinin bu başarıyı yakalamasının en önemli nedenlerden biri Kosova'nın bağımsızlık kararıdır. 2008 yılındaki bağımsızlık ilanında kilit rol oynayan siyasi kurum kuşkusuz PDK olmuştur. 2014 genel seçimlerinde oy oranını yüzde 30 lara gerileten bu parti, birinci parti olarak seçimi tamamlamasına rağmen hükümette yer alamamıştır (Balkan Insight,2010).

Özellikle 2010 yılından bu yana parti vizyonunda yapılan bazı değişiklikler neticesinde parti kendini liberal ekonomik değerleri destekleyen merkez sağ bir konumda tanımlar. Savaş sonrasında da ilk başbakan olan Bayram Recebi ile 2010'dan itibaren iki dönem bu görevi yürüten Hashim Thaçi bu partidendir. Thaçinin liderliğinde PDK önemli bir AB vizyonu geliştirmiş ve dolayısıyla AB'nin politikaları bağlamında ülkede etkili olmasını sağlamıştır. PDK

bu dönemlerde bağımsızlığın BM tarafından tanınması, AB standartlarına ve liberal ekonomik politikalara ulaşılması bağlamında çaba sarfetmiştir. PDK'nın aslında AB'den çok NATO yanlı bir tavır sergilediği, özellikle ABD ve Türkiye ile önemli ilişkiler kurduğu bilinmektedir. Ancak AB vizyonunu hiçbir zaman kaybetmediğini söylemek de yanlış olmayacaktır. 2012 yılında Sırbistan ile yürütülmüş olan müzakerelerde PDK kamuoyunun hedefi haline gelmiştir. Hatta Taçi bu dönemde müzakerelere harcadığı vakitten çok kamuoyunu ikna çabalarına giriştiğini aktarmıştır. Parti genel olarak diyalog sürecine ilişkin şeffaf bir politikaya sahip olmaması yanında, ülkedeki ekonomik sorunlar ve yolsuzluk iddiaları ile de sıkça suçlanmıştır. Sırbistan ile diyalog sürecinde parti içinde yaşanan fikir ayrılıklarına karşı Taçi'nin hoşgörü ile yaklaşmadığına ilişkin haberler bu dönemlerde Kosova siyasetini meşgul etmekteydi. Halbuki PDK'nın yürüttüğü siyaset yolsuzluğa karşı sıfır tolerans şeklindeydi. PDK'nın iktidarda olduğu dönemlerde özellikle de 2012-2013 yıllarını kapsayan dönemde Transparency International tarafından Kosova'nın 6 konuda gerileme yaşadığı aktarılmıştır. Bakanlık da yapmış olan eski bir parti mensubu olan Cabir Morana, partiden istifa ettikten sonra partinin yolsuzluklara bulaşmış ve tek adamla despotik bir şekilde yönetilen bir parti olduğunu belirtmişti. Bu dönemde Avrupa Konseyi Raportörü Dicky Marty'nin Hashim Taçi'yi organ ticareti ve savaş suçları işlemekle suçlaması da durumun ciddiyetini göstermekteydi. PDK aynı zamanda Arnavutluk ile olan ilişkilerine de büyük önem vermektedir. Ancak PDK Büyük Arnavutluk idealine teminli yaklaşan bir parti olmakla birlikte, bu ülkelerin tümünün AB vizyonu olması gerektiğini ve zaten ileride ortak bir AB vizyonunda birleştiklerinde sınırların kendiliğinden kaldırılacağını dile getirmekte ve savunmaktadır. 2013 yılının Nisan ayında Belgrad ve Priştine arasında imzalanan mutabakat PDK'ya göre partinin büyük bir başarısıdır ve AB yolunda da Kosova'ya büyük bir ivme kazandırmıştır. PDK bunu gerçekleştirerek Mitroviçe'deki Sırpların da seçimlere katılmasını sağladıklarını iddia etmektedir (Emin, 2014:45).

Kosova Demokrat Birliği (LDK) ise, Kosova Savaşı'nda fikri önderlik yapan İbrahim Rugova tarafından 1989 yılında kurulmuş olan bir partiydi. Rugova barışsever bir çizgide Kosova'nın bağımsızlığını savunmaktaydı. 1991 yılında Kosova'nın bağımsızlık ilanı için yapılacak olan referandumu LDK organize etmiştir ve bundan dolayı bu parti Miloseviç tarafından kapatılmıştı. Rugova, 1992 yılından savaş dönemine kadar Kosova'da Cumhurbaşkanlığı yapmıştır ve barış müzakerelerinde de en önemli siyasi temsilci olmuştur. Balkanların Ghandisi olarak bilinen Rugova, UÇK'nın kurulmasından sonra bu barış yanlısı

vizyonunun sürdürmüş; ancak UÇK'yi dizginlemede başarılı olamamıştır. Bu açıdan bakıldığında Rogova ve UÇK aslında aynı amaca hizmet ediyorlardı; ancak bu yönde izledikleri tavır ve yöntem birbirinden oldukça uzaktı. LDK 2001 ve 2004 seçimlerini kazanmıştı (Balkan Insight,2010). Aynı dönemde Cumhurbaşkanlığını da kazanacak olan Fatmir Seydiu, 2006 yılında partinin başına geçmiştir.

LDK Rugova liderliğinde seküler ve oldukça AB yanlısı bir politika gütmektedir. 2010 yılında parti gücünü önemli oranda kaybetmişti. Kendini seküler bir parti olarak yeniden tanımlaması 2014 yılındaki seçimlerde toparlanmasını getirmiştir. LDK Kosova'nın laik bir cumhuriyet olduğunu savunmakla birlikte, kamuda dini sembollerin kullanılmasına şiddetle karşı çıkmaktadır. PDK bunun yanında AB politikalarına da vurgu yaparak, AB yolunda ilerlemeye çalışan bir ülkenin din özgürlüğünü vicdan özgürlüğü çerçevesinde ele alması gerektiğini ortaya koymaktadır. LDK, 2014 yılında yapılan genel seçimlerde oyların yüzde 25.74 gibi bir oranına sahip olmuş ve hükümet ortağı konumuna gelmiştir. Kosova'da son genel seçimler 2017 yılının Haziran ayında yapılmış ancak hükümetin kurulması yaklaşık olarak 3 ay sonra gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede 6. Hükümet 2017 yılının Eylül ayında, Ramush Haradinaj Kosova meclisinde sadece 61 oyla güvenoyu almıştır. PDK-AAK-Nisma-AKR koalisyonunun Başbakanı Adayı Ramush Haradinaj oldu ve hükümet PAN ittifakı olarak anılmaktadır. PDK ve LDK'nin ülkedeki en önemli muhalefet partilerini oluşturduğu dikkate alındığında, hükümeti oluşturan partilerin de önemli AB politikaları olduğu görülür. Nitekim yeni hükümetin programını açıklayarak, yeni hükümetin, ekonomik kalkınma, sosyal güvenlik, sağlık, Kosova'nın AB ile entegrasyonu ve Sırbistan ile diyalogun oluşturduğu duyurulmuştur. AAK diye bilinen Kosova'nın Geleceği İttifakı, Kosova'nın 6 Ekim 2019 genel seçimlerinden önceki Başbakanı Ramush Haradinaj tarafından (Eski bir UÇK mensubuydu) 2001 yılının Nisan ayında kurulmuştur. 2004 yılında yapılan genel seçimlerde Haradinaj LDK ile yapmış olduğu koalisyon sonucunda hükümette yer almış; ancak hükümet ortağı iken, 2005 yılında ICTY'de yargılanma süreci başlamıştır. Bunun üzerine istifa eden Haradinaj, 2008 yılında yargılandığı suçlardan beraat etmiş ve yeniden siyasete dönmüştür. 2010 yılında Haradinaj'ın yine savaş suçlarından yargılanması, partiyi de olumsuz etkilemiş ve bu dönemlerdeki genel seçimlerden ancak yüzde 10 seviyelerinde oy alması sonucunu doğurmuştur (Emin, 2014:49).

2012 yılında yine suçsuz bulunan Haradinaj'ın Taçi ile ilişkisini geliştirmesi, bu dönemden sonra iki liderin birlikte hareket edeceği yorumlarına sebep olmuştur. Ancak Haradinaj

2014 seçimlerinde Thaçi'den fatklı ve ona muhalif bir çizgide hareket etmiştir. Yine de iki partinin iktidarı paylaşıyor ıoduğu görülür. Kosova siyasetinde de Sırbistan gibi birçok küçük parti bulunmaktadır dolayısıyla koalisyonların çok partili oluşu demokrasi anlamında olumlu görülüyor olsa da, aynı zamanda istikrarsızlığı da beraberinde getirmedi AB reformlarının hayata geçirilmesi açısından bazı sıkıntılar doğurabilmektedir. AAK genel olarak merkez sağ çizgide hareket eden bir partidir ve asıl rekabet ettiği parti aslında PDK'dir. Her ikisinin de UÇK altyapısından geliyor olması, onları muhafazakar ve milliyetçi söylemler kullanmak zorunda bırakmaktadır. AAK, toplumdaki muhafazakar kesime önem vermekle birlikte, aşırı derecede liberal ekonomi, AB ve ABD yanlısıdır. AAK de tıpkı diğer partiler gibi Kosova'nın büyük Arnavutluk tartışmaları içerisinde yer almaması gerektiğini, Kosova'da herhangi bir din yanlısı gibi hareket etmenin ülkenin istikrarına zarar vereceğini savunmaktadır. Hatta Haradinaj, yapmış olduğu bir konuşmada, kendisini Müslüman olarak hissetmediğini söylemiş ve toplum içinde büyük tepki toplamıştır. AAK partisine göre, Kosova'nın Sırbistan ile yürüttüğü müzakereler çok önemlidir; ancak Sırbistan'ın Kosova'nın Kuzey Mitroviçe eyaleti üzerindeki hakimiyetini tam olarak tanımasını teminen üzerine düşenlerin tümünü yerine getirmesi gerekmektedir. Bunun yanında, Sırbistan'ın aynı zamanda uzun vadede Kosova ile ilgili niyetinin de açık bir şekilde ortaya konması gerekliliği AAK siyasetinin önemli bir hedefini oluşturur (Emin, 2014:51,52).

Aslında Haradinaj, şimdiki Cumhurbaşkanı Thaçi'yi Sırbistan ile yürütülen müzakereler konusunda tavizkar davranmakla suçlamaktadır. Geçtiğimiz yılın son döneminde Kosova'nın Sırbistan ile artan gerilimli ilişkileri nedeniyle Kosova'nın almış olduğu bir kararla Sırbistan ve Bosna Hersek ürünlerine yüzde yüz oranında bir vergi uygulaması konusunda Haradinaj, yakın bir gelecekte Merkel ve Macron'un kendilerini biraraya getirmek üzere Berlinde bir toplantı gerçekleştireceğini; ancak her ikisinin de kendisini ve hükümetini vermiş olduğu bu karardan geri döndüremeyeceğini açıklamıştır (Kosova Haber, 2019b). Bunun yanında, Haradinaj aynı zamanda Kosova Sırbistan konusunun artık Avrupa liderleri seviyesinde ele alınması gerektiğine vurgu yaparak, AB Dışilişkiler Yüksek Temsilcisi Federica Mogheriniyi Sırbistan Kosova arasında yürütülen diyalogla ilgili olarak Kosova'ya zarar vermek ve bu süreçte başarısız olmakla suçlamıştır. Haradinaj bununla birlikte Sırbistan ve Kosova'nın kendi kendine yetebilen birer Avrupa devleti olabilmesini teminen AB perspektifini kaybetmemesi gerektiğini ve EULEX misyonunun da ülkede var olmaya devam etmesinin büyük bir gereklilik olduğunu düşündürmektedir. Haradinaj, Arnavutlar ile olan bağların kültürel ve ekonomik düzeyde devam

etmesi ve arttırılması gerektiğini düşünerek, genel olarak Kosova'nın kendi kendine yeten farklı etnikleri bir çatı altında barındıran bir AB devleti olması hedefini saklı tutmaktadır (Emin, 2014:52,53).

Geçmiş hükümetin bir başka koalisyon ortağı partisi olan AKR (Yeni Kosova İttifakı) ise, sonradan Dışişleri Bakanlığı yürütecek olan Behcet Pacolli tarafından 2006 yılının Mart ayında kurulmuştur. Diğerlerine göre yeni bir parti olan AKR, ilk katıldığı seçimlerde dahi yüzde 9.6'lık bir oy oranına sahip olarak Kosova siyasetine başarılı bir giriş yapmıştır. Pacollinin Rusya, İsviçre ve Kazakistanda ciddi yatırımlarının olması, bunun yanında Arnavut milliyetçisi bir tavır sergilemesi AB politikalari açısından pek de olumlu karşılanmasa da Pacollinin sahip olduğu ekonomik imkanlar partinin kısa sürede önemli gelişmeler kaydederek ulusal bir parti olması sonucunu doğurmuştur. AKR'nin AB perspektifinden ziyade daha çok ekonomik gelişme ve kalkınma odakli politikalar ürettiği görülmektedir. Bunun yanında sanayinin geliştirilmesi ve serbest ticaret alanlarının oluşturulması da parti programının belkemiğini oluşturur. Pacolli kısa bir dönem Kosova Cumhurbaşkanlığı görevini yürütmüştür. 2011 yılında PDK ile koalisyon yaparak hükümette dört tane bakanlık elde etmiştir. Aynı yıl yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin olarak Thaçi ile bir anlaşmaya varan Pacolli, Thaçi'nin başbakan olarak kalmasına ve kendisinin de Cumhurbaşkanı olarak koalisyon adayı gösterilmesine karar vermiştir. Ancak parlamentoda Pacolliye onay çıkmamış ve seçilmemesi için de milletvekilleri seçimi boykot etmiştir. Yine de Cumhurbaşkanı olarak ilan edilen Pacolli, bu duruma ilişkin kararın Anayasa Mahkemesi tarafından bozulmasının ardından 37 gün sonra Cumhurbaşkanlığından istifa etmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine de Başbakan Yardımcılığı görevine devam etmiştir.

VV (Vetevendosje-Kendin Karar Ver Hareketi) ise, Kosovalı siyasetçilerin 1980'li yıllardan itibaren vermiş oldukları mücadeleye sıkça atıf yapmakta ve self-determinasyon ilkesinin önemine vurgu yapmaktadır. VV, 2004 yılında önce bir hareket olarak ortaya çıktı ve doğrudan demokrasiye katılım ile aktif vatandaşlık gibi ilkeleri benimsemekteydi. VV dış politikada ise hükümetten biraz farklı bir çizgide siyasetini sürdürmektedir (Emin, 2014:54). Bu çerçevede, Kosova'nın hiçbir dış müdahale olmadan kendi varlığını sürdürmesi gerektiğini sıklıkla dile getiren VV partisi yetkilileri, uluslararası kuruluşların Kosova siyasetine etki etmesini çok büyük dille eleştirmektedirler. Hem Kosova içinde hem de Kosova dışında yaşayan Arnavutlar için self determinasyonu savunarak aslında Anavut milliyetçiliğine hizmet etmektedir.

Parti resmi olarak 2005 yılında kurulmuş olmakla birlikte, uluslararası unsurlara karşı yapılan birçok protesto gösterisini organize etmesi sebebiyle sıklıkla ülke siyasetinde eleştirilere maruz kalmıştır. 2007 yılında sunulan Ahtisaari Planı sürecinde de bu Plana karşı organize edilen protesto gösterilerinde iki kişinin ölmesi ve seksen kişinin yaralanması parti lideri Kurtiyi eleştiri oklarının hedefi haline getirmiştir. Bunun üzerine Kurtinin öldürülen iki kişinin katilinin EULEX olduğunu açıklaması durumun daha da gerilmesine yol açmıştır. VV'nin uluslararası kurumlarla yaşadığı sorunlardan dolayı ilk seçimlere katılımı 2010 yılında gerçekleşmiştir. Katıldığı ilk 2010 seçimlerinde yüzde 12.62 gibi nispeten önemli bir oy oranı elde etmiştir. VV, uluslararası kuruluşların Kosova ekonomisini ileri götüremediğini ve bu sebeple de ülkede kimlik kaybı yaşandığını sıklıkla dile getirmektedir. VV'nin Sırbistan ve Makedonya'da yaşayan Arnavutları da hedef alması, bölge istikrarı açısından tehlikeli algılanmaktadır. Sırbistan ile diyalog konusunda da son derece ser politikalara sahip olan VV, öncelikle Sırbistan anayasasının reforme edilerek Kosova'nın Sırbistan'ın bir parçası olduğu ibaresinin anayasadan çıkarılmasını talep etmektedir. Bunun yanında, Sırbistan devletinin Kosova'da işlenen savaş suçları konusunda özür dilemeis gerektiğini de belirten parti yetkilileri, Kosovalı Sırpların Kosova'da azınlık statüsünde yaşamayı kabul etmeleri gerektiğini belirtmektedir. Bu sebeple de 2013 yılında Sırbistan-Kosova arasında yürütülen süreç sonunda varılan mutabakata şiddetle karşı çıkmaktadırlar (Emin, 2014:56).

Daha da ileri giderek, Belgrad-Priştine Diyalogunun bir an önce bitirilmesi gerektiğini savunan VV, çözümün iki tarafın azınlığı arasında yapılacak bir mübadele ile sonuçlanabileceğini açıklamışlardır. VV'ye göre ülke tam olarak bağımsız olmanın avantajlarından yararlanamamaktadır ve Sırbistan'dan bu konuda göstermiş oldukları iradeye saygı duymasını beklemektedir. Nepotizm ve yolsuzluklara sıklıkla vurgu yapan VV, Kosova'nın öncelikli olarak bunların önüne geçmesi gerektiğini belirtmektedir (Emin, 2014:57). Son olarak Kosova siyasetinde önemine değinilecek olan siyasal parti Kosova İçin Sivil Girişim NİSMA'dır. Pacolli'nin Cumhurbaşkanlığından ayrılmasının ardından bu görevi geçici olarak yürüten Jakup Krasniqi ve Fatmir Limaj'ın Hashim Thaçi ile yaşamış oldukları anlaşmazlıklar neticesinde PDK'dan ayrılıp 2014 yılında kurmuş oldukları partidir. Limaj, savaş suçları nedeniyle yargılandıkları zaman Thaçi'nin kendilerine yeterince destek vermediğini belirterek partide tek etkili isim olduğunu iddia etmiş ve ayrılığın sinyallerini vermişti. Katıldığı ilk seçimlerde yüzde 5.23 oranında bir oy alan parti, PDK'yi olumsuz oranda pek de etkilememiştir; ancak son

seçimlerde almış olduğu oy oranı ile hşkşmette yerini almıştır. Genel olarak AB varlığına karşı çıkmayan bir vizyon sergilemektedir (Ekinci, 2014:59).

Kosova'daki 2018 seçimlerini takiben kurulan ve gşvenoyu almakta zorlanan şlş koalisyon yşnetiminde şlkedeki siyasi kriz giderek tırmanmış ve Haradinaj'ın istifası gşndemi meşgul etmiştir. Dolayısıyla PAN olarak bilinen ve PDK, AAK ve NİSMA partilerinden oluşan koalisyon dağılmıştır. Bunun altında yatan en şnemli neden Sırbistan ile mşzakerelerin yşrştşlmesi ve Sırbistanla Bosna Hersek'e uygulanan vergiler konusunda partilerin ortak noktada buluşamamasıdır. Bu partilerde Sırp temsilcilerin de olduğu gşzşnşnde bulundurulduğunda, bahsekonu siyasi istikrarsızlık beklenen bir durum olarak karşıımıza çıkmaktadır. 6 Ekim 2019 seçimlerinden birinci parti çıkan VV, 2019 yılının Ekim ayı boyunca LDK ile koalisyon gşrşşmelerine devam etmiştir (Kosova Haber, 2019a). Albin Kurti başbakanlığında kurulması olası olan hşkşmetin AB ve EULEX ile ilişkileri, AB yolunda gerçekleştireceği reformlar ve Sırbistan ile yşrştşlen diyalog sşz konusu olduğunda katı bir tutum sergileyeceği beklenmektedir. Dolayısıyla AB-Sırbistan-Kosova ilişkilerinin 2020 yılında ne yşnde seyredeceği şnemli bir gşndem maddesi olarak değerlendirilmektedir. Sırbistan'a uygulanan vergi, AB'nin bu verginin kaldırılması yşnşnde baskısı ve Kosova'nın bu vergiyi Sırbistan'ın kendilerini tanımasından sonra kaldırılacağı yşnşndeki açıklamaları ile gşndemden dşşmeyen Haradinaj'ın yerine başbakanlığı yşrştmesi beklenen Albin Kurti'nin partisinin geçmişi de dikkate alındığında, benzer (hatta daha da katı) bir tutum takınacağı tahmin edilmekle birlikte; bu durumun sonucu olarak AB'ye Sırbistan-Kosova arasındaki ilişkilerini; dolayısıyla da bu diyalogdan etkilenme potansiyeline sahip birçok Batı Balkan devletindeki siyasi gelişmeleri iyi komşuluk ilişkileri ve şartlılık politikası şzerinden değerlendirme konusunda zor bir gşrev dşşeceği değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Bu tezde AB genişleme olgusu tarihsel bir süreç içerisinde ele alınmış ve şartlılık politikası bu süreç içerisinde ve uluslararası ortam dinamiklerine bir tepki olarak değişen siyasi yapısı ile kapsamlı olarak açıklanmaya çalışılmıştır. AB'nin aday ülkelere uygulamış olduğu şartlılık politikasının dışsal etkilerle şekillenen politikalar haline dönüş şeklinin, AB'nin genişleme dışındaki diğer alanlarda bütünleşme politikaları ile birebir ilişkili olduğu, bu çalışma sonucundaki analizlerden elde edilen temel argümanlar arasındadır. Buna göre, AB genişleme politikası, savunma, enerji, para, dışişleri ya da ortak dış ticaret politikasından ayrı düşünülemeyecek kadar kapsamlı bir yaklaşımı gerektirmektedir. AB genişlerken aslında iki temel faktöre bağlı olarak hareket etmektedir; bunlar uluslararası ortamın yarattığı dışsal baskılar ve AB'yi oluşturan üye ülkelerin hassasiyetleridir. Üye ülkelerin arasında her bütünleşme aşamasında olduğu gibi genişleme politikaları bağlamında da dağıtımsal çatışma sözkonusudur. Dağıtımsal çatışma, bütünleşmeden ya da genişlemeden elde edilecek toplam faydadan hangi ülkeye ne kadar pay düşeceğine ilişkin ipuçlarına sahip olmamızı sağlamaktadır. Dolayısıyla dağıtımsal olarak bütünleşmenin getireceği faydadan daha fazla kazanç sağlayacak olan ülkeler, bütünleşme ya da genişleme yönünde daha fazla tavizde bulunabilecek, nispeten az fayda sağlayacak ve genişlemenin Birlik değerlerine olası zararlarından doğacak sıkıntılardan daha çok rahatsız olan üye ülkeler ise belirli siyasi pozisyonlar üzerinden aday ülkelerin uyacağı şartları yeniden değerlendirerek, yeni şartlılık politikaları oluşmasında etkili olabileceklerdir. Bugüne kadar gerçekleşen tüm genişlemelerde istisnasız olarak bu durumun gerçekleştirdiği bu tezde ortaya konmuştur.

Daha ilk genişleme olan 1973 genişlemesi öncesinde Fransa'nın çekinceleri sebebiyle yaşanmış olan süreç, üye ülkelerin dağıtımsal çatışma konusunda uzlaşmaları ve birbirlerine yönelik geliştirdikleri genişlemeyi veto etme tehditi etkenlerinin AB'ye giriş koşulunda yer alan politik tercihlere yansımalarının ilk örneği olarak okunabilmektedir. Bu minvalde birinci bölümde, AB'nin geçirmiş olduğu her bir genişleme dalgasında ortaya çıkan siyasi zorluklar ve AB'nin bu zorlukların üstesinden hangi mekanizmaları kullanarak geldiği açıklanmıştır. Buna göre, İngiltere'nin bütçeye daha çok katkı yapma taahhüdü, EFTA'nın kıtadaki gücünü kırma isteği ve özellikle Güney genişlemelerinde üyelik sonrası şartlılık olarak ortaya çıkan geçiş düzenlemeleri ve kısıtlamalar analiz edilmiştir. İngiltere'nin AB üyeliğine başvurusu, 1967'de Fransa tarafından

kullanılan ilk veto sonrasında iki kez daha olmak üzere toplamda üç kez veto edilmiştir. De Gaulle'ün veto kararının arkasında AET konusunda uluslarüstü oluşumlara karşı olarak izlenmiş olduğu tavır, İngiltere üyeliğinin kendi ekonomik çıkarlarını tehdit ediyor olması ve NATO İttifakının yeniden değerlendirilmesinden yana yürüttüğü politikaydı. İngiltere üyeliği hem ekonomik olarak Fransa üzerinde etki yaratmakta; hem de İngiltere'nin Atlantikçi tutumu Avrupa savunmasının Avrupalılarca yapılmasını destekleyen De Gaulle'ü rahatsız etmekteydi. De Gaulle yerine seçilen George Pompidou, İngiltere konusunda farklı bir tutum izlenmiş ve Başkan seçildikten sonra yapılan ilk Bakanlar Konseyi toplantısında Zirve toplantısı çağrısı yapmıştır.

Bu dönemlerde önceden 1961 yılında Fransız Dışişleri Christian Fouchet tarafından ortaya atılan, AB ortak dış politikasının temelini oluşturan, sonradan oluşturulacak olan (1971) Avrupa Siyasi İşbirliği mekanizmasının ilk sürecini ortaya koyan ve Fouchet Planı (sonradan üyelerce reddedilmiştir) olarak nitelenen Planın genişleme kararına etkisinin Fransız tavrındaki değişiklikte etkili olduğu savunulabilir. Moravcsik İngiltere'nin Birliğe katılırken AT bütçesine yapacağı katkı konusunda üye ülkelerden gelen baskıların ve sonuç olarak İngiltere'nin yıllarca (1984 yılına kadar) en üst düzeyde bütçe katkısı yapmasını hükümetlerarası biçimde karar alma mekanizması içeren genişleme mantığına dayandırır. AB, 1970'li yıllarda İspanya ile tercihli Ticaret Anlaşmaları imzalarken, tarihsel olarak uluslararası sistemde Amerikan Hegemonyasının sorgulanmaya başlandığı, Almanya tarafından Hallstein doktrininin terkedilmeye çalışıldığı ve Brandt tarafından ortaya atılan Ostpolitik politikalarının etkin olmaya başladığı yıllardı. Bu dönemden itibaren Almanya'nın Doğu Avrupa ve Batı Balkanlara yaklaşması Almanya'nın bugünkü genişleme taraftarı tutumunun o yıllara dayandığı sonucuna varmamızı sağlar. Aynı yıllarda, AT ile Türkiye arasında Gümrük Birliği'ne ilişkin kuralları içeren Katma Protokol imzalanıyordu. Soğuk Savaş taraflarının Vietnam'da karşı karşıya gelmesiyle uluslararası ortamın detente dönemine girmesi, aynı dönemde Ortadoğunun petrol krizi sebebiyle karışması karşısında AT'nin kendi içinde ekonomik ve nispeten siyasi bütünleşmeye devam etmesi gerektiğinin AT yetkililerince benimsenmesi sonucunu doğurmuştur. Nihayetinde İngiltere, Danimarka ve İrlanda 1973 yılında Birliğe katıldılar. İngiltere'nin AKÇT'nin pazar ve ucuz hammadde yönünden kıtada yarattığı ekonomik baskıyı en aza indirmek için 1959 yılında kurulan EFTA'nın oluşumuna öncülük etmesi, sonradan EFTA'dan ayrılarak AET'ye katılması, LH mantığına dayalı olarak AB genişlemesinin siyasi liderlerce ekonomik önemine verilen referansı da anlatmaktadır .

Yunanistan ise 8 Haziran 1959'da AET'ye ortak üyelik için başvuruda bulunmuş; aynı yıl Şubat ayında Kıbrıs ile ilişkin Londra ve Z  r  h Anlaşmaları imzalanmış, Temmuz ayında ise T  rkiye AET'ye başvuruda bulunmuştur. Bu d  nemde Yunanistan ilişkileri askeri idareden kaynaklı olarak kesintiye uğramıştı. Komisyon tarafından hazırlanan Yunanistana ilişkin G  r  ş (Avis) Raporu 29 Ocak 1976 tarihinde a ıklamış ve bu Raporda Yunanistan'ın   yeliği konusunda ekonomik a ıdan bazı olumsuzluklar olabileceği belirtilmiştir. Komisyon'un hazırlamış olduğu bu Rapor Konsey'de 9 Şubat 1976'da g  r  ş  lm  ş ve olumsuz değerlendirilen parametreler siyasi olarak olumlu y  nde değiştirilmiştir. AB'nin ekonomik g  c  n   kullanarak siyasi y  ndeki olumsuz g  r  şleri olumluya d  n  şt  rme   abasının ilk izleri Yunanistan genişlemesinde g  r  l  r. Avrupa Tek Senedi (1986) ile AT'nin g    lendirilip canlandırılmasının ama landığı bir d  nemde, Topluluğun, Yunanistan'dan sonra İspanya ve Portekiz'e doğru genişlemesi, genişleme politikası a ısından bazı tepkilerin oluşmasına yol a mıştı. Aslında bu genişlemeler 1960'lı yıllarda Portekiz'deki Salazar y  netiminin tercihli ticarete ilişkin AT   zerinde yarattığı baskılar arttığında değerlendirilmeye başlanmıştı.

G  ney Genişlemesi   ng  r  s  n  n şartlılık politikasına en   nemli etkisinin, 1962 yılında g  ndeme gelen Birkelbach Raporunun olduğu ortaya konmuştur. Birkelbach Raporu'nun aslında Kopenhag kriterlerinin hen  z AB yetkililerince zikredilmediği bir d  nemde siyasi şartlılığın temellerini attığı tezin birinci b  l  m  nde G  ney genişlemesi   er  evesinde a ıklanmıştır. AP Sosyalist grup   yesi Alman Willy Birkelbach'ın Parlamentoya sunmuş olduğu raporla, tam anlamıyla demokratik konsolidasyonu ger  ekleştirmemiş Avrupa devletlerinin başvurusu ger  ekleşirse AT'nin nasıl bir tutum izleyeceğine ilişkin y  neltmiş olduğu soru ve neticesinde elde edilen referanslar genişleme g  ndemini siyasi tartışmanın tam merkezine koymuştur;     nk   raporun sonucunda Siyasi Komite, Toplulukların siyasi birliktelik y  n  ndeki ama larını   ye olmayan   lkelerle kurulacak ilişkiye bağlıyor, bu ilişkinin beş ayrı alana yansıtılması gerekliliği savunuluyordu:   yelik i  in coğrafik, ekonomik, siyasi şartlar ve   yeliğin Birliğe katacağı siyasi i  erikle kurumsal   ehre. Dolayısıyla   yeliğin Birliğe katacağı siyasi i  eriğin ilk genişlemelerden itibaren yine siyasi olarak tartışıldığı bu Raporla kanıtlanmıştır.

Birinci b  l  mde   zerinde durulan bir başka husus, şartlılık politikasının yıllar i  erisinde mevzuata nasıl yansıdağının analizini i  ermiştir. Bu d  nemde mevzuat a ısından bakıldığında, genişlemeyi d  zenleyen Roma Antlaşması'nın 237'nci maddesi Avrupalı olan her devletin   ye

olmak için başvuruda bulunabileceğini belirtmekteydi ve AT üyesi olacak ülkelerin hangi nitelikte olması gerektiğini belirtmekten, *bugün olduğu şekli ile karşılaştırıldığında*, oldukça uzaktı. Bu dönemde ortaya atılmış olan “Avrupalı olan devletlerin başvurabileceği” kuralının ne dereceye kadar coğrafik ve ne dereceye kadar siyasi yönden algılanabileceği tezin birinci bölümünde tartışılmıştır. Buna göre, AT’nin bu dönemde Güney genişlemeleri ile esasında kıtadaki birleşmeyi sağlamaya çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır. 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile genişleme kuralını düzenleyen AKÇTA’nın 98.maddesi, AETA’nın 237. maddesi ve AAETA’nın 205. maddeleri yürürlükten kaldırılmış ve yeni “O” maddesi ile bu hükümler tek bir çerçevede toplanmıştır. “O” maddesine göre; “her Avrupa devleti, Birliğe üye olmak için başvuruda bulunabilir” ifadesi ile genişlemenin artık AB’nin bir politikası olduğunun altı çizilmiştir. Ancak bununla birlikte Maastricht Antlaşması ile Roma Antlaşmasının 238’nci maddesi tarafından düzenlenen Ortaklık Antlaşmaları ile ilgili hükümde bir değişiklik yapılmadığı ortaya konmuştur. Dolayısıyla, ortak üyelik statüsü ile AB kapsamına alınmadan ve dolayısıyla tam üye olmadan, AT nezdinde ilişki kurulmaya devam edilebilecektir. Ortak Üyelik kavramının o dönem için bilinçli olarak genişleme mevzuatı içerisinde çıkarılmaması Türkiye gibi AB açısından her yönden hazmedilmesi zor ülkeler açısından önemli bir gelişme olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şartlılık politikasının kurucu antlaşmalar olan Paris ve Roma Antlaşmaları’nda sonrasında Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları ve Lizbon Antlaşması çerçevesindeki anayasal mevzuattaki yerini almasıyla, ilk antlaşmalarda belirtilen “Avrupalılık”, “insanlık onuru, hürriyet, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı” olarak belirtilen anayasal yöntemin bugünkü mevzuat şekline nasıl geldiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunun yanında siyasi kriterlerin anayasal metinde yer almasının ancak 1997 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile mümkün olduğu sonucuna varılmıştır. Avrupalılık kavramının salt coğrafik olarak okunmaması gerektiğinin AB tarafından dile getirildiği; ancak 1970’li yıllarda Fas’ın başvurusunun Avrupalı olmadığı için reddedildiği gözönünde bulundurulduğunda, aslında Avrupalılık kavramının da siyasi bir algılama şekli olabileceği birinci bölümde anlatılmıştır. Genişleme yöntemine bakıldığında, genişleme sürecinde Komisyon ve Konseyin rolü açıklandı ve AB Konseyi olarak toplanan Zirvenin genişleme ve şartlılık politikası oluşturma sürecine katkısı tartışıldı. Buna göre, Komisyon AB’de kararların icra organı olarak genişleme konularında ve kararların

uygulanmasında önemli bir kurum işlevi görmektedir. Ancak, müzakerelerin yürütülmesi hükümetlerarası bir yaklaşımı gerektirmekte iken ve genişlemeye ilişkin ilk başvuru ile aday ülke statüsünün tanınması veya müzakere fasıllarının açıklanması konuları hükümetlerarası kurumlar olan Konsey'in elinde iken, genişleme sürecinin her aşamasının istisnasız üye ülkelerin hassasiyetlerini, bu sürece yansıtacağını açıklar. Bunun yanında, genişleme politikasındaki önemli kararların Zirve nezdinde devlet ve hükümet başkanlarınca alınması, AB Konseyi kurumunun da bu süreçte aslında çok önemli bir rol oynadığını ortaya koyar.

Birinci bölümde genişleme tarihini bu şekliyle ele almakla ulaşılmak istenen MDAÜ Genişlemesi ve Batı Balkanlar genişlemelerine yönelik karşılaştırmalı bir perspektif sağlamaktır. Buna göre elde edilen sonuçlara bakıldığında, MDAÜ genişlemesini oluşturan aday ülkelerin (YFC ülkelerinden olan Slovenya ile GKRY ve Malta hariç olmak üzere) hem dönemin AB üyesi ülkeleri hem de birbirleriyle çok önemli sayılabilecek bir siyasi uyumsuzluğunun olmaması ve AB'nin bu dönemde ulaşmaya çalıştığı normatif nitelikli kapasite, bu bölgede bütünlüklü bir politika benimsemesini kolaylaştıran bir unsur olmuştur. Bu durum SSCB'nin⁴² YFC'nin dağılma sürecine oranla çok daha sorunsuz seyretmesine bağlanmaktadır. Dolayısıyla, bu ülkeler dışında kalan ülkelerin, yani Slovenya ya da GKRY'nin, üye ülkeleri ile olan ya da kendi iç yapılarından kaynaklanan siyasi uyumsuzlukları tüm MDAÜ genişlemesini rafa kaldırmamak adına ve stratejik olarak AB tarafından gözardı edilmiştir. Varılan sonuçlara göre, özellikle Yunanistan'ın GKRY'nin 1990 yılındaki resmi AB başvurusundan sonra bu ülkenin üyeliğini tüm siyasi sorunlarına rağmen desteklemesi, diğer unsurların yanında, öncelikle bu çerçeveden değerlendirilmelidir. Bu sebeple, AB'nin, herhangi bir üye devletince veto yetkisinin kullanılmasından çekinerek bu bölgede genişleme öncesinde uyguladığı aslında başından beri stratejik siyasi bir iradeyi yansıtan ancak sonraları bir dış politikası hatası olarak da değerlendirilebilecek, sorunların çözümünde her iki tarafa sorumluluk yüklemeyen farklı bir şartlılık politikası geliştirmesine neden olmuştur.

Sonuç olarak, MDAÜ genişleme sürecinde uygulanan genişleme politikası (İtalya ile olan bazı sınır problemlerine ilişkin kısmi olarak Slovenya'ya uygulanan hariç) genel olarak üye ülkelerle aday ülkelerin Kopenhag kriterleri kapsamında demokrasi, hukukun üstünlüğü ve azınlık hakları gibi siyasi ve bunun dışında ekonomik sorunlarının çözümü çerçevesinde

---

⁴² Bu yapıdan Letonya, Litvanya ve Estonya kopmuştur; ancak diğer MDAÜ ülkeleri de eski sosyalist rejimler olduklarından AB'ye geçiş aşamaları kendileri açısından sistem değişikliğini zorunlu kılmaktaydı.

seyretmiştir. Bu genişlemelerin yaşandığı 2004 yılından bu yana aday ülke olan Türkiye'ye üye ülke olan GKRY çıkarları üzerinden uygulanacak şartlılık politikası ise MDAÜ ile Batı Balkanlar arasında (ne MDAÜ kadar tekdüze ne de Batı Balkanlar kadar çeşitlendirilmiş) kendine münhasır bir şartlılık politikası sistematığı olarak ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaşın sona ermesiyle MDAÜ olarak anılan yeni demokrasileri Birliğe entegre etmeyi öngören AB, 10 Aralık 1991 tarihli Maastricht Zirvesinde yönetim sistemleri demokrasi ilkesine dayanan tüm Avrupa ülkelerinin AT'ye üyelik başvurusunda bulunabileceğini belirtmiştir.

MDAÜ genişlemesi analizi sonuçlarına göre, Soğuk Savaş sonrasında Doğu Avrupayı şekillendirecek aktörün AB olacağı görüşünün hakim olması ile birlikte Komisyon, 26-27 Haziran 1992 tarihinde Lizbon Zirvesi'nde sunmuş olduğu Raporda, o güne değin oluşturulmuş anayasal mevzuat çerçevesinde tek başvuru şartı olan Avrupa devleti olmak hususuna ilişkin olarak bazı görüşlere yer vermiş ve Avuranın hiçbir zaman resmi olarak tanımlanmadığını, Avrupa kimliğini oluşturan coğrafi, tarihi ve kültürel unsurların birleşiminin bu hususta önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu görüşten yola çıkarak, bugün ABA'nın 49. maddesinde belirlenen Avrupalılığın salt coğrafi okunuşu olmayacağını altı 1992 yılında çizilmiş ve yukarıda değinilen siyasi konjonktür ve anayasal çerçevede Avrupalılık ile temel demokratik değerlerin katılım şartı olarak düzenlenmesi hususu AB'yi Katılım kriterlerinin belirlendiği Zirvelerin en önemlisi olan Haziran 1993 tarihli Kopenhag Zirvesinde alınan kararlara götürmüştür. 1993 yılının Mayıs ayında Komisyon MDAÜ'nün ekonomik ve siyasi koşulları yerine getirmeleri halinde ve AT'nin yeni üye alımına hazır olması şartıyla üyeliğe elverişli olacaklarını ifade etmiştir. Komisyonun öngördüğü bu şartlar sözkonusu Kopenhag Zirvesinde aynen kabul edilmiştir. Yine Lizbon Zirvesinde AT'ye üye olma hazırlıkları ilerlemiş olan ve Topluluğa katılmaları büyük sorunlar yaratmayacak olan ülkeler ile katılım müzakerelerinin süratle başlaması görüşüne yer verilmişti. Bunlar, aslında İsveç, Finlandiya ve Avusturya idi. Bunun yanında AT, eski Doğu Bloku ülkelerinin Paris Şartında öngörülen ve evrensel kabul edilen normlar çerçevesinde insan haklarına saygılı ve demokratik Pazar ekonomileri olarak gelişmelerini sağlayabilmelerini teminen gerekli her türlü desteği sağlayacağını da altını çizmiştir. 1995 yılındaki genişleme ile Birliğe katılan İsveç, Finlandiya ve Avusturya demokratik rejimler olduğundan müzakere süreçleri genelde müktesebat üzerinden yürütülmüştür.

Buna bir istisna olarak, sadece Avusturyanın anayasasında var olan bir kural gereği başvurusu o dönem için aday ülkelere tartışılır hale gelmişti. Avusturya, 17 Temmuz 1989

tarihinde AT'ye katılmak için Konsey'e başvurmuştu. Avusturya'nın Soğuk Savaş yıllarından başlayarak 1955 yılından bu yana izlediği tarafsızlık politikası Avrupadaki siyasi birlik fikrine hep soğuk bakmasına neden olmuştur. Bunun yanında, Avusturya'nın Anayasasında bağımsızlıkla ilgili önemli kurallar bulunmaktadır. Tezde ayrıntılı olarak ele alınan bu kurallar, Belçikanın buna ilişkin itirazı ve varılan sonucun AT'nin aslında hükümetlerarası bir yapı olduğu görüşünü destekliyor oluşu tezdeki siyasi şartlılık mekanizması görüşünü destekler niteliktedir. Buna benzer bir süreç 1990 yılında GKRY'nin AT başvurusunda da yaşanmıştır; ancak sonuç olarak AB'nin devlet niteliğinde bir yapı değil hükümetlerarası bir oluşum olduğu sonucuna varılmış olmalıydı. Buna ek olarak, Avusturyanın bu soruna ilişkin muhatabı Almanya bu genişlemeyi zaten destekliyordu ve Türkiye ise GKRY için süreci veto edebilecek üyelik ehliyetine sahip değildi.

Birinci bölümde MDAÜ genişlemesi, AB'nin şartlılık politikasındaki değişimi dayandırdığı haklı nedenler çerçevesinde ele alınarak, MDAÜ genişlemesi sırasında sistematik bir şekilde ortaya atılmış olan hazmetme kapasitesi ve idari kapasite mekanizmaları, bunun yanında AB'ye genişleme yöntemi bağlamında esneklik sunan Topluluk Müktesebatı'na bağlı 31. ve 35. Fasıllar değerlendirilmiş ve bu tip şartlılık araçlarının AB genişleme yöntemindeki durumu özellikle siyasi yönden ele alınmıştır. Türkiye gibi özellikle savunma alanında rekabet gücü yüksek ve bölgesel anlamda güçlü ülkeler ile olan müzakerelerde ve Batı Balkanlar gibi birbirleri ile ikili siyasi krizler yaşayan ülkelerde genişleme süreçlerinde sıklıkla gündeme gelen bu tip şartlılık uygulamalarının önemi, herhangi bir siyasi durumun bu uygulamalara dayandırılarak genişleme yönünde bir engel olarak ortaya konabilmesinden kaynaklı olarak önem arz etmektedir. Hazmetme kapasitesi başlı başına üye ülkelerin genişleme yönündeki tercihlerini gözetken bir uygulama olmakla birlikte, 31. Fasıllar, aday ülkenin AB ortak dışışleri ve savunma politikasına uyum oranını değerlendirmektedir.

Bugün dahi AB'nin ortak bir dışışleri politikasının varlığı literatürde sıkça tartışılırken; bu hususun genişleme politikası bağlamında değerlendirilmesi; AB'ye aday ülkeye yönelik uygulamalar açısından oldukça esneklik sunmaktadır. 2003 yılının Mart ayında adaylık başvurusu yapan ve 18 Haziran 2004'te adaylık statüsü verilen Hırvatistan için hazırlanan Müzakere Çerçevesinde olduğu gibi, Türkiye için hazırlanan ve 29 Haziran 2005 tarihinde açıklanan taslak Müzakere Çerçevesinde de, taraflar arasında müzakereye konu olacak AB müktesebatının artık 31 değil 35 başlık altında derlenmesi öngörülmüştür. Topluluk müktesebatına ait Ortak Dış ve

Güvenlik Polititasına Uyum başlıklı 31. Fası ve Diğer hususlar başlıklı 35. Fası genel olarak Siyasi şartlılık kapsamında analiz edilmese de, taşıdığı özellikler bakımından siyasi şartlılık içermektedir. Bahsekonu ilk fası Ortak Dışışleri ve Savunma Politikası kapsamında kabul edilmiş sözleşmeler, uluslararası antlaşmalar ve politik belgeler ile uyum olarak tanımlanmaktadır. Buna göre AB adayları AB tarafından kabul edilmiş kısıtlayıcı ve bağlayıcı eylemlere katılmak zorundadırlar. Bunun yanında, 35. Fası ise AB'ye müzakereler boyunca çözülmemiş hususların derlenip şartlılık politikası oluşturulması konusunda daha da kapsamlı bir inisiyatif yetkisi tanımaktadır. Bu durumun en açık örneğini aşağıda analiz edileceği üzere Sırbistan'a ilişkin üyelik müzakereleri oluşturmaktadır. Bu fasıllar müzakere edilirken dahi AB'nin dış politika kazanımlarının ön planda tutulduğu gözlemlenmektedir. Örneğin, bazı Doğu Avrupa ülkelerinin 2003 yılındaki Irak Müdahalesi sırasında AB'nin başını çeken devletlerin o dönemdeki politikalarıyla zıt yönde yayınlamış oldukları Vilnius Mektubu, Fransa'nın bu ülkeleri şartlılık politikası üzerinden uyarmasına yol açmıştı. Ancak yine de, bu fasılda değerlendirilen olumsuz parametrelerin bütünleşme kazanımlarına feda edilmediği görülmektedir. Örneğin, Karadağ gibi ülkelerin NATO üyeliği AB şartlılığı açısından önemli bir siyasi gelişme olarak görülürken, Kıbrıs ve Malta'nın AB üyesi olmalarına rağmen hâlihazırda NATO üyesi olmamaları, AB'nin şartlılığın anlamını bölgelerdeki hassas dengelere göre yeniden tanımladığını göstermektedir.

Bu sebeple, bu tez açısından bahsekonu müzakere fasıllarının siyasi şartlılığın Topluluk müktesebatına yansımış ve AB'nin dış politika tercihleriyle koordine edilmiş şekli olarak kabul edilebileceği sonucuna ulaşılabilir. Özellikle Kıbrıs, Kosova ve Sırbistan gibi egemenliklerini AB üyeliği üzerinden yeniden yorumlayan bazı ülkelerde, şartlılık kavramının egemenlik olgusunu birebir etkilediği savunulabilir. Bu tip ülkelerin AB-üyesi olma durumu hem aday ve potansiyel aday ülkelerin siyasetleri hem de AB düzeyindeki siyasetin parametrelerini etkilemektedir. AB şartlılığı bu bağlamda aday ülkelerin içsel ve dışsal devlet yapılarının yeniden tanımlanmasını sağlamaktadır; AB burada rıza ile araya giren ve politik süreçleri etkileyen bir yapı olmaktadır. Bu etkileme sürecinin meşruluğunun ve tutarlılığının sorgulanmaması için Komisyon ile Konsey'in aynı konularda benzer ve tutarlı bir tutum içinde olmaları gerekmektedir. Aday ülkelerin iç politikalarına bir şekilde dâhil olma sürecinin güvenlik içeren niteliği AB'nin dış politikası ile doğrudan ilgilidir.

Öte yandan 35. Fasıl ise, Diğer hususlar olarak belirlenmekte ve her aday ülke için müzakereler sonunda tam olarak tamamlanmamış şartların yeniden değerlendirilmesi hususunda belirlenen şartlar olarak kendini göstermektedir. 35. Faslı konumuz açısından önemli kılan, Sırbistan üyeliğine ilişkin bu politikada yaratılmış bir yeniliktir. 2014 yılının hemen başında Sırbistan üyeliğine ilişkin müzakereler daha açılır açılmaz, AB, Sırbistan için 35. Faslın hemen açılacağını ve müzakere süreci boyunca açık kalacağını, Kosova ile ilişkilerin normalleştirilmesi şartının ise bu fasılda yerine getirilmesi mutlak bir unsur olarak müzakerelerin sonuna kadar var olacağına ilişkin bir karar almıştır. Dolayısıyla belirtilen faslın AB tarafından ülkelerarası siyasi diyaloga paralel kullanılabileceği sonucuna varılabilmektedir. Sırbistan müzakerelerinde 35. Faslın uygulanması ise Batı Balkanlar genişlemesinin analiz edildiği üçüncü bölümde etraflıca ortaya konmuştur.

Bu tez, AB hazmetme kapasitesi kavramının da genişleme politikaları kapsamında siyasi bir bilinç ve irade sonucunda ortaya atıldığını savunur. AB, genişleme politikaları bağlamında Birliğin hazmetme kapasitesi kavramını da Haziran 1993'teki Kopenhag Zirvesinde ortaya atmıştır. Kavramın değerlendirilmesine bakıldığında, daha çok AB'nin kendi kurumsal durumu ile birebir ilişkili olduğu görülebilmektedir. Hazmetme kapasitesinin özellikle Türkiye Batı Balkan ülkeleri gündemdeyken söylemde yerini bulması bu kapasitenin aday ülkeler hakkında sakınca görüldüğü durumlarda siyasi yönden kullanıldığının yansıması olarak değerlendirilmiştir. Komisyon'un MDAÜ'lere ek olarak, Kıbrıs, Malta ve Türkiye de dâhil tüm aday ülkeler hakkında hazırladığı ve 1997 yılında imzalanan Gündem 2000 Belgesi, genişleme perspektifini Kopenhag kriterleri ve Avrupa Konseyince benimsenmiş sözleşmelerdeki birtakım kriterlere dayandırıyor 1997 yılının Aralık ayında düzenlenen Lüksemburg Zirvesi de herhangi bir üyelik müzakeresinin açılması için Kopenhag siyasi kriterlerine uyumun şart olduğu ilkesini kabul ediyordu. Gündem 2000 Belgesi Türkiye'nin adaylık statüsünü o dönem için kabul etmezken, bu dönem için MDAÜ genişlemesinin sistemli bir şekilde ilerleyeceğinin sinyallerini vermiş ve genişleme bu şekilde süregelmiştir. Birinci bölümde sonuca varılan diğer hususlar, Gündem 2000 Belgesinde GKRY üyeliğinin yer almaması ve bunun nedeninin de Yunanistan baskısı ve Kıbrısın stratejik konumu neticesinde Komisyon tarafından verilen ve Konseyce benimsenen 30 Haziran 1993 tarihli görüştür. Bu görüş kapsamlı olarak ortaya konmuştur.

MDAÜ genişlemesinin makro analizi çerçevesinde 1997 Lüksemburg ve 1999 Helsinki Zirveleri MDAÜ genişlemesi kapsamındaki önemi açısından değerlendirildi. Bu Zirveler

süresince AB'nin Türkiye'nin adaylığına Kıbrıs sorununun çözümü çerçevesinde yaklaşımı ayrıntılı olarak analiz edildi. Özellikle 1999 Helsinki Zirve kararları AB şartlılığı açısından ülkeler arası ihtilaflı konulara önemli açılımlar getirmesi çerçevesinde değerlendirildi. Lüksemburg Zirvesi de alınan kararlarla ülkelerin aralarındaki sorunları çözmek için Avrupa Konferansları toplama niyeti ortaya konarak bu konferanslara katılacak ülkelerin barış, güvenlik, iyi komşuluk, dış sınırlar ve uluslararası hukuk ilkelerinin bütünlüğü ve ihlal edilmezliği konularını karşılıklı taahhüt etmekle birlikte toprak anlaşmazlıklarını barışçıl yollarla özellikle La Haye Uluslararası Adalet Divanı yargısı ile çözümlenmesini peşinen kabul edeceklerinin kabul edildiği ortaya kondu. Bu teze göre, bu mekanizma, AB'nin MDAÜ genişlemesi kapsamındaki şartlılık politikasının Türkiye ve Batı Balkanlar adaylığı sürecinde genişletileceğinin ilk sinyallerini vermiştir. Akabinde Helsinki kararları ile getirilecek iyi komşuluk ilişkileri, sınır güvenliği ve sorunların barışçıl çözüm şartlılıkları bugün AB açısından son derece genişletilmiş bir anlam kazanmış olan ve siyasi irade yansıtan şartlılık politikasının temelini oluşturur.

10-11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi'nde alınan kararlara göre; Lüksemburg Zirvesi sonrasında alınan kararlar pekiştirilmiş ve aday ülkeler sınır uyuşmazlıklarını barışçıl yollarla çözmeye davet edilmişlerdir. Üyelik başvurusunda bulunan ülkelerin kendi aralarındaki ve üçüncü ülkeleri de ilgilendiren çözülmemiş sınır uyuşmazlıklarını çözmek için her türlü çabayı göstermeleri, başarısız olduklarında ise çatışmayı UAD götürmek konusunda anlaşmaları gerektiği vurgulanmıştır ve bu ifadeler devlet ve hükümet başkanları tarafından teyit edilmiştir. Tezde 1999 Helsinki kararlarında Türkiye'ye aday statüsü verilmesi, ülkede o dönemde yapılan reformlardan (Bu süreç demokratikleşme konusunda sayıldığından ve ülkeler arası ilişkilerle birebir ilişkili olmadığından, dolayısıyla yukarıdan aşağıya Avrupalılaştırmanın bir konusunu oluşturduğundan önemi vurgulanarak gözardı edilmiştir) hariç olarak, Türkiye'nin Avrupa savunması açısından önemi ve AB'nin Kıbrıs konunu üzerinden Türkiye politikalarını çevreleme çabası çerçevesinde değerlendirilmiştir. Dolayısıyla, öncesinde Türkiye açısından AB üyeliğinde bir şart olmayacağı açıklanan Kıbrıs sorunu ve Yunanistan ile ilişkilerin, 1999-2005 (müzakere fasıllarının açılması) yılları arasındaki dönemde AB şartlılığı üzerinden İlerleme Raporları ve Zirve Kararları perspektifine ne yönde yansıdığının kapsamlı analizi yapılmıştır. Bu analiz çerçevesi bugün Türkiye'nin adaylık sürecindeki durumunu açıklayıcı olması bakımından önemlidir. Türkiye adaylığı açısından 2004 sonrası dönem, GKRY üyeliği ve müzakere fasıllarının veto edilmesi, 2006 yılında Türkiye ve AB'nin karşılıklı yayınlamış oldukları

deklarasyonlar çerçevesinde açıklanmış ve 2006 yılından itibaren bu ilişkinin farklı bir boyuta taşındığı argümanı üzerinden AB- Türkiye ilişkilerinin güncel siyasi durumu ortaya konmaya çalışılmıştır. Buna göre varılan sonuç, Türkiye'nin uluslararası politikası sayılan Kıbrıs politikasından geçmişte 2004 yılında Annan Planının onaya sunulduğu dönemde yaptığı gibi karşı tarafın tezlerine yakınlaşma sağlamadığı ve GKRY'ye AB üzerinden daha sert bir politika uyguladığı şeklindedir. Bunun yanında, varılan diğer sonuç, AB ve Türkiye arasındaki ilişkilerin göç, güvenlik ve ekonomi, Balkanlar politikasının uygulanmasında zorunlu müttefik çizgisine kaydığını göstermektedir.

Daha önceden tezde ortaya konmuş olan görüşten yola çıkarak, AB Konseyinin genişleme ve şartlılık politikası açısından yönlendirici kararların alındığı platform olması, özellikle MDAÜ ve Batı Balkanlar genişleme süreçlerinde oldukça öne çıkmaktaydı. Bu dönemlerde temel genişleme politikalarının Zirve kanalıyla oluşturulduğu bir gerçektir. 1993 Kopenhag Zirvesi temel genişleme politikasını kabul ederken, 1994 Essen Zirvesi Katılım Öncesi Stratejileri belirlemiştir. 1995 Cannes Zirvesiyle ilk defa AB toplantılarına üye devletler dışında ülkelerin davet edilmeleri kararlaştırılıyordu. Bu çerçevede MDAÜ ve Baltık ülkeleri ile Kıbrısı temsilen GKRY ve Malta gözlemci olarak Zirve'ye katılmışlardır. Aynı yıl 15-16 Aralık 1995 tarihlerinde toplanan Madrid Zirvesi'nde genişlemeye ilişkin gündem maddelerinde MDAÜ'nün artık dönülmez bir şekilde AB ile ortaklığa doğru yol aldığı pratikte onaylanmış, Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği tesis edilmiş, bunun yanında AB üyesi ülkelerin MDAÜ'ye yönelik endişelerini gidermek adına Kopenhag kriterlerine dördüncü bir kriter eklenmiştir. Madrid Zirvesinde aynı isimle Madrid Kriteri olarak adlandırılacak bir kriter daha ortaya atılmıştır. Dolayısıyla aday ülkelere reform sürecinin yanında yeni bir idari kapasitenin oluşturulması beklenmektedir.

Madrid Zirvesi'ne ilişkin olarak genişleme konusunda önem arz eder nitelikte değerlendirilebilecek bir başka konu Komşuluk Politikasının temellerine ilişkin hükümlerdir. Komşuluk Politikası 2000'li yıllardan itibaren gözle görülür bir politika halini alsa da, aslında Asya Karayipler ve Pasifik kapsamındaki ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesine yönelik girişimlerin daha 1990'lı yıllarda MDAÜ'lerle birlikte Belarus, Moldova, Rusya ve Ukrayna ile Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları imzalanmasıyla ilk kez gündeme geldiği bilinmektedir. Madrid Zirvesinde 1996 yılında yapılacak Hükümetlerarası Konferansta MDAÜ'lerin artık değerlendirme sürecine gireceği teyit edilmekle birlikte, MDAÜ'lerin üyeliğiyle bu bölgelerle AB'nin artık komşu

olacağı değerlendirilmiştir. Avrupa Komşuluk Politikası (ENP) daha sonraları AB'nin sınırlarına en yakında bulunan ülkelerde istikrar, güvenlik ve refahın arttırılması ve bu alanlarda destek olunması amacıyla 2004 yılında uygulanmaya konacaktı. Bunun yanında Birliğin genişleme politikalarını etkiyecek olan ancak o dönemde dışişleri politikalarına yönelik olarak algılanan önemli bir karar daha alınmıştır. Buna göre, YFC'nin dağılma sürecinde 14 Aralık 1995 tarihinde Dayton Anlaşmasının benimsenmesi ve AB'nin bu bölgenin yeniden yapılandırılmasına ilişkin süreçte rol oynamaya hazır olduğu da teyit edilmiştir.

Her aday için müzakerelerin çerçevesini belirleyen ve aslında üyeliğe giden yolda temel belge niteliğinde sayılan Müzakere Çerçeve Belgesinin MDAÜ'ler için tek çerçevede Gündem 2000 Belgesi olarak oluşturulduğu, Hırvatistan ve Türkiye için ise bu çerçevenin münhasıran belirlendiği görülmüştür. Kıbrıs ve Malta'nın üyeliğine ilişkin olarak 1993 yılında kabul edilmiş olumlu görüş olduğu için, bu iki ülkenin adaylıkları Gündem 2000 Belgesi ile sadece teyit edilmiştir. MDAÜ genişlemesinin genel olarak Kopenhag Kriterleri çerçevesinde gerçekleştirildiği, daha çok Slovakya, Slovenya ve Litvanya gibi ülkelerde azınlık hakları ve hukukun üstünlüğü konularında ilerleme kaydedilmesi için çaba sarfedildiği gözlemlenmiştir. MDAÜ genişleme sürecinde Komisyonun genişlemenin getirisi ve üye ülkelerin karşılayacakları külfet arasındaki mali dengenin Komisyonca titizlikle üzerinde durulduğu analiz ortaya konmuştur. MDAÜ ülkelerine yönelik genişlemede üye olmayan küçük ülkelerin topluluğun ortak pazarına dâhil olmasının getirdiği kazanımlar kısa dönemde topluluğun pazarının genişlemesinin üye ülkelere getirdiği kazanımdan daha fazla olmuştur. Bu karşılıklı bağımlılıktaki asimetrik durum MDAÜ genişlemesinde gözle görülür olmuştur. Bu şekilde Avrupa pazarına ve Avrupa sermayesine bağımlı olan MDAÜ müktesebata tam uyumu gerçekleştirirken, bütçeden daha az fonlanma, işgücünün serbest dolaşımı gibi tam üyeliğin getirdiği temel haklarda geçici sınırlamalar v.b. gibi katılım koşullarını kabul etmek zorunda kalmışlardır.

Helsinki Zirvesinin, üç ayrı boyut açısından şartlılık politikasına etkisinin çok önemli olduğu bu tezde kapsamlı bir şekilde ortaya konmuştur. İlk olarak, AB ilk kez Kopenhag siyasi kriterlerini önemli derecede yerine getirmiş olan ülkeler kavramını ifade etti ve Türkiye bunların arasında sayılanlardan en fazla göze çarpan ülke oldu. Kıbrıs konusu ve Yunanistan ile anlaşmazlıklar bu açıdan bakıldığında göz ardı edildi. Bu durum Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterini tam anlamıyla yerine getirmeden aday yapıldığı izlenimini veriyordu ve zaten Müzakere

Çerçeve Belgesi ile AB'nin sonradan giderek artan bir şekilde Türkiye zemininde Kopenhag siyasi kriteri üzerinden oluşturacağı politikanın zeminini oluşturuyordu. Bunun yanında, uzun dönemde Batı Balkanlarda Kopenhag kriterlerinin önemli derecede yerine getirilmesi halinde müzakere fasıllarını açma fırsatını da yaratmış oluyordu. İkinci olarak, Kopenhag kriterleri ile, hazmetme kapasitesi meselesi ve idari kapasite ötesinde bundan böyle tüm aday ülkeler ve Türkiye için iyi komşuluk ilişkilerini de vurgulayan “Helsinki koşulları” yaratılmış oluyordu. Son olarak bu durum, Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki çözüme ilişkin tavizkar olmasını gerektiriyor ve bu konuda Yunanistan ile anlaşmazlıkları konularının çözümünü AB şartlılığı çerçevesinden meşrulaştırmaya yöneliyordu.

Türkiye adaylığının bu çerçevede ele alınmasıyla bazı sonuçlar elde edilmiştir. AB, Kıbrıs uyuşmazlığı konusuyla Batı Balkanlarda yaşanan çatışmalardan çok önce tanışmak zorunda kalmakla birlikte, bu coğrafyada var olan diğer aktörler kendisinin de kurumsal olarak tam siyasileşmemesi sebebiyle daha basit bir politika uygulayarak genelde BMGK kararları ile Yunanistan ve üye ülke önceliklerine önem veren bir yaklaşım ortaya koymuştur. AB bu durumu özellikle 2005 sonrasındaki protokollerde ve ayrıca günümüzde Doğu Akdenizde yaşananlarla pekiştirmiştir. Bunun yanında, AB her ne kadar Türkiye'nin üyeliği konusunda gerek Kopenhag kriterlerini, gerek Kıbrıs çözümsüzlüğünü, gerekse hazmetme kapasitesini öne sürüp çekimser davranırsa da, yukarıda bahsedildiği üzere Türkiye ile üç açıdan ittifak yapmak zorundadır. Bunlar, güvenlik, göç ve enerji yönlü ekonomi şeklinde sıralanabilmektedir. Bu sebeple, hem 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye üyelik statüsü verilmesi, hem de şu anda Kıbrıs adası üzerinde Türkiye ile AB devletlerinin dondurulmuş bir çözümsüzlükte varlıklarını gösteriyor olmasının nedeni bu şekilde açıklanabilmektedir.

İkinci bölümde, birinci bölümde ortaya atılan görüşleri pekiştirmek üzere Soğuk Savaş sonrasındaki dönemin önceki dönemden farklı çok kutuplu yapısı üzerine kuramsal çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Buna göre, Andrew Moravcsik tarafından ortaya atılan Liberal Hükümetlerarası Kuram, (LH) hem genişleme kararı öncesinde AB üye devletlerin kendi aralarındaki dağıtımsal çatışmayı dengeleme eğilimlerini anlatmakta, hem de bir bütün olarak AB'nin çok kutuplu ve anarşik bir dünya siyasetinde genişlerken kendinden başka diğer uluslararası aktörler ile olan rekabeti konusuna verilen referansı da açıklayabilmektedir. Buna göre, dağıtımsal çatışma ve pazarlık kavramları genişleme politikası ve şartlılık politikası kapsamında ve üye ülkelerin aday ülkelerle olan özel nitelikli ilişkileri kapsamında

değerlendirilmiş ve buna bağlı olarak, makro düzeyde Şartlılık Siyaseti Yapımı teorik çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, literatürde dört unsurun analiz edilmesi ile genişleme politikaları anlam kazanır. Bunlar, başvuran devletin genişleme konusundaki tutumu, AB'nin genişleme yönündeki politikası, AB üye devletlerinin genişleme yönündeki politikaları ve genişlemenin etkisidir. Bu teze göre, Liberal Hükümetlerarası kuram (LH) son üç unsuru kapsamlı olarak çok kutuplu bir sistemde anlatabildiği üzere önemlidir.

Yapılan teorik analizden elde edilen bir başka sonuca göre, dışsal baskıların üye devlet görüşlerinin belirleyici olması başvuran devletin genişleme konusundaki tutumunun önemsiz olduğu anlamına gelmez, aslında eski EFTA ülkelerinin müzakere süreçlerinde, Norveç ya da İzlanda örneğinde bunu görebilmekteyiz; ancak sonuç olarak Norveç ve İzlanda dahi aslında AB tarafından hâlihazırda müzakere edilmiş bir mevzuata yakınlaşmadıklarından (özellikle balıkçılık politikası ile ilgili olarak) genişlemeyi gerçekleştirememektedirler. Brexit gözönünde bulundurulduğunda da, bugün anlaşmasız Brexit'in gerçekleşme ihtimali üye devletlerin müzakere edilmiş bir mevzuatı tekrar müzakereye açmayacakları konusunda mutabık kalmalarından kaynaklıdır. Dolayısıyla LH, sürecin başlangıcını analiz ettiği oranda şartlılık politikalarının oluşumunu açıklamada başarılıdır. Buna göre, LH genel olarak AB'nin genişleme yönündeki politikasına makro politik bir düzeyde odaklanır ve genişleme şartları ve müzakerelerini bu çerçeveye oturtmak için çaba sarfeder. Makro politik düzeyde yapılan genişleme çalışmaları, NATO gibi örgütlerle olan ilişkilerin de özünü ortaya koymaya çalışır. Dolayısıyla bu çalışmalarda da görüleceği üzere AB genişlemesine bir dış politika olarak yaklaşılr. AB genişleme politikasının özünü anlamaya çalışarak bu yöndeki siyasa bütünleşmesinin gündemini ortaya koymaya çalışır. Andrew Moravscik, AB tarihindeki anayasal değişiklikler ve tarihi pazarlıkları çıkış noktası olarak kabul ederek, bütünleşmeyi tek bir faktörle açıklamaya çalışmak yerine; bütünleşmenin birden çok nedensellik ve birden çok evreyi içerdiğini savunmuştur. LH'ye göre devletler, rasyonel ve üniter birer aktördürler ve bu bağlamda işbirliğine katılım ya da uluslararası alanda supranasyonel yapılaşmaya gitme ancak ve ancak stratejik rasyonel devlet katılımlarıyla açıklanabilmektedir.

Andrew Moravscik'e göre, Yüksek Politika alanında bir bütünleşme dolayısıyla genişlemenin gerçekleşmesi (ki bu sınırsal bütünleşme olarak kabul edilebilecektir) devletlerin uluslararası güç dengelerindeki konumuna göre ve jeopolitik çıkarları oluşturan egemenlik ve güvenlik kaygılarından doğan tercihleri ile açıklanır. Liberal ayağında ise ülke içi çıkar gruplarını

temel aktör olarak konumlar ve tercihlerin konulara özgü (issue-specific) olarak belirlendiğini savunur. Genişleme, farklı üye ülkelerin muhtelif çıkarlarına doğrudan etki ettiğinden ve bu durum vatandaşlık politikalarından savunma politikalarına kadar birçok politika alanına etki edebilecek türden olduğundan, Yüksek politika alanı olarak belirlenmiş; bundan dolayı LH'nin tek tek üye devletlerin genişleme yönünde AB aktörüne yetki vermesi ve AB'nin genişlemeyi hükümetlerarası yöntemle göre ve hem üye devletlerin hem bütün olarak kendinin jeopolitik çıkarlarını gözetenek siyasi bütünleşme yönünde atacağı adımlar genişlemeyi belirleyen faktörler olarak değerlendirilmiştir. Olası bir genişleme kısa dönemde bir üyenin çıkarlarını zedeleyecek gibi görünse de, bu durumun aşılması LH kuramı tarafından pazarlık mantığı ve işlevselliği çerçevesinde açıklanmaktadır. Moravscik dış politikadaki tercihlerin de değişebileceğini savunarak, bugünkü AB Kosova siyasetini açıklayabilmemizi sağlamaktadır.

Tezin son bölümü olan üçüncü bölüm, AB devletlerinin YFC'nin ilk dağılışı sürecinden itibaren Batı Balkan bölgesine yönelik izlemiş olduğu politikanın analizini yapmakta ve bu analiz neticesinde AB'nin bu bölge için başından beri bütünsel bir yaklaşım sergilemesi gerektiği sonucuna varmaktadır. 27 Ağustos 1991 tarihinde AT'nin yayınlamış olduğu bir bildiri ile hâlihazırda toplanmış olan Avrupa Topluluğu Yugoslavya Konferansı'nda YFC'nin altı kurucu cumhuriyetinin birbirinden ayrılması amacıyla çıkarılan çatışmalarda sorunun niteliğinin belirlenmesi ve ayrıca çıkan çatışmalarla olası bağımsızlık hareketlerinin tanınmasına yönelik bir ara formül olması öngörülen hakemlik kurumunun (Badinter Komisyonu) yapısı ve kararları değerlendirilmiştir. Bu tezde elde edilen sonuçlara göre, Badinter Komisyonu'nun karar niteliğinde açıklayacağı bazı görüşleri, özellikle tanımanın açıklayıcı olacağı özelliği, yani uluslararası aktörlerce ilişki kurulduğunda bu durumun tanımayı da beraberinde getireceği şeklindeki yaklaşımı, Batı Balkan ülkelerine yönelik şartlılık politikalarının kaynağını oluşturur. AT yine 16 Aralık 1991 tarihinde düzenlenen Dışişleri Bakanları Olağanüstü toplantısında Soğuk Savaş sonrasında Ortak bir Pozisyon belirlemeyi uygun görmüştür. Bu ortak pozisyona göre, MDAÜ'deki yeni devletlerin tanınması için ortak kriterler dizisinde anlaşmak, Yugoslavya'nın hususi şartları ile ilgili ek kriterleri tanımlamak, Yugoslavya'nın halefi devletlerin tanınması için prosedürler ve tarih konusunda çözüm sağlamak şeklinde idi. Buna göre demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, azınlık haklarına saygı gibi kriterler zikredilmekteydi. Bundan tam 10 gün önce AB, 10 Aralık 1991 tarihli Maastricht Deklarasyonu'yla da Batı Avrupa Birliği'nin NATO'nun ayrılmaz bir parçası olarak kalacağını kabul ediyor, BAB'ın NATO'ya alternatif

olacağını değil NATO'nun Avrupa ayağını güçlendireceğini bildiriyor; aynı zamanda da MDAÜ genişlemesi sürecini resmen başlatmış oluyordu. Böylelikle bu teze göre, AB, aslında Batı Balkanlardaki şartlılık politikasının MDAÜ'den farklı bir yönde seyredeğini 16 Aralık 1991 tarihli deklarasyonunda hususi şartlar olarak ortaya koymuş oldu. NATO içindeki Avrupa ittifakın yapısına, tezin çeşitli bölümlerinde özellikle Türkiye ve Batı Balkanlar ile ilgili olan bölümlerde atıf yapılarak AB'nin savunma kapasitesinin süreç içerisinde gelişimi ve bunun genişleme politikasına etkisi kısaca anlatılmıştır. Bu minvalde Türkiye, güçlü bir NATO üyesi olarak askeri açıdan AB tarafından dikkate alınması gereken bir ülke durumundadır.

Esasında ortak pozisyona ulaşıncaya kadar özellikle Almanya'nın AB içinde ortak bir karar alınması yönünde çaba sarfettiği de üçüncü bölümden elde edilen sonuçlar arasındadır. 1991'de Slovenya ile Hırvatistan peşisıra YFC'den ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmeden önce, AB ülkeleri dışişleri bakanlarının 24 Haziran 1991 tarihinde bu bağımsızlıklar daha bildirilmeden Lüksemburg'da gerçekleştirdiği Zirvede, Hırvatistan ile Slovenya'nın olası bir tek taraflı bağımsızlık ilanının kabul edilmeyeceği bildiriliyordu. 1991 yılı süresince Almanya'nın yürüteceği politika ile AB ülkelerini bu konudaki ikna çabası ve bu ülkelerin üyelik sürelerinde oynayacağı rol zamanla AB Batı Balkan politikasının olumlu yönde değişmesine sebep olacaktı. Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin Avrupa Güvenliğini için daha fazla kaynak ayırma niyetinde olmadığı da aynı yıl yayınlamış olduğu Transatlantik Deklarasyon metninde açıkça ifade edilmiştir. Bu dönemlerde Körfez Krizi sırasında ABD Rusya ile ittifak yapıyor, anılan Deklarasyonla da Balkanlar ve Doğu Avrupadaki ekonomik kalkınmanın AB aracılığıyla yapılması niyetini açıkça ortaya koyuyordu. Bu tezde varılan bir başka sonuca göre, Transatlantik Deklarasyonun belirlediği ABD-AB ilişkileri, AB'ye Batı Balkanlarda istikrarı sağlama misyonunu yüklemiştir.

Batı Balkan ülkelerinin uyması öngörülen kriterler, temel olarak şu şekilde özetlenmiş ve önceki şartlılık politikalarından farklı parametreler içerdiği değerlendirilmiştir. Buna göre, mültecilerin evlerine dönüş sürecinin sağlanması, AB ülkelerinde kaçak konumundaki vatandaşların geri kabul edilmesi, Dayton Anlaşması'nın etkin şekilde uygulanması, azınlık ve insan haklarının geliştirilmesi, ICTY ile işbirliğine gidilmesi, serbest seçimlerin yapılması ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik kriterler Batı Balkanlar ülkelerinde geçerli olan ve bugüne kadarki genişleme süreci ve şartlarından kopuşu gerektiren unsurlar olarak sıralanabilir. AB, bu kriterlerle ve şartlarla bağdaşmayan durumların devam edildiğini gördüğünde ticari

ilişkilerin askıya alınacağını, yardımların durdurulacağını ve ilgili anlaşmaların erteleneceği gibi yaptırımlar zincirini devreye koyacağını belirtmiştir. Bu yıllarda MDAÜ genişlemesinin henüz rayına oturtulması nedeniyle Batı Balkan ülkelerine yönelik Kopenhag Kriterlerini yerine getirmeleri koşuluyla, üyelik perspektifine sahip olabilecekleri hususu henüz telaffuz edilmemekle birlikte yine de siyasi kriterler ekonomik yardımlarla yani ticari imtiyazlar ve mali yardım gibi ödüllere AB tarafından ortaya konuluyordu. O dönemlerde Batı Balkanlara yönelik bölgesel yaklaşım, Hırvatistan, Bosna Hersek, Arnavutluk, Makedonya ve YFC'yi (Sırbistan, Karadağ ve Kosova) kapsamaktaydı. AB'nin Batı Balkan genişleme süreci ve prosedürlerini belirleyen 2000 Zagreb, 2003 Selanik Zirveleriyle 2006 yılında kabul edilmiş olan Salzburg Deklarasyonu bu bölümde ayrıntılı olarak ele alınmış, AB'nin her dönem için Batı Balkanların birbirlerini etkileyebilecek nitelikteki siyasi durumlarını hedef tutan bütünlüklü tavrı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tüm sayılan şartlar değerlendirildiğinde, AB'nin genişleme politikasının öncekine oranla gözle görülür bir şekilde farklılaştığı Güneydoğu Avrupa (Batı Balkanlar) genişleme süreci iyi komşuluk ilişkileri açısından ilk iki bölümdeki değerlendirmeler çerçevesinde analiz edilmiştir. Buna göre, üçüncü bölümde, Bosna Savaşı ile akabinde Kosova'da yaşanan çatışmalar sırasında AB üye ülkelerinin çatışmaların çözümüne yönelik izledikleri yol ile çeşitli Komisyon ve çözüm yapıcı mekanizmalarda almış oldukları kararların sonradan genişleme politikasına yansımaları açıklanmış ve bu bağlamda Batı Balkanlar için şartlılık politikasının bu bölgeye özgü bir yaklaşım gerektirdiği ortaya çıkarılmıştır. Dolayısıyla elde edilen bulgular, Batı Balkan genişlemesi kapsamındaki ülkelerin etnik yapısının potansiyel tehlike yaratma kapasitesine sahip olması, üye ülkelerden özellikle 2008 ekonomik krizi sonrasında gelen genişleme karşıtı tepkiler ve diğer uluslararası aktörlerin bu bölgenin şekillendirilmesinde AB'yi tercih etmesi nedenlerinin de hem AB'ye bölgede şartlılık politikası uygulanması bağlamında daha önceki genişlemelere kıyasla daha fazla faaliyet alanı sunduğu, hem de bu politikayı çeşitlendirmesi yönünde baskı yarattığı şeklindedir.

Şartlılık politikası kapsamında Batı Balkanlar genişleme süreci öngörülerek getirilen ICTY ile işbirliği ve iyi komşuluk ilişkileri günümüzde AB genişleme çalışmaları literatüründe en çok tartışılan konular arasındadır ve bu çalışma sözkonusu şartların oluşturulmasının AB'nin dış politika bağlamında bölgede aktif olduğu ilk yıllara kadar dayandırılabilceğini savunmaktadır. Tüm bunların yanında, Batı Balkanların Avrupa kıtasında yer alması, jeopolitik

olarak çok önemli kaynaklara sahip değil ancak konumları itibariyle bu kaynaklar bakımından geçiş özelliğine sahip olması, AB'nin savunma ve enerji kapasitesini arttırmasına olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla AB, bu bölgelere uyguladığı şartlılık politikası bağlamında aslında kendi dış politika araçlarını da güçlendirmeye çalışmıştır.

Batı Balkanlar politikasının değişikliğe uğramasındaki en önemli sebep olarak görülen etnik çatışmaların karşısında AB şartlılık politikasının nasıl şekillendiği üçüncü bölümde ele alınmıştır. Bu çerçevede, AB şartlılık politikasının Bölgesel Yaklaşım, Selanik Zirvesi, Feira Zirvesi, Salzburg Deklarasyonu ve İstikrar ve Ortaklık Süreci'nde Batı Balkan ülkelerinden beklentileri ayrıntılı olarak ortaya konmaya çalışıldı. Batı Balkanlar üye perspektifi şartlılık politikası analizi bağlamında dört ana bölümde çözümlenmeye çalışıldı. Buna göre, Slovenya ve Hırvatistan'ın nispeten daha az karmaşık bir şartlılık politikasına tabi oldukları ve adaylıkları süresince İtalya gibi sınır komşularıyla sınırların belirlenmesine yönelik bazı sıkıntılar yaşadıkları, bunun da AB şartlılığına yansımaları tezde açıklandı. Arnavutluk ve Makedonya'nın adaylıkları Yunanistan ile olan ilişkileri (azınlıklar ve isim sorunu) çerçevesinde ele alındı. İki ülkenin AB politikalarına tabi olma sürecinin açıklanmasından sonra varılan sonuç, Yunanistan'ın AB üyesi olması sebebiyle, müzakere fasıllarının açılması sürecinden sonra bu ülkelere yönelik talepkar olacağı ve bu sebeple bu iki ülkenin müzakere sürecinin sürekli dinamik olacağı anlaşılmaktadır. Bosna Hersek'e ilişkin AB şartlılığı, Bosna Savaşı ve AB'nin Dayton Anlaşması çerçevesinde icat edeceği şartlar ve aynı zamanda Sırbistan-Bosna Hersek'teki Sırp Cumhuriyeti ilişkileri çerçevesinde açıklanmaya çalışıldı. Bosna Hersek'in anayasa değişiklik süreci ile ilgili olarak AB'nin ileride daha fazla şartlılık politikası üretebileceği sonucuna varıldı.

Batı Balkanlara ilişkin şartlılık politikası perspektifine bakıldığında ise, Slovenya ve Hırvatistan gibi bağımsızlıklarını nispeten daha kolay kazanmış ve ekonomik olarak daha kalkınmış olan ülkelerin AB üyeliği serüveninin daha kolay gerçekleştiği açıklanmış; ancak yine de bu ülkelerin adaylığında bazı AB ülkelerinin birtakım politikalarını müzakere sürecinde yansıtmaya çalıştıkları ve ikili sorunlarını bu çerçevede çözdükleri gözlemlenmiştir. Dolayısıyla LH kuramının argümanları Batı Balkanlar genişleme süreci açısından da geçerliliğini korumuştur. Örneğin Slovenya ve Hırvatistan Trieste Körfezi'nde İtalya ile olan sorunlarını çözdükten sonra müzakere süreçleri ivme kazanmıştır. Slovenya ile Hırvatistan da Piran Körfezi'nde birtakım sınır sorunları yaşamış ve Slovenya üye olduktan sonra AB üyeliği kartını kullanarak bu sorunun kendi lehine Hırvatistan üyeliğinden önce çözümlenmesini talep etmiştir. Bir başka örnek olarak,

Hırvatistan, AB'ye Katılım Anlaşmasının onay sürecinde, artık faaliyette olmayan Ljubljana Bankasının Hırvat mudilerine olan borcunun ödenmesine ilişkin anlaşmazlık nedeniyle AB üyesi komşusu Slovenya'nın veto tehdidiyle karşılaşmıştı. Ancak, 11 Mart 2013 tarihinde Sloven ve Hırvat yetkililer arasında Ljubljana Bankası sorununun çözümüne yönelik mutabakat zaptının imzalanması ve Sloven Parlamentosu'nun nihayet 2 Nisan 2013 tarihinde Hırvatistan'ın Katılım Anlaşmasını onaylaması ile bu engel de ortadan kalkmıştır. Arnavutluk'un AB sürecini tıkayan sebep 1990'lı yıllardan itibaren Yunanistan ile yaşamış olduğu siyasi sorunlardan ileri gelmektedir. Kuzey Makedonya'nın da Yunanistan ile yaşadığı isim sorunu uzun süre için ülke üzerinde AB şartlılığı olarak baskı yaratılması sonucunu doğurmuştur. Bu sorun şimdilik çözümlenmiş olsa da, Yunanistan, üye bir devlet olması sebebiyle var olan ikili sorunları Makedonya ve Arnavutluğun müzakere sürecinde gündeme getirme hakkını ve ilerleme kaydedilmesi durumunda da süreçleri veto etme hakkını elinde bulundurmaktadır.

Tezin son bölümünde ayrıca Batı Balkan ülkelerinin Berlin Süreci kapsamındaki üyelik perspektifi etraflıca inceleniş olup, 2018 yılına kadar Genişleme Strateji Belgelerinin ayrıntılı kapsamı ve ülkelere yönelik İlerleme Raporları kaynaklarından yararlanılmıştır. Berlin Sürecine neden olan faktörler üzerinde AB'nin Batı Balkan genişlemesine neden önem vermesi gerekliliğini ortaya koyması bakımından önemli sayıldığı için özellikle duruldu. 2013 Genişleme Stratejisi ve sonrasındaki İlerleme Raporlarında Türkiye'nin kararlı bir adaydan çok stratejik bir ortak durumunda değerlendirildiği görülmektedir. Özellikle 2013 Strateji Belgesinde belirtildiği üzere Hırvatistan'ın çok yakında üyeliğinin gerçekleşeceği, Karadağ ile katılım müzakerelerinin başlatılması ve Sırbistan'a aday ülke statüsü verilmesi, AB'nin, koşullar karşılandığında taahhütlerini yerine getireceği, Hırvatistan, Karadağ ve Sırbistan'da yaşanan gelişmelere ilaveten, Eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti'nde olumlu sonuçlar elde edildiği ve Yüksek Düzey Katılım Diyalogu yetkili makamlarının reformlara daha etkili bir biçimde yoğunlaşmasının sağlandığı, Arnavutluk'ta hükümet ile muhalefet arasındaki diyalog, seçim sisteminde ve parlamentoya ilişkin reformların kabulü ile birlikte siyasi çıkmazın büyük ölçüde aşılmasına olanak sağlandığı, Türkiye'nin halihazırda ilan edilen ve Mayıs 2012'de Komisyon tarafından başlatılan pozitif gündeme verdiği aktif desteği ile AB katılım sürecine ilişkin taahhüdünün devam ettiği konuları yer almıştır. AB'nin belirlenen hedefler yönünde Batı Balkan ülkelerinin üyelik yolunda gerçekleştirmesini istediği reformların hangi mekanizmalar yoluyla ortaya konduğu da üçüncü bölümde açıklanmıştır.

Sırbistan ve Kosova arasındaki ilişkilerin AB şartlılık politikasına yansımalarının analizi, Kosova sorununun ayrıntılı analizi yapıldıktan sonra üçüncü bölümün son kısmında yapıldı. İlk olarak Kosova sorununun ortaya çıkış nedenleri ve Kosova krizinde AB ve üye devletlerinin yaklaşımı ele alındı. 2010-2015 yılları arasında çeşitli problemler nedeniyle duraksayan Batı Balkanlar genişleme sürecinin Nisan 2013'te Belgrad-Priştine diyalogunun sağlanmış olması sonrasında, AB'nin bu ülkelere yönelik olarak istikrar ihraç etme niyeti ortada dururken bu ülkelerde var olan istikrarsızlığın AB'yi etkilemeye başlaması ile Almanya tarafından ortaya atılan Berlin Süreci nedenleri, Berlin Sürecini gerektiren jeostratejik hedefler ve gelinen aşamada AB tarafından sarfedilen çaba bu iki ülke ilişkileri çerçevesinde ayrıntılı olarak analiz edildi. Sırbistan-Kosova arasındaki ilişkiler Kosova Savaşı'nın AB'nin ortak dışışleri savunma politikası kapsamındaki yeri çerçevesinde tarihsel bir süreç içerisinde ve Kosova'ya ilişkin statü müzakereleri ile Ahtisaari Planı çerçevesinde de ele alınarak açıklandı. AB'nin Sırbistan ile imzaladığı İstikrar ve İşbirliği Anlaşma metni de analiz edilmiş ve aslında Sırbistan'a bu belgelerde Kosova'yı tanıma şartı getirmediği anlaşılmıştır. Resmi belgelerde Sırbistan şartlılığı, Kosova ile ilişkilerin kapsamlı bir şekilde normalleştirilmesi ve iki tarafı bağlayacak bir anlaşma ile sonlandırılması şeklinde bir talebi içermektedir. Bu sebeple, her iki tarafın bu konudaki siyasi görüşlerini ortaya koyabilmek ve AB'ye ne kadar ihtiyaç duydukları konusuna ilişkin çıkarımlarda bulunmak üzere ülkelerin siyasi ve ekonomik göstergelerinin ortaya konması bu tez çalışması için önemlidir. Göstergelerden elde edilen sonuçlara göre, Batı Balkan genişlemesinin özellikle Almanya ve İtalya için önemli olduğu; Sırbistan'ın da her açıdan Batı Balkan devletleri arasında (MDAÜ genişleme sürecinde Polonya, Çekya ve Macaristan olduğu gibi) öncü devlet kapasitesine ulaşmaya en yakın devlet oluşudur. 1999 yılından bu yana hem Sırbistan hem de Kosova iç siyasetinde siyasi partilerin gündem maddelerinden birini AB üyeliği perspektifinin oluşturduğu da yapılan siyasi analiz sonucunda elde edilen sonuçlardandır.

Kosova sorunu AB şartlılığı bağlamında değerlendirildiğinde literatürdeki hemen hemen her kaynakta Türkiye açısından Kıbrıs şartlılığına atıf yapılır. Bu tez aslında bu durumun da bir karşılaştırmasını yaparak bazı sonuçlara ulaşmıştır. Bu sonuçlar çeşitlendirilebilmekle birlikte iki temel üzerinde şekillenir. İlk olarak, AB, Kıbrıs şartlılığı meselesine sorun oluştuktan çok sonra dahil olduğu için ve özellikle bir üye devlet olan Yunanistan etkisinde bu şartlılığı oluşturduğu için ve bunun yanında da BM, UAD ve AİHM kararlarının Kosovadakinin tersine Türkiye açısından olumsuz olması AB'yi bu şekilde bir politika oluşturmaya ve kararlılıkla yürütmeye

itmiştir. İkinci olarak, Belgrad-Priştine Diyaloguna ilişkin sorunlar daha günceldir ve AB özellikle Bulgaristan ve Romanya üyeliklerinden sonra bu coğrafyayı halihazırda çevrelemiştir. EULEX'in varlığı dahi AB'nin beş üyesinin Kosova'yı tanımaması gerçeği ortada dururken Bölgedeki politikalarının aslında tüm üyelerde kabul edildiği anlamına gelmektedir.

AB, bu tez çalışmasının birinci bölümünde açıklanan Diğer konular başlıklı 35. Faslı ilişkilerin normalleştirilmesi bağlamında Sırbistan müzakereleri için açmış ve bu yöndeki kararlılığını Sırbistan ile imzalanan Çerçeve Belgesinde tüm fasıllar kapatılsa bile sözkonusu faslın “mutatis mutandis” şekilde kapatılacağını belirterek göstermiştir. Bu sebeple tez çalışmasının son bölümünü Kosova ve Sırbistan adaylık süreçlerini iki ülke arasındaki diyalog çerçevesindeki sorunlar ve bu sorunlarda geline aşama oluşturmuştur. Buna göre, Belgrad-Priştine Diyalogu çerçevesinde 2013 yılının Nisan ayında imzalanan Brüksel Mutabakatında iki tarafın birbirlerinin AB yoluna engel olmayacağı ibaresi yer almaktadır. Ancak AB Sırbistan ile imzaladığı İstikrar ve İşbirliği Anlaşmasında ve ayrıca Müzakere Çerçevesinde de hiçbir üye devletini bu tanımaya zorlamayacağını belirtmektedir. Aynı zamanda iki ülkenin eşzamanlı AB ile bütünleşmemesi karşısında birbirini engelleyebileceği ibareleri yer almaktadır. Yukarıdaki paragraflarda belirtilen hususlar da gözönünde bulundurulduğunda, AB'nin bu Diyalog sürecine ilişkin olarak kararlı ancak aynı zamanda çaresiz ve çelişkili olduğu sonucuna da ulaşılabilir.

Bu çerçevede, Sırbistan ile imzalanan İstikrar ve İşbirliği Anlaşmasında Sırbistan'a getirilen şartlılık değerlendirildiğinde, EULEX ile işbirliğinde çalışılması, UAD'nin almış olduğu kararlara uygun hareket edilmesi, müktesebatın uygulanması konusunun Kosova'nın statüsüne ilişkin Sırbistan görüşleri ile çelişmemesi gereklilikleri sıralanmıştır. Buna rağmen, tanıma kelimesinin yerine ilişkilerin normalleştirilmesi sözdizisinin yer alması; hatta 25 Temmuz 2014'te Kosova ile imzalanıp 1 Nisan 2016 yılında yürürlüğe giren İstikrar ve İşbirliği Anlaşmasının 2. maddesinde ise bu anlaşmada kullanılan hiçbir terim, sözcük veya tanımdan, Kosova'nın AB tarafından bağımsız bir devlet olarak kabul edildiğinin anlaşılmaması gerektiği, bunun yanında AB'nin hiçbir tekil devletini de bu yönde bir karar almaya zorlamayacağı ibaresi durumu oldukça karmaşık bir hale getirmiştir. BM Genel Kurulunun iki daimi üyesi olan Rusya ve Çin'in ise Sırbistan tezini desteklemesi, Kosova'nın bağımsızlığına ilişkin bir BMGK kararı alınmasını günümüze değin imkânsız kılmıştır. Fransız lider Macron 2018 yılında sıklıkla Rusya ve Türkiye'nin Batı Balkanlar bölgesindeki varlığından rahatsızlık duyduğunu dile getirmektedir.

Sırbistan ile imzalanan İstikrar ve İşbirliği Anlaşmasının 5. maddesinde ise özellikle AB'nin ortak dışışleri ve savunma politikası ile uyumlu olunması gerektiği, yine 13. maddede her iki tarafın da AB üyeliği yolunda devam etme için nihayetinde bir anlaşmaya varmaları gerektiği, 16. maddede ise AB'nin yukarıdaki 5. ve 16. maddelerde belirtilen hususlarda rol oynayacağını açık bir siyasi irade olarak ortada durduğu vurgulanmıştır. Kosova Savaşı NATO güçleri tarafından sonlandırıldıktan sonra, 1999 yılından 2012 yılında denetimli bağımsızlığın sona erdirildiğinin duyurulmasına kadar olan süreçte UNMIK ve NATO himayesinde devlet kapasitesinin gerekliliklerini yaratılmaya çalışılmıştı. 2005 yılında BM nezdinde yürütölmeye başlanan Kosova'nın nihai statüsüne ilişkin müzakereler ve sonucunda BM Kosova Özel Temsilcisi Ahtisaari'nin taraflara sunmuş olduğu Kosova'ya aşamalı bağımsızlığı öngören Plan Sırbistan tarafından kabul görmese de Kosova, bu Plana dayanarak 2008 yılında tek taraflı bağımsızlığını ilan etmişti Bu bağımsızlık kararı ile EULEX'in Kosova'da konumlanmasının aynı yıl içerisinde gerçekleşmesi, AB'nin Kosova'daki istikrara vermiş olduğu önemi göstermektedir. UAD'nin 22 Temmuz 2010 tarihinde Kosova'nın statüsüne ilişkin olarak vermiş olduğu karar da, AB yaklaşımını desteklemiştir.

AB politikasının değeriendirilmesi bağlamında varılabilecek bir başka sonuç, Sırbistan'ın Rusya ile olan ilişkilerinin AB tarafından olumlu karşılanmadığı, bu sebeple AB'nin Sırbistan'ı olabildiğince Kosova tezine yakınlaştırmaya çalışacak olması, böylece üye ölkelerden gelecek tepkileri de Sırbistan üzerinden kırmaya çalışacak olmasıdır. Sırbistan'ın bölgede en kalabalık nüfuslu ölkö olması, dört AB üye ölkesi, iki AB aday ölkesi ve iki de AB potansiyel aday ölkesi ile komşu olması, Rusya'nın bölgedeki varlığının en çok tartışıldığı ölkö olması AB açısından Sırbistan'ı önemli kılmaktadır. Böylelikle bu Diyalog süreci ile AB ilk kez, iki ölkö arası ilişkilerin parametrelerini şartlılık politikası üzerinden yeniden yorumlamaya çalışmaktadır. Bu da AB'nin şartlılık politikasını Kosova'da Kuzey Mitroviçe'de Belediyeler Birliği kurulması, Özel Savcılık Ofisi kurulması gibi spesifik şartları taşıyan özel bir politika haline getirmektedir. Bu durum aslında MDAÜ genişlemelerinde azınlıklara saygı başlığının etraflıca değeriendirilmediği anlamına gelmemektedir. Ancak Sırbistan-Kosova arasındaki ilişkiler kapsamında AB ilk kez BM nezdinde tam olarak sonuçlandırılıp kabul edilmemiş bir Plan olan Ahtisaari Planı'nın ayrıntılarını Plana atıf yapmayarak (Sırbistan karşısında izlenen politikalar AB resmi belgelerinde bu Plana referans verilmemesini gerektirmektedir) şartlılık politikasının merkezine koymaktadır. AB MDAÜ genişleme sürecinde özellikle Slovakya ve Macaristan'a

ilşkin azınlıkların durumlarını iyileştirici politikalar öngörmüştür; ancak bunu Kopenhag kriterleri çerçevesinde yapmıştır. Batı Balkanlar, özellikle Sırbistan-Kosova örneğinde AB'nin bu tutumu, azınlık hakları konusunu ülke demokrasisi ile değil iki ülke arası ilişkiler ve egemenlik konularıyla bağlantılı hale getirmektedir. Bunun yanında, Sırbistan'ın özellikle Karadağ'dan ayrılışı çerçevesinde yürüttüğü politikaları AB'ye yansıtış şekli, AB'nin Kosova üzerinden Sırbistan politikalarını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu sebeple AB arabuluculuğunda 2013 yılının Nisan ayında varılan mutabakatın çoğu maddesinin Sırp azınlığa ilişkin özel koruma önlemleri çerçevesinde olması bu tez çalışmasında bu perspektiften değerlendirilmektedir. Bu durum da AB'ye Batı Balkan ülkelerinden tepki olarak geri dönmektedir.

Geçtiğimiz yıllarda dönemin Kosova Başbakanı Haradinaj Kosova ve Sırbistan arasındaki ilişkinin artık Avrupa liderleri seviyesinde ele alınması gerektiğine vurgu yaparak, AB Dışilişkiler Yüksek Temsilcisi Federica Mogheriniyi Sırbistan Kosova arasında yürütülen diyalogla ilgili Kosova'ya zarar vermek ve bu süreçte başarısız olmakla suçlamıştır. Özet olarak, vardığımız sonuç, bu iki ülkenin uzun dönemde AB bütünleşmesinin öngörüldüğü ancak AB'nin bu süreçte dikkatli davranması gerektiği ile ilgilidir. Bunun asıl nedeni, bu Diyalog sürecinde AB'nin ilk kez bir şart ortaya koyuyor olmakla birlikte buna nasıl ulaşılacağını uzun dönemli politikada taraflara bırakması; yine de her halükarda (Kıbrıs sorunundan farklı olarak) şartın yerine getirilmesini üyelikten önce talep etmesidir. Ancak, 22 Temmuz 2010 tarihinde UAD'nin Kosova'nın statüsüne ilişkin verdiği tanınma yönündeki olumlu karar ve AB'nin 1999 Helsinki Zirvesinde ortaya attığı iyi komşuluk ilişkileri kapsamındaki önerileri ve UAD referansı dikkate alındığında, bu süreçte Kosova'da yaşayan Sırlara olabildiğince geniş nitelikli imkanlar sunularak, son raddede Sırbistan'dan bu statünün tanınması isteneceği ve AB üyelik kartının bu raddede kullanılabileceği ihtimalinin en yüksek ihtimal olduğu sonucuna varılmıştır.

Batı Balkanlara ilişkin genişletilmiş siyasi içerikli şartlılık konusunda ICTY ile işbirliği konusu mahkemenin yapısı, mahkum edilenlerin bu mahkemeyi tanımadıklarına ilişkin ifadeleri sebebiyle sıkça tartışılrsa da bu tez çalışmasındaki analizler bu şartlılıkla ilişkili olarak şu şekilde yeni bir sonuca varmamıza olanak sağlamıştır: Bosna Hersek'in Bosna Savaşı sırasında soykırım yapıldığı iddiaları yönünde Sırbistan'a karşı açmış olduğu bir dava neticesinde UAD, 2007 yılında sözkonusu başvuruya ilişkin bir karar vererek, Yugoslavya'da soykırımlar yapıldığını; ancak bunun devlet eliyle yapılmadığına ilişkin bir hüküm getirmiştir. Dolayısıyla hem Sırbistan hem de Bosna Hersek devlet olarak bu konuda suçsuz bulunmuştur. Bu durum AB şartlılığını

güçlendirmiştir; çünkü genel olarak devletler uzunca bir süre bu karar üzerine başka bir devlet aleyhine dava açmaktan kaçınmış, dolayısıyla da bu şartlılığın bu açıdan sorgulanması söz konusu olmamıştır.

Sırbistan-Kosova arasında AB nezdinde yürütülen Diyalog, AB'yi üye ülkelerinin hassasiyetlerinden ayrı üye olmayan iki siyasi tarafın meselesinde arabulucu konumuna yerleştirmekte, bu durum da AB'nin şartlılık politikasını Kosova'da Sırp azınlığın bölgesi olan Kuzey Mitroviçe'de Belediyeler Birliği kurulması, bu Birliğin Kosova merkezi idaresi ile ilişkilerinin düzenlenmesi, Kosova'da Sırbistan azınlığa ilişkin Özel Savcılık Ofisi kurulması gibi devlet kapasitesi ve egemenlikle ilgili hususlara derinden etki eden spesifik şartları taşıyan özel bir politika haline getirmektedir. Bu durum MDAÜ genişlemelerinde azınlıklara saygı başlığının etraflıca değerlendirilmediği anlamına gelmemektedir. AB bu süreçte de özellikle Slovakya ve Macaristan'a ilişkin azınlıkların durumlarını iyileştirici politikalar öngörmüştür; ancak bunu Kopenhag kriterleri çerçevesinde yapmıştır. Batı Balkanlar, özellikle Sırbistan-Kosova örneğinde AB, azınlık hakları konusunu ülke demokrasisi ile değil ülke egemenliği ile ilişkilendirmektedir. Neticede bu Diyalog Süreci temelde statü meselesinin çözülmesi amacını taşımaktadır.

Bunun yanında, Sırbistan'ın özellikle 2003 yılında anayasal olarak kabul ettiği ve 2006 yılında gerçekleştirdiği Karadağ'ın Sırbistan ile ayrılığı süreci çerçevesinde yürüttüğü politikaları AB'ye yansıtış şekli, AB'nin Kosova üzerinden Sırbistan politikalarını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu süreçte AB'nin oynadığı rol da paha biçilmezdir. Sırbistan böylelikle Yugoslavya dahilinde kurucu cumhuriyet statüsüne sahip olan son entite Karadağ'ın da bağımsızlığını kabul ederken, Yugoslavya oluşumunda aslında hiçbir zaman kurucu cumhuriyet statüsüne sahip olmamış Kosova'nın bağımsızlık tezini çürütmeye çalışmaktadır. Bu sebeple AB arabuluculuğunda 2013 yılının Nisan ayında varılan mutabakatın çoğu maddesinin Sırp azınlığa ilişkin özel koruma önlemleri çerçevesinde olması bu perspektiften değerlendirilmektedir. Özet olarak, vardığımız sonuç, bu iki ülkenin uzun dönemde AB bütünleşmesinin öngörüldüğü ancak AB'nin bu süreçte dikkatli davranması gerektiği ile ilgilidir.

Yukarıdakiler çerçevesinde AB genişleme perspektifinin makro düzeyde ele alınması sonucunda, bazı değerlendirmelerde bulunmak mümkündür. Türkiye bugün Kopenhag kriterlerinden oldukça uzaklaşmış gibi değerlendirilebilmektedir; ancak Batı Balkan ülkelerinin de demokrasi konusunda pek parlak bir düzeyde olmaması, iyi komşuluk ilişkilerinin Kopenhag siyasi kriterinin ilerisinde bir öneme taşınabileceğini sorgulatar niteliktedir. Sırbistan ile Karadağ

müzakere fasıllarının büyük bir bölümünü görüşmekte ve bu ülkeler güçlü bir şekilde 2025 yılına kadar AB'ye katılacaklarına inanmaktadırlar. Kopenhag siyasi kriterlerinin tıpkı MDAÜ genişlemesinde olduğu gibi aday ülkelerde mevzuat değişikliğiyle giderilmeye çalışılacağı düşünülmektedir; ancak iyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde özellikle Sırbistan liderliğinin son dönemdeki Kosova'yı asla tanımayacaklarına ilişkin açıklamaları da gözönünde bulundurulduğunda AB'nin politika üretirken zorlandığı görülmektedir. Bunun en somut göstergesi 2019 yılında toplanan Berlin Zirvesidir. AB'nin başından beri Batı Balkanlar bölgesine bütünlüklü bir çerçevede bakmaya çalıştığı ortadadır; bu sebeple Batı Balkan bölgesi ve Avrupa bütünleşmesi fikrine önem veren Almanya ya da Fransa gibi ülkelerin iki taraf arasında anlaşma olmaksızın Sırbistan'ı üye yapmamak için uğraş vereceği ve Kosova'yı tanımayan AB üyesi devletlerin iki taraf anlaştıktan sonra çekincelerini kaldıracakları tahmin edilmektedir. Bunun yanında Sırbistan'ın ortaya koyacağı siyasi iradedden sonra Rusya ile Çin'in de böylesi bir ortamda Batı Balkanlarda pek müdahil olmayacağı tahmin edilmektedir.

Herşeyden önce bu bölgede istikrarın tesisi AB'ye bırakılmış durumdadır ve AB'nin genişleme politikası dış politikadaki başarısı gibi algılanmaktadır. Bunun haricinde Batı Balkanları önemli kılan bir diğer husus enerji açısından geçiş noktası üzerinde yer almaları ve şu anda Bulgaristan ve Romanya'nın katılımıyla AB toprakları arasında bir bölge olarak kalmasıdır. AB bugüne değin kendi arz-talep dengesinin korunmasına yönelik olarak üç önemli enerji projesinde yer almaya çalışmıştır. Bunlar, Hazar Denizi vasıtasıyla sağlanacak olan gazın temini yönündeki Nabucco Projesi, Rusya'dan sağlanacak olan gazın temini yönünde önemli yer tutan Güney Akım Projesi ve Azerbaycan'dan gelecek olan gazın temini yönünde fayda sağlayacak olan Trans Adriyatik Boruhattı-TAP Trans Adriatic Pipeline olarak bilinmektedir. TAP'ın özellikle son dönemlerde Türkiye'nin önemli bir ayağını oluşturduğu, TANAP ile birleşecek olması, bunun yanında Nabucco Projesinin halihazırda çökmüş olması ve Kırım sebebiyle Rusya ile gerilen ilişkiler, Güney Doğu Avrupa bölgesindeki istikrarın önemini AB'ye bir kez daha hatırlatmıştır. Rusya'nın AB'nin Rus sponsorlarının iç market içtihatlarına uymadıkları gerekçesiyle finanse edilmemesi üzerine Nabucco projesinin çöktüğünü açıklaması da AB ile Rusya'nın bu konudaki hassas ilişkisini ortaya koymuştur. Tüm bunlar TAP Projesinin önemini arttırmıştır. Sonuç olarak, Batı Balkan bölgesi ülkelerinin demokrasi ve ekonomi alanında AB'ye ihtiyaçları varken, AB'nin de yukarıda açıklandığı gibi dış politika ve savunma politikalarının ve aynı zamanda uzun dönem enerji politikalarının başarıya ulaşması için Batı Balkan bölgesinin

istikrarına ihtiyacı vardır. Bu ülkelerin bölgesel boyutta bir araya gelmeye zorlandıklarının altı çizilmektedir.

Elde edilen sonuçlardan çıkarılacak Batı Balkanlar için Genişleme Perspektifi değerlendirmesine bakıldığında, üye devletlerin, egemenlikle ilişkilendirilebilecek bazı temel sorunlarını çözmede araç olarak kullandığı politika alanlarından biri genişleme politikalarıdır ve bu bağlamda tüm kararlar oybirliği temelinde alınmaktadır. Oybirliği ile karar alınan bir politika alanı olması, genişlemede; üye devletlerin güçlü oldukları ve bu güçlerini korumakta ısrarlı olduklarını göstermektedir. Genişleme politikalarının hukuksal ve pratik uygulama temeli AB bütünleşmesinin bir sonucudur ve genişleme yöntemi üye devletlerin katkılarıyla ve çoğunlukla Zirve kararları, Hükümetlerarası konferanslar ve Dışışleri Bakanları Toplantıları sonucunda oluşmuş bir yöntemdir. Dolayısıyla bu güne değin yaşanmış ve bundan sonra yaşanacak olan genişlemeler, üyeler arasında önemli bir uzlaşma sağlanmış olduğunu göstermekte ve AB açısından önemli bir dış politika atılımı olarak kabul edilebilmektedir. LH Kuramı, bu yönden AB'nin genişleme stratejisini belirleme yöntemini gözardı etmediği sürece şartlılık politikası oluşturulması sürecini kapsamlı olarak analiz edebilmekte ve üye ülke hassasiyetleri ile kurumsal çıkarların şartlılık politikalarına yansımaları, bu yansımanın değişen şartlar karşısında aldığı şekli ortaya koyabilmektedir. İyi komşuluk ilişkileri ve ikili ilişkilerin normalleştirilmesi şartı açısından Batı Balkan ve Kıbrıs bölgelerinin araştırılmak üzere seçilme nedeni iki yönden önem arz etmektedir. Öncelikle, iki bölge, ilk etapta benzer görünen ama aslında özünde ayrışan bir tanınma sorununa ve siyasi açıdan potansiyel kriz yaratma etkisine sahiptirler. Tanınma sorununun özünde ayrışmasının nedeni; BM başta olmak üzere uluslararası toplumun iki bölgeye yönelik farklı tutumundan kaynaklanmaktadır. Buna bağlı olarak, iki bölgede rol oynayan aktörler farklıdır ve dolayısıyla iki bölgeye genişleme konusunda dağıtımsal çatışma AB üyeleri arasında farklı algılanmıştır. Tüm bunların arasında en önemli sebep ve aslında önceki nedenin de sebebi, tarihsel olarak Kıbrıs sorununun daha eskiye dayanması nedeniyle; AB'nin Kıbrıs ile olan münasebetinin de daha eskiye dayanması ve dolayısıyla Kıbrıs'ın çoğunlukla AB ortak dış politikasının gelişmediği dönemlerdeki şartlılık politikasının önceki uygulamalarına tabi tutulmasıdır. Tüm bunlara ek olarak, AB'nin Kıbrıs konusunda BM nezdinde müzakerelerin halihazırda yürütölüyor olmasını yeterli gören; buna karşın Kosova'da 2007 yılı süresince Ahtisaari tarafından müzakere sürecinin çöktüğü yönündeki açıklamaları yeni Kosova siyasetini

oluşturma açısından referans kabul eden bir yaklaşım benimsediği de bu tezde elde edilen sonuçlar çerçevesinde ortaya atılabilecek bir açılım olarak değerlendirilebilir.

Buna göre, Kıbrıs genişlemesinin, sonradan adada yaşanacak siyasi gelişmeleri öngörememesi açısından AB'nin siyasi, savunma ve enerji politikalarını etkileyen bir dış politika hatası olduğu ve AB'nin aynı hatayı Batı Balkanlarda yapmamak için siyasi şartlılığın anlamını politik bir bilinçle şekillendirdiği savunulmaktadır. şöyle ki, bu durumun Sırbistan ve Kosova ilişkileri açısından fonksiyonel olması olası değildir; çünkü Türkiye gibi Sırbistan da bölgesel bir gttr ve Kosova konusunda Türkiye'nin Kıbrıs konusunda olduğu gibi kırmızı çizgileri vardır. Dolayısıyla Sırbistan'ın Kosova'dan önce olası bir AB yeliği durumunda Kosova her halükarda ve AB adaylığının her aşamasında veto tehdidiyle karşı karşıya gelecektir. Kaldı ki AB yesi ülkelerden beşi de benzer sebeplerden Kosova'yı tanımamaktadır. AB Sırbistan'a ileride Kosova'nın AB yolunu tıkamayacağına ilişkin 2013 yılında imzalanan Brüksel Anlaşması kapsamında şartlılık politikası uygulasa da, bu tezde savunulduğu şekilde hükümetlerarası bir yöntemle ve aynı zamanda ulusal referandumların prosedürün bir parçası olduğu genişleme sürecinde ye bir Sırbistan'a bu durumu nasıl kabul ettireceği büyük bir soru işaretidir. Bunun yanında, Sırbistan için getirilen şartlılığın Kosova'yı tanıma şartı yerine iki taraf arasında ilişkilerin tam teşekküllü bir şekilde ve bağlayıcı bir anlaşma ile normalleştirilmesini içerdiği anlaşılmaktadır. Sırbistan ile Kosova'nın tanınma ve statü konularını zmeden eşzamanlı olarak Birliğe katılmasının dışındaki bir durumun AB açısından olumsuz yansımaları olacaktır; çünkü AB, Kıbrıs uyuşmazlığından farklı olarak uzun zamandan beridir Kosova'nın aşamalı olarak kazandığına inanılan bağımsız devlet statüsünün tanınması yönündeki siyasi ağırlığını en azından 23 ye ülkesinin iradesi ile korumuştur. Lindsay'a göre, AB, Kıbrıs konusundan çok şey öğrenmiştir. Aslında burada temel sorun şuydu ki, AB 2003 yılının Nisan ayında Katılım Anlaşmasını imzalamıştı ve Kıbrıslı Rumların yapacağı manevrayı ngremedi. Lindsay, yapmış olduğumuz mülakatta, tam da Kıbrıs konusundan ötürü AB'nin Sırbistan ve Kosova arasındaki ilişkiye bu kadar fazla müdahil olduğunu ve Sırbistan'ın Kosova ile bir anlaşmaya varmadan hiçbir şekilde ye yapılmayacağını düşündüğünü ifade etmiştir (Lindsay, 2019).

KAYNAKÇA

- ABhaber, 2017 Bosna Hersek Bakanlar Kurulu Başkanı Deniz Zvizdic: “AB, Batı Balkanlar İçin Kilit Role Sahip”, 15 Şubat 2017
(Çevrimiçi) 9 Haziran 2019
<https://www.abhaber.com/57476-2/>
- AB Komisyonu, İstikrar ve İşbirliği Süreci, 1999, Stabilisation and Association Process, (Çevrimiçi), 12 Aralık 2018,
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/sap_en
- AB Komisyonu Doğrudan Ticaret Tüzüğü, 2004 Council Regulation on Special Conditions for Trade with those Areas of the Republic of Cyprus in which the Government of the Republic of Cyprus does not Exercise Effective Control, Brussels, 7.7.2004 COM(2004) 466 final (Çevrimiçi), 12 Aralık 2018,
<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0466:FIN:EN:PDF>
- AB Komisyonu Mali Yardım Tüzüğü, 2006 Council Regulation (EC) No 389/2006 of 27 February 2006 establishing an instrument of financial support for encouraging the economic development of the Turkish Cypriot community and amending Council Regulation (EC) No 2667/2000 on the European Agency for Reconstruction, (Çevrimiçi), 12 Aralık 2018,
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006R0389&from=EN>
- AB Komisyonu Yeşil Hat Tüzüğü, 2004 29 April 2004 Council Regulation (866/2004), (Çevrimiçi), 12 Aralık 2018,
https://europa.eu/rapid/press-release_IP-05-197_en.htm?locale=en
- AB Komşuluk Politikası Stratejisi, 2004 European Neighbourhood Policy Strategy Paper, Brussels, 12.5.2004 COM(2004) 373 final, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019,
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/2004_communication_from_the_commission_-_european_neighbourhood_policy_-_strategy_paper.pdf
- AB Konseyi, Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi 1978 European Council in Copenhagen 7-8 April 1978, Conclusions of the Presidency, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019,
https://www.consilium.europa.eu/media/20773/copenhagen_april_1978_eng.pdf

- AB Konseyi, Dublin Zirvesi Sonuç Bildirgesi 1990 European Council in Dublin 25-26 June, 1990, Conclusions of the Presidency, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, https://www.consilium.europa.eu/media/20562/1990_june_-_dublin_eng_.pdf
- AB Konseyi, Lüksemburg Zirvesi Sonuç Bildirgesi 1991 European Council in Luxembourg 28-29 June, 1991, Conclusions of the Presidency, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, https://www.consilium.europa.eu/media/20528/1991_june_-_luxembourg_eng_.pdf
- AB Konseyi, Maastricht Zirvesi Sonuç Bildirgesi 1991 European Council in Maastricht 9-10 December, 1991, Conclusions of the Presidency, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, https://www.consilium.europa.eu/media/20519/1991_december_-_maastricht_eng_.pdf
- AB Konseyi, Edinburg Zirvesi Sonuç Bildirgesi 1992 European Council in Edinburgh 11-12 December, 1992, Conclusions of the Presidency, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, https://www.consilium.europa.eu/media/20492/1992_december_-_edinburgh_eng_.pdf
- AB Konseyi, Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi 1993 European Council in Copenhagen 21-22 June, 1993, Conclusions of the Presidency, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, <https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf>
- AB Konseyi, Korfu Zirvesi Sonuç Bildirgesi 1994 European Council in Corfu 24-25 June, 1994, Conclusions of the Presidency, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, <https://www.consilium.europa.eu/media/21207/corfu-european-council.pdf>
- AB Konseyi, Essen Zirvesi Sonuç Bildirgesi 1994 European Council in Essen 9-10 December, 1994, Conclusions of the Presidency, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, <https://www.consilium.europa.eu/media/21198/essen-european-council.pdf>
- AB Konseyi, Madrid Zirvesi Sonuç Bildirgesi 1995 European Council in Madrid 15-16 December, 1995, Conclusions of the Presidency, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, <https://www.consilium.europa.eu/media/21179/madrid-european-council.pdf>

- AB Konseyi, Amsterdam Zirvesi Sonuç Bildirgesi 1997 European Council in Corfu 16-17 June, 1997, Conclusions of the Presidency, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, <https://www.consilium.europa.eu/media/21136/amsterdam-european-council.pdf>
- AB Konseyi, Lüksemburg Zirvesi Sonuç Bildirgesi 1997 European Council in Luxembourg 12-13 December, 1997, Conclusions of the Presidency, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, <https://www.consilium.europa.eu/media/21114/luxembourg-european-council.pdf>
- AB Konseyi, Cardiff Zirvesi Sonuç Bildirgesi 1998 European Council in Cardiff 15-16 June, 1998, Conclusions of the Presidency, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, <https://www.consilium.europa.eu/media/21103/54315.pdf>
- AB Konseyi, Köln Zirvesi Sonuç Bildirgesi 1999 European Council in Cologne 3-4 June, 1999, Conclusions of the Presidency, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, <https://www.consilium.europa.eu/media/21070/57886.pdf>
- AB Konseyi, Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi 1999 European Council in Helsinki 10-11 December, 1999, Conclusions of the Presidency, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, <https://www.consilium.europa.eu/media/21046/helsinki-european-council-presidency-conclusions.pdf>
- AB Konseyi, Feira Zirvesi Sonuç Bildirgesi 2000 European Council in Santa Maria Da Feira 19-20 June, 2000, Conclusions of the Presidency, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, <https://www.consilium.europa.eu/media/21027/santa-maria-da-feira-european-council-presidency-conclusions.pdf>
- AB Konseyi, Nice Zirvesi Sonuç Bildirgesi 2000 European Council in Nice 7-8-9 December, 2000, Conclusions of the Presidency, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, <https://www.consilium.europa.eu/media/21005/nice-european-council-presidency-conclusions.pdf>
- AB Konseyi, Göteborg Zirvesi Sonuç Bildirgesi 2001 European Council in Göteborg 15-16 June, 2001, Conclusions of the Presidency, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, <https://www.consilium.europa.eu/media/20983/00200-r1en1.pdf>
- AB Konseyi, Laeken Zirvesi Sonuç Bildirgesi 2001 European Council in Laeken 14-15 December, 2001, Conclusions of the Presidency, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, <https://www.consilium.europa.eu/media/20950/68827.pdf>

- AB Konseyi, Barselona Zirvesi Sonuç Bildirgesi 2002 European Council in Barcelona 15-16 March, 2002, Conclusions of the Presidency, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, <https://www.consilium.europa.eu/media/20939/71025.pdf>
- AB Konseyi, Seville Zirvesi Sonuç Bildirgesi 2002 European Council in Seville 21-22 June, 2002, Conclusions of the Presidency, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, <https://www.consilium.europa.eu/media/20928/72638.pdf>
- AB Konseyi, Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi 2002 European Council in Brussels 24-25 October, 2002, Conclusions of the Presidency, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, <https://www.consilium.europa.eu/media/20917/72968.pdf>
- AB Konseyi, Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi 2002 European Council in Copenhagen 12-13 December, 2002, Conclusions of the Presidency, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, <https://www.consilium.europa.eu/media/20906/73842.pdf>
- AB Konseyi, Selanik Zirvesi Sonuç Bildirgesi 2003 European Council in Thessaloniki 19-20 June, 2003, Conclusions of the Presidency, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, <https://www.consilium.europa.eu/media/20847/76279.pdf>
- AB Konsey, 21 Eylül 2005 Türkiye Deklarasyonu Enlargement: Turkey Declaration by the European Community and its Member States, C/05/243 Brussels, 21 September 2005 12541/05 (Presse 243), 5 Aralık 2018, file:///C:/Users/Asus/Downloads/PRES-05-243_EN%20(1).pdf
- Abdula, Sevba: 2018 “Batı Balkanların Avrupalılaşması Mümkün Mü?”, (Çevrimiçi) 7 Nisan 2019, https://www.trtturk.com.tr/haber/ozel-haber/bati-balkanlarin-avrupalilasmasi-mumkun-mu_1785
- Açıkmeşe, Sinem A.: 2014 “Avrupa Birliği’nde Genişleme” içinde **Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Belgin Akçay ve İlke Göçmen ed., 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, s. 725-745.
- Açıkmeşe, Sinem A. & Triantaphyllou, Dimitrios: 2012 “The NATO–EU–Turkey trilogy: the Impact of the Cyprus Conundrum”, **Southeast European and Black Sea Studies**, 12/4, 555-573.

- Ağaoğlu, Levent: 2018 **Kıbrıs Dünyanın Merkezidir**, Hiber Yayın, İstanbul.
- Aktaş, Murat: 2016 **AB ve Türkiye**, 1. Baskı, Dora Basım Yayım, Bursa.
- Akman, Sait M.: 2014 “Dış Ticaret Politikası” içinde **Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Belgin Akçay ve İlke Göçmen ed., 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, s. 639-675.
- Almeida, Dimitri, 2010 “Europeanized Eurosceptics? Radical Right Parties and European Integration”, **Perspectives on European Politics and Society**, 11/3, 237-253.
- Amsterdam Antlaşması: 1997 Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts, as signed in Amsterdam on 2 October 1997 , (Çevrimiçi) 7 Aralık 2018 <https://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf>
- ANAP TBMM Grubu: 2002-06-19 Anap Tbm Grubu, Avrupa Birliği Başkanlığı, (Çevrimiçi), 3 Mart 2019, ab.gov.tr
- Ankara Anlaşması: 1963 EEC Turkey Association Agreement, Protocols and Other Basic Texts, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/EEC-Turkey_association_agreements_and_protocols_and_other_basic_texts.pdf
- Anastasakis, Othon: 2008 “The EU’s Political Conditionality in the Western Balkans: Towards a More Pragmatic Approach”, **Southeast European and Black Sea Studies**, 8/4, 365–377.
- Anastasakis, Othon & Bechev, Dimitar: 2002 “EU Conditionality in South East Europe: Bringing Commitment to the Process”, EU and the Balkans: The Implications of EU Conditionality Workshop, **South East European Studies Programme at St Antony’s College**, 22 Kasım 2002 (Çevrimiçi) 3 Aralık 2018. <https://www.sant.ox.ac.uk/sites/default/files/euconditionality.pdf>,

- Anastasakis, Othon & Bechev, Dimitar: 2003 “EU Conditionality in South East Europe: Bringing Commitment to the Process” **South East European Studies Programme European Studies Centre**.
- Andrei, Roxana: 2015 “Energy Security in South-East Europe: Natural Resources as Causes of Conflict or Building Stability Balkan”, **Social Science Review**, Sayı 5, 63-87.
- Appicciafuoco, Lara: 2010 “The Promotion of the Rule of Law in the Western Balkans: The European Union’s Role”, **German Law Journal**, 11/7-8, 741-768.
- Arı, Tayyar & Pirinççi, Ferhat: 2011 “Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Balkanlar Politikası”, **Alternatif Politika**, 3/1, Mayıs.
- Armaoğlu, Fahir: 1992 **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1980-1990**, İş Bankası Kültür Yayınları Ankara.
- Asseburg, Muriel & Kempin, Ronja: 2009 “A Systematic Stocktaking of ESDP Missions and Operations,” içinde The EU as a Strategic Actor in the Realm of Security and Defence? A Systematic Assessment of ESDP Missions and Operations, **SWP Research Paper** (Çevrimiçi) 8 Aralık 2018, https://www.files.ethz.ch/isn/116938/2009_EU_Strategic_Actor_E.pdf,
- Augusteijn, Nick: 2019 “Can East-Med Gas Partners Afford to Keep Turkey Out?” **Energy Reporters**, (Çevrimiçi), 1 Ağustos 2019, <https://www.energy-reporters.com/opinion/can-east-med-gas-partners-afford-to-keep-turkey-out/>
- Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Anlaşma: 2007 Consolidated Version of Treaty of the Functioning of the European Union, (Çevrimiçi) 3 Mart 2019 <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:EN:PDF>
- Avrupa Güvenlik Stratejisi 2003 European Security Strategy - A Secure Europe in a Better World (Çevrimiçi) 7 Nisan 2019 <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15895-2003-INIT/en/pdf>

- Avusturya Devleti Antlaşması Austrian State Treaty, 15 Mayıs 1955, (Çevrimiçi) 12 Kasım 2018 <https://www.dipublico.org/100823/state-treaty-with-annexes-and-maps-for-the-re-establishment-of-an-independent-and-democratic-austria-signed-at-vienna-on-15-may-1955/>
- Azarkan, Ezeli: 2011 “Slovenya, Hırvatistan ve Bosna’nın Bağımsızlık Mücadeleleri ve Yugoslavya’nın Dağılışı” **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, 8/2 (Çevrimiçi), 12 Aralık 2018. <http://www.insanbilimleri.com>.
- Bache, Ian, George, Stephen & Bulmer, Simon: 2011 **Politics in the European Union**, Oxford University Press, 3. Baskı, Oxford.
- Baş, Meltem Müftüler: 1997 **Turkey’s Relations with a Chancing Europe**, Manchester University Press, Manchester ve New York.
- Baş, Meltem Müftüler & Güney, Aylin: 2005 “The European Union and the Cyprus Problem 1961–2003”, **Middle Eastern Studies**, 41/2, 281-293.
- Baker, Derek: 2003 “Agriculture in the EU’s Eastern Enlargement: The current status for CEECs” **Intereconomics**, Springer, Heidelberg, 38/1, 19-30.
- Baldwin, Richard E.:1995 “The Eastern Enlargement of the European Union”, **European Economic Review**, 39/3-4, 474-481.
- Balkan Insight, 2010 “Key Political Parties in Kosovo”, Balkan Insight 27 Eylül 2010, (Çevrimiçi) 9 Nisan 2019, <https://balkaninsight.com/2010/09/27/who-is-who-political-parties-in-kosovo/>
- Balkan Insight, 2013 “Croatia and Slovenia Reach Bank Deal”- 7 March 2013 (Çevrimiçi) 8 Haziran 2019 <https://balkaninsight.com/2013/03/07/croatia-and-slovenia-reach-deal-on-ljubljanska-banka/>

- Baun, Michael J.: 2000 **A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement**, Rowmanand Littlefield Publishers, Lanham.
- BBC News, 2019 “Makedonya'da isim değişikliği referandumuna katılım yeterli sayıya ulaşamadı”, (Çevrimiçi), 3 Mart 2018
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45650598>
- BBC, ty Geleceğini Arayan Ülke, (Çevrimiçi) 9 Ekim 2019
http://www.bbc.co.uk/turkish/specials/1755_bih_future/page8.shtml
- Belet, Nuran: 2013 “Avrupa Birliği ve Enerji Arzı Güvenliği Açısından Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı”, **Enerji Tabii Kaynakları, Uluslararası Avrasya Ekonomi Konferansı**, (Çevrimiçi), 3 Eylül 2019,
<https://www.avekon.org/papers/723.pdf>
- Belgrade Center for Serbia and NATO, (Çevrimiçi) 3 Haziran 2019
Security Policy
<http://www.bezbednost.org/European-Security/2514/Serbia-and-NATO.shtml>
- Belkin, Paul, Mix, Derek E. & Woehrel, Steven: 2014 “NATO: Response To The Crisisin Ukraine and Securiity Concerns in Central and Eastern Europe” **Report by Congressional Research Service**, (Çevrimiçi) 4 Haziran 2019
<https://fas.org/sgp/crs/row/R43478.pdf>
- Beunderman, Mark: 2006 “Cyprus Blocks Opening of First Chapter in EU-Turkey Talks”, *EUObserver*, (Çevrimiçi) 25 Mart 2019
URL: <http://euobserver.com/9/21819>.
- Bieber, Florian: 2010 “Constitutional reform in Bosnia and Herzegovina: Preparing for EU Accession”, European Policy Center Policy Brief (Çevrimiçi) 4 Haziran 2019
https://www.files.ethz.ch/isn/115432/PB_04_10_Bosnia.pdf
- Bieber, Florian: 2011 “Building Impossible States? State-Building Strategies and EU Membership in the Western Balkans”, **Europe-Asia Studies**, 63/10, 1783–1802

- Bieber, Florian: 2015 “The Serbia-Kosovo Agreements: An EU Success Story?”, **Review of Central and East European Law**, 40, 285-319.
- Bieler, Andreas: 2002 “The Struggle Over EU Enlargement: A Historical Materialist Analysis of European Integration” **Journal of European Public Policy**, 9/4, 575–597.
- Biermann, Rafael: 2014 “Coercive Europeanization: the EU’s Struggle to Contain Secessionism in the Balkans”, **European Security**, 23/4, 484-508
- Bindi, Federiga: 2010 “European Union Foreign Policy: A Historical Overview” içinde **The Foreign Policy of the European Union Assessing Europe’s Role in the World** Federiga Bindi (ed.) Brookings Institution Press, Washington DC.
- Bindi, Federica: 2010 **The Foreign Policy of the European Union: Assessing Europe’s Role in the World**, Brookings Institution Press.
- Biserko, Sonja: 2011 “Perceptions of Serbia’s Elite in Relation to the Dayton Agreement”, Duh Bosne, Wittenberg University (Çevrimiçi), 2 Şubat 2020, <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=199552>
- Bochsler, Daniel: 2010 “The Party System of Serbia” içinde Vera Stojarovà ve Peter Emerson ed. **Party Politics in the Western Balkans**, Routledge, Taylor & Francis Group, United Kingdom, United States, Switzerland, s. 99-118.
- Bozkurt, İsmail: 2001 “Kıbrıs’ın Tarihine Kısa Bir Bakış”, içinde “**Avrupa Birliği Kısacasında Kıbrıs Meselesi: Bugünü ve Yarını**”, İrfan Kaya Ülger ve Ertan Efeğil ed. HD, Ankara.
- Börzel, Tanja A.: 2005 “Europeanization: How the European Union interacts with its member state” içinde **The Member States of the European Union**, S. Bulmer ve C. Lequesne (ed.), Oxford Üniversitesi Press, Oxford.

- Börzel, Tanja A: 2011 “When Europeanization Hits Limited Statehood: The Western Balkans as a Test Case 266ort he Transformative Power of Europe”, **KFG Working Paper Series 30** (Çevrimiçi), 30 Kasım 2018, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-374742>,
- Börzel, Tanja A. & Risse, Thomas: 2005 **When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change**, Palgrave Macmillan Press.
- Braniff, Maire: 2011 **Integrating the Balkans: Conflict Resolution and the Impact of EU Expansion**, I.B.Tauris, New York.
- Buller, Jim & Gamble, Andrew: 2002 “Conceptualising Europeanization” **Journal of Public Policy and Administration**, 17/4, 2-24.
- Cameron, Fraser & Primatarova, Antionette: 2003 “Enlargement, CFSP and the Convention: The Role of the Accession States”, European Public Institute Network (Çevrimiçi) 1 Nisan 2019, http://aei.pitt.edu/1807/1/EPIN_WP5.pdf
- Cameron, Fraser: 2007 **An Introduction to European Foreign Policy**, 1. Baskı, Routledge Press, New York.
- Caplan, Richard: 1998 “International Diplomacy and the Crisis in Kosovo”, **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, 74/ 4, 745-761.
- Caplan, Richard: 2005 **Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia**, Cambridge University Press. New York.
- Carr, Bill T. W.: 1995 “German and US Involvement in the Balkans: A Careful Coincidence of National Policies”, **Defense & Foreign Affairs**, (Çevrimiçi), 16 Kasım 2017, <http://emperors-clothe.com/articles/carr/carr.html>

- Cebeci, Münevver: 2011 “NATO-EU Cooperation and Turkey”, **Turkish Policy Quarterly** (Çevrimiçi) 4 Nisan 2019, <http://turkishpolicy.com/Files/ArticlePDF/nato-eu-cooperation-and-turkey-fall-2011-en.pdf>
- Christensen, Stian N.: 2018 **Counterfactual History and Bosnia-Herzegovina**, Torkel Opsahl Academic EPublisher,
- Cocalic, Nermina: 2007 Reactions of young people in Bosnia and Herzegovina, (Çevrimiçi) 1 Haziran 2019 <https://www.thenewfederalist.eu/ICJ-s-decision-in-the-case-Bosnia-and-Herzegovina-vs-Serbia-and>
- Cohen, Ariel: 2014 “Caspian Gas, TANAP and TAP in Europe’s Energy Security”, **IAI Working Papers** 14, (Çevrimiçi) 8 Haziran 2019, <http://www.iai.it/sites/default/files/iaiwp1406.pdf>
- Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement, Ahtisaari Plan Planın parametreleri, (Çevrimiçi), 4 Nisan 2019, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kosovo%20S2007%20168.pdf>
- Coppieters, Bruno: 2004 **Europeanization and Conflict Resolution: Case Studies from European Periphery**, Academia Press, Ghent.
- Coppieters, Bruno: 2018 “Statehood’, ‘de facto Authorities’ and ‘Occupation’: Contested Concepts and the EU’s Engagement in its European Neighbourhood”, **Ethnopolitics**, 17/4, 343-361.
- Croft, Stuart, Howarth Jolyon, Terriff Tery & Webber, Mark: 2000 “NATO’s Triple Challenge”, **International Affairs**, 76/3, 495-518.
- Cviic, Christopher: 1991 **Remarking the Balkans**, Pinter Publishers, London.

- Çalış, Şaban: 1995 “The Turkish State’s Identity and Foreign Policy Decision-Making Process”, **Mediterranean Quarterly**, 6/2.
- Dayton Agreement, 1995 Peace Dayton Peace Agreement, Security Council, General Assembly Security Council, A/50/79C S/1995/999, 30 November 1995, (Çevrimiçi), 3 Nisan 2019, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf
- De Angelis, Emma & Karamouzi, Eirini: 2017 “Enlargement and the EC’s Evolving Democratic Identity 1962-1978” içinde **European Enlargement Across Rounds and Beyond Borders**, Haakon A. Ikononou, Aurelie Andry ve Rebekka Byberg (ed.), Taylor & Francis Press, Basingstoke.
- De Gaulle, Charles: 1964 14 Ocak 1964 tarihli basın konferansı, “Western European Union Assembly-General Affairs Committee: A Retrospective View of the Political Year in Europe 1963”, Paris.
- Dijkstra, Hylke: 2011 “The Planning and Implementation of the Rule of Law Mission of the European Union in Kosovo”, **Journal of Intervention and Statebuilding**, 5/2, 193-210.
- Dinan, Desmond: 2014 **Origins and Evolution of the European Union**, 2. Baskı, Oxford University Press, Oxford.
- Diplomatik Gözlem, ty “Sınırsız Sınır Anlaşmazlığı”, (Çevrimiçi), 3 Nisan 2019 http://diplomatikgozlem.com/_haber/sinirsiz-sinir-anlasmazligi
- Doğu Avrupadaki ve Sovyetler Birliğindeki Yeni Devletlerin Tanınmasına dair Rehber Kurallar Bildirisi, 16 Aralık 1991 Declaration on the Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union (16 December 1991) (Çevrimiçi) 9 Haziran 2019 <http://aei.pitt.edu/3242/1/3242.pdf> <https://www.dipublico.org/100636/declaration-on-the-guidelines-on-the-recognition-of-new-states-in-eastern-europe-and-in-the-soviet-union-16-december-1991/>

- Dover, Robert: 2010 “From CFSP to ESDP: the EU’s Foreign, Security and defence Policies” içinde **European Union Politics**, Cini Michelle ve Perz-Solorzano Boragan ed., Oxford University Press, UK.
- Duner, Bertil: 1999 “Cyprus: North is North and South is South”, **Swedish Institute of Internationals Affairs**, 30/4, 485-496.
- Düzgit, Senem A, 2007 “Absorbing’ Turkey? : The Integration Capacity Debate in the EU”, **Foreign Policy Bulletin** (Çevrimiçi), 8 Aralık 2018, https://www.files.ethz.ch/isn/46311/FPB_04-Apr2007.pdf
- Düzgit, Senem Aydın & Tocci, Nathalie , 2015 **Turkey and the European Union**, Palgrave Macmillan, New York.
- Dzankic, Jelena & Keil, Soeren: 2018 “The Europeanisation of Contested State: Comparing Bosnia Herzegovina, Macedonia and Montenegro” içinde **The Europeanisation of the Western Balkans**, Jelena Dzankic, Soeren Keil, ve Marko Kzemic ed. Palgrave Macmillan, Switzerland.
- Dzihic Vedran & Wieser Angela: 2011 “Incentives for Democratisation? Effects of EU Conditionality on Democracy in Bosnia & Hercegovina” **Europe-Asia Studies**, 63/10, 1803-1825.
- Ekinci, Mehmet Uğur: 2014 **Sırbistan Siyasetini Anlama Kılavuzu**, SETA Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Elbasani, Arolda: 2008 “EU Enlargement in the Western Balkans: Strategies of Borrowing and Inventing”, **Journal of Southern Europe and the Balkans**, 10/3, 293-307.
- Emerson, Michael: 2006 “Just What is This “Absorptive Capacity” of the European Union?”, **Avrupa Politikaları Çalışmaları Merkezi Yayınları**.

- Emerson, Michael, “Just What is This ‘Absorption Capacity’ of the European Union?”, Aydın, Senem, De **Centre for European Policy Studies, Policy Brief**, No.113, (Çevrimiçi) 7 Kasım 2018, <https://www.ceps.eu/ceps-publications/just-what-absorption-capacity-european-union/> 2006
- Emin, Nedim: 2014 **Kosova Siyasetini Anlama Kılavuzu**, SETA Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Emini, Donika: 2018 “Berlin Process: An Additional Mile Toward EU MEMbership?”, Kosovar Center for Security Studies, (Çevrimiçi), 10 Haziran 2019 <https://berlinprocess.info/wp-content/uploads/2018/04/Berlin-Process-an-additional-mile-toward-EU-membership.pdf>
- Emiroğlu, Hüseyin: 2010 **Soğuk Savaş Sonrası Kosova Sorunu**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Erdemli, Özgül: 2003 “Chronology: Turkey’s Relations with the EU”, **Turkish Studies**, 4/1, 4-8.
- Erhan, Çağrı: 2006, “Kıbrıs Adasının Avrupa Birliği Açısından Önemi”, **Bizim Kırmızı Çizgilerimiz Vardı, Siyasal Ankara** 2006
- Eriş,Özgür Ü,: 2014 “Enerji Politikası” içinde **Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Belgin Akçay ve İlke Göçmen ed., 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Euronews, 2018 “Arnavutluk ve Sırbistan AB Yolunda” (Çevrimiçi), 4 Haziran 2019, <https://tr.euronews.com/2018/05/15/arnavutluk-ve-srbistan-ab-yolunda>
- Euronews, 2019 Kuzey Makedonya Başbakanı Zaev'den AB üyelik yorumu: Muhtemelen Don Kişot’un mücadelesini veriyoruz, (Çevrimiçi), 2 Kasım 2019, <https://tr.euronews.com/2019/10/30/kuzey-makedonya-basbakan-zaevden-ab-uyelik-yorumu-muhtemelen-don-kisot-un-mucadelesini-ve>

- Euro Topics, 2018 Avrupa Basınına Günlük Bakış, “AB Balkan Genişlemesine Hız Veriyor”, (Çevrimiçi), 12 Şubat 2018
<https://www.eurotopics.net/tr/193924/ab-balkan-genislemesine-hiz-veriyor#>
- Eurostat, 2019 Natural Gas Supply Statistics, (Çevrimiçi) 9 Haziran 2019,
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Natural_gas_consumption_statistics&oldid=88292
- Evrensel.net, 2001 “Halkın İradesi Hiç Sayıldı”, 16 Haziran 2001, (Çevrimiçi), 6 Mayıs 2019,
<https://www.evrensel.net/haber/124844/halkin-iradesi-hice-sayildi>
- Faustmann, Hubert, 2011 “The Cyprus Issue After Accession”, içinde Ker-Lindsay, J. Et. Al ed., **An Island in Europe: The EU and the Transformation of Cyprus**, IB Tauris, London.
- Fenko, Ana Bojinović, 2015 “Political Criteria vs. Political Conditionality: Comparative Analysis of Slovenian and Croatian European Union Accession Processes”, **The Centre for International Relations Research (CIRR)**, 21/72, 107-137.
- Final Declaration by the Chair of the Paris Western Balkans Summit, 2016 Final Declaration by the Chair of the Paris Western Balkans Summit, 4 July 2016, (Çevrimiçi), 5 Haziran 2019,
<https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/policy-highlights/regional-cooperation/20160713-01.final-declaration-by-the-chair-of-the-paris-western-balkans-summit.pdf>
- Franco–British St. Malo Declaration, 1998 Franco–British St. Malo Declaration, 4 December 1998, Joint Declaration on European Defence, (Çevrimiçi), 12 Aralık 2018,
https://www.cvce.eu/en/obj/franco_british_st_malo_declaration_4_december_1998-en-f3cd16fb-fc37-4d52-936f-c8e9bc80f24f.html
- Friis, Lykke & Murphy A: 2000 “Enlargement: A Complex Juggling Act”, içinde **The State of the European Union** ed. Maria Green Cowles ve Michael Smith, Oxford University Press, Oxford, s. 186-206.

- Friis, Lykke: 1998 ‘The End of the Beginning’ of Eastern Enlargement - Luxembourg Summit and Agenda-Setting” **European Integration online Papers (EIoP)**,2/7, (Çevrimiçi, 7 Nisan2019) https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=302727
- Galeotti, Mark: 2018 “Do The Western Balkans Face a Coming Russian Storm?” **European Council on Foreign Relations, Policy Brief** (Çevrimiçi) 1 Temmuz 2019, https://www.ecfr.eu/page/-/ECFR250_do_the_western_balkans_face_a_coming_russian_storm.pdf
- Gazioğlu, Ahmet: 2011 “Kıbrıs’ın AB Üyeliği, Enosis Hayalleri ve Gerçekler” içinde **Avrupa Birliği Kısacasında Kıbrıs Meselesi, Bugünü ve Yarını**, İrfan Kaya Ülger ve Ertan Efegil ed., 1. Baskı, Ankara, s. 81-102.
- Geddes, Andrew & Taylor, Andrew: 2015 “Those Who Knock on Europe’s Door Must Repent? Bilateral Border Disputes and EU Enlargement”, **KFG Working Paper Series**, 54 (Çevrimiçi), 3 Aralık 2018, <https://nbnresolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-373257>.
- Gehler, Michael: 2004 “A Newcomer Experienced in European Integration: Austria” içinde **European Union Enlargement: Comparative History**, ed Kaiser, Wolfram ve Elvert, Jürgen: Routledge Press, s. 139-159.
- Genişleme Belgesi, 2005 Strateji 2005 Enlargement Strategy Paper, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006IP0096&from=HR>
- Genişleme Belgesi, 2006 Strateji 2006 Enlargement Strategy Paper, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2006/nov/com_649_strategy_paper_en.pdf
- Genişleme Belgesi ve Zorluklar, 2007-2008 Strateji Başlıca Enlargement Strategy and Main Challenges 2007-2008, (Çevrimiçi), 10 Ocak 2019 https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2007/nov/strategy_paper_en.pdf

- Genişleme Strateji Belgesi ve Başlıca Zorluklar, 2010-2012 Enlargement Strategy and Main Challenges 2010-2011 (Çevrimiçi), 10 Ocak 2019
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2010/package/strategy_paper_2010_en.pdf
- Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar, 2012-2013 Enlargement Strategy and Main Challenges 2012-2013 (Çevrimiçi), 10 Ocak 2019
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2012/package/strategy_paper_2012_en.pdf
- Gherghisan, Mihaela: 2003 “Vilnius 10 Sign Letter on Iraq”, **EU Observer**, 6 Şubat 2003, (Çevrimiçi), 3 Aralık 2018,
<https://euobserver.com/enlargement/9269>
- Global Voices, 2019 Arnavutluk'ta Yol İşaretlerinin Yenilenmesiyle Yunanistan ile Gerginlik Yükseldi, (Çevrimiçi) 2 Haziran 2019
<https://tr.globalvoices.org/2019/05/arnavutluk-yunanistan-iliskilerini-yeniden-karistiran-yol-isaretleri/>
- Gordon, Claire: 2010 “The Stabilization and Association Process in the Western Balkans: An Effective Instrument of Post-conflict Management?”, **Ethnopolitics**, 8(3/4), 325–340.
- Gower J. & Redmond J: 2000 Enlarging the European Union: The Way Forward, Aldershot, Ashgate.
- Grabbe, Heather: 2002 “Union Conditionality and the “Acquis Communautaire”, **Journal of International Political Science Review**, 23/3, 249-268.
- Grabbe, Heather: 2014 “Six Lessons of Enlargement Ten Years On: The EU’s Transformative Power in Retrospect and Prospect”, **Journal of Common Market Studies**, 52/1, 40–56.

- Gravier, Magali: 2008 “The 2004 Enlargement Staff Policy of the European Commission: The Case for Representative Bureaucracy”, **Journal of Common Market Studies**, 46/5, 1025-1047.
- Greiçevci, Labinot: 2011 “EU Actorness in International Affairs: The Case of EULEX Mission in Kosovo”, **Perspectives on European Politics and Society**, 12/3, 283-303.
- Grevi, Giovanni, Hell, Damian & Keohane, Daniel: 2009 “EU Security and Defence Policy: The first ten years (1999-2009)” **Paris: EU Institute for Security Studies**, (Çevrimiçi) 18 Nisan 2019, https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/ESDP_10-web_0.pdf
- Gross, Eva: 2007 “Civilian and Military Missions in the Western Balkans” içinde **Evaluating the EU’s Crisis Missions in the Balkans**, Michael Emerson, et. al., Centre for European Policy Studies (Çevrimiçi) 8 Aralık 2018, http://aei.pitt.edu/32601/1/40_Evaluating_EU_Crisis_Missions_in_the_Balkans.pdf
- Günel, Altuğ: 2015 “Avrupa Birliği’nin Balkanlar’a Yönelik Politikası” içinde Uğur Burç Yıldız ed., **Avrupa Birliğinin Dış İlişkileri, Bölgesel Politikalar, Bölgeler ve Uluslararası Aktörler ile İlişkiler**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara s. 265-299.
- Gündem 2000 Belgesi, 1997 Agenda 2000, For A Stronger and Wider Union, Bulletin of the European Union, Supplement 5/97, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-history/agenda-2000/com97-2000_en.pdf
- Gürsoy, Barış: 2015 “Bölgeselleşme Ekseninde Avrupa Birliği Rusya Federasyonu Rekabeti” içinde Uğur Burç Yıldız ed., **Avrupa Birliğinin Dış İlişkileri, Bölgesel Politikalar, Bölgeler ve Uluslararası Aktörler ile İlişkiler**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara s. 340-375.
- Halberstam, David: 2002 **Barış Zamanı Savaş**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Hasgüler, Mehmet & Uludağ, Mehmet B.: 2016 **Kriz Üçgeninde Türkiye, Kafkasya-Balkanlar-Rusya-Orta Asya-Çin-Hindistan**, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

- Haughton, Tim: 2001 “What Does the Case of Slovakia Tells Us About the EU’s Active Leverage” **EUSA Tenth Biennial International Conference**, Montreal, Canada, (Çevrimiçi) 8 Aralık 2018, <http://aei.pitt.edu/7898/1/haughton-t-10c.pdf>
- Headley, James: 2008 **Russia and the Balkans: Foreign Policy from Yeltsin to Putin**, Columbia University Press, New York.
- Henri, Maxime & Larive, Andre: 2012 “Obama 2: Future Implications of EU-US Relations”, **Miami-Florida European Union Center, 12/8.**
- Hırvatistan’a İlişkin Müzakere Çerçevesi: 2005 Negotiations Framework Document Croatia, 3 October 2005, Principles Governing the Negotiations, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, https://www.esiweb.org/pdf/croatia_ec_negotiation_framework_2005.pdf
- Hill, Christopher & Smith, Karen: 2000 **European Foreign Policy, Key Documents**, Routledge Press, New York.
- Himmrich, Julia. L.A.: 2016 “Germany’s Recognition of Kosovo as an Independent State in 2008”, (Çevrimiçi), 8 Mayıs 2018, <https://www.dw.com/en/germany-recognizes-independent-kosovo/a-3138042-1>
- Hoffmeister, Frank: 2006 **Legal Aspects of the Cyprus Problem: Annan Plan And EU Accession**, Leiden, Hollanda.
- Hughes, James, Sasse, Gwendolyn & Gordon, Claire: 2004 **Europeanisation and Regionalization in the EU’s Enlargement to Central and Eastern Europe: The Myth of Conditionality**, Palgrave Macmillan, Basingstoke; New York.
- Hughes, James: 2007 “EU Relations with Russia: Partnership or Asymmetric Interdependency?” içinde Casarini N., Musu C. (ed.) **European Foreign Policy in an Evolving International System**, Palgrave Macmillan, Londra.

- Hürriyet Gazetesi: 2007 “Rumları Almamalıydık”, Zeynel Küle, Brüksel (Çevrimiçi) 18 Nisan 2019,
<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/rumlari-almamaliydik-6840486>
- Ilievski, Zoran & Taleski, Dane: 2009 “Was the EU’s Role in Conflict Management in Macedonia a Success?”, **Ethnopolitics: Formerly Global Review of Ethnopolitics**, 8(3/4), 355–367.
- Ilirjani, Altin: 2004 “Albania and the European Union”, **Mediterranean Politics**, 9/2, 258-264.
- Issues Arising from Turkey’s Membership Perspective 2004 6 October 2004 SEC(2004) 1202, COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT, (Çevrimiçi), 6 Kasım 2019,
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/issues_paper_en.pdf
- Ivanovski, Hristijan: 2013 “The Macedonia-Greece Dispute/Difference Over the Name Issue: Mitigating the Inherently Unsolvability”, **New Balkan Politics**, Sayı 14, 48-80.
- İKV a-İktisadi Kalkınma Vakfı “Müzakere Sürecinin Aşamaları”, (Çevrimiçi), 4 Nisan 2019,
https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=439&id=442
- İKV b-İktisadi Kalkınma Vakfı “Avrupa Birliğinin Genişlemesi” (Çevrimiçi) 17 Mayıs 2019,
https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-genislemesi_109.html
- İKV c-İktisadi Kalkınma Vakfı “Diğer Aday ve Potansiyel Aday Ülkeler” (Çevrimiçi) 2 Haziran 2019
https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=32&id=282
- İzzetbegovic, Aliya: 2003 **Tarihe Tanıklığım**, Çeviren, Ahmet Demirhan, Hanife Öz & Alev Erkilet Başer, Klasik Yayınları, İstanbul.

- Jamar, Hanna, V., & Mary Katherine: 2010 “Applying Kosovo: Looking to Russia, China, Spain, and Beyond After the International Court of Justice Opinion on Unilateral Declarations of Independence”, **German Law Journal**, 11/8, 913-925.
- Janssens, Jelle: 2015 **State-building in Kosovo. A Plural Policing Perspective**, Maklu Publishers, Belgium.
- Jashari, Omer: 2018 “Yunanistan ve Arnavutluk arasında ‘Deniz Sınırı’ Anlaşması ve Türkiye” Time Balkan, (Çevrimiçi) 7 Haziran 2019
<https://timebalkan.com/yunanistan-ve-arnavutluk-arasinda-deniz-siniri-anlasmasi-ve-turkiye/>
- Jelavich, Barbara: 1983 **History Of The Balkans**, Cambridge University Pres, United Kigdom.
- Jovic, Dejan: 2006 “Croatia and the European Union: A Long Delayed Journey”, **Journal of Southern Europe and the Balkans**, 85-103.
- Jukiz, Elvira: 2014 “Bosnian Serbs Seek Russian Loan to Replace IMF”, BIRN, (Çevrimiçi), 3 Nisan 2014,
<http://www.balkaninsight.com/en/article/russian-creditto-replace-the-imf-in-republika-srpska>
- Kahraman, Sevilay, 2014a “Avrupa Bütünleşmesi Kuramları: 1950-1970 Yılları” içinde **Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Belgin Akçay ve İlke Göçmen ed., 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, s. 113-128.
- Kahraman, Sevilay, 2014b “Avrupa Bütünleşmesi Kuramları: 1980 Sonrası” içinde **Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Belgin Akçay ve İlke Göçmen ed., 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, s. 128-160.
- Kar, Muhsin & Arıkan, Harun: 2003 **Avrupa Birliği Ortak Politikalar ve Türkiye**, Beta Basım A.Ş., İstanbul.
- Karamouzi, Eirini: 2014 **Greece, the EEC and the Cold War 1974-1979: The Second Enlargement**, Palgrave Macmillan Press, yy.
- Karatay, Osman: 1998 **Kosova, Kanlı Ova**, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Karluk, Rıdvan S.: 2014 **Avrupa Birliği Kuruluşu Gelişmesi Genişlemesi Kurumları**. 10.Baskı. Beta Yayınevi, İstanbul.

“Russia: Still Open To the West? Evolution of the State Identity in the

- Kassianova, Alla: 2001 Foreign Policy and Security Discourse” **Europe Asia Studies**, 53/6.
- Kavalalı, Murat: 2005 “Avrupa Birliğinin Genişleme Süreci: AB’nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri” Devlet Planlama Teşkilatı (Çevrimiçi) 3 Aralık 2018. <file:///FS/Downloads/genislem.pdf>,
- Kavalalı, Murat: 2006 “Avrupa Birliğinin Genişleme Süreci, AB’nin Beşinci Genişlemesine İlişkin Katılım Anlaşmalarında Yer Alan Geçiş Düzenlemeleri”, Devlet Planlama Teşkilatı, (Çevrimiçi) 3 Aralık 2018. http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Avrupa_Birliginin_Genisleme_Sureci_ABnin_Besinci_Genismesine_Iliskin_Katilim_Antlasmalarinda_Yer_Alan_Gecis_Duzenlemeleri.pdf
- Kaymakcı, Oğuz: 2005 **Avrupa Birliği Üzerine Notlar**, Nobel Yayınları, Ankara.
- Keane, Rory: 2004 “The Solana Process in Serbia and Montenegro: Coherence in EU Foreign Policy”, **International Peacekeeping**, 11/3, 491-507.
- Keil, Soeren, & Stahl, Bernhard: 2014 **The Foreign Polices of the Post-Yugoslav States: From Yugoslavia to Europe**, Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Keil, Soeren & Arkan, Zeynep: 2015 **The EU and Member State Building: European Foreign Policy in the Western Balkans**, Routledge Press, Londra, New York.
- Keohane, Robert & Hoffmann, Stanley: 1991 **The New European Community**, Westview Press, Oxford.
- Kıbrıs Postası, 2013 “Anastasiadis’ten Rasmussen’e Tepki”, 8 Mayıs 2013, (Çevrimiçi), 3 Mayıs 2019 http://www.kibrispostasi.com/c58-GUNEY_KIBRIS/n105130-Anastasiadisten-Rasmussene-tepki

- Kıbrıs'taki Tüm Kısıtlamaların İlgili Tüm Taraflarca Eşzamanlı Olarak Kaldırılmasına İlişkin 24 Ocak 2006 tarihli Eylem Planı “Dışışleri Bakanı Gl Kıbrıs Eylem Planı’nı Açıkladı”, (Çevrimiçi), 12 Aralık 2018, www.ab.gov.tr,
- Kleibrink Alexander: 2015 **Political Elites And Decentralization Reforms In The Post-Socialist Balkans Regional Patronage Networks in Serbia and Croatia**, Palgrave Macmillan.
- Kocabaş, Sinem: 2015 “Avrupa Birliği ve Transatlantik İlişkiler” içinde Uğur Burç Yıldız ed., **Avrupa Birliğinin Dış İlişkileri, Bölgesel Politikalar, Bölgeler ve Uluslararası Aktörler ile İlişkiler**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, s. 339-373.
- Koch, Svea: 2015 “A Typology of Political Conditionality Beyond Aid: Conceptual Horizons Based on Lessons from the European Union”, **World Development**, 75, 97–108.
- Koch, Svea: 2015 “A Typology of Political Conditionality Beyond Aid: Conceptual Horizons Based on Lessons from the European Union”, *World Development*, (Çevrimiçi), 13 Şubat 2020, <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0305750X15000078?token=E064F78367B85FE860F6CC4E0AA7BAF6195034D7B852BD36CB61D81FF4B4475BFEAA431061BC8EE0A216AF58965D58C5>
- Kochenov, Dimitry: 2008 **EU Enlargement and the Failure of Conditionality: Pre-accession Conditionality in the Fields of Democracy and the Rule of Law**, Kluwer Law International Press, Netherlands.
- Kodaman, Timuçin & Haktan, Birsal: 2014 “21. Yzyıl Balkan Jeopolitiğinin Çok Boyutlu Bir Bakış Açısıyla İncelenmesi ve Türkiye’ye Etkilerinin Değerlendirilmesi”, **Suleyman Demirel University The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences**, 19/1, 49-64.

- Koktsdis, Pavlos, “The Western Balkan EU Accession Process and the Greek Presidency
Armakolas, Ioannis – 2014”, **Hellenic Presidency of the Council of the European Union**,
Maksimovic, Maja & (Çevrimiçi), 17 Nisan 2019,
Feta, Bledar: 2014 <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2014/07/The-Western-Balkan-EU-accession-process-and-the-Greek-Presidency-2014-FINAL-29-July-2014-PDF.pdf>
- Kosova Haber, 2019a VV ile LDK’nin Koalisyon Hükümeti Anlaşması Yavaş İlerliyor, 30 Ekim 2019, (Çevrimiçi), 1 Kasım 2019
<http://m.kosovahaber.net/?page=2,9,53727>
- Kosova Haber, 2019b Verginin Kaldırılması Diyalogun Devamı İçin Şart ise Bu Olmayacak, 22 Şubat 2019 (Çevrimiçi), 8 Nisan 2019
<http://www.kosovahaber.net/?page=2,9,50172>
- Kosova İlerleme Raporu, 2014 Kosovo 2014 Report, Brussels, (Çevrimiçi) 5 Mayıs 2019
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2014/20141008-kosovo-progress-report_en.pdf
- Kosova İlerleme Raporu, 2015 Kosovo 2015 Report, Brussels, Brussels, 10.11.2015 SWD(2015) 215 final, (Çevrimiçi) 5 Mayıs 2019
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2015/20151110_report_kosovo.pdf
- Kosova İlerleme Raporu, 2016 Kosovo 2016 Report, Brussels, 9.11.2016 SWD(2016) 363 final (Çevrimiçi) 5 Mayıs 2019
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_kosovo.pdf
- Kosovo Conflict Chronology: September 1998 - March 1999 April 6, 1999 Julie Kim, (Specialist in International Relations Foreign Affairs, Defense, and Trade Division), (Çevrimiçi) 2 Ocak 2020, file:///C:/Users/pinar.atakara.KKTC_CM_FS/Downloads/451445.pdf
- Kratochvil, Petr: 2006 “The European Neighbourhood Policy: A Clash of Incompatible Interpretations” içinde **The European Union and Its Neighbourhood: Policies, Problems and Priorities**, Petr Kratochvil ed., Institute of International Relations, Prague, s. 13-28.

- Kuhn, Theresa: 2019 “Grand Theories of European Integration Revisited: Does Identity Politics Shape the Course of European integration?”, **Journal of European Public Policy**, 26/8, sy.
- Kusznir, Julia: 2011 “The Nabucco Gas Pipeline Project and its Impact on EU Energy Policy in the South Caucasus”, **Caucasus Analytical Digest**, No.33.
- Kyris, George: 2014 “Europeanisation and ‘Internalised’ Conflicts: The Case of Cyprus”, **Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe, GreeSE Paper**, No. 84 (Çevrimiçi) 3 Aralık 2018, <http://eprints.lse.ac.uk/56645/>
- Ladrech, Robert: 1994 “Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France” **Journal of Common Market Studies**, 32/1, 69-88.
- Laidi, Zaki : 2008 “Normative Power and Social Preferences” içinde **EU Foreign Policy in a Globalized World: Normative Power and Social Preference**, Zaki Laidi ed., Routledge Press, s. 1-20.
- Lane, Ann: 2004 **Yugoslavia, When Ideals Collide**, Palgrave Macmillan, Basingstoke ve New York.
- Lange, Sabina: 2016 “The Western Balkans: Back in the EU Spotlight”, **European Union Institute for Security Studies (EUISS)**, Mart 2016 Sayısı, (Çevrimiçi) 6 Nisan 2019, https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief-9_Western%20Balkans.pdf
- Latawski, Paul & Smith, Martin A.: 2003 **The Kosovo Crisis: The Evolution of Post Cold War European Security**, Manchester University Press, Manchester ve New York.
- Lazic, Mladen & Vuletic, Vladimir M.: 2009 “The Nation State and the EU in the Perceptions of Political and Economic Elites: The Case of Serbia in Comparative Perspective”, **Europe-Asia Studies**, 61/6, 987–1001.

- Lenschow, A: 2005 “Europeanisation of Public Policy” içinde **European Union: Power and Policy Making**, J. J. Richardson ed., Routledge, Abingdon, s. 55-71.
- Libal, Michael: 1997 **Limits of Persuasion Germany and the Yugoslav Crisis, 1991- 1992**, Praeger Press, London.
- Lilyanova, Velina: 2016 The Western Balkans' Berlin process: A new impulse for regional cooperation, Briefing, 4 July 2016, (Çevrimiçi) 7 Haziran
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/586602/EPRS_BRI\(2016\)586602_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/586602/EPRS_BRI(2016)586602_EN.pdf)
- Lindsay, James-Ker: 2011 **The Cyprus Problem: What Everyone Needs to Know**, Oxford University Press.
- Lindsay, James-Ker: 2009 **Kosovo: The Path to Contested Statehood in the Balkans**, Bloomsbury Academic,
- Lizbon Antlaşması, 2007 Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007, (Çevrimiçi) 11 Aralık 2018,
<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:FULL:EN:PDF>
- Lukic, Reneo: 2005 “From the Federal Republic of Yugoslavia to the Union of Serbia and Montenegro” içinde **Serbia Since 1989: Politics and Society Under Milosevic and After**, Sabine P. Ravet ve Vjerran Pavlovic ed., University of Washington Press, Seattle.
- Lundestad, Geir: 2005 “Toward Transatlantic Drift?”, içinde David M. Andrews ed., **The Atlantic Alliance Under Stress: US-European Relations After Iraq**, Cambridge University Press, Cambridge, s. 9-29.
- Lynch, Flynn: 2000 “De Gaulle’s First Veto: France, the Rueff Plan and the Free Trade Area”, **Contemporary European History**, 9/1, 111-135.

- Maastricht Antlaşması, 1992 Treaty on European Union, (Çevrimiçi), 15 Aralık 2018
https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf
- Maki, Johannes, M.: 2008 “EU Enlargement Politics: Explaining the Development of Political Conditionality of ‘Full Cooperation with the ICTY’ towards Western Balkans”, **Politička Misao**, 45/5, s. 47–80.
- Malcolm, Noel: 1995 “Bosnia and the West: A Study in Failure”, **The National Interest**, No: 39, 3-14.
- Manners, Ian: 2002 “Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?”, **Journal of Common Market Studies**, 40/2, 235–258.
- Marchetti, Andreas: 2006 “Widening Without Enlarging the European Neighborhood Policy and the South Caucasus”, **Turkish Policy Quarterly**, 5/2.
- Marcus, Alexander: 2008 “Democratization and Hybrid Regimes: Comparative Evidence from Southeast Europe,” **East European Politics and Societies**, 22/4, s. 928-954.
- Maresceau, Marc: 1997 “On Association, Partnership, Pre-Accession and Accession” içinde Marc Maresceau, **Enlarging the European Union: Relations Between the EU and Central and Eastern Europe** Longman Press, Londra.
- Maresceau, Marc: 2001 “The EU Pre-Accession Strategies: a Political and Legal Analysis”, içinde **The EU’s Enlargement and Mediterranean Strategies, A Comparative Analysis**, Marc Maresceau ve Erwan Lanon ed., Palgrave, Basingstoke, s. 3-28.
- Mayhew, Alan: 1998 **Recreating Europe: The European Union’s Policy Towards Central and Eastern Europe**, Cambridge University Press, Cambridge.
- Mazower, Mark: 2002 **The Balkans A Short History**, The Modern Library, New York.
- Mccormick, John: 2015 **Avrupa Birliği Siyaseti**, çev. Doğançan Özsel, 1. Baskı, Adres Yayınları, Ankara.
- Mehlhausen, Thomas: 2016 **European Union Enlargement: Material Interests, Community Norms and Anomie**, Routledge Press, Londra.
- Meunier, Sophie & Vachudova, Milada Anna: 2018 “Liberal Intergovernmentalism, Illiberalism and the Potential Superpower of the European Union”, **JCMS Journal of Common Market Studies**, 56/7- Özel Sayı: Liberal Intergovernmentalism and its Critics, 1–17.
- Michael, Michalis **Resolving the Cyprus Conflict**, Palgrave Macmillan, New York.

Stavrou: 2009

- Michael, Schmunk: 2018 “15 Years of Peace-, State- and Nation-Building: Basic Lessons from the Balkan Lab” (Çevrimiçi) 8 Aralık 2018, t.y., https://www.niod.nl/sites/niod.nl/files/15%20Years%20of%20Peace%20Building%20in%20the%20Western%20Balkans%20%E2%80%93%20Lessons%20Learnt%20and%20Current%20Challenges_0.pdf
- Miller, Vaughne: 2012 “Referandums on the European Union”, (Çevrimiçi), 8 Ocak 2019, <http://www.europarl.europa.eu/unitedkingdom/resource/static/files/ref-oneu.pdf>
- Moens, Alexander: 2001 “European Defence and Nato: The Case for New Governance”, **International Journal**, 56/2, 261-278.
- Monar, Jörg: 2001 “EU Justice and Home Affairs and the Eastward Enlargement: The Challenge of Diversity and EU Instruments and Strategies”, **ZEI Discussion Papers**, C. 91, (Çevrimiçi) 30 Kasım 2018, <http://aei.pitt.edu/202/>,
- Moravcsik, Andrew: 1993 “Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach”, **Journal of Common Market Studies**, 31/4, 473–524.
- Moravcsik, Andrew: 1998a **The Choice for Europe: Social Purpose & State Power from Messina to Maastricht**, Routledge/UCL Press, London.
- Moravcsik, Andrew: 1998b “De Gaulle and Europe: Historical Revision and Social Science Theory”, Center for European Studies working paper series, Program for the Study of Germany and Europe Working Paper Series 8.5 (Çevrimiçi) 7 Ekim 2018, http://aei.pitt.edu/39396/1/PSGE_WP8_5.pdf
- Moravcsik, Andrew & Vachudova, Milada A.: 2003 “National Interests, State Power, and EU Enlargement” **Journal of East European Politics and Society**, 17/1, 42-57.
- Moravcsik, Andrew & Vachudova, Milada A.: 2005 “Preferences, Power and Equilibrium: the Causes and Consequences of EU Enlargement” içinde **The Politics of EU Enlargement: Theoretical Approaches**, Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier ed., Routledge PRes.

- Moravscik, Andrew: "The European Constitutional Settlement" içinde Sophie Meunier ve Kathleen R. McNamara ed. **Making History: European Integration and Institutional Change at Fifty**, Oxford University Press, Oxford.
- Moravscik, Andrew: "Andrew Moravcsik -Turkish Accession as Part of a Multi-Level Europe?" (Çevrimiçi) 2 Mayıs 2019, <https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/accession.pdf>
- Moravscik, Andrew: "Europe: The Quiet Superpower", **French Politics**, 3/4, 403-422.
- Mugajic, Nermina: 2014 "The European Union As a Spectacle: The Case of the Slovenian-Croatian Dispute Over the Sea Border" içinde **Mirroring Europe: Ideas of Europe and Europeanization in Balkan Societies**, Tanja Petrovic ed. Brill, Leiden.
- Mujezinovic, Mirzet: 2007 "AB'nin Batı Balkan Politikası Çerçevesinde Bosna Hersek ile İlişkileri", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 3/12, 65-82.
- Müftüler-Baç, Meltem: 2000 "Turkey's Role in the EU's Security and Foreign Policies", **Security Dialogue**, 31/4, 489-502.
- Nezi, Spyridoula, Sotiropoulos Dimitri A. & Toka Panayiota: 2009 "Explaining the Attitudes of Parliamentarians towards European Integration in Bulgaria, Greece and Serbia: Party Affiliation, 'Left-Right' Selfplacement or Country Origin?". **Europe-Asia Studies** 61/6, 1003-1020.
- Noutcheva, Gergana: 2006 "EU Conditionality, State Sovereignty and the Compliance Patterns of Balkan States", Paper Prepared for the 3. Pan-European Conference on EU Politics European Consortium for Political Research Bilgi University, İstanbul, 21-23 Eylül 2006 (Çevrimiçi) 30 Kasım 2018. https://www.researchgate.net/publication/228420061_EUConditionality_State_Sovereignty_and_the_Compliance_Patterns_of_Balkan_States/link/00b4951b06050a4ab7000000/download
- Noutcheva, Gergana: 2007 "Fake, Partial and Imposed Compliance the Limits of the EU's Normative Power in the Western Balkans", **Serbia and Montenegro Centre For European Policy Studies, CEPS Working Document No. 274**, Temmuz, (Çevrimiçi) 6 Nisan 2019, https://www.files.ethz.ch/isn/38144/274_Fake%20Partial%20and%20Imposed%20Compliance.pdf

- Noutcheva, Gergana: 2012 **European Foreign Policy and the Challenges of Balkan Accession: Conditionality, Legitimacy and Compliance**, Routledge Press, USA ve Canada.
- Nugent, Neill: 2005 “Turkey’s Membership Application: Implications for the EU”, *Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series*, 5/26, Ağustos 2005.
- Nugent, Neill: 2007 “The EU’s Response To Turkey’s Membership Application: Not Just A Weighing of Costs and Benefits”, *European Integration*, 29/4, s. 481-502.
- Olsen, Johan. P.: 2002 “The Many Faces of Europeanization”, *Journal of Common Market Studies*, 40/5, s. 921–952.
- Owen, David: 1996 **Balkan Odyssey**, Indigo, London.
- Öğütçü, Mehmet: 2002 “Caspian Energy ‘Poker Game’ and Turkey’: Prospects for a New Approach” *Enerji*, 7/5, (Mayıs 2002)
- Öraz, Seçil: 2011 “Andrew Moravcsik ve Liberal Hükümetlerarası Sistem ile Avrupa Bütünleşmesi”, *Turkish Studies*, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/1, 1611-1624.
- Özarslan, Bahadır B, 2007, **Kıbrıs Sorunu ve Avrupa Birliğinin Yaklaşımı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul.
- Özersay, Kudret: 2004 “Avrupa Birliği Normları ve AİHM Kararları Çerçevesinde Kuzey Kıbrıs”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 3/2.
- Özgöker, Uğur& Batı, Güney Ferhat: 2016 **AB’nin Doğu Sınırı Balkanlar**, Derin Yayınları, İstanbul.
- Özmen, Süleyman: 2018 **Küresel Güçlerin Oyun Adası Kıbrıs**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Pawelec, Maria & Grimm, Sonja: 2014 “Does National Identity Matter? Political Conditionality and the Crucial Case of Serbia’s (Non-)Co-operation with the ICTY”, *Journal of Common Market Studies*, 52/6, 1290-1306.
- Pellet, Alain: 1992 “The Opinions of the Badinter Arbitration Committee. A second Breath for the Self- Determination of Peoples”, *European Journal of International Law*, 3, 178-185.

- Petersberg 1992   Görevleri: Petersberg Tasks, (Çevrimiçi) 7 Mart 2019, <http://en.euabc.com/word/710>
- Phillips, David L. : 2012   **Liberating Kosovo: Coercive Diplomacy and U. S. Intervention**, MIT Press, Cambridge.
- Pippan, Christian: 2004   “The Rocky Road to Europe: The EU’s Stabilisation and Association Process for the Western Balkans and the Principle of Conditionality”, **European Foreign Affairs Review**, 2/9, 219-245.
- Pohl, Benjamin: 2014   **EU Foreign Policy and Crisis Management Operations: Power, Purpose and Domestic Politics**, Routledge, New York.
- Pond, Elizabeth: 2000   **The Rebirth of Europe**, Brookings Institution Press, Washington D.C.
- Pond, Elizabeth: 2006   **Endgame in the Balkan: Regime Change, European Style**, Brookings Institution Press, Washington D.C.
- Presnall, Aaron: 2009   “Which Way The Wind Blow: Democracy Promotion and International Actors in Serbia” **Democratization**, 16/4, 661-681.
- Pridham, Geoffrey: 2002   “The European Union’s Democratic Conditionality and Domestic Politics in Slovakia: the Meciar and Dzurinda Governments Compared”, **Europe-Asia Studies**, 54/ 2, 203–227.
- Pridham, Geoffrey: 2007   “Change and Continuity in the European Union’s Political Conditionality: Aims, Approach, and Priorities”, **Democratization**, 14/3, 446-471.
- Pridham, Geoffrey: 2007   “*Unfinished Business? Eastern Enlargement and Democratic Conditionality*”, **Madrid: Fundación para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior (FRIDE)**.
- Putnam, Robert: 1988   “Diplomacy and Domestic Politics: the Logic of Two-Level Games”, **International Organization**, 42/3, 427-460.
- Rachel A. Epstein & Ulrich Sedelmeier: 2008   “Beyond Conditionality: International Institutions in Postcommunist Europe After Enlargement” **Journal of European Public Policy**, 15/6, 795-805.

- Radaelli Claudio M.: "The Europeanization of Public Policy" içinde **The Politics of Europeanization**, K. Featherstone ve C. M. Radaelli ed. Oxford University Press, Oxford. 2003
- Radaelli, Claudio. M.: "Whither Europeanization? Concept Stretching and Substantive Change", **European Integration Online Papers**, 4/8 (Çevrimiçi) 3 Aralık 2018, <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2000-008.pdf>, 2000
- Rajkovic, Nikolas: 2012 The Politics of International Law and Compliance: Serbia, Croatia and The Hague Tribuna, Routledge Press.
- Rathkolb, Oliver: 2014 The Paradoxical Republic: Austria 1945-2005, Çev. Otmar Binder, Berghahn Books.
- Renner, Stephen & Trauner, Florian: 2009 "Creeping EU Membership in South-East Europe: The Dynamics of EU Rule Transfer to the Western Balkans", **Journal of European Integration**, 31/4, 449-465.
- Risse, Thomas: 2001 "A European Identity? Europeanization and the Evolution of Nation-State Identities" içinde **Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change**, Maria Green Cowles, James Caporaso ve Thomas Risse ed., Cornell University Press, USA, s. 198-217.
- Rodin, Sinisa: 2012 "The European Union and the Western Balkans" içinde **The Foreign Policy in the European Union: Assessing Europe's Role in the World**, Federica m. Bindi ve Irina Angelescu ed. 2. Baskı, Brookings Institutions Press, Washington s. 153-172
- Rosamond, Ben: 2007 "European Integration and the Social Sciences of EU Studies The Disciplinary Politics of a Subfield", **International Affairs**, 83/2, 231-252.
- Roter, Petra & Bojinovic, Ana: 2005 "Croatia and the European Union: a Troubled Relationship", **Mediterranean Politics**, 10/3, 447-54.
- Rutland, Peter: 2008 "Russia as An Energy Superpower" **New Political Economy**, 13/2, 203-210.
- Saatçioğlu, Beken: 2011 "Revisiting the Role of Credible EU Membership Conditionality for EU Compliance: The Turkish Case", **Uluslararası İlişkiler**, 8/31, 23-44.

- Sabah.com, 2012 Kosova Tam Bağımsızlığına Kavuştu, 5 Aralık 2012, (Çevrimiçi), 3 Ocak 2019
<https://www.sabah.com.tr/dunya/2012/09/10/kosova-tam-bagimsizligina-kavustu>
- Salzburg Deklarasyonu: 2006 Salzburg EU/Western Balkans Joint Press Statement, C/06/77, Brussels, 11 March 2006
7283/06 (Presse 77) (Çevrimiçi) 8 Haziran 2019
https://europa.eu/rapid/press-release_PRES-06-77_en.htm?locale=en
- Samardzija, Visnja & Stanicic, Mladen: 2004 “Croatia on the Path towards the EU: Conditionality and Challenge of Negotiations”, **Southeast Europe on the Way To the EU, Croatian International Relations Review**, 97-103.
- Sasse, Gwendolyn: 2005 “EU Conditionality and Minority Rights: Translating the Copenhagen Criterion into Policy”, Research Gate, (Çevrimiçi) 8 Mayıs 2019,
https://www.researchgate.net/publication/5015280_EU_Conditionality_and_Minority_Rights_Translating_the_Copenhagen_Criterion_into_Policy/link/0c96053ac174d243a9000000/download
- Schimmelfennig, Frank: 2001 “The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the EU,” **International Organization** 55/1, 47-80.
- Schimmelfennig, Frank: 2004 “Liberal Intergovernmentalism” içinde Wiener, Diez ed., **European Integration Theory**, Oxford University Press, Oxford.
- Schimmelfennig, Frank, Engert, Stefan & Knobel, Heiko: 2005 “The Impact of EU Political Conditionality” içinde **The Europeanization of Central and Eastern Europe**, Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier ed. Cornell University Press, United States, ss. 29-49.
- Schimmelfennig, Frank & Sedelmeier, Ulrich: 2004 “Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe”, **Journal of European Public Policy**, 11/4, 661–679.
- Schimmelfennig, Frank: 2003 **The EU, NATO and the Integration of Europe: Rules and Rhetoric (Themes in European Governance)**, Cambridge University Press, Cambridge.
- Schleicher, Elisabeth: 2012 “Positive Peace in Kosovo: A Dream Unfulfilled” **Volume 25 of Politik und Demokratie**. Peter Lang Publishers.

- Schmidt, Vivien: 2009 “The EU and its Member States: From Bottom Up to Top Down” içinde **Reflections of European Integration: 50 years of the Treaty of Rome**, D. Phinnemore ve A. Warleigh-Lack (ed.), Palgrave Macmillan Press, Basingstoke.
- Schneider, Christina J.: 2009, **Conflict, Negotiation and European Union Enlargement**, Cambridge University Press, Cambridge.
- Schneider, Christina J., Plümper, Thomas: 2007 “Discriminatory European Union Membership and the Redistribution of Enlargement Gains” **Journal of Conflict Resolution**, 51/4, 568-587.
- Schneider, Christina J., Urpelainen, Johannes: 2012 “Accession Rules for International Institutions: A Legitimacy-Efficacy Trade-off?”, **Journal of Conflict Resolution** 56/2, 290-312.
- Sebastian, Sofia: 2008 “The Stabilisation and Association Process: Are EU Inducements Failing in the Western Balkans?”, **Working Paper Madrid: FRIDE**, (Çevrimiçi), 30 Kasım 2018, <https://docplayer.net/89864780-The-stabilisation-and-association-process-are-eu-inducements-failing-in-the-western-balkans-sofia-sebastian.html>
- Sedelmeier, Ulrich & Schimmelfennig, Frank: 2005 “The Politics of European Union Enlargement: Theoretical Approaches” içinde **The Politics of European Union Enlargement**, Ulrich Sedelmeier ve Frank Schimmelfennig, ed. Routledge Press, New York.
- Sedelmeier, Ulrich & Schimmelfennig, Frank: 2002 “Theorizing EU Enlargement: Research Focus, Hypotheses and the State of Research”, **Journal of European Public Policy**, 9/4, 500-528.
- Sedelmeier, Ulrich, 2005a: “Enlargement: Towards a European EU?” içinde **Policy-Making in the European Union**, Helen Wallace, William Wallace ve Mark Pollack. ed. Oxford University Press, Oxford.
- Sedelmeier, Ulrich: 2005b: **Constructing the Path to Eastern Enlargement: The Uneven Impact of EU Identity**, Manchester University Press, Manchester.
- Sejdic-Finci Kararı European Court of Human Rights, Case of Sejdic and Finci V. Bosnia and Herzegovina, (Çevrimiçi) 7 Nisan 2019, [290](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{‘itemid’:[‘001-96491’]’}”}”}</p><p>Serter, Vehbi Z. & Fikretoğlu, Ozan Z.: 1988 Kıbrıs Türk Müzadele Tarihi (1878-1988), Lefkoşa.</p></div><div data-bbox=)

- Sertoğlu, Kamil & Öztürk, İlhan 2003 “Application of Cyprus to the European Union and the Cyprus Problem”, **Journal of Emerging Markets Finance & Trade**, 39/6, 54-70.
- Sezer, Sema & Terzioğlu, Banu: 2004 “Tarihçe ve Kıbrıs Sorunu Kronolojisi”, **Avrasya Dosyası Kıbrıs Özel**, 10/3.
- Sırbistan İlerleme Raporu, 2015 Serbia 2015 Report, Brussels, 10.11.2015 SWD(2015) 211 final (Çevrimiçi) 5 Mayıs 2019
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2015/20151110_report_serbia.pdf
- Sırbistan İlerleme Raporu, 2016 Serbia 2016 Report, Brussels, 9.11.2016 SWD(2016) 361 final, (Çevrimiçi) 5 Mayıs 2019
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_serbia.pdf
- Sırbistan İlerleme Raporu, 2018 Serbia 2017 Report, Strasbourg, 17.4.2018 SWD(2018) 152 final (Çevrimiçi) 5 Mayıs 2019
<https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-serbia-report.pdf>
- Sioussiouras, Petros: 2004 “The Process of Recognition of The Newly Independent States of Former Yugoslavia by The European Community: The Case of The Former Socialist Republic of Macedonia”, **Journal of Political and Military Sociology**.
- Sjursen, Helene: 2006 **Questioning EU Enlargement**, Routledge Press, Londra.
- Sjursen, Helene & Smith, Karen E: 2004 “Justifying EU Foreign Policy: the Logics Europeanizing EU Enlargement” içinde **Rethinking European Union Foreign Policy**, Ben Tonra ve Thomas Christiansen ed. Manchester University Press, Manchester.

- Smith, Karen, E.: 1998 “The Use of Political Conditionality in the EU’s Relations with Third Countries: How Effective?” **European Foreign Affairs Review**, 2, 253-374.
- Smith, Karen E., 1999 **The Making of EU Foreign Policy: The Case of Eastern Europe**, Macmillan Press, Basingstoke.
- Smith, Karen E.: 2003 “The Evolution and Application of EU Membership Conditionality” içinde **The Enlargement of the European Union**, Marise Cremona ed. Oxford, Oxford University Press, s. 105-140.
- Smith, Karen E.: 2005 ‘The Evolution and Application of EU Membership Conditionality’ içinde **The Enlargement of the European Union**, Marise Cremona (ed.), Oxford University Press, Oxford.
- Smith, Karen E.: 2014 **European Union Foreign Policy in a Changing World**. 2014, Polity Press, Londra.
- Soetendorp, B: 1999 **Foreign Policy in the European Union**, Longman, London ve New York.
- Soveroski, Marie: 1998 “Agenda 2000: A Blueprint for Successful EU Enlargement?”, (Çevrimiçi) 2 Şubat 2019, http://aei.pitt.edu/777/1/scop98_1_4.pdf
- Soysal, İsmail & Kut, Şule: 1997 **Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek Sorunu**, İSİS Yayın, İstanbul.
- Spernbauer, Martina: 2014 **EU Peacebuilding in Kosovo and Afghanistan: Legality and Accountability**, Hotei Publishing- Martinus Nijhoff Publishers, Netherlands.
- Stabilisation and Association Agreement with Kosovo (Çevrimiçi) 1 Haziran 2019 https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/news_corner/news/news-files/20150430_saa.pdf
- Stabilisation and Association Agreement with Serbia (Çevrimiçi) 1 Haziran 2019 https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/serbia/key_document/saa_en.pdf
- Stahl, Bernhard: 2013 “Another ‘Strategic Accession’? The EU and the Serbia (2000-2010)”, **Nationalities Papers**, 41/3, 447-468.

- Stocker, James: 2012 “No EEZ Solution: The Politics of Oil and Gas in the Eastern Mediterranean”, **Middle East Journal**, 66/4, 579-597.
- Stojic, Marko: 2006 “Between Europhobia and Europhilia: Party and Popular Attitudes Towards Membership of the European Union in Serbia and Croatia” **Perspectives on European Politics and Society**, 7/3, 312-335.
- Stojic, Marko: 2013 “Party Strategy and Attitudes Towards the EU“ içinde Marko Stojic ed. **Party Responses to the EU in the Western Balkans: Transformation, Opposition or Defiance**, Springer, s. 113-148.
- Stroschein, Sherrill: 2008 “Making or Breaking Kosovo: Applications of Dispersed State Control”, **Perspectives on Politics**, 6/4, 655–674.
- Şimşir, Bilal N. : 2004 **AB, AKP ve Kıbrıs**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Tatham, Allan F., 2009 **Enlargement of the European Union**, Kluwer Law International B.V., Netherlands.
- Taylor, Andrew J.: 2013 “The European Union and State Building in the Western Balkans”, **Politics and Governance**, 1/2, s. 183-195.
- Tellal, Erel: 2013 “İkinci Dünya Savaşı (1939-1945)” içinde **Siyasi Tarih II**, İlber Ortaylı ed., Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, s. 32-63.
- Terrett, Steve: 2000 **The Dissolution of Yugoslavia and The Badinter Arbitration Commission**, Ashgate Publishing, Aldershot ve Burlington.
- Tezcan, Ercüment: 2014 “Avrupa Konseyi/ Avrupa Birliği Zirvesi” içinde **Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Belgin Akçay ve İlke Göçmen ed., 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, s. 193-220.
- The Zurich and London Agreements Memorandum Setting Out the Agreed Foundation for the Final Settlement of the Problem of Cyprus, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, <http://www.unaturkey.org/dergiler-bulletins/43-say-07-number-07-spring-2003-/99-the-zurich-and-london-agreements-.pdf>
- Tocci, Nathalie: 2005 “Europeanization in Turkey: Trigger or Anchor for Reform?”, **South European Society & Politics**, 10/1, 73–83.
- Tocci, Nathalie: 2007 **The EU and Conflict Resolution: Promoting Peace in the Backyard**, Routledge Press, New York.
- Todorova, Maria: 1997 “Balkanlarda Osmanlı Mirası” içinde **Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar**, Kemali Saybaşı ve Gencer Özcan (ed.), Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

- Topur, Tuncer: 2002 **Dünya ve Türkiye-AB-Kıbrıs Üçgeni**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Trachtenberg, Marc: 2000 “De Gaulle, Moravcsik, and Europe”, **Journal of Cold War Studies**, 2/3, 101-116.
- Trauner, Florian: 2009 “From Membership Conditionality to Policy Conditionality: EU External Governance in South Eastern Europe”, **Journal of European Public Policy**, 16/5, 774-790.
- Tuhina, Gjeraqina: 2014 “Kosovo Looms Large in Serbia’s EU Framework” **Balkan Insight**, (Çevrimiçi), 3 Aralık 2018 <http://www.balkaninsight.com/en/article/serbia-s-eu-framework-urges-normalization-of-ties-with-kosovo>
- Tulmets, Elsa: 2006 “Adapting the Experience of Enlargement to the Neighbourhood Policy: The ENP as a Substitute to Enlargement?” içinde **The European Union and Its Neighbourhood: Policies, Problems and Priorities**, Petr Kratochvíl ed. Institute of International Relations, Prag, s. 29-57.
- Tuncer, Hüner: 2005 **Kıbrıs Sarmalı, Nasıl Bir Çözüm?**, Ümit, Ankara.
- Türbedar, Erhan: 2003 “Balkanlar ve Enerji”, **Avrasya Dosyası, Enerji Özel**, Bahar, 9/1.
- Türkeş, Mustafa, Rüma İnancı & Akşit Sait: 2012 “Kriz Sarmalında Bosna Hersek: Devlet Krizi”, **Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu**, 2/3 (Çevrimiçi), 3 Aralık 2018. https://www.academia.edu/2483167/Kriz_Sarmal%C4%B1nda_Bosna-Hersek_Devlet_Krizi
- Türkiye İlerleme Raporu, 1998 Turkey Progress Report 1998, (Çevrimiçi), 25 Mart 2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Progress/Turkey_Progress_Report_1998.pdf
- Türkiye İlerleme Raporu, 2005 Turkey Progress Report 2005, Brussels, 9 November 2005 SEC (2005) 1426, (Çevrimiçi), 25 Mart 2019, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Progress/Turkey_Progress_Report_2005.pdf
- Türkiye İlerleme Raporu, 2011 Turkey 2011 Progress Report, Brussels, 12.10.2011 SEC(2011) 1201 Final, (Çevrimiçi) 25 Mart, 2019, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/2_turkiye_ab_iliskileri/2_2_adaylik_sureci/2_2_1_duzenli_ilerleme_raporlari/turkiye_ilerleme_rap_2011_eng.pdf
- Türkiye İlerleme Raporu, Turkey 2013 Progress Report, (Çevrimiçi) 25 Mart, 2019,

- 2013 https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/turkey_2013_progress_report.pdf
- Türkiye İlerleme Raporu, 2015 Key findings of the 2015 report on Turkey Brussels, 10 November 2015 (Çevrimiçi) 25 Mart, 2019, <https://www.statewatch.org/news/2015/nov/eu-com-enlargement-package-turkey-prel.pdf>
- Türkiye İlerleme Raporu, 2016 Turkey 2016 Report, Brussels, 9.11.2016 SWD(2016) 366 Final, (Çevrimiçi) 25 Mart, 2019, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_turkey.pdf
- Türkiye İlerleme Raporu, 2018 Turkey 2018 Report, Strasbourg, 17.4.2018 SWD(2018) 153 Final, (Çevrimiçi) 25 Mart, 2019, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-turkey-report.pdf>
- Türkiye'ye İlişkin Müzakere Çerçeve Belgesi: 2005 Negotiations Framework Document Turkey, 3 October 2005, Principles Governing the Negotiations, (Çevrimiçi), 2 Ocak 2019, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/turkey/st20002_05_tr_framedoc_en.pdf
- Uluçevik, Tugay: 2010 “Uluslararası Adalet Divanı’nın Kosova Hakkındaki Kararı ve KKTC Gerçeği”, Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, 20 Ağustos 2019, (Çevrimiçi), 1 Mayıs 2019, <http://turksam.org/uluslararasi-adalet-divani-nin-kosova-hakkindaki-karari-ve-kktc-gercegi>
- Uluslararası Kriz Grubu: 2007 Kosovo: No Good Alternatives to the Ahtisaari Plan, 14 May 2007, (Çevrimiçi) 8 Haziran 2019 <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/kosovo/kosovo-no-good-alternatives-ahtisaari-plan>
- Ulusoy, Kıvanç: 2008 “The Europeanization of Turkey and its Impact on the Cyprus Problem” **Journal of Southern Europe and the Balkans**, 10/3, 309-329.
- Ulusoy, Kıvanç: 2015 **Doğu Akdenizde Güç Mücadelesi ve Kıbrıs Sorunu**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.
- Ulutaş, Ufuk et. al. : 2014 **2013'te Dış Politika**, SETA Yayınları, Analiz Şubat 2014, Sayı 85, (Çevrimiçi) 8 Haziran 2019, http://file.setav.org/Files/Pdf/20140311135555_2013te-dis-politika-pdf.pdf

- US House of Representatives Website: 2019 Engel Leads Push For Visa Liberalization for Kosovo, (Çevrimiçi), 15 Ekim 2019
<https://foreignaffairs.house.gov/2019/10/engel-leads-push-for-visa-liberalization-for-kosovo>
- Uyum Protokolü Hakkında 29 Temmuz 2005 Tarihli Açıklama No:123 - 29 Temmuz 2005, 1963 Ankara Anlaşması'nı Tüm AB Üyelerine Genişleten Uyum Protokolü hk., (Çevrimiçi), 12 Aralık 2018, http://www.mfa.gov.tr/no_123---29-temmuz-2005_-1963-ankara-anlasmasi_ni-tum-ab-uyelerine-genisleten-uyum-protokolu-hk_.tr.mfa
- Vachudova, Milada A.: 2005 **Europe Undivided; Democracy, Leverage and Integration After Communism**, Oxford University Press, Oxford.
- Vachudova, Milada A. & Aitsahalia, Sophie, M.: 2018 "Liberal Intergovernmentalism, Illiberalism and the Potential Superpower of the European Union", **Journal of Common Market Studies**, 56/7, 1631-1647.
- Waltz, Kenneth: 1979 **Theory of International Politics**, McGraw Hill, New York.
- Weller, Marc: 2009 **Contested Statehood: Kosovo's Struggle for Independence**, Oxford University Press, Oxford.
- Wincott, Daniel: 1995 "Institutional Interaction and European Integration: Towards and Everyday Critique of Liberal Intergovernmentalism," **Journal of Common Market Studies**, 33/4, 597-609.
- Wisniewski, Jaroslaw: 2011 "EU Energy Diversification Policy and the Case of South Caucasus", **Political Perspectives**, 5/2, 58-79.
- Wochnik, Alexander & Wochnik, Jelena Obradovic: 2012 "Europeanising the 'Kosovo Question': Serbia's Policies in the Context of EU Integration", **West European Politics**, 35/5, 1158-1181.
- Woodward, Susan L.: 1995 **Balkan Tragedy- Chaos and Dissolution After the Cold War**, The Brookings Institution, Washington D.C.
- Wouters, Jan & Naert, Frederik: 2001 "How Effective is the European Security Architecture?" **Bosnia and Kosovo K.U. Leuven Faculty of Law, Institute for International Law**, May 2001.
- Yorkan, Arzu: 2006 "Avrupa Birliği Dış Politikasında Enerji" **Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi**, (Çevrimiçi) 3 Mart 2019, <https://tasam.org/tr->

- Yugoslavya Hakkında Declaration on Yugoslavia (Extraordinary EPC Ministerial Meeting, Bildiri, 1991 Brussels, 16 December 1991, (Çevrimiçi), 25 Mart 2019, <https://english.dipublico.org/629/declaration-on-yugoslavia-extraordinary-epc-ministerial-meeting-brussels-16-december-1991/>
- Zaborowski, Marcin: 2006 “More Than Simply Expanding Markets, Germany and EU Enlargement” içinde **Questioning EU Enlargement: Europe in Search of Identity**, Helene Sjursen (ed.), Routledge Press, Londra.
- Zagorcheva, Dessie: 2012 “NATO Enlargement and Security in the Balkans”, **Journal of Regional Security**, 771, 7–32.
- Zagreb Deklarasyonu, 2001 Joint Declaration by the European Union, Albania, Bosnia and Herzegovina, Croatia, the former Yugoslav Republic of Macedonia and the Federal Republic of Yugoslavia on the follow-up to the Zagreb Summit regarding regional co-operation in the area of asylum and immigration, Sarajevo 28 March 2001, (Çevrimiçi), 25 Mart 2019, https://europa.eu/rapid/press-release_PRES-01-124_en.htm
- Zaras, Faidon: 2016 “Strategic Interaction and Social Construction in Foreign Policy Analysis: The Helsinki Strategy Revisited”, **Turkish Studies**, (Çevrimiçi), 2 Mayıs 2019, <http://dx.doi.org/10.1080/14683849.2015.1121775>
- Zhelyazkova, Asya, Damjanovski, Ivan, Zoran Nechev & Schimmelfennig, Frank: 2018 “European Union Conditionality in the Western Balkans: External Incentives and Europeanisation” içinde **The Europeanisation of the Western Balkans**, Jelena Džankić, Soeren Keil ve Marko Kmezic (ed.), Palgrave Macmillan, İsviçre, ss. 15-38.
- Zielonka, Jan: 2007 **Europe As Empire The Nature Of The Enlargement European Union**, Oxford Universty Press, Oxford-New YorkNew York.
- Zielonka, Jan: 2008a “Is the European Union a Neo-Medieval Epire?”, **The Cicero Foundation, Great Debate Paper No.1**, (Çevrimiçi), 9 Ekim 2019, http://www.cicerofoundation.org/lectures/Jan_Zielonka_The_EU_Neo-Medieval_Empire.pdf
- Zielonka, Jan: 2008b “Europe as a Global Actor: Empire by Example?”, **International Affairs** 84/3, 471–484

- Zielonka, Jan: 2011 “The EU As an International Actor: Unique or Ordinary?”, **European Foreign Affairs Review**, Sayı 16, ss. 281-301.
- Zilic, Ahmed :2003, “The Dayton Agreement: Challenges of Change” **International Conference, Berlin**, 12-13 Eylül 2003 (Çevrimiçi), 3 Aralık 2018.<http://www.suedosteuropagesellschaft.com/pdberlin/zilic.pdf>,
- 17 Maddelik Eylem Planı, 2015 Western Balkans Migration Route: 17-Point Plan of Action, (Çevrimiçi), 8 Haziran 2019
https://ec.europa.eu/home-affairs/what-is-new/news/news/2015/20151026_1_en

EKLER

BATI BALKAN ÜLKELERİNİN AB İLE BÜTÜNLEŞMELERİNDEKİ GÜNCEL AŞAMA⁴³

	SAA İmzalan- ması	SAA Yürürlüğe Giriş	Üyelik Başvuru- su	Aday Ülke Statüsü	Müzakerelerin Başlaması	Müzakere- lerin Tamamlan- ması	AB Üyeliği
Hırvatistan	Ekim 2001	Şubat 2005	Şubat 2003	Haziran 2004	Ekim 2005	Haziran 2011	Temmuz 2013
Karadağ	Ekim 2007	Mayıs 2010	Aralık 2008	Aralık 2010	Haziran 2012		
Sırbistan	Nisan 2008	Eylül 2013	Aralık 2009	Mart 2012	Ocak 2014		
Kuzey Makedonya Cumhuriyeti	Nisan 2001	Nisan 2004	Mart 2004	Aralık 2005			
Arnavutluk	Haziran 2006	Nisan 2009	Nisan 2009	Haziran 2014			
Bosna Hersek	Haziran 2008	Haziran 2015	Şubat 2016				
Kosova	Temmuz 2014	Nisan 2016					

⁴³ Batı Balkan ülkelerinin AB ile ilişkilerindeki güncel aşama tablosunu oluşturmak için Komisyonun resmi web sitesinde aday/potansiyel ülke bazında araştırma yapılmıştır, kaynakça bkz. (Çevrimiçi), 3 Nisan 2019, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/check-current-status_en

AB MEVZUATINDAKİ MÜZAKERE FASILLARI:⁴⁴

- 1) Malların Serbest Dolaşımı
- 2) İşçilerin Serbest Dolaşımı
- 3) İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi
- 4) Sermayenin Serbest Dolaşımı
- 5) Kamu Alımları
- 6) Şirketler Hukuku
- 7) Fikri Mülkiyet Hukuku
- 8) Rekabet Politikası
- 9) Mali Hizmetler
- 10) Bilgi Toplumu ve Medya
- 11) Tarım ve Kırsal Kalkınma
- 12) Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı
- 13) Balıkçılık
- 14) Taşımacılık Politikası
- 15) Enerji
- 16) Vergilendirme
- 17) Ekonomik ve Parasal Politika
- 18) İstatistik
- 19) Sosyal Politika ve İstihdam
- 20) İşletme ve Sanayi Politikası
- 21) Trans-Avrupa Şebekeleri
- 22) Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu
- 23) Yargı ve Temel Haklar
- 24) Adalet, Özgürlük ve Güvenlik
- 25) Bilim ve Araştırma
- 26) Eğitim ve Kültür
- 27) Çevre
- 28) Tüketicinin ve Sağlığın Korunması
- 29) Gümrük Birliği
- 30) Dış İlişkiler
- 31) Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları
- 32) Mali Kontrol
- 33) Mali ve Bütçesel Hükümler
- 34) Kurumlar
- 35) Diğer Konular

---

⁴⁴ TC Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı resmi web sitesi, (Çevrimiçi), 29 Nisan 2019, https://www.ab.gov.tr/muzakere-fasillari-temelinde-ab-muktesebati-listesi_42148.html

BATI BALKANLAR AÇISINDAN MÜZAKERELERİN DURUMU⁴⁵

Açılan Fasıllar

Karadağ	2012 25.Bilim ve Araştırma faslı açılıp geçici olarak kapatılmıştır, 2013, 23) Yargı ve Temel Haklar, 24) Adalet, Özgürlük ve Güvenlik, 5) Kamu Alımları, 6) Şirketler Hukuku, 20) İşletme ve Sanayi Politikası, 2014, 7) Fikri Mülkiyet Hukuku, 10) Bilgi Toplumu ve Medya, 4) Sermayenin Serbest Dolaşımı, 31) Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları, 32) Mali Kontrol, 18) İstatistik, 28) Tüketicinin ve Sağlığın Korunması, 29) Gümrük Birliği, 33) Mali ve Bütçesel Hükümler, 2015, 16) Vergilendirme, 30) Dış İlişkiler, 9) Mali Hizmetler, 21) Trans-Avrupa Şebekeleri, 14) Taşımacılık Politikası, 15) Enerji, 2016, 12) Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı, 13) Balıkçılık, 11) Tarım ve Kırsal Kalkınma, 19) Sosyal Politika ve İstihdam, 2017, 1) Malların Serbest Dolaşımı, 2) İşçilerin Serbest Dolaşımı, 3) İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi, 22) Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu, 30. Fasıl geçici olarak kapatılmıştır, 2018, 17) Ekonomik ve Parasal Politika
Sırbistan	2015, 32) Mali Kontrol, 35) Diğer Konular, 2016, 23) Yargı ve Temel Haklar , 24) Adalet, Özgürlük ve Güvenlik, 5) Kamu Alımları, 25) Bilim ve Araştırma, 25.Bilim ve Araştırma faslı açılıp geçici olarak kapatılmıştır, 2017, 20) İşletme ve Sanayi Politikası, 26) Eğitim ve Kültür, 26. Eğitim ve Kültür faslı geçici olarak kapatılmıştır, 7) Fikri Mülkiyet Hukuku, 29) Gümrük Birliği, 6) Şirketler Hukuku, 30) Dış İlişkiler, 2018, 13) Balıkçılık, 33) Mali ve Bütçesel Hükümler.
Kuzey Makedonya	Makedonya'nın AB tam üyelik 2018 yılında 2019 yılına kadar ertelendi. AB, ülkeden bu süre zarfında organize suçla mücadele ve hukukun üstünlüğü konusundaki reformlarını geliştirmesini istediğini ifade etti. Birliğin 28 üyesinin AB Bakanları tarafından onaylanan belgede Arnavutluk ile birlikte Kuzey Makedonya'nın tam üyelik müzakerelerinin haziran 2019 yılına kadar ertelendiği duyuruldu. Diplomatlar, Almanya önderliğindeki birçok AB üyesinin Lüksemburg'taki toplantıda Kuzey Makedonya'nın tam üyelik müzakerelerine yeşil ışık yakmaktan yana olduğunu belirtti. Ancak Fransa ve Hollanda'nın Danimarka'nın da desteğini alarak bu karara karşı çıktığı belirtildi. 2019 yılının Temmuz ayında gerçekleşen Poznan Zirvesinde ve aynı yılın Ekim ayında gerçekleşen Liderler Zirvesinde de müzakereler başlatılmadı. Fransa Lideri Macron'un kullanmış olduğu veto, Ekim ayında alınan kararın belirleyici faktörü oldu. Nihayetinde 2020 yılının Mart ayında Arnavutluk'a aday ülke statüsü tanınmıştır.
Arnavutluk	Arnavutluk'un müzakere süreci yukarıda belirtildiği gibi Kuzey Makedonya ile paralel bir şekilde ilerlemiştir. 2020 yılının Mart ayında Arnavutluk'a aday ülke statüsü tanınmıştır.

⁴⁵ Batı Balkan ülkelerinin AB ile müzakerelerinde açılan fasıllar güncel aşama tablosunu oluşturmak için Komisyonun resmi web sitesinde aday/potansiyel ülke bazında araştırma yapılmıştır, kaynakça bkz. (Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/check-current-status_en

Bosna Hersek ile Kosova potansiyel aday olarak kabul edildiklerinden, henüz müzakerelerin yürütülmesi aşamasında değildirler. 2020 yılının ilk çeyreğinde Komisyon tarafından Bosna Hersek için Kopenhag kriterlerine ilişkin 14 öncelikli alan belirlenmiştir.

TÜRKİYE AÇISINDAN MÜZAKERELERİN DURUMU⁴⁶

Türkiye

Açılan Fasıllar:	25.Bilim ve Araştırma faslı açılıp geçici olarak kapatılmıştır, 20) İşletme ve Sanayi Politikası , 18) İstatistik, 32) Mali Kontrol, 21) Trans-Avrupa Şebekeleri, 28) Tüketicinin ve Sağlığın Korunması, 6) Şirketler Hukuku, 7) Fikri Mülkiyet Hukuku, 10) Bilgi Toplumu ve Medya, 4) Sermayenin Serbest Dolaşımı, 16) Vergilendirme, 27) Çevre, 12) Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı, 22) Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu, 17) Ekonomik ve Parasal Politika, 33) Mali ve Bütçesel Hükümler.
Ek Protokol Kararının Açılış Kriteri Olduğu Fasıllar:	1) Malların Serbest Dolaşımı, 3) İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi, 9) Mali Hizmetler, 11) Tarım ve Kırsal Kalkınma, 13) Balıkçılık, 14) Taşımacılık Politikası, 29) Gümrük Birliği, 30) Dış İlişkiler
Veto Edilen Fasıllar:	2) İşçilerin Serbest Dolaşımı, 15) Enerji, 23) Yargı ve Temel Haklar, 24) Adalet, Özgürlük ve Güvenlik, 26) Eğitim ve Kültür, 31) Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları.
Blokaja Tabi Olmayıp Açılmayan Fasıllar	5) Kamu Alımları, 8) Rekabet Politikası, 19) Sosyal Politika ve İstihdam, 34) Kurumlar, 35) Diğer Konular

⁴⁶ Türkiye'nin müzakere sürecine yönelik güncel aşama için kaynakça olarak Komisyonun resmi web sitesi (Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/check-current-status_en ve İktisadi Kalkınma Vakfı, *Müzakere Sürecinde Hangi Aşamadayız?* kaynakları (Çevrimiçi), https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=41&id=371 kullanılmıştır.

BATI BALKAN ÜLKELERİNİN NATO ÜYELİKLERİ⁴⁷

NATO Üyelikleri

MDAÜ kapsamında Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya 12 Mart 1999 dördüncü genişleme, Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya, Slovenya ise 29 Mart 2004 beşinci genişleme ile NATO üyesi oldular.

Arnavutluk 1 Nisan 2009 (6. Genişleme)

Hırvatistan 1 Nisan 2009 (6. Genişleme)

Karadağ 5 Haziran 2017 (7. Genişleme)

Kuzey
Makedonya
Cumhuriyeti 27 Mart 2020 (8. Genişleme)

---

⁴⁷ Kaynakça için bkz. NATO resmi web sitesi, *Enlargement* (Çevrimiçi), https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49212.htm

BATI BALKAN ÜLKELERİNİN ETNİK YAPISI VE DEMOGRAFİK GÖSTERGELER:⁴⁸

	Hırvat (%)	Sloven (%)	Karadağlı (%)	Makedon (%)	Yunan (%)	Sırp (%)	Boşnak (%)	Macar (%)	Arnavut (%)	Türk (%)	Rumen (%)	Roman (%)	İtalyan (%)	Diğerleri (%)
Slovenya	1.81	83.06				1.98	1.10	0.20					0.11	
Hırvatistan	90.42	0.25				4.36	0.73	0.33	0.41			0.40	0.42	2.68
Sırbistan			1.0			83.1	2.1	4.1				1.2		9.0
Karadağ			43.0			32.1	8.0		5.1					
Arnavutluk					0.9				82.6					
Kuzey Makedonya Cum.				64.0					25.0	4.1				
Kosova						1.45	1.6		92.93	1.08				2.94

⁴⁸ Batı Balkan ülkelerinin etnik yapısına ilişkin bilgiler için bkz. TC Dışişleri Bakanlığı resmi web sitesi, Dış Politika-Bölgeler-Avrupa, Ülke Künyeleri, (Çevrimiçi), 2 Mart 2019, <http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?199113bb-f534-408f-a373-64fe1946f1b7>

SIRBİSTAN DIŞ TİCARET GÖSTERGELERİ⁴⁹

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
İthalat	11,8	11,4	14,6	14,8	13,4	14,9	16,9	19,1
İhracat	20	18,9	20,5	20,6	18,2	19,2	22,2	25,9
Dış Ticaret Hacmi	31,8	30,3	35,1	35,4	31,6	34,1	39,1	44,0
Denge	-8,3	-7,5	-5,9	-5,8	-4,8	-4,4	-5,3	-6,8

İthalatında Başlıca Ülkeler⁵⁰

İtalya	2. sırada İtalya 2 milyar \$
Almanya	1. Sırada Almanya 2,5 milyar \$
Çin	3. sırada Çin 1,6 milyar \$
Rusya	4. sırada Rusya 1,5 milyar \$
Türkiye	7. sırada Türkiye 582 milyon \$ (2018 yılı için Türkiye 981 milyon \$ ile Macaristan'dan sonra 6. sırada yer almıştır.)

İhracatında Başlıca Ülkeler⁵¹

1. sırada İtalya 2,2 milyar \$
2. sırada Almanya 1,9 milyar \$
3. sırada Bosna Hersek 1,2 milyar \$
4. Rusya 794 milyon \$ (2018 yılı için Rusya Federasyonu yaklaşık 1,02 milyar \$ ile Romanya'dan sonra 5. sıraya gerilemiştir.)
18. sırada Türkiye 288 milyon \$ (2018 yılı için Türkiye 297 milyon \$ ile 19. sıraya gerilemiştir.)

⁴⁹ Sayısal değerler milyar dolar (\$) olarak ifade edilmekte olup, ekonomik göstergeler TC Ticaret Bakanlığı resmi web sitesi, Yurtdışı Teşkilatı-Avrupa-Sırbistan-Ülke Profili-Dış Ticaret kaynağından elde edilmiştir, (Çevrimiçi), <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/sirbistan/ulke-profil/dis-ticaret>

⁵⁰ 2016 yılı verilerini yansıtmaktadır.

⁵¹ 2016 yılı verilerini yansıtmaktadır.

KARADAĞ İÇİN MÜZAKERELER BAŞLATILMADAN ÖNCE BELİRLENEN YEDİ KİLİT ÖNCELİK:⁵²

-Seçimler için mevcut çerçevenin AGİT ve Venedik Komisyonu tavsiyeleri üzerine yenilenmesi, parlamentonun denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi

-Kamu yönetimi reformu başta olmak üzere birtakım bağlantılı reformların yapılması, İnsan Kaynakları İdaresi Otoritesi ve Devlet Denetleme Kurumunun güçlendirilmesi

-Hakim ve Savcılara ilişkin özerklik, bağımsızlık ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayalı uygulamaların getirilmesi

-Yolsuzlukla mücadele strateji ve eylem planının hazırlanması, her düzeyde yolsuzlukla mücadele için sicil kaydının oluşturulması

-Örgütlü suçlarla mücadeleye ilişkin geniş önlemlerin alınması

-Basın özgürlüğünün Avrupa standartlarına uyumlu hale getirilmesi, sivil toplum ile güçlendirilmiş işbirliği sağlanması

-Ayrımcılıkla mücadelenin Avrupa standartlarına uyumlu hale getirilmesi, başta Roman azınlık olmak üzere azınlıkların haklarına saygı gösterilmesi, Konik kampının kapatılması

---

⁵² Bkz. Kaynakça Uğur Özgöker ve Güney Ferhat Batı, *AB'nin Doğu Sınırı Balkanlar*, s. 87.

ARNAVUTLUK İÇİN MÜZAKERELER BAŞLATILMADAN ÖNCE BELİRLENEN YEDİ KİLİT ÖNCELİK:⁵³

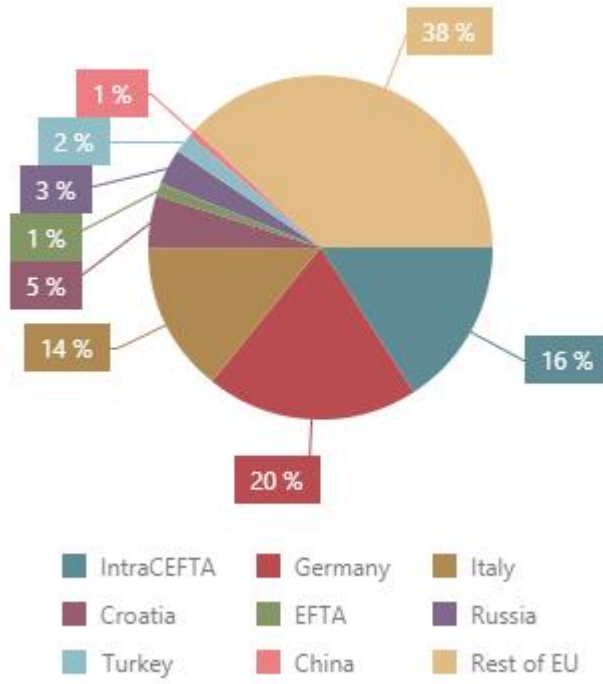
- Parlamentonun tüm siyasi gruplar arasında yapıcı ve devamlı bir diyalog ortamına dayalı düzgün bir şekilde işlemesinin sağlanması, parlamentoda bekleyen işbirliği gerektiren reformların yapılması
- Ombudsmanın atanması ve Anayasa Mahkemesi dahil olmak üzere mahkemelerde yapılan atamalarda hesap verilebilirlik ilkesinin gözönünde bulundurulması
- Seçimlerin AB ve uluslararası standartlara uygun bir şekilde gerçekleştirilmesinin sağlanması
- Kamu hizmet kanununun tadil edilmesi, kamu hizmetlerinde gerekli ilkelerin benimsenmesi
- Yargı kurumlarının bağımsızlığı, yargı reformu ve hukukun üstünlüğü ilkesinin yargıda yerleştirilmesi
- Yolsuzlukla mücadele strateji ve eylem planının hazırlanması, her düzeyde yolsuzlukla mücadele için strateji benimsenmesi
- Örgütlü suçlarla mücadeleye ilişkin geniş önlemlerin alınması, sicil kaydı oluşturulması
- Paydaşlarla istişare sürecinin ardından AİHM içtihadına uygun olarak hazırlanacak ulusal mülkiyet hakları stratejisi ve eylem planının kabul edilerek uygulanması
- Başta kadın, çocuk ve Roman kökenli vatandaşlar olmak üzere insan kaynaklarının korunmasının güçlendirilmesine yönelik politikalar kabul edilmesi
- Gözaltında bulunanlara yapılan muamelenin gözden geçirilmesi, adli takibin güçlendirilmesi

---

⁵³ Bkz. Kaynakça Uğur Özgöker ve Güney Ferhat Batı, *AB'nin Doğu Sınırı Balkanlar*, s. 87.

CEFTA ÜLKELERİNİN İHRACAT PAYLARI 2018:⁵⁴

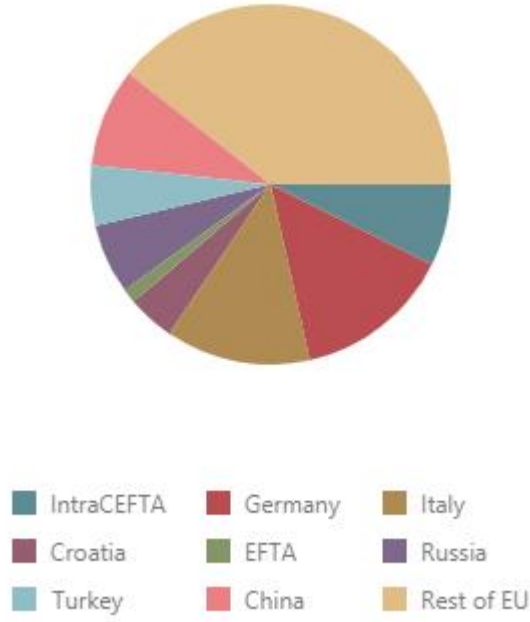
Share of Countries in Export of CEFTA – 2018

⁵⁴ CEFTA Resmi web sitesi, (Çevrimiçi), <https://statistics.cefta.int/goods>

CEFTA ÜLKELERİNİN İTHALAT PAYLARI 2018:⁵⁵

Share of Countries in Import of CEFTA – 2018

⁵⁵ CEFTA Resmi web sitesi, (Çevrimiçi), <https://statistics.cefta.int/goods>

ADAY/POTANSİYEL ADAY ÜLKELERE İLİŞKİN DEMOKRASİ GÖSTERGELERİ

Freedom in the World, 2018, (Freedom House Index):⁵⁶

Ülke Adı	Statü	Skor
Sırbistan	Partly-Free	67
Hırvatistan	Free	85
Karadağ	Partly-Free	65
Bosna Hersek	Partly-Free	53
Kuzey Makedonya	Partly-Free	59
Kosova	Partly-Free	54
Arnavutluk	Partly-Free	68
Türkiye	Not-Free	31
Bulgaristan	Free	80
Romanya	Free	81

⁵⁶ Freedom House resmi web sitesi, *Freedom in the World*, (Çevrimiçi), <https://freedomhouse.org/report/freedom-world>

AB GENİŞLEMESİNE İLİŞKİN İSTATİSTİKİ BİLGİLER TABLOSU⁵⁷

	Başvuru	Komisyon Görüşü	Müzakere Açılması	Katılım Antlaşması	Katılım Tarihi	Nüfus (milyon yaklaşık)	Yüzölçüm (km ² yaklaşık)
Danimarka	11.5.1967	29.9.1967	30.6.1970	22.1.1972	1.1.1973	5.806.015	43.094
İngiltere	10.5.1967	29.9.1967	30.6.1970	22.1.1972	1.1.1973	57.411.000	244.110
İrlanda	11.5.1967	29.9.1967	30.6.1970	22.1.1972	1.1.1973	4.760.000	84.421
Yunanistan	12.6.1975	29.1.1976	27.7.1976	28.5.1979	1.1.1981	10.800.000	131.957
İspanya	28.7.1977	29.11.1978	5.2.1979	12.6.1985	1.1.1986	40.491.051	503.370
Portekiz	28.3.1977	19.5.1978	17.10.1978	12.6.1985	1.1.1986	10.270.000	92.090
Avusturya	17.7.1989	1.8.1991	1.2.1993	12.4.1994	1.1.1995	8.594.000	83.856
Finlandiya	18.3.1997	4.11.1992	1.2.1993	12.4.1994	1.1.1995	5.516.224	338.145
Hırvatistan	21.2.2003	20.4.2004	3.10.2005	9.12.2011	1.7.2013	4.290.612	56.594
İsveç	1.7.1991	31.7.1992	1.2.1993	12.4.1994	1.1.1995	10.120.000	450.295
Çekya	17.1.1996	15.7.1997	31.3.1998	16.4.2003	1.1.2004	10.637.794	78.866
Estonya	24.11.1995	15.7.1997	31.3.1998	16.4.2003	1.1.2004	1.317.800	45.227
GKRY	3.7.1990	30.6.1993	31.3.1998	16.4.2003	1.1.2004	838.897	5.679
Letonya	13.10.1995	15.7.1997	15.2.2000	16.4.2003	1.1.2004	2.750.000	64.589
Litvanya	8.12.1995	15.7.1997	15.2.2000	16.4.2003	1.1.2004	3.750.000	65.200
Macaristan	31.3.1994	15.7.1997	31.3.1998	16.4.2003	1.1.2004	10.600.000	93.030
Malta	16.7.1990	30.6.1993	15.2.2000	16.4.2003	1.1.2004	429.344	315
	10.9.1998	17.2.1999					
Polonya	5.4.1994	15.7.1997	15.7.1997	16.4.2003	1.1.2004	38.429.000	311.889
Slovakya	27.6.1995	15.7.1997	15.7.1997	16.4.2003	1.1.2004	5.310.000.	49.035
Slovenya	10.6.1996	15.7.1997	15.7.1997	16.4.2003	1.1.2004	2.066.161	20.273
Bulgaristan	14.12.1995	15.7.1997	15.7.1997	25.4.2005	1.1.2007	8.987.000	110.994
Romanya	22.6.1995	15.7.1997	15.7.1997	25.4.2005	1.1.2007	23.332.000	237.500

⁵⁷ Bkz. Kaynakça, Sinem Akgül Açıkmeşe, “Avrupa Birliği’nde Genişleme” içinde **Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, s. 731. Ülkelerin tahmini nüfus ve yüzölçümleri için bkz. TC Dışişleri Bakanlığı resmi web sitesi, Dış Politika-Bölgeler-Avrupa, Ülke Künyeleri, (Çevrimiçi), 12 Ekim 2018, <http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?d9c2333b-7fc3-4cba-bacb-6c717cb6c4fc>

MÜLAKAT LİSTESİ:

Prof. Dr. Kudret Özersay, 27 Ağustos 2017.

Armağan Candan, 23 Ekim 2017.

Hasan Taçoy, 27 Ekim 2017.

Fazilet Özdenefe, 2 Kasım 2017.

Doç. Dr. Ali Dayıoğlu, 3 Mart 2018.

Prof. Andrew Taylor, 3 Eylül 2018.

Erek Çağatay, 7 Kasım 2018.

Dr. Andreas Stergiou, 28 Ağustos 2019.

Doç. Dr. Murat Tüzünkan, 29 Ağustos 2019.

Sami Özuslu, 9 Eylül 2019.

Prof. James-Ker Lindsay, 16 Eylül 2019.

Prof. Birol Yeşilada, 23 Ekim 2019.

ÖZGEÇMİŞ

21 Ağustos 1988 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde (KKTC) doğdu. Ortaöğrenimini Türk Maarif Koleji'nde tamamladı. Trakya Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünde, ardından Sheffield Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğrenim gördü. Yüksek lisans tez çalışmasında da siyasi şartlılık konusunu irdelleyerek Türkiye'de sivil-askeri ilişkiler bağlamında AB'ye yönelik reform süreci olarak kabul edilen 1999-2004 yılları arası dönemde silahlı kuvvetlerin demokratik dönüşümünün yapısal sorunlardan kaynaklı olarak sıkıntılı gerçekleştiğini savunan bir çalışma ortaya koydu. 2015 yılından beridir İstanbul Üniversitesi AB Anabilim Dalı Doktora Programında öğrenimini sürdürmektedir. 2012 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde kamu görevine atanmıştır ve halen KKTC Cumhuriyet Meclisi'nde AB Uyum Yasa Tasarılarını Görüşmek Üzere Oluşturulan Geçici ve Özel Komite'nin Raportörlüğünü yürütmektedir.